T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH BİLİM DALI

TÜRKİYE-İTALYA SİYASİ İLİŞKİLERİ (1939-1960)

MUHAMMET DEMİR

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:

PROF. DR. YAKUP KAYA

KONYA 2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammet DEMİR		
	Numarası	18810501090		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Ana Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tezin Adı	Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1939-1960)		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Muhammet DEMİR

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammet DEMİR		
	Numarası	18810501090		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Ana Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Yakup KAYA		
	Tezin Adı	Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1939-1960)		

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti yıkılmış ve işgalcilere karşı verilen Milli Mücadele sonrası Türkiye yeni bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Savaşta istediğini elde edemeyen İtalya ise hak ettiğini alma çabası içine girişmiştir. Lozan Antlaşmasıyla Türkiye dış problemlerinin birçoğunu halledip iç politikada batılılaşma çalışmaları yürütürken İtalya ise savaşın getirdiği yıkımın etkilerini azaltıp emperyalist faaliyetlere girişmiştir. İtalya'nın emperyalist siyaseti nedeniyle Türk-İtalyan ilişkileri gerginleşirken Türkiye, tedbirli ve şüpheci bir politika izlemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nda ise savaş dışı kalma çabası veren Türkiye, savaş başında tarafsız olsa da Mihver grubuna katılan İtalya ile doğrudan askeri bir temasa girmemiştir. Savaşın yükünü kaldıramayan İtalya yenilgiler sonrası savaştan çekilirken Türkiye ise savaş sonuna dek izlediği savaş dışı kalma siyasetini bozmamış ve neticede savaş sonrası düzende yer alabilmek adına Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.

Savaş sonrası esen demokrasi rüzgârından etkilenen Türkiye ve İtalya, iç politikada demokratik süreçler geçirirken dış politikada ise ABD ve SSCB'den oluşan iki kutuplu dünyada yaşanan gelişmeler ışığında politikalarını belirlemeye çalışmışlardı. Batı'yı kendileri yön tayin eden Türkiye ve İtalya, NATO çatısı altında buluşmuştur. Birbirleriyle olan ilişkilerini de karşılıklı antlaşmalar ve diplomatik ziyaretlerle iyileştirme ve geliştirme çabası içinde olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-İtalya İlişkileri, Türkiye, İtalya, İkinci Dünya Savaşı, İsmet İnönü, Demokrat Parti.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Muhammet DEMİR		
	Student Number	18810501090		
		Department of History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Yakup KAYA		
	Title of the Thesis/Dissertation	Türkiye-Italy Political Relations (1939-1960)		

Following World War I, the Ottoman Empire collapsed and Türkiye emerged as a new state after the War of Independence against the invaders. Italy, which could not get what it wanted in the war, began to try to get what it deserved. With the Treaty of Lausanne, Türkiye solved many of its foreign problems and carried out westernization efforts in domestic politics, while Italy reduced the effects of the destruction brought by the war and engaged in imperialist activities. While Turkish-Italian relations became tense due to Italy's imperialist policies, Türkiye followed a cautious and skeptical policy.

In World War II, Türkiye, which tried to stay out of the war, did not enter into direct military contact with Italy, which joined the Axis group, even though it was neutral at the beginning of the war. While Italy, which could not bear the burden of the war, withdrew from the war after the defeats, Türkiye did not change its policy of staying out of the war until the end and eventually declared war on Germany and Japan in order to take part in the post-war order.

Türkiye and Italy, affected by the democratic winds that blew after the war, went through democratic processes in domestic politics, while in foreign policy they tried to determine their policies in the light of the developments in the bipolar world consisting of the USA and the USSR. Türkiye and Italy, who determined the West themselves, came together under the roof of NATO. They also made efforts to improve and develop their relations with each other through mutual agreements and diplomatic visits.

Keywords: Türkiye-Italy Relations, Türkiye, Italy, World War II, İsmet İnönü, Democrat Party.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası i
ÖZET ii
ABSTRACT iii
KISALTMALAR DİZİNİ vii
ÖN SÖZ ix
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ(1939-1945) 46

1.1. Türk-İtalyan İlişkilerinin Gelişimi ve Yönü 46
1.1.1. Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci ve Türk-İtalyan İlişkileri 46
1.1.2. Abidin Daver'in San Remo'yu Ziyareti Meselesi 57
1.1.3. Türk-İngiliz-Fransız İttifakının Oluşumu ve İtalya'nın Tutumu 63
1.1.3.1. Türk-İngiliz İttifakı 64
1.1.3.2. Türk-İngiliz-Fransız İttifakı 83
1.2. İtalyan Dış Politikasındaki Gelişmeler 93
1.2.1. İtalya'nın Arnavutluk'u İşgali ve Yankıları 93
1.2.2. Alman-İtalyan Hayat Sahası ve Çelik Pakt 103
1.3. İkinci Dünya Savaşı'nda İtalya ve Türkiye 107
1.3.1. İkinci Dünya Savaşı'na Giden Süreçte Yaşanan Gelişmeler 107
1.3.2. İtalya'nın Tarafsızlığı ve Dış Politikası 112
1.3.3. Berlin-Roma-Tokyo Mihveri 133
1.3.4. İkinci Dünya Savaşı Döneminde İtalya 135
1.3.4.1. İtalya'nın Savaşa Girişi 138
1.3.4.2. Fransa-İtalya Mücadelesi 142
1.3.4.3. İtalya'nın Yunanistan'ı İşgal Girişimi ve Türkiye 144
1.3.4.4. ABD'nin Savaşa girişi 159
1.3.4.5. Afrika'da İtalya 160
1.3.4.6. İtalya'nın Zayıflaması ve Türk Kamuoyu 164
1.3.4.7. Müttefiklerin Sicilya Çıkarması ve Roma'ya Saldırısı 170
1.3.4.8. Mussolini İktidarının Sonu 173
1.3.4.9. İtalya'nın Teslim Olması 176
1.3.4.10. Mussolini'nin Yeni Devleti: İtalyan Sosyal Cumhuriyeti 180
1.3.5. Taraf Olma Baskıları Karşısında Türk Dış Politikası 182
1.3.5.1. Tarvisio Gemisinin Boğazlardan Geçişi Meselesi 237
1.3.5.2. Refah Şilebi Meselesi 239
1.3.5.3. İngiliz-İtalyan Esir Değişimi ve Türkiye'nin Rolü 241

1.3.5.4. Türk-Bulgar Paktı 249
1.3.5.5. Türk-Alman Saldırmazlık Paktı 251
1.3.6. Diplomatik Konferanslar ve Yaşanan Gelişmeler 256
1.3.6.1. Kasablanka Konferansı 257
1.3.6.2. Adana Görüşmesi 258
1.3.6.3. Washington Konferansı 261
1.3.6.4. Quebec Konferansı 262
1.3.6.5. Moskova Konferansı 264
1.3.6.6. I. ve II. Kahire Görüşmeleri 265
1.3.6.7. Yalta Konferansı 267
1.3.6.8. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya Savaş İlanı 268
1.3.6.9. San Fransisco Konferansı 270
1.3.6.10. Postdam Konferansı ve İkinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi 271

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ (1945-1960) 273

2.1. Benito Mussolini'nin Ölümüne Giden Süreç ve Sonrası 273
2.2. Soğuk Savaşın Başlarında Kurulmaya Çalışılan İlişkiler 277
2.3. İtalya'da Demokratik Seçimler ve Sonrası 281
2.4. Türkiye'de 1946 seçimi 286
2.5. İlişkileri Kurma ve Sağlamlaştırma Temasları (1946-1950) 287
2.6. Türkiye'nin Tarafsız Politikası Sonrası Yaşadığı Çıkmazlar: Oniki Ada Tartışmaları ve Boğazlar Meselesi 290
2.7. Barışı Sağlama Çabaları 297
2.7.1. 1945 Londra Konferansı 297
2.7.2. Paris Barış Konferansı ve 1947 Paris Barış Antlaşması 299
2.8. ABD Gölgesinde İlişkiler: Truman Doktrini ve Marshall Yardımları 316
2.9. İtalya'da 1948 Seçimi 320
2.10. Türk-İtalyan Dostluk, Sulh ve Adli Uzlaşma Antlaşması (1950) 322
2.11. Türkiye'de İktidar Değişimi: 1950 Genel Seçimi 330
2.12. Kuzey Atlantik Paktı (NATO) Çerçevesinde İlişkiler 331
2.12.1. NATO'nun Oluşumu ve İtalya'nın Üyeliği 331
2.12.2. Türkiye'nin NATO'ya Girişi 335
2.12.3. Akdeniz Paktı Meselesi 356
2.13. Avrupa Konseyi ve Türk-İtalyan İlişkileri 362
2.14. İtalya'nın BM'ye Üyeliği 363
2.15. Balkan Paktı ve İttifakı Çerçevesinde Türk-İtalyan İlişkileri 365
2.16. Diplomatik Ziyaretler Işığında Türk-İtalyan İlişkileri 373
2.16.1. Fuat Köprülü'nün İtalya Ziyaretleri (1950/1952) 373

2.16.2. Giuseppe Pella'nın Türkiye Ziyareti (1953) 378
2.16.3. Adnan Menderes'in İtalya Ziyareti (1955) 386
2.16.4. Giovanni Gronchi'nin Türkiye Ziyareti (1957) 394
2.16.5. Fatin Rüştü Zorlu'nun İtalya Seyahati (1959) 402
2.16.6. Celal Bayar'ın İtalya Ziyareti (1959) 403
2.16.7. Antonio Segni ve Giueseppe Pella'nın Türkiye Ziyareti (1959) 408
2.17. 1960 Darbesi ve DP'nin İktidardan Düşmesi 411
SONUÇ 414
KAYNAKÇA 418
EKLER 457

KISALTMALAR DİZİNİ

AAMD: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

ATAM: Atatürk Araştırma Merkezi.

ABD: Amerika Birleşik Devletleri.

ATASE: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi.

BCA: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi.

BM: Birleşmiş Milletler

C.: Cilt

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CTAD: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi.

ÇTTAD: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi.

Çev: Çeviren.

D. : Devre.

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DP. : Demokrat Parti

DBTDA: Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi.

DNB: Deusche Nachrichten Bureau.

Ed.: Editör.

G.N: Gömlek No.

DDI: I Documenti Diplomatici Italiani.

İ.: İçtima.

İSH: İstiklal Harbi.

İDH: İkinci Dünya Harbi.

K.N: Kutu No.

NATO: North Atlantic Treaty Organization.

No: Numero/Numara.

NSDAP: National Sozialistische Deutsche Arbeiter Partei (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi)

OOBM: Opera Omnia di Benito Mussolini

OTAM: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi

S: Sayı, Serie.

SBF: Siyasal Bilgiler Fakültesi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.

s.: Sayfa.

ss.: Sayfa Sayısı.

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMMZC: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi.

TİH: Türk İstiklal Harbi.

Trans.: Translated.

TTK: Türk Tarih Kurumu.

Vol.: Volume

Y.y. : Yıl yok.

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan.

ÖN SÖZ

"Türkiye-İtalya İlişkileri (1939-1960)" adlı çalışmamız, Türkiye ve İtalya'nın, İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemde, birbirlerinin dış politikalarındaki yerlerini ortaya koymayı ve iki ülke ilişkileri çerçevesinde Avrupa'daki gelişmeler etrafında bütüncül bir yaklaşımla ele almayı amaçlamıştır. Birinci bölümde İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sırasında iki ülke arasında Türkiye'nin savaş dışı kalma çabaları ve bu doğrultuda izlediği politika İtalya üzerinden ele alınmaya çalışılırken İtalya'nın savaş sürecindeki faaliyetlerine değinilmiştir. Mihver ve Müttefiklerin, Türkiye'ye yönelik siyasetleri iki ülke ilişkileri üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. İtalya'nın emperyalist hedefleri dolayısıyla kendisini tehdit altında hisseden, bundan dolayı da şüphe duyan Türkiye'nin durumu savaş içerisindeki İtalya'nın faaliyetleri açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise ilk olarak savaşı kaybeden İtalya'da ortaya çıkan siyasi gelişmelere değinilirken çok partili demokratik sürece giren Türkiye'nin durumundan bahsedilirken iki ülkenin iç ve dış siyasetteki durumları ele alınmaya çalışılmıştır. Sovyet tehdidi karşısında ABD'nin kurduğu NATO'ya Türkiye'nin üye olmak için verdiği çaba karşısında İtalya'nın desteğine değinilmiştir. İki kutuplu dünya düzeninin yarattığı ortamda kaygıyla hareket eden iki ülkenin izlediği siyasetin yanı sıra ilişkileri kurmak, geliştirmek ve sağlamlaştırmak adına yapılan diplomatik ziyaretler ele alınmış, bunların ilişkilere katkısı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Genel hatlarıyla Türk-İtalyan İlişkileri üzerine yapılan çalışmalardan[1] yola çıkarak hatlarını belirlediğimiz "Türkiye-İtalya İlişkileri (1939-1960)" adlı çalışmamız, kapsadığı dönemi ele almaya çalışan ilk doktora tezi olmuştur. Çalışmamız oluşturulurken birinci el ve ikinci el kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu doğrultuda Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi ve Genelkurmay ATASE Arşivi belgeleri kullanılmıştır. Arşiv belgelerinin yanı sıra ilgili dönemi kapsayan süreli yayınlar da büyük oranda kullanılmıştır. Bu noktada Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi'nden ziyadesiyle istifade edilmiştir. Türkiye

[1] Türk-İtalyan ilişkileri üzerine yapılan çalışmalarda Mevlüt Çelebi ön plana çıkmış, gerek siyasi gerekse sosyo-kültürel noktada bu alanda yapılan çalışmalara ışık tutmuştur. Ayrıca Yeter Mengeş, Pınar Bulut, Hazal Pabuççular, Emine Göztaş, Tarık Demir, Abdulazim Şimşek, Türkan Cantemur, Ayçin Demir, Mesut Yanarsönmez de çalışmaları ile Türk-İtalyan ilişkilerine katkı sağlamıştır.

Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri ve Resmi Gazete ile konuyla alakalı daha önce yapılmış araştırma-inceleme çalışmalarından faydalanılmıştır. Kaynakları çeşitlendirmek adına mevcut İngilizce bilgisinin yanında İtalyanca dersleri alarak belirli bir seviyeye ulaştım. Çağımız teknomlojisinin bir gereği olarak yapay zeka uygulamalarından da faydalandım. Bu aşamada ilgili döneme ait İtalyan Diplomatik Belgeleri (I Documenti Diplomatici Italiani), İtalya'da yayımlanan gazeteler (La Stampa/Stampa Sera/La Nuova Stampa, L'Unità, Il Giornale d'italia), Amerika'da çıkarılan İtalyanca gazeteler (La Verita'/La Verita"-Corriere del Connecticu, Il Risorgimento Italiano, La Sentinella) ile Amerikan basınında konuyla alakalı yer alan haber ve yazılar taranarak değerlendirilmiştir. İngilizce ve İtalyanca birinci el kaynakların yanı sıra çalışmaya katkı sağlayabilecek aynı dillerde araştırma-inceleme eserlerden de faydalanılmıştır.

Çalışma sürecinde zorlu pandemi dönemi ve özel sebeplerden dolayı hayalini kurduğum yurt dışı çalışma imkânına ulaşamadığımı üzüntüyle belirtirken bu süreçte maddi/manevi desteğini esirgemeyen ve haklarını ödeyemeyeceğim aileme minnettarım. Tüm çalışma sürecimde desteklerini her daim hissettiğim değerli arkadaşlarım Esra İNAL ve Mehmet ÖZER'e teşekkürü bir borç bilirim. Lisans eğitimimden bu yana çalışmalarıma verdiği değer ve katkılarıyla Doç. Dr. Ahmet ESENKAYA'ya, Doktora eğitimimin başından tez sürecime kadar bana sağladığı güvenle karşılaştığım sorunların çözümünde yardımcı olarak çalışmamın şekillenmesine destek veren danışmanım Prof. Dr. Yakup KAYA'ya ayrıca müteşekkirim.

GİRİŞ

19. yüzyıl, dünya tarihinin yönünü etkileyen önemli bir zaman dilimi olmuştur. Bu yüzyılda geleceği etkileyecek en önemli unsur ise sürekli artan bir eğilim içerisinde sömürgecilik olmuştur.[2] Almanya ve İtalya'nın[3] siyasi birliklerini tamamlayarak diğer devletlerin arasına sömürü amaçlı katılma çabası, Avrupa'da sömürgecilik yarışını körüklemiştir. Bu iki devleti siyasi birliğini sağlaması, Avrupa'da var olan dengelerin bozulmasına yol açmış ve çeşitli ittifakların doğmasına neden olmuştur. Almanya ve İtalya'nın yeni bir güç olarak dünya

---

[2] Bir devletin egemenliğini başka topraklar ve halklar üzerinde kurması ya da genişletmesi olarak tanımlanan sömürgecilik, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren diğer kıtalar üzerine genişleyince emperyalizm adını almıştır. Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlar'dan 1918'e**, 33. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2020, s. 225; Sömürgecilik ve emperyalizm kavramları arasında kesin bir ayrım yoktur. Ancak bugün sömürgecilik deyimi yerine emperyalizm deyimi kullanılmaktadır. Emperyalizm, bir devletin diğer bir devlet üzerinde ister maddi, ister manevi bir kontrol, nüfuz kurması ya da üstünlük sağlaması demektir. Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 13. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 78.

[3] İtalyan siyasi birliğinin sağlanmasında Fransa İmparatoru III. Napolyon ve Piyomente Başbakanı Camille Benso de Cavour etkili olmuştur. III. Napolyon, Fransa'nın yanında güçlü bir İtalya'nın oluşumuna yardım etmiş, kuzeyinde de Almanya'nın kuruluşuna sessiz kalmıştır. III. Napolyon'un bu şekilde davranmasında iki unsur etkili olmuştur. Bunlardan birincisi Papa'nın dâhil olacağı bir konfederasyon devletinin kurulması ve dolayısıyla Papa'yı koruma yükünden kurtulacağını düşünmesi, diğeri ise kendisinin bir İtalyan aileden gelmesi ve gençliğinin büyük oranda İtalya'da geçmiş olması ve bu dönemde milliyetçi bir örgüt olan Carbonari'de aktif olarak yer almasıdır. Piyomente asillerinden olan Kont Cavour ise 1852'de Kral II. Vittorio Emanuele tarafından Başbakanlığa atanmış ve İtalyan siyasi birliğinin kurulması yolunda aktif olarak çalışmaya başlamıştır. Özellikle III. Napolyon özelinde gerçekleştirdiği diplomatik faaliyetler ile büyük yol kat etmiştir. 1856 Kırım Savaşı sırasında Piyomente'nin büyük bir devlet misali İngiltere ve Fransa'nın yanında Rusya'ya karşı tavır alması ve Avusturya'nın hâkimiyeti altında bulunan bazı İtalyan bölgelerinde başlayan milliyetçi propagandalar ile Avusturya'nın Kırım Savaşı sırasında takındığı olumsuz tavır, Piyomente ve Avusturya arasında gerginliğe sebep olmuştur. Bu gerginlik karşılıklı ültimatomlarla savaşa dönüşmüş ve III. Napolyon'un desteğiyle Piyomente, Avusturya'ya karşı üstünlük kazanmıştır. Savaş sonrasında yapılan antlaşma sonrasında Piyomente istediği elde edememiş ve III. Napolyona karşı tepki başlamıştır. Her ne kadar antlaşmada istenilen sonuç elde edilmese de Piyomente, milli duyguların coşmasında etkili olmuş ve İtalyan şehir devletlerinden bazıları Piyomente'ye bağlandığını açıklamıştır. 1866'da Avusturya'ya bağlı olan Venedik'in, 1870'te de III. Napolyon'un koruduğu Roma'nın, Piyomente öncülüğündeki İtalyan birliğine katılmasıyla 18 Şubat 1861'de Torino'da ilk İtalyan parlamentosu açılmış ve 17 Mart 1861'de Piyomente Kralı II. Vittorio Emanuele İtalya Kralı ilan edilmiştir. Bkz. Armaoğlu, **19. Yüzyıl**…,s. 291-302; Piyomente, Toskana, Modena, Parma Dükalıkları, Lukas Prensliği, Kilise Devleti ve Napoli Krallığı şeklinde küçük devletleri barındıran İtalyan coğrafyası, 1789 Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımının etkisiyle hareketlenmiş, Kilise Devleti (Katolik Papa) ve Fransa'nın engellerine karşın Carbonari teşkilatı öncülüğünde başlayan isyan hareketleri sonucu Piyomente, Napoli Krallığını, Sicilya Krallığı ve Parma'nın içerisinde olduğu savaşlar başlamıştır. Zaman zaman savaşlarda olumsuz sonuçlar elde etse de İtalyanlar Kont Cavour ve III. Napolyon'un katkılarıyla 1870'te birliklerini sağlamışlar ve Avrupa siyasi haritasının değişmesinde rol oynamışlardır. Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, 11. Basım, C. I, Der Yayınları, İstanbul 2019, s. 287-298.

siyasetinde yer edinmesi yeni bir dönemin başlamasına ve Avrupa diplomasisinin yeni bir sürece girmesine yol açmıştır.[4]

Osmanlı Devleti'nin 1877-1878'de Rusya ile yaptığı savaşta büyük güç kaybetmesi sonrası Osmanlı toprakları, sömürgeci devletlerin odak noktası haline gelmiştir. Fransa'nın 1830'da Cezayir'i ve 1881'de Tunus'u,[5] İngiltere'nin 1878'de Kıbrıs'ı ilhakı ve 1882'de Mısır'ı işgali, İtalya'nın bir çıkış noktası aramasına neden olmuştur. Bu çıkış ise Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki toprağı Trablusgarp ve çevresi olmuştur.[6] İtalya bu hedefi bir temele oturtmak amacıyla diğer büyük devletlerle görüşmeler yapmış ve 1882'de Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında üçlü ittifak antlaşması imzalanmıştır. Sömürgecilik yarışı içerisinde yer almak isteyen, Afrika ve Asya gibi uzak yerlerden ziyade coğrafi konumuna uygun olarak sömürge arayışında olan İtalya'nın, "*Roma İmparatorluğunun eski kutsal mirasına sahip olmak*"[7] adına yaptığı girişimler bu antlaşmada etkili olmuştur.[8]

Üçlü İttifak'ın karşısında ise Fransa-İngiltere-Rusya'dan oluşan İtilaf bloğu kurulmuştur. Kendini güçsüz bulan Fransa, 1894'te Rusya ile yakınlaşarak ittifak kurmuş; Alman tehdidinden çekinen ve Uzak Doğu'da, Güney Afrika'da, Mısır ve çevresinde sömürgeleri bulunan İngiltere'yi de yanına çekerek 1904'te Üçlü İtilaf bloğunu oluşturmuştur.[9]

Avrupa'da siyasi bloklar hızlı bir şekilde oluşurken Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki münasebetler de Trablusgarp Savaşı ile ivme kazanmıştır. İtalya, stratejik ve jeopolitik anlamda kendisine yakın gördüğü Trablusgarp'ı alarak Afrika'dan

---

[4] Armaoğlu, **19. Yüzyıl**…, s. 291.
[5] Uçarol, **Siyasi Tarih**, C. I, s. 464-465.
[6] Hale Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, 2. Baskı, ATAM, Ankara 2006, s. 3-4.
[7] Eski Roma, İtalyanlara İtalyanlık şuurunu güçlendiren ve İtalyan gençliğine ilham kaynağı olan bir unsur olmuştur. Faşizm, bu duyguyu bir vücut haline getirmiştir. Falih Rıfkı Atay, **Faşist Roma, Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makidony**a, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, İstanbul 1935, s. 29; İlhan Uzgel, "İtalya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 151.
[8] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 19. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 39; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. I, K. 1, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 36-37;
[9] Üçlü İtilaf devletleri arasında 1894'te Fransa ve Rusya arasında başlayan askeri ittifak, 1904'te Fransa ve İngiltere ile imzalanan dostluk antlaşmasıyla güçlenmiş, 1907'de İngiltere ve Rusya arasındaki antlaşmayla son şeklini alarak İtilaf bloğunu oluşturmuştur. Mustafa Balcıoğlu, "Yirminci Yüzyıl Başlarında Dünya", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, Ankara 2014, s. 38.

Türkleri atmayı görev ve amaç edinmiştir.[10] İtalya, bu süreçte etkin bir diplomasi faaliyeti yürütmüş ve İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Avusturya nezdinde çalışmalar yaparak harekât onayını almış,[11] 29 Eylül 1911'de de savaş ilan etmiştir.[12] Savaş süresince büyük direnişle karşılaşan İtalyanlar, savaşın alanını genişleterek Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşürmüş[13] ve Avrupalı devletlerin arabuluculuğu sonucunda Osmanlı Devleti ile İtalya arasında 15 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması[14] ile Trablusgarp Savaşı sona ermiştir.[15]

20. yüzyılın başlarında Avrupa'da meydana gelen bloklaşma ve buna bağlı ortaya çıkan, gelişen silahlanma yarışı dünyayı büyük bir savaşa sürüklemiştir. 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtı Prens Ferdinand ve eşi, Sırbistan'ın Saraybosna şehrini ziyareti sırasında bir Sırp suikastçi tarafından öldürülmüştür. Bunun üzerine Avusturya 28 Temmuz'da Sırbistan'a savaş ilan etmiştir.[16]

Osmanlı Devleti, Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları sonrasında içerisinde bulunduğu siyasi yalnızlık dolayısıyla Avrupa'da ittifak arayışına

---

[10] Paulino Toledo Mansilla, "Trablusgarp Savaşının İdeolojisi ve Propaganda Esasları (1911): Trablusgarp ve Sireneyka'da Çökmekte Olan Osmanlı Kültürüne Karşı Bir Kurtuluş Çaresi Olarak Görülen İtalyan Medeniyetleştirme Misyonu", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları, 16-18 Mayıs 2011, Bildiriler, (Yay. Haz. Mehmet Ersan, Nuri Karakaş), **TTK Yayınları**, Ankara 2013, s. 555-564.

[11] Ahmet Öğreten, "İtalya'nın Trablusgarp'a Saldırısı Karşısında Osmanlı Toplumu'nun Tavrı", **Tarih ve Medeniyetler Tarihi Bildirileri**, C. V, Atatürk, Dil Tarih ve Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 2280; Şengül Mete, "Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri", **ÇTTAD**, C. III, S. 8, Haziran 1998, s. 261-264; Timoty W. Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912)**, (Çev: Deniz Berktay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 107-115.

[12] Bayur, **Türk İnkılabı**…, C. I, K. 1, .s. 97.

[13] İsrafil Kurtcephe, "İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazını Geçme Teşebbüsleri", **OTAM Dergisi**, C. I, S. 1, Ankara 1990, s. 306, 309.

[14] Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara 1953, s. 451-455; Trablusgarp Savaşı sırasında Rodos ve Oniki Ada'ya el koyan İtalya ise Uşi Antlaşmasında Adaları rehin almıştır. Trablusgarp'taki Türk askerlerinin tamamen çekilmediği iddiasıyla buraları iade etmemiş ve bu adalar Balkan Savaşlarının çıkmasıyla İtalya'da kalmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin de işine geliyordu. Zira Osmanlı Devleti bölgeyi Yunanistan'ın işgal etmesinden çekiniyordu. Necdet Hayta, **1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu**, ATAM, Ankara 2015, s. 53.

[15] Kemal Beydilli, "Trablusgarp Savaşı", **DİA**, Ankara 2019, s. 606-609.

[16] Basıl Liddell Hart, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, 3. Baskı, (Çev: Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 22; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi** …, s. 98.

girişmiştir.[17] Osmanlı Devleti bu çerçevede İngiltere, Bulgaristan, Fransa, Rusya, Yunanistan ile temas kurmuşsa da sonuç elde edememiştir.[18] Üçlü İttifak'a ilk katılma teklifi Avusturya'dan gelmiş olsa da İttihatçıların[19] etkisiyle Osmanlı Devleti, Almanya ile görüşmelerine başlamış ve 2 Ağustos 1914'te ittifak antlaşması imzalamıştır.[20] Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye sipariş verdiği gemileri teslim alamaması üzerine Almanya, Akdeniz'deki Goeben ve Breslau adlı iki gemisini İstanbul'a göndermiş, Osmanlı Devleti de bu gemileri satın aldığını açıklamıştır.[21] Ardından Alman Amiral Souchon komutasındaki donanma, bazı Rus şehir ve limanlarını bombalamış, bu durum Osmanlı Devleti'nin 11 Kasım 1914'te İtilaf Devletleri'ne savaş ilanına giden yolu açmıştır.[22]

İtalya, her ne kadar Üçlü İttifak içerisinde yer almış olsa da izlediği siyaset, bağımsız hareket ettiğini göstermiştir.[23] İtalya tarafsızlığı, kendisine vaat edilen toprak miktarına göre şekillenmiştir.[24] İttifak Devletleri'nin muhtemel yenilgisi

---

[17] Balkan Savaşı sonrasında zayıf düşen Osmanlı Devleti'nden bir şeyler koparmak maksadıyla Almanya, İtalya ve hatta Anadolu ile hiç alakası olmayan Avusturya bile faaliyetlere girişmişti. Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 189.

[18] Ali Kaşıyuğun, "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin İttifak Arayışları ve I. Dünya Savaşına Girişi (1911-1914)", **Doktora Tezi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2014, s. 77-92; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi** …,, s. 102.

[19] İktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı döneminde siyasi ve askeri etkin rol oynamıştır. M. Şükrü Hanioğlu, "İttihat ve Terakkî Cemiyeti", **DİA**, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 483.

[20] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi** …, s. 102-103.

[21] Goeben ve Breslau gemilerinin Osmanlı Devleti'ne satışı gerçek değil görünürde olan bir satıştı. Gemilerin kesin satışına Alman Meclisi Reisctag'ın onayıyla izin verilebilirdi. Salih Kış, "Birinci Dünya Savaşı'nın Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, S. 15, 2017, s. 72; Osmanı Devleti Goeben ve Breslau isimlerini Yavuz ve Midilli olarak değiştirmiştir. Mithat Atabay, "Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Breslau (Midilli) Kruvazörü", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, S. 18, 2015, s. 118-120.

[22] **Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları İle Harbe Girişi**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2014, s. 232-234.

[23] Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesinin ardından Almanya ve Avusturya, İtilaf Devletleri ile savaşa girişince İtalya ittifaktan ayrı olarak tarafsızlığını ilan etmiştir. İtalya Başbakanı Antonio Salandra, Avusturya'nın Balkanlardaki toprak kazançlarını dengeleyecek bir bedel elde etmek istiyordu. Sina Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 8. Basım, İstanbul 2021, s. 74.

[24] İtalya'nın en büyük isteklerinden birisi de Oniki Ada idi. Batı Anadolu kıyılarının güneyinde ve kıyılara çok yakın bulunan adalar "Oniki Ada" adıyla anılmaktadır. Bu adalar şunlardır: Rodos, Kasos (Kaşot), Karphetos (Kerpe), Aliminya (Limoniye), Simi (Sömbeki), Tilos (İlyaki), Nisiros (İncirli), Mandraki (Yalı adası), Kos (İstanköy), Astrapolya (İstanbulya-Koçbaba), Klimnos (Kilimli), Levyos (Leros), Lipos (Lipsi), Chalke, Kharki (Herke), Patmos (Batnaz), Meis (Kızılhisar)'dır. Meis Adası her ne kadar Akdeniz sınırları içerisinde yer edinse de her zaman Oniki Ada sınırları içerisinde değerlendirilmiştir. Bkz. Cemalettin Taşkıran, **Oniki Ada**, 4. Baskı, Babıâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2010, s. 18; Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", **Belleten**, C. XXXIX, S: 139, TTK Yayınları, Ankara 1965, s. 77.

üzerine planlar yapan İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya, aralarında uzlaşmaya vararak bazı antlaşmalar imzalamışlardır. Bu aşamada İtalya; Fransa, İngiltere ve Rusya arasında imzalanan 1915 İstanbul Antlaşması'nı kabul etmiştir.[25] İtalya'nın 26 Nisan 1915 Londra Antlaşması'nın[26] imzalaması İtalya'nın İtilaf Devletleri safına geçmesinde etkili olmuştur. Savaşa girerek İttifak Devletleri'nde rahatsızlık verse de İtilaf Devletleri'ne umut edilen yeterliliği sağlayamayan İtalya,[27] 21 Ağustos'ta Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.[28]

---

[25] İstanbul Antlaşması, tek bir metinden ziyade 1915 yılında Mart-Nisan arasında beş hafta süre ile Fransa, İngiltere ve Rusya arasında yapılan nota değişimlerinin sonucunda oluşturulmuştur. İsmail Köse, "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Antlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığına Bırakılması (Mart-Nisan 1915)", **Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 89, 2019, s. 5; Ahmet Hurşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Antlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, ATAM, Ankara 2006, s. 51-52; Köse, "**I. Dünya Savaşı'nın**…", s. 19; Rusya bu antlaşmayı İtalya'ya kabul ettirmek istiyordu. Roma'da bulunan Rus Büyükelçi Krupanski "*Boğaziçinde aşağı yukarı beşyüz yıllık bir egemenlikten sonra artık Avrupa'daki topraklarını kaybedecek olan Türkiye'nin mirasından pay almak istiyorsa İtalya'nın seyirci durumunu bırakması gerektiğini...*" ifade etmiştir. Bayur, **Türk İnkılabı**…, C. III, K. 2, s. 249.

[26] Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar konusunda İngiltere ve Fransa'ya baskı yapması, İtilaf Devletleri'nin Çanakkale üzerine yaptıkları saldırılar, Akdeniz'in önemini artırmış ve bu durum bir Akdeniz devleti olan İtalya'yı ön plana çıkarmıştır. Almanya'nın Marne Muharebeleri'nde yenilmesi, Avusturya'nın Güney Tirol, Gradisca, Trentino, Valona ve Adriyatik adaları ile Oniki Ada'yı İtalya'ya vermemesi sonucunda İtalya İtilaf bloğuna yönelmiştir. Bunun sonucunda İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan görüşmelerin ardından Londra Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre; İtalya, işgali altında bulundurduğu Oniki Ada'yı tamamen egemenliği altına alacak, Türk topraklarını paylaşmada anlaşıldığı takdirde Antalya ve çevresinden belli oranda hisse alacak, Trablusgarp'ta Osmanlı padişahına ait olan tüm hak ve imtiyazlar İtalya'ya devredilecek, savaş tazminatı belirlendiğinde payına düşen kısmı alacak maddeleri yer almıştır. Bu maddelere ilaveten Arabistan ile Arabistan'da bulunan kutsal yerlerin bağımsız bir Müslüman devlete bırakacakları konusunda Fransa, İngiltere ve Rusya tarafından kabul edilmiş olan deklarasyona katılacağına karar verilmiştir. Bayur, **Türk İnkılabı**…, C. III, K. 2, s. 270-272; Buna ilaveten Valona ve Saseno Adası, Trieste ve İstirya ile Dalmaçya adalarının bir kısmı da Londra Antlaşmasıyla İtalya'ya verilmesi konusunda anlaşılmıştır. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi** …, s. 112; Antlaşmada Almanya'nın sömürgelerinin paylaşılması durumunda Somali'nin de İtalyanlara bırakılmasına karar verilmiştir. Sander, **Siyasi Tarih-İlkçağlardan** …, s. 379; Rusya, İtalya'nın Adriyatik'te bulunan Dalmaçya kıyılarındaki isteklerine karşı çıksa da antlaşmaya onay vermiştir. Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, 11. Basım, C. II, Der Yayınları, İstanbul 2019, s. 22; Antlaşmanın ardından İtalya, 3 Mayıs 1915'te Üçlü İttifak antlaşmasını feshettiğini ilan etmiş ve 20 Mayıs 1915'te Avusturya'ya savaş ilan ederek İtilaf devletlerinin safında savaşa girmiştir. **Büyük Harpte İtalyan Cephelerindeki Harekât ve İzonzo Yarması**, Genelkurmay ATASE Yayınları 1938, s. 9; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi** …, s. 111-112.

[27] Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev. Birtane Karakaçı, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2005, s. 313.

[28] **La Stampa**, 22 Ağustos 1915, s. 1; Fabio L. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika**, 2. Baskı, (Çev. Nevin Özkan, Durdu Kundakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 21; İtalya'nın da Çanakkale seferine katılacağı iddiaları mevcuttu. Abidin Daver, "Çanakkale'de Türklerle Süngü Süngüye", **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1935, s. 4; Bayur, **Türk İnkılabı**…, C. III, K. 2, s. 275.

İtilaf Devletleri'nin aralarında yaptıkları bir diğer antlaşma ise 1916 Sykes-Picot Antlaşması'dır.[29] İngiltere, İtalya'nın, müttefikler arasında olan biteni öğrenmesi karşılığında Almanya'ya karşı derhal savaş ilan etmesi gerektiğini iletmiştir.[30] Bunun üzerine İtalya, 28 Ağustos 1916'da Almanya'ya savaş ilan etmiştir.[31] İtalya'nın toprak istekleri ve bunların Fransa tarafından olumsuz karşılanması, Rusya'nın kendisine verilen Boğazlar ile diğer bölgelere İtalyanların ilerlemesi endişesini doğurması yeni bir antlaşma zemini aranmasına yol açmıştır. Bu sırada 1917'nin başlarında Çarlık Rusya'da başlayan ihtilal, İtilaf bloğunun Ruslara bakış açısının değişmesine neden olmuştur. İngiltere, iç meselelerle uğraşmaktan savaşa yoğunlaşamayan ve gittikçe zayıflayan Rusya'ya karşı soğuk bir politika takip etmiş ve İtalya'ya karşı daha sıcak davranmaya başlamıştır.[32] İtalya da Çarlık Rusya'nın yıkılmasının ardından Osmanlı Devleti'nin zayıflayacağını ve bu durumun Çarlık Rusya üzerinde etkili olacağını düşünerek müttefikleri nezdinde baskı kurmuştur.[33] Neticede 1917'de Saint Jean de Maurinne Antlaşması imzalanmıştır.[34]

---

[29] Rusya'nın, İngiltere ve Fransa'ya kurduğu baskı sonucunda İstanbul ve Boğazlarda hak alma isteği, antlaşmanın meydana gelmesinde etkili olmuştur. İtalya, Sykes-Picot Antlaşması'nın dışında yer almış olsa da sonuçları itibariyle paylaşıma dâhil olmuştur. İstanbul'un ve Boğazların Ruslara bırakılması sonucunda Müslümanlar için yeni bir merkez arayışında olan İngiltere, kutsal bir merkez oluşturma çabası içine girmiş ve bu doğrultuda Mekke Şerifi Hüseyin nezdinde Arap yarımadasını içine alan bölgede Osmanlı Devleti'nin varlığını sona erdirerek Bağımsız bir Arap Devleti ve Hilafetini kurma çalışmalarına başlamıştır. İngiltere'nin bu planından haberdar olan Fransa, Londra Antlaşması ile paylaşılan yerlerin tespiti için İngiltere'ye baskı yapmış ve bunun sonucunda İngiltere adına Mark Sykes, Fransa adına da Georges Picot'un imzasıyla Sykes-Picot Antlaşması imzalanmıştır. Uçarol, **Siyasi Tarih**, C. I, s. 3.2; Azmi Özcan, "Osmanlı Mülkünü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921), **İslami Araştırmalar Dergisi**, C. XII, S. 3-4, 1999, s. 298-299; Antlaşmaya göre; Suriye Akka'dan başlayarak kuzeye doğru olan kıyı bölgesi, Adana ve Mersin Fransa'nın, Bağdat-Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesi İngiltere'nin olacak, geri kalan bölgelerde de bir Arap devleti veya Arap Devletleri Federasyonu kurulması kararlaştırılmıştır. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 120; Ancak Rusya, bu paylaşım planına tepki göstermiş ve İstanbul ile Boğazlara ek olarak Kuzeydoğu Anadolu'da bazı toprakları istemiş, bunun sonucunda İngiltere, kendisine ait çıkarların korunması şartıyla bu teklifi kabul etmiştir. Özcan, "Osmanlı Mülkünü…", s. 299.

[30] **Anadolu'nun Taksimi Planı**, Günaydın Kitaplığı Dizisi, İstanbul 1972, s. 147.

[31] **La Stampa**, 28 Ağustos 1916, s. 1.

[32] Tolon, **Birinci Dünya Savaşı**…, s. 75-78, 81-82.

[33] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi** …, s. 128.

[34] Antlaşmaya göre İtalya'ya Londra Antlaşması'nda belirtilen Arap yarımadasında kurulacak bir Müslüman Arap Devleti konusunda vereceği desteğe karşılık Antalya'nın yanı sıra Aydın, Konya ve İzmir bölgeleri verilmiştir; Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 6; Tolon, **Birinci Dünya Savaşı**…,, s. 82; Antlaşmanın yürürlüğe girmesi Rusya'nın onayına bağlı kılınmış ve İtalya, İngiltere-Fransa-Rusya arasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşmasını kabul etmiş sayılmıştır; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi** …, s. 129.

"Sus payı"[35] bu antlaşma ile İtalya, Türkiye'den 112.000 metrekarelik bir toprak parçasını elde etmiştir.[36]

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru zayıflayan İttifak Devletleri ile ateşkes antlaşmaları imzalanmıştır.[37] Siyasi ve askeri bunalımın ardından Talat Paşa Hükümeti'nin istifası sonrası kurulan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, krizden çıkışın bir mütareke ile sağlanacağını anlamış, Osmanlı Devleti'nin yaptığı mütareke talebi olumlu karşılık görmüştür.[38] Neticede 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmış[39] ve ardından Anadolu'da işgaller başlamıştır. Daha müzakereler devam ederken İngiltere, İtalya ve Yunanistan arasında bazı uyuşmazlıklar ortaya çıkmış ve basında Aydın, İzmir,[40] Konya ve Bursa'nın Türkiye'den, Oniki Ada'nın da İtalya'dan alınıp Yunanistan'a verileceğine dair haberler çıkmış, İtilaf kuvvetleri bu haberleri doğrulayan faaliyetler gerçekleştirmiştir.[41]

---

[35] Tolon, **Birinci Dünya Savaşı**…, s. 89.

[36] Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara, 1991, s. 160.

[37] 29 Eylül'de Bulgaristan ile Selanik Antlaşması imzalanmıştır. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. III, Kısım: 4, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 679-680; 3Kasım'da Avusturya-Macaristan ile Villa Guisti Antlaşması imzalanmıştır. **La Stampa**, 5 Kasım 1918, s. 1; 11 Kasım'da da Almanya ile Rethondes Antlaşması imzalanmıştır. Bayur, **Türk İnkılabı**…, C. III, Kısım: 4, s. 696.

[38] Bunun sonucunda İtilaf Devletleri mütareke görüşmeleri için Amiral Calthorpe'yi, Osmanlı Devleti de Bahriye Nazırı Rauf Bey, Yarbay Sadullah Bey ve Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey 'i görevlendirilmiştir Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, C. I, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s. 25; Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 155; Ali Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1948, s. 74-103.

[39] **La Stampa**, 1 Kasım 1918, s. 1; Mondros Mütarekesinin içeriği incelendiğinde Osmanlı Devleti için 7. ve 24. maddeler ön plana çıkmıştır. 7. maddede stratejik noktaların İtilaf Devletleri tarafından işgali, 24. maddede ise altı vilayette karışıklık olması dâhilinde herhangi bir bölgenin işgal hakkı müttefik devletlere verilmiştir. **TİH Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1992, s. 35, 43-46; Antlaşmanın İtalya açısından ön plana çıkan maddesi ise 17. maddedir. Bu madde "*Trablus ve Bingazi'de bulunan Osmanlı zabitleri en yakın İtalyan muhafaza kıtaatına teslim olacaktır. Hükümet-i Osmaniye teslim emrine itaat etmedikleri takdirde muhaberat ve muavenetini katetmediğini taahhüt eyler*" demekte ve Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve çevresinde teslim olmasını içermekteydi. Erim, **Devletlerarası Hukuku**…, s. 523.

[40] Basında İzmir'in İtalyanlar ya da Yunanlılar tarafında işgal edileceği gibi haberler yer almıştır. Ali Çetinkaya, **Askerlik Hayatım 1914-1922**, (Yay. Haz. Oktay Şimşek, Zeki Dilek), Türkiye İş Bankası, İstanbul 2012, s. 170.

[41] M. Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 5; 1918'in sonlarına doğru Kasım ve Aralık'ta İzmir limanına birer Fransız, İngiliz ve İtalyan kruvazörü ile birer Fransız ve İtalyan muhribi ve birkaç yardımcı gemi gelmiştir. **TİH Mondros Mütarekesi** …, s. 194; Mütarekenin 1. maddesine dayanarak Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılmış ve müttefiklerce işgal edilmiştir. Erim, **Devletlerarası Hukuku**…, s. 519; Ayrıca İngiliz Yarbay Murphy komutasında İtilaf donanması, İtalyan torpidoları ve nakliye gemisiyle tersaneye asker çıkarmıştır. Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, ATAM, Ankara 2002, s. 25.

Mütareke imzalandıktan sonra İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini "Yüksek Komiserlikler" vasıtasıyla yürütmüşlerdir. İtalya adına Yüksek Komiserlik görevine -her ne kadar "Yüksek Komiserlik" unvanını telaffuz etmemiş olsa da-[42] Kont Sforza atanmıştır.[43] Sforza'nın atanması, İtalyan dış politikasının Türk yanlısı görünümünde oldukça etkili olmuştur.[44]

Birinci Dünya Savaşı sırasında imzalanan ateşkes antlaşmaları, Avrupa'da ortaya çıkan güç dengesini yeniden oluşturmak adına galip durumda bulunan devletleri arayışlara itmiştir. Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya'nın savaştan zarar görerek parçalanması sonucu sınırların yeniden düzenlenmesini gündeme getirmiştir. Bunun sonucunda galip devletler, Paris'te 18 Ocak 1919'da bir konferans toplamışlardır.[45] 1917'de savaşa dâhil olan ve savaşın seyrini etkileyen ABD'nin Başkanı Wilson'un "*Savaşı kazanmak ne kadar önemliyse barışı kazanmak da o kadar önemlidir*"[46] düşüncesi konferansın ilk günlerinden itibaren zayıflamaya başlamış, devletler çıkar çatışmalarına girerek gruplaşmaya başlamışlardır.[47] Mustafa Kemal Paşa ise henüz 4 Şubat 1919'da *Alemdar* yazarlarından Refii Cevat ile yaptığı görüşmede bunu öngörmüştü.[48] Bu gruplaşmanın en önemlisi ise İngiltere ve Fransa'nın başbakan ve dışişleri bakanlarının liderliğinde oluşturulan Onlar Konseyi

---

[42] Abdurrahman Bozkurt, İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 36.
[43] **TİH Mondros Mütarekesi**…, s. 181.
[44] Fabio L. Grassi, **Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler**, (Çev. Sadiye Güneş), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014, s. 179; Sforza, İstanbul'da bulunduğu sürede Osmanlı hükümeti ile iyi ilişkiler kurmuştur. Ayrıca Sforza, Osmanlı hükümeti ile ilişkileri iyi denilebilecek seviyede sürdüren biriydi. Hatta Sultan Hamid onu "mütemayiz ricali Osmani" olarak değerlendirmiş, "rütbe-i bala ricali" arasına sokarak nişan bile vermiştir. Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s. 146-147; Sforza'nın yanı sıra Türklere karşı izlenen ılımlı siyasette etkili olan bir diğer kişi de Dışişleri Bakanı Sannino'dur. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu**…,, s. 34; Sforza İstanbul'da olduğu süreçte Mustafa Kemal ile bir de görüşme gerçekleştirmiştir. Falih Rıfkı Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul 1955, s. 100-103; Gotthard Jaeschenke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, 3. Baskı, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 100-101; Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu**…, s. 36.
[45] Margaret MacMillan, **Paris (1919)**, (Çev. Belkıs Dişbudak), ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2004, s. 67; Konferansta ABD başkanlık, İngiltere, Fransa ve İtalya başbakanlık düzeyinde temsil edilmiştir. İsmail Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Woodrow Wilson'un Türk Algısı", **History Studies**, C. VI, S. 3, Nisan 2014, s. 219; İtalya, konferansta Başbakan Orlando'nun başında bulunduğu, Dışişleri Bakanı Sannino ile Antonio Salandra, Salvatore Barzilai ve Salvago Raggi'nin yer aldığı heyet tarafından temsil edilmiştir. Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 45.
[46] MacMillan, **Paris (1919)**, s. 11.
[47] Sander, **Siyasi Tarih-İlkçağlardan** …, s. 379.
[48] **Atatürk'ten Anekdotlar**, ATASE Daire Başkanlığı Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, Y.y., s. 11-12.

olmuştur.[49] Konferansta Yunanistan, özellikle İngiltere nezdinde Fransa ile İtalya'yı ikna çalışmaları yapılmasını istemiştir.[50] İtalya, gelecek planlarında kendisine yer vermek istemeyen İngiltere ve Fransa'ya karşı[51] Yunanistan'a verilmesi planlanan bölgelerin gizli antlaşmalardan dolayı kendi hakları olduğunu iddia etmiştir.[52] İngiltere'nin bu konuda takındığı Yunanistan yanlısı tavır, ABD'den de destek görmüştür.[53] İtalya ve Yunanistan arasındaki bu toprak sorununun çözüldüğüne dair basında haberler yer alsa da[54] İngiltere'nin arabuluculuğu sonuç getirmemiş, konferansta Türkiye topraklarının ilhak ve nüfuz bölgelerini belirlenerek "Yirminci asrın medeni barbarlığı"[55] olan Manda politikası kabul edilmiştir.[56]

Paris Barış Konferansı'nın genelinde galip devletler önemli kazançlar elde ederken, İtalya müttefiklerine göre önemli bir fayda sağlayamamıştır. Gerek Adriyatik'teki talepleri,[57] gerekse Londra ve Saint Jean de Maurinne Antlaşmalarının müttefikler tarafından kabul görmemesi İtalyanların konferansı terk etmesine neden olmuştur.[58] Yunanistan ile yaşadığı rekabet, Fransa ile meydana gelen çıkar

---

[49] İçerisinde ABD, Fransa, İngiltere, Japonya ve İtalya bulunduğu Onlar Konseyi, bütün kararlarla ilgilenmiş ve her konuya ait esas prensipleri kararlaştırdıktan sonra işi ikinci derecede komisyonlara havale etmiştir. Konseyin çalışmalarında zorluklar çıkınca 24 Mart 1919'dan itibaren konsey, Dörtler Konseyi ve Beşler Konseyi şeklinde ikiye ayrılmıştır. İtalya, Dörtler Konseyi içerisinde yer almış ancak zaman zaman dışlanmasıyla bu konsey Üçler Konseyi adını almıştır. Dursun Ali Akbulut, "İttifak Devletleri'nin Savaştan Çekilmeleri ve Osmanlı Devleti", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. III, Ankara 2014, s. 149.

[50] Şevket Ovalı, "Tarihsel Bir Perspektiften Batı-Yunanistan İlişkisinin Siyasal Arka Planı (1821-1945), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. LXII, S. 1, 2007, s. 183-184.

[51] Paul C. Helmerich, **Sevr Entrikaları**, (Çev. Şerif Erol), Sabah Kitapları, İstanbul 1996, s. 13.

[52] Yunanistan'ın nüfusunun büyük çoğunluğunu Rum olarak iddia ettiği Batı Anadolu, Doğu Trakya ve tüm Ege Adaları hâkimiyet kurmak istemesi İngiltere ve Fransa tarafından desteklenirken İtalya bu duruma karşı çıkmıştır. William Hale, **1774'ten Günümüze Türk Dış Politikası**, 2. Baskı, (Çev: Prof. Dr. Nasuh Uslu), Serbest Akademi, Ankara 2021, s. 49; **TİH Batı Cephesi**, C. II, K. 1, 2. Baskı, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1994, s. 13-14.

[53] Köse, "Paris Barış Konferansı…", s. 235.

[54] İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 45.

[55] **Cumhuriyet**, 17 İkincikanun 1937, s. 1.

[56] 14 Mayıs 1919'da İngiliz temsilci Lyold George'un konferansa sunduğu manda teklifi aynen kabul edilmiştir. Teklife göre; Amerika; Büyük ve Küçük Ermenistan'ı yani Doğu Anadolu ve Kilikya'yı, İngiltere; İstanbul ve Boğazları, Yunanistan; Aydın vilayetini, İtalya; Konya ve Antalya civarını, Fransa ise Bursa, Ankara ve Sivas ile Anadolu'nun geri kalan kısımlarını manda olarak alacağı belirtilmiştir. **TİH Mondros Mütarekesi**, s. 277-279.

[57] İtalya, Avusturya'ya karşı kazandığı zaferin ardından Fiume ve Spalato'nun kendisine ait olduğunu iddia etmiş ve bu iddia kabul edilmemiştir. Bu İtalya'nın konferansta yaşadığı ilk hayal kırıklığı olmuştur. Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 46-47.

[58] İtalyanlar, 29 Nisan 1919 tarihli oturumda konferansı terk etmişler, 5 Mayıs'ta geri dönmüşlerdir. Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, ATAM, Ankara 2013, s. 6.

çatışmaları, Fiume sorunu,[59] müttefiklerin izlediği Yunan yanlısı siyaset, toprak almak gayesiyle katılan ancak umduğunu bulamayan İtalya'nın konferansta "üvey evlat"[60] ve "ikinci sınıf devlet"[61] muamelesi görmesine neden olmuştur. Savaşı kazanmış olsa da barışı kaybetmiş olan İtalyanlar,[62] bazı kazanımlar da elde etmiştir.[63]

Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu'da başlayan işgallerde rol oynayan devletlerden biri olan İtalya, Anadolu'da bulunan bazı manda taleplerinin de etkisi,[64] gizli antlaşmalar ve Mondros uyarınca diğer devletler gibi işgallere başlamıştır. İtalya, bir "bahane"[65] ile 28 Mart 1919'te Antalya'nın İtilaf devletleriyle ABD namına işgalini ilan etmiştir.[66] Daha sonra İtalyanlar, 26 Nisan'da 1300 kişilik bir tabur askerle Konya'yı,[67] 28 Haziran'da da herhangi bir direnişle karşılaşmadan Burdur'u işgal etmiştir.[68] İtalyanların işgal bölgelerinden biri olan Güneybatı Anadolu'da işgal edilen ilk yer ise Fethiye olmuştur.[69] İtalyanlar, Fethiye'nin hemen ardından aynı gün Bodrum'u[70], Marmaris'i[71] ve Köyceğiz'i[72] işgal etmişlerdir. 14 Mayıs 1919'da Yunan tehdidi karşısında Kuşadası ve Selçuk'u[73], 17 Mayıs'ta olaysız

---

[59] Fiume'yi İtalyanların çok istemesinin nedeni Adriyatik kıyılarında egemenliği sağlamak için bölgenin konumundan yararlanmaktır. Köse, "Paris Barış Konferansı…", s. 223; Fiume konusunda İtalya'nın iddialarına karşılık Yugoslavya, Wilson'un bu konuda hakemlik yapmasını teklif etmiş ancak İtalya bunu kabul etmemiştir. Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 47.
[60] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi** …, s. 136.
[61] Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 151.
[62] Şükrü Kaya, "Sezarın Panejiriği", **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1943, s. 2.
[63] Paris Barış Konferansın sonrasında Almanya ile imzalanan Versailles Antlaşmasında İtalya, on yıl süreyle kömür elde etmiş, Avusturya ile imzalanan Saint Germain Antlaşmasında Tirol ve Triyeste bölgelerine ilaveten bazı Dalmaçya kıyılarını almıştır. Uçarol, **Siyasi Tarih**, C. II, s. 86-87.
[64] Halide Edip'in ifadesiyle İtalya, "*...namuskâr bir emperyalist olduğundan muharebeye ancak Anadolu taksiminde pay almak için girdiğini açıktan açığa söyleyen*" bir devlet idi. Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2001, s. 95; İtalyanlar, İngiliz ve Fransızlara nazaran manda çalışmalarında geride kalmış ve Türk aydınlarını yanına çekme çalışmalarında bulunmuştur. Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 52; Halk arasında İtalyan mandası talebinde bulunanlar olsa da bunlar ciddi olmayacak derecede dillendirilmiştir. **BCA**, Fon Kodu: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 1-15-2, Belge Tarihi: 18.10. 1920; **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 101-653-8, Belge Tarihi: 03.12.1922.
[65] Çetinkaya, **Askerlik Hayatım**…, s. 223.
[66] Mehmet Şefik Aker, **İstiklal Harbinde 57 nci Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2006, s. 13-14.
[67] Ahmet Avanas, **Milli Mücadele'de Konya**, ATAM, Ankara 1998, s. 28.
[68] Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 112.
[69] Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 91.
[70]**ATASE**, İSH, K.N: 432, G.N: 185.
[71] Aker, **İstiklal Harbinde 57 nci**…, s. 46.
[72] Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 200.
[73] Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 95.

bir şekilde Söke'yi[74] işgal eden İtalyanlar, 2 Haziran'da Milas'ı,[75] 5 Haziran'da Çine'yi,[76] 23 Temmuz'da Muğla'yı[77] ve Ula'yı[78] 24 Temmuz'da da Kaş civarını[79] işgal etmişlerdir. İtalyanların işgalinde bulunduğu bir diğer bölge de Zonguldak ve çevresi olmuştur. İtalyan göçmenleri için bölgeyi bir yurt haline getirmeye çalışan İtalya, kömür ihtiyacından dolayı bu bölgeye yönelmiştir.[80] İtalya, kömür havzası meselesini San Remo Konferansı'nda tartışmaya açarak bölgede varlığını kabul ettirmiş, Sevr Antlaşması ardından 3 Temmuz 1920'de asker göndermiştir.[81]

İtalya, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgalinde de yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu siyasi çalkantılar,[82] İtilaf Devletleri'nin Anadolu'da karşılaştığı direniş ve milli hareketin giriştiği askeri ve siyasi faaliyetler sonucu İstanbul'da Mebusan Meclisi tarafından ilan edilen Misak-ı Milli, İstanbul'un işgalinde etkili olmuştur.[83] İtalyanlar, Türklerin bağımsızlığı ve hakları konusunda çaba göstermiş olsa da[84] bu yetersiz kalmış ve İstanbul'da mevcut askeri kuvvetin artırılmasına karar verilmiştir.[85] İtalyanlar, 1000 kadar asker ile İtilaf Devletleri içerisinde 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinde yer

---

[74] İsmet İnönü, **Defterler**, 3. Baskı, (Yay. Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 20; Aker, **İstiklal Harbinde 57 nci**…, s. 70; Bazı kaynaklarda bu tarih 18 Mayıs olarak belirtilmiştir. **Harp Mıntıkaları, Şehir ve Kasabaların İşgal, İstirdat ve Bombardıman Tarihleri**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1937, s. 73; Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. I, s. 248; Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 105.

[75] **ATASE**, İSH, K.N: 433, G.N: 138.

[76] Aker, **İstiklal Harbinde 57 nci**…, s. 123., Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. I, s. 304.

[77] Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. II, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 2.

[78] Mehmet Çetin Akın, **Anadolu'da İtalyan İşgal Kuvvetleri**, Kardelen Yayınları, Konya 2007, s. 65.

[79] Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 115.

[80] Osman Olcay, **Sevres Andlaşmasına Doğru**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. XIV, 537; İtalya, Fransa'nın Zonguldak'a yönelmesinden rahatsızlık duymuştur. Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 41.

[81] Ali Sarıkoyuncu, **Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 86; Ahmet Ali Özeken, **Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerine Bir Deneme**, Kenan Matbaası, İstanbul 1944, s. 52.

[82] Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı**…, C. I, s. 203.

[83] İstanbul'un işgali meselesi İngiltere tarafından 12 Mart 1920'deki Londra Konferansı'nda dile getirilmiş ve müttefikleri tarafından kabul görmüştü. Gürkan Fırat Saylan, "İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920), **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C. XI, S. 41, 2014, s. 21.

[84] Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda**…, s. 102.

[85] Fahir Armaoğlu, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920), **Belleten**, C. LXII, S. 234, 1998, s. 476.

almışlardır.[86] Heyet-i Temsiliye, Yüksek Komiserlere gönderdiği telgrafla tarafsız devletlerin Dışişleri Bakanları ile Fransa, İngiltere ve İtalya nezdinde İstanbul'un işgalini protesto etmiştir.[87] Milli Mücadele döneminde Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerde önemli bir nokta da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali olmuştur. Yunanların 15 Mayıs 1919'da İzmir'de resmen başlayan işgali[88] İtalyan basını tarafından alaycı ve öfkeli manşetlerle duyrulmuştur.[89] Gördüğü baskılar sonucunda İzmir'i Yunanlılara bırakmak zorunda kalan İtalya[90] bu işgali haksız olarak görmüştür.[91]

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin ardından ordularının başlarında bulunan subaylar İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da kaldığı süre içerisinde Mustafa Kemal Paşa, kurtuluşun çaresini bulmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuş olsa da bu imkânı İstanbul'da yakalayamamış ve milli direnişi sağlamak amacıyla[92] 19 Mayıs'ta Samsun'a varmıştır.[93] Mustafa Kemal Paşa, 23 Temmuz'daki Erzurum Kongresi'nde oluşturulan ve 4 Eylül'deki Sivas Kongresi'nde yetkileri ve üye sayısı artan Heyet-i Temsiliye'nin başkanlığına seçilmiştir.[94] Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçiş yaptıktan sonra kongreler çerçevesinde izlediği siyasi faaliyetlerin yanı sıra işgalci güçleri de yakından takip etmiştir. Bu kapsamda izlediği

---

[86] Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, 1. Baskı, C. II, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 404; Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. II, s. 429.

[87] Atatürk, **Nutuk**, C. I, s. 417; Kazım Karabekir, **Günlükler (1906-1948)**, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 669.

[88] Gotthard Jaeschenke**, Türk Kurtuluş Savaşı kronolojisi**, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 32; **Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Atatürk**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2007, s. 216; **Harp Mıntıkaları, Şehir**…, s. 71; Aker, **İstiklal Harbinde 57 nci**…, s. 49; Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. I, s. 241.

[89] Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu**…, s. 57-58.

[90] Köse, "Paris Barış Konferansı…", s. 224.

[91] İtalyan medyası İzmir'in işgalinden duyduğu rahatsızlığı ortak bir şekilde ifade etmiştir. Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 103.

[92] E. Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XVII, S. 28, Ankara 1995, s. 189.

[93] **TİH Batı Cephesi**, C. II, K. 1, s. 87; Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. I, s. 255.

[94] Milli Mücadelenin siyasi ve yasama organlarından biri olan Heyet-i Temsiliye, Erzurum Kongresinde oluşturulmuş, Sivas Kongresinde son şeklini almıştır. Başkanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı Heyet-i Temsiliye, Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan 1920'ye kadar iç ve dış meselelerin çözülmesinde etkili olmuştur. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/heyet-i-temsiliye/#:~:text=Heyet%2Di%20Temsiliye%2C%20Erzurum%20Kongresi,damgas%C4%B1n%C4%B1%20vuran%20bir%20%C3%A7e%C5%9Fit%20h%C3%BCk%C3%BBmettir. (Erişim Tarihi: 11.10.2021)

devletlerden birisi de İtalya olmuştur.[95] Milliyetçi hareketin ülke genelinde giderek yaygınlaştığı bu dönemde[96] İtalyan işgali altında bulunan bölgelerdeki yerel yöneticiler ile de irtibatı kesmeyen Mustafa Kemal, bölgelerin bir bütün olarak kalmasını ve İtalyan faaliyetlerinin "*dakikane bir şekilde*" kendisine bildirilmesini istemiştir.[97] İtalyanlar ile yakın ilişki içerisinde bulunan, emellerini gerçekleştirmede kolaylık sağlayan[98] ve emirlerin uygulanması noktasında sorunlar yaşanan yöneticiler takip edilmiş ve bu kişiler hakkında görev değişikliği yapılmıştır.[99]

İstanbul'un müttefik devletler tarafından işgali, Mebusan Meclisi'nin baskı altında kalmasına yol açmış ve rahat çalışma ortamı olmayacağı düşüncesiyle Osmanlı Mebusan Meclisi üyeleri Anadolu'ya geçmeye karar vermişlerdir. Mebusan Meclisi üyelerinin Anadolu'ya geçişi ve Heyet-i Temsiliye'nin yetersiz kalmaya başlaması sonucu yeni bir meclis kurulması gerekliliği ortaya çıkmış, Mebusan Meclisi üyeleri ve yapılan seçimlerle belirlenen temsilcilerin katılımıyla Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Heyet-i Temsiliye'den evrilen Ankara Hükümeti, işgalci konumda olmasına rağmen İtalyanları "ehven-i şer" olarak görmüştür.[100]

Diğer işgalci güçlere karşı Mustafa Kemal'i ilk keşfedenlerden biri olsa da ilişkileri sağlamlaştırmak konusunda zayıf kalan devletlerden biri olan İtalya,[101] TBMM ile olan ilişkilerini uluslararası alanda da geliştirme çabasında bulunmuştur.[102] 1921 Londra Konferansı'nda[103] Bekir Sami Bey'in konferans sürecinde Fransızlar ve İtalyanlar ile yaptığı görüşmeler ve ikili antlaşmalar imzalaması büyük tepkiyle karşılanmış,[104] Bekir Sami Bey geri çağrılmıştır.[105]

---

[95] Mustafa Kemal Paşa, İtalyanların Antalya ve çevresindeki faaliyetlerinden tedirginlik duymuş ve bu meseleye gerekli önemin gösterilerek İtalyan faaliyetlerinin protesto edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, ATAM, Ankara 2006, s. 54.
[96] **Il Giornale d'italia**, 6 Nisan 1920, s. 1.
[97] **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 106.
[98] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C. III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2001, s. 1154.
[99] Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 48.
[100] Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 224.
[101] Cemal Güven, Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri, **Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2005, s. 264.
[102] Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 252.
[103] Jaeschenke**, Türk Kurtuluş Savaşı**…, s. 141.
[104] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2001, s. 589, 621; Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 258-259; Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu**…, s. 136-137.
[105] Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. II, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 140.

Londra Konferansı'nın ardından Türkler ile İtalyanlar arasındaki bir sonraki temas Mudanya Konferansı'nda kurulmuştur. 1921 Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türk ordusu, İtilaf bloğunun sürekli desteğini ardında hisseden Yunanlılar karşısında üstünlüğünü artırınca İtilaf Devletleri Paris'te bir mütareke teklifi hazırlamış[106] ancak bu teklife TBMM'nin olumsuz cevap vermesinin ardından[107] Türk ordusu 8 Eylül'de İzmir'e, 11 Eylül'de Bursa'ya girmiş, hedefine İstanbul ve Boğazları koymuştur.[108] Türk ordusunun İngilizler ile karşı karşıya kalma ihtimali doğunca[109] bir konferans toplanmasına karar verilmiş ve İngiltere, İtalya, Fransa ve TBMM'nin katılımıyla 3 Ekim 1922'de Mudanya Konferansı toplanmıştır.[110] İtalyanların yapamadığını yapan Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki milliyetçilerin denize döktüğü Yunanlılar[111] ise bu konferansta yer almamıştır. İtalyanların müttefikleri gibi hareket ettiği[112] konferans sonucunda Mudanya Mütarekesi 11 Ekim 1922'de imzalanmıştır.[113] TBMM, Mudanya Mütarekesi ile büyük bir siyasi zafer kazanmıştır.[114]

Türkiye, Mudanya Mütarekesi ile bağımsızlık mücadelesinde bir önemli diplomatik safhayı geride bırakırken Avrupa'da totaliter ve otoriter rejimleri ortaya çıkaran sebepler İtalya'daki var olan iç karışıklıkla birleşiyordu. Bu gelişme İtalya'nın yeni bir maceraya sürüklenmesine giden yolu açmış, yeni bir rejim ve liderin doğuşuna zemin hazırlamıştır. İtalya'da demokrasiden uzaklaşarak otoriter ve totaliter rejimlere yönelik ilk adımlar, İtalya'nın yönünü tayin edecek "*Faşizm'in*

---

[106] Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, TTK Yayınları, Ankara 1975, s. 200.
[107] Türkgeldi, **Moudros ve Mudanya**… s. 148.
[108] Orhan Hülagü, "Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922), **AAMD**, C. XIII, S. 39, 1997, s. 759-760.
[109] Lord Kinross, **Atatürk: Bir Milletin Doğuşu**, 4. Baskı, (Çev. Ayhan Tezel), Sander Yayınları, İstanbul 1972, s. 505-520; **TİH Batı Cephesi**, C. II, Kısım: 6, Kitap: 4, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1995, s. 61-67.
[110] Konferansa TBMM orduları Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa adına İsmet Paşa, İngiliz temsilci General Harrington, Fransız temsilci General Charpy ve İtalyan Monbelli katılmıştır. **TİH Batı Cephesi**, C. II, Kısım: 6, Kitap: 4, s. 68.
[111] **The Calgary Daily Herald**, 12 Haziran 1924, s. 1.
[112] Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, C. I, Temel Yayınları, İstanbul 2002, s. 105.
[113] **TİH Batı Cephesi**, C. II, Kısım: 6, Kitap: 4, s. 139, 142-144; İsmet Paşa, konferansta İtalyan temsilci Monbelli'nin kendisine genel olarak bir engel zorluk çıkarmadığını belirtmiştir. İsmet İnönü, **Hatıralar**, 1. Basım, Bilgi Yayınları, Ankara 2006, s. 302; Monbelli, Edirne ve Karaağaç'ın Türkiye'ye iadesi ve azınlık hakları konusunda TBMM'ye güvenerek Doğu Trakya'nın teslim edilmesi konusunda etkili olmuştur. Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993, s. 28.
[114] **TİH Batı Cephesi**, C. II, Kısım: 6, Kitap: 4, s. 149.

Babası"[115] Benito Amilcare Andrea Mussolini[116] öncülüğündeki Ulusal Faşist Parti'nin iktidara gelişi ile atılmıştır.[117] Faşizm,[118] Birinci Dünya Savaşına büyük ümitlerle girse de ulusal birliğin kurulamaması, işçi ve burjuva çatışmalarının yanı sıra cinsiyetçilik anlayışı gibi sorunlar nedeniyle[119] -galip devletlerden birisi olmasına rağmen- istediğini elde edememiş İtalya'da kendisini bulmuştur.[120] Müttefiklere karşı kızgınlık ve kırgınlık, ekonomik bunalım komünizm, sosyalizm, liberalizm gibi akımların güçlenmesi, artan işsizlik ve asker kaçakları sorunu İtalya'da devlet otoritesini maddi ve manevi kayıplarla sarsmıştır.[121] Bu gelişmeler Mussolini'nin ve kurucu lideri olduğu Partito Nazionale Fascista'nın (Ulusal Faşist Parti) yükselişinde etkili olmuştur.[122] Mussolini yönetimindeki Faşist Parti'nin milis

---

[115] Jonah Goldberg, **Liberal Faşizm**, (Çev. Enver Günsel), 1. Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul 2010, s. 31; "*Faşist*" ifadesi Mussolini'den önce başka gruplar tarafından da kullanımıştır. Ancak Mussolini, gazetesi *Il Popolo d'italia* aracılılğıyla bu sıfatın kendisine ait olarak tanınmasnını sağlamıştır. Denis Mack Smith, **Mussolini**, Traduzione di Giovanni Ferrara degli Uberti, Biblioteca Universale Rizzoli, Milano 1983, s. 63.

[116] 1883'te İtalya'da bir köy olan Predappio'da doğan Mussolini, Eğitim hayatı sonrasında askerlik görevini yapmamak için İsviçre'ye gitmiştir. İsviçre'de yapı işlerinde çalışan Mussolini, toplumsal olaylara da karışmış ve katıldığı bazı grevler sonucu hapis yatmıştır. 1904'te İtalya'ya dönen Mussolini 21 yaşından sonra Sosyalizm fikrine yönelmiş, "La Lotta di Classi" (Sınıfların Savaşı) adlı bir gazete kurmuş Avanti (İleri) gazetesinin editörlüğünü yapmış ve Popolo d'italia (İtalyan halkı) adlı bir gazete çıkararak özellikle sosyalist çevrelerde ismini duyurmaya başlamıştır. 1916'da Birinci Dünya Savaşına katılmış ve yaralanmıştır. İyileştikten sonra yine gazetecilik faaliyetlerine devam eden Mussolini 1919'da "Fascio di Combattimendo" (Savaşçılar Birliği) adlı ilk faşist örgütü kurmuştur. "Kara Gömlekliler" adını verdiği faşist grup ile grev ve şiddet eylemelerine girişmiş ve 1922'deki meşhur "Roma Yürüyüşü" sonucunda İtalyan Kralı tarafından Başbakanlığa getirilmiştir. İhsan Dinç, **Benito Mussolini**, Kastaş Yayınları, İstanbul 2002, s. 5-8.

[117] H. Birsen Örs, "Faşizm, Modernitenin Karanlık Yüzü", **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 479.

[118] Roma İmparatorluğu döneminde yerel yargıçların otoritesini simgeleyen bir deste çubuğun arasında öne çıkan balta amblemi için kullanılan *Fasces* kelimesinden türemiş olup 1890'lardan sonra İtalya'da devrimci sosyalist politika grupları için kullanılmıştır. Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş**, (Çev. Ahmet K. Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnanç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan), 5. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2013, s. 213; *Fascio* Latincede değnek demeti anlamına gelmektedir. Eski Roma'da bu değneklerin birleşmesinden yani demet hale gelmesinden yapılmış baltalar güç göstergesi olarak kabul edilmiştir. Alâettin Cemil, "Roma'da Faşist Sergisi", **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1934, s. 5; Devleti en üst mertebede gören Faşizmde "Devlet içinde her şey, devlet dışında hiçbir şey, devlete karşı hiçbir şey" anlayışı mevcuttur. Giovanni Gentile, **Origins and Doctrine of Fascism**, (Trans. A. James Gregor), Transaction Publishers, New Brunskwick and London 2002, s. 75; Falih Rıfkı Atay'a göre Faşizm, savaşan insanların öfkelerinden doğmuştur. Atay, **Faşist Roma, Kemalist**..., s. 7.

[119] Kevin Passmore, **Faşizm**, (Çev. Sinem Gül), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 71.

[120] Mussolini ve onun ideolojisi Faşizm, 1915 Londra Antlaşması'nda vaat edilen topraklar ve Osmanlı Devleti'nin dağılması sonucu yapılan paylaşımın adaletsizliğini kullanarak İtalya'yı bir gün hedeflerine ulaştıracakları vaadiyle iktidara gelmiştir. **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1930, s. 2.

[121] Uçarol, **Siyasi Tarih**, C. II, s. 111; Ahmet Ağaoğlu, "Harpsonu cereyanları", **Cumhuriye**t, 26 Eylül 1934, s. 3.

[122] Murat Sarıca, Rona Aybay, **Faşizm**, 2. Baskı, İstanbul 1965, s. 20.

gücü olan ve içerisinde eski askerlerin de olduğu[123] Milizia Volontaria Fascista Per La Sicurezza Nazionale (Ulusal Güvenlik İçin Gönüllü Faşist Milisi) bu süreçte aktif olarak görev yapmıştır.[124] Bu kuvvetler Squadristi[125] (Kara Gömlekliler) olarak adlandırılmıştır. 24 Ekim'de Napoli'de başlayan büyük yürüyüşle harekete geçen[126] Kara Gömlekliler'in baskısı karşısında Kral III. Vittorio Emanuele, hükümeti kurması için Mussolini'yi Roma'ya davet etmiştir.[127] Milano'dan yola çıkarak Roma'ya gelen Mussolini, 30 Ekim 1922'de Mussolini'yi Başbakanlık görevine getirilmiştir.[128] Böylece İtalya'da "Faşizm bayraklarını açıyor!"[129] idi. Ankara hükümeti de yeni İtalyan hükümeti ile elverişli ve uyumlu olmak hesabı yapmaya başlamıştı.[130] 31 Ekim'de ise *Il Duce*[131] Mussolini hükümeti kurmuştur.[132] Mussolini ardından muhaliflere karşı bir pozisyon almış,[133] demokratik kurumlar ortadan kaldırılmış,[134] devlet ve diğer partiler Faşist Parti ile eşleştirmiştir.[135] Ayrıca seçim kanununun yeniden düzenlenmesi yoluna gidilmiş, yasama yetkileri artırılmış ve başbakan sadece kral'a karşı sorumlu bir pozisyona getirilmiştir. Bu yetkilerle

---

[123] Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında siyasiler yerine cephede savaşan İtalyan askerlerinin eleştirilmesi, savaş sonrasında cepheden gelen asker ve subayların faşist milislere katılmasında etkili olmuştur. Yeter Mengeş, İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan ilişkileri, **Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2016, s. 51.
[124] İ.K., **Benito Mussolini**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1942, s. 56-57.
[125] Kara Gömleklilerin kıyafetleri şüphesiz zenginlerin, yoksullar ile sosyalistlerin üzerindeki kontrolünü sağlamak için tasarlanmıştır. Ayrıca eylemlerinde ergenlik çağı kargaşasını andıran bu topluluk "*Giovenizza*" (Gençlik) adlı bir de şarkı söylüyordu. R.J.B. Boswoth, **Mussolini's İtaly: Life Under the Fascist Dictatorship 1915-1945**, Penguin Books, USA 2007, s. 141; 1921'in başlarından itibaren İtalya'da geniş alanlarda düzensizlik ve karmaşa yaratan eylemlere girişen Kara Gömlekliler, Mussolini'nin iktidara yükselişi ve diktatörlüğünü sağlamlaştırmada etkili olmuşlardır. Alessandro Saluppo, "Paramilitary Violence and Fascism: Imaginaries and Practices od Squadrismo, 1919-1925", **Contemporary European History**, Vol. XXIX, No. 3, Ağustos 2020, s. 289.
[126] Mussolini, **Faşizm**, s. 91.
[127] Aybay, **Faşizm**, s. 20.
[128] **La Stampa**, 31 Ekim 1922, s. 1.
[129] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 91.
[130] **DDI**, Settima Serie, Vol. I, No: 34, 2 Kasım 1922, s. 17.
[131] İtalyanca'da lider anlamına gelen İl Duce unvanı, Mussolini'ye İtalya'nın kült lideri ve tarışmasız karizmatik tek ulusal lideri algısıyla bakılmasını amaçlamıştır. Luciano Cavalli, "Considerations on Charisma and The Cult of Charismatic Leadership", **Modern Italy**, Vol. III, No. 2, s. 159, 163; Faşizm 20. yüzyılı "Şefler Çağı" olarak görmüştür. Duce veya Şef, kitlelerin nabzını duyan, onları belirli belirsiz duygularını açık fikirlerle belirten kişidir. Faşizmin hukuka çok az saygısı olduğundan şefin yetkileri uygulamadan doğan üstünlükle belirlenmiştir. Tüm yetkiler şefin elinde olduğundan sınırlayıcı bir organ yoktur, şef yarı tanrı gibidir. Sarıca, Aybay, **Faşizm**, s. 49-50.
[132] Mussolini, **Faşizm**, s. 93; **La Stampa**, 31 Ekim 1922, s. 1.
[133] Smith, **Mussolini**, s. 125-134; Giampiero Carocci, **Faşizmin Tarihi**, (Çev. Muhittin Yılmaz), Remzi Kitabevi, İstanbul 1965, s. 28-30; , **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 155.
[134] Maria Macciocchi, **Faşizmin Analizi**, (Çev. Cemal Süreya), 3. Baskı, Payel Yayınları, İstanbul 2000, s. 35-36.
[135] İ.K., **Benito Mussolini**, s. 72.

Mussolini, yasaya denk kanunnameler çıkarma hakkı elde etmiş ve onayı olmadan hiçbir yasa meclise sunulamaz hale gelmiştir.[136] Mussolini'nin iktidara gelişi Türk kamuoyunda ise sessiz bir şekilde karşılamış, yaşanan olaylar İtalya'nın iç sorunu olarak ele alınırken tarafsız olmaya gayret edilmiştir.[137]

Gücünün dibe vurduğu ve varlığını devam ettirmek zorunda olduğu 1918-1923 yılları arasında Türkiye, halk ile liderlerin işbirliği ve uluslararası dengeyi sağlayarak başarılı olmuştur. Türkiye bu dönemde İtilaf Devletleri'nin savaş yorgunluğu ve aralarındaki anlaşmazlıklardan da yararlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, Fransa ve İtalya ile antlaşmalar imzalarken Sovyet Rusya ile de ittifak kurmuşlardır. Bu durumu "eski güç dengesi sisteminin kalntılarından faydalanmada ne kadar usta olduklarını göstermişlerdir."[138] sözleriyle destekleyen Mussolini, 1918'den sonra ortaya çıkan *sözde* totaliter devletlerin arasında en güçlüsü olarak Türkiye'yi görmüştür.[139]

Birinci Dünya Savaşı'nı kesin bitirecek olan son barış antlaşmasını imzalamak için, 23 Eylül 1922'de Fransa, İngiltere ve "Doğu'da barışın sağlanması için çaba harcanmasını her zaman gerekli gören"[140] İtalya, TBMM hükümetini[141] barış konferansına davet etmiştir.[142] Türkiye'yi özellikle Balkanlarda dikkate değer görmeyen ve diplomasi yoluyla dışarıda bırakmaya çalışan Mussolini,[143] Türklerin

---

[136] Örs, "Faşizm, Modernitenin Karanlık…", s. 500.
[137] Türkiye'nin bu politikayı izlemesinin nedeni ise dönem için dış politikadaki en önemli sorun olan Lozan Konferansıydı. Türkiye, konferans öncesinde İtalya ile ilişkileri gerginleştirecek bir tutum takınmak istememiş, basın ve devlet adamları sert yorumlarda bulunmaktan kaçınmıştır. Ramazan Erhan Güllü, "Benito Mussolini'nin İtalya'da İktidara Gelişinin Türk Kamuoyuna Yansıması", **CTAD**, C. 11, S. 22, Güz, 2015, s. 326.
[138] Hale, **1774'ten Günümüze Türk**…, s. 298.
[139] **OOBM**, Vol. XXXIV, s. 288.
[140] Bilal N. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012, s. 29.
[141] TBMM, 1921 Londra Konferansı'nda olduğu gibi İtilaf Devletleri'nin yaşatmak istediği çatışma ortamına fırsat vermemek için 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştır. Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. IV, TTK, Ankara 1996, s. 790; Türkiye'de saltanatın kaldırıldığı gün İtalya'da Mussolini kral tarafından kendisine verilen hükümet kurma görevini yerine getirmiştir. **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Teşrinisani 1922, s. 4.
[142] M. Cemil Bilsel, **Lozan**, C. II, Sosyal Yayınları, İstanbul 1998, s. 2; Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları**, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1990, s. X.
[143] Barlas, "Friends or Foes?...", s. 233.

zaferinin Lozan'da kabul edilmesi gerektiğini, Türklerin de payına düşeni kabul etmesi ve daha fazla isteklerde bulunmaması gerektiğini ifade etmiştir.[144]

13 Kasım 1922'de başlaması kararlaştırılan Lozan Konferansı için Türk heyeti "*Doğuya özgü bir dakiklik*" ile 11 Kasım'da Lozan'a gelmiş ancak diğer heyetler gecikmiştir.[145] Bu gecikme konferansın açılışını ötelemiş, İsmet Paşa da Paris'e gitmiştir.[146] İlk defa uluslararası alanda görünme fırsatını elde eden Mussolini,[147] İsmet Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.[148] 20 Kasım'da başlayan konferansta[149] İtalya, Mussolini emrindeki İstanbul Yüksek Komiseri Marki Camillo Garroni ve Atina Büyükelçisi Gulio Cesare Montagna'dan[150] oluşan heyet tarafından temsil edilmiştir.[151] Türkiye ise İsmet Paşa başkanlığındaki Sinop Mebusu Rıza Nur Bey ve Trabzon Mebusu Hasan Bey'den oluşan heyet tarafından temsil edilmiştir.[152] Başkan R. Haab'ın konuşması ile resmen başlayan konferansta İsmet Paşa da Fransızca bir konuşma yaparak dört yıl önce imzalanan mütarekenin Wilson'un ilkelerine dayandığını ve o günden bugüne Türklerin barış konusunda ki ısrarına rağmen sürekli saldırılara maruz kaldığını ifade etmiş,[153] bağımsızlık vurgusu yapmıştır.[154] Türkiye'nin konferansta sağlam bir cephe kuran İngiltere, Fransa ve İtalya ile[155] İstanbul'un tahliyesi, Yunanlıların ödeyeceği tazminat meselesi ve Şark

---

[144] **OOBM**, Vol. XIX, s. 8; İtalyan basını da Türklerin istekleri konusunda Mussolini ile aynı çizgiyi benimsemiştir. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu**…, s. 190-191.
[145] **La Stampa**, 14 Kasım 1922, s. 1.
[146] **DDI**, Settima Serie, Vol. I, No: 123, 16 Kasım 1922, s. 73; İsmet Paşa Paris'te İtalyan Büyükelçi Baron Avezzana ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Avezzana bu görüşmede müzakerelerde güçlükler olabileceğini ve müttefiklerden ayrı bir tavır takınmayacaklarını belirtmiş, İsmet Paşa da İtalya hükümeti ile ayrıca anlaşılacağını ve İtalyan menfaatlerini talep üzerine hükümete bildireceğini ifade etmiştir. Şimşir, **Lozan Telgrafları**, C. I, s. 107.
[147] Maria Antonia di Casola, "Italy and the Treaty of Lausanne of 1923", **The Turkish Yearbook of İnternational Relations**, S. 23, 1993, s. 67.
[148] Görüşmede Mussolini, barışa olan inancından bahsederken İsmet Paşa İtalya'nın İngilizlerle beraber barışı çıkmaza götürmeyeceğini gördüğünü belirtmiştir. İnönü, **Hatıralar**, s. 326-328.
[149] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, ATAM Yayınları, Ankara 2015, s. 341; Karacan, **Lozan**, s. 68.
[150] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 77.
[151] Bu kişilerden Garroni, Mussolini ekolünde yetişmiş olan su katılmamış bir faşist, Montagna ise Türkiye'de elçilik görevini yürütmüş değerli bir diplomattı. Montagna İtalyan diplomasisinin tecrübesi ve ilmini, Garroni ise enerjisi ve esnekliği ile ön plana çıkıyordu. Ali Naci Karacan, **Lozan**, 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 81-82.
[152] Atatürk, **Nutuk**, C. II, s. 701.
[153] **Il Risorgimento İtaliano**, 25 Kasım 1922, s. 1.
[154] Mussolini, İsmet Paşa'nın konuşmasını alkışlamıştır. Karacan, **Lozan**, s. 70, 78.
[155] Bilal N. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012, s. 133.

Meselesinin çözümü konusunda karşı karşıya geleceği açıktı.[156] İtalyanlar, özellikle adalar, kabotaj hakkı ve kapitülasyonlar konusunu hassas bulmuşlardı.[157]

Konferansta üç ana komisyondan birincisi topraklar, askerlik ve Boğazlar ile ilgilenirken ikincisi Türkiye'deki yabancı tabii olacağı usullerle, üçüncüsü de mali ve iktisadi meselelerle ilgilenmiştir.[158] Venedik ve Ceneviz'den dolayı en eski kapitülasyona sahip devlet olan[159] ancak ayrıcalıklar ve ekonomik çıkarlardan[160] başka bir savı kalmayan[161] İtalya ve müttefiklerinin tüm çabaları karşısında kapitülasyonlar kaldırılmıştır.[162] Boğazlar'da ise olumlu tavır takınan İtalya, müttefiklerine odaklı bir politika izlemiş,[163] Türkiye'nin istekleri karşısında müttefiklerin tezine yakın bir sonuç ortaya çıkmıştır.[164] Osmanlı borçları'nda ise çoğunlukla Fransızlarla gerçekleşen tartışmalarda[165] İtalyanlar,[166] sessiz kalmış[167] ve borçlar Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkelere paylaştırılmıştır.[168] Görüşmelerde Türkiye ile İtalya arasındaki baş sorunlardan olan adalar meselesi[169] ise Meis

---

[156] Karacan, **Lozan**, s. 52.
[157] Baskın Oran, "Lausanne Barış Antlaşması", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 219.
[158] İkinci komisyonun başında İtalyan Marki Garroni bulunmaktadır. **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)**, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973, s. 120; **TİH Batı Cephesi**, C. II, Kısım: 6, Kitap: 4, s. 213; Bu komisyonlar devletlerin ilgilerine göre belirlenmiştir. Karacan, **Lozan**, s. 87.
[159] Oran, "Lausanne Barış Antlaşması", s. 219.
[160] Mussolini, antlaşmalarla kendisine tanınan ekonomik çıkarların korunmasında ısrarcı bir tutum takınmıştır. **OOBM**, Vol. XIX, s. 62.
[161] Sosyal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I, s. 77.
[162] **Türkiye Dış Politikasında**...,, s. 78.
[163] **DDI**, Settima Serie, Vol. I, No: 158, 26 Kasım 1922, s. 100; **Türkiye Dış Politikasında**…, s. 51.
[164] Gönlübol, Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin**…, , s. 54.
[165] Osmanlı borçlarının çoğunluğu Fransa'ya aitti. Oran, "Lausanne Barış Antlaşması", s. 222.
[166] Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'e kadar 153.7 Milyon Osmanlı Lirası borcun sadece %1'i İtalya'ya aitti. Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Maliye Bakanlığı Ellinci Yıl Yayınları, Ankara 1974, s. 151.
[167] Şimşir, **Lozan Telgrafları**, C. I, s. 239.
[168] Biltekin Özdemir, **Osmanlı Devleti Dış Borçları**, 2. Baskı, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara 2010, s. 114-115.
[169] Adalar meselesi 1911 Trablusgarp Savaşı'nda ortaya çıkmıştır. İtalya, 1912'de Oniki Ada'yı işgal etmiş, Rumlar tarafından kurtarıcı olarak anılmış ve daha sonra İtalyan kanı ile adaların sulandığı iddia ederek el koymak istemiştir. Bunun üzerine Oniki Ada'da yaşayan Rumlar bir kongre toplamış ve Yunanistan'la birleşmek istediklerini belirtmişlerdir. Böylece Adalar, uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Balkan Savaşları nedeniyle adalar İtalya'da kalmış ve Yunanistan'ın eline geçmemiştir. 1914 Londra Konferansı'nda İmroz, Bozcaada ve Meis adaları hariç diğer adalar Yunanistan'a verilmiş, İtalyan işgali altındaki adalar için de herhangi bir karara varılamamıştır. 1919'da yapılan bir antlaşmayla İtalya, Rodos haricinde Oniki Ada'yı Yunanistan'a vermiş ve Rodos'taki Rumlara da muhtariyet verilmesi şartıyla kendi hâkimiyetinde tutmuştur. Sevr Antlaşmasının 122. maddesi ile de Osmanlı Devleti, Rodos ve Oniki Ada ile Meis Adası'nı İtalya'ya vermiştir. **Türkiye Dış Politikasında**...., s. 35.

nedeniyle uzun tartışmalara neden olmuştur. İtalya'nın ısrarı,[170] İngiltere ve Fransa'nın İtalya'ya verdiği destek[171] sonucunda Meis'in[172] Rodos ve Oniki Ada'nın İtalya'ya bırakılmasında görüş birliğine varılmıştır.[173] Neticede 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması imzalanmıştır.[174] Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasının ardından Sevr Antlaşması'nın geçersiz olması ve Lozan'ın imzalanması, Atatürk'ün "*Yeni bir referans*" olarak ortaya çıkmasında etkili olmuştur.[175] Lozan Antlaşması'nın ardından Türkiye Cumhuriyeti, ilk Roma Büyükelçisi olarak Suat (Davaz) Bey görevlendirirken[176] Mussolini ise Türkiye ile iyi ilişkiker kurmak adına[177] Montagna'yı Ankara Büyükelçisi tayin etmiştir.[178]

Türkiye'nin Lozan sonrası en önemli meselelerden biri de Musul idi.[179] Türkiye, Musul konusunda İngiltere ve İtalya'ya karşı ihtiyatlı bir siyaset izlerken[180] Fransa hükümeti Türkiye'nin haklı olduğu düşüncesine sahipti.[181] İtalya'nın ise

---

[170] Şimşir, **Lozan Telgrafları**, C. II, s. 235, 255.
[171] **DDI**, Settima Serie, Vol. I, No: 736, 23 Nisan 1923, s. 524.
[172] Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde**…, s. 410.
[173] Hayta, **1911'den Günümüze Ege**…, s. 143.
[174] Şimşir, **Lozan Telgrafları**, C. II, s. 602; Antlaşma, imzalanmasından bir ay sonra 24 Ağustos 1923'te TBMM'de tasdik olunmuştur. Atatürk, **Nutuk**, C. II, s. 750. ; **Il Risorgimento İtaliano**, 25 Ağustos 1923, s. 1. İtalya, Lozan'ı 12 Mart 1924'te onaylaşmıştır. İtalya, Türkiye'ye karşı Lozan'ın onaylanma meselesini bir koz olarak kullandığı için böyle bir gecikme yaşanmıştır. İtalya, Türkiye'nin bir takım beklentileri yerine getirememesi konusunda şikâyetçi olmuş ve bu şikâyetlerin giderilmesi için onay meselesini ağırdan almıştır. Mevlüt Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939)**, TTK, Ankara 2020, s. 31.
[175] Luca Severini, Gianpietro Sette, "La Politica Estera Turca Nell'era Repubblica (1923-2000), **La Turchia Nel Mediterraneo: Fra Storia e Attualità**, Valeria Giannotta, Donzelli Editore, Roma 2022, s. 5; Bu ifadeyi doğrularcasına İtalyan Sömürgeler Bakanlığı Roberto Cantolupo'nun Mussolini'ye gönderdiği bir telgrafta da Mustafa Kemal'in İslam dünyası önünde yeni bir figür olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. **DDI**, Settima Serie, Vol. IV, No: 81, 1 Ağustos 1925, s. 62.
[176] Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 16-17.
[177] **BCA**, 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 236-594-7, Belge Tarihi: 08.09.1923.
[178] Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 23.
[179] Lozan'da bir çözüme kavuşturulamayan Musul, Türkiye ile İngiltere arasında ikili görüşmelere bırakılmış, çözümün sağlanamaması dâhilinde meselenin Milletler Cemiyetine götürülmesi kararlaştırılmıştı. 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da Haliç Konferansı toplanmıştır. Herhangi bir sonuca ulaşılamayınca 5 Haziran'da konferans dağılmıştır. Daha sonra İngiltere konuyu 6 Ağustos 1924'te Milletler Cemiyetine götürmüştür. Milletler Cemiyetinde Musul meselesi için uluslararası bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Kurulan komisyonun hazırladığı rapora Türkiye itiraz ederken 1925 yılı içerisinde yaşanan Şeyh Sait isyanı Türkiye'yi İngiltere ile anlaşma yoluna itmiştir. Gönlübol, Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin**…, s. 75-83.
[180] **DDI**, Settima Serie, Vol. IV, No: 90, 7 Ağustos 1925, s. 68-70.
[181] Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Sarraut, Musul'un Türkiye için ulusal, İngiltere için ise sömürge meselesi olduğunu ifade ederek Türkiye ile Fransa arasındaki çözüm bekleyen tüm meselelerin Musul nedeniyle ertelendiğini belirtmiştir. Sarraut bu nedenle Türkiye'yi memnun edecek bir çözüm istemiştir. **DDI**, Settima Serie, Vol. IV, No: 156, 16 Ekim 1925, s. 113-114.

petrole ihtiyacı vardı ve Mussolini, Arap lideri olma düşüncesinde idi.[182] İtalyan diplomatlar Türk hükümetinin acil para ihtiyacı ve İtalya'nın Anadolu'ya yönelik planlarından ötürü İngilizlerle Musul konusunda anlaşmaya yakın olduğu düşünmüşlerdir.[183] Lozan sonrası Türk dış politikasının en zorlu konularından olan Musul sorunu, 5 Haziran 1926'da Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile sona ermiş, Musul Türkiye sınırların dışında kalmıştır.[184]

Burada İtalya'nın dış politikasına değinmek konu bütünlüğünü sağlamak açısından önemlidir. Mussolini, dış politikasını Fiume, Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk, Afrika, Avrupa'nın batısı, Akdeniz ve çevresi (bu noktada Türkiye ön plana çıkmaktadır) noktasında şekillendirmiştir.[185] Ayrıca Mussolini, İtalya'nın farklı güçler arasında denge unsuru olmasını ve uzlaştırıcı bir Avrupa siyaseti izlemesi gerektiğine inanmıştır.[186] Mussolini, emperyalist düşüncesini dayandırdığı Mare Nostrum[187] fikrini dillendirerek Akdeniz'in İtalya'ya ait olduğunu öne sürmüştür.[188] Bu açıdan Nisan 1926'daki Afrika ziyareti, İtalya'da Roma İmparatorluğu seyahati olarak yorumlanmıştır.[189] Mussolini'nin Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti gibi farklı etnik unsurlardan artakalan topraklar üzerinde başlattığı yayılmacı dış

---

[182] Luigi Barzini, "Mussol per Mosul", **La Verita'**, 24 Nisan 1926, s. 1.
[183] **DDI**, Settima Serie, Vol. IV, No: 326, 4 Haziran 1926, s. 237-238.
[184] https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/musul-meselesi/ (Erişim Tarihi: 02.11.2024); **La Stampa**, 8 Haziran 1926, s. 8.
[185] **OOBM**, Vol. XVII, s. 177-178.
[186] **OOBM**, Vol. XV, s. 75.
[187] İsmet Paşa'nın 1932'deki İtalya seyahati sırasında Cumhuriyet Başyazarı Yunus Nadi, hizmetlerine bakan İtalyan'a Adriyatik denizini kastederek için "Nostro mare mi? Yoksa mare nostro mu?" diye sormuş ve "Mare nostro" cevabını almıştır. Yunus Nadi, "Mare Nostra", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1932, s. 1; Falih Rıfkı Atay'a göre İtalya, Adriyatik Deniz'i için "Mare Nostrum" ifadesini kullanırken Akdeniz için ise "Akdeniz, Akdenizlilerindir." ifadesini kullandığını belirtmiştir. Atay, **Faşist Roma, Kemalist**…, s. 29.
[188] Muharrem Feyzi, "Fransa-İtalya", **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1930, s. 2; İtalyan donanması Akdeniz'de tatbikatlar yapmış ve Mussolini bizzat katılmıştır. İtalya'nın bu tatbikatları yalnız Türkiye'yi değil Akdeniz'deki tüm ülkeleri ilgilendirmiştir. Muharrem Feyzi, "Akdeniz Rekabeti şiddetleniyor", **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1932, s. 2; İtalya'nın Akdeniz'e yönelik söylem ve faaliyetleri 18 Şubat 1935'te Atatürk'ün zafer muhribi ile Alanya ve Antalya'ya yaptığı gezilerin de sebebini oluşturmuştur. İlhan Tekeli, Selim İlkin, **İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, 3. Baskı, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 48.
[189] **La Stampa**, 4 Nisan 1936, s. 1; Roma İmparatorluğuna atıf yapılmasının nedenini ise Tunus ve Türkiye oluşturmuştur. Ahmet Özgiray, "Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1921-1930), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 1930, s. 129; seyahat Türkiye tarafından da takip edilmiştir. **Reading Eagle**, 19 Nisan 1926, s. 1; Türk kamuoyunda bu ziyaret İtalya'nın sömürge paylaşımında var olma isteği olarak yorumlanmıştır. Emine Göztaş, Türk Basınında Mussolini İtalya'sı (1922-1945), **Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2024, s. 82-85; Türk basının bu tutumu Mussolini'nin dikkatini çekmiş ve Türkiye'ye güvence vermeye çalışmıştır. **DDI**, Settima Serie, Vol. IV, No: 302, 18 Nisan 1926, s. 218.

politika,[190] Korfu Adası'nın bombalanmasıyla fiilen başlamıştır.[191] Fiume'de ise başarı elde eden Mussolini'nin[192] izlediği bu "*Dinamik*"[193] ve "*Tutarsız*"[194] dış politika, İtalya'nın eylem alanı olarak dillendirilen Türkiye'den de yakından takip edilmiş,[195] Türk devlet adamları ise bu süreçte itidalli bir tutum takınmış ve iki ülke ilişkilerinin sağlamlığına ve samimiyetine vurgu yapmışlardır.[196]

İtalyan dış politikası hararetli bir dönemden geçirirken Musul meselesinin çözmekle büyük bir engeli ortadan kaldıran Türkiye, dış politikada daha aktif olmak amacıyla diplomatik ziyaretlere önem vermiştir. Bu kapsamla ziyaretlerin olduğu ülkelerden birisi de İtalya olmuştur. 2 Nisan 1928'de Tevfik Rüştü Bey, İtalya'yı ziyaret etmiş, 3 Nisan'da Mussolini ile görüşmüştür.[197] Türkiye ile İtalya arasında bir antlaşma yapılacağına dair beklentiler[198] ışığında gerçekleşen bu ziyaret ile iki ülke arasındaki ilişkiler düzelmiş ve antlaşma zemini oluşmuştur.[199] Tevfik Rüştü Bey'in ziyareti 9 Nisan'da sona ermiştir.[200]

İtalya, Türkiye'nin iç ve dış değişimini dikkatle takip ederek Türkiye'ye karşı politikasını belirlemeye çalışırken[201] Türk-İtalyan ilişkileri karşılıklı samimiyete ve güvene dayalı olduğuna dair söylemlerle olumsuz iddialar karşısında ayakta

---

[190] Dilek Barlas, "Friends or Foes? Diplomatic Realitions between Italy and Turkey, 1923-1936", **International Journal Middle East Studies**, C. XXXVI, No. 2, 2004, s. 233.
[191] Göztaş, **Türk Basınında Mussolini**…, s. 53-56.
[192] Fiume, Paris Barış Konferansı'nda ABD'nin İtalya'ya verilmesine karşı çıktığı için İtalya ile Yugoslavya arasında imzalanan bir antlaşmaya göre serbest bir şehir statüsü kazanmıştır. Falih Rıfkı'ya göre İtalya, Adriyatik için kıskançtı. Bu nedenle Fiume'de yaşananlar İtalya'yı kalbinden vurmuştu. Atay, **Faşist Roma, Kemalist**…, s. 29; **La Stampa**, 28 Ocak 1924, s. 1; Türk kamuoyunun yorumları için bkz. Göztaş, **Türk Basınında Mussolini**…, s. 60; İtalya'nın Adriyatik'e bu denli düşkün olmasındaki hedefi, Mare Nostrum'u gerçekleştirmenin bir basamağı olarak Mare Clousum'u görmesiydi. Tekeli, İlkin, **İkinci Dünya Savaşı**…, s. 66.
[193] **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı, (1923-1934)**, (Yay. Haz. Faruk Celiloğlu), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973, s. 276.
[194] Barlas, "Friends or Foes?..." s. 231.
[195] **DDI**, Settima Serie, Vol. IV, No: 377, 19 Temmuz 1926, s. 285.
[196] **Cumhuriyet'in İlk On Yılı**…, s. 79; **Tarihe Düşülen Notlar-1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 13.
[197] **La Stampa**, 3 Nisan 1928, s. 1.
[198] *La Stampa*'da bir İtalyan muhabirin Türkiye'nin mevcut durumuna ilişkin çıkan bir yazısında Türkiye'nin dış politikasında hedefinin Milletler Cemiyetine girmek olduğu ifade edilmiş ve bu çerçevede dostluk antlaşmaları imzalanırken Avrupa'nın gözde güçlü devletleri olarak belirtilen İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan ile herhangi bir antlaşma imzalamadığı ifade edilmiştir. Italo Zıngarelli, "La Turchia Potenza Europea", **La Stampa**, 20 Eylül 1927, s. 1.
[199] **OOBM**, Vol. XXIII, s. 175.
[200] Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 198.
[201] **DDI**, Settima Serie, Vol. V, No: 190, 6 Mayıs 1927, s. 196-199.

tutulmaya çalışılmıştır.[202] Nihayetinde Türk-İtalyan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Çözüm Antlaşması,[203] 30 Mayıs 1928'de imzalanmıştır.[204] Başbakan İsmet İnönü ve Mussolini çeşitli mecralarda yaptıkları konuşmalarla antlaşmanın imzalanmasıyla gelişen Türk-İtalyan dostluğunu anlatmışlardır.[205] Türkiye, bu antlaşmayla doğrudan Avrupa tarihine girmiş ve Akdeniz'de düzen ve bağımsız bir millete sahip olarak yer almak istediğini ifade etmiştir.[206] İtalya ve Türkiye, 1928 antlaşmasına ek olarak 30 Mayıs 1929'da bir de Hakemlik Antlaşması imzalamıştır.[207] Türkiye, bu antlaşmayla Roma hükümeti tarafından kendine karşı gösterilen saldırganlığı da tersine çevirirken[208] Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikada sorunları savaş yoluyla değil diplomasi yoluyla çözme niyeti de günden güne büyümüştür.[209]

Tevfik Rüştü Bey'in İtalya'ya yaptığı ziyarete karşılık İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dino Grandi, Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret iki savaş

---

[202] **DDI**, Settima Serie, Vol. V, No: 416, 13 Eylül 1927, s. 398-399; **DDI**, Settima Serie, Vol. V, No: 448, 3 Ekim 1927, s. 441-442.

[203] Antlaşma taslak metni Fransızca olarak 8 madde olarak tasarlanmış ve başlığı Dostane İşbirliği, Tarafsızlık ve Hakem Antlaşması olarak belirtilmiştir. Taslak içerisinde; ülkelerin birbirlerine karşı işbirliği politikası izleyeceği, olası bir çatışma sürecinde imzacı devletlerin tarafsız kalacağı, diplomatik yollarla çözülemeyen konular için yargı yoluna gidileceği, taraflar arasında vergilendirmeyi, antlaşmanın diğer ülkelere açıklığını, beş yıl süreyle geçerliliği ve beş yıl sonra yeniden uzatılabileceği ile antlaşmada ortaya çıkacak sorunların Lahey Adalet Divanı'na götüreleceği iki nüsha halinde belirtilmiştir. Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 216-217; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, 2.Baskı, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 335-339.

[204] **La Stampa**, 1 Haziran 1928, s. 1; Antlaşmanın müzakereleri 29 Kasım 1928'de yapılmış ve 13 Aralık 1928'de resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. **Resmi Gazete**, 13 Kanunevvel 1928, S. 1065, Kanun No: 1364, s. 6213-6221; Özgiray, "Türk-İtalyan Siyasi…", s. 131; İtalya ise antlaşmayı 5 Aralık 1928'de 5'e karşı 223 oy ile tasdik etmiş, 6 Nisan 1929'da da resmi gazetede yayınlanmıştır. Çelebi, **Türkiye-İtalya** Siyasi…, s. 244, 249.

[205] **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1919-1933**, Yay. Haz. İlhan Turan, s. 1119-1120. Bkz. https://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-konusma-demec-makale-mesaj-ve-soylesileri-1919-1933/ (Erişim Tarihi: 05.06.2023); Benzer yorumlar Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey tarafından da yapılmıştır. **Ayın Tarihi**, C. XVIII, S. 57, s. 4101; Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal de antlaşmanın iki ülkenin güvenlik ve samimiyetine sağladığı katkıya vurgu yapmıştır. **TBMMZC**, D. 3, C. V, İ. 2, s. 3; Mussolini antlaşmanın iki ülke arasındaki ilişkilere sağlayacağı katkıları anlatırken Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e veTürk halkına selam göndermiştir. **OOBM**, Vol. XXIII, s. 265-267; **La Stampa**, 6 Aralık 1928, s. 1.

[206] Andrea Torre, "Politica Italiana e Nuova Turchia", **La Stampa**, 6 Aralık 1928, s. 1.

[207] Buna göre Meis ile Anadolu kıyıları arasında bir ayrım çizgisi belirlenerek arada kalan adacıkların hangi devlete ait olduğunun belirlenmesi için Lahey Adalet Divanına başvuru yapılacaktı. Ancak bu duruma gerek kalmadan 4 Kasım 1932'de yapılan bir antlaşma ile karasuları çizgisi ayrıntılı olarak belirlenmiş ve uyuşmazlık çözülerek Karaada'nın Türkiye'de kalması konusunda karara varılmıştır. Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I, s. 340-343.

[208] Enzo Colletti, **Fascismo é Politica di Potenza Politica Estera 1922-1939**, La Nuova İtalia, Milano, 2000, s. 231.

[209] John Gunter, "Kemal Secures Two-Edged Tool Through Feud", **The Morning Leader**, 26 Mart 1928, s. 8.

arası dönemde İtalya'nın Türkiye'ye yaptığı en üst düzey ziyaret olması açısından önemlidir.[210] İki ülke arasındaki başarılı diplomasiyle ortaya çıkan kısa süreli iyileşmede[211] rolü olan Grandi, uluslararası alanda izlediği başarılı politikayla Mussolini tarafından Dışişleri Bakanlığı görevine atanmıştır.[212] Grandi, gerçekleştirdiği bu ziyaretlerin uzun yıllar sürecek barış ve sükûneti sağlayacağını ve bunun oluşması için İtalya, Türkiye ve Yunanistan'ın içinde olduğu üçlü bir antlaşmanın gerekliliğinden bahsetmiştir.[213] İtalya bu ittifakla Adriyatik ve Balkanlardaki Fransız nüfuzuna karşı Türkiye ve Yunanistan'dan oluşan bir blok kurmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda da Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunları çözümü için uğraşlar vermiştir.[214] Türkiye, İtalya nezdinde bir sömürge değil, saflarına çekilecek egemen bir devlet olarak görülmeye başlamıştır.[215] 30 Mayıs 1928'de Türkiye, 23 Eylül 1928'de de Yunanistan ile antlaşmalar imzalayan İtalya'nın başrolde olduğu bu üçlü ittifak girişimi Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ekim 1930'da imzalanan Dostluk, Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşmasını meydana getirmiş olsa da Mussolini'nin amaçladığı üçlü ittifak sonuca ulaşamamıştır.[216]

1929 yılı Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi konusundaki çabalar ve artan iyimserlik söylemleri[217] 27 Nisan'da Tevfik Rüştü Bey'in Roma'yı ziyaret etmesiyle eyleme dönüşmüştür. Tevfik Rüştü Bey ve Mussolini, verdiği demeçlerde iki ülke arasındaki ilişkilere dair olumlu izlenimlerini aktarmışlardır.[218] Tevfik Rüştü Bey'in ziyareti 5 Mayıs'ta sona ermiştir.[219]

---

[210] Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", **AAMD**, C. XXXI, S. 91, Mayıs 2015, s. 108.
[211] Barlas, "Friends or Foes?...", s. 240-241.
[212] **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1929, s. 3; Grandi, Roma Büyükelçisi Suat Bey'in tebrik ziyaretinde de Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'dan övgüyle bahsetmiş, elçilerden ilk tebrik edenin kendisi olduğunu söylemiş ve "*Bütün kuvvetiyle eskisi gibi dostluğun devam edeceğini*" belirtmiştir. **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 236-597-16, Belge Tarihi: 23.09. 1929.
[213] **Cumhuriyet**, 20 Kanunisani 1929, s. 3; Grandi, Mussolini'ye 1925 yılı içerisinde gönderdiği bir telgrafta Yunan Dışişleri Bakanı Rentis'in kendisine, İtalya ile iyi ilişkiler kurmak konusunda istekli olduklarını ve Türkiye'deki mevcut rejimin istikrarı olmadığını söylediğini yazmıştır. **DDI**, Settima Serie, Vol. IV, No: 123, 17 Eylül 1925, s. 93.
[214] **Akşam**, 20 Kanunisani 1929, s. 3; **Cumhuriyet**, 15 Kanunisani 1929, s. 1.
[215] Dilek Barlas, Serhat Güvenç, **Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939)**, (Çev: Barış Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 135-136.
[216] Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 256-259.
[217] **DDI**, Settima Serie, Vol. VII, No: 77, 18 Kasım 1928, s. 86-87.
[218] **Hâkimiyet-i Milliye**, 30 Nisan 1929, s. 1-2; **OOBM**, Vol. XXIV, s. 38-39; **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 236-597-1, Belge Tarihi: 03.05.1929.
[219] **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1929, s. 4; **Vakit**, 6 Mayıs 1929, s. 1.

İki ülke arasındaki ilişkiler belirli bir düzene oturtulma çabası içindeyken Mussolini, İtalya'nın dış politikasının 1930'lu yıllarda daha da açık ve faal olacağını gösteren söylemlerde bulunmaya başlamış[220] Roma İmparatorluğu'na atıflar yaparak[221] dış politikasını tarihi temellerle şekillendirmeye devam etmiştir. Mussolini, kafa karıştırıcı çelişkili söylemlerle dış politikasına yön aramıştır.[222] Ayrıca Mussolini, dış politikada zafere ulaşma hesapları yaparken silahlanmanın öneminin de farkıdaydı. [223] 1930'lar Türkiye'nin İtalyan faşizmini en büyük tehlike saymasında belirleyeci bir dönem olmuştur.

Yoğun şüpheler oluşturan bir politika takip eden İtalya[224] karşısında Türkiye, geleneksel İngiliz dostluğuna döndüğü yorumları Amerikan basınında yer almıştır.[225] Mussolini de buna karşılık Türkiye'ye gereken ilgi ve samimiyeti göstermeye gayret etmiştir.[226] Mussolini'nin gayretlerie ilaveten Tevfik Rüştü Bey de Türkiye ile İtalya'nın işbirliği, birlikteliğine dair inanç taşıyordu.[227] İtalyanların "Küçük Asya"[228] ile ilgili hayalleri karşısında karmaşık devam eden ilişkiler[229] Türkiye'nin Musul Meselesi,[230] samimi gelişen Türk-Sovyet ilişkisi[231] bağlamında yer edinmeye çalışmıştır.[232]

---

[220] Muharrem Feyzi, "Fransa-İtalya gerginliği", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1930, s. 2; Muharrem Feyzi, "Akdeniz Devletleri", **Cumhuriyet**, 4 Teşrinisani 1930, s. 2; **Il Giornale d'italia**, 11 Mart 1933, s.1.
[221] Muharrem Feyzi, "Asyalı gençlerin konferansı", **Cumhuriyet**, 26 Kânunuevvel 1933, s. 2.
[222] Mussolini hem İtalya'nın emperyalist bir devlet olmadığını söylüyor hem de savaşın bir gereklilik olduğu ifade ediyordu. **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1934, s. 1; Denis Mack Smith, **Mussolini's Roman Empire**, Penguin Books, New York United State of America 1977, s. 84.
[223] Muharrem Feyzi, "İtalyan manevraları", **Cumhuriye**t, 27 Ağustos 1934, s. 2.
[224] **St. Joseph News-Press**, 11 Nisan 1924, s. 19.
[225] **Berkeley Daily Gazette**, 9 Mayıs 1924, s. 16.
[226] **DDI**, Settima Serie, Vol. III, No: 169, 3 Mayıs 1924, s.106; **OOBM**, Vol. XX, s. 255; **The Glasgow Herald**, 2 Mayıs 1924, s. 9; **DDI**, Settima Serie, Vol. III, No: 690, 27 Ocak 1925, s. 424.
[227] **DDI**, Settima Serie, Vol. IV, No: 236, 7 Şubat 1926, s. 168.
[228] Küçük Asya, Anadolu Yarımadası (Asia Minor) olarak bilinmesine rağmen sahip olduğu konumdan ötürü Roma İmparatorluğu bünyesinde birçok devleti bünyesinde barındıran zengin bir bölge olmuştur. Mehmet Fatih Berk, "Küçük Asya", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, C. XII, S. 1-2, 2019, s. 263; Mussolini, Küçük Asya'da bir İtalyan kolonisi kurma hayalini, karşılık görmediği bir hayranlık duyduğu Atatürk'ün iktidarı kaybetmesine dayandırmıştır. Smith, **Mussolini**, s. 248.
[229] Mussolini, Amerikan basınına Türkiye ile ilişkilerin samimi olduğunu, İtalya'nın Türkiye'ye karşı tutumunun sadık ve dostane olduğuna dair demeçler vermiştir. **OOBM**, Vol. XXII, s. 271; Ancak Amerikan basınında Türkiye ile İtalya arasında bir çatışma ihtimalinden bahsediliyordu. **The Newburgh News**, 27 Ekim 1926, s. 10.
[230] Amerikan basınında Musul konusunda Türkiye'nin İtalya'dan çekindiğine dair yazılar çıkmıştır. **The Newburgh News**, 27 Ekim 1926, s. 10; Türkiye, bu çekince karşısında İngiltere'ye yanaşmıştır. **St. Petersburg Time**, 30 Temmuz 1926, s. 10;

1930'larda Türkiye, Atatürk'ün "*Yurrta barış, dünyada barış*" sözüyle dış politikasını şekillendirirken[233] Avrupa'da bir birlik kurulması meselesi gündemi meşgul etmiştir. Fransa Dışişleri Bakanı Briand'ın ortaya attığı bu teklife eşitliği sağlama noktasında destek veren Mussolini,[234] barış antlaşmalarından doğan sorunlar olduğu iddiasıyla Avrupa Birliği'nin vücuda getirilemeyeceğini ifade etmiştir.[235] Mussolini, eşitliğin sağlanması adına Rusya ve Türkiye'ye de katılım daveti gönderilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir.[236] Yunanistan'ın da Türkiye'nin katılımı özelinde desteklediği bu teklif, Fransa tarafından soğuk karşılanmıştır.[237] Barış antlaşmalarının revizyonundan yana olan Mussolini,[238] bu tutumuyla Avrupa'ya adeta bir meydan okumuş ve Versay'ın dayattığı bölgesel sınırlar, siyasi ve mali düzenlemelerin gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.[239] İtalya'nın Türkiye'yi daveti ise Türk kamuoyunda memnuniyetle karşılanmıştır.[240]

Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkiler belirli bir dostluk düzeyinde ilerlemeye devam ederken Tevfik Rüştü Bey, 27 Kasım 1930'da Roma'yı bir kere daha ziyaret

---

[231] İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Montagna'ya göre İngiltere ve İtalya karşısında Sovyet Rusya'ya yönelik bir eğilim içerisinde olmuştur. **DDI**, Settima Serie, Vol. IV, No: 90, 7 Ağustos 1925, s. 68-70.
[232] Amerikan basınında bir makalede İtalya'nın Türkiye ile çatışmasının Mussolini için yarardan çok zarar getireceği belirtilmiştir. J.W.T. Mason, "Mussolini Not Likely To Risk Power In Turkey War", **Sarasota Herald-Tribune**, 5 Mayıs 1926, s. 5.
[233] **Cumhuriyet**, 12 Teşrinisani 1933, s. 6; TBMM'de Şükrü Kaya ise Türkiye'nin dış politikasına ilişkin barış vurgusu yaparken "*...Türkiye'yi yalnız üzerinde arzu ve emel beslenir bir toprak değil, yan gözle bile bakılmaz bir hale getirmekle meşgulüz ve getireceğiz*" demiştir. Türkiye'nin Balkan Antantı ve imzaladığı ticaret antlaşmaları ile dostluğunu ve barışa olan sadakatini gösterdiğini ifade eden Kaya, Akdeniz ve Karadeniz'i Anadolu'nun iki büyük müttefiki olarak değerlendirken Akdeniz ve Karadeniz'in de Türkiye'ye dayandığını ifade etmiştir. **TBMMZC**, D. 4, C. XXII, İ. 3, s. 433-434.
[234] Muharrem Feyzi, "İtalya'nın Avrupa siyaseti", **Cumhuriyet**, 20 Mart 1931, s. 2.
[235] Muharrem Feyzi, "Fransa-İtalya", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1930, s. 2.
[236] **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1930, s. 3.
[237] Fransa Dışişleri Bakanı Briand'ın bu teklifi Türkiye'nin Avrupa siyasetindeki önemini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Muharrem Feyzi, "Avrupa Birliği ve Türkiye", **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1930, s. 2; Fransız basını, İtalya'nın teklifini demogojik olarak değerlendirmiş, Türkiye ve Sovyet Rusya'nın birliği sağlamaktan ziyade bozacağını ifade etmiştir. M. Gayyur, "İtalya'nın notası", **Vakit**, 16 Temmuz 1930, s. 4.
[238] Milton Bornner, "European bloc May Be Formed To Seek Revision of Peace Pact", **The Meriden Daily Journal**, 6 Ocak 1931, s. 10; Türk basınında da Mussolini'nin revizyonist tutumu ele alınmış ve mevcut antlaşmaların ciddi ve samimi bir şekilde düzeltilmesi taraftarı olduğu belirtilmiştir. Zeki Mes'ut, "Briand'a verilen cevaplar", **Milliyet**, 18 Temmuz 1930, s. 1.
[239] Werb Miller, "Treaty Revision Move of Mussolini Seen as Versailles Pact Threat", **Berkeley Daily Gazette**, 7 Şubat 1931, s. 2.
[240] Yunus Nadi, "Avrupa İttihadı ve Türkiye", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1930, s. 1.

etmiştir.[241] Bazı çevreler tarafından sakıncalı olarak görülen bu ziyaret,[242] 29 Kasım'da sona ermiştir.[243]

Türkiye ve İtalya, uluslararası alanda silahsızlanma çalışmalarında da yer almıştır. 1932'de ulusal silahların sınırlandırılması ve hissedilir derecede indirilmesi, bunun için de benzer konferansların devam etmesi amacıyla toplananan Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda[244] Türkiye[245] ve İtalya[246] da yer almıştır. Yoğun itirazların olduğu süreçte İtalya, Fransa ve İngiltere dörder yıl sürecek iki devrede silahsızlanmanın gerçekleştirilmesi için bir antlaşmaya varmış olsa da alınan kararlar,14 Ekim 1933'te Almanya'nın çekilmesiyle uygulanamamıştır.[247]

İki ülke arasında ilişkilerin geldiği noktayı göstermesi açısından ele alınması gereken gelişmelerden birisi de İsmet Paşa'nın Mayıs 1932'de Roma'yı ziyaret etmesidir. İade-i ziyaret şartıyla gerçekleşen bu ziyarette[248] Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin ardından yeni, milliyetçi bir devlet çıkaran Türk milleti ile İtalyan milletinin yükselmesinde etkili olan faşizmin yakınlaşması

---

[241] **Cumhuriyet**, 28 Teşrinisani 1930, s. 3; **Vakit**, 28 Teşrinisani 1930, s. 1.

[242] Litvinov, ziyareti ve bu kapsamda gerçekleşen görüşmeleri, barış kisvesi adı altında Sovyetler Birliği'ni ve diğer devletleri izole etmeye ve zayıflatmaya çalışanlar arasında endişe yaratan bir durum olarak görmüştür. **La Stampa**, 29 Kasım 1929, s. 1; Ziyareti sakıncalı olarak gören devletlerden birisi de Fransa olmuştur. Fransa'nın rahatsızlığı ile ilgili olarak Türk basınında kaleme alınan bir yazıda Fransa'nın Türkiye ve İtalya arasındaki ilişkilere engel olmaya çalışsa da hükümet başkanlarının relalist davranışlarla buna izin vermedikleri, Türkiye ve İtalya'nın dostluk için çalıştığı ve barışa ulaşmayı amaç edindiği belirtilmiştir. Ahmet Şükrü, "Türkiye ve İtalya", **Milliyet**, 3 Kanunevvel 1930, s. 1.

[243] **Cumhuriyet**, 2 Kânunuevvel 1930, s. 3.

[244] Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2019, s. 152.

[245] Türkiye ise her devletin eşit kuvvete sahip olması ancak bunun Briand-Kellong paktının öngördüğü tarafsızlık ve barış esaslarına harfi harfine saygı göstermenin yolundan geçtiğini ifade etmiştir. Buna ilaveten silahlanmanın azami seviyesinin belirlenmesi ve bunun her yıl konferansın belirlediği seviyeye inmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca hava kuvvetlerinin, tankların, ağır topların tümden kaldırılmasını, silah fabrikalarının muhtelif memleketler arasında taksim edilmesi ve verilen siparişlerde eşit imkânlar verilmesini, savaş imalatlarının uluslararası alanda kontrol altına alınmasını ve kimyasal savaşın tamamen yasaklanması teklif etmiştir. Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika**…, s. 153.

[246] İtalya'nın bu konferanstaki tezi, harp gemileriyle denizaltıların kaldırılması, her çeşit ağır topların ve tankların yasaklanması, bombardıman uçaklarının kaldırılması, her alanda kimyasal ve mikrop savaşının yasaklanması ile sivil halkın korunması yönünde olmuştur. Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika**…, s. 153; Konferansta en bilimsel ve pratik teklifi yapan devlet İtalya olmuştur. İtalya, Versay Antlaşması'nın düzenlenmesi ve ardından silahlanma konusunda devletlerin eşit bir şekilde değerlendirilmesini istemiştir. Muharrem Feyzi, "İtalya ve terki teslihat", **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1932, s. 2; En beğenilen teklif İtalya'ya aitti. Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar**, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1980, s. 50.

[247] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi** …,s. 206-207; Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 165.

[248] Mevlüt Çelebi, "Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXII, S. 2, Aralık 2007, s. 24-26.

etkili olmuştur.[249] İsmet Paşa'nın aynı dönemde gerçekleştirdiği Sovyet Rusya ziyaretinin ardından, Türkiye'nin Sovyet rejimine meyil ettiği yönündeki düşüncelere sahip olanları rahatlatmak, Türk hükümetinin dostane siyasetini geliştirmek ve teşvik etmek yönündeki beyanlarının doğal bir adımı olan bu seyahat,[250] "*Kemalist Türkiye'den Faşist İtalya'ya selam*"[251] manşetiyle başlamıştır. 25 Mayıs'ta İsmet Paşa, Venedik Sarayı'nda Mussolini ile Tevfik Rüştü Bey ve Grandi'nin de hazır bulunduğu bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede iki ülke arasında imzalanan Dostluk, Uzlaşma ve Adli Çözüm Antlaşmasının beş sene içerisinde yenilenmesine karar verilmiş ve uzatıldığına dair bir protokol imzalanmış, protokol gereği de antlaşma süresi sona erdiğinde yeni itilaflara gerek olmadan aynı müddet için yenilenmesine karar verilmiştir.[252] Ayrıca bir kredi görüşmesi yapılsa da sonuçlandırılamamıştır.[253] İsmet Paşa'nın ziyareti 29 Mayıs'ta sona ermiştir.[254] İtalya'nın Anadolu'ya yönelik söylentilerin çürümesi olarak yorumlanan bu ziyaret[255] hakkında taraflar olumlu cümleler kurmuş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmekte olduğuna vurgu yapmışlardır.[256] Ziyaret genel anlamda Türk basınında olumlu yazılarda yer edinmiştir.[257] İtalya'da artık Türkiye'nin "Avrupa'nın hasta adamı değil, Yakın Doğu'nun sağlamlaştırıcı etkisi" görülmeye başlamıştır.[258]

Dış politikada barışçı siyaset güden Türkiye'nin aktif politikalarının bir sonucu da Milletler Cemiyetine katılması olmuştur. Mussolini'nin savaşta yenilen

---

[249] Yunus Nadi, "Başlı başına bir tarih", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1932, s. 1.
[250] **The Montreal Gazette**, 23 Mayıs 1932, s. 1; Bu iddialara ilişkin Siirt Milletvekili Mahmut bir yazı kaleme almış ve İsmet Paşa'nın ziyaretinin bir takım dedikodulara yol açtığını, Türkiye'de rejimin bile değişeceğini iddia edenlerin olduğunu, Rusya ile dost olmanın Bolşevik olmayı gerektirmediği gibi İtalya ile dost olmanın da faşist olmayı gerektirmediğini ifade etmiştir. Siirt Mebusu Mahmut, "İtalya'ya giderken", **Milliyet**, 22 Mayıs 1932, s. 1.
[251] **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1932, s. 1.
[252] **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1932, s. 1, 4; **Akşam**, 26 Mayıs 1932, s. 1-2; **OOBM**, Vol. XXV, s. 302; **Il Giornale d'italia**, 27 Mayıs 1932, s. 1.
[253] Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 393.
[254] **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1932, s. 4.
[255] **The Glasgow Herald**, 31 Mayıs 1932, s. 13.
[256] **DDI**, Settima Serie, Vol. XII, No: 72, 1 Haziran 1932, s. 97; **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1932, s. 4; **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1932, s. 4; **DDI**, Settima Serie, Vol. XII, No: 83, 6 Haziran 1932, s. 108-111.
[257] Falih Rıfkı, İki Seyahat", **Hakimiyeti Milliye**, 5 Haziran 1932, s. 1; Yunus Nadi, "İsmet Paşa ve M. Mussolini", **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1932, s. 1.
[258] Thomas B. Morgan, "Rome letter", **Greensburg Daily Trıbune**, 23 Haziran 1932, s. 7.

devletlerin katılmasını doğru bulmadığı[259] Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda milletlerarasındaki problemleri barış vasıtasıyla çözmek amacıyla kurulmuştu. İtalya ile kurulan ikili ilişkiler, uluslararası alanda izole durumda bulunan Türkiye'nin bu durumdan kurtulmasına yol açan etkenlerden birisi olurken[260] Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişinde de bu ikili ilişkilerin etkisi görülmüştür.[261] İtalya'nın Milletler Cemiyetindeki temsilcisi Scialoja, Türkiye'nin İtalya ile olan samimi ilişkilerine dayanarak Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılmasına İtalyanların sevineceğini belirterek Türk temsilcisini aralarında görmekten mutluluk duyacaklarını belirtmiştir.[262] 18 Temmuz 1932'de Milletler Cemiyeti, Türkiye'yi resmen davet etmiş ve Türkiye cemiyetin üyesi olmuştur.[263] Türkiye, daimi üyelik meselesinde ise İtalya'dan beklediği desteği göremese de[264] 18 Eylül 1934'te daimi üye olarak kabul edilmiştir.[265]

Sürekli olarak yaptığı diplomatik ziyaretler ile iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde başat rol oynayan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, 11 Temmuz 1933'te bir Roma ziyareti gerçekleştirmiş ve Mussolini ile görüşmüştür. Görüşmede Türkiye ve İtalya'yı doğrudan ilgilendiren siyasi ve ekonomik meseleler üzerine konuşulmuştur. İki hükümetin fikir ve görüşlerinde aynı doğrultuda olduğundan, görüşmeyle dostluğun bir kat daha arttığından, Avrupa barışının korunması ve devamı konusunda ilişkilerde tutarlılığın devam etmesinden bahsedilmiştir.[266] Tevfik Rüştü Bey'in ziyareti 14 Temmuz'da sona ermiştir.[267]

Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan barış antlaşmalarının getirdiği yükümlülükler Avrupa diplomasisinde hareketliliği artıran temel sebep olmuştur. Bu bağlamda revizyonist ve anti-revizyonist devletler çıkarları adına faaliyetlerde

---

[259] Almanya, Rusya ve Türkiye'nin yenilgi sonrasında ızdırap yaşayan devletler ve halklar olarak nitelendiren Mussolini, bu devletlerin ne istediğini ve gelecekte ne olacağını tahmin edemediklerini ifade etmiştir. **OOBM**, Vol. XII, s. 154-155.
[260] Barlas, "Friends or Foes?..." s. 239.
[261] **DDI**, Settima Serie, Vol. X, No: 427, 8 Ağustos 1931, s. 680-681.
[262] **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1932, s. 4; **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1932, s. 6; **Cumhuriyet'in İlk On Yılı**…, s. 296;
[263] **Akşam**, 19 Temmuz 1932, s. 1; **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1932, **Milliyet**, 19 Temmuz 1932, s. 1.
[264] **DDI**, Settima Serie, Vol. XV, No: 801, 12 Eylül 1934, s. 866-867.
[265] **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1934, s. 5.
[266] **La Stampa**, 14 Temmuz 1932, s. 1.
[267] Tevfik Rüştü Bey, istasyonda Türkiye Büyükelçisi Vasıf Bey, Hariciye Kalemi Mahsus Müdürü, elçilerden Aloisi, Elçilik temsilcileri, Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye elçilik erkânı tarafından uğurlanmıştır. **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1933, s. 1, 3.

bulunurken İtalya, mevcut ortamı dikkate alarak bir denge siyaseti izlemiştir. Milletler Cemiyeti otoritesini parçalamak isteyen Mussolini,[268] revizyonist İtalya ve Almanya[269] ile anti-revizyonist İngiltere ve Fransa arasında ortak bir işbirliği oluşturmayı amaçlamıştır.[270] Mussolini'nin bu girişimi Dörtler Paktı'nı oluşturmuştur. Türk hükümeti ise bu gelişmede olumsuz bir tutum takınmıştır.[271] Türk hükümetinde bir güven problemi oluşunca Mussolini güven verici açıklamalar yapmıştır.[272] Bu "*belirsizlik dönemi*",[273] Türk-İtalyan ilişkilerindeki kuşkulu süreci aşmada güven temalı açıklamaların açıklığa kavuşturulma çalışmalarına tanıklık etmiştir.[274] 7 Haziran 1933'te imzalanan Dörtler Paktı,[275] sonrasında Mussolini Türkiye'nin endişelerini güderici açıklamalarına devam etmiş ve Türkiye'yi tüm siyasi faaliyetlerini bildireceğini,[276] ancak tüm bunların karşısında Türkiye'den sadakat beklediğini vurgulamıştır. Türkiye, Balkanlar'daki ilişkilerini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle olumsuz bir tutum takındığı Dörtler Paktı,[277] genel

---

[268] **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1933, s. 1.

[269] Mussolini, Almanya'yı silahlanma konusunda diğer devletlerle eşit hale getirmeyi amaçlıyordu. Muharrem Feyzi, "Siyasi icmal", **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1933, s. 2.

[270] **Akşin**, Atatürk'ün Dış Politika…, s. 185.

[271] **DDI**, Settima Serie, Vol. XIII, No: 450, 22 Nisan 1933, s. 502; Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Sovyet Rusya'nın dışarıda bırakılmasından ötürü paktın işlevselliğinden endişe duymuştur. Tevfik Rüştü Aras, **Atatürkçü Dış Politika**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010, s. 119; İtalyan diplomatlarda Türkiye'nin hala en güvendiği ülkenin Sovyet Rusya olduğu düşüncesi hâkimdi. **DDI**, Settima Serie, Vol. XIII, No: 492, 28 Nisan 1933, s. 544-547; Revizyonist Almanya ve İtalya ile antirevizyonist İngiltere ve Fransa'nın bir paktın içerisinde olması, İtalya ve Almanya'nın toprak iddia ettiği ülkelerde endişe uyandırmıştır. Türkiye, bu devletlerin Milletler Cemiyeti dışında bir antlaşmaya varma olasılığı karşısında Sovyet Rusya ile karşılıklı yakınlaşmaya başlamıştır. Huner Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 25; Atatürk, böyle bir paktın varlığını anlamadığını ve Türk hükümetinin bunu iyi karşılamadığını ifade etmiştir. Tevfik Rüştü Aras, **Görüşlerim**, C. I, Semih Lütfi Kitabevi Tan Basımevi, İstanbul 1945, s. 59; Atatürk pakta karşı olduğunu ve kesinlikle paktın dağıtılması için çalışılması gerektiğini belirtmiştir. Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika**…, s. 189.

[272] **DDI**, Settima Serie, Vol. XIII, No: 489, 28 Nisan 1933, s. 542-543; **DDI**, Settima Serie, Vol. XIII, No: 540, 6 Mayıs 1933, s. 600; **DDI**, Settima Serie, Vol. XIII, No: 549, 7 Mayıs 1933, s. 610-611.

[273] Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…,, s. 415.

[274] **DDI**, Settima Serie, Vol. XIII, No: 583, 13 Mayıs 1933, s. 641-642.

[275] **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1933, s. 1; **Vakit**, 8 Haziran 1933, s. 2; **Milliyet**, 9 Haziran 1933, s. 1; **Il Giornale d'italia**, 8 Haziran 1933, s. 1; Paktın son şekli on yıl geçerli olmak üzere 15 Temmuz 1933'te İtalya'nın başkenti Roma'da imzalanmıştır. **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1933, s. 2; Pakt içerisinde imzacı devletler, kendilerine ait meseleleri aralarında görüşecekler ve Milletler Cemiyeti çerçevesinde fiili iş birliği politikası izleyebilecekler, Silahsızlanma konferansının başarılı olmasına çalışacak ve çözümlenmemiş konuları baştan inceleyecekler, iktisadi alanda yine Milletler Cemiyeti çerçevesinde görüşebilecekler gibi maddeler yer almıştır. Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika**…, s. 186; Muharrem Feyzi, "Dörtler Misakı", **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1933, s. 2.

[276] Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika**…, s. 188.

[277] Barlas, Güvenç, **Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti**…, s. 185.

anlamda beklentileri karşılayamamış ve 1938 Münih Antlaşması ile son bulmuştur.[278]

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılması, Locarno Antlaşmaları,[279] Briand-Kellong Paktı,[280] Litvinov protokolü[281] ve Küçük Antant'ın[282] ortaya çıkışı, Almanya'da Hitler'in iktidara gelişi ve İtalya'nın Balkanlarda izlediği siyaset[283]

---

[278] Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika**…, s. 189.

[279] Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'nın Almanya'yı zayıf tutmak adına izlemiş olduğu politika nedeniyle Fransa Almanya ilişkileri gerginleşmiştir. Fransa, Almanya'ya karşı kendini koruma yoluna gitmiş ve birtakım arayışlar içerisine girmiştir. Ardından Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika arasında 16 Ekim 1925'te Avrupa'da emniyetin sağlanmasına yönelik Locarno Antlaşmaları imzalanmıştır. **Cumhuriyet'in İlk On Yılı**…, s. 10; Bu antlaşmalardan ilki Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında imzalanmıştır. İlk antlaşmaya göre Almanya-Fransa ve Almanya-Belçika arasındaki sınırların kesin olduğuna karar verilmiştir. Yine bu beş devlet arasında imzalanan antlaşmaya göre de İngiltere ve İtalya ilk antlaşmadaki sınırları garanti altına almıştır. Antlaşma genel hatlarıyla sadece batı sınırlarını kesinleştirdiği için doğu sınırlarından söz edilmemiş olduğundan Fransa girişimde bulunmuş ve Fransa-Polonya, Fransa-Çekoslovakya arasında imzalanan antlaşmalarla bu iki devletin Almanya ile olan sınırları konusunda garanti vermiştir. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 149; Antlaşmanın esaslarından biri de Alman-Sovyet yakınlaşmasını engellemek olmuştur. Keza iki devlet daha önce İtalya'nın Rapollo şehrinde bir araya gelmiş ve Sovyet Rusya uluslararası bir antlaşmaya taraf olurken Almanya da üstü kapalı şekilde de olsa Versay'ın kınanmasından memnun kalmıştı. **Cumhuriyet'in İlk On Yılı**…, s. 10.

[280] Birinci Dünya Savaşı'nın ardından silahsızlanmanın yönünü belirlemek amacıyla 1922'de Washington Silahsızlanma Konferansı toplanmıştır. Çözülemeyen bazı meselelere netlik kazandırmak için 1927'de toplanan Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda İtalya ve Fransa, tonajlar ve oranlarla ilgili olan kısmı imzalamamışlardır. Ardından silahsızlanmayı sağlayacak olan aşama ise Briand-Kellong paktı olmuştur. Fransa Dışişleri Bakanı Briand ve ABD Dışişleri Bakanı Kellong'un karşılıklı olarak iki devlet arasında savaşı kanun dışı ilan etmeleri çağrısına olumlu cevap veren ilk dokuz ülke (ABD, İngiltere, Farnsa, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya) arasında 27 Ağustos 1928'de Briand-Kellong Paktı imzalanmıştır. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 200-203; 1928'de ise antlaşmaya imza eden devletlerin sayısı 46'ya yükselmiştir. Briand-Kellong Paktı'na göre milletler savaşı bir araç olarak görmeyecek ve sorunların çözümü için barışçı yolları kullanacaklarını kabul etmişlerdir. Türkiye, 8 Eylül 1928'de Briand-Kellong paktına katılmıştır. Gönlübol, Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin**…, s. 89.

[281] 27 Ağustos 1928'de saldırı savaşını yasaklayan Briand-Kellong Paktı'na katılan SSCB'nin bu paktı, Doğu Avrupa'da hızlı bir şekilde yürürlüğe girmesini sağlamak amacıyla 9 Şubat 1929'da Litvinov Protokolü imzalanmıştır. SSCB, Polonya, Romanya, Letonya, Estonya arasında imzalanan bu protokole Türkiye, 1 Nisan 1929'da katılmıştır. Gönlübol, Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin**…, s. 89.

[282] Birinci Dünya Savaşı'nın sonrası Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanmasının ardından Çekoslavakya ile bu parçalanmadan toprak elde eden Romanya ve Yugoslavya arasında imzalanan Küçük Antant, savaş sonrasında Balkanlarda kurulan ilk önemli ittifak olarak değerlendirilmiştir. Statükoyu korumayı amaçlayan bu devletlerden Çekoslavakya ile Yugoslavya arasında 14 Ağustos 1920'de bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Ardından 21 Nisan 1921'de Çekoslavakya ve Romanya arasında bir ittifak Antlaşması imzalanmıştır. 7 Haziran 1921'de de Romanya-Yugoslavya arasında bir ittfak imzalanmasıyla devam eden süreçte bu üç devlet arasında askeri işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Balkanlarda oluşan antirevizyonist blok, Almanya'ya karşı duran Fransa ile ayrı ayrı antlaşmalar yapmıştır. Böylece Küçük Antant, Fransa'ya bağlı hale gelmiştir. Bu duruma en sert tepki gösterenlerden biri İtalya olmuş ve Küçük Antant'a karşı Türkiye ve Yunanistan ile iyi ilişkiler kurarak bir ittifak sistemi geliştirmeye çalışmıştır. Küçük Antant, Almanya'nın Çekoslovakya'yı 2 Ekim 1938'de işgal etmesiyle son bulmuştur. Recep Arslan, "Türk Elçilik Raporlarına Göre Küçük Antant", **Belgi Dergisi**, S. 22, Temmuz 2021, s. 258.

[283] Uçarol, **Siyasi Tarih**, C. II, s. 247.

Balkan Devletleri arasında bir yakınlaşma ve işbirliği antlaşmasını teşvik eden unsurlar olmuştur.[284] Balkanlarda işbirliği ilk olarak revizyonist güçlere, özellikle de İtalya'ya karşı bir tepki olarak doğmuştur.[285] Balkanlarda aktif bir politika takip eden Türkiye; 14 Eylül 1933'te Yunanistan ile imzaladığı Samimi Antlaşma'nın[286] ardından 17 Ekim 1933'te Romanya ile Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması'nı imzalamıştır.[287] Bu antlaşmaya karşı çıkan Bulgaristan'ın tavırları[288] Yugoslavya için bir tehdit olmuş[289] ve Türkiye ile Yugoslavya arasında 27 Kasım 1933'te Dostluk ve Saldırmazlık antlaşması imzalanmıştır.[290] Bu süreç Türk-İtalyan ilişkilerinde gerginliği de artırmıştır.[291] İtalya'nın endişelerini artıran bu gelişmeler karşısında bazı Türk diplomatlar Balkanlarda güven ve barışı sağlamaya yönelik açıklamalarla İtalyan dostluğuna olan güveni yinelemişlerdir.[292] İtalya'dan endişe duyan bir devlet olan Yunanistan ise bu süreçte Balkan Antantı'na yönelik gelişmelerin İtalya'ya yönelik olmadığına dair ikna çalışmaları yapmıştır.[293] İtalyan basınında Balkan Antantı fikrine olumsuz bir tutum görülürken[294] çeşitli zorluklar ve engelleme girişimlerine karşın öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı Balkan Antantı, dört devlet arasında 9 Şubat 1934'te imzalanmıştır.[295] Mussolini, Türkiye'nin bu gelişmeyle yürütmeye çalıştığı politikadan saptığını belirtmiştir.[296] İtalya ayrıca Bulgaristan'ın pakta girmemesinden memnun olmuş, kamuoyunda bu durumun yaşanmasında İtalyan etkisi olduğuna vurgu yapmış ve Balkan Antantı'ndan

---

[284] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 302-303.
[285] Barlas, Güvenç, **Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti**…, s. 179.
[286] **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1933, s. 1; **Vakit**, 15 Eylül 1933, s. 1.
[287] **Akşam**, 18 Teşrinievvel 1933, s. 1; **Vakit**, 18 Birinciteşrin 1933, s. 1;
[288] İtalya yanına Bulgaristan'ı da alarak kendi liderliğinde Türkiye ve Yunanistan'ın da içinde olduğu bir oluşumla Yugoslavya'yı Balkanlardan tecrit etmeyi planlıyordu. **Cumhuriyet'in İlk On Yılı**…, s. 312.
[289] Yugoslavya'yı Türkiye ile antlaşmaya iten sebepler arasında Bulgaristan'ın tavırları kadar İtalya'nın Arnavutluk üzerinde kurduğu baskı da etkili olmuştur. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 304.
[290] **Cumhuriyet**, 28 Teşrinisani 1933, s. 1.
[291] **Cumhuriyet**, 12 Birincikanun 1934, s. 1, 3.
[292] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 226-525-20, Belge Tarihi: 00.01.1934. (Belge içerisinde bu görüşmenin aktarıldığı raporun tarihi 12.01.1934 olarak belirtilmiştir.)
[293] **Cumhuriyet'in İlk On Yılı**…, s. 325.
[294] **Cumhuriyet**, 27 Kânunusani 1934, s. 1; **La Stampa**, 2 Şubat 1934, s. 5.
[295] **Milliyet**, 10 Şubat 1934, s. 1; **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Şubat 1934, s. 1; **La Stampa**, 10 Şubat 1934, s. 1; Balkan Antantı 6 Mart 1934'te Balkan Antantı onaylanmıştır. **Cumhuriyet**, 7 Mart 1934, s. 1; **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Mart 1934, s. 1; **Vakit**, 7 Mart 1934,s. 1; **Milliyet**, 7 Mart 1934, s. 1.
[296] Mussolini, Türkiye'nin her halükarda yapılan hataların daha da kötüşleşmesiden kaçınması gerektiğini ifade etmiştir. **DDI**, Settima Serie, Vol. XV, No: 107, 17 Nisan 1934, s. 127.

duyduğu rahatsızlığı dile getirmekten çekinmemiştir.[297] Atatürk'ün "*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*" politikasının belirgin bir uygulaması olan Balkan Antantı[298] ile taraflar sınırlarını karşılıklı olarak garant ederek birbirlerine danışmadan herhangi bir Balkan devletiyle siyasi antlaşma ve faaliyette bulunmamayı taahhüt etmişlerdir. Antlaşmaya göre bir de gizli protokol imzalanmıştır. Bu protokole göre taraflardan birisi Balkan devleti olmayan bir devlet tarafından saldırıya uğrar ve bir Balkan devleti de saldıran devlete yardım ederse, diğer taraflar saldıran Balkan devletine karşı birlikte savaşa girecek kararı alınmıştır. Protokole ek olarak Yunanistan, kendisi İtalya ile herhangi bir çatışmaya götürmeyeceği konusunda anlaşmıştır. 1936'dan itibaren Avrupa'da buhranların artması, Berlin-Roma Mihveri'nin ağır basmaya başlaması Balkan Antantı'nın zayıflamasına yol açmıştır. Bu zayıflama Balkan Antantı'na olan güveni sarsmıştır. Romanya, Bulgaristan'dan ve Macaristan'dan daha çok Almanya'dan çekindiği için, Yugoslavya da Berlin-Roma mihveri karşısında İtalya ve Bulgaristan ile anlaşma yoluna gitmiştir. Bu kapsamda Yugoslavya 25 Mart 1937'de İtalya ile bir antlaşma imzalanmıştır.[299] Türkiye her ne kadar Yugoslavya'nın İtalya ile anlaşmasından memnuniyet duyduğunu ifade etse de[300] Balkanlarda bir bölünmenin farkında olmuş ve bunu engelleme çabası verirken[301] İtalya ile de dostluk ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.[302]

1934 yılına gelindiğinde Faşist İtalya, iç siyaset ve ekonomik meselelerini kökten bir şekilde tedbirler ile büyük oranda halletmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nda kendisine vaat edilen çıkarların müttefikleri tarafından gasp edilmesini hazmedememiş ve unutmamıştır. Böylece İtalya, kendisine çizilmeye çalışılan çembere karşı aktif bir mücadeleye girişmiştir.[303] 18 Mart 1934'te toplanan Faşist Kongrede Mussolini, gelişmeleri oldukça yakından ilgilendiren söylemlerde bulunmuştur. İtalyanlara ulusun gücünü, büyüklüğünün yollarını ve hedeflerini

---

[297] **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1934, s. 6.
[298] **Cumhuriyet'in İlk On Yılı**…, s. 367.
[299] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 304-305.
[300] **DDI**, Ottova Serie, Vol. VI, No: 353, 27 Mart 1937, s. 426-427; Yunus Nadi, "Belgrad Mülakatından Sonraki Vaziyet", **Cumhuriyet**, 30 Mart 1937, s. 1.
[301] **DDI**, Ottova Serie, Vol. VI, No: 382, 2 Nisan 1937, s. 463.
[302] **DDI**, Ottova Serie, Vol. VI, No: 403, 3 Nisan 1937, s. 496.
[303] Muharrem Feyzi, "1934", **Cumhuriyet**, 1 Kanunisani 1934, s. 2.

anlatan Mussolini,[304] Asya ve Afrika'yı İtalya'nın tarihi amaçlarından görmüş ve Akdeniz'i hedeflerinden biri olarak işaret etmiştir.[305] Mussolini'nin bu konuşması Türkiye'yi endişeye sürüklerken İtalyan yetkililer kastedilen hedefler arasında uzak ülkeler olduğunu ifade ederek[306] söylemlerin Türkiye'ye yönelik olmadığını belirtmişlerdir.[307] Balkan Antantı'nı tasvip etmediğine dair söylemlerine devam eden Mussolini'nin[308] kongredeki "Ağır bir emperyalizm kokusu saçan"[309] söylemleri karşısında Tevfik Rüştü Bey, Mussolini'nin konuşmasını önemle takip ettiklerini, Roma Büyükelçisi'nden konuyla alakalı aldığı mektupa atıfta bulunarak Mussolini'nin sözlerindeki hedefin Türkiye olmadığını, İtalya'nın Türkiye'yi Asya olarak adlandırmadığını ifade etmiştir.[310] İki ülke arasındaki ilişkiler bu noktadan itibaren dönem dönem gerginliklere sebep olsa da karşılıklı söylemlerle belirli bir seviyede tutulmaya çalışılmıştır.

İtalya, İngiltere'nin Almanya'nın karşısında silahlanma yoluna gideceğinden Akdeniz'de kendisine bir engel oluşturacağını, Fransa'nın da İngiltere yanlısı bir siyaset izleyeceğini düşünmüş ve bu doğrultuda bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Almanya'nın silahlanmaya başlaması üzerine Fransa, İtalya'ya yanaşmış ve 7 Ocak 1935'te Mussolini ile Fransa Dışişleri Bakanı Laval arasında bir antlaşma imzalanmıştır.[311] Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in olumlu bulduğunu bu antlaşmanın ardından[312] Hitler, Versay'a yönelik faaliyetlerini artırmıştır. Hitler, Fransa'ya bırakılan Saar bölgesini Almanya'ya dâhil etmiş ve Versay'ın mecburi askerlikle ilgili hükümlerini feshetmiştir.[313] Almanya'nın Versay'ı yok sayarak hareket etmesi sonucu İngiltere, Fransa ve İtalya bir çözüm arayışına girmiş ve 11 Nisan 1935'te Stresa Konferansı'nı toplamışlardır.[314] Konferans'ta Almanya'nın da katılımıyla yeni bir konferans organize edilmesine, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın silahlanması meselesinin sonraya bırakılmasına, Avrupa Birliği ve

---

[304] **La Stampa**, 19 Mart 1934, s. 1.
[305] **Cumhuriyet**, 20 Mart 1934, s. 3; **Milliyet**, 19 Mart 1934, s. 1, 5; **Akşam**, 20 Mart 1934, s. 1.
[306] **DDI**, Settima Serie, Vol. XV, No: 25, 23 Mart 1934, s. 27.
[307] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 237-602-13, Belge Tarihi: 16.04.1934
[308] **Akşam**, 23 Mart 1934, s. 1.
[309] "İsmet Paşa'nın dersi", **Cumhuriyet**, 22 Mart 1934, s. 3.
[310] **Akşam**, 6 Nisan 1934, s. 1-2; **Milliyet**, 6 Nisan 1934, s. 1, 7; **Vakit**, 6 Nisan 1934, s. 1.
[311] **Cumhuriyet**, 9 İkincikanun 1935, s. 1
[312] **DDI**, Settima Serie, Vol. XVI, No: 418, 9 Ocak 1935, s. 440-441.
[313] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 221.
[314] **Il Giornale d'italia**, 12 Nisan 1935, s. 1.

Avusturya'nın durumu meselelerinin de ise kararın sonra verilmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır.[315] Bu kararlar Almanya'nın gelişmeleri endişeli bir çekingenlikle takip etmesine yol açmışsa da[316] büyük tepkisine neden olmuştur.[317] Konferans sürecinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın ortaya attığı Akdeniz Paktı önerisi gündemi meşgl etse de bir netice elde edilememiştir.[318]

Uluslararası gelişmeler karşısında doğrudan Türk-İtalyan ilişkilerinde gündem belirleyen unsurlardan birisi de İtalya'nın adalardaki faaliyetleri olmuştur. İtalya'nın Sicilya'ya yığınak yapması Türkiye'nin endişelerini artıran adımlardan biri olmuştur. İtalya, Türkiye'nin endişelerini gidermeye yönelik söylemlerde bulunmuştur.[319] Sicilya'nın yanı sıra Rodos'a da askeri kuvvetler gönderen Mussolini, [320] "*Tehlikeli bir oyun oynamak istiyor*" [321] idi. Meclis'te İtalyanların Rodos'u tahkim ettiği dile getirilirken[322] Türkiye İtalya'dan açıklama beklemiş ve tedbirli hareket etmiştir.[323] Bu süreç, 3 Haziran 1924'te Mussolini'nin Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Suat Bey ile yaptığı görüşmede İtalya'nın dostluk vurgusu ve Türkiye aleyhine hazırlık olmadığı söylemesiyle sona ermiştir.[324] İtalya'nın Rodos ve Oniki Ada'daki faaliyetleri karşısında Türkiye İzmir'de geniş çaplı bir tatbikat gerçekleştirmiş ve olası bir İtalyan çıkarması gözetilerek Ege ve Antalya'nın bazı noktalarında asker sayısı artırılmış, toplar yerleştirilmiş ve halka silah dahi dağıtılmıştır.[325] Adalar iki ülke arasında ilişkilerde belirleyici olmaya devam etmiştir. Kara Ada'nın kendisine ait olduğunu iddia eden Türkiye'ye karşı adanın İstanköy

---

[315] **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1935, s. 1.
[316] **La Stampa**, 16 Nisan 1935, s. 10.
[317] **Akşam**, 18 Nisan 1935, s. 1.
[318] Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 459.
[319] Türk basınının tutumunu kasıtlı bir kışkırtıcılık şeklinde değerlendiren Mussolini, bu tutumun hassas bir duruma yol açabileceğini ifade etmiştir. **DDI**, Settima Serie, Vol. III, No: 216, 25 Mayıs 1924, s. 132; Mussolini'nin bu söylemlerinin nedeni, bazı Türk gazetelerinde İtalya'nın adalardaki faaliyetlerinin yayılmacı siyasetle bağdaştırılması olmuştur. Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 31.
[320] İtalya, hali hazırda 1923'ten itibaren Rodos ve Leros nezdinde adalarda askeri yapılanmalara girişmişti. Hazal Pabuççular, "İki Savaş Arası Dönem Türk Dış ve Güvenlik Politikasında Oniki Ada, 1923-1939", **History Studies**, C. IX, S. 5, Aralık 2017, s. 146.
[321] **Vatan**, 1 Haziran 1924, s. 1.
[322] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 236-584-19, Belge Tarihi: 07. 06. 1924.
[323] **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1924, s. 1.
[324] Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü", **Türkler Ansiklopedisi**, C. XVII, Ed. Hasan Celal Güzel, C. Cem Oğuz, Osman Karatay, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 666.
[325] Pabuççular, "İki Savaş Arası…", s. 146.

(Kos) Adasına bağlı olduğu ve kendi hakkı olduğu belirten İtalya,[326] uzun süren tartışmaların ardından sorunun çözümü için bir komisyon kurulmasına karar vermiştir.[327] 4 Ocak 1932'de sorunun çözümü sağlanmış, Tevfik Rüştü Bey ile Aloisi arasında 7 maddelik bir antlaşma imzalanmıştır.[328] Antlaşma hem Türkiye hem de İtalya tarafında olumlu karşılanmıştır.[329]

Adalarda yapılan bazı ziyaretler dönem dönem ilişkiler germişti.[330] Türk yetkilerce adalar'daki gelişmelerin Türkiye'nin huzura kavuşmasına engel olduğu[331] ifade edilirken İtalya'nın yaklaşan Habeşistan savaşı nedeniyle adalarda hazırlıklar devam etmiştir. Bu durum yine Türkiye'yi endişelendirmiştir.[332] 1935-1939 arası İtalya adalarda yine tahkimat yapamaya devam etmiş[333] ve bu durum Türkiye'nin endişelerini diri tutmuştur.

---

[326] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 236-596-28, Belge Tarihi: 09.04. 1929.
[327] **BCA**, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 22-58-12, Belge Tarihi: 09.08. 1931.
[328] Antlaşmaya göre İtalya hükümeti Volo (Çatal Ada), Ochendra (Uvendire), Fournachia (Furnakya), Kato Volo (Katovolo), Prasoudi (Prasudi) ile Katavolo Adasının güney doğusunda bulunan Tchatallota, Pighi, Nissi-Tis Pghi, Recif Agricelia, Prousseclisse (Kaya), Pano Makri, Kato Makri (Kayalar dâhil), Marathi, Roccie Voutzaky (Rotci Vutchaki), Dacia (Dasya), Nissi-Tis-Dacia, Prassaudi (Dasya'nın kuzeyinde), Alimentarya (Alimentaria), Caravola adaları ve Bodrum Körfezinde bulunan Kara Ada üzerinde Türkiye'nin hâkimiyetini tanımıştır. Buna karşılık Türkiye hükümeti de merkezi Kastellorizo şehri kilisesinin kubbesi ile San Stephano burnu arasındaki mesafe bir daire ile çevrilecek ve bu dâhilde Psoradia, Polyphados, St. Georges (Güneyde St. Georges, Kuzeyde Agrielaia olarak adlandırılan ve İngiliz haritasında 236 numaralı gösterilen iki ada), Psomi, Cutsumbora (Kutsumboras) (Kayalıklar), Mavro Poinaki (Mavro Poinachi), Mavro Poinis (Mavro Poini) adacıklarına ilaveten Dragonera, Ross ve Hypsili (Stronghyli) adaları üzerinde İtalya hâkimiyetini tanımıştır. **Resmi Gazete**, 25 Kanunisani 1933, S. 2313, Kanun No: 2106, s. 2173-2174.
[329] **Cumhuriyet**, 6 Kânunisani 1932, s. 5; **Cumhuriyet**, 7 Kânunisani 1932, s. 3.
[330] 19 Mayıs 1929'da İtalya Kralı Vittorio Emanuele'nin kalabalık bir filoyla Rodos'u ziyaret etmiştir. İtalya kralı ziyaret süresince bazı ziyaretlerde bulunmuş, kasaba ve köyleri ziyaret etmiştir. Ayrıca Meis, İstanköy ve Leros adalarını da ziyaret eden ve bazı görüşmelerde bulunan Kral'ın bu seyahati İtalyan basını tarafından "*Doğu gezisi*" olarak adlandırılmıştır. Türk basını ise bu ziyarete ılımlı bir yaklaşım sergilemiştir. Türkiye'nin gelişmeye bu şekilde yaklaşmasında Lozan'ı ihlal etmeme isteği ve İtalya ile 1928'de imzalanan antlaşmanın etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bkz. Temuçin Faik Ertan, Merve Cemile Sönmez, "İtalya Kralı III. Vittorio Emmanuele ve Ailesinin Rodos Ziyareti ve Yankıları", **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 67, Aralık 2020, s. 200-208; Bir diğer ziyaret ise İtalya Dışişleri Bakanı Grandi'nin ziyareti olmuştur. Türk kamuoyu bu durumu gayet doğal karşılamıştır. **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1932, s. 3.
[331] Dimitır Vandov, **Atatürk Döneminde Sovyet/Türk İlişkileri**, İnfograph, Federal Almanya 1982, s. 235.
[332] **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1935, s. 1; Abidin Daver, "İtalya'nın Oniki Ada'daki Harb Hazırlıklarının Sebebi Nedir?", **Cumhuriyet**, 13 Birinciteşrin 1935, s. 8.
[333] **Akşam**, 2 Kânunusani 1936, s. 1; **Cumhuriyet**, 2 Kânunusani 1936, s. 1; **ATASE**, İDH, K.N: 7, G.N: 30; **Akşam**, 12 Temmuz 1939, s. 1; **Vakit**, 12 Temmuz 1939, s. 1.

Türkiye ile İtalya ilişkilerini belirleyen gündemlerden birisi de Habeşistan'ın işgali olmuştur. Sömürgeci tutumu ile hammadde arayışına giren ve İtalya,[334] kamuoyunun da desteğini alarak[335] 1934'te ilk saldırıyı yapmıştır. Habeşistan, olayı Milletler Cemiyeti'ne götürse de[336] iki taraf suçsuz bulunmuş ve bu durum İtalya'yı cesaretlendirmiş, işgale giden yol açılmıştır.[337] İki taraf arasında yaşanan gelişmeler Türk diplomatlar tarafından da takip edilmiştir.[338] Bu süreçte Türkiye'nin arabuluculuğu meselesi de gündeme gelmiştir.[339] İtalya, 3 Ekim 1935'te resmen Habeşistan'ı işgale başlamıştır.[340] Yalnız kalan Habeşistan, -aynı Trablusgarp gibi-[341] büyük bir direnç örneği gösterse de başarılı olamamıştır.[342] 5 Mayıs 1936'da Addisababa İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir.[343] Habeşistan'ı işgalinde Türkiye ve İtalya'yı karşı karşıya getiren meselelerden birisi 10 Ekim 1935'te Milletler Cemiyeti'nin aldığı İtalya'ya karşı yaptırım kararı olmuştur.[344] Türkiye de, İtalya ile ekonomik ilişkileri önemli bir yer tutmasına karşın[345] cemiyetin üyesi olduğundan bu

---

[334] Türkan Cantemur, "Türkiye-İtalya İlişkileri (1930-1950), ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildirileri, C. 2, **Tarih ve Medeniyetler Tarihi**, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 788.

[335] Kâmuran Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997, s. 395.

[336] Habeşistan'ın uygulanmasını talep ettiği Milletler Cemiyeti Misakının 15. maddesinin 3. fırkası *"Meclis anlaşmazlığın giderilmesi için çaba sarfeder, eğer başarı elde ederse, olayların niteliği, bunlar dolayındaki açıklamaları ve bir uzlaşmanın ne yönde olabileceği noktalarını kapsayan raporunu yayınlar."* Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika**…, s. 1, 5.

[337] Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 477.

[338] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 238-605-15, Belge Tarihi: 27. 12. 1934; Tiran Büyükelçisi Yakup Kadri ise ilk defa Batılı devletler ve diplomasisinin İtalya'nın Habeşistan'ı işgaliyle ne kadar aciz ve güçsüz olduğunun kanıtlandığını ifade etmiştir. Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, s. 74; **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 221-491-30, Belge Tarihi: 05. 06. 1935; **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 238-605-29, Belge Tarihi: 12. 06. 1935; **DBTDA**, Fon Kodu: 506, Yer Bilgisi: 42791-193110-142, Belge Tarihi: 28.06.1935; **DBTDA**, Fon Kodu: 506, Yer Bilgisi: 42791-193110-153, Belge Tarihi: 02.10.1935.

[339] **DDI**, Settima Serie, Vol. XVI, No: 530, 3 Şubat 1935, s. 556;

[340] **La Stampa**, 3 Ekim 1935, s. 1; Hans Adolf Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı (1939-1945)**, (Çev. İbrahim Ulus), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989, s. 4.

[341] Mussolini'nin Afrika'yı ziyaret edeceğine dair haberlerin ardından bir Fransız gazetesine demeç veren bir İtalyan yetkili "İtalya Doğu Afrika hakkındaki projelerini başarabilmek için bugünkü fırsatı kaçırmayacaktır. Faşizmin disiplini ve teşkilatı sayesinde İtalya 25 yıl evvel Trablusta yaptığını bugün Habeşistan'da tekrar edecektir" demiştir. **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1935, s. 1.

[342] İtalya'nın Habeşistan'ı işgal sırasında zehirli gaz kullandığına dair iddialar olsa da İtalya bunlara cevap vermemiştir. **Tan**, 5 Nisan 1936, s. 1; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 230.

[343] **Tan**, 6 Mayıs 1936, s. 1.

[344] Milletler Cemiyeti; İtalya'nın saldırılardan mesul olduğunu, 12, 14 ve 15. maddelerin ihlal edildiğini ve bu kapsamda da 16. maddenin uygulanması gerektiğini savunmuştur. 16. Madde ise Milletler Cemiyeti'ne üye olan devletlerden herhangi birine saldırı olması durumunda saldıran devletin tüm üye devletlere saldırdığı kabul edilerek tüm ticari ve parasal ilişkilerin kesilmesini içermektedir. **Cumhuriyet**, 8 Birinciteşrin 1935, s. 1, 6; **Kurun**, 11 Birinciteşrin 1935, s. 1.

[345] Uzgel, "İtalya'yla İlişkiler", s. 296.

karara katılmak durumunda kalmıştır.[346] Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, kararlarının İtalya'ya karşı düşmanca bir hareket olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmiş ve bunun Milletler Cemiyeti taahhütleri kapsamında olduğu belirtmiştir.[347] İtalya da yaptırımlara katılan devletlere protesto notası göndermiştir.[348] TBMM'deki tartışmaların ardından[349] 15 Kasım 1935'te yaptırımlara katılma kararı hakkındaki kanun kabul edilmiştir.[350] Yaptırımlar 18 Kasım 1935'te uygulanmaya başlamıştır.[351] 15 Temmuz 1936'da ise yaptırımlar kaldırılmıştır.[352] Yaptırımların kaldırılmasının ardından Türkiye, Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'un 18 Ocak 1937'de İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano'yu ziyaretiyle, Habeşistan'ın başkenti Addisababa'da bulunan Türk elçiliğinin lağvedilme kararını bildirerek Türk hukukunun müdafaasını İtalya hükümetinden rica etmiştir.[353] Habeşistan'ın düşüşü İtalya'da halkı faşizme daha sıkı sarılmaya itmiştir.[354] Habeşistan meselesinde değinilmesi gereken bir husus da 1928'de Türk vatandaşlığından çıkarılan ve Habeş ordusunda görev yapan Vehip Paşa'dır.[355] Tevfik Rüştü Aras, Vehip Paşa özelinde Türkiye'nin Habeş ordusuna destek verdiği iddiaları sunan İtalyan yetkililere, Vehip Paşa'nın Türkiye ile ilgisinin olmadığı ve Atatürk'ün düşmanlarından birisi olduğunu ifade etmiştir.[356] Ayrıca Türkiye 5 Nisan 1938'de İtalyan İmparatorluğu'nu tarafından tanınmıştır.[357]

Türkiye ile İtalya'yı karşı karşıya getiren meselelerden birisi de Boğazlar olmuştur. Almanya, Japonya ve İtalya'nın yayılmacı siyasetleri karşısında Milletler

---

[346] Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika**…, s. 226.
[347] **Cumhuriye**t, 25 Birinciteşrin 1935, s. 3.
[348] **Cumhuriyet**, 13 İkinciteşrin 1935, s. 3; İtalya'nın yaptırımları uygulayacak olan devletlere verdiği notaya karşılık Türkiye de İtalya'nın Ankara Büyükelçiliğine bir nota vermiştir. **Cumhuriyet**, 27 İkinciteşrin 1935, s. 9.
[349] **Cumhuriyet**, 14 İkinciteşrin 1935, s. 1, 7; **TBMMZC**, D. 5, C. VI, İ. 1, s. 51-53.
[350] Buna göre İtalya'ya mühimmat ve savaş malzemesi addedilen maddelerin ihraç edilmemesi, Kredi açılmaması ve borç verilmemesi, İtalyan değerli madenler (altın ve gümüş) ithalatının durdurulması, bazı ürünlerin ihracının yasaklanmasına karar verilmiştir. **BCA**, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 59-85-19, Belge Tarihi: 15.11.1935.
[351] **Cumhuriyet**, 18 İkinciteşrin 1935, s. 1,7.
[352] **Son Posta**, 7 Temmuz 1936, s. 3.
[353] **Il Giornale d'italia**, 19 Ocak 1937, s. 1; **Cumhuriyet**, 20 İkincikanun 1937, s. 1, 7.
[354] Carocci, **Faşizmin Tarihi**, s. 102.
[355] Vehip Paşa, Türkiye'de yeni yönetime karşı faaliyetleri olduğundan ötürü 1928'de Türk vatandaşlığından çıkarılmıştır. Yüksel Nizamoğlu, "İtalya-Habeşistan Savaşı, Vehip Paşa ve Türkiye", **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. VI, S. 2, Haziran 2011, s. 271.
[356] **DDI**, Ottova Serie, Vol. I, No: 366, 11 Haziran 1935, s. 377; **La Stampa**, 7 Ağustos 1935, s. 1.
[357] **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1938, s. 1; **La Stampa**, 5 Nisan 1938, s. 1.

Cemiyetinin yetersizliği ve sessizliği, Türkiye'yi Boğazlar konusunda birtakım önlemler almaya itmiştir. İtalya'nın saldırı ihtimali[358] Türkiye'nin Boğazlarda askerden arındırılan bölgedeki arzusunda etkili olmuştur.[359] Türkiye'nin Milletler Cemiyetinin aldığı yaptırım kararlarına uyması, Lozan Konferansı'nda belirlenen Boğazlar statüsünün değişmesi için yaptığı teklifin birçok devlet tarafından olumlu karşılanmasına yol açmıştır.[360] Türkiye'nin teklifi karşısında İtalya, görüşmelere katılmayı kabul ettiğini, fakat meselesin esası hakkındaki görüşünü muhafaza ettiğini beyan etmiştir.[361] Tevfik Rüştü Aras, Lozan'a imza atan devletlerden Boğazlardaki gayri askeri durumun yeniden düzenlenmesi için İsviçre'nin Montrö (Montreux) şehrinde 25 Haziran 1936'da bir konferans toplanmasını istemiştir.[362] Mussolini Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutum takınırken[363] 11 Haziran 1936'da İtalya'nın Montrö'ye kesinlikle gitmeyeceğini belirtmiştir.[364] Türkiye'nin Boğazlar'daki talebi İtalya tarafından işgal olarak nitelendirilmiştir.[365] Montrö Konferansı, 22 Haziran 1936'da saat 16.00'da başlamış ve Boğazlar sözleşmesi'ne imza atan dokuz devlet katılmıştır.[366] Hasan Rıza Soyak, 1807-1914 yılları arasında Boğazlara muhtelif devletler tarafından yapılan saldırılarda yüzbinlerce Türk kanının aktığını, çoğunun da Türk tarafı ile savaş halinde olmadan yapıldığını göz önüne alarak Boğazların genel emniyet ve savunma açısından tahkim edilmek istediğinin anlaşıldığını ifade etmiştir.[367] İtalya konferansın toplanmasını zamansız olarak görürken[368] Tevfik Rüştü Aras, Türkiye'ye bağlı olmayan engeller kalktıktan sonra temsil edileceğinden mutluluk duyacağını belirtmiştir.[369] İtalya'nın bir engel çıkaracağını düşünen İsmet

---

[358] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37282-149614-35, Belge Tarihi: 03.01.1936.
[359] **DDI**, Ottova Serie, Vol. I, No: 2, 15 Nisan 1935, s. 3-4.
[360] **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1935, s. 1.
[361] **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, C. II, s. 296.
[362] **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1936, s. 1, 7.
[363] Hans Kroll, "Bir Diplomatın Türkiye Anıları (1936-1943), Çev: Pulat Tacar, **Belleten**, C. LXXV, S. 272, Nisan 2011, s. 207-208; **DDI**, Ottova Serie, Vol. IV, No: 36, 14 Mayıs 1936, s. 36-37.
[364] **DDI**, Ottova Serie, Vol. IV, No: 225, 11 Haziran 1936, s. 283.
[365] **Gettysburg Times**, 18 Nisan 1936, s. 3.
[366] **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1936, s. 1, 7.
[367] Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C. II, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973, s. 539-541.
[368] Seha L. Meray, Osman Olcay, **Montrö Boğazlar Konferansı Tutanaklar, Belgeler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 44-45.
[369] Meray, Olcay, **Montrö Boğazlar Konferansı**…, s. 45; İtalya da bu teklifi dostane olarak nitelendirmiştir. **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37282-149606-44, Belge Tarihi: 17.07.1936.

İnönü[370] ise İtalya'nın tutumuna göre Türkiye'nin politikasını belirleyeceğini açıklamıştır.[371] 21 Temmuz 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin ardından Türkiye, Boğazlar üzerinde hâkimiyetini tekrar kurmuş ve Boğazları tahkim etmeye başlamıştır. Türkiye'nin Boğazlar konusundaki istekleri kabul edilmiş ve Türkiye Boğazları silahlandırmaya başlamıştır.[372] İtalyan kamuoyu ise Türkiye'nin İngiliz yanlısı politika seyrettiğini iddia etmiştir.[373] Neticede Türkiye Avrupa'da ortaya çıkan sorunları ve Avrupa'da kurulmaya çalışılan güç dengesini izleyerek Boğazlar meselesini barışçı bir şekilde lehine çözerken[374] İsmet İnönü, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni Türkiye'nin güvenliğini ve hâkimiyetini uluslararası alanda ortayan güzel bir vesika olarak değerlendirmiştir.[375] Montrö sonrasında Türkiye ve İtalya arasındaki ilişkiler *kademeli bir şekilde* kurulmaya çalışılırken[376] İtalya'nın Montrö'ye katılımı konusunda müzakere yapılacağı gündeme gelmiştir.[377] Türkiye'nin Montrö'ye katılması yönündeki uzun süredir devam eden talebi[378] karşısında İtalya, Montrö'yü ancak ilişkilerin olağanüstü iyi gittiği son yıl olan[379] 1938'in 2 Mayıs günü imzalamıştır.[380] Atatürk, bunu dostane bir hareket olarak nitelendirirken[381] Türk kamuoyu memnuniyetini dile getirmiştir.[382] İtalya'da ise Türk basınına dayalı haberlerde benzer vurgular yer almıştır.[383]

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan yeni düzende Türkiye, Balkan Antantı ile Balkanlarda, Montrö ile de Boğazlarda varlığını sağlama alma

---

[370] İnönü, **Defterler**, s. 206.
[371] **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)**, Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Genel Müdürlüğü, Ankara 1973, s. 54.
[372] Montrö Boğazlar Sözleşmesi TBMM'de 31 Temmuz 1936'da onaylanmıştır. **TBMMZC**, D. 5, C. XII, İ. 1, s. 329; **DDI**, Ottova Serie, Vol. IV, No: 667, 1 Ağustos 1936, s. 733.
[373] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 371-148614-5, Belge Tarihi: 16.09.1936.
[374] Uçarol, **Siyasi Tarih**, C. II, s. 259.
[375] **İsmet İnönü'nün TBMM'deki**…, C. I, s. 397.
[376] **DDI**, Ottova Serie, Vol. V, No: 59, 14 Eylül 1936, s. 58.
[377] **DBTDA**, Fon Kodu: 506, Yer Bilgisi: 42717-192917-76, Belge Tarihi: 02.12.1936.
[378] Tevfik Rüştü Aras bu yöndeki talebini Galli'ye de ifade etmiştir. **DDI**, Ottova Serie, Vol. VII, No: 722, 20 Aralık 1937, s. 825-826.
[379] Ayla Göl, "A Short Summary of Turkish Foreign Policy: 1923-1939", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. XLVIII, S. 1, Ocak 1933, s. 63.
[380] **Son Posta**, 3 Mayıs 1938, s. 1; **Tan**, 3 Mayıs 1938, s. 1; İtalyan kabinesi 28 Mayıs 1938'de Montrö'ye katılımı onaylamıştır. **Akşam**, 29 Mayıs 1938, s. 1; **Ulus**, 29 Mayıs 1938, s. 1.
[381] **Tarihe Düşülen Notlar-1**…, s. 75.
[382] Göztaş, **Türk Basınında Mussolini**…, s. 264.
[383] **Stampa Sera**, 4 Mayıs 1938, s. 3.

siyaseti izlerken Avrupa'da revizyonizm taraftarı Berlin-Roma mihveri[384] kurulmuştur. Almanya'nın doğuda Sovyet Rusya ile olan çekişmesi ise Uzak Doğu'da Japonya'ya yaklaşmasına yol açmış ve bunun sonucunda Almanya-Japonya arasında 25 Kasım 1936'da Anti-Komitern Pakt meydana gelmiştir.[385] İtalya, mihver siyaseti devam ederken 2 Ocak 1937'de İngiltere ile Centilmenler (Akdeniz) Antlaşması'nı imzalamıştır.[386] İtalya bu antlaşma ile Akdeniz'de statükoya bağlı kalacağını göstermiş, Türkiye de Fransa karşısında İtalya'ya yakınlaşmıştır.[387] Daha sonra mihver ile ilişkilerini geliştiren İtalya, 6 Mart 1937'de Anti-Komitern Pakt'a katılmış[388] ve pakt, Berlin-Roma-Tokyo mihveri'ne dönüşmüştür.[389] Almanya'nın Baltık Denizi'ne hâkim olma ve güneyde saldırılamayacak bir konumda bulunma, İtalya'nın ise Akdeniz'de tek güç olma ve engelsiz bir şekilde bu coğrafyada hareket etmeyi amaçlaması iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır.[390] Bu yakınlaşmadan diplomatik çevrelerde Türkiye'nin rahatsız olduğu şeklinde yorumlar yapılmıştır.[391] Keza Türkiye endişesinde haklıydı. Almanlar Balkanlar'da İtalyanlar da Akdeniz'de bir tehdit idi. Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Türk-İtalyan ilişkilerinin kurallara bağlı olduğunu ifade ederek Türk-Alman ilişkilerinin de benzer şekilde olması gerektiğini belirterek[392] Türkiye'yi rahatlamaya yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Bu süreçte Almanya, 12 Mart 1938'de Viyana'yı işgal ederek Avusturya'ya hâkim

---

[384] "Mihver" deyimi "Eksen" karşılığıdır. Almanya'nın eski başkenti Berlin ile İtalya'nın başkenti Roma arasındaki hattı belirler. İki devlet 25 Eylül 1936'da gizli olarak anlaşınca bu deyim ortaya atılmıştır. **Türk Subaylarının İkinci Dünya Savaşı Hatıraları**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 24.

[385] **Akşam**, 26 Teşrinisani 1936, s. 2; **Son Posta**, 26 İkinciteşrin 1936, s. 1., 3.

[386] **Tan**, 3 İkincikanun 1937, s. 1; https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mustafa-kemal-ataturk-doneminde-turkiye-ingiltere-iliskileri-1919-1938/ (Erişim Tarihi: 03.03.2023); İtalya daha sonra bu antlaşmayı 16 Nisan 1938'de Paskalya Antlaşması ile geliştirilmiştir. İsmail Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", **Belleten**, C. XLVI, S. 182, Nisan 1982, s. 371.

[387] Gönlübol, Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin**…, s. 130.

[388] **Cumhuriyet**, 7 İkinciteşrin 1937, s. 1, 8; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 5;

[389] Uçarol, **Siyasi Tarih**, C. II, s. 121-123.

[390] Muharrem Feyzi Togay, "Akdeniz'de nüfus mıntıkaları ve Baltık", **Cumhuriyet**, 18 İkinciteşrin 1936, s. 2.

[391] **DDI**, Ottova Serie, Vol. IV, No: 59, 16 Mayıs 1936, s. 68.

[392] Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C. I, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1996, s. 353.

olmuştur.[393] Mussolini, Avusturya'nın ilhakını Berlin-Roma Mihveri'nden elde edeceği kazançlara sayarak ses çıkarmamıştır.[394]

Avrupa'da Mihverin askeri ve siyasi politikasını güçlendirdiği dönemde gerginleşen iki ülke arasında "İlişkileri kurtarmaya yönelik"[395] bir ziyaret daha gerçekleşmiştir. Artık İtalya seyahatleri bir devamlılık haline gelen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 2-3 Şubat 1937'de Milano'da İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.[396] Görüşmede İtalya'nın Montrö'ye katılımı meselesi, Türkiye'nin dış politikasındaki sorunları çözümü, Balkanların durumu, idari ve yerel konular ele alınmıştır.[397] Görüşmelerin sonunda yayımlanan ortak bildiride tarafların 1928'deki antlaşmaya uygun bir hava içerisinde hareket ettiği, iki taraf arasında çatışma olmaksızın işbirliğine dayalı bir süreç izlendiği belirtilmiştir.[398] Görüşmeler taraflar açısından olumlu bulunmuş, Türk ve İtaalyan yetkililer dostluk ve işbirliği mesajları vermiştir.[399]

Balkan Antantı ile Balkanları, Montrö ile de Boğazlardaki siyasetini sağlamlaştıran Türkiye, Doğu'da ise İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sonrası Akdeniz'de artan hâkimiyeti ve yayılmacılığı[400] sebebiyle Orta Doğu devletleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Orta Doğu'da bir paktın oluşmasında İtalyanların etkisinin olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bu konuda en yaygın görüş ise paktın İtalya'nın yayılmacılığına karşı yapılmış olduğudur. Ancak paktın görüşmeleri, İtalya Habeşistan'a saldırmadan önce gündeme gelmiş olsa dahi yıllar süren görüşmelerde İtalya gündeme gelmemiştir.[401] Centilmenler Antlaşması imzalandıktan sonra bile İngiltere ile olan ilişkilerini İtalya'yı hedef alan bir ilişki olarak görmeyen Türkiye, Tevfik Rüştü Aras aracılığıyla İtalya nezdinde İngiltere ile

---

[393] **Ulus**, 12 Mart 1938, s. 1; 10 Nisan 1938'de de plebisit sonucunda Almanya, Avusturya'yı ilhak etmiştir. **Ulus**, 11 Nisan 1938, s. 1.
[394] Nadir Nadi, "Avusturya ilhakı karşısında İtalya", **Cumhuriyet**, 18 Mart 1938, s. 3.
[395] Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 527.
[396] Akşam, 3 Şubat 1937, s. 1.
[397] **DDI**, Ottova Serie, Vol. VI, No: 124, 4 Şubat 1937, s. 158-160.
[398] **Ayın Tarihi**, C. XXXIX, S. 39, s. 80.
[399] **DDI**, Ottova Serie, Vol. VI, No: 308, 20 Mart 1937, s. 367-371; **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1937, s. 1, 6; **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1937, s. 1, 7; **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37193-149243-27, Belge Tarihi: 27.02.1937.
[400] **Cumhuriyet'in İlk On Yılı**…, s. 286.
[401] Atay Akdevelioğlu, Ömer Kürkçüoğlu, "OrtaDoğu İle İlişkiler-Sadabad Paktı", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 366.

bu antlaşmanın sürdürülmesi noktasında her fırsatta güvence vermeye çalışmıştır.[402] Buradan anlaşılacağı üzere Türkiye, Orta Doğu politikasında dahi İtalya faktörünü gözardı etmemiştir. Neticede 8 Temmuz 1937'de Tahran'da bulunan Sadabad Sarayı'nda Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında "Türkiye'nin başat rol oynadığı"[403] Sadabad Paktı imzalanmıştır.[404] Pakt, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile "*Tozlu raflara*" kaldırılmıştır.[405]

Mihver, Avrupa'da izlediği siyasetle Akdeniz'in de hareketliliğinde etkili olmuştur. 1936-1939 yılları arasında İspanya İç Savaşı, Akdeniz'in güvenliği tehdit eden gelişmelere neden olmuştur. İspanya'daki savaşta Almanya ve İtalya, asker ve malzeme yardımında bulunarak İspanya'ya destek vermiştir. Savaşın Akdeniz boyutunda İtalyanlar ön plana çıkmış ve Akdeniz'i kendi mülkü olarak gören İtalya, İspanya aleyhine gelebilecek tehlikeleri önleme gayreti göstermiştir. Bu saldırıların arkasında ise İtalyanların olduğu ortaya çıkmıştır. Sovyet Rusya'nın gemileri, İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçilere yapılan silah sevkiyatını engellemek için Franco'nun isteğiyle İtalyan denizaltıları tarafından batırılmıştır.[406] Türkiye ise İspanya'daki bu iç savaşta revizyonizm karşıtı olan devletlerin de izlediği 'karışmazlık politikası'nı izlemiştir.[407] Türkiye, Akdeniz'de güven ve istikrarı temin için her türlü tedbirleri almaya yatkın olduğunu ifade ederken[408] Akdeniz'deki yaşanan olumsuzluklara son vermek amacıyla 10-11 Eylül 1937'de İsviçre'nin Nyon şehrinde bir konferans toplanmıştır.[409] Konferansın toplanmasına ilk başta olumlu yaklaşan İtalya, Sovyet Rusya'nın kendisini suçlayan tavrından ötürü Almanya ile

---

[402] Mehmet Doğar, Turkey's Relaitons with Italy (1932-39): Realities and Perceptions, **Master's Thesis**, Middle East Tecnical University, Ankara 2020, s. 158.
[403] Akdevelioğlu, Kürkçüoğlu, "Ortadoğu İle İlişkiler…", s. 365.
[404] Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar**…, s. 553; Bu paktta taraflar, aralarındaki dostlukları devam ettirmeyi ilke edinmişlerdir. Taraflar, Milletler Cemiyeti ve Briand Kellong paktına bağlı kalmayı, birbirlerinin iç işlerine karışmamayı, ortak sınırlara saygı göstermeyi, ortak çıkarları ilgilendiren konularda birbirlerine danışmayı, birbirlerine karşı herhangi bir saldırı hareketine girişmemeyi ve saldırı amacı güden hiçbir siyasal ittifaka katılmamayı taahhüt etmişlerdir. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 312.
[405] Akdevelioğlu, Kürkçüoğlu, "Ortadoğu İle İlişkiler…", s. 368.
[406] Tuğba Belenli, "Akdeniz'de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı (1937), **Akademik Bakış**, C. XII, S. 24, Yaz 2019, s. 166.
[407] Gültekin K. Birlik, "İspanya İç Savaşında (1936-1939) Türkiye'nin Dış Politikası", **CTAD**, C. XII, S. 24, Güz 2016, s. 151-153.
[408] **TBMMZC**, D. 5, C. XIX, İ. 2, s. 311-314;
[409] Konferansa katılan devletler şunlardır: İngiltere, Fransa, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Mısır, Bulgaristan, Romanya ve Sovyet Rusya. **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1937, s. 1; **Akşam**, 11 Eylül 1937, s. 1.

birlikte konferansa katılmamıştır.[410] Türkiye ise kara sularına yakın bölgede yaşanan olaylardan ötürü tehdit olarak gördüğü İtalya'ya karşı[411] Akdeniz'in güvenliğinin sağlanması, İtalya'nın yayılmacı siyaseti ile korsanlık meselesinden dolayı konferansa katılmıştır.[412] Konferans sonrası Nyon Antlaşması 14 Eylül 1937'de imzalanmıştır.[413] Konferansta, katılan her devletin kendi karasularını korumakla görevli olduğuna, Londra Deniz Antlaşması'na karşı gelen denizaltıların korsan sayıldığına, denizaltıların suyun üzerinden gideceğine ve ticari gemileri rahatsız ettikleri takdirde korsa sayılacaklarına karar verilmiştir. Ayrıca denizaltıların herhangi bir gemi batırdığı takdirde imha edilecekleri, İngiliz ve Fransız gemilerinin Akdeniz'de ortak kontrol yapacakları ifade edilmiş ve bunların İtalya hükümetine bildirildikten sonra İtalya'nın da kendi karasularını güvenceye alması için davet gönderileceği belirtilmiştir.[414] Türkiye bu kararlardan memnuniyet duymuştur.[415] İtalya ise 29 Eylül 1937'de Nyon Antlaşması'na katılmıştır.[416] Türkiye, Akdeniz'de coğrafi konum ve siyasi kalkınmanın kendisine verdiği rolden asla mahrum olmak istememiş, Balkanlardaki diplomatik faaliyetleri ile İtalya ile olan ilişkileri bunun delili olmuştur.[417] Antlaşmanın yapılma şartları ortadan kalktığından Türkiye, 8 Eylül 1939'da Nyon Antlaşması'ndan çekilmiştir.[418]

Akdeniz'de sular ısınırken Avrupa'da Hitler, Südetler'de yaşayan Almanların ayrılıkçı taleplerine destek vermek amacıyla Çekoslovakya'ya yönelmiştir. Ortaya çıkan gerginliği sona erdirmek amacıyla toplanan 1938 Münih Konferansı sonrası İngiltere Başbakanı Chamberlain, 30 Eylül 1938'de "Yatıştırma Politikası"[419]

---

[410] Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, s. 485.
[411] Gönlübol, Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin**…, s. 131.
[412] Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I, s. 334.
[413] **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1937, s. 1; **Akşam**, 14 Eylül 1937, s. 1, 4.
[414] **Akşam**, 12 Eylül 1937, s. 1, 6; **Ulus**, 12 Eylül 1937, s. 1, 5.
[415] **DDI**, Ottova Serie, Vol. VII, No: 346, 16 Eylül 1937, s. 416-417.
[416] **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1937, s. 6.
[417] General Weygand, "İtalya'nın Akdeniz'de oynadığı mühim rol", **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1937, s. 5.
[418] Antlaşmayı ortaya çıkaran sebeplerin değişmesi ve ortadan kalkması sonucunda imzacı olan devletlerden Yunanistan 12 Nisan, İngiltere, Fransa ve Bulgaristan 6 Mayıs'ta antlaşmadan çekilmişlerdir. **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 219-476-10, Belge Tarihi: 01.06.1939.
[419] Chamberlain, Hitler'in esas ilgisinin doğu olduğunu, SSCB'ye karşı kendisiyle ittifak edeceğini ve bu vesileyle Hitler'i SSCB topraklarına yöneltebileceğini, Almanya'nın Südetler bölgesini almasıyla Hitler'in artık ilerlemeyeceği ve elindekileri tutma politikası izleyeceğini düşünmüştür. Chamberlain'in izlediği bu siyasete "Yatıştırma politikası" denilmiştir. Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 408.

kapsamında Hitler ile ikili deklarasyon imzalamıştır.[420] Münih Konferansı kararları, Türkiye'de Alman zaferi şeklinde yorumlanmıştır. Türkiye, alınan kararların savaş tehlikesini uzaklaştırdığı, Almanya ile İngiltere arasında dostluğun başladığı ümidine kapılmıştır. Türkiye'nin bu düşüncesinde, Türkiye'nin Almanya aracılığıyla İtalya'yı Balkanlar ve Yakın Doğu'dan uzak tutmayı amaçlaması etkili olmuştur.[421] Münih Konferansı kararlarının yetersiz kalması sonucunda Almanya, 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgale başlamıştır.[422]

Türkiye-İtalya ilişkilerinin doğrudan ve dolaylı olarak inişli-çıkışlı olduğu dönemde, iki ülke arasındaki sorunların çözülebilmesi için "*Atatürk'ün ölümü beklenmeli"* diyen Mussolini'ye "*Mussolini iyi bilmelidir ki ben ölmeyeceğim.*" diyen Atatürk[423] 10 Kasım 1938'de vefat etmiştir.[424] Atatürk'ün ölümü İtalyan kamuoyunda geniş yankı bulmuştur.[425] İtalyan gazeteleri Atatürk'ün ölümüne geniş bir yer ayırırken hayatı, çalışmaları ve yeni Türkiye'nin inşası ve gelişimi hakkında verdiği mücadeleden bahsetmiştir.[426] *Il Giornale d'italia* ve *La Stampa*, Atatürk'ün ölümünü "Yeni Türkiye'nin Kurucusu Kemal Atatürk'ün Ölümü" başlığıyla duyurmuş ve Atatürk'ün hayatı hakkında geniş bilgiler vermiştir.[427] İtalya Hükümeti, ayrıca Atatürk'ün cenaze töreni için bir heyet de görevlendirmiştir.[428] Atatürk'ün ölümü üzerine İsmet İnönü -İtalyan basını tarafından iddia edildiği gibi-[429] 11 Kasım 1938'de TBMM tarafından Türkiye'nin yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.[430]

---

[420] **Akşam**, 1 Teşrinievvel 1938, s. 1.
[421] Türkiye'de Almanya'nın desteği olmadan Balkanlar'da ve Doğu Akdeniz'de İtalya'nın askeri bir maceraya atılmaya cesaret edemeyeceği düşüncesi hâkimdi. Kroll, "Bir Diplomatın Türkiye…" s. 217-218.
[422] **Cumhuriyet**, 16 Mart 1938, s. 1; **Akşam**, 16 Mart 1938, s. 1.
[423] Kılıç Ali, "Atatürk'ün Hastalığına ve Ölümüne Ait Hatıralar", **Milliyet**, 10 Kasım 1951, s. 1, 7.
[424] **La Stampa**, 11 Kasım 1938, s. 5; **Akşam**, 11 Teşrinisani 1938, s. .1; **Ulus**, 11 Sonteşrin 1938, s. 1; **Tan**, 11 İkinciteşrin 1938, s. 1; **Il Giornale d'italia**, 1938, s. 5.
[425] Bkz. Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 561-574.
[426] **Cumhuriyet**, 14 İkinciteşrin 1938, s. 7; **Cumhuriyet**, 15 İkinciteşrin 1938, s. 4.
[427] **La Stampa**, 11 Kasım 1938, s. 5; **Il Giornale d'italia**, 11 Kasım 1938, s. 5. (**EK-1**)
[428] **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1938, s. 7.
[429] Atatürk'ün ölümü sonrasında iki İtalyan gazetesi (Il Messaggiero, Il Corriera Della Sera) Atatürk'ün ölümünün ardından İsmet İnönü'yü Atatürk'ün halefi olduğunu iddia etmişler hatta Atatürk'ün ölmeden önce vasiyet olarak bıraktığını öne sürmüşlerdir. İddiaya göre Atatürk, kendisinden sonra İsmet İnönü'nün 10 yıl Cumhurbaşkanı olarak kalmasını vasiyet etmiştir. Bilal N. Şimşir, "Atatürk Dönemi Sonrasında İsmet İnönü", Ölümünün 36'ncı Yıl Dönümünde İsmet İnönü Paneli, **Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları**, Ankara 2010, ss. 33-34.
[430] **La Stampa**, 11 Kasım 1938, s. 5; **Akşam**, 11 Kasım 1938, s. 1; **Ulus**, 11 Kasım 1938, s. 1.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ (1939-1945)

1.1. Türk-İtalyan İlişkilerinin Gelişimi ve Yönü

İki savaş arası dönemde Türkiye ile İtalya ilişkileri dönem dönem gerilme ve gevşeme evreleri geçirmişti. Türkiye, Lozan'ın ardından kalan sorunların çözümüne odaklanmış ve barışçıl bir siyasetle dış politikasını ülke menfaatleri noktasında şekillendirmişti. İtalya ise Mussolini'nin iktidarı almasıyla savaşın getirdiği yıkımdan kurtulmanın yanı sıra daha önce elde edemediği kazanımları almak adına uluslararası siyasette yer edinmeye çalışmıştı. 1930'lu yıllardan itibaren Avrupa'da artan bir gerginliğin 1939'da büyük bir savaşa dönüştüğü dönemde Türk-İtalyan ilişkileri Avrupa'da yaşananların etrafında şekillenmiş ve iki devlet birbirine gerginlikle, şüpheci bir tutumla yaklaşmıştır. İtalya'nın Almanya'nın yanında savaşa dâhil olmasıyla Türkiye, ihtiyatlı bir şekilde dış politikasını şekillendirmiş ve gelişmeler ışığında pozisyonunu belirlemiştir.

1.1.1. Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci ve Türk-İtalyan İlişkileri

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman halkının büyük oranda Türk olduğu İskenderun ve Antakya bölgesi, Suriye Vilayetine bağlı İskenderun Sancağı olarak anılmıştır. İskenderun Sancağı, 28 Ocak 1920'de ilan edilen Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alıyordu. 1916 Skyes-Picot Antlaşması uyarınca Suriye'ye sahip olmak isteyen İngiltere, 1920'deki San Remo Konferansı'nda bölgeyi Fransa'ya bırakmıştır. Fransa da Mondros sonrası Sancak ve çevresini işgale girişmişti. 20 Ekim 1921'de TBMM Hükümeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Sancak bölgesi Suriye'ye bırakılmıştır. Fransa'daki siyasi gelişmeler sonrası manda bölgelerinin bağımsızlığı meselesinin tartışılmaya başlaması, "*kırk asırlık Türk yurdu yabancılar elinde kalamaz*"[431] diyen Atatürk'ün ısrarcı tavrı, Almanya'da Hitler'in iktidara gelişi ile Fransa'da korkunun hâkim olması ve sorunun İtalya'nın Milletler Cemiyetine karşı tepkili olduğu dönemde

[431] Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C. II, s. 554.

tartışılması çözüm için uygun zemini oluşturmuştur. 9 Ekim 1936'da Türkiye resmen sorunun çözümüne ilişkin teklifi yapmıştır.[432] Atatürk, İskenderun Sancağı'nın da aynı şekilde bağımsızlığa ulaşması firkini savunarak revizyonist İtalya ve Almanya'nın durumuna düşmeden sorunu çözmeye çalışmıştır. Atatürk'ün doğrudan ilhak talep etmesi İtalya ve Almanya'nın revizyonist siyasetine düşmesi anlamına geleceğinden, bağımsızlık talebinde ısrarcı olmuş ve bu durum Türkiye'nin tarafsız bir devlet statüsünü korumasında etkili olmuştur.[433]

5 Ocak 1937'de Sancak meselesine ilişkin görüşmeler başlamıştır. Görüşmelerde Tevfik Rüştü Aras, bağımsızlık talebinde ısrarcı iken Fransız Büyükelçisi H. Ponsot hükümetinden yeni talimat isteme hakkını saklı tutmuştur. Ankara'da Maslahatgüzar De Astis, bu görüşme sırasında Cumhurbaşkanı Atatürk'ün gezide olduğunu ve bu geziyi yarıda keserek Konya'ya doğru yola çıktığını, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Başbakan İsmet İnönü, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza'nın buluşmak üzere Ankara'dan yola çıktığını belirtmiştir. De Astis, Atatürk'ün bu gezisinin mevcut Sancak meselesi görüşmeleriyle bağlantısı olduğunu vurgulamıştır.[434] İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano ise De Astis'e gönderdiği telgrafta İskenderun'a (Alessandretta) yönelik bir Türk darbesinin kimseyi şaşırtmayacağı, eğer böyle bir durum olacaksa bunun için en uygun zaman olduğunu, Fransızların tepkisinin ise önemsiz ya da hiç olmayacağını ifade etmiştir. İçeride sorunlarla uğraşan, Ren Nehri'nde tehdit altında olan, İspanya'daki olaylardan endişe duyan Fransa'nın Türkiye ile çatışmaktan kaçınacağını belirten Ciano, İtalya'nın bir Türk darbesine karşı tepki vermeyeceğini vurgulamıştır.[435] *La Stampa*, Ciano'nun ifadeleri destekelercesine Türkiye'nin bir saldırı yapacağını ve sınırda iki tümeni hazır tuttuğuna dair bir haber yapmıştır. Atatürk'ün yaptığı görüşmelere de yer veren gazete, Türkiye ile Fransa arasında karışıklık çıkma olasığına değinmiştir.[436] Fransız basınında bir gazete, İskenderun'da Türk

---

[432] İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939), **Belleten**, C. XLIX, S. 193, Nisan, 1985, s. 80-84.
[433] https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2024/06/186-SoyalpTamcelik.pdf (Erişim Tarihi: 03.02. 2024)
[434] **DDI**, Ottova Serie, Vol. VI, No: 12, 6 Ocak 1937, s. 16.
[435] **DDI**, Ottova Serie, Vol. VI, No: 19, 7 Ocak 1937, s. 23.
[436] **La Stampa**, 7 Ocak 1937, s. 5.

kuvvetlerinin yığınak yaptığına dair bir haberde Türkiye'nin İtalyan çekincesine yer vermiştir. *Il Giornale d'italia*, Fransız mandası altından bulunan ve Fransızların çekilmesinin ardından bu bölgenin İtalya tarafından işgal edileceğine dair iddiayı kötü niyetli bulduğunu ifade etmiş, reddetmiştir. Gazete, Türkiye'nin Sancak konusundaki tutumunu baş sayfasında ele almıştır. Fransız basınında Türkiye'nin İskenderun bölgesini Araplara bırakmamakta kararlı olduğu, Türkiye'nin konuyla alakalı olarak Londra'da bazı görüşmelerde bulunduğu iddialarına da yer veren gazete Yunus Nadi'nin yazısına atıf yaparak Türkiye ile Fransa'nın bir savaşa tutuşabileceğini ve Türkiye'nin bunun sonuçlarına katlanmaya da kararlı olduğunu yazmıştır.[437] *La Stampa* ise İngiliz kamuoyuna kulak vermiş ve basının Ankara'nın İskenderun'u kurtarmaya kararlı olduğunu, İskenderun'a bağımsızlık verilse bile bu kadar küçük bir devletin uzun süre direnemeyeceğini belirttiğini yazmıştır.[438] *Cumhuriyet*, Fransız basınındaki iddiaları gülünç ve kindar olarak nitelendirmiştir.[439]

Galli'nin 11 Ocak 1937'de Ciano'ya gönderdiği telgrafta ise Tevfik Rüştü Aras'ın konu hakkındaki görüşleri aktarılmıştır. Aras'ın Fransız siyasetini ikiyüzlü ve entrikalı olarak nitelendirdiğini ve 18 yıl boyunca Avrupa'da barışa katkıda bulunacak herhangi bir yararlı fırsattan yoksun kaldığını söylediği belirtilmiştir. Galli, Sancak sorununun Milletler Cemiyeti tarafından çözülmesinin imkânsız, mevcut Fransa'nın da zayıf durumda olduğunu ifade ederken Aras'ın kendisine Türk hükümetinin Fransa'nın zayıflığını bildiğini ve Türkiye'ye karşı direniş gösteremeyeceğini ifade etmiştir.[440]

Fransız basını Sancak sorununa Türk-İtalyan ilişkileri açısından oldukça ilgi göstermiştir. *Petit Parisien*, Almanya ve İtalya'nın Türkiye'yi tarafsızlık konusunda teşvik etmelerinin Türkiye'ye karşı bir dostluk ya da sevgi gösterisi değil, toprak bütünlüğüne saldırmazlık ilkesini Türkiye'ye ihlal ettirmek olarak belirtmiştir. Böylece manda sisteminin ve azınlık kaidelerinin alt üst olacağını düşünmüştür. *Ami du Peuple* ise Türkiye'nin Fransa'dan memnun olmadığını, İngiltere'nin de hayal

---

[437] Ayrıca Londra kaynaklı olarak veilen bir haberde de Türkiye'nin Sancak meselesinin ardından Irak'a bırakılan Musul konusunu da gündeme getireceği belirtilmiştir. **Il Giornale d'italia**, 9 Ocak 1937, s. 1; **La Stampa**, 7 Ocak 1937, s. 5.
[438] **La Stampa**, 8 Ocak 1937, s. 1.
[439] **Cumhuriyet**, 9 İkincikanun 1937, s. 9.
[440] **DDI**, Ottova Serie, Vol. VI, No: 43, 11 Ocak 1937, s. 49-51.

kırıklığına uğramasının bir sonucu olarak Mussolini'nin yapacağı uygun teklifleri kabul etmekten korktuğunu yazmıştır. *Oeuvre*, İtalya'nın Montrö'ye katılmak için Türkiye ile görüşmesinden bahsederek İtalya'nın Sancak meselesinin çözümü için Fransa'ya ısrar ettiği belirtmiştir. *Temps* ve *Figaro* gazeteleri de bu siyasi gelişmeleri, Türkiye ile İtalya arasındaki münasebatın yeni bir safhaya girdiği şeklinde yorumlamıştır.[441]

Milletler Cemiyetinin 26 Ocak 1937'deki toplantısında Sancak meselesi ile alakalı görüşmeler sona ermiş ve kabul edilen maddeler "Sandler Raporu" şeklinde Milletler Cemiyeti konseyi tarafından kabul edilmiştir.[442] Uzlaşılan maddeler İtalyan diplomatların da dikkatini çekmiştir. Galli, 28 Ocak 1937'de Ciano'ya gönderdiği telgrafta alınan kararların Türkiye'nin amaçlarıyla kıyaslandığında uyumsuz olduğunu ancak basınının bunu bir başarı olarak görüp övdüğünü ifade etmiştir. Galli, Türkiye'nin bu konuda geri çekilmesinde etnografik ve hukuki argümanlardaki tutarsızlığın ve belirgin bir şekilde İngiliz, belki de Rus baskısının etkili olduğunu ifade etmiştir. Galli ayrıca bu gelişmelerin Cumhurbaşkanı ile hükümet arasındaki ilişkileri etkileyeceğini ve Türkiye'nin, Montrö ve Kral Edward'ın ziyaretinde kazandığı prestije zarar verdiğini vurgulamıştır.[443]

Coğrafi konum itibariyle gelişmeler Orta Doğu'dan da takip edilmiştir. Beyrut'tan elde edilen haberlerde Hatay meselesinin çözümünde İngiltere'nin Fransa'ya, Türkiye ve İtalya'yı memnun edecek bir sonuca ulaşması konusunda ısrarla baskı uyguladığı ve İngiltere'nin çıkarları ile doğuda huzurun sağlanması ile barışın devamı için Fransa'ya "*Türkiye'den daha iyi bir nöbetçi bulamaz*" dediği aktarılmıştır.[444] Bu dönemde Suriye'de İskenderun sancağının Türkiye'ye değil,

---

[441] **Cumhuriyet**, 24 İkincikanun 1937, s. 7.

[442] Sandler Raporuna göre; Sancak iç işlerinde bağımsız ancak dış işlerinde bazı şartlarda Suriye'ye bağlı olacak, resmi dil Türkçe olacak, ordusu bulunmayacak, bir anayasa ve statü hazırlanacak ve bunlar Milletler Cemiyeti konseyinin kararlığıyla yürürlüğe girecek, uygulamasını ise bir Fransız vatandaşı temsilci temin edecekti. Sancağın toprak bütünlüğü ise Türkiye ile Fransa arasındaki bir antlaşma ile teminat altına alınacaktı. Yusuf Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası 1", **AAMD**, C. XII, S. 34, Mart 1996, s. 19-20.

[443] Galli, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu durumu bu şekilde ifade ederken İtalya'nın bundan nasıl faydalanabileceği konusunda Milano görüşmesine vurgu yapmıştır. **DDI**, Ottova Serie, Vol. VI, No: 96, 28 Ocak 1937, s. 118-119.

[444] Haberde ayrıca Türkiye'nin coğrafi konumu itibariyle artık bir güç olarak kabul edildiği, bu sayede Balkanlar, Akdeniz, Orta Doğu ve Boğazlarda İngiltere'nin müttefiki olmasının doğal olduğu ve bu

İtalya'ya bırakılacağına dair "*Türkiye'nin dinsiz olduğu*" vurgusuyla çok sıkı propagandalar yapılmıştır.[445]

Galli, 21 Nisan 1937'de İstanbul'da Tevfik Rüştü Aras'la bir görüşme gerçekleştirmiştir. Aras'ın, bu görüşmede sürekli olarak Fransız ve Sovyet basınının kaba saldırılarına sinirlendiğini gördüğünü ifade eden Galli, Fransızların tazminat talep edeceğine dair istekte bulunacağını ima etmekten kaçınmadığını belirtmiştir. Bu ifadesinin Aras'ı çileden çıkardığını ifade eden Galli, Aras'ın Ankara'da Türk basın mensuplarını çağıracağını ve onlara bu konuda talimat vereceğini ifade etmiştir. Aras'ın bu öfkesinden faydalanılması gerektiğine vurgu yapan Galli, Fransız hükümetinin Sancak meselesinde teslim olmuş gibi görünse de bunun bir Fransız hayranlığı doğurabileceğini ve yeni bir karmaşık ortam oluşana kadar Aras'ın tehditlerine değer verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.[446] Galli, Aras'ın Sancak konusundaki anlaşmazlık çözülse bile Türk siyasetinin genel itibariyle değişmeyeceğini söylediğini aktarmıştır.[447]

Sancak meselesinin etkisi devam ederken bu noktada ortaya çıkan bazı iddialar ve dedikodular da meselenin çözümünün gecikmesinde etkili olmuştur. Bazı Ermenilerin, Lübnan ve Halep'teki İtalyan konsoloslarına adamlar gönderdiği ve İtalyanlardan Ermenilere yardımcı olmalarını, bunun karşılığında Ermenilerin İtalyanlara hizmet edeceklerini belirttiği iddia edilmiştir.[448] Bu iddia, 1936 tarihli bir belgede de yer almıştır. Belgede, İskenderun'da yayılan dedikodulara göre Halep İtalyan Konsolosu'nun Ermeni kampına giderek görüştüğü ve Halep'e dönerek oradan da İskenderun'a gittiğine değinilmiştir. İskenderun'da vatanilerin uluslararası alanda Sancak meselesini çözemezlerse İtalya'yı kendilerine yardım için davet ettikleri belirtilmiştir. Fransızların Sancak'ta Araplar adına kendi adaylarını milletvekili çıkarırlarsa vatani Alevilerin de İtalyan himayesi isteyecekleri vurgulanmıştır. Belgede bu söylentilerin dikkate alınmamakla birlikte İtalyanların

---

nedenle Hatay meselesinin Türkiye'nin istediği şekilde çözüleceği ifade edilmiştir. C.T, "Suriye siyaseti tam manası ile değişiyor", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1938, s. 2.

[445] **ATASE**, İDH, K.N: 7, G.N: 22.

[446] Galli, Tevfik Rüştü Aras'ın Türk siyasetini Roma-Berlin eksenine değil, Roma-Londra eksenine koymak niyetinde olduğunu ifade etmiş ve bunun Aras'ın kendi beyanı olduğunu söylemiştir. **DDI**, Ottova Serie, Vol. VI, No: 490, 21 Nisan 1937, s. 613-614.

[447] **DDI**, Ottova Serie, Vol. VI, No: 587, 13 Mayıs 1937, s. 754.

[448] **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1938, s. 7.

son dönemdeki karışık ortamda Ermeni ve vatanileri arasında propaganda yaptığı belirtilmiştir.[449] Halep İtalyan Konsolosu'nun, Ermeniler nezdinde propaganda yapmasının yanı sıra bölgedeki Türklerin faaliyetlerine de dikkat kesilmiştir. 12 Ocak 1937'de Antakya'da Türkler tarafından yapılan büyük gösteri yürüyüşü yakından takip etmiş, ardından 18 Ocak'ta Abdülgani Türkmen'e haber göndererek görüşmek için randevu talep etmiştir. Abdülgani Türkmen ise görüşme teklifini kabul etmemiş, konsolosun kesin görüşme arzusunda ısrarlıysa evinin kapısının açık olduğunu belirtmiştir.[450] İtalyanlar, Türkiye'nin Sancak meselesini çözmeye çalıştığı dönemde gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak bölgedeki azınlıkları kullanmaya çalışmış, ırk ve mezhep ayrılıklarına güvenerek sürece müdahil olmaya çalışmıştır.

Suriye basını da Hatay'ın siyasi olarak idam edilmeye çalışıldığını vurgulayarak Ermenilerin İtalyanların da içinde olduğu büyük devletlere telgraflar gönderdiği ve yardım istediğini yazmıştır. Hatta rivayet edildiğine göre bazı Ermenilerin Türkler tarafından öldürülme korkusuyla İtalyanlardan himaye istediği iddia edilmiştir.[451] *Stampa Sera* ise Suriye'de Türkiye karşıtı muhalif Ermenilerin Fransa tarafından silahlandırıldığını ve asker desteği sağladığını, bunun da Türkiye-Fransa ilişkilerini gerginleştirdiğini yazmıştır.[452] *Le Temps* de Hatay meselesi ışığında bir haber yayımlamıştır. Haberde Roma'dan edinilen bilgilere göre İtalya'nın Hatay meselesinde Türk-Fransız anlaşması karşısında tedbirli davrandığı, ancak sorunların Türkiye-Fransa ve Suriye arasında tam olarak çözülememesinden dolayı İtalya'nın kendi geleceği için çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ifade edilmiştir. İtalyan basınında da İtalya'nın Doğu Akdeniz'de dengeleri değiştirecek bir mesele çıkarmayı ne gerekli ne de uygun gördüğünü belirten yazılar çıkmıştır.[453] ATASE Arşivi'nde bir belgede ise İtalya'nın Hatay'daki bazı bölgeleri istediğine dair bir duyuma yer verilmiştir.[454]

---

[449] **ATASE**, İDH, K.N: 7, G.N: 60.
[450] **ATASE**, İDH, K.N: 7, G.N: 17.
[451] **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1938, s. 7.
[452] **Stampa Sera**, 27 Mart 1937, s. 2.
[453] **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1938, s. 1, 6.
[454] Halep İtalyan Kulübü Başkanı Per Fruvo ile beraberindeki 50 kişilik kulüp üyelerinden oluşan bir heyetin, Hatay'daki Cebeli Musa, Sönük oluk ve bazı bölgeleri İtalya'ya istediklerine dair mazbata topladıkları belirtilmiştir. **ATASE**, İDH, K.N: 7, G.N: 161.

İtalyan diplomatların Hatay'a ilgisi, Atatürk'ün Suriye'de İngilizler'i durdurmasına değinecek kadar artarken[455] İtalyan basını da yine Atatürk üzerinden meseleye yaklaşmıştır. Arap kaynaklara dayanarak verilen bir haberde Atatürk'ün Pantürkist bir politika takip ettiği, Türkiye'nin Fransa ile olan antlaşmalara uymayıp İskenderun'u aldıktan sonra Suriye, Filistin, Ürdün, Lübnan'a doğru ilerleyeceğini ve Türk kamuoyunun buna hazır olduğuna değinilmiştir.[456] Bu haberi, İtalya'nın Araplar üzerinde gerçekleştirdiği propagandalara bir örnek olarak vermek mümkündür. Keza daha önce basında Arapların Türk-Fransız antlaşamasına tepki gösterdiğine dair haberler görülmüştür.[457]

2 Eylül 1938'de Hatay Meclisi'nde yapılan seçim sonucunda Hatay resmen bir devlet olarak ortaya çıkmış[458] ve sonrasında anavatana katılma mücadelesine girişmiştir. Hatay'ın anavatana katılması sürecinde 1939 yılı yaşanan gelişmeler nedeniyle kritik bir yıl olmuştur. İngiliz basınında Suriye'de İtalyan ve Alman ajanları tarafından ülke içerisinde bulunan milliyetçilere silah yardımı yapıldığına dair bir iddia yer almıştır. Haberde ayrıca İtalyanların bölgede çoğu Arap olan ajanlar aracılığıyla propaganda yaptığı da ifade edilmiştir.[459] Dışişleri Bakanlığından Başbakanlığa gönderilen bir telgrafta ise İtalyanların Suriye'de bulunan Ermenileri tahrik ettiğine dair kesin bir bilgi olmadığı, bunun Türkiye'nin Hatay'ı ilhakı sürecinde özellikle Halep ve Suriye'nin kuzeyinde Ermeni komiteciler tarafından yapılan bir propaganda olduğu belirtilmiştir. Ermeni komitecilerin bu propaganda ile bölgeyi Fransız mandası altında tutmak istediği, İtalyan istihbaratının bu propagandadan faydalansa da Ermeniler arasında cereyan eden gelişmeler ile ilgisi olmadığı ya da ilgili olmadığını göstermek istediği vurgulanmıştır. Ayrıca bazı Ermeni gruplarının Fransızların, Türkiye'ye sözde iyi davrandıklarını ve bundan

---

[455] Mevlüt Çelebi, "Hatay'ın Türkiye'ye İltihakı Sürecinde İtalya'nın Tepkisi", **AAMD**, C. XXXVI, S. 101, Mayıs 2020, s. 148.
[456] **La Stampa**, 6 Ağustos 1938, s. 5.
[457] **La Stampa**, 23 Haziran 1938, s. 8.
[458] **Akşam**, 3 Eylül 1938, s. 1; **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1938, s. 1; **Ulus**, 3 Eylül 1938, s. 1; *Il Giornale d'italia*, haberi "Stato di Haday" başlıklı bir haberle duyurmuş ve Antakya (Antiochia) meclisi tarafından Hatay Devleti'nin kurulduğunu ve Tayfur Sökmen'in Cumhurbaşkanı seçildiğini yazmıştır. **Il Giornale d'italia**, 3 Eylül 1938, s. 6.
[459] **Cumhuriyet**, 2 Mart 1939, s. 7.

ötürü bazı İtalyanlarla temasa geçen Ermeniler olduğu iddiasına da değinilmiştir.[460] Ayrıca *La Stampa*'da yer alan ve Beyrut'tan elde edildiği ifade edilen bir haberde İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'yi Müttefiklere dâhil etmek amacıyla İskenderun'a ek olarak Halep'in de verileceğinin bildirdikleri ifade edilmiştir. Haberde bunun İngiliz-İtalyan antlaşmasının bir ihlali olarak yorumlanacağından böyle bir durumun hemen gerçekleşmeyeceği, bu nedenle de İngiltere'nin, Fransa'dan Hatay'ın ilhakı meselesine ilişkin antlaşmanın ertelenmesini istediğini belirtilmiştir.[461] Halep'in verilmesi teklifi de Türkiye tarafından bir ilgi görmemiştir.[462]

20 Ocak 1939'da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Hatay'ın er ya da geç Türkiye'ye katılımında dair söylemlerde bulunurken Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Massigli, Türk devlet adamlarının Hatay konusundaki azmini bildiği için Fransa Hükümetine Hatay'ı terketmesi için ikna etmeye çalışmıştır. Türk hükümetinin, Fransa'dan Türkiye'nin haberi olmadan Suriye ve Lübnan dışında üçüncü bir ülkeyle görüşme yapmamasını istemesi, bölgeye İtalya'nın gelmesini engellemek adına yapılan bir girişim olmuştur. Zira Türkiye, Fransa'nın Doğu Akdeniz'de İtalya'yı yatıştırabileceğini ve topraklarından ödün vermeye yanaşmayacağını düşünmüştür. Ancak Türkiye'nin bu girişimi, Fransa hükümeti ve Massigli tarafından başlarda destek görmemiştir.[463] SSCB Dışişleri Komiseri Litvinov ise Fransa'daki Sovyet Büyükelçisine yazdığı mektupta Türk kaynaklarından İtalya'nın Suriye'yi kendisine bağlamak amacıyla Fransa'nın çekilmesini istediğine dair haberler aldıklarını ancak bunun Fransız hükümeti tarafından reddedildiğini yazmıştır.[464]

---

[460] İtalyanlarla temas kuran Ermenilerin başında olan kişi Moses Derkalosyan olarak belirtilmiştir. Derkalosyan, Beyrut'ta bulunan Ermenilerle temasa geçmiş ve İtalyanlara bazı vaatlerde bulunduğu söylentilerine değinilmiştir. Ayrıca telgrafta "Aklı başında" bir Ermeni olarak nirelendirilen Kirkor Efendi'nin "*İtalya da Fransa da birbirinden beterdir. En iyisi Türkiye'dir. Fakat Türkiye, eski Türkiye değildir. Harbi umumîdeki muhacirlerin çocuk ve torunları olup birçok sefalet görmüş olan Genç Ermenilere bu hakikati anlatmak güçtür. Onları kendilerinin Fransızlar tarafından terk edilmesi halinde İtalyan kucağına atılmak sevdasından vazgeçirmek zordur.*" dediği aktarılmıştır. **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 109-722-15, Belge Tarihi: 18. 04. 1939.

[461] **La Stampa**, 30 Nisan 1939, s. 8.

[462] Hale, **1774'ten Günümüze Türk**…, s. 82.

[463] Zehra Önder, **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, (Çev. Leyla Uslu), Bilgi Yayınevi, Ankara 2010, s. 24.

[464] **İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları**, Cumhuriyet, Y.y. 2000, s. 30.

Stampa Sera, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının an meselesi olduğunu yazarken bu konuda resmi çevrelerin titiz bir gizlilik yürüttüğünü ifade etmiştir.[465] Nitekim 23 Haziran 1939'da Fransa, Türkiye arasında imzalanan antlaşma ile Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etmiş,[466] 29 Haziran'da mecliste yapılan oylama sonucu Hatay, Türkiye'ye katılma kararı vermiştir.[467] İtalyan basını Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından rahatsızlık duymuştur. *Il Giornale d'italia*, Berlin'in meseleyi "*utanç verici*" bir kuşatma hareketi olarak değerlendirdiğini, Türkiye'nin antlaşma sonrasında Roma ve Berlin'in sempatisini kazanmak amacıyla yeniden faaliyete girişeceğine değinmiştir. Türkiye'nin er ya da geç bu antlaşmanın bedelini ağır şekilde ödeyeceği ifade edilirken Mihver tarafından Türkiye'ye duyulan sempatinin kaybolacağına değinilmiş ve Sancak bölgesinin Türkiye'ye ve Fransa'ya değil Suriye'ye ait olduğuna vurgu yapılmıştır. Faşist basının yaşananlara tepki göstermesini haklı ve doğal bulan gazete, İtalya'nın çıkarlarının olduğu bir coğrafyada itiraz etme hakkının da ilk olarak İtalya'da olduğunu yazmıştır.[468] İtalyan basınında İskenderun Limanı'nın Türkiye tarafından askeri bir üsse dönüştürüleceği iddiasını ortaya atılmış[469] ve Suriye'nin, Hatay'ın Türkiye'ye "*keyfi bir şekilde devredilmesine*"[470] ilişkin protestosuna yer verilmiştir.[471] Nadir Nadi, kaleme aldığı yazısında *Corriere Delle Sera* ve *Telegrafo* gazetelerinin bu konudaki düşünceklerini ele alarak yorumlarda bulunmuştur. Bu gazeteler Fransa'yı Milletler Cemiyetini ezmekle suçlamış ve İngiltere'nin Türkiye ile anlaşarak Arap topraklarında hâkimiyet kurmak istediği iddiasına yer vermiş, Türkiye'nin de Hatay'ı alarak müttefiklere kendisini kullandıracağı belirtilmiştir. Nadir Nadi, bu tutumları nezaketsizce, mantıksızca ve terbiyesizce olarak değerlendirmiş ve İtalya'yı büyük yapmak amacıyla yola çıkan İtalyan devlet adamlarının iradelerini kaybettiklerini belirtmiştir.[472] Asım Us ise Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla Faşist İtalya'nın kalbinde yer alan Türk düşmanlığının ortaya çıktığını ve bunu basın yoluyla dile

---

[465] **Stampa Sera**, 19 Mayıs 1939, s. 3.
[466] **Ulus**, 24 Haziran 1939, s. 1; **Tan**, 24 Haziran 1939, s. 1; **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1939, s. 1.
[467] **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1939, s. 1; **Vakit**, 30 Haziran 1939, s. 1; **Ulus**, 30 Haziran 1939, s. 1.
[468] **Il Giornale d'italia**, 25 Haziran 1939, s. 8.
[469] **Stampa Sera**, 24 Haziran 1939, s. 1.
[470] **La Stampa**, 30 Haziran 1939, s. 1.
[471] **La Stampa**, 1 Temmuz 1939, s. 5.
[472] Nadir Nadi, "İtalyan Matbuatının Neşriyatı Karşısında", **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1939, s. 1, 7.

getirdiğini vurgulamıştır.[473] Asım Us'un ifadelerini doğrularcasına *Stampa Sera*, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla azınlıkların güvenliğinin tehlikeye düştüğünü ifade etmiş ve bölgede yaşayan halkların Fransa tarafından Türkiye'ye satıldığını, halkın Türk askerlerinden çekindiğini yazmıştır. Hatta bölgedeki bazı Ermenilerin Tüklerin eline geçmemek adına Lübnan'a göç etme kararı aldığını iddia etmiştir.[474] Adeta ayağa kalkan İtalyan basınında Türkiye'nin bir 'Magino Hattı' inşa edeceğine kadar varan haberler çıkmış ve Türkiye ile İtalya arasındaki bu antlaşmanın İtalya için doğrudan bir tehdit olduğu vurgulanmıştır.[475]

İtalya, Fransa'ya verdiği bir notayla Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını tanımadığı belirtmiştir.[476] Ancak İtalya'nın bu notası resmi çevrelerde bir tepki yaratmamıştır. Fransız siyasi çevreleri bunu gülünç olarak karşılarken[477] Türk basınında İtalya'nın terk ettiği Milletler Cemiyetinin ilkeleri adına müdahale etme konusunda kazanılmış haklara sahip olmadığı vurgulanmış ve Hatay üzerindeki hakların her zaman tanındığı belirtilmiştir. Ayrıca Türk basınının süreci bir rehin iadesi olarak gördüğü, sorunun sonuç olarak değil yalnızca barışçı bir şekilde sonuçlanmasından dolayı İtalya ve Almanya'nın bu durumdan rahatsız olduğunun belirtildiği ifade edilmiş, İtalyan notasına cevap olarak Arnavutluk ve Çekoslovakya'nın işgalini emsal olarak verdikleri belirtilmiştir.[478]

İtalya'nın Paris Büyükelçisi Guariglia, Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi Suat Davaz'ın Tahran'a görevlendirilmesinin ardından Paris'ten ayrılmadan kendisini ziyaret ettiğini, 17 Temmuz 1939 tarihli bir rapor ile Ciano'ya bildirmiştir. Davaz'ın İskenderun'un bırakılmasına ilişkin Türk-Fransız antlaşmasını şart koştuğu için bir ödül hak ettiği sırada Tahran'a görevlendirilmesinden dolayı öfkeli olduğunu belirten Guariglia, Davaz'a Türk hükümetinin hata yaptığını ve pişmanlık duyacağını söylediğini belirtmiştir. Guarigla ayrıca Sancak meselesinin artık Avrupa'da oluşan

---

[473] Asım Us, "İtalya Hatay İşine Müdahale mi Edecekmiş", **Vakit**, 3 Temmuz 1939, s. 1, 3.
[474] **Stampa Sera**, 7 Luglilo 1939, s. 1.
[475] Çelebi, "Hatay'ın Türkiye'ye İltihakı…", s. 149.
[476] Notada özetle İtalya'nın Türkiye ile Fransa arasındaki antlaşmayı basından öğrendiği, gelişmelerden İtalya'nın haberi olmadığı, Hatay'ın bırakılmasının mandacılığa ters olduğu ve antlşamaların uygulanmasında taraf olmayacakları ifade edilmiştir. **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1939, s. 1; **La Stampa**, 14 Temmuz 1939, s. 1.
[477] **Akşam**, 14 Temmuz 1939, s. 2.
[478] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 593, 17 Temmuz 1939, s. 447.

iki bloğu bölen genel siyasi meselelerin bir parçası haline geldiğini ve bu konuda İtalya'nın takındığı tavra Türkiye'nin şaşırmaması gerektiğini söylemiştir.[479]

Londra Büyükelçisi Ali Fethi Okyar da İtalya'nın Londra Büyükelçisi Bastiniani ile yaptığı görüşmeyi Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta anlatmıştır. Okyar, görüşmenin yaklaşık bir saat sürdüğünü, samimi ve dostane geçtiğini belirtmiştir. Avrupa ve Balkanların durumunun ele alındığı konuşmada Okyar, Bastiniani'nin kendisine Hatay'ı almakla doğru bir hareket yaptıklarını ancak Fransa'nın, Hatay'ı kendilerine verme yetkisi olup olmadığı sorduğunda içinden Arnavutluk'taki durumu tanımak konusunda istekte bulunacağını düşündüğünü ancak Bastiniani'ye kararın Milletler Cemiyeti tarafından alındığını söylemiştir. Tamamı Türk olan bir toprak parçasının Türkiye'ye katıldığını ifade eden Okyar, İtalyan hükümetinin kendilerini daha fazlası için de teşvik ettiğini hatırlatmıştır. Okyar, artık Hatay meselesinin kapandığını, Fransa ile her türlü ilişkilerin düzeldiğini vurgulamıştır. Bastiniani de İtalya'nın Akdeniz'de güttüğü barış ve iyi komşuluk politikasından ve bunun samimiyetinden bahsetmiş, Okyar da bunu takdir ederek karşılık vermiştir.[480]

Türkiye, Fransa ile Sancak sorununu çözmeye uğraşırken İtalya'nın da etnik unsurlar, mezhep siyaseti, Atatürk devrimlerine yönelik iftiralar yoluyla meseleye dâhil olmaya çalıştığı görülmüştür. Türk diplomatların, Fransız ve İtalyan diplomatlar ile yaptığı görüşmelerde birbirlerine karşı kurdukları itham edici cümleler, çeşitli ülkelerin basınlarında yer alan haberler, belgelere yansıyan iddialar ve İtalya'nın diplomatların konuya yaklaşımı, İtalya'nın bölgeye olan ilgisini açıkça göstermiştir. Türkiye'nin izlediği politikanın Fransa ekseninde olduğu düşüncesiyle hareket eden İtalya, iki ülkenin politikasını bir tutmuş ve izlediği siyasetini bu yönde dillendirmeye ve şekillendirmeye çalışmıştır. Bunun temel nedenlerinden biri de farklı bloklarda yer edinen İtalya ve Fransa'nın Orta Doğu'da bitmek bilmeyen emperyalist hırsları olmuştur.

---

[479] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 597, 17 Temmuz 1939, s. 448.
[480] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37395-150247-16, Belge Tarihi: 08.11.1939.

1.1.2. Abidin Daver'in San Remo'yu Ziyareti Meselesi

1939 yılı içerisinde iki ülke ilişkilerinin ne denli gergin durumda olduğunu gösteren bir olay yaşanmıştır. *Cumhuriyet*'te yer alan bir haberde *Cumhuriyet* yazarı ve İstanbul Milletvekili Abidin Daver'in Türkiye-Fransa antlaşmasının imzalandığı gün ve saatte, İtalyan hükümeti tarafından çirkin bir uygulamaya tabi tutulduğu yazılmıştır. Fransa'ya giden ve Fransız-İtalyan sınırını geçerek San Remo'ya[481] gitmek isteyen Abidin Daver, sınırda İtalyan memurlar tarafından durdurulmuş ve pasaportu teslim edilmeyerek eşiyle sınır karakoluna davet edilmiştir. Karakol amiri, ismini ve gazeteci olup olmadığını sorarak kâğıda yapıştırılmış bir fotoğrafını göstermiş, fotoğraftakinin kendisi olup olmadığı sorulmuştur. Abidin Daver, evet yanıtını verdikten sonra kendisinin İtalyan topraklarına girmesinin yasak olduğu ve San Remo'ya gidemeyeceği söylenmiştir. Abidin Daver, bir anarşist olmadığını, bir Türk milletvekili ve gazeteci olduğunu, Ankara'daki İtalyan elçisi tarafından verilen geçiş izni bulunduğunu, geçişinin yasak olsa bile İtalyan elçiliğinin bunu kendisine zamanında bildirmesi gerektiğini ve bildirmediğini ifade etmiş, İtalyan memurlarının bu davranışını protesto etmiştir. Karakol amiri bunun üzerine Roma'ya bu durumu sorması gerektiği söyleyince Abidin Daver, bir dakika bile beklemeyeceğini, kendisinin Türkiye'den Fransa'ya gelirken İtalya'dan geçtiğini ve geri dönüşte transit olarak İtalya'dan geçmesine izin verilip verilmeyeceğini sormuştur. Bu soru karşısında İtalyan memuru şaşırmış ve bu konuda İtalyan polisinin bir hatası olduğunu, kendilerine geçiş izni verilmemesine dair emir geldiğini ancak yeni bir emir alınırsa geçiş izni verileceğini söylemiştir. Abidin Daver, bu emrin yeni mi yoksa eskiden mi verildiğini sorsa da buna cevap alamamış, Karakol amiri de Fransa'da kaldığı yerin adresini istemiş ve transit olarak geçip geçemeyeceğini bu şekilde Roma'ya soracağını belirtmiş, kendisinin beklememesini ifade ederek sonucu telgraf ve mektupla bildireceklerini söylemiştir. Tüm bunların ardından Abidin Daver Fransa'ya geri dönmüş ancak tüm bunlara karşın transit geçip geçemeyeceğine dair sonuç kendisine bildirilmemiştir. Bunun üzerine Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'a ve Paris elçisi Suat Davaz'a durumu anlatan bir mektup

---

[481] Osmanlı Devleti'nin son padişahı VI. Mehmet (Vahidettin) de 20 Mayıs 1923'te San Remo'ya yerleşmiş ve 19 Mayıs 1926'da burada hayatını kaybetmiştir. Cevdet Küçük, "Mehmed VI", **DİA**, C. XXVIII, Ankara 2013, s. 422-430.

yazan Abidin Daver, İtalyanların böylesine hoş olmayan bir davranışına maruz kalmamak adına -geçiş izni verilse dahi- İtalya'dan geçmeyeceğini ve başka bir yol tercih edeceğini ifade etmiştir.[482] Abidin Daver daha sonra, *Cumhuriyet*'te Mussolini'ye açık bir mektup niteliğinde bir yazı kaleme almış ve yaşanan süreci şu şekilde anlatmıştır:

"*Sinyor Mussolini,*

Haziran'ın 26'ncı günü saat beşte, tam Türk-Fransız antlaşmasının Ankara ve Paris'te imzalandığı sırada ben de Fransa-İtalya hududunda Vintimille'de idim. Adam başına 19 Frank 25 santim vererek Vintimille'den San Remo'ya kadar gidip gelme iki otokar bileti almıştım. Bizim için bazı tarihi hatıraları olan şu San Remo'yu görecektim; Tabii biraz para da bırakacaktım ve belki de San Remo'nun tarihi güzelliklerinden gazetemde bahsedecektim. Rengarenk ve çeşit çeşit kıyafetlerdeki hudut memurlarınız ve muhafızlarınız, bir hayli yolcunun bulunduğu otokarda herkesin pasaportunu istediler; on dakika sonra, pasaportlarını iade ettiler. Benim ki müstesna. Kendi kendime şöyle düşündüm: "Anlaşılan diplomatik pasaport sahibi olduğum ve üzerimde Ankara'daki İtalyan büyükelçiliğinin 'Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi Mebuslarından Sinyor Abidin Daver'e İtalyan arazisinden geçerken her türlü kolaylığı göstermelerini' İtalyan hudut memurlarından isteyen bir de lesepasesi bulunduğu için bana kara gömleklilerden bir 'Kıt'ai muntazıra' selam duracak... Onu hazırlıyorlar dedim. Çünkü karakolda bir telaş başladı. Bir dakika sonra bir Karabiniyeri Onbaşısı otokara geldi:

- Sinyor Abidin Davero, dedi; aşağı ininiz. Sizi baş komiser görmek istiyor. (Davvero İtlayanca'da doğru demektir.)

Kendi kendime dedim ki:

---

[482] *Cumhuriyet* yaşananları çirkin bir olay olarak nitelendirmiş, Türkiye'nin İtalya ile savaşta olmadığını ve diplomatik ilişkilerinin kesilmediğini belirterek hükümetin bu olayla ilgilenmesi konusunda dikkat çektiğini ifade etmiştir. Bu çirkin olayın protesto edilmesi ve karşılığında özür dilenmesi gerektiğini belirten Cumhuriyet, aksi takdirde yeniden böyle bir durumun yaşanmasının önüne geçilmesi gerektiğini yoksa misliyle karşılık verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1939, s. 1, 9.

- İtalyanlar çok nazik insanlardır. Bir kahve ikram etmek istiyorlar. Habeşistan'ı almalarına rağmen kahvesiz kaldıkları halde, gene misafirperverlik göstermekten kendilerini alamıyorlar.

Hudutta bir uçurumun kenarına inşa edilmiş olan karakol binasının merdivenlerini çıkarken sivil giyinmiş bir zat beni karşıladı:
- Sinyora Abidin Daver de insin.

Geri dönüp refikama da inmesini söyledim. Tekrar merdivenleri çıkarken komiser:
- Bagajlarınızı da alınız, dedi.
- Bagajlarım yok sinyor, dedim. Şöyle San Remo'yu görmeye geldim. Bir iki saat sonra geri döneceğim.

Fakat otokarın çekip gittiğini görünce sordum.
- Otokar gitti. Beni niçin alıkoydunuz?
- Sizin İtalya'ya girmeniz memnudur.
- Neden?
- Siz gazeteci Abidin Daver değil misiniz?
- Evet.

Bir kırmızı kâğıt uzattı. Bu, son zamanların moda rengi olan siklamen erguvan renginde bir kâğıttı. Üstünde, gazetelerde basılmış eski bir resmimin fotoğrafla alınmış bir kopyası vardı. Sordu:
- Bu sizin resminiz değil mi?

Bir an gazetecilik damarım kabardı. Alay edeyim diye düşündüm. Bu, benim küçük kardeşimdir. Ben değilim; demek aklımdan geçti. Sonra, Mebus olduğum aklıma geldi; alaydan vazgeçtim:
- Evet. Benim resmim, dedim. Fakat İtalya'ya girmem neden yasak?
- Sebebini bilmiyorum, öyle emir aldık sinyor.

Birer sigara ikram etti:

- Teşekkür ederim, sigara içmem.

Ondan sonra bir kâğıt aldı. Babamın, anamın isimlerini sordu. İmlalarını beceremedi; kağıdı bana uzattı:
-Lütfen yazar mısınız?

Sonra, hangi sene, hangi ay ve hangi günde doğduğumu sordu. Nasılsa doğduğum eşref saatini sormayı unuttu:
- Meşhur bir adam olmadığım için ayını, günün bilmiyorum, dedim, yalnız seneyi biliyorum.
- Hangi sene?
- 1302.

Şöyle durdu. Anlayamadı.
- Kaç dediniz?
-1302 diye, tekrarladım.

Alay ediyorum; sandı.
-Bizde eskiden hicri takvim vardı. O takvim mer'i olduğu zaman, doğanların resmi hüviyet varakalarında eski doğum tarihleri yazılıdır.
- Miladi takvime göre hangi sene eder?
- Hesabım kuvvetli değil bilmiyorum.

Komiser daima mütebessim, daima nazikti. Türkiye'deki adresimi sordu.
- Üç adresim var, dedim; Ankara'da Büyük Millet Meclisi, İsatnbul'da Cumhuriyet gazetesi, Bomonti'de 5 numaralı apartman. Hangisine yazarsanız gelir.
- Fransa'da, nerede oturuyorsunuz?
--Paris'te, fakat şimdilik Kan'da. Ben, dedim. San Remo'yu görmek istiyorum. İtalya hükümetinin göstermek istemediği şeyler var da görmemden korkuyorsanız, yanıma bir polis veriniz: San Remo'ya kadar gidip geleyim.

Bir an düşündü:

- Hayır, kat'i emir var: İtalya'ya giremezsiniz. Fakat, bekleyiniz, şimdi Roma'ya telefon veya telgrafla sorayım; kuvvetle ümit ederim ki müsaade ederler.

Bir memur çağırdı, bir şeyler konuştu. Sonra telefonla görüştü.
- Ne kadar beklemek lazım?
- Bir veya iki saat.
- Bekleyemem, dedim. Fakat ben Türkiye'den Fransa'ya gelirken İtalya'dan geçtim.

Gününü, tarihini ve nereden İtalya'ya girdiğimi söyledim. Şaştı.
- Polisimiz bir yanlışlık yapmış. Yoksa siz İtalya'dan geçemezsiniz!
- Transit olarak da mı geçemem!
- Hayır.
- Bu emir yeni mi eski mi?
- ...
- Başkaları için de böyle emir var mı?

Bir kâğıt çekti baktı. Sonra, yarım ağızla:
- Hayır, dedi.

Hüseyin Cahit Yalçın, hareketimizden evvel Ankara'daki İtalya sefaretinden lesepase istediği zaman ona 'İtalya'dan geçmeseniz iyi olur; İtalya aleyhine yazdığınız yazılar fena tesir bıraktı. Belki tanırlar da bir taarruza uğrarsınız' demiş olduklarını hatırladım. Anlamak istedim.
-Hüseyin Cahit için de böyle bir emir var mı?

Önündeki kâğıda şöyle bana hissettirmeden göz attı. Yine yarım ağızla:
- Hayır, yok, dedi.

Hâlbuki o listede bir takım isimler vardı.
- Ben mebusum. Diplomatik pasaportum var. Ankara sefirinizden bir lesepasem var. Bu lesepaseyi sefiriniz, beni yoldan çeviresiniz diye mi verdi? Bana yaptığınız muamele çok çirkindir. Beni bir anarşist gibi yoldan çevirmenizi protesto ederim.

- Şimdi Roma'dan sorarım. Muhakkak geçmenize müsaade ederler.
- Teşekkür ederim; bu muameleden sonra, artık siz müsaade etseniz de ben İtalya'ya girmek istemem. Fransa'ya dönmek istiyorum. Emrediniz de otokar gelince haber versinler.

Komiser daha nazikleşti.
- Ben Roma'dan sorar, Kan'daki otelinize telefonla vaziyeti bildiririm. San Remo'yu görmeye yarın gelirsiniz.

- Teşekkür ederim; bir daha gelmem. Yalnız icap edeni yapmak üzere transit olarak geçmeme de müsaade edip etmeyeceğinizi öğrenmek isterim. Roma'dan alacağınız cevabı telgrafla bana bildirirseniz memnun olurum. Adiyo Sinyor."

Abidin Daver, yaşananları kendi penceresinden bu şekilde anlatmış ve seyahati için harcadığı 38 Frank 50 centlik ücreti de Mussolini'ye borç olarak yazdığını ifade etmiştir. Seyahati gerçekleşmediği için "*yabancı dövizine ve İngiliz lirasına kurşun atan*" İtalya'nın bundan zarar ettiğini, parasını İtalyan demiryollarına vermek yerine başka yerlere vermek zorunda kaldığını ifade eden Abidin Daver, alaycı ve iğneleyici bir şekilde İtalyan ekonomisi ön plana çıkarmıştır. Abidin Daver, talep ettiği 38 Frank 50 centin de Arnavutluk işgalinde öldürülenlerin mezarlarına çelenk yapımında kullanılmasını isteyerek yazısını sonlandırmıştır.[483] Olayların ardından Abidin Daver, Fransa'ya dönerken bilet kondüktörünün kendisini İtalya'ya neden sokmadıklarına dair sorduğu soruya, "*Bilmiyorum ama galiba Mussolini'nin siyaseti aleyhinde yazdığım için olsa gerek*" cevabını vermiş, kondüktör de özgürlüğün zenginlikten bile daha güzel şey olduğunu söylerken Abidin Daver, "*Diktatörlükten de güzel şey*" cevabını vermiştir.[484]

Abidin Daver'in karşılaştığı bu manzara, Türkiye-İtalya ilişkilerinin İkinci Dünya Savaşı arifesinde ne kadar gergin olduğunu gösteren örneklerden biri olmuştur. Abidin Daver'in yazısında yer yer kullandığı küçümseyici ifadeler -her ne kadar yaşanan gerginliğin etkisi olsa da- ilişkilerin her iki taraflı görünümüne işaret

---

[483] **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1939, s. 5.
[484] "Hürriyet", **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1939, s. 3.

ederken bir basın mensubu ve milletvekilinin dolaylı yoldan ilişkilerde bir kıvılcım yaratabileceğini göstermiştir.

1.1.3. Türk-İngiliz-Fransız İttifakının Oluşumu ve İtalya'nın Tutumu

İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye ilgisinin artmasında Akdeniz'deki İtalyan talepleri etkili olmuştur. İngiltere, Doğu Akdeniz'de dengeyi sağlamak ve Almanların doğuya doğru genişlemesine engel olmak için Türkiye'yi güçlendirerek bir siper oluşturmayı amaçlamış ve Fransa da bu yönde bir tutum içerisinde olmuştur.[485] Türk-İngiliz ilişkileri ise Musul sorununun çözümünün ardından önce İtalya'nın sonra da Almanya'nın Orta Doğu'da siyasi ve ekonomik nüfuzlarını artırma amaçlarının gölgesinde gelişmiştir.[486]

Türk-İngiliz ilişkilerinin geliştiği bu dönemde *New York Times* Türk-İtalyan ilişkilerine değinen bir makale yayımlanmıştır. Makalede Türk-İtalyan yakınlaşması ele alınmış korku ve şüphe ile kesintiye uğrayan ilişkilerin düzelir gibi olduğu, Milano görüşmelerinin ardından İtalya'nın, Mustafa Kemal Atatürk'ün *Türkiye Cenubi Kaliforniyası Antalya*'ya uzanmaktan feragat ettiğine emin olduğu belirtilmiştir. Makalede, Atatürk'ün İtalya ile ilişkilerinin 1911 Trablusgarp Savaşı'nda başladığı, Birinci Dünya Savaşının ardından Yunanlıları bozguna uğrattığı, Fransızları Adana'dan, İtalyanları da Antalya'dan çıkmaya zorlayan kişi olduğu vurgulanmıştır.[487]

Türkiye'nin İngiltere ile 12 Mayıs 1939'da, Fransa ile 23 Haziran 1939'da antlaşmalar imzalamasının ardından Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Türkiye'yi silah sevkiyatından vazgeçmekle tehdit etmiştir. Türkiye de bunun karşılığında krom ihracatını keseceğini bildirerek Ribbentrop'un geri adım atmasına neden olmuştur. İtalya ve Almanya arasında 22 Mayıs 1939 Çelik Pakt'ın imzalanması ve Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya girmesi, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa

---

[485] İngiltere bu amaçla Türkiye'ye kredi sağlayarak sanayi ve tarımda gelişmesine destek olmayı öne sürse de İngiltere açısından önemli olan şeyin Türkiye'nin askeri verimliliği olduğu belirtilmiştir. **DDI**, Ottova Serie, Vol. X, No: 597, 27 Aralık 1938, s. 648.
[486] Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 25.
[487] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37302-149747-43, Belge Tarihi: 05.02.1939. (Belge içerisinde yer alan tarih 05.02.1937 olarak belirtilmiştir.)

ile yakınlaşmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız ittifakı doğmuştur.[488]

1.1.3.1. Türk-İngiliz İttifakı

Türk-İngiliz yakınlaşması, İtalyan etkisinin bir hayli gözlemlendiği bir süreç olmuştur. İngiltere, Türkiye'yi açıkça desteklemekten kaçınırken İtalya'yı Almanya'dan ayırma umuduyla hareket etmiştir. Zira Türkiye'ye verilecek olan somut destek Doğu Akdeniz'deki çıkarlarına set çekilen İtalya'yı Almanya'ya daha fazla itebilirdi.[489] 1930'lu yıllarda Türk-İngiliz ilişkileri uluslararası alandaki gelişmelere bağlı olarak jeopolitik konum noktasında belirli bir dengede tutunulmaya çalışılmıştır.

Türk basınında İtalya'yı Almanya ile bir tutan ve yaşanan uluslararası olayların başını İtalya'nın çektiğine dair yazılar yer alırken[490] Türkiye ve İngiltere'yi birbirine yaklaştıran unsuruların başında İtalya görülmüş ve emperyalist amaçlarla sınırlarını genişletme çabası içerisinde Türkiye'yi tehdit eden temel noktalardan olmuştur. 1939 yılının başında Türk-İtalyan ilişkilerini gerginleştiren bir olay yaşanmıştır. 10 Şubat 1939 tarihli *Tan*, 19 Ocak 1939 tarihli Neus (News) Review dergisinde yayımlanan bir haritayı manşete taşımıştır. Harita'da İtalya'nın mevcut ve gelecekteki toprakları resmedilirken Türkiye'nin Güneybatı Anadolu bölgesi İtalya'nın mevcut toprağı içerisinde gösterilmiştir. *Tan* bu haritayı "*Roma İmparatorluğu'na Türkiye de mi Dâhildir*?" manşetiyle paylaşmış ve Mussolini'nin büyük rüyasının Roma İmparatorluğunu yeniden kurmak olduğu ve yayımlanan haritanın çalışma odasında da olduğunu vurgulamıştır.[491] Zekeriya Sertel de *Tan*'da konuyla alakalı kaleme aldığı makalede Mussolini'nin Büyük Roma İmparatorluğunu kurma hayalinde olduğunu yinelemiş ve şunları söylemiştir:

"*Hitler nasıl "Kavgam" adlı eserinde büyük Almanya hayalini çizmiş ve iktidar mevkiine geldiği günden beri bu hayalini adım adım tahakkuk ettirmeye çalışmışsa; Mussolini de Büyük Roma İmparatorluğu'nu canlandırmak hayalini ilan*

---

[488] Sezen Kılıç, Türk Basını'nda Hitler Almanyası (1933-1945), **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2009, s. 123.
[489] Selim Deringil, **Denge Oyunu**, İletişim Yayınları, İstanbul 2023, s. 148.
[490] Pertinaks, "Enternasyonel hâdiselerde elebaşılığı İtalya yapıyor", **Ulus**, 13 Sonkanun 1939, s. 5.
[491] **Tan**, 10 Şubat 1939, s. 1. (**EK-2**)

ettiği günden beri bu idealini hakikat sahasına çıkarmaya çalışmakla meşguldür… Akdeniz'in en büyük korkusu, bu emperyalist emellerin hudutsuzluğu ve genişliğidir. Filvaki bu harita bir hayalin ifadesidir. Fakat dünyanın gidişine ve bu hayaller peşinde koşanların tuttukları yola bakarak uyanık olmaya mecburuz."[492]

Tan'ın bu haberi diğer gazetelerde de yer edinmiştir. *Vakit*, "*Türk topraklarına ne el uzatılabilir ne dil!*" diyerek haritanın uydurma mı yoksa gerçek mi olduğu sorularına cevap ararken bunun bir yoklama olabileceği ihtimalini de ele almış ve Türk milleti ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi kuvvetinden emin olduğunu, hiçbir saldırıdan korkmayacağını vurgulamıştır.[493] *Ulus* ise bu konuda bir yazı kaleme almıştır. Yazıda İtalya'yı kastederek bu yayınların dost bir devlete karşı hiç de hoş olmadığı ve bir yabancı gazetenin oluşturduğu haritanın haberleştirildiğini ifade etmiştir. Türkiye-İtalya arasındaki dostluğun dürüst ve samimiyet çerçevesinde oluştuğu, dış politikalarda her zaman asılsız iddiaların, tahriklerin ve sansasyonların olduğu ancak ülke gazetesinin bu durumlara alet olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Yapılan haberde bir kasıt olmadığını da ayrıca belirten *Ulus*, Türkiye'yi uluslararası ilişkileri düzenli olan ve rahat bir konumda bulunan istikrarlı bir devlet olarak tanımlamış, Türkiye'nin sakin havasını bulandırmanın anlamsız ve faydasız olduğunu belirtmiştir.[494] *Cumhuriyet*'te Türk-İtalyan dostluğuna vurgu yapan bir haber yer almıştır. Haberde bazı İstanbul gazetelerinin İtalya'nın Türkiye topraklarında gözü olduğuna dair yapılan yayınlardan dolayı sakin oluması gerektiği, mevcut şartlarda böyle durumun olmadığı belirtilmiş ve eski Roma İmparatorluğu haritasının Akdeniz havzasını, Fransa'nın önemli bir kısmını, Almanya'nın güneyini, Britanya'nın neredeyse tamamını içerdiği ifade edilse de telaşlanmanın yersiz olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin 1928 yılındaki antlaşmadan beri İtalya'nın Türkiye ile olan ilişkilerinde olağanüstü bir şekilde dürüstlüğe önem verdiğini açıkça ifade eden gazete, iki ülke arasındaki ilişkilerin normal ve dostane ilerlediği bu dönemde böyle yayınların zararlı olduğu belirtmiştir.[495]

---

[492] Zekeriya Sertel, "Frankist Zaferinden Sonra Çıkan Heyulâ", **Tan**, 10 Şubat 1939, s. 1, 10.
[493] **Vakit**, 11 Şubat 1939, s. 1.
[494] **Ulus**, 12 Şubat 1939, s. 1.
[495] **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1939, s. 1, 8.

İtalya'nın emperyalist tutumunun yanında Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali, Avrupa'da İngiltere ve Fransa'yı; İtalya'nın da Arnavutluk'a yerleşme çabası, Yunanistan ve Türkiye'yi tedirgin etmiştir. Türkiye, Arnavutluk'u bir köprü olarak görmüş, sonraki hareketin Yunanistan üzerine olmasından kaygı duymaya başlamıştır. Bu noktada Yunanistan da Türkiye ile ilişkilerini sıklaştırmış, İngiltere ve Fransa'dan yardım beklemeye başlamıştır. İngiltere ve Fransa, Almanya ve İtalya'nın baskısı karşısında Polonya, Yunanistan ve Romanya'ya tek taraflı güvence vermeyi kabul etmiş, buna Türkiye'nin de kabul edilmesini istemiştir. İngiltere, Almanya ve İtalya'nın Avrupa'yı egemenliği altına almak istediğini, Akdeniz'de doğrudan ya da dolaylı İtalyan tehdidi karşısında Türkiye'ye yardım etme noktasında kararlı olduğunu ve buna karşın olası bir İtalya-İngiltere savaşında Türkiye'nin de yardım etmesi gerektiğini, bu noktada karşılıklı sorumlulukların görüşüleceği hususunda Türkiye'nin fikrini sormuştur. Bu teklif üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü öncülüğünde toplanan hükümet, Yunanistan için yardım yükümlülüğü talebinin TBMM'nin onamında olduğunu, Türkiye'nin kendi güvenliği işinin İngiltere ile dostça ele alınabileceğini belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu da Türkiye'nin kendi güvenliğini garanti altına almadan önerinin kabul edilmeyeceğini belirttikten sonra İngiliz elçisine "*Bize neden İtalya'ya karşı güvence vermeyi düşünüyorsunuz da Almanya'ya karşı düşünmüyorsunuz.*" demiştir.[496] Saraçoğlu İtalya'nın yanı sıra Almanya'yı da zikrederek Mihver grubuna yönelik geniş çerçevede bir güvence almaya çalışmıştır.

Fransa, Türkiye'nin Almanya'nın yanına kaymasını önlemek amacıyla Türkiye'nin de içerisinde olduğu bir antlaşma zemini aramaya başlamıştır. İngiltere, Bu süreçten haberi olmasına rağmen ortak bir antlaşmaya karşı mesafeli bir tavır takınsa da açık kapı bırakmıştır. İngiliz Büyükelçi Sir Percy, Şükrü Saraçoğlu'na yolladığı 27 Kasım 1938 tarihli mektupta şunları söylemiştir:

"*Evvelemirde böyle bir antlaşma, mevcut İngiliz-Fransız ve İngiliz-Türk dostluğuna yeni bir unsur eklemeyecektir. Diğer taraftan İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ile böyle bir antlaşma yapmaları, bu iki ülkenin Yunanistan ile de benzer bir antlaşma imzalamalarını gerektirebilecektir. Bu durumda ise, Yunanistan'ın da*

[496] Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız…", s. 373-375.

müzakerelere katılması gerekeceğinden sonunda dörtlü bir antlaşma ortaya çıkacaktır. Böyle bir antlaşma Almanya ve İtalya tarafından kötü karşılanacaktır. Zira Almanya bu antlaşmada kendisine karşı bir siyasete başladıkları intibaını edinecektir. İtalya'nın böyle bir anlayışa kapılmasını önlemek için bu devleti de yapılacak anlaşmaya sokmak formülü akla gelirse de, bu da ortaya genel mahiyette bit Akdeniz Paktını çıkaracaktır. İtalya'nın böyle çok taraflı bir antlaşmayı kabule hazır olacağı şüpheli olduğu kadar, İngiltere hükümeti de bugünkü şartlar içinde bu tip bir antlaşmayı arzulamaktadır."[497]

Bu görüşmeler Almanya'nın tepkisi çekmiştir. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen, Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşmede Almanya'nın barış yanlısı olduğunu, İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmekle bir şey yapmak istediğini gösterdiğini, Türkiye'nin Almanya ile dost kaldığı sürece hiçbir devletin özellikle de İtalya'nın Türkiye'ye dokunmayacağını ifade etmiştir. Bunun karşılığında Saraçoğlu, "*Türkiye, Almanya'nın dostu olmazsa İtalya'nın ona saldırmasını mı isteyecek?*" demiş ve Türkiye'nin İtalya ile herhangi bir savaştan korkmadığını dile getirmiştir. Von Papen, bunun üzerine yanlış anlaşıldığı ifade ederek özür dilemiştir. Von Papen bunun yanı sıra Mussolini'nin Türkiye'ye yönelik bir dostluk demeci verebileceği önerisini sunmuş, Saraçoğlu da böyle bir teklifin Türkiye'yi sadece kızdıracağını ifade etmiştir. Saraçoğlu, daha sonra Von Papen'e Almanya'nın Balkan Antantı'nın varlığını ve güçlendirilmesini isteyip istemediğini sormuş ve buna evet yanıtı alınca hemen ardından Almanya ve İtalya'nın Akdeniz'de faaliyete geçme amacının olup olmadığını ve Almanya'nın Akdeniz'de bir savaş niyetinin olup olmadığını sormuş, bunun karşılığında asla yanıtını almıştır. Saraçoğlu bu cevabın ardından İtalya'nın Oniki Ada'yı tahkim ettiği ve Arnavutluk'ta işgal hareketini devam ettirdiği sürece Türkiye'nin hiçbir güvenceye inanmayacağını belirtmiştir. Von Papen daha sonra Numan Menemencioğlu ile yaptığı görüşmede İtalya ve Bulgaristan'ın Balkan Antantı'na katılması karşılığında Almanya'nın Balkan ülkelerinin sınırları için güvence vereceğini söylemiş ancak bu söylem Menemencioğlu tarafından dikkate alınmamıştır. Almanya'nın, İtalya üzerinden Türkiye'yi etkileme çabası neticeye ulaşmazken İtalya tepkisini daha sert bir şekilde göstermiştir. İtalya, Türkiye'nin

[497] **Montreux ve Savaş Öncesi**…, s. 191.

kararlı tutumu nedeniyle etkili olmayacağını bildiğinden İngiltere üzerinden tepki göstermiştir. İngiltere'nin Türk-İngiliz ittifakı hakkında ittifakın Balkan Antantı gibi Balkanlarda güven ortamı oluşturacağını ve Akdeniz'de Türkiye'nin güvenliğini artıracağını belirtmesi, Ciano tarafından "*düşmanca*" kabul edilmiştir.[498]

İtalya'nın, Almanya ile resmi anlamda ittifak kurması İngiltere'yi arayışlara itmiştir. İtalya'nın Arnavutluk'u işgali üzerine İngiltere ve Fransa'nın Romanya ve Yunanistan'a güvence vermesiyle, İtalya'nın dengeyi değiştirmeme sözü verdiği ancak Alman ittifakıyla bu taahhüdüne uymadığı Akdeniz'de[499] ve Balkanlarda güvenliği sağlamaya yönelik olarak 1939 Türk-İngiliz-Fransız ittifakı ortaya çıkmıştır. Türkiye, Mussolini'nin 1930'lu yıllarda yayılmacı söylemlerinin artması, İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sürecinde İngiltere ve Fransa öncülüğünde Milletler Cemiyeti'nin aldığı kararlara uyması, Montrö Boğazlar Konferansı çerçevesinde İngiltere ile işbirliği yapması, 1936'da başlayan İspanya İç Savaşı sonrası İtalyan denizaltılarının korsanlık faaliyetlerine karşı toplanan Nyon konferansı çerçevesinde İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapmıştı.[500] Bu durum ittifakın oluşum sürecindeki İtalyan etkisini göstermekteydi.

21 Nisan 1939'da Litvinov ile görüşen Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın, İngiliz Büyükelçi'nin 15 Nisan'da Türkiye'nin bağımsızlık ve çıkarlarına doğrudan olası bir tehdide karşı bir ittifak oluşturmayı önerdiğini, Türkiye'nin ise buna politikalarının İngiltere ile uyumlu olduğu şeklinde cevap verdiğini belirtmiştir. Litvinov, Türkiye'nin Mihver Devletlere karşı kesin bir tutum takındığı takdirde Boğazların Mihver harekâtında hedef olacağını ve bu sırada İngiltere, Fransa ve SSCB'nin Türkiye'ye nasıl yardım yapacağının bilinmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Litvinov'a göre Türkiye her halükarda Boğazların korunmasında SSCB'nin işbirliğini istemekteydi.[501]

İngiltere'nin doğrudan ve dolaylı olarak Türkiye'ye uyguladığı baskıya karşılık üç noktada tutumunu korumuştur: Birincisi Balkan Antantı dışında başka taahhütlere girmemek, ikincisi tarafsız kalması halinde olası bir anlaşmazlıkta

---

[498] Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız…", s. 389-391.
[499] Colletti, **Fascismo é Politica**…, s. 443.
[500] Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız…", s. 370.
[501] **İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin**…, s. 37-38.

Montrö'yü uygulamak ve üçüncü olarak batılı devletler ya da totaliter devletlere bağlanmadan Balkan bloğunu güçlendirmek. De Peppo bu noktada iki hususa dikkat çekerek tüm görüşmeler Londra'da yapıldığı için kimse Tevfik Rüştü Aras'ın ne yaptığından ve söylediğinden emin olmadığını, Yugoslavya'nın tutumu nedeniyle tüm Balkan politikasının düzenlenmesini gerektirecek bir hal alabileceğini söylemiştir. De Peppo bu nedenle Ankara'da İtalyan-Macar yakınlaşmasının büyük bir ilgi ve endişeyle takip edildiğini vurgulamıştır.[502]

İngilizlerin Türkiye'ye yönelik ittifak baskısı, SSCB Dışişleri Komiseri Litvinov'un da dikkatinden kaçmamıştır. SSCB'nin Fransa Büyükelçisine yazdığı 25 Nisan 1939 tarihli mektupta Türkiye'nin İngiltere'den ikili pakt teklifi aldığını, İtalya'dan gelecek doğrudan ya da dolaylı bir tehdit karşısında İngiltere'nin Türkiye'ye, İngiltere'nin de saldırıya uğraması dâhilinde Türkiye'nin de İngiltere'nin yanında yer alacağını belirtmiştir. Türkiye'nin İngiltere'nin genel bir saldırı karşısındaki tutumuyla dayanışmasını ve küçük milletlere yardım edilmesinin gerekliliğini ifade ettiğini belirten Litvinov, daha önce belirttiği gibi Boğazların savunulması konusunda İngiltere, Fransa ve SSCB'nin yardımının belirlenmesi talebini yinelediğini yazmıştır. Litvinov, Türkiye'nin kendilerine bu konudaki tutumunu sorduklarında ise Balkan sorunu ve Bulgaristan'ın faşizm karşıtı bloka çekime ihtimali hakkında daha çok bilgi almak istediklerini ifade ederek bir temsilci gönderilmesini istemiştir. Hatta bu doğrultuda Sovyet Rusya'nın Dışişleri Bakan Yardımcısı Potemkin'i Ankara'ya göndermeye karar verdiklerini belirtmiştir.[503] İtalya'nın bu dönemdeki konumu Türkiye ile ilişkilerin dinamiklerini belirlerken Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ilişkilerinin gelişiminde de etkili olmuştur. Potemkin'in Türkiye ziyaretinde İtalyan politikasının etkisinin olması bunun bir delilidir.

Türkiye gelişmeleri takip ederek önlem alma konusunda çaba sarfetmiştir. Potemkin, 28 Nisan 1939'da gerçekleştirdiği Ankara ziyaretinde İsmet İnönü ve Şükrü Saraçoğlu ile görüşmüştür. Potemkin, Türkiye'nin Akdeniz'de Balkanlarda yaşanan durumlardan ve Akdeniz'de İtalya'nın olası bir savaş çıkarmasından endişe

---

[502] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XI, No: 592, 23 Nisan 1939, s. 684.
[503] **İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin**…, s. 39-40.

duyduğunu ifade etmiş, Almanya'nın Boğazlara olası saldırısında Sovyet Rusya'nın desteğini beklediğini ifade etmiştir.[504] Potemkin, 30 Nisan 1939'da SSCB Dışişleri Halk Komiserliğine gönderdiği telgrafta Saraçoğlu'nun talimatı üzerine Numan Menemencioğlu'nun kendisine bazı açıklamalarda bulunduğunu yazmıştır. telgrafta Menemencioğlu'nun Türkiye ve İngiltere'nin İtalya'ya karşı her türlü karşılıklı yardımı taahhütlerini teyit ettiği, Türkiye'nin Almanya'ya karşı ise Alman saldırısının doğrudan bir tehdit oluşturması halinde hareket edeceğini belirttiği aktarılmıştır. Ayrıca Menemencioğlu'nun Türkiye ile SSCB arasında karşılıklı yardımla ilgili olarak Türkiye'nin SSCB ve İngiltere arasında karşılıklı yardım antlaşması imzalanması gerektiğini düşündüğü ifade edilmiştir. Şartların iki ülke arasında belirleneceği ancak Boğazlar, Karadeniz ve muhtemelen Balkanlarla ilgili yardım yükümlülükleri içerebileceğine dair Menemencioğlu'nun düşünceleri olduğu belirtilmiştir.[505] Potemkin'in Ankara'da yaptığı görüşmeler olumlu olsa da istenilen düzeyde bir yardım antlaşması imzalanamamıştır.[506] SSCB'nin bir kara devleti olması nedeniyle denizlerde zayıf olması, Akdeniz'de önemli bir güç olan itlya karşısında Türkiye'yi İngiltere'ye yanaştırmıştır. Türkiye, 1930'lardan itibaren bu iki gücü birleştirme siyaseti gütmüştü.[507] Türkiye'nin olası bir savaşta güvenliğinin İtalya ve Almanya tarafından tehdit edileceğini ve Türkiye'nin, yanında İngiltere ve Fransa ile Sovyet Rusya'nın da olması gerektiğini düşünen İnönü,[508] Sovyet Rusya'nın ister istemez Batı bloğunda yer alacağını, Türkiye'nin kurtuluşunun Batı ile birliktelikte olduğu ifade ederek şunları söylemiştir:

"*Nazilerin ve özellikle faşistlerin Türkiye'ye karşı tutumlarını, frsat bekleyen hızlı bir istila heveslisi görüyordum. Habeşistan seferinin başında ciddi endişe geçirmiştik. Naziler Balkanlara hemen hemen hâkim olma yolundaydılar. Bizim*

---

[504] İsmet İnönü, Almanya'nın memnuniyetsizliğine yol açacak yükümlülükleri kabul etmekten çekinirken olası müttefiklik durumunda başka bir bölgede saldırıya maruz kalındığı takdirde yardımda bulunma konusunda çekinceli davranmıştır. Vandov, **Atatürk Döneminde Sovyet/Türk**…, s. 240.
[505] **İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin**…, s. 41.
[506] Potemkin 28 Nisan 1939'da Ankara'ya gelmiştir. Potemkin'in gerçekleştirdiği görüşmeler olumlu olsa da Sovyet Rusya ile istenilen düzeyde bir yardım antlaşmaları imzalanamıştır. Potemkin, 5 Mayıs 1939'da Ankara'dan ayrılmıştır. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-ingiliz-bildirisi-12-mayis-1939/ (Erişim Tarihi: 04.03.2024); **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1939, s. 3.
[507] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 147.
[508] Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. I, s. 247.

selametimiz, batıyla beraber olmaktaydı. Bu temel kanaat üzerine olayları ve ilişkileri geliştirecektik."[509]

1 Mayıs 1939'da İtalya'nın Berlin Büyükelçisi Attolico'nun Ciano'ya gönderdiği telgrafta Ribbentrop'un Türkiye'nin İngiliz-Fransız bloğuna yaklaşımı ele alınmış ve Ribbentrop'un gerçek bir İngiliz-Fransız-Türk savunma ittifakının askeri, ekonomik ve siyasi şartlarının Ankara'da tartışıldığı bilgisini verdiği ifade edilmiştir. Bu gelişmeden endişe duyan Ribbentrop, aceleyle Von Papen'i görevlendirmiş ve konuyla alakalı temaslar kurmuştur. Von Papen bu temas sırasında yetkililere, Almanya ve Mihver Devletlerinin genel olarak herkese karşı en iyi ve en barışçıl duygularla hareket ettiğini ancak öte yandan diğerlerinin hernangi bir saldırısına karşılık direnmeye hazır olduklarını, bu doğrultuda Almanya'nın Türkiye'nin tarafsızlığına özel önem verdiğini ifade etmiştir. Ribbentrop'un Türkiye'nin *negatif tarafsızlık* ilkesinin bugüne kadar getirdiği kural ve program olduğunu vurgulamasına ilaveten Türkiye'nin İtalya'ya karşı olan endişelerini gidermeye çalıştığı ancak bundan sonuç alamadığı ve bunun Berlin'deki Türk Büyükelçisi tarafından da açıkça doğrulandığı belirtilmiştir.[510] Alman Dışişlerinin, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmasında İtalyan etkisinin farkında olduğunu ve Türkiye nezdinde bu endişeleri gidermek adına doğrudan diplomatik faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir.

3 Mayıs 1939'da ise Maslahatgüzar Berio, Von Papen ile yaptığı görüşmeleri Ciano'ya gönderdiği telgrafta anlatmıştır. Von Papen bu görüşmelerde İsmet İnönü ve Şükrü Saraçoğlu ile görüşmeler gerçekleştirdiğini, kendisine İtalya'nın Balkanlarda izlediği politikaya ilişkin derin kaygıların ifade edildiğini belirtmiştir. Saraçoğlu, iki ülke arasındaki ilişkilerin geçmişinden bahsederken Türkiye'nin geçmişte ve en son Habeşistan savaşında korkulan İtalyan saldırılarından dolayı üç kez seferberlik ilan ettiğini ve Ege'deki adaların Türkiye açısından bir tehdit unsuru olduğunu ısrarla söylemiştir. Saraçoğlu ayrıca Arnavutluk'ta artan İtalyan askeri

---

[509] Aydemir, **İkinci Adam**, C. II, s. 107; İsmet İnönü'nün SSCB'den bu isteği, Potemkin tarafından SSCB Dışişleri Halk Komiserliğine bir telgrafla aktarılmıştır. Telgrafta İsmet Paşa'nın SSCB'nin bu teklifi reddetmemesi konusunda bir görüş savunduğu belirtilirken SSCB olmadan Avrupa'da hiçbir önemli dış politika sorununun sonuçlanamayacağı, Türkiye'nin de tüm çabasının bu amaca yönelik olduğu vurgulanmıştır. **İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin**…, s. 46.

[510] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XI, No: 621, 1 Mayıs 1939, s. 714.

sayısı iddialarının Türk hükümeti tarafından açıklanamadığını ifade ederek bu faaliyetlerin Ege'ye yönelik olduğundan korkulduğunu belirtmiştir. Von Papen de Türkiye'nin İngiltere'nin yanına kaymasını engellemek amacıyla Almanya'nın kesinlikle barışçıl niyetleri olduğu konusunda Saraçoğlu'na güvence vererek onu caydırmaya çalışsa da Türkiye'nin İtalya'nın politikalarından dolayı korkusu[511] olduğu belirtilmiştir. Buna karşılık Berio da Von Papen'e tüm bunların Türkiye'nin aşırı hassasiyeti, güvensizliği ve sözde demokrasilerin kışkırtıcı faaliyetlerinden kaynaklandığını söylemiştir.[512] Von Papen, bu durum karşısında Hitler'i, İtalya'nın tutumunu değiştirmesi ve açık bir politika izlemesi adına girişimde bulunması için destek vereceğini söylemiş ve İnönü'den kendisine süre tanımasını istemiştir.[513]

6 Mayıs 1939 tarihli *Akşam*'da Türkiye ve İngiltere arasında bir antlaşma olduğu duyurulmuştur. Bu antlaşmaya göre Akdeniz'e iki devletten birisinin mağdur olması durumunda diğer devletin ona yardım edeceğini belirtilmiştir.[514] Bu haber Berio'nun da dikkatini çekmiş ve Von Papen ile konuyla alakalı yaptığı bir görüşmeyi anlatmak için 6 Mayıs 1939'da Ciano'ya bir telgraf göndermiştir. Berio, bir *oldu bitti* olarak nitelendirdiği bu antlaşmanın Von Papen'de hayal kırıklığı yarattığını[515] ve bunu Menemencioğlu'ndan saklamadığını ifade etmiştir. Menemencioğlu'nun Roma'daki Türk Büyükelçisinden aldığı güvencelere rağmen Akdeniz'deki tehdit edici durumun geciktirilmeyecek kadar önemli olduğunu, bu antlaşmanın kimseye yönelik değil, tamamen savunma amaçlı olduğunu ve bir provokasyon olarak değerlendirilmemesi gerektiğini söylediği belirtilmiştir.[516] Menemencioğlu, açıkça İtalya'nın teminatlarına hiçbir şekilde güvenilemeyeceğini

---

[511] Von Papen, Şükrü Saraçoğlu'na Mussolini'nin Türkiye'ye yönelik düşmanca bir tutumu olmadığı yönünde Hitler'in garanti verdiğini söylese de Saraçoğlu buna kuşkuyla yaklaşmış ve şunları söylemiştir: "*...Jön Türklere sempati besleyen Kaiser Almanyası'da akit taraflardan birinin Bosna'yı, diğerinin de Trablus'u almasını önleyememişti.*" Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 62.
[512] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XI, No: 630, 3 Mayıs 1939, s. 728-729.
[513] Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. I, s. 374.
[514] **Akşam**, 6 Mayıs 1939, s. 1.
[515] Von Papen, Numan Menemencioğlu'ndan Türk-İngiliz ittifakının hemen açıklanmaması ve İtalya'nın tutumunun değişmesi konusunda bir açıklama yapması için zaman verilmesini istemiştir. Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. I, s. 381-382.
[516] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XI, No: 656, 6 Mayıs 1939, s. 758-759.

söylüyordu.[517] Menemencioğlu'nun ifadeleri Türkiye'nin hemen giderilecek bir şekilde güvenlik endişesi yaşadığını göstermektedir.

Artan Alman ve İtalyan tehditleri gölgesinde Berio, 10 Mayıs 1939'da Şükrü Saraçoğlu ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Berio, İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin stratejik olduğunu açıklamış ve bazı İtalyan niyetleri ile ilgili haberlerin demokrasi ülkeleri tarafından ustaca yayıldığını söylemiştir. Konuşmanın kısa sürdüğünü ifade eden Berio, antlaşmaya Fransa'nın da katılarak sadece Akdeniz'de değil aynı zamanda Balkanlarda da etkin hale gelmesinin göz ardı edilemeyeceğine dair söylentilere ise Saraçoğlu'nun inkâr edercesine Türkiye'nin Akdeniz'deki çıkarlarına konuyu getirdiğini belirtmiştir.[518] Saraçoğlu, Türk-İngiliz antlaşması içerisinde İtalya ve Almanya'nın da olması gerektiğini savunmuştur.[519]

İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya'nın Türkiye'nin anti-totalier karşıtlığında zafere ulaşmasının[520] bir belirtisi olarak 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz antlaşması imzalanmıştır.[521] Türk devlet adamlarının İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin etkilerinin olduğu bir antlaşma olarak gördüğü Türk-İngiliz antlaşması,[522] TBMM'de Başbakan Refik Saydam, İngiltere'de Avam Kamarasında ise Başbakan Chamberlain tarafından ilan edilmiştir. "*Hükümetiniz milleti harp badiresinden uzak bulundurmanın en müessir çaresini -harbi göze alarak- sulh gayesinde teşriki mesaide bulunmuştur.*" diyen Saydam, Avrupa'da siyasi ve askeri durumun nasıl geliştiğine değinmiş, yaşananların Balkanlar ve Akdeniz'de yeniden bir tehdit ortamı oluşturmasının Türkiye'yi emniyeti sağlama konusunda çalışmalar yapmaya ittiğini

---

[517] Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 62.
[518] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XI, No: 677, 10 Mayıs 1939, s. 782-783.
[519] İngiltere, İtalyan tehdidine karşı Türkiye'ye verdiği garantiyi, Alman tehdidine karşı de vererek genişletilmesine karşıydı. Alman-İtalyan işbirliğinin farkında olan Türkiye, İngiltere ile çıkarlar noktası ortak olduğunu ifade ederken Mihver Devletleri'nin tehdidine vurgu yapıyordu. Türkiye, tamamen tarafsızlık politikasından ayrılıp askeri yükümlülükler altına girmekten çekiniyordu. Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. I, s. 245.
[520] Berio, Ciano'ya gönderdiği telgrafta Türkiye'nin tarafsızlıktan vazgeçmesi için Fransa, İngiltere ve Sovyet Rusya'nın güçlü baskı uyguladığını söylemiştir. Türkiye'nin konumunu değiştirmesinde etkili olan faktörlerin arasında Hatay meselesi, İngiltere'nin Çanakkale Boğazındaki silahlanmayı güçlendirmek adına Türkiye'ye kredi sözü vermesi, İngiliz-Fransız ilişkilerinin ve faaliyetlerinin etkili olduğunu söylemiştir. Berio, Çekoslovakya'nın ve Arnavutluk'un işgali, Türkiye'nin Hatay sorunundaki ısrarcı arzusu, Yugoslavya'nın tutumu karşısında Von Papen'in yoğun faaliyetlerinin etkisiz kaldığını ayrıca Von Papen'in elçi olarak gönderilmesinin Türkiye'de bir baskı olarak yorumlandığını vurgulamıştır. **DDI**, Ottova Serie, Vol. XI, No: 682, 11 Mayıs 1939, s. 788-789.
[521] **Tan**, 13 Mayıs 1939, s. 1; **Yeni Sabah**, 13 Mayıs 1939, s. 1; **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1939, s. 1.
[522] Aydemir, **İkinci Adam**, C. II, s. 117.

ifade etmiştir. Devamında Akdeniz'in ilgili olan devletlerin birbirleriyle güvenli bir biçimde nimetlerinden eşit olarak faydalanması amacını güttüklerini ifade eden Saydam, Türkiye'yi bir Avrupa devleti olarak nitelendirmiş ve şunları söylemiştir:

"*...Türkiye'nin, Avrupa'daki sulh teşebbüslerinin ve harp tehlikelerinin milli hayatımıza tesirlerini ehemmiyetle hesap etmekten fariğ olmayacağı aşikârdır. Cumhuriyet hükümeti, hiçbir memleket aleyhine müteveccih olmayan, bilakis milletleri harbin feci akıbetinden masun bulundurmak maksadını güden bir sulh, müdafaa ve emniyet beraberliğinde İngiltere ile yan yana yürümek ve yer almak için bugün milletvekillerinin müsaade ve tasvibini istemeye gelmiştir.*"[523]

Antlaşma hakkında konuşanlardan birisi de Bolu milletvekili Ali Fethi Okyar olmuştur. Türkiye'nin daima barış yanlısı olduğunu vurgulayan Okyar, Avrupa'da yaşanan son gelişmelerin barışı temellerini sarstığını, antlaşmanın Akdeniz'de iki ülke adına herhangi bir saldırıya karşın ortak hareket etmelerini kapsadığı ve bu durumun Akdeniz'de emniyet ve barışın sağlanmasına yardım ettiğini söyleyerek hükümetin imzasını alkışladığını ifade etmiştir. Ayrıca güçlü ordularıyla Türkiye ve İngiltere'nin Akdeniz'de barışı sonsuza kadar temin edeceğini belirten Okyar, kimsenin bu antlaşmadan şüphe etmemesi gerektiğini ifade etmiş ve böyle bir antlaşmanın zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. Okyar, tarafsız kalmanın hayırlı bir şey olmadığını ifade etmiş ve İngiltere ile ortak çıkarlarının olduğunu, Akdeniz'de iki devletin hegemonyasının asla kabul edilmeyeceğini vurgulamıştır. Daha sonra söz alan Kazım Özalp ise antlaşmanın iki ülkenin de ortak çıkarları olduğunun göstergesi olduğunu, tam itimat ile müsterih olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Chamberlain ise avam kamarasında herhangi bir saldırıya karşı Türkiye ve İngiltere'nin ortak noktada buluştuğunu, birbirlerine yardım edeceklerini ifade etmiştir.[524] Von Papen de Türk yetkililerin yaptığı açıklamaların Türk dış politikasının temelini oluşturduğunu ve bunun İtalyan politikalarının değişmesiyle yön değiştirebileceğini iddia etmiştir.[525] Von Papen'in iddiası, Türk dış politikasının şekillenmesinde İtalyan faktörünün yerini göstermesi açısından önemlidir.

---

[523] **Ulus**, 13 Mayıs 1939, s. 1, 5.
[524] **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1939, s. 1, 7, 9.
[525] Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. II, s. 387.

Ulus'ta Ahmet Şükrü Esmer, Türk-İngiliz Antlaşmasını yorumlamıştır. Almanya'nın Balkanlarda yayılma amacı gütmesi, İtalya'nın Arnavutluk işgali gibi gelişmeler bu süreçte izlenen barışçı siyasetle durdurulamadığından Türkiye'nin bunlar gibi olası gelişmelerin önüne geçebilmek amacıyla bu denli bir askeri ittifaklara giriştiğini belirtmiştir.[526]

İngiliz basını, 1937 yılında gündeme getirdiği[527] bu antlaşmadan mutluluk duyarken, Türk basını Almanya'ya ılımlı yaklaşmış ve İtalya'yı suçlu göstermiştir.[528] Alman basınında antlaşmanın İtalya'ya yönelik olduğunu belirten haberler yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere tarafından Arap işbirliği ile yıkıldığı vurgulanmış, Türkiye'nin hiçbir şekilde tehdit altında olmadığı ve İtalya'nın barışa ve sükûnete kavuşturduğu belirtilmiştir. Buna ilaveten Akdeniz'de herhangi bir Avrupa anlaşmazlığında Türkiye'nin tarafsızlığını koruyabileceği belirtilmiş ve Türkiye'nin bu antlaşmadan herhangi bir şey kazanamayacağı vurgulanmıştır. İtalyan basınında ise Türk-İngiliz antlaşmasının daha önce yapılan İngiltere-İtalya antlaşmasına zıt olduğu ifade edilirken kamuoyunda Türkiye'nin bu hareketinin Müslümanların faydasına olup olmadığına dair fikrin tartışıldığına değinilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bu hareketinin devamlı bir barışa ve Balkanlardaki devletlerin ekonomik geleceğine uygun olmadığı da ifade edilmiştir.[529]

Maslahatgüzar Berio da yaşanan gelişmeleri uzun bir telgrafla Ciano'ya anlatmıştır. Berio, İngiltere ve Fransa'nın Hatay'daki fedakârlık, Musul'daki petrol kuyularının işletilmesinde özel imtiyazlar vermesi ve milyonlarca liralık kredi vaatlerinin Türkiye'yi anti-totaliter cepheye sürüklediğini, Türkiye'yi açıkça İtalya'ya yönelik olan bir antlaşmaya teşvik ettiklerini ve bunun Türk siyasetinde bir dönüm noktası olduğunu belirtmiştir. Berio, Türk basınına atıf yaparak Türkiye'nin anti-totaliter cepheye karşı direnerek kendisini anti-totaliter cepheyle

---

[526] Ahmet Şükrü Esmer, "Türk-İngiliz Denklerasyonu", **Ulus**, 13 Mayıs 1939, s. 3.
[527] İngiliz basınında çıkan bir haberde, İngiltere'nin Türkiye ile ittifak yapacağını, İngiltere'nin ticaretinin ve güvenliğinin İtalya'dan çok Türkiye ile yapacağı ittifaka bağlı olduğu yazılmıştı. **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1937, s. 3.
[528] Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. II, s. 387.
[529] **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1939, s. 8.

ilişkilendirmeye yönelik İngiliz baskısına[530] direndiğini vurgulamıştır. Berio, Arnavutluk meselesi ve Yugoslavya'nın tutumunun kaygılara yol açtığını, bu gelişmelerin İtalya'ya yönelik bir panik havası yarattığını, bunların sonucunda da Fransız-İngiliz eylemine Sovyet Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Potemkin'in Ankara'yı ziyaretiyle Sovyetlerin de dâhil olarak ivme kazandırdığı belirtmiştir. Refik Saydam'ın TBMM'de yaptığı konuşmayı aktaran Berio, yapılan diğer konuşmaların da resmi yoruma uygun kişiler tarafından yapıldığını ifade etmiş ve Türk basınının da bu doğrultuda meseleyi ele aldığını, Türkiye açısından İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya'nın verdiği imtiyazların Akdeniz ve Balkanlar açısından irdelenmesi gerektiğini vurgulamıştır.[531] Berio'nun düşünceleri, İtalya'nın Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya ek olarak Sovyet Rusya'nın desteğini almasından çekindiğini göstermektedir.

Türkiye ile İngiltere arasındaki gelişmeler İtalyan basını tarafından da takip edilmiştir. *La Stampa,* İtalya'nın iyi niyete dayalı politikasını gözden geçirmesi gerektiğini ifade ederken bazı gazetelerde Türkiye'nin İngiltere'nin vassalı haline geldiği, Almanya'nın tarafsızlığını isteyen Türkiye'ye olası bir savaş durumunda İtalya'nın, Almanya tarafında yer aldığı hatırlatılmıştır.[532]

Winston Churchill de Türk-İngiliz Antlaşmasını kaleme aldığı bir yazıyla değerlendirmiştir. Antlaşmanın önemini kavrayabilmek için Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki 1911 Trablusgarp Savaşı ve hemen ardından meydana gelen Balkan Savaşlarının bilinmesi gerektiğini ifade eden Churchill, Türkiye'nin Akdeniz'de daima İtalya'yı "en kötü niyetli komşusu" olarak gördüğünü, Sovyet Rusya ve Türkiye arasındaki eski düşmanlığın bittiğini ve artık doğrudan İtalyan tehdidini tanıdığını belirtmiştir. Chamberlain'in siyasetini olumlu bulduğunu ifade eden Churchill, yapılan antlaşmayı iyi niyet ve karşılıklı yardım arzusu şeklinde tanımlamış, Türkiye ile İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de barışı ve özgürlüğü muhafaza

---

[530] *Stampa Sera*, İngiltere'nin Türkiye üzerindeki baskının arttığını ifade ederken bunu Londra Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras'ın, İngiltere Dışişleri Bakanı Halifax ile gerçekleştirdiği bir görüşmenin ardından Dışişleri Bakanlığı binasından çıkarken çekilmiş bir fotoğrafla desteklemiştir. **Stampa Sera**, 24 Nisan 1939, s. 1.
[531] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XI, No: 712, 16 Mayıs 1939, s. 825-831.
[532] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37176-149204-32, Belge Tarihi: 18.05.1939.

etmelerinde ortak çıkarlarının olduğunun uygulamalı bir ifadesi olarak nitelendirmiştir.[533]

Cumhuriyet'te Abidin Daver'in yazısı ise antlaşmadaki İtalyan etkisini gösteren güçlü bir işaret olmuştur. Abidin Daver'e göre antlaşma "artık istilaya hazırlanmış gibi görünen İtalya'ya karşı, Balkanlarda Türk-İngiliz nüfuzunu kuvvetlendirmiştir." Yazıda barış açısından İngiltere ve Türkiye'nin antlaşmadan çıkarları geniş bir biçimde ayrı ayrı ele alınırken İtalyan vurgusu dikkat çekmiştir. Antlaşma ile İtalya'nın Oniki Ada'da bulunan deniz ve hava üssünün, Kıbrıs ve Türkiye sahillerine dayanan İngiliz donanmasının etkisiyle zararsız hale geldiği, Arnavutluk'u işgal ederek Balkanlarda etkisini artıran İtalya'ya karşı Türk-İngiliz nüfuzunun güçlendiği ifade edilmiştir.[534] Antlaşma hakkında Almanya'da yapılan Arapça yayınlarda da Şam'da yer alan islam liderlerinden birinin Türkiye'nin İngiltere ile imzaladığı ittifakın İtalya ve Almanya'dan daha çok Araplara yönelik olduğu, bu nedenle İskenderun'un Türkiye'ye verileceği, bunun karşısında Arapların mücadele etmesi gerektiği sözlerine yer verilmiştir. *Tan*'da Ömer Rıza Doğrul, bu ifadeleri reddeden bir yazı kaleme almıştır.[535]

Türkiye'nin 1939 yılında izlediği dış politika, Fransız basınında da yer edinmiştir. *Paris Soir* Türkiye'nin dünyanın kapılarından birini ellerinde tuttuğunu ve anahtarını korumasını bildiğini, Balkan Antantı'nın yetersiz kaldığı dönemde Türk-İngiliz Antlaşması ile Türkiye'nin daha da güçlendiği, hatta bir Türk devlet adamının Türk-İngiliz antlaşmasının daha önce yapılması halinde İtalya'nın Arnavutluk'a girmeyeceğini söylediği belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Sovyet Rusya ile dengeli bir siyaset takip ettiği, Fransa ve İngiltere'nin siyasetine katıldığını ifade eden gazete, petrol bölgelerine giden yolları Almanya ve İtalya'ya kapatmanın faydalı olduğunu düşündüğü ifade edilmiştir.[536] Bir Fransız gazetesi olan *Epoque* ise Fransa, İngiltere, Polonya, Romanya, Rusya, Türkiye ve Yunanistan'dan oluşan bir bloğun, muhtemel bir Almanya ve İtalya taarruzuna karşı koyabileceğini

---

[533] Winston Churchill, "Türkiye ve sulh bloku", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1939, s. 3.
[534] Abidin Daver, "Türk-İngiliz karşılıklı yardım antlaşması", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1939, s. 7.
[535] Ömer Rıza Doğrul, "Arapları Aleyhimize Kışkırtmak", **Tan**, 23 Mayıs 1939, s. 3.
[536] **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1939, s. 7.

yazmıştır.[537] Türkiye'nin bloğa katılmasının Almanya ve İtalya için bir darbe olarak niteleyen gazete, Türkiye'nin çıkarları için barışın yanında durması gerektiğini anladığını, Almanya ve İtalya'nın savaş açması halinde kazanamayacağını ifade etmiş ve Atatürk'ün hamleleriyle Türkiye'nin, ittifakı aranan bir güç haline geldiğini vurgulamıştır.[538] Fransız basını, Alman ve İtalyan tehdidi karşısında Türkiye'yi kendi yanına çekmeye yönelik yazılara devam etmiştir. *Paris Soir*'de yer alan bir yazıda Atatürk önlüğünde Türkiye'nin geldiği nokta övülürken, Almanya ve İtalya'nın kuvvet siyasetiyle Türkiye'nin dostluğunu kaybettiklerini ve Türkiye üzerinde hiçbir devletin Fransa kadar nüfuz sahibi olmadığı vurgulanmıştır.[539] Yine Fransız *Humanite* Türk-İngiliz-Fransız antlaşmasının, Yakın Doğu'da Almanya ve İtalya'nın girişimlerini engellediğini ve bu antlaşmanın Berlin ile Roma'da derin bir infial uyandırdığı ifade etmiştir.[540] Alman basınında ise Akdeniz'de statükonun Türk-Fransız antlaşması ile bozulduğuna dair haberler çıkmıştır.[541] Fransız basınındaki bu haberlerde Türkiye'nin Müttefikler yanlısı, Mihver karşıtı bir siyaset izlediği vurgulanmaya çalışılmıştır.

24 Mayıs 1939'da İtalya'nın Berlin Büyükelçiliğinde yapılan kahvaltıda Von Papen, Türkiye ile İngiltere arasındaki antlaşmaya ilişkin bazı tespitlerde bulunmuştur. İtalya'nın Berlin Büyükelçisi Attolico, bu görüşmeyi anlattığı telgrafında Türk tutumunun değişmesine dair umutların henüz Almanya'da kaybolmadığını, İngiltere ile yapılan bu antlaşmanın kesin olmadığını ve tamamlanana kadar durumu kurtarma adına hala bir şeyler deneneceğinin belirtildiğini ifade etmiştir. Ayrıca Attolico, bu gelişmelerin kendisinden başka kimse tarafından zaman kaybı olarak nitelendirilmediğini belirtmiştir.[542] İtalya, Türk-İngiliz antlaşmasının Balkanları da içine katma ihtimalinden endişe duymuştur. Türkiye'nin

---

[537] E. Monroe, "İngiltere'nin menfaatleri ve Türk-İngiliz işbirliği", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1939, s. 5.
[538] **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1939, s. 9.
[539] **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1939, s. 5.
[540] **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1939, s. 3.
[541] **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1939, s. 3.
[542] Von Papen, 21 Mayıs 1939'da Türkiye'nin iki Mihver gücü ile ilişkilerini İtalyan diplomat Magistrati ile paylaşmıştır. Türk-İngiliz antlaşmasının tüm çevreler tarafından kabul edilmediğini belirten Von Papen, İngiliz propagandasıyla Türkiye'de dış sorun olmadan iç uyumun sağlanmasının gerekliliğine inana bir grubun olduğunu, Mihver Devletler'in de bu doğrultuda Avrupa'da barışı bozduğuna inandıklarını ve İngilizlerin Doğu Akdeniz'deki emperyalist amaçlarının bu şartlarda kolayca yer edindiğini vurgulamıştır. **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 25, 25 Mayıs 1939, s. 18-19.

bu noktada Balkan Antantı'nı genişletme isteğine değinen İtalyanlar, Balkan devletlerinin Mihver Devletler'e karşı taviz verme konusunda isteğinin az olduğunu düşünmüştür. Bu noktada tüm dikkatler ise Bulgaristan'ın üzerinde olmuştur. İngiltere'nin Bulgaristan'ı demokratik güçlerin tarafına çekme çabasında olduğu gözlemlenmiştir.[543]

Ankara'da Maslahatgüzar Berio ise Türk-İngiliz Antlaşmasının 1928'de imzalanan Türk-İtalyan antlaşmasına olası etkilerini irdelemiştir. Berio, ilk aşamada Türk-İtalyan antlaşmasında yer alan taraflardan biri diğerine karşı herhangi bir antlaşma ve oluşuma girmemeyi taahhüt etmesi ve tarafarlardan birinin barışçı tutumuna rağmen saldırıya uğraması halinde diğerinin çatışma süresince tarafsızlığını koruması içeriğini ele almıştır. Berio, bu hükümlerin Türk-İngiliz antlaşmasında üstlendiği hükümlerle uyumlu olduğu konusundan hukuki bir görüş alınabilmesi için Türkiye ve İngiltere'nin bu hükümlerin niteliğini yazılı olarak kesin bir şekilde belirtmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türk-İngiliz antlaşmasının İtalya'ya karşı etkili bir şekilde tarafsız kalıp kalmayacağı konusunda Türkiye'ye izin verip vermeme konusunun öğrenilmesi gerektiğini ifade eden Berio, Türk-İtalyan antlaşmasının resmi olarak 1942'ye kadar geçerli olduğunu ve 1941'de feshedilme hakkı olduğunu hatırlatırken bunun İtalya açısından siyasi kolaylık olup olmayacağını ise Mussolini'nin takdirine bıraktığını belirtmiştir.[544]

8 Haziran 1939'da Ciano'nun, De Peppo ve Bükreş elçisi Ghigi'ye gönderdiği telgrafta Ribbentrop'un Türk-İngiliz antlaşması kesin sonuçlanıncaya kadar Ankara ile çok açık bir şekilde konuşma niyetinde olduğu ve antlaşmanın Balkanlara doğru yayılmasının Almanya tarafından düşmanca bir tavır olarak değerlendirileceğini söylediği aktarılmıştır. Ayrıca Ribbentrop'un en azından antlaşmada yer alan Balkanlardaki barış organizasyonundan vazgeçirmeyi umduğuna da yer verilmiştir. Ribbentrop'un bu düşüncesini onayladığını belirten Ciano, De Peppo'ya İtalyan hükümetinin, Türkiye'nin İngiltere tarafından kuşatılmak için nasıl siyasi bir araç haline geldiğini ve bundan ne gibi çıkarlar elde ettiğini henüz tam olarak anlamadığını vurgulayarak Ankara ile olan dostluk ilişkisini işaret etmiştir. Ciano,

---

[543] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 50, 28 Mayıs 1939, s. 41-42.
[544] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 55, 29 Mayıs 1939, s. 47.

Türkiye ile ilişkilerin mümkün olduğu kadar samimi bir şekilde yürütülmesini İtalya'nın kesin arzusu olarak belirtirken Türkiye'nin de buna karşılık bu isteği paylaştığını göstermesi gerektiğini ifade etmiştir.[545] Aynı tarihte Mussolini de İtalya'nın Türkiye'den hiçbir talebi olmadığını Ribbentrop'a açıklamıştır.[546]

10 Haziran 1939'da De Peppo'nun Ciano'ya gönderdiği telgrafta ise Şükrü Saraçoğlu'nun Türk-İngiliz antlaşmasına ilişkin fikirleri aktarılmıştır. Saraçoğlu İngiliz politikasının Mihver'i kuşatma amacı taşımadığını, Türkiye'nin kendisini üçüncü güçlerin politikalarına alet etmediğini ifade etmiş ve Türkiye'nin Berlin-Roma mihverini Avrupa'da barışın ve dengenin sağlanmasında önemli gördüğünü belirtmiştir. De Peppo, Saraçoğlu'nun Türkiye'nin ihracatının önemli bir kısmının Almanya'ya yapıldığını ve İtalya ile ticaret koşullarının her zaman iyiye gittiğine dair sözlerine yer vermiş ve Mihver Devletler ile samimi ilişkileri sürdürmeye devam etmek arzusunda olduklarını söylediğini belirtmiştir.[547]

Refik Saydam'ın 12 Mayıs 1939'da TBMM'de yaptığı konuşmalar İtalya tarafından takip edilmişti. 15 Haziran 1939'da Ciano'nun De Peppo'ya gönderdiği telgrafta ise konuşmanın İtalyan hükümeti tarafından incelendiği belirtilmiştir. Telgrafta İtalyan hükümetinin arzusunun Türk-İtalyan ilişkilerini mümkün olan en samimi şekilde 1928 yılında imzalanan antlaşmanın ruhuna uygun olarak sürdürülmesi taraftarı olduğu ancak bunun Türkiye'nin tutumuna bağlı olduğu vurgulanmıştır.[548]

Türk hükümeti, Almanlara göre Balkan sınırlarını Fransız-İngiliz garantisiyle güçlendirmeye çalışırken[549] Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak da 17 Haziran 1939'da İngiliz Generalinin, İngiltere ve Fransa donanmasının Akdeniz'de yeterli derecede güçlü olduklarını ve bu nedenle İtalya'nın Türkiye'ye karşı büyük bir hareket yapmasının imkânsız olduğunu söylediğini belirtmiştir. İngiliz General buna ilaveten İtalyanların Ege'deki adalardan küçük saldırılar yapabileceğini ancak bunu karşılamak üzere Çanakkale, İzmir ve Marmaris'te İngiliz hafif kuvvetleri ve hava

---

[545] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 149, 08 Haziran 1939, s. 134-135.
[546] Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. I, s. 400.
[547] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 178, 10 Haziran 1939, s. 158.
[548] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 235, 15 Haziran 1939, s. 202-203.
[549] **DDI**, Ottova Serie: Vol. XII, No: 515, 9 Temmuz 1939, s. 387.

tehlikesi bertaraf edildikten sonra büyük bir donanma için üs olarak istifade edeceklerini İngiliz Genelkurmayının arzu ettiğini belirtmiştir. Fevzi Çakmak da buna karşılık Çanakkale ve İzmir'in müstahkem mevkii olduğunu, liste ile istenilen malzemeler gelince daha da güçleneceğini ancak Marmaris'in açık bulunduğunu söylemiştir. Çanakkale ve İzmir'i savunmanın esas vazifeleri olduğunu ve teferruatlı durumları bildirmeye ihtiyaç olmadığını ifade eden Çakmak, müstahkem mevki planlarının verilmesinin konusunda kanunen uygun olduğunu ancak bu konuda yetki sahibi olmadığını ifade etmiştir. İngiliz General ayrıca Bulgaristan'ın dost, tarafsız ya da düşman olduğunda Romanya ve Yugoslavya'ya yapılacak yardım konusunda da bilgi istemiştir. Çakmak, Bulgaristan'ın tarafsız kalması durumunda sınırlarını koruyacaklarını, Romanya ve Yugoslavya'ya saldırırlarsa Türkiye'nin Bulgaristan'a saldırabileceğini, Bulgaristan'ın Balkan Antantı'na girerse ortak bir şekilde bu yardımın daha kolay olmasını temin edileceği şeklinde cevap vermiştir.[550] Çakmak'ın bu düşüncelerine karşılık İtalya da Yunanistan nezdinde Türk-İngiliz antlaşmasını temele alarak Türkiye'nin tutumuna yönelik hoşnutsuzluğu pekiştirmeye ve artırmaya çalışmıştır. Ciano, İtalya'nın Atina Büyükelçisi Grazzi'den İngiltere'nin kuşatma amacıyla Türkiye'nin Balkanlardaki siyasi amaçlarını teşvik ettiği, bunun Yunanistan'ın ve Avrupa'nın huzuru için yararlı olmadığı vurgusu yaparak çalışmalarda bulunmasını istemiştir.[551] Görüşmeyi gerçekleştiren İngiliz General Lund'un İstanbul, İzmir ve Çanakkale'de bulunduğu ve 10 Temmuz günü Avrupa'ya gittiği belirtilmiştir. Raporu hazırlayan Ankara Büyükelçiliği Hava Ataşesi Boglione, İngiliz generalin kıyıların savunması, Filistin ve Süveyş Kanalı hakkında Türk yetkililer ile görüşmeler yaptığını ifade ederken Kazım Orbay'ın başında olduğu bir Türk heyetinin de İngiltere'de borç ve askeri malzeme ihtiyacının karşılanması adına görüşmede olduğunu belirtmiştir. De Peppo da Ciano'yu bu konuda bilgilendirmiştir. General Lund'un Ankara'da Fevzi Çakmak ile görüştüğünü ve Lund ile Fevzi Çakmak'ın Balkanların savunmasına dair bir plan üzerinde çalıştıklarına dair bilgi aldığını yazmıştır.[552]

---

[550] **ATASE**, İDH, K.N: 3, G.N: 34.
[551] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 262, 17 Haziran 1939, s. 223.
[552] Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi**…, s. 611.

Türk-İngiliz Antlaşmasının yankıları devam ederken 19 Haziran 1939'da De Peppo ile Şükrü Saraçoğlu arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Saraçoğlu, Berlin-Roma Mihveri'nin varlığının Avrupa barışı ve dengesi açısından gerekliliğini yineledikten sonra Türkiye'nin, aynı zamanda İngiltere ve Fransa'nın Mihver'e yönelik saldırgan niyetlerinin bulunmadığına inandığını ifade etmiştir. Antlaşmanın asla kuşatma amacı taşımadığını ve tamamen savunma amaçlı olduğunu yineleyen Saraçoğlu, Çekoslovakya'nın tasfiyesi, Almanya-Romanya ticaret antlaşması, İtalya'nın Arnavutluk'taki faaliyetlerinin Mihver Devletleri'ni neredeyse Türkiye sınırına getirdiğini ve bunun da Türkiye'yi tarafsızlık politikasını gözden geçirmeye zorladığını ifade etmiştir. Çekoslovakya'nın işgalinin Hitler'in fetih ruhunu canlandırdığını ve tanrı ile ilişkisi olduğuna inandığını belirten Saraçoğlu, İtalya'nın Arnavutluk'taki faaliyetlerinin de Türkiye'de Mussolini'nin Roma İmparatorluğunu kurarak içerisine Anadolu'yu dâhil etme düşüncesinden endişe duymasında ve Ege'deki adalarda yapılan tahkimatların da bu endişede etkili olduğunu söylemiştir. De Peppo ise Türk basınında Mihver karşıtı düşmanca propagandalar yapıldığını, Arnavutluk'a sınırı olan iki devletin Faşist hükümetin niyetlerinden tamamen emin olduklarını ve bunun güvence altına alındığını söylemişse de Saraçoğlu bu cümleleri sessizlik ile karşılamıştır. De Peppo, bu durum karşısında ikna amaçlı olarak İtalyan hükümetinin, Türk hükümeti ile ilişkilerini mümkün olan en samimi şekilde 1928'deki antlaşmanın ruhuna uygun olarak sürdürme ve geliştirme arzusunda olduğunu belirtirken her şeyin Türkiye'nin sergileyeceği tutuma bağlı olduğu uyarısını da yapmaktan geri durmamıştır. Saraçoğlu ise İngiltere ile müzakereleri yapılan antlaşmanın son halinin ne zaman imzalanacağını bilmediğini ancak antlaşmanın Türkiye'nin Akdeniz dışındaki kara sınırlarını da kapsayacağını söylemiştir. Saraçoğlu ayrıca İngiltere'nin bunu çok önemsediğini ve katıldığı her türlü çatışmada İngiltere'ye yardım etmeye kararlı olan Türkiye'nin kara sınırlarındaki bir tehdit durumunda bile İngiltere'den yardım almak istediğini ifade etmiştir. De Peppo, Saraçoğlu'nun açıklamalarından yola çıkarak Türk-İngiliz antlaşmasına yakın zamanda Fransa'nın da dâhil edileceğini ve antlaşmanın sınırlarının tüm Balkanlara yayılacağına inandığını, bunun için Ankara'nın Bulgaristan'ı Balkan Antantı'na dâhil etmek istediğini belirtmiştir. De Peppo bu

görüşmeyi Ciano'ya anlattığı gizli raporunda, Türkiye'nin İtalya'ya karşı belirsiz bir rahatsızlık duyduğuna dair bir tespite de yer vermiştir.[553]

26 Haziran 1939'da Türkiye'de bulunan Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur ile De Peppo arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. İtalya'nın Almanya ile ittifakının, Türkiye'nin İtalya'ya karşı olan dostane duygularını etkilemediği ve ilişkilerini değiştirmediği gibi Türkiye'nin de demokratik güçler arasına katılmasının İtalya'nın Türkiye'ye karşı olan tutumunu değiştirmemesi gerektiğini ifade eden Baydur, her devletin kendi güvenliğini en iyi olduğuna inandığı şekilde sağladığını belirtmiştir. De Peppo ise İtalya'nın Almanya ile imzaladığı ittifakın, Türkiye'nin ilan ettiği ve imzalamak üzere olduğu paktlardan önce var olduğunu ve bu paktların anlamının kimsenin gözünden kaçamayacağını, ancak İtalyan karşıtı bir tutum benimseyen Türk basınının dikkatinden kaçtığını vurgulamıştır. Baydur ise Roma'ya döner dönmez bu konu hakkında Türk hükümetinin dikkatini çekeceğini belirtmiştir.[554]

1.1.3.2. Türk-İngiliz-Fransız İttifakı

Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan ittifaka Fransa'nın da katılacağına dair iddialar Türk ve Avrupa kamuoyunda yayılmaya devam etmiştir. Fransız basınında 16 Temmuz 1939'da çıkan bir yazıda İtalyan tehdidi karşısında Türkiye ve Yunanistan'ın, İngiltere ve Fransa ile anlaşarak Akdeniz'i emniyet altın aldığı ancak bu emniyetli alanın genişletilmesi gerektiği ifade edilmiştir. *Cumhuriyet*'te Abidin Daver de bu noktada Türkiye'nin yardım amaçlı bir talep ile gelmediğini, İngiltere ve Fransa'nın eşitliğe dayalı karşılıklı yardımlaşma amacıyla teklif getirdiğini belirtmiştir.[555] Basındaki haberleri doğrularcasına 26 Temmuz 1939'da De Peppo'nun Ciano'ya gönderdiği telgrafta Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nun Ankara'da bazı meslektaşlarına yaptığı açıklamalardan yola çıkılarak Türkiye'nin biri İngiltere diğeri de Fransa ile olmak üzere iki antlaşma yapmak yerine üçlü tek bir antlaşma şart koşacağı belirtilmiştir.[556]

---

[553] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 289, 20 Haziran 1939, s. 238-241.
[554] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 371, 26 Haziran 1939, s. 294-295.
[555] Abidin Daver, "Marmaris-Çeşme Bahrî üs bu iki limandan hangisinde yapılacak?", **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1939, s. 3.
[556] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XII, No: 684, 26 Temmuz 1939, s. 516.

Türk-İngiliz-Fransız antlaşması meselesi Avrupa basınında yankılanmaya devam etmiştir. *Cumhuriyet*'te yer alan bir makalede Türkiye'nin uluslararası alanda barış cephesine katılmasının, İtalya'nın yüzünden maskeyi atmasına neden olduğu ve İtalyan kamuoyunun Türkiye aleyhinde yayın konusunda bir yarış içerisinde olduğu ifade edilmiştir. Yazıda *La Stampa*'nın Türkiye'nin emperyalist amaçlar güttüğü ve Suriye, Irak, Filistin, Hicaz, Yemen ve Mısır'ı İngiltere'nin yardımıyla istila edeceğine dair yazısına yer verilmiştir. *Cumhuriyet*, bu iddiayı alaycı bir tavırla yorumlayarak İtalyan zalimliği altında inleyen Trablusgarp ve Bingazi ile Fransa'nın idaresindeki Tunus, Cezayir ve Fas'ın da Türkiye tarafından alınmak istediğini yazmayı unuttuğunu belirtmiştir. Hatta Trablusgarp ve Bingazi halkının sevinç gösterilerini görmekten korktuğu için bunları yazamadığı vurgulamıştır. İtalyan basınının genel tutumuna da değinilen yazıda, İtalyan basınının tüm çabalarının Arap dünyasını; Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya karşı kışkırtmak olduğu ifade edilmiş ve sistematik bir şekilde Türkiye'nin Araplar nezdinde kötülenmeye çalıştığı vurgulanmıştır. Beyrut muhabiri kaynaklı haberlerde, İtalya'nın Türk-İngiliz antlaşması yapıldığından beri Roma ve Berlin'in radyolar aracılığıyla Araplara türlü yalanlar söylediği ve "*Ey Arap milleti, Türk milleti Yahudilerden daha tehlikelidir… Dikkat ediniz…*" diyerek söylenilen yalanları telkin ettiği görülmüştür. Buradan hareketle bu yayınların Araplar üzerinde büyük bir etkisi olmadığı ancak hepten görmezden gelinmemesi gerektiği uyarısı da yapılmış, düşmanın bu şekilde yavaş yavaş propagandalarını aşıladığı, Ankara radyosunun da bu propagandalara karşı Arapça yayınlar yaparak Arap dünyasını aydınlatması gerektiği belirtilmiştir. *Cumhuriyet*, bu konuda ciddiyetle çalışılması gerektiğini, Türkiye'de olmasa da İtalyan boyunduruğu altında yaşayan Arapların dikkate alınarak bu tür propagandalara karşı "*dişe diş, göze göz*" bir mücadele verilmesinin mecbur olduğunu vurgulamıştır.[557] Peyami Safa da köşesinde İtalyan basının Türkiye'ye karşılık ithamlarına Türk basının cesur bir şekilde anında cevap verdiğini ve milli hassasiyetin, "*buzlu şerbet, leke sabunu, karamela, kürdan gibi sokak sokak pazara*

[557] "Dişe diş, göze göz", **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1939, s. 2.

çıkarılmasına" müsaade etmeyeceğini vurgulamıştır.[558] *Cumhuriyet*'te Beyrut muhabirine dayanarak verilen başka haberde Lübnan'da Türkiye aleyhine protestoların yaşandığı ve bunun nazi ve faşist teşkilatları aracılığıyla yapıldığı belirtilmiştir. Muhabir, Bir tören sırasında Beyrut İtalyan konsolosluğu önünde yaşanan bir olayı aktarmıştır. Konsolosluk aracındaki İtalyan bayrağının birileri tarafından koparıldığını ve sonrasında Beyrut'un hatrı sayılır tüccarlarından birinin hırslı bir şekilde "*Bunca fenalıklarını gördükleri Türklerin bayraklarını kendi elleriyle diksinler, başlarında taşısınlar, "Yaşasın Türkiye" diye avaz avaz bağırsınlar da sonra iyiliklerinden başka bir şey istemeyen İtalya'nın resmi bayrağını "Kahrolsun İtalya!" diye ayakları altına alsınlar. Bu, affedilir bir cinayet değildir. Fakat biz İtalyanlar nevmid olmayacağız, bıkmayacağız, usanmayacağız ve elbette bu bayrakların yer değiştirdiğini göreceğiz!*" dediğini yazmıştır. Bu tüccarın söyledikleri şüphesiz İtalyan ve Almanların açıkça söylememekle birlikte içlerinde daimi tuttukları amacın ifadesi olduğu belirtilmiştir. Yine bir Arap gazetesinde Türklerin, İngiltere ve Fransa ile anlaşmasının nedeninin Arapları özgürleşmesine engel olmak ve Arapları ezmek olduğuna dair bir haber yapıldığı ifade edilmiştir. Muhabir, bu durum karşısında sustuklarını ancak bu sessizliğin hafife alınmamasın gerektiğini ima eden cümlelerle Suriye ve Lübnan'da Türk sevgisinin asla yıkılmayacağı konusunda aldandığını, bir gün tüm kıtanın Türk düşmanı kesilirse buna şaşılmaması gerektiğini, bu propagandaların karşısında hiçbir sempatinin dayanamayacağını ifade etmiştir.[559] *Cumhuriyet*, Türk-İngiliz-Fransız antlaşmasına giden sürecin Araplar üzerinden gündemde tutulması, hem tarihi, hem coğrafi hem de emperyalist fikirlerin yer aldığı bir propagandaya karşı mücadele etmiş, yazılar ve haberler yapılarak meselenin yörüngeden çıkmasını engellemeye çalışmıştır.

16 Ağustos 1939'da De Peppo, Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşmeyi Ciano'ya bildirmiştir. Saraçoğlu'nun bu görüşmede Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile iki ayrı pakt imzalama hakkını saklı tuttuğunu ancak Türk hükümetinin tek bir

---

[558] Yazısında Necip Fazıl Kısakürek'in Türkiye'ye yönelik yayınların İstanbul valiliği tarafından toplatılması hakkında kitapların yazarlarına yönelik söylediği "*Sükûtun Türk, yaygaranın İtalyan*" olması uyarısına da yer vermiştir. Peyami Safa, "Türk vakarı", **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1939, s. 3.

[559] İtalyanların ve Almanların Türkler hakkında yaptığı propagandalar arasında; Hatay'ı alınca çarşaf ve peçeyi atan Türklerin dinsiz olduğu, Türklerin on binlerce masum insanı kaçırarak mal ve mülklerini gasp ettiği gibi ifadeler bulunmaktaydı. **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1939, s. 3.

antlaşma imzalamaya daha yatkın olduğunu söylemiştir. Antlaşma hakkında son taslağın Londra'da olduğunu ve ne zaman imza edileceği hakkında bir tahmininin olmadığını ifade eden Saraçoğlu, paktın imzalanmasının Moskova'da devam eden görüşmelerle de bağlantılı olduğunu vurgulamıştır. De Peppo ise Saraçoğlu'nun ifadelerinden yola çıkarak Türkiye'nin hareket özgürlüğünden arzu edilenden ziyade zorla feragat ettiğini anladığını belirtmiştir.[560]

2 Eylül 1939'da Şükrü Saraçoğlu ile görüşen Von Papen, görüşme hakkında De Peppo'yu bilgilendirmiş, De Peppo da bunu Ciano'ya gönderdiği tegrafta anlatmıştır. Von Papen, Saraçoğlu'na İtalya'nın Türkiye'ye yönelik saldırgan bir niyet taşımadığını açıkça söylemiştir. Saraçoğlu ise 2 Eylül 1939 tarihli *Ulus*'ta belirtilen İtalyan tutumuna ilişkin şüphelerini dile getirmiş ve İtalya'nın gerçekten Türkiye'ye karşı olan iyi niyetini göstermek istiyorsa Ege Adaları (başta Meis) meselesini çözmesi gerektiğini ifade etmiştir. Von Papen ise bu adaların İtalya'nın imparatorluk yollarını savunması açısından gerekli olduğunu söylediğini belirtmiştir. De Peppo, Ciano'ya, Von Papen'in görüşmeyi kendisine aktarma şeklinden yola çıkarak Von Papen'in iyi niyetle aracılık edeceğine dair bazı muğlak güvenceler verdiğini ve konuşmayı bu noktaya getirenin kendisi olduğunu hissettiğini belirtmiştir. De Peppo ayrıca Von Papen'e, Saraçoğlu ile yanılgı yaratabilecek ve istenilen durumun tam tersi etki yapabileceği tartışmalara girmesinin yanlış olduğunu, daha sonraki görüşmelerinde ise Türk hükümetiyle sadece kendisinin konuşma yetkisine sahip olduğu konuları tartışmaktan kaçınmasını söylemiştir. Von Papen de bu görüşü doğrulamıştır.[561] Ayrıca Von Papen, Türk-İtalyan ilişkilerini normalleştirmek adına Alman Dışişleri Bakanlığına İtalya'nın Türkiye için bir tehdit olmadığına dair bir radyo ve basın kampanyası oluşturulmasını önermiştir. Von Papen, Türkiye'deki İtalyan endişelerini gidermeye yönelik yaptığı çalışmalarda İtalyan Büyükelçisinin kendisine yardımcı olmadığından yakınmıştır.[562] Von Papen'in bu denli Türk-İtalyan ilişkilerini belirli bir düzeyde tutma gayretini, Mihver Devletlerinin çıkarları açısından yorumlamak mümkündür. Zira Mihver'in ortağı İtalya, Akdeniz'de ve Balkanlar'da Türkiye ile sık sık karşıya gelmekte idi. Olası bir

---

[560] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XIII, No: 66, 16 Ağustos 1939, s. 45-46.
[561] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XIII, No: 590, 2 Eylül 1939, s. 359-360.
[562] Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. I, s. 449, 465.

anlaşmazlık ya da çatışma durumu Mihver'in Balkanlar ve Akdeniz'deki çıkarlarına zarar verebilirdi.

21 Eylül 1939'da De Peppo, Ciano'ya gönderdiği telgrafta bir Alman kaynağından elde ettiği bilgiye göre Türk-İngiliz-Fransız antlaşmasının imzalananacağını ve bunun önceki ortak denklerasyonlardan önemli ölçüde farklı olacağını belirtmiştir.[563] İngiltere'nin Roma Büyükelçisi Loraine, 30 Eylül 1939'da Türk-İngiliz-Fransız Antlaşmasına dair müzakerelerin sonuçlandığını ve antlaşmanın kısa süre içerisinde imzalanacağını Ciano'ya bildirmiştir.[564] İtalya'nın Almanya'nın yanında yer alması, Sovyet Rusya'nın ve Almanya'nın Balkanlarda yayılma çabaları ve İtalyan çekincesi Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmasında etkili olmuştur.[565] Uzun süren gelişmelerin sonucunda Türkiye-İngiltere ve Fransa arasında ortak mutabakata varılmış ve Türk-İngiliz-Fransız ittifakı 19 Ekim 1939'da imzalanmıştır.[566]

Türk-İngiliz-Fransız ittifakı, olası savaşın Balkanlara, Yakın Doğu'ya ve Akdeniz'e yayılmasını engellemesi açısından önemli olmuştur.[567] Antlaşmanın birinci maddesinde Türkiye'nin Avrupa devletlerinden herhangi bir saldırıya uğraması karşısında İngiltere ve Fransa'nın yardım edeceği belirtilmiştir. Bu madde şüphesiz Asya'dan bir tehlike gelmeyeceğine göre Türkiye'yi, Avrupa'da kayıtsız ve şartsız garanti altına almıştır. Ayrıca bu maddenin yalnız Avrupa'yı kapsaması Türkiye'yi Uzak Doğu'da olası bir savaştan koruduğu gibi Rusya ile silahlı bir anlaşmazlıktan da koruduğu açıktır. İkinci maddede ise İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz'de bir saldırıya uğraması karşısında Türkiye'nin yardım edeceği belirtilmiştir. Akdeniz'de İtalya ve İspanya'nın saldırı ihtimali kastedilmiş ancak bu iki devletin tarafsızlıklarını korudukları takdirde Türkiye'nin herhangi bir yardım hareketine girişmeyeceği açık olsa da Almanya'nın denizaltıları aracılığıyla Akdeniz'de İngiltere ve Fransa'ya saldırırsa Türkiye'nin alacağı pozisyonun antlaşma metnin de yer almadığı ancak özel görüşmelerde tespit edilmiş olması

---

[563] **DDI**, Nona Serie, Vol. I, No: 359, 21 Eylül 1939, s. 220.
[564] **DDI**, Nona Serie, Vol. I, No: 542, 30 Eylül 1939, s. 323-324.
[565] **Spokane Daily Chronicle**, 16 Ekim 1939, s. 2.
[566] **Ulus**, 20 İlkteşrin 1939, s. 1; **Tan**, 20 İlkteşrin 1939, s. 1; *La Stampa*, ittifaka ilişkin haberi ve yansımalarını ilk sayfasında vermiştir. **La Stampa**, 20 Ekim 1939, s. 1; Gotthard Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, (Çev. Gülayşe Koçak), TTK Basımevi, Ankara 1990, s. 19.
[567] Muharrem Feyzi Togay, "Ankara muahedesi", **Cumhuriyet**, 21 Birinciteşrin 1939, s. 2.

muhtemeldi. Üçüncü maddede ise Yunanistan ve Romanya'ya bir saldırı olur ve İngiltere ile Fransa da onlara destek verirse Türkiye'nin de harekete geçeceği belirtilmiştir. Gerek mevcut durumda Bulgaristan ve Macaristan'ın Romanya ile olan iyi ilişkileri gerekse Almanya'nın Romanya'dan önemli miktarda hammadde alması savaş çıkma ihtimalini zorlaştırmıştır. Dördüncü maddede ise Akdeniz dışında Yunanistan ve Romanya'dan başka bir devlet tarafından İngiltere ve Fransa'ya bir saldırı yapılırsa imzacı devletler arasında bir istişarenin gerekli olduğu ifade edilirken beşinci maddede ise müttefiklerden birinin himaye etmeyi menfaatine uygun bulduğu bir devleti saldırıdan korumak için yine istişare etmeyi ön plana çıkarmıştır.[568]

Antlaşmanın imzalanmasının ardından Büyükelçi De Peppo, Ciano'ya gönderdiği telgrafta antlaşmanın maddelerini incelemiştir. Ulusal güvenlik, karşılıklı yardım ve saldırganlığa karşı direniş kavramları ile antlaşmanın savunma amaçlı olduğunu ifade eden De Peppo, antlaşmanın İtalyan karşıtı olarak yorumlanmadığını ancak Alman karşıtı olduğunu konusunda hemfikir olunduğunu belirtmiştir.[569] *La Stampa*'da kaleme alınan bir makalede ise Türk-İngiliz-Fransız ittifakının Balkanlara barışı getirmeye yetmeyeceğini ifade edilmiş ve Romanya'nın olası bir savaşa karışması durumunda Türkiye'nin otomatik olarak savaşa girmesinin kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir.[570]

Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması Almanya'da hayal kırıklığı yaratmıştır. İtalya'nın Berlin Büyükelçisi Attolico, antlaşmanın Sovyet Rusya'ya karşı olmadığının beyan edilmesiyle Alman karşıtlığına yol açıldığını ve İtalyan karşıtlığını da hafifletmediğini gibi aksine keskinleştirdiğini belirtmiştir.[571] Zira Almanya, Türkiye'nin böyle bir antlaşmaya kalkışacağını beklemiyordu. Kamuoyunda Türkiye'nin batılı güçlerin isteklerini yerine getirmeyeceği düşüncesi hâkimdi. Alman basını, antlaşmayı imzalamakla Türkiye'nin kendi ülkesinin

---

[568] Peyami Safa, "Muahedenin metni üzerinde", **Cumhuriyet**, 21 Birinciteşrin 1939, s. 3; Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız…", İttifakı", s. 371; **La Stampa**, 20 Ekim 1939, s. 1.
[569] **DDI**, Nona Serie, Vol. I, No: 823, 20 Ekim 1939, s. 520-521.
[570] Alfio Russo, "İnterrogativi Balcanici", **La Stampa**, 20 Ekim 1939, s. 1.
[571] **DDI**, Nona Serie, Vol. I, No: 832, 21 Ekim 1939, s. 531-532.

çıkarlarına ihanet ettiğini ve tarafsızlık ilkesini gözardı ettiğini yazmıştır.[572] İmzaladığı ittifakla Almanların gözünde Türkiye, artık tarafsız bir ülke değildi.[573]

İtalyan basını da antlaşmanın ilk aşamada yeni durumlar ve unsurlara yol açabileceğini ifade ederek hislerini açığa vurmamıştır. Ancak bakıldığında antlaşma Akdeniz'de barışı sağlaması açısından Türkiye, İngiltere, Fransa ve İtalya açısından tatmin edici seviyededir.[574] *Times*'ta yer alan bir makalede antlaşmanın Balkanlarda birliği ve barışı sağladığı, bu nedenle de Balkanlarda yayılma amacı güden Almanya'nın hoşuna gitmediği ifade edilmiştir.[575] Antlaşmayı müttefikler açısından büyük bir zafer olarak nitelendiren Londra[576] ve Lyold George'un[577] karşısında İtalyan *Il Giornale d'italia*, antlaşmanın barış için yapıldığına şüpheyle yaklaşılarak bunun İngiliz-Fransız çemberleme siyasetine dayandığı ve İtalya'nın Karadeniz'de yayılmasına engel olma niteliğinde olduğu ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bu antlaşmaya rağmen Balkan Antantı'nda kalmasının Balkanlarda yeni meseleler ortaya çıkaracağı belirtmiştir.[578] Peyami Safa da bu yazıyı köşesinde ele almış ve yazıyı kaleme alan Gayda'ya yüklenmiştir. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinin tek şartının İtalya'nın Akdeniz'de bir saldırı gerçekleştirmemesine bağlı olduğunu belirten Peyami Safa, antlaşmanın her maddesiyle pasif olduğu ve imzalandığı günden beri Akdeniz'de ne değiştirdiğini sormuştur. Buna ilaveten İtalya'nın sakin kaldıkça Akdeniz'in bir barış denizi olmaya devam edeceğini belirten Peyami Safa, Akdeniz'in kaderinin bu antlaşmaya bağlı olduğu ve Gayda'nın kaleme aldığı yazının İtalya'nın gizli emellerini açığa çıkarmaktan başka hiçbir işe yaramadığını vurgulamıştır. Ayrıca Gayda'nın haksız bir biçimde barıştan şüphelendiği, barıştan şüphelenmesi gerekenin Türkiye olduğunu ancak kendisinin İtalyan meslektaşı kadar acele etmeyeceğini ifade etmiştir. Çemberleme siyasetine de ayrıca değinen Peyami Safa, bu terimin Almanya'yı ilgilendirdiğini vurgulamış, Balkan Antantı'na üye

---

572 **La Stampa**, 21 Ekim 1939, s. 1.
573 **The Leader-Post**, 20 Ekim 1939, s. 1.
574 Nadir Nadi, "Ankara paktı ve İtalya", **Cumhuriyet**, 22 Birinciteşrin 1939, s. 1, 3.
575 **Cumhuriyet**, 24 Birinciteşrin 1939, s. 5.
576 Londra'da son günlerin en önemli siyasi olayı ve İngiliz-Fransız diplomasisinin sansasyonel bir başarısı olarak sunulan Türk-İngiliz-Fransız antlaşması, imzalanmasından önce İtalya'nın bilgilendirildiği ve Ribbentrop özelinde Alman politikasına bir darbe olarak yorumlanmıştır. **DDI**, Nona Serie, Vol. I, No: 825, 20 Ekim 1939, s. 521.
577 **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 27 Ekim 1939, s. 1.
578 **Cumhuriyet**, 26 Birinciteşrin 1939, s. 3.

Türkiye'nin bu antlaşmayla yeni meseleler çıkaracağı iddiasına da İngiltere ve Fransa'nın Balkan Antantı üyeleri Romanya ve Yunanistan'a verilen garantiye Türkiye'yi de eklediğini şeklinde cevap vermiştir. Balkan Antantı üyelerinin üçüne yapılacak olan saldırıyı önleyecek böyle bir antlaşmanın Yugoslavya'yı memnun etmemesinin tek sebebinin ise dışarıdan bir zorlamayla mümkün olabileceğini iğneleyici bir şekilde ifade eden Peyami Safa, *Il Giornale d'italia*'nın savaşın başından beri İtalya'daki barış havasını bozduğunu ve bunun geçici bir ruh krizi olduğunu belirtmiştir.[579]

Alman kamuoyu ise üçlü antlaşmanın her şeyden önce Akdeniz'i ilgilendirdiğini ve İtalyan amaçlarının üzerinde demokles'in kılıcı olacağı göz önüne alındığında İtalyan basınının daha güçlü tepki vermesi gerektiğine inanmıştır.[580] Alman kamuoyunun bu çağrıyla Avrupa'daki müttefikini daha dinç tutmayı ve kendisine karşı kurulduğuna inandığı cephe noktasında kendisine daha da yakınlaştırmayı amaçladığını söylemek mümkündür.

Büyükelçi De Peppo, üçlü antlaşmayı analiz ederek sonuçlarını Ciano'ya göndermiştir. 23 Ekim 1939 tarihli telgrafta antlaşmanın Doğu Sorununu yeniden gündeme getirdiğini belirterek Türkiye'nin bazı kazanımlar elde ettiğini ifade etmiştir. İskenderun Sancağı'nı, miktarı tam olarak belirtilmeyen bir krediyi, İngilizlere olan ihracatın artmasını Türkiye'nin kazanımları olarak değerlendiren De Peppo, Sancak bölgesinin hinterlandının Fransa'nın kontrolünde olacağı, koşulları henüz bilinmeyen kredinin savaş hazırlıklarında kullanılacağını, ihracatın ise tamamen İngiltere tarafından emileceğini ve İngiltere'nin Türk ürünlerinin kullanımını bilmemesi nedeniyle ekonomik olmadığını vurgulamıştır. Bunun karşısında Türkiye'nin özgürlüğünü kaybettiğini ve kendi geleceğini Avrupalı bir gücün egemenliğine bıraktığı ifade eden De Peppo, bir reformcu olarak gördüğü Atatürk'ün Türkiyesi'nin ortak çıkarları olan ve ittifakı olmayan tüm güçlerle akıllıca antlaşmalar yaptığını hatırlatmıştır. De Peppo, Atatürk Türkiyesi'nin ne olursa olsun bir siyasi sisteme girmeyi reddederek özerk kaldığı ifade etmiş ve Cumhuriyet'in ilanından on altı yıl sonra Almanların Balkanlardaki faaliyetleri, İtalyanların

---

[579] Peyami Safa, "Sinyor Gayda aldanıyor", **Cumhuriyet**, 27 Birinciteşrin 1939, s. 3.
[580] **DDI**, Nona Serie, Vol. I, No: 864, 23 Ekim 1939, s. 553.

Arnavutluk'ta bulunması dolayısıyla ortaya çıkan paniğin, özgün ve ustaca olan Kemalizm ilkesinden vazgeçmesi için yeterli olduğu belirtmiştir. De Peppo ayrıca her ne kadar ihtiyatlı bir şekilde sessiz de kalınsa tüm bunların kamuoyunda bilindiğini vurgulamıştır. Antlaşmanın İtalya karşıtı özelliğini kaybetse de Alman ve Rus karşıtı anlam kazandığını belirten De Peppo, 17 Ekim 1939'da Moskova'da devam eden görüşmelerin kesintiye uğraması ve ertesi gün Fransız General Weygand ile İngiliz General Wavell'in Ankara'ya gelerek Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile görüştükleri[581] sırada antlaşmanın aceleyle imzalanmasının arkasında Türkiye'nin değil, Avam kamarasında sansasyonel bir şeyi duyurmak zorunda kalan Chamberlain'i işaret etmiştir. De Peppo, bu olayın Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Terentinev tarafından Rusya'ya karşı saygısız bir hareket olarak görüldüğü ayrıca vurgulamıştır. Öte yandan antlaşmadan önce İtalya'ya karşı bir şiddetli basın kampanyası olduğunu ve Akdeniz'deki olası bir çatışmadan dolayı İtalya'nın bir numaralı düşman olarak gösterildiğini belirten De Peppo, antlaşmanın ardından böyle bir düşmanlığın izinin bile kalmadığı ifade etmiştir. De Peppo, 21 Ekim 1939 tarihli *Ulus*[582] ve 23 Ekim tarihli *Cumhuriyet*[583] gazetelerine atıfta bulunarak Türkiye'nin müttefiklerinden İtalya'yı kışkırtamama yönünde işaret aldığını belirtmiştir. Tüm bunlara ilaveten Türkiye'nin İtalya'nın Balkanlardaki

---

[581] General Weygand ve Wavell, 22 Ekim'de Ankara'dan ayrılmışlardır. **Cumhuriyet**, 23 Birinciteşrin 1939, s. 1.

[582] *Ulus*, antlaşmanın tüm dünyada önemine dair yapılan vurguları ele alırken İtalyan basının Balkanlar ve Akdeniz'de İtalya'nın kayıtsız kalamayacağı durumları ortaya çıkaracak mahiyette olduğuna dair düşüncelerine yer vermiştir. **Ulus**, 21 İlkteşrin 1939, s. 1, 3; Aynı gazetede Falih Rıfkı Atay ise kaleme aldığı yazısında antlaşmanın tam olarak herkes tarafından anlaşıldığını ve Sovyet Rusya ile Türkiye ilişkilerini zora sokacak bir yanının olmaması nedeniyle duyulan memnuniyeti ifade etmiştir. Atay, ayrıca antlaşmanın İtalya aleyhine olmadığını da vurgulamıştır. Falih Rıfkı Atay, "Muahede Hakkında Akisler", **Ulus**, 21 İlkteşrin 1939, s. 1, 3.

[583] Cumhuriyet, Roma'nın antlaşma karşısında Moskova ve Berlin'in birlikte yürümediğini düşündüğüne dair ifadeyi ilk sayfadan vermiştir. **Cumhuriyet**, 23 Birinciteşrin 1939, s. 1; Aynı gazete Yunus Nadi ise kaleme aldığı yazısında antlaşmanın maddi ve manevi taraflarının olduğunu ve antlaşmanın bu doğrultuda İtalya'yı barışı sağlayacak tarafsız bir Balkan bloğu oluşturulması konusunda olumlu düşünceye sevk ettiğini belirtmiştir. Türkiye'nin de İtalya'dan farklı düşünmediğini ifade eden, Yunus Nadi, devamında şunları söylemiştir: "*Böyle bir Balkan bloğuna temel taşı teşkil edebilecek mevki ve kuvrette olan Türkiye'nin az zamanda İtalya ile muvazi yürüyen bir safhada görülüşü, daha doğrusu dönüp dolaşıp İtalya'nın bu hizaya gelişi ibretle temaşa olunacak manzaralardan değil midir?.*" Yunus Nadi, "Ankara Paktının Dünyadaki Tesirleri", **Cumhuriyet**, 23 Birinciteşrin 1939, s. 1, 3.

faaliyetlerinden şüphe duyduğu ve güvensizliğin devam ettiğini söyleyen De Peppo, Türklerin İtalyan tutumlarından dolayı sakin olmadıklarını ifade etmiştir.[584]

La Verita' yapılan antlaşmada olası bir saldırıda Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'dan yardım alacağına dair iğneleyici bir yaklaşımda bulunmuş ve Türkiye'nin ne eski ne de yeni örneklerden bir şey öğrenmediğini ifade ederek Türkiye'yi kandırılmış bir kurban olarak değerlendirmiştir.[585]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de mecliste yaptığı konuşmada antlaşmanın hiçbir devletin aleyhinde olmadığını, Türkiye'nin etki alanı dâhilinde uluslararası barış ve emniyete hizmet ederek kendi emniyetini de korumaya aldığını ifade etmiştir.[586] İtalyan basınında İsmet İnönü'nün sözleri yankı uyandırmış ve Türkiye'nin savaşa karışmamak konusundaki azmi önemle belirtilmiştir.[587] 8 Kasım 1939'da TBMM'de onaylanan Türk-İngiliz-Fransız ittifakı,[588] Türkiye'yi İtalyan tehlikesi nedeniyle İngiltere ve Fransa'ya yanaştırırken Sovyet Rusya'dan uzaklaştırmış ve Türkiye bu defa da Sovyet tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.[589]

İttifakın imzalanmasının ardından 17 Kasım 1939'da Fransız-İngiliz Yüksek Harp Konseyi toplantısında Balkanlarda bir blok kurulması fikri tartışılmış, Fransa Türkiye'de ve Trakya'da cephane depoları kurulması fikrini sunmuş ancak bu İngiltere tarafından reddedilmiştir. 19 Aralık 1939'da Balkanlara yönelik benzer bir

---

[584] **DDI**, Nona Serie, Vol. I, No: 866, 23 Ekim 1939, s. 554-557.

[585] Gazete Çekoslovakya ve Polonya'ya yapılan yardımların aynısı olsaydı Türkiye'nin kaderinin de onlarla aynı olacağını belirtmiş ve Ankara'nın tek umudu olarak Hz. Muhammet'e sığınması gerektiğini ifade etmiştir. Gazeteye göre Ankara, ya kendi gücüne güvenmek zorunda kalacak ya da Varşova ve Prag gibi kaderine boyun eğmek zorunda kalacaktı. **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 27 Ekim 1939, s. 1.

[586] İsmet İnönü konuşmasında barışı korumak için ülkelerin kendi özel bünyesi, coğrafi durumu ve imkânlarına göre pozisyon alabileceğini belirtmiş ve antlaşma hakkında şunları söylemiştir: "*Biz, bu muahede ile harp fecaii içinde ıstırap çeken Avrupa'da bir emniyet mıntıkası tesisi suretiyle, bu facianın müstakbel ittisa ve inkişaflarına mani olmak gayesi güdüyoruz. Muahedenin harekete geçmesi, bu meşru gayeleri çiğnemek isteyen isteyenlerin bulunması ile kaimdir. O ihtimal haricinde, bizim müttefiklerle olan bağlarımız ve hep beraber ilan etmiş olduğumuz yüksek ideal etrafındaki beraberliğimiz, diğer devletlerle normal ve dostane münasebetlerimizi ihlal edebilecek mahiyette değildir. Deruhte eylemiş olduğumuz vazife ve mesuliyetleri hakki ile müdrik olarak, insanlığı inleten harp faciasının bir an evvel nihayete ermesini ve yarınki nesillerin son senelerin ısıraplarına düşmemesini, bütün kalbimizle temenni etmekteyiz. Bugün olduğu gibi yarın da memleketimizi harp mıntıkası haricinde bırakmayı, emniyet ve taahhütlerimizi ihlal etmemek şartıyla, milletimize karşı vazife icabı olarak cidden arzu ediyoruz.*" **Cumhuriyet**, 2 İkinciteşrin 1939, s. 5.

[587] **Cumhuriyet**, 3 İkinciteşrin 1939, s. 5.

[588] **TBMMZC**, D. 4, C. VI, İ. 1, s. 17-22; **Cumhuriyet**, 9 İkinciteşrin 1939, s. 1; **Ulus**, 9 Sonteşrin 1939, s. 1; **Tan**, 9 İkinciteşrin 1939, s. 1.

[589] Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 61.

girişim yaşanmıştır. Yüksek Harp Konseyi, İtalya'yı şüphelendirmemek için Türkiye nezdinde bir girişim yapmadan önce İtalya ile temas kurulmasına karar vermiştir. Bu temasın ardından İtalya da hareket serbestliğini koruma isteğini belirtmiş ve Türkiye'deki girişim kısa bir zaman olsa da vazgeçilmiştir.[590]

İtalyan diplomatların gözünden Türk-İngiliz-Fransız ittifakını öncesi ve sonrasıyla ele aldığımızda ittifakın oluşumundan İngiltere'yi sorumlu tuttuğu görülmektedir. Türk yetkililer ise antlaşmanın izlenen barış siyaseti dâhilinde emniyeti ön plana aldığı vurgularken Mihver, Balkanlar ve Akdeniz'den kendisine doğru bir çevreleme kurulmaya çalışıldığını iddia etmiştir. Neticede Türkiye'nin güvenliğini ön plana alarak giriştiği bu ittifak, Türkiye'nin dış politikasını şekillendirmede elini rahatlatma imkânı vermiş ve savaşın tarafları arasında bir denge unsuru olarak kalmasında önemli rol oynamıştır.

1.2. İtalyan Dış Politikasındaki Gelişmeler

1.2.1. İtalya'nın Arnavutluk'u İşgali ve Yankıları

Birinci Dünya Savaşı sonrası sürekli olarak Balkan topraklarında faaliyetler içerisinde bulunan İtalya, 1920'li yılların sonundan itibaren ciddi şekilde bölge ile ilgilenmeye başlamış ve ilgilendiği devletlerden birisi de Arnavutluk olmuştur. 1929'da İtalya'nın Arnavutluk'u sömürge yapma çalışmalarına dair Türk basınında haberler yer almıştır.[591] İtalya'nın Arnavutluk'taki faaliyetleri, Türkiye'nin İtalya'ya yönelik siyasetinde belirleyici bir unsur olmuş ve Balkanlar, Türk-İtalyan ilişkilerinin gerginleşmesinde kritik bir önem arz etmiştir.

Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali İtalya'yı rahatsız etmiş ve onu bu noktada güçlendirecek, durumu telafi edecek tek şey Arnavutluk olmuştur.[592] Arnavutluk'un coğrafi konumu ve İtalya ile olan geçmişi, yaşanacak senaryonun da bir işareti olmuştur. Bu işaretlerden birisi de Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilmiştir. Atatürk yıllar öncesinde Mussolini'nin Türkiye'ye karşı yapacağı olası bir harekette ilk iş olarak Arnavutluk'a asker çıkarıp orayı işgal edeceğini ve bunun

---

[590] Kâmuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara 1983, s. 13.
[591] **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1929, s. 4.
[592] Kont Galeazzo Ciano, **Savaş Günlükleri 1939-1943**, 5. Baskı, (Çev. Selçuk Uygur), Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 91.

oldukça kolay bir şekilde olacağını ifade etmiştir.[593] Arnavutluk, İtalya için hem Balkanlara hem de Adriyatik'e hâkim olma noktasında önemlidir. Keza 1938 içerisinde İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano, Mussolini'ye, Hitler'in Avusturya'yı alma isteğine karşılık[594] Arnavutluk'u ilhak etmesini ve böylece Adriyatik'in bir iç deniz olması için bir teklifte bulunmuş, Mussolini de bu teklife olumlu bakmış hatta bu amaç için savaşabileceğini söylemiştir. Ciano bu planı İtalyan Sanayiciler Konfederasyonu Başkanı Volpi ile de paylaşmış, Volpi de bu plan kapsamda İtalya'nın Arnavutluk ve Türkiye'yi işgal etmesini ummuştur.[595] Yugoslavya ile olumsuz ilişkilerin temelinde de bu mesele yatmaktadır. Mussolini iktidara geldikten sonra bu nedenlerle Arnavutluk meselesini ele almış ve İngiltere'nin de arka çıkmasıyla Arnavutluk'ta başka bir devletin yaşamına izin vermeyecek derecede bir düzen getirmiştir. Mussolini izlediği siyaset ile Arnavutluk'un siyasi hamisi olduğunu kabul ettirmiştir. Arnavutluk'un da Yugoslavya ile arasının kötü olması İtalya'yı "*ehve-i şer*" konumuna getirmiştir. İtalya, Arnavutluk'un dış politikasının yönünü tayin ettiği gibi iç işleyişte de etkili olmuştur. İtalyanlar, ekonomik desteğin yanı sıra[596] zabıt ve memur vermek suretiyle de Arnavutluk'a yardım etmişlerdir.[597] İtalyanların Arnavutluk üzerinde bu denli etkili olması, işgale giden sürecin hızlanmasında ve işgalin kolaylaşmasında etkili olmuştur.

---

[593] Hasan Rıza Soyak ile Ali Fethi Okyar arasında yapılan görüşmede Soyak, Atatürk'ün bu konudaki düşüncelerini şöyle aktarmıştır: "*Bizim için sulh esastır. Tarafımızdan haber girişmek hatta harbi temenni etmek kat'iyen varit değildir. Fakat Mussolini bize taarruz etmek deliliğine kapılırsa, sahillerimize bir çıkarma yaparak gelmelerini temenni ederim. Sahillerimiz açıktır. Arazi itibariyle müsait gördükleri herhangi bir bölgeye, her zaman çıkarma yapabilirler, buna mani olamayız, yalnız asıl çıkarma yeri belli olduktan sonra bütün kuvvetlerimizi toplayıp üzerlerine gider, gelenleri behemehâl denize dökeriz. Bu suretle yurt korumaktaki eşsiz azim ve kudretimizi cihana, bir kere daha göstermiş oluruz. Fakat böyle bir şey yapamazlar. Türkiye'ye karşı bir harekete karar verirlerse Arnavutluk'a asker çıkarmak ve orayı işgal etmekle işe başlayacaklardır. Bunu kolayca yapabilecekleri aşikârdır.*" Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C. II, , s. 527..

[594] İtalya, Avusturya sorununu "*sadece İtalya'nın değil Avrupa'nın meselesi*" olarak görüp Avrupa sınırlarının sadece kendilerinin garantisi altında olmadığını ve sınırlarının yalnızca Avusturya ile sınırlanmayacağını belirterek vazgeçmesi de Almanya ile yakınlaşmasının nedenlerinden biri olmuştur. Muharrem Feyzi Togay, "Son poletika Hareketleri", **Cumhuriye**t, 5 Haziran 1935, s. 2.

[595] Ciano plan kapsamında Arnavutluk'un iki milyon İtalyan yerleşimciyi alabileceği ve bölgenin gelişmesi için İtalyan vatandaşlar ile İtalyan istihbaratına ihtiyaç duyulduğunu belirten bir rapor hazırlamıştır. Smith, **Mussolini's Roman Empire**, s. 149-150.

[596] Arnavutluk hükümeti İtalya'dan 10 yıl vadeli 10.000.000 Franklık borçlanma yetkisi almıştır. Bu paranın bütçe açığını kapatmak, ekonominin düzelmesi, bayındırlık ve eğitim işleri için kullanılmasına karar verilmiştir. Bu durum İtalya'nın Balkanlara ne kadar önem verdiğinin de delili olmuştur. Arnavutluk'un İtalya'dan borçlanması hiç şüphesiz İtalya'nın Arnavutluk nezdinde konumu güçlendirmiştir. **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1931, s. 3; Muharrem Feyzi, "Arnavutluk ve İtalya", **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1931, s. 2.

[597] Muharrem Feyzi, "Arnavutluk", **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1930, s. 2;

İtalya'nın Balkanlarda Yugoslavya ve Macaristan ile kurduğu temaslar, İtalyan sponsorluğunda gerçekleşen Yugoslav-Macar yakınlaşması ve yine İtalyan sponsorluğunda Macar-Romen yakınlaşması Avrupa siyasetinde ilgiyle izlenirken Türkiye de ise gelişmeler endişeyle takip etmiştir. Türkiye, Yugoslavya'nın ortaklıktan bağımsız bir politika izlediğini görmüştür. Bu durum Balkan Antantı'nın ortadan kalkacağına işaret eden bir gelişme olmuştur. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Yugoslavya'nın izlediği bu siyasetin Balkan Antantı'na yönelik etkilerini sorduğu Yugoslavya elçisinden, Ege'nin Türkiye-Yunanistan ile birleştiği gibi Adritayatik'in de İtalya-Yugoslavya ile birleştiği cevabını almıştr. Yugoslav elçi Türkiye, İtalya'nın dostu ise bu konuda endişeye kapılmaması gerektiğini ifade etmiştir.[598] Yugoslavya, ilerleyen süreçte Arnavutluk'un işgaline itiraz etmeyeceğini bildiren Yugoslavya[599] aracılığıyla İtalya, Arnavutluk ile kara bağlantısı kurmuştur. Ke

Mussolini, 26 Mart 1939'da Faşist Fırka'nın yirminci yıl dönümünde yayılmacı düşüncesini yansıtan bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında faşizmin yirmi yılından övgüyle bahsetmiş ve yapılanların kalıcı olduğunu ifade ederek "*Nevmid ve endişeli, intizamsız muzaffer fakat mağlup 1919 İtalya'sı ile mütekâsif, disiplinli, yaratıcı, muharip ve emperyal 1939 İtalyası arasında bir mukayese yapmakla meşgul olmayacağım*" sözleriyle İtalya'nın yaşadığı değişikliğe vurgu yapmıştır.[600] Mussolini'nin bu sözleri, İtalya'nın 1939 yılında daha etkin bir politika izleyeceğinin işareti olmuştur.

Türk basınında İngiliz kaynaklarına dayanarak yapılan haberlerde İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmeye hazırlandığı belirtilmiş, bu kapsamda 20.000 İtalyan askerinin Brindisi'de vapurlara bindirilmek üzere olduğu ifade edilmiştir. Bu haberler Arnavutluk başkenti Tiran'dan resmi olarak yalanlanmıştır. Fransız basınında da İtalya'nın bu hareketle; Türkiye, Yugoslavya, Polonya, Romanya ve bazı devletlerle kurulmak istenen olası bir ittifaka Arnavutluk'un katılmasını engellemeye çalıştığı ifade edilmiştir. Ayrıca İngiliz basınında İtalya'nın, Arnavutluk'a fiili hâkimiyetini kabul etmesi için baskı yaptığı ve bazı taleplerde

---

[598] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XI, No: 99, 24 Ocak 1939, s. 140-141.
[599] **Son Posta**, 6 Nisan 1939, s. 1.
[600] **Cumhuriyet**, 27 Mart 1939, s. 1, 9.

bulunduğu belirtilirken talepler arasında Arnavutluk ordusunu kontrol etmek isteği bulunduğunu ifade edilmiştir.[601] İtalyan basınında ise bu iddialar sadece söylenti olarak görülmüş olsa da[602] İtalyan donanmasına ait bazı gemilerin Arnavutluk'un Draç Limanı'na gittiğine dair basında haberler yer almıştır.[603] İtalya ve Arnavutluk arasında yeni bir antlaşma görüşmesi yapılırken Tiran başta olmak üzere çeşitli yerlerde olaylar yaşanması, bazı silahlı çetelerin gösteri yürüyüşü düzenlemesi ve bundan dolayı Arnavutluk'ta bulunan İtalyanların güvenliğinin tehlikeye düşmesi sonrasında harekât başlamıştır. İtalyan donanması, 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'un Draç ve Avlonya başta olmak üzere "*Arnavutluk halkının refahı için*"[604] birçok limana asker çıkarmıştır.[605] İtalya'nın isyanı bastırma bahanesiyle çok fazla askeri getirmesi alay konusu olmuştur. Numan Menemencioğlu, böylesine bir durumu ortadan kaldırmak için iki tabur askerin yeterli olacağını düşündüğü ifade ederken bu gelişme Türkiye'nin kuşkularını haklı çıkarmaya yetmiştir.[606] Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hamdi Arpağ da 8 Nisan'da Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta Hitler'in Arnavutluk'un işgalini uygun bulduğunu yazmıştır.[607]

İtalya, Arnavutluk'un işgaliyle Adriyatik'in iki tarafını da kontrol etmek ve Akdeniz'de olası bir savaşta Otranto Boğazı'nı kontrol etmeyi istemiştir. Ayrıca Balkanlar da yaşanacak olan olası bir savaşta da Almanya'nın müttefiki olarak bir köprü vazifesi görmesi açısından önem teşkil etmiştir.[608] Buna ilaveten İngiltere'nin küçük devletleri bir araya getirerek blok oluşturma düşüncesi karşısında İtalya, Yugoslavya'yı ve Balkan devletlerini uyarmak ve siyasi prestiji tazeleme yoluna gitmiştir.[609] İtalya'nın Arnavutluk'u işgali önce Yugoslavya'yı ardından da

---

[601] **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1939, s. 1, 7.
[602] **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1939, s. 3; **Ulus**, 6 Nisan 1939, s. 1, 8.
[603] İtalyan basınında İtalya'nın Arnavutluk'un Yunan sınırında kuvvetlerini takviye ettiği ve Draç'a asker sevk edildiğine dair haberler çıkmıştır. **DBTDA**, Fon Kodu: 566, Yer Bilgisi: 251-2157-11, Belge Tarihi: 29.06.1939; **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1939, s. 1.
[604] **Il Giornale d'italia**, 8 Nisan e 1939, s. 1.
[605] **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1939, s. 1, 9; **Son Posta**, 8 Nisan 1939, s. 1; **Ulus**, 8 Nisan 1939, s. 1; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 7.
[606] Kroll, "Bir Diplomatın Türkiye…", s. 221.
[607] **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44138-209261-21, Belge Tarihi: 08.04.1939.
[608] Muharrem Feyzi Togay, "Akdeniz'in kapıları", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1939, s. 2.
[609] Nadir Nadi, "Arnavutluk tarihe karışırken", **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1939, s. 1, 5.

Yunanistan'ı hedef tahtasına koymuştur.[610] İtalya'nın bu faaliyetleri, Türkiye'nin endişesini artırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ilk defa büyük bir Avrupa devleti Balkanlara adım atarken,[611] İtalyan gazeteleri işgali haklı göstermek için çalışmalar yapmış ve bu kapsamda Arnavutluk Kralı Zago'nun bir derebeyi hâkimiyeti kurmak istediğini, şahsi çıkarları için devleti kullandığını, Zago'nun önceden İtalya'dan askeri yardım istediğini ve bunun reddedildiğini belirtmiştir. Almanya İtalya'ya arka çıkarken[612] İngiltere ilk aşamada sessiz kalmıştır.[613] 170 İtalyan gemisinin yanı sıra uçaklar da bildiri atmak[614] amacıyla harekâta katılmış ve İtalya, 1927 antlaşmasını bahane göstererek işgal harekâtına başlamıştır.[615] Kral Zago, 8 Nisan akşamı ülkesini terk etmiş ve Yunanistan'a iltica etmiştir. İtalyan basını da İtalya'nın Arnavutluk'u işgaliyle Avrupa'nın kaderinin artık Berlin-Roma Mihveri'ne bağlı olduğunu ve işgalin ne kadar önemli olduğunun yakında gerçekleşecek olan olaylarla ispatlanacağını belirtmiştir.[616] Bu ifadeler İtalyan basınının, İtalya'nın Arnavutluk işgaliyle sınırlı kalmayacağını ve başka işgal hareketlerine girişeceğine inandığını göstermektedir. Netice de Türkiye ve Yunanistan, bu gelişmelerden tedirgenlik duymada haklı çıkmıştır.

---

[610] "Arnavutluk ve İtalya", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1939, s. 3.
[611] M.F.T, "Arnavutluk hadiseleri ve Balkanlar", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1939, s. 5.
[612] Türk yetkililer İtalya'nın Almanya'ya işgalde destek olduğunu düşünüyordu. Hans Kroll, Başbakan Refik Saydam'ın kendisine şunları söylediğini ifade etmiştir: "*Almanya'nın Berlin-Roma mihveri konusunda içinde bulunduğu güç durumu anlayışla karşılamakla birlikte, İtalya'nın Arnavutluk'taki tutumunda, Almanya'nın ne yazık ki, İtalya lehine ve Türkiye'ye karşı takındığı tutum takındığı sonucunu çıkarmak zorundayız. Almanya, italya'ya 10 verirken Türkiye'nin notunu 3'te bırakmıştır. Mussolini, hükümetinize haber vermediyse, bu bir kez daha göstermektedir ki İtalya, Almanya'nın görüşünü göz önünde tutmak ihtiyacını duymamaktadır.*" Kroll, "Bir Diplomatın Türkiye…", s. 222; Ancak İtalya, Adriyatik'te Almanya'nın olmasına karşıydı. **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1939, s. 7.
[613] **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1939, s. 9.
[614] İtalyan uçakları tarafından atılan bildiride şu ifadeler yer almıştır: "*Arnavutlar, topraklarınızda karaya çıkan İtalyan askerleri asırlarca sizin dostumuz olan ve bu dostluğu ispat etmiş bulunan bir millete mensuptur. Ezileceği muhakkak olan boş bir mukavemete kalkışmayınız. Sizi mahvetmiş olan ve sizi şimdi boş yere kan dökmeye sevk etmek arzusunda bulunan hükümetinizi dinlemeyiniz. Kral ve imparatorun askerleri nizamı, adaleti ve sulhu tesis etmek için geliyorlar ve bunları teessüsü için icap ettiği kadar kalacaklardır.*" **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1939, s. 9.
[615] Bu antlaşmaya göre İtalya, istiklalini tehlikede gördüğü halde Arnavutluk'a müdahale etme hakkına sahipti. **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1939, s. 9.
[616] **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1939, s. 1, 7.

İtalya, 7-10 Nisan tarihleri arasında kendisi için "*en yakın ve ele geçirilmesi en kolay ülke olan*"[617] Arnavutluk'un işgalini gerçekleştirmiştir.[618] İşgalden sonra Tiran, İtalyan bayraklarıyla donatılmış ve Arnavut tacı İtalya kralına takdim edilmiştir.[619] 16 Nisan'da ise İzmir'de bulunan İtalyan konsolosluğu önünde bulunan İtalyan bayrağının yanına İtalyan bayrağından daha küçük ve direği kısa olan bir Arnavut bayrağı dikilmiştir. İzmir'de bulunan İtalyanlar bu durumu sevinçle karşılamıştır.[620]

Arnavutluk'un işgali Türk kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır.[621] Peyami Safa, köşesinde İtalyan işgalini ele almış ve "*...biliyoruz ki eski Roma'dan yenisine veya ilk fatihten sonuncusuna kadar, dünyanın hiçbir fetih, hiçbir istila ve müstemleke harbi, küçüğe ve cılıza acımamıştır.*" diyerek Arnavutluk'un zayıflığına vurgu yapmış ve acınası olan bu duruma şaşırmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Arnavutların Osmanlı Devleti'nde ayrıcalıklı bir konumda bulunmasına rağmen

---

[617] Arnavutluk eskiden beri İtalya için bir önemli olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda zaten işgal ettiği Arnavutluk istinadı için önemli oranda çaba ve para harcamıştır. Arnavutluk, Balkanların yanı sıra Adriyatik denizi içinde önem arz etmiş ve limanları dolayısıyla bir üs olarak kullanılmaya müsait bir bölge olmuştur. C.V. Usborne, "Arnavutluk işgalinin askeri cephesi", **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1939, s. 5.

[618] Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 7; Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi**, s. 7; **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1939, s. 1; **Ulus**, 8 Nisan 1939, s. 1; **Tan**, 8 Nisan 1939, s. 1; **La Stampa**, 8 Nisan 1939, s. 1.

[619] Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 1, 8; 13 Nisan 1939'da Arnavutluk tacının İtalya Kralı'na verilmesine dair Faşist Konsey'de bir kanun hazırlanmış ve bu kanun 15 Nisan 1939'da Korporasyonlar Meclisi ve Ayan Meclisi tarafından kabul edilmiştir. **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44142-209313-48, Belge Tarihi: 18.04.1939.

[620] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0 Yer Bilgisi:239-611-8, Belge Tarihi: 28.04. 1939.

[621] Türkiye'de Arnavutluk işgalinin etkisinin fazla olmasında Türkiye'nin Arnavutluk'u Osmanlı Devleti sınırları içerisinde olduğundan ndan yabancı bir ülke olarak değil kardeş bir ülke ve millet olarak görmesi de etkili olmuştur. Kroll, "Bir Diplomatın Türkiye…", s. 222; Mussolini, Arnavutluk'u "*Bir zamanlar Türklerin maşası*" olmakla değerlendiriyordu. **OOBM**, Vol. XV, s. 29; Burada sözü Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na bırakmak yerinde olacaktır. Yakup Kadri, Tiran Elçiliği döneminde eski Türk yöneticilerinden birinin Şurayı Devlet Başkanlığı görevini yürüttüğünü ve sonrasında Başbakan olduğunu yazmıştır. İtalya'nın Arnavutluk işgali söylentilerine karşı Mussolini'ye telgraf çeken Başbakan, bir kitapta belirtilen ifadelerle Türkleri 'Asyalı' olarak nitelendirmiş ve "*Bir vakitler Asyalıların bize reva gördükleri vahşeti tekrar mı etmek istiyorsunuz*" demiştir. Başbakan, faşist zabitlarin kendisini yakalamaya çalışması üzerine kendince 'Asyalı' diyerek küçümsediği Türklerin elçiliğine sığınmıştır. Yakup Kadri'ye göre Arnavutluk'ta Türk sevgisi olduğu kadar Türk düşmanlığı da mevcuttur. Zira Türkiye'nin hala buradaki eski yurttaşlar üzerinde etkisi vardı ve Türkiye'nin Arnavutluk'un işlerine karışabilmesi onlarca hala mümkün idi. Yakup Kadri, Türk elçiliğinin halini şöyle anlatmıştır: "*Bizim elçilik, kiminin kocası, kiminin oğlu, kiminin babası, hapsedilmiş birçok hanımlar, beyler ve hatta çocuklarla dolup dolup boşalıyordu. Bunların hepsi benden medet ummaya geliyorlardı.*" Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1967, s. 65-79.

arkadan vurmaya çalıştığını ifade ederek eleştiri yapmıştır.[622] Ahmet Şükrü Esmer ise İtalya'nın bu işgal ile Balkanlara yerleştiğini ve bunun İngiltere ve Fransa tarafından kabul edilmemesi dâhilinde Avrupa'da büyük bir savaşa neden olacağını yazmıştır. Esmer ayrıca demokrat devletlerin ne yapacakları konusunda tereddütte kaldıklarını vurgulamıştır.[623]

Türk basının tutumu İtalyanlar tarafından da takip edilmiştir. 9 Nisan 1939'da De Peppo, Ciano'ya gönderdiği telgrafta Türk basınının Arnavutluk sorunuyla ilgili gelişmelere son derece ılımlı yaklaştığını, bazı hoş olmayan noktaların bulunmasına rağmen Arnavutluk'taki İtalyan çıkarlarının genel olarak kabul edildiği, İtalya'nın Arnavutluk'taki işgal hareketinin mevcut gerilimi artırsa da Avrupa'daki çatışmanın temeli olmayacağına dair bir beklenti içerisinde olduğunu yazmıştır.[624]

İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin yankıları devam ederken bu siyasi ve askeri karmaşa ortamında TBMM'de hükümet programı açıklanmış ve mecliste yapılan konuşmalarla Türkiye'nin dış siyasette izleyeceği yola değinilmiştir. Başbakan Refik Saydam, dış politikada barışçı bir siyasetle yola devam edeceklerini, dünyadaki baş döndürücü siyasi iklim karşısında her zamankinden fazla uyanık olacaklarını, Türk ordusunun her tehlikeyi ve saldırıyı bertaraf edeceğini ifade etmiştir. Saydam'ın bu sözlerini *La Stampa*, Türkiye'nin kesin bir şekilde tarafsızlığını ilan ettiği şeklinde duyurmuştur.[625] Konuşma yapanlardan birisi olan Emin Sazak da Arnavutluk'u kastederek İtalya'nın işgal edilen ülkelere acı duymadığı şeklinde ilginç bir ifadeyle şunları söylemiştir:

"*...ölmesini bilmeyen bir millet yaşayamaz. Bizim başımıza birçok felaketler geldi. Trablus'u gördük, Hicaz vaziyetini biliyoruz. Bir avuç Türk nerede ve vaziyette olursa olsun ölümü ve yokluğu düşünmeden çalıştı. İstiklal böyle kazanılır, böyle korunur. Yoksa herhangi bir millet, kendi bahçesine girer gibi girer ve bunlara karşı konulmazsa karşı koymayanların istiklal hakları fiilen yoktur. Onun için ben doğrusu akıbetlerine acımadım. Arnavutluk hiç olmazsa bizim Trablus'ta yaptığımızın dörtte birini yapmalıydı. Çünkü bunlara Türk kanı filan da katışmıştı. Yalandan iki tüfek*

[622] Peyami Safa, "Arnavutluk misali", **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1939, s. 3.
[623] Ahmet Şükrü Esmer, "Demokrat Devletler Cephesinin Tereddütü", **Ulus**, 12 Nisan 1939, s. 3.
[624] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XI, No: 514, 9 Nisan 1939, s. 605.
[625] **La Stampa**, 12 Nisan 1939, s. 2.

patladı; sonra Allah'a ısmarladık denildi! Bütün dünya bilir ki, Türk, böyle yenilir yutulur bir lokma değildir."[626]

İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinden tedirgin olan bir diğer devlet de Yunanistan olmuştur. İtalya, Yunanistan'daki Maslahatgüzar Fornuri aracılığıyla Başbakanı Metaksas'a ulaşarak Arnavutluk'un işgalinden tedirgin olan Yunanistan'a teminat vermiştir.[627] Yunanistan bu teminatı memnuniyetle karşılamış ve Roma'daki elçisi aracılığıyla teşekkür etmiştir. İtalyan basınında, İtalya'nın, Yunanistan ve Türkiye'nin limanlarını yabancı devletlerin filolarına vermesini hoş karşılamayacağı ve Arnavutluk'un Ege ve Karadeniz'e bir sıçrama tahtası olabileceği ifade edilirken[628] Türk basınında ise İtalya'nın Arnavutluk'un işgali ile Balkanlarda izlediği politika ele alınmıştır. De Peppo'nun Ciano'ya gönderdiği telgrafta, İtalyanların Kuşadası'na çıkacağı gibi söylentilere yer verilirken ileri görüşlü ve dinamik faşist dış politikanın başarısının Türk basını tarafından kabul edildiği ancak dişleri gıcırdattığı belirtilmiştir. De Peppo, Türk basınındaki endişelerin İtalyan politikasının hedefe ulaştığını gösterdiğini vurgulamıştır.[629]

29 Nisan 1939'da Ankara'da Maslahatgüzar Berio, Ciano'ya gönderdiği telgrafta Yugoslav elçisi Adzemoviç'in kendisine Arnavutluk meselesine karşı Türkiye'nin tepkisini anlattığını yazmıştır. Telgrafta Türk çevrelerinin İtalya'nın Anadolu'ya kafayı taktığı ve bunun dış politika kaygılarının önüne geçtiği belirtilirken Adzemoviç'in İtalya'nın samimi bir dostu olarak Türkleri sakinleştirmeye çalıştığı ifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin, İtalyan saldırısının Ege'ye doğru ilerlediği ve İtalyanların Arnavutluk'a yeni asker sevkatı yaptığı söylentilerinin kaygıya yol açtığı ve Adzemoviç'e ılımlı bir şekilde Türkleri ikna konusunda ısrar etmesi için Berio'nun teşvik ettiği bilgisi yer almıştır.[630]

---

[626] **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1939, s. 1, 9.
[627] Mussolini, Metaksas'a gönderdiği mesajda Yunanistan'a bir İtalyan saldırısı olacağı haberinin asılsız olduğunu ve bu iddiaların tahrik etmek amacıyla çıkarıldığı ifade ederek şunları söylemiştir: "*Faşist İtalya, Yunanistan'ın tamamiyeti mülkiyesine kat'i surette hürmet etmek niyetinde olduğunu bir daha teyit eder. Faşist İtalya, her iki memleketi bağlayan samimi ve dostane münasebatı idame ve inkişaf ettirmek arzusundadır ve bu arzusunun müspet delillerini vermeye amadedir.*" **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1939, s. 9.
[628] **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1939, s. 1, 9.
[629] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XI, No: 598, 25 Nisan 1939, s. 690.
[630] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XI, No: 616, 29 Nisan 1939, s. 710.

İtalya'nın Arnavutluk'u işgal ettiği gün Türkiye ile olan ilişkilerinin İtalya nedeniyle bozulmaya başladığını gören Almanya, Von Papen'i Türkiye'ye Büyükelçi olarak atamıştır.[631] Zira Von Papen, İtalya'nın bu işgalinin Türkiye'nin gözünde kendisine yönelik bir saldırganlık olarak algılandığını biliyordu.[632] 24 Nisan 1938'de Tevfik Rüştü Aras ile bir görüşme gerçekleştiren Galli, Türk-Alman ilişkilerinin Karadeniz ve Sovyet Rusya ile ilişkilerde alışılagelmişin dışında geliştiğini belirtmiştir. İlişkilerdeki bu gelişimin Türkiye ile İtalya-İngiltere arasındaki ilişkilere zarar vermemesi gerektiğini ifade eden Galli, Akdeniz ile Karadeniz arasında uzanan bir yarımada olarak Türkiye'nin maksimum güvenlik politikası izlemesinin doğal olduğu ifade etmiştir. Galli, Von Papen'in Türkiye'ye büyükelçi olarak atanması gündeme geldiği zaman ise Aras'ın *ilginç bir şahıs* olarak nitelendirdiğini ve bu atamanın Berlin'deki Türk Büyükelçiliği aracılığıyla kendisine daha önceden gayriresmi olarak bildirildiği ifade edilmiştir. Galli, bu noktada Hitler'in, Von Papen'in arkadaşlarının bu bilgiyi ifşa etmelerine kızdığını belirtmiştir. Galli ayrıca, Von Papen'in atanmasının ardından Türk basınındaki haberlerden yola çıkarak Türk-Alman ilişkilerine dair tespitlerde bulunmuştur.[633] Ribbentrop, Von Papen'in görevinin Almanya'nın savaştan kaçınmak adına çaba harcadığına Türkiye'yi inandırmak olduğu ifade etmiştir.[634] Von Papen, 1939'un başında Türkiye gibi bir ülkede görev almak istememiştir. Bunun nedeni yeni kurulmuş olan Türk devletinin iç sorunlarla boğuşurken bir yandan da ülkenin Atatürk reformlarına uydurulmasına çalışlmasıdır. Zira bu dönemde Türk yöneticiler, Almanya ile ilgili bir amaç gütmemiş, ne pantürkist ideal peşinde koşmuşlar ne de sınırlarını genişletme çabası içerisinde olmuşlardır. Von Papen'e göre Türkiye, Nisan 1939'da Reich için önemli

---

[631] Nurettin Gülmez, Ersin Demirci, "Von Papen'in Türkiye Elçiliği", **ÇTTAD**, C. XIII, S. 27, Aralık 2013, s. 230; Von Papen, 26 Nisan'da Türkiye'ye gelmiştir. **Stampa Sera**, 26 Nisan 1939, s. 1; Von Papen'in Ankara'daki faaliyetleri, Anadolu kapılarını ve Doğu Akdeniz'i bekleyen Türkiye'yi, Alman etkisi altına alacağı şeklinde yorumlanmıştır. Lüsyen Romye, "Almanya'nın harbe ihtiyacı var mıdır?", **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1938, s. 3; Ancak *Cumhuriyet* bu yorumu reddetmiş ve Atatürk Türkiye'sinin bağımsızlığına düşkün müstakil bir devlet olduğu, siyasetini kendi çıkarlarına, ittifaklarına ve taahhütlerine uygun olarak belirlediğini ve yönettiğini belirtmiştir. Bunun temelinin de barış olduğunu ifade etmiştir. **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1938, s. 7; Von Papen Almanya'nın dostluk duygularını konusunda Cumhurbaşkan'ı ve Başbakan'ı ikna etmeye çalışsa da İtalyan tehdidi ile ilgili sorularına somut güvenler verme olanağına sahip değildi. Kroll, "Bir Diplomatın Türkiye…", s. 225.

[632] Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. I, s. 362-363.

[633] **DDI**, Ottova Serie, Vol. IX, No: 4, 25 Nisan 1938, s. 6-10.

[634] Almanya, İtalya'dan da Türkiye'nin çıkarlarına yönelik bir tehdit olmadığına dair inandırıcı kanıtlar elde etmiştir. Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. I, s. 363.

bir ülke haline gelmişti.[635] *Temps*'e göre Von Papen, Ankara'ya gelmekte çok geç kalmış ve Türklerin, Batılı güçlere bağlanmalarını engelleyecek yeterli tezleri sunamamıştır.[636] Türkiye'nin batılı güçlere kaymasında İtalya'nın Arnavutluk'u işgal ve Balkanlardaki faaliyetleri etkili olmuştur.

Bu dönemde "*Atatürk hayatta olsaydı İkinci Dünya Savaşı Balkanlara inmezdi*"[637] görüşü yaygınken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Alman Büyükelçi Von Papen ile yaptığı görüşmede Atatürk'ün Balkanlardaki eseri olan Balkan Antantı'na güvenini vurguluyordu.[638] Von Papen ise Hitler ve Ribbentrop'tan İtalya'nın Arnavutluk'taki askerlerini azaltması konusunda baskı yapılmasını istiyordu.[639] 3 Haziran 1939'da ise Kont Ciano, Arnavutluk ile imzaladığı antlaşma ile İtalya'nın, Arnavutluk'un tüm diplomatik meselelerini ele alma imkânını sağlamıştır.[640] Bunun sonucunda Tiran'da bulunan Türk elçiliği İtalyanlar tarafından kapatılmıştır.[641] Daha sonra İkinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan İtalya, 24 Mart 1945'te Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımıştır.[642] 16 Temmuz 1945'te de Arnavutluk lideri Enver Hoca'nın isteği üzerine Türk konsolosluğu kapatılmış ve Türkiye-Arnavutluk ilişkileri kopmuştur.[643]

İtalya'nın Arnavutluk'u işgali Türk diplomasisi ve basınında büyük bir ilgiyle takip edilirken İtalyanlar diplomatlar da Türkiye'nin tepkilerini sıkı bir şekilde takip etmiştir. Türk kamuoyu işgalden dolayı İtalya'yı hedefe koyan haber ve yazılar yayımlamış olmasına karşın bu yazılarda İtalya ile Arnavut Kral Zago'nun ilişkilerine eleştiriler de getirilmiştir. Türkiye, işgalden dolayı kendisini tehlikede görürken var olam mevcut endişe ve güvenlik kaygısı daha da artmış, Türk yetkililerin Balkan Antantı'na bağlılığı vurgulayan sözleri ön plana çıkmıştır. İşgalin

---

[635] Reiner Möckelmann, **Franz von Papen; Hitler'in Türkiye Büyükelçisi**, (Çev. Selma Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2019, s. 53.
[636] **La Stampa**, 14 Mayıs 1939, s. 8.
[637] Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, C. II, s. 528-529.
[638] Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 56.
[639] Möckelmann, **Franz von Papen; Hitler'in**..., s. 95.
[640] **La Stampa**, 4 Haziran 1939, s. 1.
[641] Bu gelişme üzerine Tiran'da bulunan Türk Elçisi Hulusi Fuat Togay, 21 Haziran 1939'da Arnavutluk'tan ayrılmıştır. Bilal N. Şimşir, "Cumhuriyet'in İlk Çeyrek Yüzyılında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri", **AAMD**, C. XXII, S. 64, Kasım 2006, s. 23.
[642] **Cumhuriyet**, 25 Mart 1945, s. 3.
[643] Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, Tiran'da 27 Haziran 1959'da Türkiye Büyükelçiliğinin yeniden açılmasıyla kurulmaya başlamıştır. Şimşir, "Cumhuriyet'in İlk Çeyrek…", s. 23.

dikkat çeken bir diğer yanı da Almanya'nın Türkiye'ye aynı dönemde diplomatik bir el uzatması olmuştur. Almanya bu diplomatik hamlede diplomatik ilişkilerin kesildiği 1944'e kadar Türk-Alman ilişkilerinde etkin biri olan Von Papen'i atamış, Türk endişelerini gidererek Mihver'in ortak çıkarları doğrultusunda Türk ve İtalyan devlet adamları nezdinde çalışmalar yürütmüştür.

1.2.2. Alman-İtalyan Hayat Sahası ve Çelik Pakt

Almanya ve İtalya'nın bu denli yakınlaşmasında önemli bir etken olan "Hayat Sahası" kavramından da bahsetmek Çelik Pakt ve sonrası Alman-İtalyan ilişkilerini anlamakta faydalı olacaktır. Hayat sahası kavramını yeni bir savaşın işareti[644] olarak gören Yunus Nadi, köşesinde sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği sorusuna cevap aramış ve Alman Dışişlerinin resmi yayın organı olan *Diplomatische und politische Korrespondenz*'da yayımlanan makaleyi ele almıştır. Makalede hayat sahasının öyle korkulacak bir tarafının olmadığı ifade edilmiş, kavramın askeri değil ekonomik mahiyette olduğu vurgulanmıştır. "*Hayat sahası öyle bir havzadır ki bir millet, kendi halkının serbest inkişafı ve milli varlığının muhafazası için oradan daima müşkülsüz, manisiz istifade edebilsin.*" denilen makalede İngiltere gibi bazı devletlerin hayati ihtiyaçlarını geniş bir imparatorlukta bulabildiğini vurgulamıştır. Deniz yollarının onun için hayati olduğu ancak Almanya'nın sömürge bölgesi olmadığı için Doğu Avrupa'da bulabileceğini ve müdahale edebileceği ifade edilmiştir. Almanya'nın işine karışıldığında bu hareketi düşmanca algılamasının doğru olduğu, aynı şeyin İngiltere'ye yapılsa onun da aynı tepkiyi vereceği vurgulanarak "*Hayati saha ile bu sahanın müdafaası meselesi aslında hiç arazi meselesi olmadığı halde ancak tasavvur ve tasmime müstenid bir tehdit karşısında böyle bir mahiyet iktisap edebilir.*" kavram açıklanmaya çalışılmıştır. Yunus Nadi, hayat sahası meselesini ele aldığı makalesinde kavramının altının boş olduğunu sorgulamış, hayat sahası kapsamında farz edilen ülkelere hayat hakkı tanınmadığını ve dünyanın her yerinde bunun doğal olarak reddedildiğini ifade etmiştir.[645]

Almanya'nın gibi İtalya'nın da bir hayat sahası fikri vardı. *Times*'ın Roma muhabiri, Ansoldo adlı İtalyan gazetecinin bir Alman dergisine verdiği yazıda

---

[644] Yunus Nadi, "Hayat sahası", **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1939, s. 1, 3.
[645] Yunus Nadi, "Hayat sahası hakkında bir izah", **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1939, s. 1, 3.

İtalya'nın Balkanlarda bir hayat sahası olduğunu anlatmaya çalıştığına dair bir haber yayımlanmış ve bu haberde muhabirin yazısı paylaşılmıştır. Yazıda "*İtalya'ya Akdeniz'de hâkim olmalı yahud bir devleti muazzama sayılmaktan vazgeçmelidir... Bu iki şıktan başka bir yol yoktur.*" sözleriyle Akdeniz'in İtalya için büyük önem arz ettiği ifade edilmiştir. İngiltere'nin "Risorgimento"yu[646] teşvik ve cesaret verici tavırlarla İtalya'yı kendilerine ikinci bir Portekiz gibi yapmayı ümit ettiğini, Brenner geçidinde kara sınırını belirledikten sonra İtalya'nın Avrupa'daki kara siyasetinin tamamıyla göreceli hale geldiği belirtilmiştir. Ayrıca İtalya'nın adalardan oluşan bir özelliği olduğu ve bu doğrultuda İtalyan "Lebensraum"unun[647] Adriyatik'in kuzeyinden başlayıp Çanakkale Boğazı'nın içinden geçen sahil hattına kadar olan bölgeden oluştuğu ve bu doğrultuda içerisinde Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan, kısmen Macaristan ve Bulgaristan'dan oluştuğu ifade edilmiştir. İtalya'nın hayat sahasındaki amacının bu ülkeleri ele geçirmeye dayanmadığı, tam tersi hepsinin bağımsız olmasının istediği belirtilmiş, isteğinin ise Akdeniz'e yabancı olan devletlerin bu sahaya nüfuz etmelerinin engellenmesi olduğu vurgulanmıştır. Bu duruma örnek olarak İtalya'nın, Yunanistan'ın Ege'deki adalarda gözü olmadığı ancak yaptırımlar döneminde olduğu gibi adaların İngiliz donanmasının emrine verilmesi gösterilmiş ve İtalya'nın bu duruma asla izin vermeyeceği belirtilmiştir. İtalya'nın Arnavutluk'u ele geçirmesinin ve orada göstereceği gelişmenin, Balkan devletlerinin yanlış yollara sapmaması açısından faydalı bir reklam olduğunun belirtildiği yazıda, bunun aynı zamanda İngiltere ve Fransa'ya -hatta Almanya'ya- Balkanlardan elini çekmesi için açıkça bir uyarı olduğu vurgulanmıştır.[648]

Hayat sahası oluşturma gayesiyle hareket eden Almanya'nın faaliyetleri sırasında İtalya'nın da Arnavutluk'a girmesiyle Doğu Akdeniz ve Balkanlar tehdit altına girmiş, Almanya'nın doğuya doğru genişlemesi ve yerini sağlamlaştırması

---

[646] Risorgimento, İtalyanca diriliş ve yeniden doğuş anlamlarına gelmektedir. Genel manada İtalya'nın birleşmesi olarak adlandırabileceğimiz Risorgimento kavramı, İtalya'nın bir ulus haline gelerek modern dünyaya açılmasında etkili olmuştur. İtalyan birliğine yönelik İngiliz coşkusu, Birinci Dünya Savaşı'nda azalmaya başlamış, Faşizm ve İkinci Dünya Savaşı'nın İtalya'nın imajını gölgelemesiyle İngiltere nezdinde çoşkunun yerini hayal kırıklığı almıştır. Lucy Riall, **The Italian Risorgimento: State, Society and National Unification**, Routledge, London 1994, s. 1, 5.

[647] Lebensraum, Almanca yaşam alanı anlamına gelmekte olup Nazi emperyalizminin diğer adı olarak yorumlanmıştır. Armaoğlu, **19. Yüzyıl**…, s. 217.

[648] **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1939, s. 3.

açısından[649] Macaristan'ın Anti-Komitern Pakt içerisine girmesi de[650] Mihver Devletlerin gücünü Orta Avrupa'dan doğuya doğru yaydığını göstermiştir. Çekoslovakya'nın Almanya tarafından alınması Küçük Antantı da vasıfsız bir hale getirmiştir. 1934'te kurulan Balkan Antantı da Arnavutluk'un İtalya tarafından işgaliyle zarar görmüş ve Yugoslavya'nın Mihver Devletleri tarafına doğru yönelmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda İngiltere ve Fransa, Yugoslavya ile Romanya'ya yönelik bir politika takip etmeye başlamıştır.[651] Böylece Balkanlar gelecekte Mihver ve Müttefiklerin çatışma alanlarından birisi haline gelmiştir.

İngiltere ve Fransa'nın Balkanlarda bulunan devletlerin yanı sıra Türkiye ile de yakınlaşmaya başlayarak antlaşmalar imzalaması, Balkanlarda yayılma faaliyetleri amaçlayan İtalya'yı arayışlara itmiştir. 13 Mayıs 1939'da Torino'da yaptığı konuşmada Mussolini, Berlin'de bir askeri ittifak imzalanacağından bahsetmiştir.[652] Arayışların sonuna gelen İtalya, 22 Mayıs 1939'da Almanya ile bir antlaşma imzalayarak gelecekte birlikte hareket edeceği ortağını seçmiştir.[653] Von Papen, antlaşma için yapılan tören sırasında Ciano'ya Türkiye ile İtalya'nın yakınlaşması gereğinden söz etmiştir.[654] Ancak Von Papen'in bu isteği, Ciano tarafından hoş karşılanmamış, Ribbentrop ile Von Papen arasında çatışmaya da sebep olmuştur.[655] Von Papen'in Ciano'ya teklifi, Almanya ve İtalya'nın politikalarında Türkiye'nin yerini göstermesi açısından önemlidir.

Almanya ve İtalya'nın hayat sahası oluşturma amacı taşıyan bu ittifakına Çelik Pakt adı verilmiştir.[656] *Cumhuriyet*'te Nadir Nadi de ittifakı yorumlayan bir

---

[649] Hüseyin Cahit Yalçın, "Komünizme Karşı Mücadele", **Yeni Sabah**, 18 Kânunusani 1939, s. 1, 3.
[650] Macaristan, revizyonist amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla Roma ve Berlin'den medet umuyordu. Hatta Macar Başbakan kendi dış politikalarını ifade ederken bunun "*Roma ve Berlin üzerinden geçen bir mihver üzerinde*" olduğunu ifade etmiştir. Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**…, C. I, s. 57.
[651] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 263-264.
[652] Mussolini, bu konuşmasında Mihver Devletlerin barışçı politikalarından da bahsetmiştir. **Ulus**, 16 Nisan 1939, s. 3.
[653] Artık "*150 Milyon Alman ve İtalyan ne olırsa olsun birlikte yürüyecek*" idi. **La Stampa**, 23 Mayıs 1939, s. 1; **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1939, s. 1; **Akşam**, 23 Mayıs 1939, s. 2; **Tan**, 23 Mayıs 1939, s. 1; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 8.
[654] Bu durum karşısında Von Papen, "*eski görüş ve önerilerini*" yinelemesinden ötürü hem Ciano'dan hem de Ribbentrop'tan tepki görmüştür. Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. I, s. 392.
[655] Möckelmann, **Franz von Papen; Hitler'in**..., s. 97.
[656] William L. Shirer, **Nazi İmparatorluğu**, (Çev: Rasih Güran), C. II, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1968, s. 756; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 265; İtalya ve Almanya, Çelik Pakt ile suç ortaklıklarını askeri bir ittifakla perçinlemiştir. Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 207.

yazı kaleme almış, İtalya'nın bu ittifakla Almanya'nın tesiri altına girdiğini ve yakasını Berlin'den kurtaramadığını ifade etmiştir.[657] Benzer bir düşünce *Tan*'da da işlenmiştir. Antlaşma ile İtalya'nın bile Alman sömürgesi haline geldiği, İtalyan ordusu, donanması ve istihbaratının başında Almanların olduğu, resmi dairelerde Alman müşavirlerin yer aldığı ifade edilmiştir. Almanya ile birleşmenin işgal anlamına geldiği ifade edilirken İtalya'nın içine düştüğü ya da düşeceği durumu tahmin etmenin zor olduğu vurgulanmıştır.[658]

Türkiye'nin endişe ve kuşkulu olmasını haklı çıkaran[659] bu paktın imzalanmasındaki en etkin sebep İngiltere'nin gösterdiği diplomatik faaliyetler olmuştur.[660] Antlaşmada, Almanya ve İtalya'nın hayat sahalarını temin ve barışı devam ettirmek üzere gelecekte ortak hareket edecekleri bildirilmiştir. Taraflardan birinin bir ihtilafa düştüğü takdirde diğerinin kara, hava ve deniz kuvvetleriyle derhal yardım edeceği, iki tarafın güvenlik ve Avrupa'nın mevcut durumu hakkında daimi temasta bulunacağı, ortak çıkarlar tehdit edildiği zaman istişarede bulunulacağı belirtilmiştir. Buna ilaveten birinin tehdit alması halindey diğerinin diplomatik olarak girişimde bulunacağı ve iki tarafın askeri manada işbirliği yapacağı vurgulanmıştır. Ayrıca olası bir ihtilaf durumunda iki tarafın ayrı ayrı barış imzalamayacağı ve dost devletlerle ilişkilerini ortak yürütecekleri taahhüt edilmiş, antlaşmanın imza tarihinden itibaren on yıl süreyle geçerli olduğu ve gerekirse yenilenebileceği ifade edilmiştir.[661] Fransız basınında bu ittifakı bir evliliğe benzeten bir yazı, *Cumhuriyet*'te yorumlanmıştır. Kaleme alınan yazıda, bu evlilikte Almanya'nın erkeği, İtalya'yı ise kadının temsil ettiği ifade edilmiş ancak Katolik Papa'nın bu evliliğe izin vermemesi dolayısıyla sivil bir evlilik yaşandığı yazılmıştır. Evli çiftin balayı için Baltık denizinden Cebelitarık'a, oradan da Süveyş Kanalı'na gideceği tahmin edilse de Fransa ve İtalya'nın bu balayını zehir çevirmesinden korktukları için Berlin-Roma arasında yaptıkları belirtilmiştir.[662] Fransız basını ise antlaşmaya atıfta bulunmaya devam etmiştir. İleride Türkiye-İngiltere-Fransa arasında bir

---

[657] Nadir Nadi, "Ne lüzumu vardı?", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1939, s. 1, 9.
[658] **Tan**, 23 Mayıs 1939, s. 5.
[659] Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. I, s. 392.
[660] Muharrem Feyzi Togay, "Alman-İtalyan ittifakı", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1939, s. 2.
[661] **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1939, s. 1, 8.
[662] Server Bedi, "Pazardan pazara-Bir izdivacın hikâyesi", **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1939, s. 5.

antlaşmanın uzak olmadığı belirtilmiş ve Türk-İngiliz antlaşmasıyla "*Hasta adam*" Türkiye'nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü öncülüğünde kısa sürede önemli bir mevkiye yükseldiği ifade edilmiştir.[663]

1.3. İkinci Dünya Savaşı'nda İtalya ve Türkiye

1.3.1. İkinci Dünya Savaşı'na Giden Süreçte Yaşanan Gelişmeler

1930'lu yıllardan itibaren dünyada yeni bir savaşın çıkacağına dair söylemler artmaya başlamıştı. Bu söylemlere dâhil olan liderlerden birisi olan Mussolini, henüz 1925'te verdiği bir demeçte yeni bir savaştan bahsederken bunun gerçekleşeceği tarih olarak 1935'i göstermişti.[664] Mussolini, savaş tehlikesinin çok yakın olduğunu bildirmek için her yolu denemiş ve bu doğrultuda İtalya'ya İngiltere'den ve Amerika'dan film şirketleri getirip ses kayıtları aldırmış, Alman basınına da yazılar yazmıştır. Mussolini, yazılarında uluslararası ilişkilerin gergin olduğunu ve bunun nedeninin silahlanma konusundaki eşitsizlik olduğunu ifade etmiş ve barış antlaşmalarının düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.[665] Mussolini yeni yıl dolayısıyla Amerikan basınına İngilizce olarak yaptığı konuşmada iki devlet arasında çıkacak olası bir savaşın mutlaka genel bir savaşa dönüşeceği, bundan dolayı bütün medeniyetin tehlikede olacağı, yeni savaşın öncekinden daha felaket olacağını, savaşta yalnız askerlerin değil bu defa milletlerin çoğunluğunun zarar göreceğini ifade etmiştir.[666]

İleride büyük bir savaşın gerçekleşeceğine dair düşünceler Atatürk'te de vardı. Atatürk, hastalığının ağır olduğu dönemde Milletvekili Ali Fuat Cebesoy'a Batı'yı işaret ederek önemli olayların olacağını ve bunun Türkiye'nin sınırlarına kadar geleceğini, bu noktada ülke işlerine müdahale edebileceğinden endişe ettiğini ifade ederek şunları söylemiştir:

---

[663] **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1939, s. 7.
[664] Yunus Nadi, "Yeni bir harp ihtimali etrafında", **Cumhuriyet**, 14 Kânunusani 1932, s. 1.
[665] Mussolini, Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan antlaşmalarının barış için bir tehdit olduğunu ifade ederken bu noktada Türkiye'yi de unutmamıştır. Türkiye için "*Siz Türkler bu yoldaki haksızlığı en radikal bir surette hallettiniz ve şüphesiz iyi de yaptınız*" derken tamirat borçları ve savaş borçlarının da silinmesi konusundaki fikrini yinelemiştir. Mussolini, gümrük antlaşmalarını da eleştirmiş ve ülkelerin sınırlarının duvarlarla kapatılmasıyla tüm işlerin kendi içlerinde hallolmayacağını ifade etmiştir. Yunus Nadi, "İtalya İntibaları-Mussolini'ye göre dünya ahvali", **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1932, s. 1-2.
[666] Muharrem Feyzi, "Harp neden çıkacak?", **Cumhuriyet**, 7 Kanunisani 1931, s. 2.

"*...pek yakında dünya vaziyeti mütareke senelerinden daha çok ciddi olacak ve karışacaktır. İkinci büyük harp karşısında kalacağız. Dünyaya hâkim olan milletleri idare edenlerin arasında maatteessüf birinci derecede devlet adamı çıkmıyor. Avrupa'da birkaç maceraperest Almanya ile İtalya'nın başında cebren bulunuyorlar. Karşı karşıya geldikleri aczinden cüret alıyorlar. Bunlar bugün dünyayı kana boyamaktan çekinmeyceklerdir. Eski dostumuz Rus Sovyet Hükümeti acizlerle maceraperestlerin yanlış hareketlerin istifade etmesini bilecektir. Bunun neticesinde dünyanın vaziyeti ve muvazenesi kâmilen değişecektir. İşte bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip en küçük hata yapmamız halinde başımıza mütareke senelerinden daha çok felaketler gelmesi mümkündür.*"[667]

Atatürk benzer ifadeleri Temmuz 1936'da İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Loraine'ye de kurmuş ve Avrupa üzerinde kara bulutların dolandığını, dört ya da beş yıla kalmadan İtalya ve Almanya'nın birleşerek İkinci Dünya Savaşı'nı çıkaracaklarını söylemiştir.[668]

Mussolini, bir savaşın yaklaştığını sürekli olarak vurgulamaya devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın yıl dönümünde Venedik Sarayı önünde halka bir konuşma yapmış ve şunları söylemiştir: "*Yüz yıl bir kuzu gibi yaşamaktansa, bir gün aslan gibi yaşamak daha iyidir. İtalya bir kararı almadan önce çok saknılı ve öngörülüdür. Fakat bir kere de kararı verince amaca doğru yürür.*"[669]

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasında en önemli unsur kuşkusuz daha önce de değindiğimiz Versay Antlaşması olmuştur. Esaslı bir barışın temelini atmaktan çok gelecekteki savaşların tohumunu atan ve savaşın mağlup devleti Almanya ile istediklerini elde edemeyen İtalya'nın eğilimleri, savaştan yalnızca savaşın doğacağını göstermiştir.[670] Hitler, "*Almanya harp aramıyor, hak eşitliği arıyor*" diyerek Versay'ı yürürlükten kaldırmış ve zorunlu askerlik uygulamasını geri getirmiştir.[671] *Il Giornale d'italia*, İtalya'nın mevcut barış antlaşmalarının sonsuzluğu konusundaki karşı tutumuna değinirken antlaşmaların ittifakla yeniden

---

[667] Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, C. II, s. 266-267.
[668] Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**…, C. I, s. 83.
[669] **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1935, s. 3.
[670] Peyami Safa, "Konuşmalar ve boğuşmalardan sonra", **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1937, s. 3.
[671] **Cumhuriyet**, 19 Mart 1935, s. 1.

gözden geçirilmesi konusuna karşı olduğunu belirtmiştir.[672] İtalya, henüz Alman yanlısı politikaya geçmediğinden daha sonra Almanya'yı protesto etmiştir.[673]

Cumhuriyet, yaklaşan savaş manzarasını bir köşe yazısında ele alınmıştır. Artık Avrupa'da savaş çıkma ihtimalinin sosyal bir hastalık haline geldiği belirtilen yazıda, büyük ve küçük bütün devletlerin korkudan dolayı heyecanlı bir dönem yaşadığı belirtmiştir. Ayrıca Hitler'in sinirlenip bıyığını ısırması, Mussolini'nin hasta olup hapşırmasının bile savaş korkusu yarattığı, Avrupa'nın sinirlerinin gevşediği, Mussolini ve Hitler'in bu durumdan kazanç sağladıkları, Totaliter tutumların barışı tehdit ettiği belirtilmiştir.[674]

Avrupa açısından sıkıntılı dönem 1939'da başlamıştır. Abidin Daver, gergin atmosferde, 1939'un savaş yılı mı yoksa barış yılı mı olacağına Berlin-Roma Mihverinin faaliyetlerinin sebep olacağını ifade etmiştir.[675] 11 Mart 1939 tarihli *Cumhuriyet*'te ise yaklaşan savaşa dair tespitlerin olduğu bir makale yayımlanmıştır. Makalede "*Avrupa için için kaynıyor; bir taraftan patlak verecek ama ne taraftan? Doğru, yanlış haberler arasında harp korkusu ile mustarip Avrupa milletlerinin gözleri, tehlike mıntıkalarında endişeli endişeli dolaşıyor. Almanya ile İtalya'nın kâh şuraya, kâh buraya taarruz edeceği söyleniyor.*" denilerek Avrupa'daki korku iklimi betimlenmiş ve İtalyan ordusunun savaş hazırlıkları hakkında bilgiler verilmiştir.[676]

ABD Başkanı Franklin Roosevelt, Hitler ve Mussolini'ye bir mesaj göndererek asgari on senelik dünya barışını garanti etmelerini ve muallaktaki meselelerin çözümü için uluslararası bir konferans toplanmasını istediğini belirtmiştir. Asgari barış sürecinin gerekirse yirmi beş seneye de çıkarılabileceğini

---

[672] **Cumhuriyet**, 20 Mart 1935, s. 5.

[673] **Cumhuriyet**, 22 Mart 1935, s. 1; İtalya hükümeti, verdiği notada Almanya'nın Versay Antlaşmasını reddetmesini eleştirerek şunları söylemiştir: "*İtalya hükümeti, son zamanlarda, uluslararası teşriki mesai arzusunu müşterek hayata talip olanların ihtiyaçlarına uygun bir hattı hareket takibe karar vermiş bulunmaktadır. İtalya, muhtemel, müstakbel ve uluslararası mahiyetinde vecibeleri ilga etmek suretiyle ihdas edilen vaziyetleri esas olarak kabul edemeyeceğini bildirmeye kendisini mecbur görmektedir.*" **Cumhuriyet**, 22 Mart 1935, s. 6.

[674] Nadir Nadi, "Avrupa milletlerinin âsabını bozan harp korkusu", **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1938, s. 1, 8.

[675] Abidin Daver, "1939'da harp olacak mı?", **Cumhuriyet**, 1 İkincikanun 1939, s. 3.

[676] Makalede İtalyan ordusunun 40 fırkadan 50 tümene çıkarıldığı ve bunun birinin zırhlı olduğu, muhtelif sınırlarda tatbikatlar yaptığı, askere alımların genelde ilkbaharda yapılırken daha erken yapıldığı, Habeşistan'da ortalama 100.000 asker, Libya'da 90.000 asker, Güney İtalya'da 100.000 ihtiyatın silah altına alındığı, başka ülkelerde bulunan İtalyanların da ülkeye davet edildikleri belirtilmiştir. "Harb hazırlıkları", **Cumhuriyet**, 11 Mart 1939, s. 3.

belirten Roosevelt, teklifin kabul edilmesi durumunda ABD'nin de konferansa katılacağını, bizzat liderlerinin ifadeleriyle savaş değil barış isteyen Alman ve İtalyan halkının taleplerinin doğruluğunu fiilen ispat etmenin sırasının geldiğini belirtmiştir. Roosevelt mesajında, içinde Türkiye'nin de bulunduğu bazı devletlerin isimlerini vererek bağımsızlıklarına zarar verilmeyeceğinin kabul edilip kendilerine bildirildiği takdirde bu devletlerden de aynı teminatı alacağını ifade etmiştir.[677] Roosevelt'in bu teklifine İtalyan gazeteleri adeta ateş püskürmüş, verdiği mesajla ABD Başkanının kendisine reklam yapmak istediğini ve İtalya'nın cevabının "*hayır!*" olacağını belirtmişlerdir.[678]

Almanya ve İtalya'da kamuoyu çemberleme siyasetine karşı artarak yoğun propaganda yapmaya başlamıştır. Bunun doğrudan ilk hedefi şimdilik İngiltere olmuştur. "*İtalyan gazetecilerinin en kuvvetlisi ve en zekisi*" Mussolini ile Bismarck için kullanılan "*Harikulade bir gazeteci*" sıfatından izler taşıyan Hitler, gazeteler ve nutuklar aracılığıyla Nazizim ve Faşizm propagandası yaparak demokrasilerin siyasetini saldırı mahiyetinde göstermekte başarılı olmuşlardır. Mihver Devletleri çemberleme siyasetinin askeri bakımdan bir gerçeklik olacağına pek inanmamasına karşın İngiltere'nin siyasi, ekonomik ve askeri gücü (özellikle donanma) dolayısıyla bir abluka ile -savaş ilanı olmadan da- kârlı çıkacağını düşünmüşlerdir.[679]

1939'un ortaları Avrupa'da gergin günlerin yaklaştığını göstermesi açısından önemlidir. "*Dünyanın rahatını kaçırmak, milletleri endişe içinde bırakmak için doğmuş olan iki adamın yüzünden*" Avrupa'da herkes birbirine "*Harp olacak mı?*" diye sormaya başlamıştır. Abidin Daver, Paris'te tanıştığı bir diplomatla yaptığı söyleşide savaş ihtimalini sormuş, diplomat da her zaman savaş durumunun olduğunu ifade ederek demokrasiler grubunun totalitere göre kuvvetli olduğunu, bu durumun ise Türkiye'nin demokrasiler grubunda yer almasında etkili olduğunu ifade

---

[677] Roosevelt'in mesajında yer verdiği ülkeler şunlardır: Finlandiya, Estonya, Danimarka, Letonya, İsveç, Norveç, Litvanya, Hollanda, Belçika, İngiltere, İrlanda, Fransa, Portekiz, İspanya, İsviçre, Lihtenştayn, Lüksemburg, Lehistan, Macaristan, Romanya, Yugoslavya, Rusya, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye, Arap ülkeleri, Suriye, Filistin, Mısır, İran. **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1939, s. 1, 3.
[678] **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1939, s. 1, 7.
[679] Almanya ve İtalya'nın hedefine İngiltere'yi koyması alelade değildir. Japonların Mihver grubuna katılmasını teşvik için İngiltere ile çatışmak bir araç kabul edilmiş, ayrıca Türkiye ile yaptığı antlaşmayla dengelerin İngiltere lehine kaymış olması da önemli bir etken olmuştur. Mihver Devletleri, Doğu Akdeniz'de buna karşın bir denge kurmak için Araplar üzerinde etkili çalışmalar yapmaya başlamıştır. Lucien Romier, "Bekleyen görür", **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1939, s. 3.

etmiştir. Almanya ve İtalya'nın zor durumda olduğunu ve olası bir savaşta İtalya ile Almanya'nın galip gelemezlerse iki ay içerisinde yenileceğini ve ihtilale maruz kalacağını belirten Fransız diplomat, galip gelmelerinin ise zor olduğunu belirterek özellikle yarımadada sakince oturan İtalyan milletinin içten bir şekilde savaşmayacağını vurgulamıştır. Abidin Daver'in "*O halde harp ihtimali yoktur*" sözleri üzerine diplomat, Alman ve İtalyan diktatörlerinin çıkmaza girdiklerini ve zaaf göstermeleri halinde gücün demokrasilere geçeceğini ifade etmiştir. Diktatörlerin ancak ihtilal ile devrilebileceğini vurgulayan Fransız diplomat, Mussolini ve Hitler'in ölmemek için düşmeyeceğini ve bunun da büyük bir tehlike olduğu belirtmiştir. Fransız diplomat ayrıca devletlerin maddi ve manevi olarak savaşa hazır olmasının zorunluluk olduğunu da ifade etmiştir.[680]

Cumhuriyet'te yayımlanan bir makalede ise İtalya'nın gireceği bir savaş ihtimali ele alınmıştır. Makalede İtalya'nın, geçmişte müttefiklerini sırtından bıçaklamasına neden olarak ileri sürdüğü İngiltere ve Fransa ile denizde savaşmama iddiası etrafında mevcut durumuna değinilmiştir. İtalya'nın savaşa girmesi durumunda İngiliz ve Fransız donanmasının tüm Akdeniz'i hatta Roma'yı bile yerle bir edebileceği, İtalya'nın yer altı kaynakları bakımından fakir olması ve uygulanacak tedbirler ile sıkışacağı, Akdeniz sahillerinde İngiliz ve Fransızların saldırıları ile zayıflayacağı ve bu doğrultuda Trablusgarp ve Oniki Ada'nın elden çıkma ihtimalinin olduğu ifade edilmiştir. İtalya'nın böyle bir savaşta bazı noktalarda zafer kazansa da hırpalanmış olacağına vurgu yapılmıştır. Ayrıca İtalyan yarımadasının uzunluğu nedeniyle savunmasının zor olduğuna değinilmiş ve İtalya'nın Mihver Devletleri içerisinde en zayıf halka olduğu vurgulanarak belirtilen şartlar dâhilinde neden Almanya'nın yanında yer aldığı sorusunun asla cevap bulamadığı, belki de Birinci Dünya Savaşında olduğu gibi bencilce bir sürpriz yapabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.[681] Kaleme alınan başka bir yazıda da İtalya'nın Akdeniz'de elde ettiği yerler vasıtasıyla bir egemenlik alanı oluştursa da bunun yeterli olmadığı, Cebelitarık, Süveyş ve Çanakkale'yi de kontrol altında tutması gerektiği ifade edilmiştir.[682] İtalya'nın, Türkiye'nin dostluğuna ihtiyacı

---

[680] Abidin Daver, "Harp olacak mı?", **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1939, s. 3.
[681] "İtalya ve harp", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1939, s. 3.
[682] E. Monroe, "İtalya'nın gayretleri", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1939, s. 5.

olduğu belirtilen başka bir yazıda da Türkiye'nin olası bir düşmanlık durumunda petrol başta olmak üzere birçok ürünün iaşesini kesebileceği belirtilmiş ve İtalya'nın bu dostluğu kazanmak şöyle dursun art arda hatalar yaparak Türkiye'nin müttefikliğini kazanma şansını kaybettiği ifade edilmiştir.[683] İtalya'nın savaşa girmesi ve girmemesi senaryoları üzerinde yorumlar basında yer almaya devam etmiştir. İtalya'nın, Almanya ve Polonya arasındaki mücadelede taraf olmasının Akdeniz ve Balkanları tehlikeye düşüreceğinden Türkiye'nin bu noktada çekinceleri olduğuna değinilmiştir.[684]

Tüm bu senaryolar karşısında Almanya, 1 Eylül 1939'da Polonya[685] topraklarına saldırmış ve resmen İkinci Dünya Savaşı başlamıştır.[686] İngiltere ve Fransa da Almanya'ya ültimatom vermiştir.[687] İtalya ise askeri operasyonlara katılmayacağını duyurmuştur.[688]

1.3.2. İtalya'nın Tarafsızlığı ve Dış Politikası

Almanya'nın Polonya'ya saldırısından önce 25 Ağustos 1939'da Hitler, Mussolini'ye bir mektup göndererek olası bir Polonya saldırısında İtalya'nın tutumunu sormuş buna karşılık Mussolini de İtalya'nın henüz savaşa hazır olmadığı ancak ihtiyaç duyulan destek sağlanırsa savaşa girebileceklerini söylemiştir. Bunun karşılığında Almanya ise ihtiyaç listesinin belirlenmesi için sürekli olarak İtalya'yı sıkıştırmaya başlamıştır. İtalyan yetkililer, gerekli ihtiyaç listesini hazırlamış ve Mussolini'ye sunmuştur. İhtiyaçların oldukça fazla olması -bilinçli olarak hazırlanmış- nedeniyle Almanya şimdilik İtalyan desteğine ihtiyacı olmadığını bildirmiştir. Mussolini, bu gelişme karşısında İtalya'nın savaşa katılamayacağından

---

[683] E. Monroe, "Bu asrın ticari ve askeri şeraiti İtalya'yı zayıf bir mevkide bırakmıştır", **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1939, s. 5.
[684] Yunus Nadi, "İtalya'nın harbe girmesi takdirinde", **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1939, s. 1, 5.
[685] Eski İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza, Almanya'nın Polonya'yı işgaline dair bir yazı kaleme almıştır. Hitler ve Alman propaganda teşkilatının sürekli olarak Danzig ve koridor propagandası yapmasının arkasında Yukarı Silezya'nın olduğunu iddia eden Sforza, Silezya'daki eşsiz yeraltı kaynakları nedeniyle Polonya'yı istediğini belirtmiştir. Danzig ve Koridor'un Almanya'nın eline geçmesiyle Polonya'nın biteceğini belirten Sforza, Silezya'daki madenlerin de alınmasıyla da Avrupa'daki iktisadi hâkimiyetini kuracağını ifade etmiştir. Kont Sforza, "Hitler, Polonya'yı niçin istila etti?", **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1939, s. 3.
[686] **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1939, s. 1; **Ulus**, 2 Eylül 1939, s. 1., **Tan**, 2 Eylül 1939, s. 1.
[687] 1 Eylül 1939'da toplanan İtalyan Nazırlar Meclisi yaptığı toplantı sonrasında alınan kararları açıklamıştır. Alınan kararlarda önemli olan askeri tedbirlerin onaylandığı ve İtalya'nın herhangi bir askeri teşebbüste bulunmayacağı yer almıştır. **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1939, s. 8.
[688] **La Stampa**, 2 Eylül 1939, s. 1.

duyduğu üzünütüyü ifade etmiştir.[689] 31 Ağustos 1939'da Almanya ile Polonya arasındaki gerginliğe bir çözüm yaratmaya çalışan İtalya, çabaları sonuçsuz kalınca[690] tarafsızlığını ilan etmiştir.[691] Hitler, Mussolini'ye gönderdiği telgrafta verdiği diplomatik ve siyasi destekten ötürü teşekkür etmiş, Almanya'nın mevcut askeri gücüyle savaşta başarılı olacağını ifade ederek İtalyan askerinin yardımına ihtiyaç duymadığına inandığını belirtmiştir.[692]

İtalya Nazırlar Meclisi'nde alınan İtalya'nın hiçbir askeri teşebbüse katılmama kararı, Türkiye için bir rahatlama sinyali vermiş olsa da Türk basınında bazı gazetelerin İtalya'nın bu tutumuyla sadece zaman kazandığı endişesinin hâkim olduğu görülmüştür.[693] Türk basını gibi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de Almanya'nın Polonya'ya saldırısından endişeli idi. Ancak İnönü'nün ayrı bir çekincesi daha vardı: İtalya. İtalya, tarafsız mı kalacaktı? Yoksa Alman çıkarlarına hizmet mi edecekti? Bunun Balkanlar açısından sonuçları ne olacaktı?[694]

3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan ettiği[695] ortamda Türk basını, İtalya'nın tarafsızlığına ilişkin yorumlarda bulunuyordu. İtalya'nın tarafsız tutumunun önemli bir olay olduğunu ifade eden Necmeddin Sadak, İngiltere ve Fransa'nın savaş için bu kadar ısrarlı olması karşısında Mussolini'nin barış yanlısı tutum takınmasını anlamakta zorluk çektiğini ifade etmiştir.[696] Ömer Rıza Doğrul, İtalya'nın tarafsızlığının devamına şüpheyle yaklaşmış ve bu konu hakkında kesinlik olmadığını, yaşanacak gelişmelerin buna yön vereceğini yaznıştır.[697] Hakkı Ocakoğlu, savaşın gidişatında Almanya'nın etkili olduğunu ifade etmiş ve savaşın geleceğinin İtalya'nın savaş dışı kalması noktasında belli olacağını ifade etmiştir.[698] M. Zekeriya Sertel ise Almanya'nın yalnız kaldığını, müttefiki İtalya'nın bile yanında olmadığını ifade etmiş ve Mussolini'nin tarafsız kalmak istemesinde

---

[689] Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 180-181.
[690] Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 185-186.
[691] **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1939, s. 1; **Il Giornale d'italia**, 2 Eylül 1939, s. 1.
[692] **La Stampa**, 2 Eylül 1939, s. 1.
[693] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XIII, No: 628, 3 Eylül 1939, s. 381.
[694] Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**..., s. 26.
[695] **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1939, s. 1.
[696] Necmeddin Sadak, "İtalya'nın Son Teşebbüsleri", **Akşam**, 2 Eylül 1939, s. 1.
[697] Ömer Rıza Doğrul, "Harp", **Tan**, 2 Eylül 1939, s. 3.
[698] Hakkı Ocakoğlu, "Beşeriyet- Nihayet Korkulan Felaketle Karşılaştı", **Yeni Asır**, 2 Eylül 1939, s. 1-2.

yaşanan sorunların çözümünde yapılacak müzakerelerde rol oynamak istemesinden kaynaklı olduğunu belirtmiştir.[699] Bu görüşlerin aksine Asım Us ise İtalya'nın fırsat kolladığını ve zaman bulduğu anda tarafsızlıktan vazgeçeğini iddia etmiştir.[700] Sadri Ertem de kaleme aldığı yazısında İtalya'nın tarafsızlığına coğrafi açıdan yaklaşarak Müttefiklerin Akdeniz'deki üstünlüğüne vurgu yapmış ve İtalya'nın savaşa dâhil olması halinde yaşayacağı olumsuzlukları ön plana çıkarmıştır.[701] Türk basını genel hatlarıyla meseleyi İtalya'nın tarafsızlığının faydaları ve zararları yönünde ele alırken İtalya'nın savaşa olası girişinin ihtimallerine de değinmiştir. İtalya'nın tarafsızlığını savunan haber ve yazılarda, Türkiye'nin İtalyan faaliyetlerindeki endişeleri tetikleyici olmuştur.

Türk basınındaki tutum, İtalya'nın Ankara Büyükelçisi De Peppo'nun 5 Eylül 1939'da Ciano'ya gönderdiği telgrafa konu olmuştur. Telgrafta, Türk basınında İtalya'nın savaşta olmaması nedeniyle savaşın Türkiye'ye uzak olduğuna dair yorumların olduğuna yer verilmiştir. 5 Eylül 1939 tarihli *Ulus*'ta çıkan yazıya değinilerek tüm dikkatlerin Roma'da olduğu ve gerçek anlamda Roma'nın tarafsızlığına odaklanıldığı belirtilmiştir.[702] De Peppo'nun telgrafına konu olan yazı, Falih Rıfkı Atay'ın "Harp ve diğer devletler" başlıklı yazısı idi. Atay, bu yazıda Almanya'nın saldırısından beri İtalya'nın durumu hakkında üç ihtimal sunmuştur. Bunlardan birincisi İtalya'nın tarafsızlığının ortak bir organizasyon eseri olmasıdır. Böylece Polonya'da mücadele mevzileştirilirse olası bir konferans için İtalya'nın arabuluculuğu talep edilebilecekti. İkinci ihtimal ise Polonya'ya yardım etmek isteyen Avrupa ve Balkan devletlerine karşı İtalya'yı bir tehdit unsuru olarak kullanmaktı. Üçüncü ihtimalde Almanya ile dost olan Mussolini'nin Almanya'nın tüm teşebbüslerini kabul etmediği ve hatta bazılarından haberdar bile olmadığı noktasında Hitler'in İtalyan yardımı istemediğini belirtmesi etkiliydi. Atay'a göre İtalya, Almanların Anschluss fikrine karşı değildi ancak bunun için bir savaş açılması taraftarı da değildi. Atay, Mihver Devletleri'nin demokrasi devletlerine karşı toplu ve hızlı bir şekilde sonuca ulaşmasını hedeflediğini, böyle bir durumda da İtalya'nın görevinin Akdeniz güvenliğine zarar vermek, İngiltere ve Fransa'nın Orta

[699] M. Zekeriya Sertel, "Tek Başına Kalan Almanya", **Tan**, 3 Eylül 1939, s. 5.
[700] Asım Us, "Cihan Harbi Patladı", **Vakit**, 2 Eylül 1939, s. 1, 7.
[701] Sadri Ertem, "Harp Halinde İtalya'nın Vaziyeti", **Vakit**, 2 Eylül 1939, s. 2.
[702] **DDI**, Nona Serie, Vol. I, No: 41, 5 Eylül 1939, s. 23-24.

Doğu ile ilişkilerini azaltmak, Mihver Devletleri'nin uçaklarını birleştirerek hava gücünü oluşturmak olduğunu belirtmiştir. Almanya'nın savaşı kazanırsa İtalya'nın kendine ait payı almak isteyeceğini ancak Almanya'nın kaybetmesi halinde ise İtalya'nın tehlikeye giren hiçbir menfaatinin olmadığı ifade eden Atay, yazısının sonunda İtalyan tarafsızlığına vurgu yapan şu cümleleri söylemiştir:

"*...mademki Almanya yeni bir harbin mesuliyetlerini, İtalya'nın itirazlarına rağmen, tek başına kabul etmiştir ve İtalyan yardımına muhtaç olmadığını cihan karşısında beyan etmiştir, hiç kimse İtalyan birtaraflığını, bir ahit nakzi ve bir hıyanet olarak telakki etmeyecektir.*"[703]

İtalya'nın bu süreçte ne yapacağı soruna *Cumhuriyet* yazarı Peyami Safa da cevap aramıştır. Peyami Safa makalesinde, İtalya'nın kendisini yaşanan gelişmelerin akışına bıraktığını ve Almanya'nın Polonya'dan zaferle çıkması durumunda Fransa'nın üzerine gideceği zaman Mussolini önderliğinde sesinin yükseleceğini belirtmiştir. Mevcut şartlarda tarafsızlığın hem Almanya ve hem de İtalya'ya yararlı olduğunu ifade eden Peyami Safa, İtalya'nın bu politikayla hem mali hem de askeri eksikliklerini tamamlamasının daha kolay olduğunu belirtmiştir. Almanya'nın başarısız olması durumunda yanında İtalya'yı görmek istemesinin tarafsızlığı sona erdireceğini belirtmiş, İngiltere ve Fransa'nın da İtalya'yı Almanya'ya yardım etmekten alıkoymaya çalışacağı ifade etmiştir. İtalya'nın bu durumda Arnavutluk ve Libya (Trablusgarp) üzerinden direnebileceğini ifade etmişse de Almanya'nın başarısız olması durumunda tarafsız kalmakta ısrar edebileceğini vurgulamıştır. Polonya'nın savunmada güçlü kalmasının İtalya'nın sesini azaltmasına neden olacağını belirten Peyami Safa, Mussolini'nin demokrasi güçlerine katılmakta tereddüt etmeyeceğini de ayrıca değinmiştir.[704]

İtalya'nın tarafsızlığı Türk basınında ele alınmaya devam etmiştir. *Cumhuriyet*'te yer alan bir makalede İtalya'nın tarafsızlığının şimdiki ve sonraki halleri değerlendirilmiştir. İtalya'nın, savaş sonuna kadar tarafsız kalmak, Almanya'nın doğuda işini bitirerek batıya döndüğünde birlikte savaş girmek ve Birinci Dünya Savaşı'nda yaptığı gibi İngiltere ve Fransa'ya katılmak dışından bir

---

[703] Falih Rıfkı Atay, "Harp ve diğer devletler", **Ulus**, 5 Eylül 1939, s. 1, 4.
[704] Peyami Safa, "İtalya ne yapacak?", **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1939, s. 3.

alternatifinin olmadığı ifade edilmiştir. İtalya'nın tarafsızlığının İngiltere ve Fransa'ya büyük katkılar sağladığı belirtilirken İtalya'nın da bu durumdan sağladığı tek kazancın hammadde ihtiyacını tedarik olduğu belirtilmiştir.[705] İtalya'nın tarafsızlığı meselesini ele alanlardan birisi de Yunus Nadi olmuştur. Yunus Nadi, köşesinde İtalya'nın Avrupa içi meselelerin çözümünü hep Avrupa dışında aradığını- sömürge bölgelerinin teminin ve güvenliği- Danzig sorunu[706] ve koridor meselesinden Avrupa içerisinde bir savaş sebebi çıkmayacağını düşündüğünü ifade etmiştir. İtalya'nın Danzig'te Alman hakkını savunduğunu ve Polonya'ya da uysallık tavsiyesinde bulunduğunu ifade eden Yunus Nadi, olası bir savaşta İtalya'nın omuzlarına büyük yük olacağının farkında olduğunu vurgulamıştır.[707]

Almanya'nın Polonya'ya saldırısı öncesi barışı kurtarmak için son çaba da Mussolini'den gelmiştir. Versay temelinde bir Avrupa'nın yaşamasının imkânsız olduğu söyleyen ilk devlet adamı olan Mussolini,[708] İngiltere ve Fransa'ya bir çağrı yaparak Versay'dan kalan kısımların düzenlenmesi için Eylül'de bir konferans toplamak istediğini ve iki devletin de onayını olarak Polonya'nın da katılmasını istemiştir. İngiltere ve Fransa bu çağrıya Almanya-Polonya arasında çatışmaların başladığı 1 Eylül'de cevap vermiştir. Polonya çatışmada olmasına rağmen konferansa katılacağını bildirmiş olsa da Almanya, İngiltere ve Fransa'nın ültimatomuna cevap vermek için süre istemiştir. İngiltere ve Fransa, bu süre talebini olumlu karşılamış ve doğal olarak bu sürede ele geçirilen Polonya topraklarının tahliye edilmesini istemişlerdir. İtalya da bu şart karşısında Almanya'nın istediği takdirde görüşmelere devam edebileceğini belirtmiş, ancak Almanya'nın bu şartı kabul etmemesi dolasıyla bu barış girişimi sonuca ulaşmamıştır.[709] Hitler de Mussolini'nin barış için son bir girişimde bulunduğunu doğrulamış, Fransa gibi kendisinin de bu teklifi kabul etmiş olmasına rağmen İngiltere'nin reddetmekle beraber kendisine mühlet şartı koşan bir ültimatom vermesinde Almanya'yı

---

[705] İtalya'nın tarafsız kalması; İngiltere'nin Akdeniz'de ve ticaret yollarında yolunu açık ve güvenli hale getirmiş, Fransa'yı Kuzey Afrika'da ve Doğu Akdeniz'de ve Orta Doğu'da rahatlattığı ifade edilmiştir. "İtalya'nın bitaraflığı", **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1939, s. 3.
[706] Danzig bölgesi, Versay Antlaşması'nda Almanlardan alınıp ve denize çıkışı olması için Polonya'ya verilmiş bir liman bölgesiydi. Danzig'in bugünkü adı Gdansk'tır. Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 224.
[707] Yunus Nadi, "İtalya'nın bitaraflığı", **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1939, s. 1, 6.
[708] Nadir Nadi, "Ciano'nun nutku", **Cumhuriyet**, 18 Birincikanun 1939, s. 1, 5.
[709] Muharrem Feyzi Togay, "Suya düşen bir teşebbüs ve bitaraflar", **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1939, s. 2.

1914'teki gibi zannetmesinin etkisi olduğunu belirtmiştir.[710] İtalyan radyosunda da 10 Eylül 1939'da yapılan yayında İtalya'nın sükûnet halinde olduğu, şimdilik savaşa karışmamakla Avrupa'da barışa taraftar olduğu, milli bir duruş sergileyerek imparatorluğun çıkarlarıyla ilgilendiği, olayları kendinden emin bir şekilde takip ettiği belirtilmiş ve Mussolini'nin İtalya'nın milli menfaatlerini gözettiği, sessiz kalacağı ve konuşacağı zamanı bildiği vurgulanmıştır.[711] Almanya'nın ardından 17 Eylül'de Polonya'nın doğusu Sovyet Rusya tarafından işgal edilmiş, İtalya da bu durumun beklenmedik sonuçlar yaratılabileceğini duyurmuştur.[712]

İtalya'nın durumuna ilişkin 25 Eylül 1939'da *Cumhuriyet*'te kaleme alınan bir makalede İtalya'nın Yunanistan ile anlaşarak Arnavutluk-Yunanistan sınırındaki ve Oniki Ada'daki askerlerinin bir kısmını çekmesi[713] ile Mussolini'nin 23 Eylül'de söylediği sözlerden[714] yola çıkarak İtalya'nın tarafsızlık politikasını uzun süre devam ettireceğine vurgu yapılmıştır. İtalya'nın 1940 yazına kadar savaşa girmesinin kendisine faydadan çok zarar getireceği ifade edilmiş ve bu süreçte İtalya'nın tarafsız kalarak ekonomisini, sanayisini, geliştirmeye çalışacağı belirtilmiştir.[715]

Türk basınının bu tutumu De Peppo'nun da dikkatini çekmiştir. De Peppo, Caino'ya gönderdiği telgrafta Türk basınının Akdeniz ve Balkanlarda barışı korumanın tek dayanağı olarak gösterilen İtalya'nın tutumuna karşı özür diler hale geldiği belirtmiştir. İngiliz *Daily Express*'te yayımlanan İtalyanların Ege'den çekildiğine dair haberinin de Türkiye'de olumlu bir izlenim yarattığını ifade eden De Peppo, bunun gerçeklikle payı olup olmadığının kendisine bildirilmesini istemiştir.[716]

---

[710] **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1939, s. 5.
[711] İtalyan radyosunda Mussolini'nin "*İstikbal hakkında tam emniyet besleyelim ve sükûnetle intizar edelim.*" sözüyle de anlatılanlar desteklenmiştir. **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1939, s. 6.
[712] **Son Posta**, 18 Eylül 1939, s. 1.
[713] İngiliz basınında yer alan bir habere göre İtalya'nın, Türkiye'ye barışçı yaklaşımını ispat etmek amacıyla Oniki Ada'da yer alan askerlerini geri çekmeye başladığına dair bir haber yer almıştır. **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1939, s. 1; Ancak bu haber doğrulanamamıştır. **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1939, s. 3.
[714] Mussolini, 25 Eylül 1939'da faşist temsilcilerine yaptığı konuşmasında sadece Avrupa'nın değil, dünyanın dengesini değiştirebilecek bir dönemden geçildiğini söyleyerek İtalyan hükümetinin aldığı tarafsızlık kararında herhangi bir değişiklik olmadığını ifade etmiştir. **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1939, s. 1.
[715] "İtalya'nın vaziyeti", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1939, s. 3.
[716] **DDI**, Nona Serie, Vol. I, No: 442, 26 Eylül 1939, s. 265.

İsviçre basınında yer alan bir haberde ise İtalya'da büyük bir hoşnutsuzluk olduğu, Mussolini'nin tarafsız kalmasının yanı sıra İngiltere ve Fransa ile de iyi geçinmesinin bu hoşnutsuzluğun önüne geçtiği belirtilmiştir.[717] İngiliz basınında ise Mussolini'nin son dönemdeki itidalli duruşundan övgüyle bahsedilmiştir. Hitler'in Mussolini'yi dinlememesine ise teessüf edilerek Mussolini'nin barış çabaları ve İtalya'nın tarafsızlık politikası üzerinde durulmuştur.[718] İtalya'nın Avrupa'da başlayan bu yeni savaştaki tarafsız ve itidalli duruşu, kendisine karşı olan endişe ve şüpheleri hafifletmiştir.[719] Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu da bu konuda De Peppo'ya Türk hükümetinin, hem İtalyan hükümetinin hem de İtalyan basının tutumundan memnun olduğunu söylemiştir. Saraçoğlu ayrıca Balkanlardaki İtalyan politikasına karşı da herhangi bir güvensizliğin bulunmadığını ve Türkiye'nin Balkanlarda barışı koruma kapasitesine sahip bir unsur olma çabasını artırdığını vurgulamıştır.[720]

Dışişleri Bakanlığı'ndan Başbakanlığa gönderilen bir raporda İtalya'nın, Almanya'nın yanında Fransa ve İngiltere'ye karşı savaşa girmeyeceği ve bu nedenden ötürü Avusturya meselesinde olduğu gibi İtalyan menfaatleri çizgisinde hareket ettiği ve bunun Hitler'i kızdırdığı ifade edilmiştir. Raporda İtalya'nın yavaş yavaş müttefikler tarafına doğru meyil ettiği ancak İtalyanların kuvvetle ihtimal savaşta tarafsız kalacağının tahmin edildiği belirtilmiştir.[721]

Amerikan basınında ise Balkanların mevcut durumda Avrupa'nın en barışçıl bölgesi olduğu ifade edilirken bunda Türkiye ve İtalya arasındaki ilişkilerin devamlı gelişmesi ve Roma ile Ankara radyoları arasında her gün yapılan karşılıklı iltifatların etkisi olduğu vurgulanmıştır.[722] 20 Kasım 1939'da İtalyan radyoları tarafından yayımlanan açıklamada ise Balkanların Bolşevikleşmesi yönünde atılacak bir adımın İtalya tarafından şiddetle durdurulacağı ifade edilirken İngiliz basınında Hitler ve Stalin'in Balkanları nüfuz bölgelerine ayırdığı iddiasına yer verilmiş ancak bu iddianın mümkün olmadığı dile getirilmiştir. Ayrıca Rusya'nın Balkanlara

---

[717] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 239-611-35, Belge Tarihi: 20.10.1939.
[718] **Cumhuriyet**, 31 Birinciteşrin 1939, s. 1.
[719] Muharrem Feyzi Togay, "İtalya'nın politikası", **Cumhuriyet**, 4 İkinciteşrin 1939, s. 2.
[720] **DDI**, Nona Serie, Vol. II, No: 65, 31 Ekim 1939, s. 44-45.
[721] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 222-495-13, Belge Tarihi: 11.11.1939.
[722] **The Sdney Morning Herald**, 15 Kasım 1939, s. 16.

gelmesinin Balkan milletlerinin sonu olacağı, Türkiye ve İtalya'nın birlikte Balkanları savunabileceği ifade edilmiştir.[723]

İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano, İtalya'nın dış politikasına ilişkin bir konuşma yapmıştır. Avrupa'da yaşanan felaketlerin temelinde Versay'ın düzenlenmesine yönelik muhalefetin yer aldığını ve bu nedenle Mussolini'nin Dörtler Paktı'nın işlevsiz hale geldiğini ifade etmiştir. Karşılıklı emniyetin bazı devletler tarafından zorlama amaçlı kullanıldığını ve İtalya'nın asgari düzeyde silahlanma teklifinin bu nedenle geçersiz olduğunu ifade eden Ciano, İtalya'nın çıkarlarını korumak amacıyla irade ve kuvvetine güvenmek zorunda olduğunu ifade etmiştir. Ciano ayrıca Münih Konferansı'nda Versay'ın düzenlenmesi için bir fırsat geldiği, sorunun barış çerçevesinde çözülmesine çalışmak yerine İngiltere ve Fransa'nın yanlarına Rusya'yı da alarak çemberleme siyaseti izlediklerini vurgulamıştır.[724] Alman-İtalyan yakınlaşmasının doğal bir zorunluluk olduğunu ifade eden Ciano, İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin hiçbir devletin aleyhine olmadığı belirtirken İngiltere ve Fransa'nın Polonya'yı yanlarına alarak çember siyasetini geliştirme çabaları karşısında İtalya ve Almanya'nın kendilerine yapılacak her türlü saldırıya karşı koyma ve barışı korumaya karar verdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca Ciano, Almanya-Sovyet Rusya arasında 23 Ağustos 1939'da imzalanan saldırmazlık paktı[725] sonucunda İtalya'nın bir emrivaki ile karşı karşıya kaldığını ima etmiştir.[726] Ciano'nun konuşmasında Türkiye'yi ilgilendiren kısım ise İtalya'nın Balkanlardaki

---

[723] **Cumhuriyet**, 21 İkinciteşrin 1939, s. 1, 6.

[724] **Cumhuriyet**, 17 Birincikanun 1939, s. 1, 5.

[725] **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1939, s. 1; Ankara'da Maslahatgüzar Berio Alman-Sovyet Saldırmazlık Antlaşmasının Türk kamuoyunda kafa karışıklığı yarattığını ancak herhangi bir panik göstergesi olmadığını belirtmiştir. Von Papen'in Şükrü Saraçoğlu ile görüştüğünü ve bu görüşmeyi kendisine aktardığı belirten Berio'nun Ciano'ya gönderdiği telgrafta yer alan ifadelere göre Türkiye'nin Almanya ve İtalya tarafından kendisine karşı bir saldırı fikri olmadığını çok iyi bildiği, asıl çıkarının ise dün olduğu gibi bugün de tarafsızlık olduğu ifade edilmiştir. Saraçoğlu'nun ise Von Papen karşısında sessiz kaldığı ancak Türk hükümetinin daha önce imzaladığı antlaşmaların feshinin kabul etmeyeceğini söylediği belirtilmiştir. **DDI**, Ottova Serie, Vol. XIII, No: 244, 25 Ağustos 1939, s. 160-161; Almanya ve Sovyet Rusya bu antlaşmayla kendi aralarında her türlü saldırıdan kaçınmayı, taraflardan birine savaş açıldığı halde üçüncü devleti desteklememeyi ve taraflardan birinin diğerine yönelik herhangi bir oluşuma katılmamayı garanti etmişlerdir. 10 yıllık süreyle imzalanan bu antlaşmaya eklenen gizli bir prokolde de Doğu Avrupa'nın tümü Alman ve Rus nüfuz alanlarına ayrılmış, Polonya ve Baltık bölgesi paylaşılmıştır. Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 44.

[726] **Cumhuriyet**, 17 Birincikanun 1939, s. 1, 5; Ancak İtalyan *Il Messaggero*, daha Almanya-Rusya arasındaki bu antlaşmayı olumlu bulduğunu belirtmiştir. Almanya ve Rusya'nın bu antlaşmayla; düşmanlarını endişeye sevk ettiğini, Almanya'yı çevreleme planının yarım kaldığını, İtalya'nın durumumun ve tutumunun gayet net olduğu ve Rusya ile ilişkilerinin açık, yapıcı ve aktif olduğu vurgulamıştır. **Cumhuriyet**, 2 Birinciteşrin 1939, s. 5.

barışa verdiği önem olmuştur.[727] *La Stampa*, Alman-Rus antlaşmasının Türkiye'de bir yönelim bozukluğu yarattığını ve gelişmelerin şaşkınlıkla izlendiğini[728] ve Türk hükümetinin gelişmeler karşısında henüz bir tutum belirlemediğini yazmıştır.[729] İtalya, Yugoslavya ile izlediği barış siyaseti, Yunanistan ile yaptığı antlaşma dâhilinde her ne olursa olsun savaşın Balkanlara sıçraması önleme gayretini göstermiştir.[730]

İtalyan Yüksek Faşist Konseyi'nin 8 Aralık 1939'da yaptığı toplantı sonrası resmi bir tebliğ yayımlanmış, Avrupa'daki anlaşmazlıklarda mevcut durumda yeni bir gelişme olmadığı için İtalya'nın tarafsız siyasetinde devam edeceği ancak Tuna havzası ve Balkanlarda İtalya'yı ilgilendiren her şeye karşı İtalya'nın kayıtsız kalmayacağı belirtilmiştir.[731] *Il Giornale d'italia*, Türk basının İtalya'nın bu tutumundan memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.[732] İtalya'nın 11 Aralık 1939'da resmen Milletler Cemiyetinden çekilmesi karşısında[733] Türk ve Avrupa basınında İtalya'nın Balkanlara savaşın yayılmaması konusunda büyük çaba gösterdiğine dair haberler ve yazılar yer almıştır. 6 Ocak 1940'ta İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano ile Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Csaky arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki dostluğa vurgu yapan bu görüşmeyi ele alan *Times*, İtalya ve Macaristan arasındaki bu dostluğun, Macaristan'ı Yugoslavya ve Romanya'ya yakınlaştırma amacı güttüğünü, bunun da İtalya'nın Güney Avrupa'da artan

---

[727] Bu gelişmelerin öncesinde Avrupa basınında Balkanlarda Rus etkisinin girmesinden çekinen Almanya'nın Akdeniz'de eski Türk-İtalyan rekabetinin istismar etmeye çalışmış ve İtalya'ya idare edebileceği bir Balkan bloğu oluşturma teklifinde bulunduğuna dair basında haberler yer almıştır. **Cumhuriyet**, 6 İkinciteşrin 1939, s. 5.

[728] *La Stampa*, bu ifadeleri *Cumhuriyet*'te Yunus Nadi'nin yazısına atıfta bulunarak yapmıştır. **La Stampa**, 24 Ağustos 1939, s. 2; Yunus Nadi, yazısında Alman-Rus antlaşmasının asıl mahiyetinin anlaşılamadığını ve bu nedenle mesele hakkında bir düşünce açıklamanın imkanı olmadığını yazmıştır. Yunus Nadi, "Alman-Rus Anlaşması", **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1939, s. 1, 5.

[729] **Stampa Sera**, 28-29 Ağustos 1939, s. 1.

[730] Muharrem Feyzi Togay, "Balkanlar ve büyük devletler", **Cumhuriyet**, 19 Birincikanun 1939, s. 2.

[731] **Cumhuriyet**, 9 Birincikanun 1939, s. 3; İtalya bu tebliğle hem Almanya ile imzalamış olduğu ittifaka ve muhtelif görüşmelere sadakatini kesin surette göstermiş, hem de savaşın Akdeniz'e ve Balkanlara yayılmasına neden olacak bir davranışta bulunmayacağını haber vermiştir. Muharrem Feyzi Togay, "Balkanlarda sükûn", **Cumhuriyet**, 10 Birincikanun 1939, s. 2.

[732] **Il Giornale d'italia**, 11 Aralık 1939, s. 1.

[733] **Cumhuriyet**, 12 Birincikanun 1939, s. 6; Habeşistan savaşı dolayısıyla Milletler Cemiyetinin aldığı zecri tedbir kararı İtalya'yı sinirlendirmiş ve İtalya, 1937'de Milletler Cemiyetini terk ettiğini açıklamıştı. Milletler Cemiyetinin kurallarına göre üye devletlerin cemiyetle alakaları, ancak iki senelik bir sürede kesin bir biçimde kesilebiliyordu. İtalya, için bu süre 11 Aralık 1939'da dolunca İtalya, resmen Milletler Cemiyetinden ayrılacaktır. Nadir Nadi, "İtalya ve Milletler Cemiyeti", **Cumhuriyet**, 8 Birincikanun 1939, s. 1, 5.

nüfuzuna bir kanıt olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca gelişmelerin Avrupa'da istikrara yardım edeceği belirtilmiş ve Mussolini'nin izlediği Avrupa siyasetinin bazı ölçülerde değişiklik göstermesine rağmen birçok tarafsız ülkelerin siyasetinden istikrarlı olduğu vurgulanmıştır.[734] İngiliz basınının yanı sıra Türk basınının tutumu da bazı İtalyan gazetelerinde karşılık bulmuştur. *La Verita'*, Türk basınının, Ankara hükümetinin görüşlerini yansıttığını ifade ederek İtalya'nın dış politikasının yanı sıra Rusya'nın da Balkanlara müdahalesine karşı coşkulu yazılara yer verdiğini belirtmiştir.[735] Balkanlarda "*Kabadayı Ağabey*"[736] gibi takılan İtalya, bu siyasetiyle Balkan devletleri arasındaki sorunları çözerek savaşın Balkanlara yayılmasına engel olmaya gayret etmiştir.[737] Aslında İtalya'nın amacı Balkanlarda devletlerin bağımsızlığını ya da istikrarını sağlamak değil, başka bir devletin gelip Balkanlara yerleşmeni engellemekti.[738] Fransız basınına dayanarak verilen bir habere göre 16 Ocak 1940'ta Ribbentrop, Mussolini'ye verilmek üzere bir muhtıra hazırlamış ve bunu Hitler'e teslim etmiştir. Muhtırada Almanya'nın savaştaki amaçları belirtilirken İtalya'yı sadık müttefiki olarak Balkanlardaki çıkarlarına dokunmayacağına ikna etmeye çalıştığı ifade edilmiştir.[739]

Peyami Safa, *Cumhuriyet*'te İtalya'nın bu dönemdeki siyasetini, dünya basınından örneklerle destekleyen bir makale kaleme almıştır. İtalyan politikasındaki her küçük kıpırdanmanın takip edilmesinin zorunluluğunu ifade eden Peyami Safa, İtalya'nın milli savunma kuvvetlerini son zamanlarda artırdığına vurgu yapmıştır. İtalyan basınının Fransa ve İngiltere'ye sistematik bir şekilde saldırdığını, İngiliz ve Fransız basınında İtalya için yapılan herhangi bir küçük imanın bile İtalyan basınının sert şekilde cevap vermeye zorladığını belirtmiştir. İngiliz basınında İtalya'nın savaşta tasfiye edilmediği takdirde savaş sonrasında İngiltere ve Fransa'nın Avrupa'da askeri bir hâkimiyet sahibi olmasını belirtildiği bir yazıya da yer veren Peyami Safa, İtalyan *Il Popolo d'italia* gazetesinin buna karşı cevabına da değinmiştir. İtalyan gazetesi, İngiliz ve Fransızların böyle açık konuşmasının

---

[734] **Cumhuriyet**, 7 İkincikanun 1940, s. 3.
[735] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 19 Ocak 1940, s. 7.
[736] Peyami Safa, "Balkanlar", **Cumhuriyet**, 26 İkincikanun 1940, s. 3.
[737] Nadir Nadi, "Balkanlarda", **Cumhuriyet**, 16 İkincikanun 1940, s. 1, 3.
[738] Necmeddin Sadak, "Balkan Birliği toplantısı münasebetiyle", **Akşam**, 23 Kanunisani 1940, s. 1, 10.
[739] **Cumhuriyet**, 25 İkincikanun 1940, s. 1, 3.

İtalyanların hoşuna gittiği, savaşı İngiltere'nin kazanmasının neticeleri üzerinde İtalyanların düşünmeye mecbur kaldığı ancak İtalya'yı tasfiye etmeden önce savaşın kazanılması gerektiği ve İtalya'nın Mussolini'nin istediği yerde ve istediği zaman çıkarlarını koruyacağını ifade etmiştir. Yine bir İngiliz gazetesinin Akdeniz'de savaş çıkarsa Çanakkale ve Cebelitarık Boğazı'nın İngiltere ile Türkiye'nin kontrolünde olduğu için İtalya'nın hapis kalacağı düşüncesine İtalyan gazetesi *Il Messaggero*, İtalya'nın Sicilya, Pantelleria ve Libya arasına bir set kurarak Akdeniz'i ikiye bölmek için tedbirler aldığını şeklinde yorumlamıştır. Peyami Safa, bu ve bunun gibi iddialar ile cevapların, İtalya'nın mutlak savaşa girmesi konusunda bir işaret olmadığını ifade etmiş ve İtalya'nın savaşa girmeyeceğine iman etmenin girmesini kabul etmekten beter bir gaflet olduğunu ifade etmiştir. [740]

Cumhuriyet'te İtalya'nın dış politikasına ilişkin bir makale kaleme alınmıştır. İtalya'nın mevcut durumda Almanya ile birlikte hareket etmemesine karşın İngiltere ile de yürümediği, savaşa girip girmeyeceğinin kestirilemediği vurgulanmıştır. Savaşın başında tarafsız olduğunu belirten İtalya'nın, sonra savaş dışında olduğunu vurgulaması ama aynı zamanda savaşa hazır olduğunu ilan etmesi, İtalya'nın dış politikasındaki yönü belirlemeyi zorlaştırmıştır. Yazıda İtalyan basınının askeri olarak değilse de ekonomik olarak bir savaşta olduğu açıklamasına dikkat çekilmiştir.[741]

Amerika'da ise Türkiye'de kademeli seferberlik ilan edildiği ve Türkiye'nin savaşa hazırlandığına dair haberler yer alırken[742] *Cumhuriyet*, 10 Mart 1940'ta İtalya'yı Almanya'nın yanına yaklaştıran görüşmelerden birine yer vermiştir. Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un Mussolini ile görüşmesini "*Ribbentrop Balkanları satmaya mı gitti?*" manşetiyle duyurmuştur. Haberde Ribbentrop'un İtalya'nın Almanya'nın yanında savaşa girmesi için[743] Balkanları İtalya'ya bırakacağı, İngiliz kamuoyunda da Sovyet Rusya'nın Baltık bölgesinde serbest kalacağı ifade edilmiştir. Alman basını ise ziyareti Berlin-Roma mihveri kapsamında değerlendirmiş,

---

[740] Peyami Safa, "İtalya ve harb", **Cumhuriyet**, 31 İkincikanun 1940, s. 3.
[741] Muharrem Feyzi Togay, "İtalya'nın politikası", **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1940, s. 2.
[742] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 1 Mart 1940, s. 7.
[743] Bu iddia Kont Ciano'nun yayın organı kabul edilen *Telegrafo* gazetesi tarafından asılsız olarak belirtilmiştir. **Cumhuriyet**, 11 Mart 1940, s. 5.

görüşmenin iki ülke arasında günlük meseleler etrafında olacağını belirtmiştir.[744] Ribbentrop, Kont Ciano, İtalya Kralı, Mussolini ve Papa ile ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirdikten sonra 11 Mart'ta Almanya'ya dönmüştür. Yayımlanan resmi tebliğde, Mussolini'nin, Kont Ciano ve Alman Büyükelçisi ile birlikte Ribbentrop'u kabul ettiği, görüşmenin yaklaşık bir buçuk saat sürdüğü, uluslararası konuların ele alındığı ve görüşmelerin Almanya-İtalya arasındaki pakta uygun olarak yapıldığı ifade edilmiştir.[745] Almanya bu görüşmeyle müttefiki İtalya'yı gündemdeki konular hakkında bilgilendirmeyi ve Alman-İtalyan ittifakına yön çizmeyi amaçlamıştır.[746] Ribbentrop'un bu ziyareti Sovyet Rusya'da rahatsızlığa neden olmuş olsa da İtalyan basınında görüşmelerin genel meseleler üzerinde şekillendiği ifade edilerek Almanya'nın İtalyan politikasına yön verdiği iddiaları reddedilmiştir.[747]

Ribbentrop'un ziyaretine ilişkin Türk basınının yorumları, De Peppo tarafından Ciano'ya gönderilen telgrafa konu olmuştur. De Peppo, Ankara'daki Alman Büyükelçiliğinin tüm üyelerinin *pasifist* bir tutum takındığını belirtmiştir. Türk basınının, Türk Dışişleri Bakanlığının izni dâhilinde veirlen çerçevede Ribbentrop'un İtalya ziyaretini ele aldığını ifade eden De Peppo, basında ziyaretin nedenlerinin irdelendiğini belirtmiştir. Türk basınının ziyareti, Berlin-Roma Mihverini Berlin-Roma-Moskova ittifakına dönüştürmek, Almanya'nın Papa'yı kandırma çabası ve Finlandiya sorununu çözen Sovyet Rusya'nın katı tarafsızlık politikasına dönmesinin ardından Roma-Berlin Mihverini yeniden canlandırma çabası olarak değerlendirdiğini ifade edilmiştir. De Peppo, Ribbentrop'un ziyaretinden Roma'nın bir çıkarı olmadığı konusunda yorumlar yapıldığını da

---

[744] **Cumhuriyet**, 10 Mart 1940, s. 1, 3; Görüşmenin sebepleri arasında Finlandiya-Sovyet Rusya savaşını bitirmek, görüşmeden kısa süre önce her ne kadar sorun çözülmüş ise de Alman kömürlerini taşıyan İtalyan gemilerine İngiltere tarafından el konulması sorunu ve bunun sonucunda İtalyan-İngiliz ilişkilerinin gerilmesi sayılabilir. Görüşmede Almanya'nın Papa ile anlaşmak istemesi de etkili olmuştur. Muharrem Feyzi Togay, "Almanya-İtalya", **Cumhuriyet**, 11 Mart 1940, s. 2.
[745] **Cumhuriyet**, 12 Mart 1940, s. 1, 5.
[746] Almanya'nın gündemdeki konulardan kastı İngiltere-İtalya arasındaki kömür meselesi, Fin-Rus savaşı, ABD Başkanı Roosevelt'in barış teşebbüsü ve Balkanlardaki son durum olmuştur. Peyami Safa, "Ne konuşuyorlar?", **Cumhuriyet**, 12 Mart 1940, s. 3.
[747] **Cumhuriyet**, 13 Mart 1940, s. 1, 5.

eklemiştir. De Peppo ayrıca Ribbentrop'un ziyareti hakkında kendisiyle konuşan tek Türk siyasetçinin Numan Menemencioğlu olduğunu yazmıştır.[748]

Ribbentrop'un ziyareti hakkında "*Faşist İtalya'nın yarı resmi gazetesi olan Giornale d'italia'nın genç ve ateşli başyazarı*"[749] Virginio Gayda bir makale kaleme almıştır. Makalesinde görüşmenin samimi ve gerçekçi bir şekilde geçtiğini ve Almanya'nın niyetlerinden İtalya'nın artık emin olması gerektiğini belirten Gayda, iki müttefik devletin uluslararası meseleler hakkında inceleme yapmak zorunda olduğunu ve Almanya ile İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan barış antlaşmalarından daha iyi bir antlaşma yapma konusunda mutabık kaldıklarını ifade etmiştir. Gayda, İtalyan menfaatlerinin daima ön planda olduğunu ve Alman-İtalyan ittifakının yeni Avrupa'nın oluşumunda bunları görmezden gelmeyeceğini vurgulamıştır.[750]

Kendisine düşünme fırsatı tanınmayan Mussolini[751] ile Hitler, 18 Mart 1940'ta *ani bir şekilde* görüşmeye karar vermiştir. 17 Mart'ta Mussolini *ansızın*, Hitler de a*celeyle* harekete geçmiştir.[752] 18 Mart'ta iki lider İtalya-Almanya sınırında yer alan Brenner'de iki buçuk saat süren bir görüşme gerçekleştirmiştir.[753] İtalya basını tüm dünyada büyük etki yaratan bu görüşmeyi[754] sansasyonel olarak nitelendirmiş, iki liderin uzun süredir görüşmediklerine vurgu yapılmış ve bu görüşmenin öngörülebilir olduğu belirtilmiştir. İngiliz basınında da Mussolini'nin, Hitler'e barışın temini için fedakârlık talebinde bulunduğu ve savaşın yayılması halinde İtalya'nın takip edeceği hareketi Hitler'e bildirmeyi amaçladığı belirtilmiştir. Ayrıca Mussolini'nin, Hitler'in istediği şartlarda bir barışın mümkün olmayacağına inanmadığı ve İtalya'nın savaş dışı durumunu değiştirmeye karar verdiği

---

[748] De Peppo, Numan Menemencioğlu'nun kendisine tesadüfen yabancı bir radyoda duyduğu Papa'nın Ribbentrop'a Gamalı Haç bayraklı arabasıyla Vatikan'a girmesine izin vermeyeceği yönündeki haberlerin doğru olup olmadığını sorduğunu ifade etmiştir. **DDI**, Nona Serie, Vol. III, No: 542, 13 Mart 1940, s. 473-474.
[749] "İngilizlerin kabahati", **Cumhuriyet**, 17 Birincikanun 1940, s. 2.
[750] **Cumhuriyet**, 14 Mart 1940, s. 1, 3.
[751] Ribbentrop'un Roma'daki temaslarının ardından Almanların baskısı karşısında Mussolini, "*Bu Almanlara katlanmak mümkün değil; ne nefes almaya ne de meseleleri düşünmeye zaman veriyorlar.*" Ciano, **Savaş** Günlükleri, s. 268.
[752] **Cumhuriyet**, 18 Mart 1940, s. 1.
[753] **Cumhuriyet**, 19 Mart 1940, s. 1, 6; **Akşam**, 19 Mart 1940, s. 1, 4.
[754] **Il Giornale d'italia**, 18-19 Mart 1940, s. 1.

belirtilmiştir.[755] Mussolini de görüşme sırasında İtalya'nın mevcut pozisyonunun savaş sonuna kadar aynı kalmayacağını bildiğini söylemiştir.[756] Bu buluşmada artık ittifakın sevk ve idare işleri, Hitler'in üzerine geçerken Mussolini de önemi az da olsa ortak rolünü üstlenmiştir.[757] İtalya, bu görüşmeyle izlediği yolun savaşa çıkacağını ve yerinin de Almanya 'nın yanı olduğunu göstermiştir. Mussolini savaşa girmek konusunda artık karar vermiştir. Bu kararda acele etmesinin sebebi ise İtalyan İmparatorluğunu güçlendirecek kapsamlı isteklerin yerine getirilmesini umduğu barış konferansına hiçbir askeri başarı olmadan katılmak istememesiydi. Kapsamlı isteklerden maksadı ise okyanuslara açılmak, Nice, Korsika, Malta, Tunus ve Korfu'yu hâkimiyetinde tutmak, Aden, Sina yarımadası, Fas ve Cezayir'de bazı bölgeleri ele geçirmekti. Roma, Libya'dan Etiyopya'ya (Habeşistan) kadar kesintisiz bir kara bağlantısı kurmayı hedeflemiş olsa da Orta Doğu ile Akdeniz'de nüfuz alanları sağlamanın Türkiye ve Arap ülkeleriyle antlaşmalar yapmasıyla mümkün olacağının farkındaydı.[758]

Türk kamuoyu da Brenner'de gerçekleşen görüşmeyi yakından izlemiştir. Necmeddin Sadak, Almanya'nın istediği barış türünü "*Cermen sulhu*" olarak adlandırmış ve bu doğrultuda Avrupa'nın hayat sahası amacıyla genişleme siyasetini eleştirerek Mussolini'nin buna alet olmayacağını ifade etmiştir.[759] Brenner görüşmesi, Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği tarafından da takip edilmiştir. Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgrafta Alman basınının yorumlarına yer verilmiştir. İngiliz siyasetinin mantıksızlığı, Alman-İtalyan dostluğunun sağlamlaşması vurgulanırken bazı gazetelerin de Türkiye'nin İngiltere ve Fransa tarafından savaşa sürüklenmek istendiği maceraya katılmayacağı iddiasına yer verilmiştir. Diplomatik çevrelerde görüşme hakkında net bir bilgi olmadığı ancak iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin, savaşın alacağı duruma göre iki ülkenin hareket tarzı gibi konuların konuşulduğunun zannedildiği belirtilmiştir. Ayrıca görüşmeden Hitler ve Almanların mutlu olduğu,

---

[755] **Cumhuriyet**, 19 Mart 1940, s. 6;
[756] Shirer, **Nazi İmparatorluğu**, C. II, s. 1064.
[757] Kâmuran Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, Tekin Yayınevi, İstanbul 2000, s. 61.
[758] Gerhard Schreiber, **İkinci Dünya Savaşı**, (Çev: Erdoğan Saruhan), Runik Kitap, İstanbul 2021, s. 51.
[759] Necmeddin Sadak, "Cermen Sulhu ve Fransa Efkârı", **Akşam**, 18 Mart 1940, s. 1, 10.

İtalyanların takdirinin kazanıldığı, görüşmenin Ribbentrop'un Roma ziyareti sırasında kararlaştırıldığı belirtilmiştir.[760]

De Peppo, 1 Nisan 1940'ta Ciano'ya gönderdiği telgrafta Türk basınının Brennerde gerçekleşen Mussolini-Hitler görüşmesi hakkındaki tutumunu ele almıştır. Şükrü Saraçoğlu'nun Von Papen'den Brenner'deki görüşmede nelere karar verildiğine dair bilgi almak istediğini belirten De Peppo, Türklerin en büyük kâbusunun İtalya'nın er ya da geç Güneydoğu Avrupa'da olası bir Alman-Sovyet cephesine katılması halinde iki ateş arasında kalması ve müttefiklerin geç kalması olduğunu ifade etmiştir. Türk basının Almanya'ya karşı öfkeli ve tedirgin olduğunu, olaylar gelişmeden müttefiklerini yardım sağlama konusunda teşvik etmeye çalıştığını belirten De Peppo, İtalya'nın tutumuna ilişkin kaba şekilde yorumlar yapıldığını ve gelişmeleri Türkiye'nin sonuçlarından kaçamayacağı bir durum olarak meşrulaştırma çabası içerisinde olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Hüseyin Cahit Yalçın'ı "*İtalyan karşıtı gazeteciliğin en uç noktasında yer alan*" biri olarak niteleyen De Peppo, Yalçın'ın 30 Mart 1940 tarihli *Yeni Sabah*'ta Roma'nın herhangi bir antlaşma imzaladığı yönündeki haberlerleri yalanladığı yazıyı ele almıştır. Yazıda, İtalya'nın Balkanlar ve Çanakkale Boğazı'na yönelik fetih ve işgal arzusuna yenik düşmemesinin savaşın Akdeniz ve ötesine yayılmasını engellediğinin belirtildiğini ifade etmiştir.[761]

İtalya'nın giderek savaşa yaklaştığı izlenimi dünya, Türk ve Avrupa kamuoyunda artmaya başlamıştır. İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano'nun gazetesi olan *Telegrafo*'nun başyazarı ve Ciano'nun yakın dostu Ansaldo, kaleme aldığı makalesinde yeni bir Avrupa savaşına İtalya'nın maddi olarak hazır olduğunu ve manen de hazır olması gerektiğini ifade etmiştir. İtalya'nın savaşa katılacağı günün çok uzakta olmadığını ifade eden Ansaldo, şunları söyleyerek aslında İtalya'nın savaşa ne kadar yaklaştığını ifade etmiştir: "*... Avrupa harb vaziyetinin icablarına göre belki bu haftadan öbür haftaya, belki bu günden yarına, hatta, belki bu saatten*

---

[760] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 31456-124260-8, Belge Tarihi: 30.03.1940.

[761] De Peppo, Hüseyin Cahit Yalçın'dan söz etmesinin nedenini siyasi yazılarının özel bir yankı uyandırması açısından değil, İtalya'ya hizmet edebilecek bir yazar olması açısından değerlendirdiğini ifade etmiş ve Yalçın'ın, İtalya'nın aradığı yazar olduğunu belirtmiştir. **DDI**, Nona Serie, Vol. III, No: 676, 1 Nisan 1940, s. 583-584; Konu olan yazı için bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, "İtalya'nın Tekzibi", **Yeni Sabah**, 30 Mart 1940, s. 1, 5.

öbür saate meselesidir."[762] Keza Ciano da Ansaldo ile aynı düşüncelere sahipti. Mussolini'nin mevcut şartları anlatan raporunun ardından Ciano, Ansaldo'yu doğrularcasına şunları söylemiştir: "*İtalya büyük güçler arasındaki yerini kaybetmeden ne geri adım atabilir ne de savaşın sonuna kadar tarafsız kalabilir. Dolayısyla şartlar buna elverdiğinde çıkarlarımız için Almanya'nın yanında savaşmalıyız.*"[763]

Cumhuriyet'te Nadir Nadi, İtalya'nın savaşa giriş ihtimallerine dair bir makale kaleme almıştır. Nadir Nadi makalesinde "*İtalya savaşa girer mi? girerse ne zaman girer?*" sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Makalede, İtalya'yı mevcut şartlarda savaşa iten bir sebebin olmadığını –her ne kadar müttefikler tarafından Almanya'nın yanında savaşa sokup ikisinden de kurtulmak isteyenler olsa da- ifade etmiş, İtalya'nın ham maddeden mahrum bir ülke olduğunu ve bu ihtiyaçları doğrultusunda izlediği tarafsızlık politikasını değiştirebileceği belirtmiştir. İtalya'nın emniyeti sağladıktan sonra bir fırsat beklediğini ifade eden Nadir Nadi, Almanya'nın zafere yaklaşmasının İtalya'yı tahrik edeceğini vurgulamıştır.[764]

İtalya'nın savaşa girme ihtimalinin ele alındığı başka bir yazıda da İtalya'nın savaşa girmesi dâhilinde savaşı müttefikler kazanırsa halinin harap olacağı, Almanya kazanırsa da Almanya'nın Adriyatik'e ineceği ve İtalya'nın Almanya'yı durdurma gücünün olmadığına değinilmiştir. İtalya'nın silahlarını gösterir gibi yapıp tarafsızlığını koruyacağının ifade edildiği yazıda, İtalya'nın Akdeniz'de de gücünün İngiltere ve Fransa karşısından zayıf olduğu, Balkanlarda herhangi bir yere saldırırsa Balkan Antantı dolayısıyla Türkiye dâhil devletlerin savaşa dâhil olması karşısında yine zayıf kalacağı ifade edilmiştir.[765] Türk kamuoyunda İtalya'nın savaşa girişi konusunda ihtimaller ele alınırken *La Verita'*, İtalyan filosunun Doğu Akdeniz'de konumlanması konusu ele almıştır. Haberde İtalyan filosunun varlığının her şeyden önce İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin ani darbesini caydırmayı ve olası etkinliğini tehlikeye atmayı amaçladığını yazılmıştır.[766]

---

[762] **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1940, s. 1, 5.
[763] Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 279.
[764] Nadir Nadi, "İtalya'nın harbe girme ihtimalleri karşısında", **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1940, s. 1, 5.
[765] "İtalya harbe girer mi?", **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1940, s. 3.
[766] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 19 Nisan 1940, s. 7.

Virginio Gayda, kaleme aldığı bir makalede ise Akdeniz'de barışın elbirliği ile sağlanacağını ifade etmiş ve Akdeniz'de barışın hâkim olduğu dönemlerin İtalya'nın barış içinde olduğu ve dengeyi sağladığı dönemlere denk geldiğini vurgulamıştır. İtalya'nın Akdeniz'de yayılması özgürlüğünü ve hayat sahasını temin etmesini bir zorunluluk olarak gören Gayda, İtalya ile İslam dünyası arasında bir işbirliği gerektirdiğini ve bunun İtalya'nın Akdeniz ve Kızıldeniz siyasetine uygun olduğunu ifade etmiştir.[767] Gayda'nın bu tutumu, Türk basını tarafından eleştirilmiştir. *Cumhuriyet*'te kaleme alınan bir yazıda Gayda'ya yönelik olarak İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'nı müttefikleri sayesinde kazandığını ve her zaman galiplerle beraber olup parsa toplamanın kârlı bir davranış olduğu ifade edilmiş, bundan dolayı da Gayda'nın çatlak sesinin her gün daha da tiz haline geldiği belirtilmiştir. Gayda'nın yazılarında Roma İmparatorluğu haritasını açarak sanki sürekli birileri bir yerleri veriyormuş gibi bir yerleri istemesinin eleştirildiği yazıda, İngiltere ve Fransa'nın kendilerine ait bölgeleri İtalya'ya vermeyeceği, bunun ancak İtalya'nın almasıyla mümkün olacağı belirtilmiştir. Ayrıca İtalya'nın daha Habeşistan'ı hazmedememişken bir sürü yer istemesinin mide fesadına yol açacağı uyarısı yapılmış, İtalya'nın geleceğini düşünmek adına Roma İmparatorluğu hayaliyle yaşarken müttefiki Hitler'in de Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu kurma isteğinin göz önünde bulundurulması tavsiye edilmiştir.[768]

İtalya'da Mussolini'nin, Gayda'nın ve Ansaldo'nun söylemleri aslında İtalya'nın savaşa hazırlandığının açık işareti olmuştur. Mussolini, Roma'nın kuruluşu ve iş bayramı münasebetiyle yaptığı konuşmada "*Silahlanınız ve millet en şerefli mevkie yükseltmek için çalışınız. Bütün İtalyan milleti için düstur budur.*" derken Ansaldo ise "*...bu harbin mağlupları sefil hayatlarını zahmetle kazanan esirler haline geleceklerdir. Galipler, kendilerini herkesin efendisi telakki edecekler ve bütün dünyaya hükmetmeye çalışacaklardır. Unutmayınız ki İtalya'nın yıkılmamak için sahip olduğu garanti bir tanedir. O da silahların kuvvetidir.*" diyerek İtalya'nın

[767] **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1940, s. 3.
[768] "İtalya'nın istedikleri", **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1940, s. 3.

tutumunu işaret etmişlerdir.[769] *Telegrafo* da İtalya'nın savaş dışında kalmasının imkânsız olduğu ve sadece verilecek emrin beklendiğini ifade etmiştir.[770]

Cumhuriyet, Roma'daki muhabirine dayanarak İtalya'nın mevcut politikası hakkında bir haber yayımlamıştır. Haberde Roma'da etrafta yaşanan gelişmelerden sadece yüksek politikacıların haberinin olduğu ve halkın burnunun doğrusuna yürüdüğü ifade edilmiştir. İtalya'nın politik amacının en başından beri Almanya'yı Balkanlardan tutmak olduğu belirtilen haberde, İtalya'nın Almanya'yı tutuyor gibi görünmesinin sebebinin müttefiklere karşı bir denge unsuru oluşturmak olduğu belirtilmiştir.[771] *Telegrafo* ise yüksek sesten açık bir dille Akdeniz'in bir İtalyan denizi olduğunu öne sürerek hiçbir devletin Akdeniz'i hapishane haline getirmesine izin vermeyeceğini ve "*mağlup siyaset*" olarak ifade ettiği İngiliz siyaseti karşısında İtalya'nın, sömürge bölgeleri ile anavatanın savunulması adına Akdeniz'de hâkim vaziyette olduğunu vurgulamıştır. İngiltere'nin intikam almak amacıyla Boğazları tahkim etmesi ve Cebelitarık ile Süveyş Kanalı'nı kapatarak İtalya'yı açlığa mahkûm etmek istediğine değinen gazete, İtalyan milletinin bu duruma asla izin vermeyeceğini, buna karşın bir tehdit olursa da İtalyanların isyan ederek haklarını korumak ve temin etmek amacıyla harekete geçeceğini vurgulamıştır.[772]

Cumhuriyet'te İtalya'nın mevcut durumuna ilişkin bir başka makale daha yayımlanmıştır. Makalede, İtalya'da faşist gençlerin savaş yanlısı tutumu, İtalya'nın sınırlardaki kuvvetlerini artırmasına, Mussolini'nin havadan donanmayı teftiş etmesine değinilmiş ve İtalyan gazete ile radyolarının seslerini yükseldiği, İtalya'nın savaşa susadığı ve Almanya'nın haline ağzının suyunun aktığı ifade edilmiştir. 1915'te olduğu gibi 24 Mayıs gününe işaret edilen makalede İtalya'nın savaşa girme ihtimali olduğu kadar girmeme ihtimalinin de olduğu belirtilerek Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi müttefiklerden hak kopartmaya çalıştığı vurgulanmıştır. Ayrıca makalede İtalya'nın durumuna ilişkin dört ihtimal üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi Mussolini'nin savaşa karar verdiği ve bu süreçte İtalya'daki

---

[769] **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1940, s. 3.
[770] **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1940, s. 1.
[771] Haberde ayrıca İtalya'nın Almanya'nın gücünü omuzlarında hissettiğine ve Almanya'nın İtalya'yı Balkanlar üzerinde harekete geçmesi için teşvik ettiğine değinilmiştir. **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1940, s. 1, 5.
[772] **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1940, s. 5.

savaş karşıtlarını yenmeye çalıştığı, ikincisi Mussolini'nin savaş hakkındaki kararını Almanya'nın başarısına bağladığı, üçüncüsü İtalya'nın özellikle Fransa sınırına birlik yığarak hem Almanya'ya yardım etmeyi hem de olası savaşta bu birliklerden yararlanmayı amaçlaması olarak belirtilmiştir. Dördüncü aşamada ise Almanya'nın kendisi için bir tehdit olarak savaşa girme fikrine soğuk olsa da silah şartıyla müttefiklerinden ablukayı gevşetmek ve tavizler elde etmek istediği ifade edilmiştir. Makalenin sonunda da "*Akıllı bir adam*" olan Mussolini'nin dördüncü aşamayı tercih edeceği ve Akdeniz'i kana boyamayacağının beklendiği ifade edilmiştir.[773]

İngiltere'nin yalnız Avrupa'da değil, dünyadaki manevi gücünü sarsmak isteyen Almanya,[774] sınırlarını genişletmeye devam ederken Mussolini savaşa girme konusunda artık daha net tavırlar takınmaya başlamıştır.[775] Kont Ciano, 19 Mayıs 1940'ta Milano'da yaptığı konuşmada Mussolini'nin net tavrını söyleme dökmüştür. Ciano, Avrupa ve dünyanın geleceğini her an değiştirecek gelişmeler yaşanırken İtalya'nın kayıtsız kalmasının imkânsız olduğunu, İtalya'nın vazifesinin gereğini yapmaya hazır olduğunu ve vazifesinin karada, havada ve denizde İtalyan menfaatleri için hayati önemi açıkça belli olan meşru istekleri gerçekleştirmek olduğunu vurgulamıştır. Ciano, Mussolini'nin vaktinde emir vereceğini ve bu emre bütün İtalya'nın itaat edeceğine inandığını belirtmiştir.[776] *Telegrafo* da Ciano'nun konuşasına atıfta bulunarak İtalya'nın milli arazisi ve imparatorluğunun sınırlarını genişletme amacında olduğunu ifade etmiştir. Gazete, Ciano'nun 30 Kasım 1938 tarihli konuşmasında bu amaçları belirttiği ancak demokrasilerin o tarihte bu konuşmayı dikkate almadıklarını ve vaktin artık geçtiğini ifade etmiştir.[777]

Mussolini manidar bir şekilde, 23 Mayıs 1940'ta, İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girişinin yıl dönümünde Yüksek Savunma Şurası'nı olağanüstü toplantıya davet ederken[778] İtalya Devlet Bakanı Farinacci ise Floransa'da 27 Mayıs'ta

---

[773] "İtalya ne yapıyor?", **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1940, s. 3.
[774] Muharrem Feyzi Togay, "Harb ve Fransız kabinesi", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1940, s. 2.
[775] Kont Ciano, Mussolini'nin kendisine şunları söylediğini yazmıştır: "*Birkaç ay önce müttefiklerin zaferi yitirdiklerini söylemiştim. Bugün size savaşı yitirdiklerini söylüyorum. Biz İtalyanların şerefine hâlihazırda yeterince leke sürüldü. Artık herhangi bir gecikme tasavvur edilemez. Bir ay içinde savaş ilan edeceğiz. Fransa ve İngiltere'ye karşı havadan ve denizden taarruz edeceğiz.*" Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 297.
[776] **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1940, s. 1.
[777] **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1940, s. 1, 4.
[778] **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1940, s. 1.

İtalya'nın yerinin ortak düşmana karşı mücadele etmekte olan "*Kahraman Almanya*" ve lideri Hitler'in yanı olduğunu söylüyordu.[779] *Il Giornale d'italia* da 1919 Paris Barış Konferansı'na atıfta bulunarak İngiltere ve Fransa'nın İtalya'ya ihanet ettiğini, İtalyan milletinin bugün aynı acıları duyduğunu, İtalya'nın yolunu kendisinin çizdiğini ve bu doğrultuda müttefiki ve dostu Almanya ile birlikte hareket ettiğini belirtmiştir.[780]

Amerikan kamuoyunda İtalya'nın savaşa girdiği takdirde Amerika'nın da savaşa gireceğine dair düşünceler ortaya çıkmıştır. Amerika Başkanı Roosevelt, yaptığı bir konuşmada çok tehlikeli günler yaşandığını, geleceğin ne surette olduğunu kimsenin kestiremediğini, savaşın her an tüm dünyaya yayılabileceğini ifade etmiştir.[781] Sovyet Rusya ise İtalya'nın tarafsız kalması için yapılan teklifleri reddettiğini öne sürerek savaşa katılmaya ne olursa olsun karar verdiği iddiasıyla Balkanlarda barışın bozulmasına izin vermeyeceğini kesin bir dille belirtmiştir. Bu durum İngiliz kamuoyunda Türk-Rus dostluğunun pekiştiği şeklinde yorumlanmıştır.[782]

Alman ordusunun kuvvetine hayran olan ve savaştan zaferle çıkacağına inanan Mussolini, her ne kadar savaşa özlem duyuyor olsa da İtalyan ordusunun zayıflığı, ülkenin strarejik durumunun nezaketi, petrol gibi hammaddelerin sağlanmasındaki zorluklar ve İtalyan halkının savaş karşıtı tutumu nedenleriyle savaşa cesaret edememiş, hatta Kral ve komutanlar tarafından engellenmiştir. Attolico'dan sonra İtalya'nın Berlin Büyükelçiliğine atanan Alfieri[783] de İtalya'nın savaşa girmesi konusunda isteksiz hareket etmiş, Balkanlarda olay çıkarmak istemediklerini ve daha çok Akdeniz ve koloni meselelerine önem verdiklerini ifade etmiş, Türkiye ile de iyi geçinerek ticaret yapmak istediklerini söylemiştir. İtalyan

---

[779] **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1940, s. 4.
[780] **Tan**, 31 Mayıs 1940, s. 4.
[781] **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1940, s. 1, 4.
[782] **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1940, s. 1, 3.
[783] Alman kamuoyu Alfieri'nin Büyükelçiliğe atanmasından memnuniyet duymuştur. Berlin Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgrafta Attolico'nun İtalya'nın savaşa girmemesi için ciddi şekilde çalışmalarda bulunan bir kişi olduğu ifade edilmiştir. **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 31456-124468-1, Belge Tarihi: 06.05.1940; Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, Alfieri'yi Alman-İtalyan dostluğuna büyük hizmeti olan ve İtalya'yı Almanya yanlısı yapan başlıca diplomatlardan biri olarak ifade etmiştir. R. Hüsrev Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)**, 2. Basım, (Yay. Haz. Hulûsi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 515.

diplomatların yanı sıra Japon diplomatlar da benzer düşüncelere sahipti. Japonya'nın Berlin Büyükelçisi Karasu, Almanya'nın, İtalya'nın savaşa girmesini istemediği, Balkanlarda çıkacak bir savaştan zarar göreceğini, böyle bir savaşa de katılmak zorunda olacağını ifade etmiştir.[784]

Dışişleri Bakanı Kont Ciano'nun tarafsızlık politikası ise Mussolini'den tam bir destek alamamıştır. Bu nedenle İtalyan dış politikasında Mussolini'nin etkisi ağır basmış, ancak çelişkili olmuştur. Müttefiklere karşı savaşmak riskini almak istemeyen ama Alman yardımıyla Balkanlarda konumunu güçlendirmek isteyen Mussolini, Alman baskıları karşısısında zayıf düşmüştür. İtalyan ordusunun teknik açıdan zayıflığını bilen Ciano bu baskıya karşı direnmiştir.[785]

Türk diplomatik çevreleri İtalya'nın tarafsızlık politikasını değiştireceğine dair aldıkları bilgileri Dışişleri Bakanlığı ile paylaşırken[786] bunları doğrulayacak gelişmeler ardı ardına gelmiştir. 30 Mayıs'ta Ciano'nun ifadesiyle "*ok yaydan çıktı.*" ve İtalya'nın savaşa girip girmeme konusundaki tüm bu tartışmalar ve gelişmeler son buldu. Mussolini, Hitler'e bir mektup göndererek Almanya'nın yanında savaşa girmek için 5 Haziran gününü işaret etmiş ve Hitler'in onay vermesiyle 11 Haziran'da karar kılmıştır.[787]

Türk basını ve diplomatik çevreleri İtalya'nın savaşa giriş sürecini endişeli, dikkatli ve kendi politikasına uygunluk açısından sıkı bir şekilde takip etmiştir. İtalya'nın savaşa girişini, Almanya, İngiltere, Fransa ve hatta Sovyet Rusya açısından da değerlendiren Türkiye, yaşanabilecek senaryolar karşısında dengede kalma çabası göstermiştir. İtalya'nın savaşa girişi ile birlikte soğukkanlı bir politika takip ederek ani kararlar almaktan kaçınmış ve ağırbaşlı kalmaya gayret göstermiştir. Mihverin oluşum süreci Türkiye'de tedirginlikle takip edilirken İtalyan temsilciler bu süreçte Türk basınının tedirgenliğini takından takip etmiş ve yazışmalarında İtalya'nın

---

[784] Gerede, Alfieri'nin kendisine savaşa girme zorunluluğunun Berlin-Roma mihverinden çok faşizmin dinamizmi sebebiyle ortaya çıktığını söylemiştir. Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 111-112.

[785] Ancak tüm bunların karşısında İtalya, Balkanları Almanya'ya ve Sovyet Rusya'ya karşı koruması gerektiğinin farkındaydı. Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 62-63.

[786] Londra Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras, 12 Mayıs'ta Roma radyosunda dinlediği bir Fransızca yayında İtalya'nın değişen tutumundan bahsedildiğini belirtmiştir. **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44146-207556-396, Belge Tarihi: 13.05.1940.

[787] Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 306-307.

Türkiye'ye yönelik siyasetinin dinamiklerini belirlemek amacıyla gelişmeler ve yorumlarını bildirmişlerdir.

1.3.3. Berlin-Roma-Tokyo Mihveri

Berlin-Roma ittifakı, dünya savaşına atıf yaparcasına ittifakına Avrupa dışındaki bir kıtadan, Asya'dan, bir üye dâhil etmiştir. Japonya, diplomatik süreçlerin ardından Mihver'in Asya'daki temsilcisi olarak 1940'ta ittifaka katılmıştır. Türkiye'nin Roma Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgrafta Roma'da ajansların Japonya'nın Alman-İtalyan askeri ittifakına gireceğine dair haberlerin Kont Ciano tarafından yalanlandığı yazılmıştır.[788] İtalya ve Almanya'nın uzun sürecek büyük savaşlara devam edebilecek derecede iktisadi durumlarını geliştirmelerine ilaveten bu devletlere Japonya'nın da eklenmesi, dünya politikasının yönünü belirlemede üç devletin etkisini artıracağının işaretiydi.[789]

İtalya ve Almanya'nın Japonya ile aynı safta yer alma ihtimali, Türk diplomatik çevrelerince de takip edilmiştir. Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta SSCB Dışişleri Komiseri Litvinov ile görüşmesini anlatmıştır. Litvinov bu görüşmede, İtalya ile Almanya'nın Japonya ile beraber bir yere saldırmak için fırsat aradıklarını kamuoyunun da bu noktada gerginlik ve endişe taşıdığını, İngilizlerin gereğinden fazla ölçülü korkak davranarak Almanlar ve İtalyanlara cesaret verdiğini söylemiştir. Bu durumun mevcut gerginliği azaltmaya yetmeyeceğini vurgulayan Litvinov, yaşanan iç savaş dolayısıyla İspanya'da da İtalyan işgalinin devam edeceğini belirtmiştir.[790]

---

[788] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 31936-125843-30, Belge Tarihi: 07.08.1939.

[789] Düveli muazzama denilen büyük devletler, denizde, karada ve havada silahlanmalarını artırmanın yanı sıra yiyecek, sanayi için pamuk ve emsal maddelerin dışarında gelmemesinden dolayı bu gibi ürünler sürekli ve büyük miktarda temin etmeye başlamışlardır. Özellikle sömürgesi olmayan ya da az olan devletlerin öncü olduğu bu girişimlerde İtalya, Almanya ve Japonya öncü olmuştur. Dörder ve beşer senelik planlar yapan bu devletler, bu plan dâhilinde olası bir abluka ve zecri tedbirlerden korkmayacak duruma gelmeyi amaçlamıştır. Özellikle Mussolini, bu konuda ön plana çıkmıştır. Mecliste yaptığı konuşmada Mussolini; İtalya'nın ihtiyacı olan yıllık 12 ton maden kömürünün 4 milyonunu kendi arazilerinden çıkardığını ve bu kapsamda demiryollarının elektrik kuvvetiyle işletilmesine çalışıldığını, yine ihtiyacı olan 40 milyon ton demirin de dışarıdan temin edileceğini, Arnavutluk petrolleri ile yerli linyitten elde edilen suni petrolün İtalya'nın bütün petrol ihtiyacına denk geldiğini belirtmiş ve İtalya'nın her türlü ihtiyacını dışarında temin ve tedarik işinden vazgeçmesi dâhilinde kendi boğazına ip geçirmiş olacağını ifade etmiştir. Muharrem Feyzi Togay, "Harb hazırlığı", **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1937, s. 2.

[790] **DBTDA**, Fon Kodu: 571, Yer Bilgisi: 35040-138299-13, Belge Tarihi: 31.10.1937.

Japon basınında ise Japonya'nın en büyük siyasi hedefinin Almanya ve İtalya ile ittifak olduğu, böyle bir ittifakın Japonya'nın Asya'da iktisadi bir blok teminin ve güney siyasetine devam etmesinde müsait olduğunu belirten haberler çıkmıştır. Haberlerde Japonya'nın bu ittifakı, İngiltere'nin Almanya'ya karşı yapacağı genel saldırıdan önce Sovyet Rusya ve Almanya arasındaki saldırı paktına uygun olarak yapması gerektiği ifade edilmiş ayrıca Japonya ve Amerika arasındaki muhtemel bir gerginlikte endişe etmeden gerekirse kuvvete başvurma imkânı sağlayacağı belirtilmiştir.[791]

27 Eylül 1940'ta Berlin-Roma-Tokyo mihveri Almanya, İtalya ve Japonya arasında Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano ile Japonya'nın Berlin Büyükelçisi Kurusu tarafından Berlin'de imzalanmıştır.[792] Ekonomik, siyasi ve askeri mahiyette imzalanan pakt dâhilinde Almanya, İtalya ve Japonya hükümetlerinin Asya ve Avrupa'da yeni bir düzen yaratıp devam ettirmek ve burada yaşayan milletlerin refah ve saadetlerini temin etmek üzere işbirliği yapmışlardır.[793] Hitler, Mussolini ve Kont Ciano, paktın imzalanmasının ardından İtalya, Almanya ve Japonya'nın kimseyi tahrik niyetinde olmadığını, üç devletin ittifakının savaşın faydasız bir şekilde genişlemesine engel olmayı amaçladığını ifade etmiştir.[794]

İngiltere'ye karşı oluşturulan Berlin-Roma Mihverine[795] Japonya'nın alınmasının nedeni ise ileride Amerika'nın kalkışacağı bir savaş durumunda Japonya'yı dikkate alarak rahat hareket etmesini engellemekti.[796] Almanya, İtalya ve Japonya'ya daha sonra 20 Kasım 1940'ta Macaristan,[797] 23 Kasım 1940'ta

---

[791] **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1940, s. 3.
[792] **Ulus**, 28 Eylül 1940, s. 1, 5; **Tan**, 28 Eylül 1940, s. 1-2; **La Stampa**, 28 Eylül 1940, s. 1.
[793] **Akşam**, 28 Eylül 1940, s. 1, 5; Bu pakta göre Japonya, Avrupa'da yeni düzenin kurulmasında İtalya ve Almanya'nın liderliği kabul etmesine karşın Almanya ve İtalya da Japonya'nın Doğu Asya'da yeni bir düzenin kurulmasındaki liderliğini tanımıştır. Üç devlet, taraflardan birinin Avrupa savaşı ya da Çin-Japon savaşı ile ilgili olmayan bir devlet tarafından saldırıya uğraması durumunda siyasi, ekonomik ve askeri açıdan birbirlerine yardım etmeyi taahhüt etmişlerdir. Ayrıca Almanya, İtalya ve Japonya, imzalanan paktın her bir devletin Sovyet Rusya ile olan ilişkileri etkilemeyeceğini onaylamıştır. Paktın imzalandığı tarihten itibaren 10 yıl süreyle geçerli olduğu kabul edilmiştir. Huner Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 69; Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 185-186.
[794] **Akşam**, 28 Eylül 1940, s. 2.
[795] **Cumhuriyet**, 12 Birincikanun 1941, s. 3.
[796] Yunus Nadi, "Dünya ölçüsünde strateji", **Cumhuriyet**, 22 Birincikanun 1941, s. 1, 3.
[797] **Cumhuriyet**, 21 İkinciteşrin 1940, s. 1.

Romanya,[798] 24 Kasım 1940'ta Slovakya,[799] 1 Mart 1941'de Bulgaristan,[800] 25 Mart 1941'de Yugoslavya,[801] 15 Haziran 1941'de ise Hırvatistan[802] da katılmış ve Mihver Devletleri gücünü ve alanını daha da genişletmiştir.

1.3.4. İkinci Dünya Savaşı Döneminde İtalya

İkinci Dünya Savaşına giden yolda devletler askeri gücünü sağlamlaştırma gayreti vermiştir. Bu devletlerden biri olan İtalya, faşizm iktidarıyla kara, hava ve denizde ordusunu güçlendirmeye çalışılmıştır. Bu gücü göstermek adına İtalya'nın Umuru Havaiye Bakanı General Balbo komutasındaki İtalyan hava filosu, Atlas Okyanusu'nu geçmiştir. Bu olay, İtalyan hava kuvvetlerinin düzen, teşkilat ve eğitiminin mükemmelliğini ortaya koymuştur. İtalya'nın bir Akdeniz devleti olarak hava filosunu Atlas Okyanusu'na göndermesi, İtalya'nın sadece Akdeniz'de değil açık denizlerde de emellerinin olduğunu göstermesi açısından önemli olmuştur. İtalya'nın kısa sürede böylesine güçlü bir hava kuvveti oluşturması, tüm dünyada İtalya'ya olan ilginin artırmasına neden olmuştur. İtalyan filosunun bu seyahati Amerika'ya yapması alelade alınmış bir karar değildi. "*Küçük bir İtalya*" olarak adlandırılan Amerika'da 10 milyona yakın İtalyan bulunmaktaydı ve Güney Amerika'da ekonomik çıkarları vardı. Güney Amerika halkının İspanya ve Portekiz'den dolayı, dil ve ırk olarak İtalyanlara yakın olması ve İtalyan muhacirlerinin bu bölgelere göç etmesi, İtalya'nın dikkatini bu bölgeye yoğunlaştırmasına neden olmuştur.[803]

1937'de Amerika'da yapılan bir istatistiğe göre 48 ülkede 55 milyon kişi askerlik eğitimi almıştır. Bu istatistikte İtalya ikinci sırada yer almış ve savaşa asker sayısı olarak en hazır iki devletten biri olmuştur.[804] Mussolini, 30 Mart 1938'de Ayan Meclisi'nde yaptığı konuşmada İtalyan ordusu hakkında ayrıntılı bir açıklama yapmış ve İtalya'nın kısa bir savaş için hazırlandığını ifade etmiştir. Savunma

---

[798] **Ulus**, 24 İkinciteşrin 1940, s. 1.
[799] **Cumhuriyet**, 25 İkinciteşrin 1940, s. 1, 3.
[800] **Cumhuriyet**, 2 Mart 1941, s. 1; **Tan**, 2 Mart 1941, s. 1.
[801] **Ulus**, 26 Mart 1941, s. 1; İngiltere, Yunanistan'ın İtalya karşısındaki başarısından ve Almanların Balkanlardaki siyasi hareketlerinden ötürü Türkiye'yi İtalya'ya karşı savaş ilan etmesini beklemiştir. Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 97-98.
[802] **Tan**, 15 Haziran 1941, s. 1.
[803] Muharrem Feyzi, "İtalyan hava donanması ve siyaseti", **Cumhuriyet**, 12 Kanunisani 1931, s. 2.
[804] İtalya'nın bu istatistiğe göre 6.294.396. askeri bulunmaktadır. İstatistikte Türkiye ise 665.800 asker olarak belirtilmiştir. **Cumhuriyet**, 5 Birinciteşrin 1937, s. 5.

savaşının en iyi savaş olduğunu ifade eden Mussolini, İtalyan ordularının komutasını üzerine aldığını ve tek elden yöneteceğini, Napolyon'un 'İtalya'nın dünyanın en büyük devleti olacağı' kehanetinin gerçekleşeceğini vurgulamıştır.[805] *Il Popolo d'italia*, İtalyan silahlanmasının yabancı ülkelerde kime karşı yapıldığına dair söylentilerin oluşması üzerine silahlanmanın, İtalya'nın haklarını ve çıkarlarını korumaya yönelik olduğunu açıklamıştır.[806] Mussolini, 14 Mayıs 1938'de Cenevre'de yaptığı uzun konuşmada ise İtalya'nın herkesle barış istediğini, Almanya'nın da aynı düşüncede olduğunu ancak barışı sağlamanın silahlı bir güvenlikle mümkün olduğunu ifade etmiştir.[807]

Silahlanma ve asker sayısına ilaveten savaşın sebeplerinden olan Versay, sadece Almanya için değil, İtalya içinde savaşın sebeplerinden biri olmuştur. Mussolini, *Gazetta del Popolo* bu konuda şunları söylemişti: "*Versay'da haklarından mahrum edilen ve ihanet görerek Akdeniz'e hapsedilen İtalya, diğer başka kıtalarda yaşayan ve bugüne kadar tezlil edici muamelelere uğrayan milyonlarca evladını düşünmezse işte asıl o zaman garip bir vaziyet hadis olur. İtalya hariçte yaşayan evlatlarını düşünmek mecburiyetindedir.*"[808] Mussolini de bu ifadeleri doğrular nitelikte "*İtalya, Akdeniz'de mahpus kalmak niyetinde değildir.*" demiştir.[809]

Mussolini, Torino'da yaptığı bir konuşmada Avrupa'da olası bir savaş için önemli bir mesele olmadığını ancak bazı meselelerin çözüme kavuşturulmasının artık bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir.[810] Mussolini'nin zorunluluk olarak belirttiği konular ise şüphesiz Danzig ve koridor meseleleri olmuştur. Mussolini, barış yanlısı olduğunu söyleyerek Avrupa'daki bu meselelerin kılıç yoluyla zorunlu olarak değil, Versay Antlaşması'nın yıkılmasıyla karşılıklı karşılıksız teminat taahhütleriyle

---

[805] **Cumhuriyet**, 31 Mart 1938, s. 1, 7; İtalya, Mussolini'nin de belirttiği gibi adalardan oluşan büyük bir deniz devleti olmayı amaçlamıştır. Nüfus bakımından Avrupa'nın üçüncü büyük ordusu olan İtalya, yarım milyondan fazla işçinin çalıştığı silah fabrikaları, güçlü donanması, güçlü hava kuvvetleri ile Korsikalı olmasından dolayı İtalyan saydığı Napolyon'un sözüne malik olmayı amaçlamıştır. Muharrem Feyzi Togay, "İtalya'nın politikası", **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1938, s. 2.
[806] **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1938, s. 8.
[807] **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1938, s. 8.
[808] **Cumhuriyet**, 4 Birincikanun 1938, s. 7.
[809] **Cumhuriyet**, 31 Mart 1939, s. 1.
[810] **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1939, s. 1, 9.

çözülebileceğine inanmıştır.[811] İtalyan basını da bu doğrultuda Mussolini gibi sorunların müzakere yoluyla çözülmesi yönünde fikir beyan etmiştir.[812]

İtalyan kabinesi, Mussolini başkanlığında 2 Nisan 1940'ta toplanmış ve seferberlik kanunu hakkında düzenleme yapılmasına karar vermiştir. Bu kapsamda bütün demir parmaklıkların sökülmesine, 13 yaşından büyük kadın ve çocukların seferber edilmesine karar verilmiştir.[813] Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i işgale başlaması savaşın hararetini artırırken[814] İtalya, tarafsız devletlerin siyasetini etkilediğini iddia ederek İngiltere ve Fransa'yı suçlamış,[815] 25 Mayıs'ta Sivil Seferberlik (Savaş zamanında vatandaşların statüsü) hakkında çıkarılan yeni kanun gereğince bazı uygulamalar yapmıştır. Böylece tüm vatandaşlar ve resmi/özel kurumların seferber edilmesi, sermayelere el koyulması, yiyecek maddelerinin vesikaya bağlanması, ithalat ve ihracatın sınırlandırılması veya engellenmesi için emirlerin verilmesi kararı alınmıştır. Buna ilaveten 44 yaşından yukarı askerlik hizmetine elverişli olmayan kişiler ile kadınlar ve çocukların askeri inzibat dâhilinde sivil görevler için seferber edilebileceği ve kanunun seferberlik ilan edilmeden yürürlüğe konulabileceği belirtilmiştir.[816] İtalya'nın savaş hazırlıkları kapsamında tatbikatlar yapılırken bazı şehirlerde ışıkların söndürülmesi ve evlerden ışık sızmaması adına önlemler alınmış, sömürge bölgeleri dâhil tüm karasularına mayın dökülmüştür.[817]

1941'in başında Hitler, yılbaşı dolayısıyla yaptığı konuşmada savaşın devam edeceğini ve sadece İngiltere'yi değil onun zihniyetindeki tüm devletleri düşman etmiş, sonrasında da İtalyan dostluğuna değinmiştir. İtalyan milletinin mücadelesini,

---

[811] Muharrem Feyzi Togay, "Mussolini'nin nutku ve Türkiye", **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1939, s. 2.
[812] **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1939, s. 1, 7.
[813] **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1940, s. 1, 5.
[814] **Son Posta**, 9 Nisan 1940, s. 1.
[815] **Yeni Sabah**, 10 Nisan 1940, s. 1.
[816] **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1940, s. 4.
[817] **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1940, s. 1, 4; Benzer bir uygulama Türkiye'de de yapılmıştır. Karartma uygulaması İkinci Dünya Savaşı öncesinde uçak saldırılarına hedef olmayı engellemek adına yapılmıştır. Işıkların söndürülmesi ve karartılması hakkındaki nizamnamenin yürürlüğe konulması 15 Şubat 1939'da kabul edilmiştir. Evlerden ışık sızmaması, ışıkların söndürülmesi ve tür bu işlemlerin 1 Aralık 1940'a kadar tamamlanması emredilmiştir. Bu tarihten itibaren gerek genel gerekse özel binalarda tüm aydınlatmanın tamamen karartılmış ve söndürülmüş olacağı bildirilmiş, buna uymayanlara ise yasal işlem yapılacağı belirtilmiştir. Ferit Yücebaş, "Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı Arifesi ve Savaş Esnasında Olası Saldırılara Karşı Halkı Bilgilendirme Çalışmaları", **ANASAY**, S. 26, Kasım 2023, s. 92-93; Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi**, s. 38; **Ulus**, 2 İkincikanun 1940, s. 1.

kendi mücadeleleri, ümitlerini de kendi ümitleri olarak gördüklerini belirten Hitler, savaşa sebep olanların sonuçlarını değiştirebilme düşüncesini ise çocukça bir ümit olarak ifade etmiştir.[818] Mussolini de "İman günü" münasebetiyle kabul ettiği İtalyan kadın birliklerine yaptığı konuşmada, doğrudan ve dolaylı olarak iki milyar insanın içinde yer aldığı bu savaşın uzun süreceğini ifade etmiştir.[819]

1.3.4.1. İtalya'nın Savaşa Girişi

Almanya'nın Balkanlardaki hareketleri, İtalyan sınırlarında yaşanan gelişmeler ve denizlerdeki çıkarları İtalya'yı savaşa doğru iterken[820] İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano, 16 Aralık 1939'da gündeme ilişkin bir açıklama yapmıştır. Ciano, İtalya'nın çıkarlarından bahsetmiş ve İtalya'nın Avrupa'da bir savaşta yer almayacağını belirterek barışın sağlanması adına ellerinden geleni yapacaklarını ifade etmiştir. İtalya'nın Balkanlar ve Tuna'da barışı kazanması gerektiğini vurgulayan Ciano, Türkiye ile İtalya ilişkilerinde de bir sıkıntı olmadığını belirtmiştir.[821] Ciano'nun bu sözleri Türk basınında ele alınmıştır. Muharrem Feyzi Togay, İtalya'nın Almanya ile yaptığı ittifaka sadık olduğunu, tarafsız olsa da savaşa girmekte özgür olduğunu[822] ifade ederken Nadir Nadi, İtalya'nın barışı korumak adına elinden geleni yapacağını ve Mussolini'nin Avrupa'yı savaşa sürükleyen güçler arasında yer alacağını düşünmediğini yazmıştır.[823] İtalya'nın Balkanlara verdiği barışçı önemi göstermesi, Türkiye açısından olumlu bir sonuç olarak görülmüştür.[824] Hüseyin Cahit Yalçın ise İtalya'nın Almanya gibi saldırgan bir politika izlememesi yönünde uyarılarda bulunmuştur.[825]

İtalya'nın savaşa girip girmeme meselesi Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede tarafından takip edilmiştir. Gerede, 25 Mayıs 1940'ta Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta bu konudaki görüşmelerini ve yorumlarını aktarmıştır. İtalya'nın yakında savaşa gireceğine dair güçlü rivayetler olmasına karşın kanıtlı bilgi olmadığını ifade eden Gerede, İtalya'nın Berlin Büyükelçisine

---

[818] **Cumhuriyet**, 2 İkincikanun 1941, s. 1, 5.
[819] **Cumhuriyet**, 19 Birincikanun 1941, s. 3.
[820] **Akşam**, 8 Kânunuevvel 1939, s. 1.
[821] **Akşam**, 17 Kanunevvel 1939, s. 1, 5.
[822] Muharrem Feyzi Togay, "İtalya'nın Politikası", **Cumhuriyet**, 17 Birincikanun 1939, s. 2.
[823] Nadir Nadi, "Ciano'nun Nutku", **Cumhuriyet**, 18 Birincikanun 1939, s. 1, 5.
[824] Peyami Safa, "İtalya", **Cumhuriyet**, 18 Birincikanun 1939, s. 3
[825] Hüseyin Cahit Yalçın, "Akdeniz'de İtalyan Emelleri", **Yeni Sabah**, 20 Nisan 1940, s. 1, 5.

İtalya'nın savaşa girişine ilişkin sorduğu soruya üstü kapalı olarak cevap veremediği söylemiş ve bu noktada İtalya'nın önemli bir adım atmakta tereddüt ettiğini hissettiğini belirtmiştir. Gerede, İtalya'nın Balkanlardan çok Akdeniz ve sömürgelerine yönelik hareket ettiğini ifade ederken Türkiye ile iyi geçinme arzusunda olduğu vurgulamıştır. Gerede ayrıca İtalya'nın durumu hakkında Japonya'nın Berlin Büyükelçisi Kurusu ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir. Kurusu, Almanya'nın İtalya'nın savaşa girmemesinden fayda gördüğüne dair düşüncesini paylaşmış ve Balkanlarda savaşın çıkmasından Almanya'nın zarar göreceğini çünkü Rus, Alman ve İtalyan gibi çıkarları birbirine zıt milletlerin arasına kuvvetli ordusuyla Türklerin de girmeye mecbur kalmasının Almanya'yı zor duruma sokacağını söylemiştir. Kurusu, İtalya'nın fiili olarak müdahalesinin gerekli olduğu zamana kadar savaşa girmeyeceğinin umulduğunu esasen de taraf olmayan bir halkın savaş istemediğinin de malum olduğunu belirtmiştir.[826]

Uzun süren tartışmaların, görüşmelerin, iddiaların, dedikoduların ve endişeli bekleyişlerin karşısında İtalya, 10 Haziran 1940'ta resmen savaşa girdiğini ilan etmiştir.[827] Mussolini, iktidara geldiğinden bu yana önemli kararlarını haykırdığı Venedik Sarayı'nın balkonuna çıkmıştır. Saat 18.00'da İtalyan halkının huzurunda daha önce İngiliz ve Fransız elçilerine bildirilen savaş kararını "*İtalyan milletinin mevcudiyetini tehdit eden garp demokrasilerine karşı harbe giriyoruz*" diyerek ilan etmiştir.[828] Tek parolası kazanmak olan ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu bazı devletleri kendilerine bağlı olduğu sürece çatışmaya dâhil etmeyeceklerini belirten Mussolini'nin açıklaması[829] birçok devleti derinden etkilemiştir. Amerika Başkanı Roosevelt, İtalya'nın savaşa girmesini engellemek adına Amerika'nın çok çaba gösterdiğini ancak İtalya'nın bundan çekindiğini, müttefiklere sempati duyduklarını ve onlara elinden gelen yardımı yapacaklarını ifade etmiştir.[830] İngiltere İstihbarat

---

[826] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 31456-124467-2, Belge Tarihi: 25.05.1940.
[827] **Ulus**, 11 Haziran 1940, s. 1; **Tan**, 11 Haziran 1940, s. 1; **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1940, s. 1; **Stampa Sera**, 10 Haziran 1940, s. 1. (**EK-3**); İnönü, **Defterler**, s. 289; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 14.
[828] **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1940, s. 1, 4; ; **Ulus**, 11 Haziran 1940, s. 1; **Son Posta**, 11 Haziran 1940, s. 1; **Tan**, 11 Haziran 1940, s. 1; **Yeni Sabah**, 11 Haziran 1940, s. 1; Mussolini, savaşa girdiğini bu sözlerle ilan ederken onu dinleyen halk savaş nidaları ve "*Duçe*" sloganlarıyla eşlik ediyordu. OOBM, Vol. XXIX, s. 403-405.
[829] **La Stampa**, 11 Haziran 1940, s. 1; **Akşam**, 11 Haziran 1940, s. 1, 4.
[830] **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1940, s. 1, 3.

Bakanlığı da yayımladığı bildiri ile Almanya çökmezse savaşın uzun süreceğini, İtalya'nın hiçbir ümidinin olmadığını ve büyük fedakârlıklarını Almanya lehine yaptığını ve yapacağını belirtmiş, müttefiklerin tam ve hazır olduğunu ifade ederek kılıca kılıçla nasıl cevap verildiğini iyi bildiğini vurgulamıştır. Alman hükümeti de yayımladığı bildiriyle, İtalya'nın İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşmak için yanında olmalarından duyduğu mutluluğu dile getirmiştir. Bildiride zaferin garantisinin Mussolini ve Hitler'in sarsılmaz dostluğu olduğu ifade edilmiştir. Buna ilaveten Hitler, İtalya Kralı ve Mussolini'ye iki ülke arasındaki kardeşliği vurgulayan telgraflar göndermiştir. Ayrıca İtalya'nın Berlin Büyükelçisi Alfieri de yanına Ribbentrop'u alarak Berlin'deki İtalyan Büyükelçiliği önünde bir konuşma yapmıştır. İtalyan-Alman Çelik Paktı'nın Führer ve Duçe'nin istedikleri kan ve silah arkadaşlığında en yüksek başarısını bulduğunu ifade eden Alfieri, halkın şiddetli alkışları arasında Alman ve İtalyan ordularından[831] övgüyle bahsederken Alman ve İtalyan imparatorluklarının yeni bir medeniyet ve adalet devri kurmak için gelecek yüzyıllara doğru yürüyeceklerini vurgulamıştır.[832]

İtalya'nın savaşa girişi karşısında Amerikan basınında ise *Ulus*'un 11 Haziran 1940 tarihli sayısı ele alınmıştır. *Ulus*'un Türkiye'nin milli görevi başarabilecek güç ve kapasiteye sahip olduğu ve her türlü mücadeleye hazır olduğu sözlerine yer veren gazete[833], savaşın uzun süreceğini ve Türkiye'nin bu durumda önem ve görevinin artacağını ifade etmiştir. *Yeni Sabah*'ta Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazısına da değinen gazete, Başbakan Mussolini'nin yanlış atı seçtiğini, savaşı kaybedeceği, İtalya'nın dokuz aydır sahnelediği tiyatro oyunlarının sona ermesinden dolayı rahatladığı cümlelerine yer vermiştir.[834]

İtalya'nın savaşa girişini köşesinde ele alan Nadir Nadi, Batıda devam eden savaşın artık dünyaya yayılacağını ve daha da şiddetleneceğini işaret etmiştir.

---

[831] İtalya'nın savaş ilan ettiği 10 Haziran 1940'ta toplamda 1.688.000 asker'den oluşan 73 tümene sahip olmakla beraber hava kuvvetlerinde 84.000 asker ve 2350 saldırı uçağı bulunuyordu. Donanmasında ise 159.000 asker,4 savaş gemisi, 7 ağır ve 12 hafif kruvazör, 125 bombardıman ve torpido gemisi ile 113 denizaltı bulunuyordu. Schreiber, **İkinci Dünya Savaşı**, s. 34.

[832] **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1940, s. 3.

[833] Bu sözler Falih Rıfkı Atay'ın "Siyaset ve kuvvetimize itimat" başlıklı yazısından alınmıştır. Falih Rıfkı Atay, "Siyaset ve kuvvetimize itimat", **Ulus**, 11 Haziran 1940, s. 1, 3.

[834] **Kentucky New Era**,11 Haziran 1940, s. 1; Hüseyin Cahit Yalçın, "İtalyan Komedyası", **Yeni Sabah**, 11 Haziran 1940, s. 1, 3.

İtalya'nın savaşa girişinin zaten beklendiğini ancak yansımalarının beklenti derecesinde olmadığını belirten Nadir Nadi, İtalya'nın hammadde açısından Almanya'yı destekleyemeyeceği ve asker sayısı olarak da Almanya'ya bir katkısı olmayacağını ifade ettikten sonra İtalya'nın Almanya için yapabileceği en faydalı hareketin savaşı yaymak ve müttefik kuvvetlerine zarar vermek olacağını ifade etmiştir.[835] İtalya'nın savaşa girişinin kaleme alındığı başka bir yazıda da İtalya'nın savaşa girişinin zaten beklendiği ve bunun kimseyi şaşırtmadığı, müttefiklerin kendilerini Almanya gibi avutup bir baskınla savaşa girmediği için İtalya'ya teşekkür etmeleri gerektiği belirtilmiştir. İtalya'nın sürekli olarak kendisine yeterli pay verilmediği için savaşa girdiği meselesinin de eleştirildiği yazıda, İtalya'nın haksız bir biçimde emperyalist bir mücadeleye girmesinde Almanya'dan daha haksız olduğunu ifade edilmiştir.[836] Necmeddin Sadak ise İtalya'nın en uygun zamanda savaşa girdiği ifade ederken İtalya'nın kendisiyle uyumlu geçinen devletere karşı savaşmayacağına dair ifadelere de katılmadığını belirtmiştir.[837] *Il Giornale d'italia*'da ise Gayda, Almanya ve İtalya'nın İngiltere'ye bir nota vererek kayıtsız şartsız teslim olmasını talep edeceğini, aksi takdirde İngiltere'nin yok edilmesi için gerekli tedbirleri alacağını ifade etmiştir.[838]

İtalya'nın savaşa girmesini yeniden "*ganimet peşine düşmek*" şeklinde yorumlayan Amerikan basınında İtalya kralının Almanya'nın yardımı sayesinde galip geleceği iddia edilmiştir.[839] *Reuters* ise İtalyanların 1940 yılında oynadıkları rolün Almanları memnun etmediğini, İtalyanların ellerinden gelmediği için mi yoksa savaşmak istemedikleri için mi daha iyi şeyler yapamadıkları fikrinin Berlin'de hoşnutsuzluk yarattığını yazmıştır.[840] Bu dönem Mihver Devletleri için pek de parlak geçmemiştir. Alman-İtalyan-Japon antlaşması askeri tedbir ve psikolojik olarak yetersiz kaldığı için İspanya ve Fransa'nın Mihver'e katılımı için çaba gösterilmiştir.[841]

---

[835] Nadir Nadi, "İtalyan müdahalesinden sonra vaziyet", **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1940, s. 1, 4.
[836] "Zaten Bekleniyordu", **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1940, s. 3.
[837] Necmeddin Sadak, "İtalya'nın Harbe Girişi", **Akşam**, 13 Haziran 1940, s. 1, 4.
[838] **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1940, s. 1.
[839] **The Telegraph-Herald**, 12 Haziran 1940, s. 12.
[840] **Akşam**, 27 Teşrinievvel 1940, s. 1.
[841] Necmeddin Sadık, "Bütün bu teşebbüsler mihverin pek parlak vaziyette olmadığını gösteriyor", **Akşam**, 27 Teşrinievvel 1940, s. 1.

1.3.4.2. Fransa-İtalya Mücadelesi

İtalya, İkinci Dünya Savaşı'na girdiği 10 Haziran'da Alplerden Fransa'ya saldırmıştır.[842] Bu zayıf saldırı, Fransız kuvvetleri tarafından kolayca püskürtülmüştür.[843] Fransa da buna karşılık İtalya'nın Kuzeybatısında bulunan sahillere saldırmıştır.[844] Fransız Başbakanı Reynaud "*Duçe, Fransa'nın yaralı zamanını seçmiştir!*" diyerek Mussolini'nin tüm barışçı girişimlere karşı kan dökmeye karar verdiğini, müttefiklerin Akdeniz'de kuvvetli olduğunu, Fransa'nın açık bir vicdanla savaşa girdiğini ifade etmiş ve "*Fransa ölemez*" demiştir.[845] Ancak tüm bunların karşısında 14 Haziran'da Fransa, Almanlar tarafından işgal edilmiştir.[846] Türk diplomatlara göre bu işgal ile Alman orduları, İtalyan ordusuyla birleşmeyi amaçlamıştır.[847] Saldırılar devam ederken Reynaud, Churchill'in Fransız-İngiliz birliği önerisini reddedilip teslim olma kararı alınınca istifa etmiş ve yeni hükümeti kuran Mareşal Pétain, 17 Haziran'da Almanya'ya ateşkes teklif etmiştir.[848] Almanya bunu teklifi kabul etmiş ve Fransa, söz konusu ateşkesi 22 Haziran'da Almanya,[849] 24 Haziran'da İtalya[850] ile imzalamıştır. *Stampa Sera*, Fransa'nın

---

[842] Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 69.
[843] Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 166.
[844] Almanya'nın Polonya'ya saldırdığı günden itibaren Fransa, İtalya'nın Almanya yanında savaşa girmesini önlemek adına İtalya'ya hammadde ihracatı yapmış, hatta Almanya'ya karşı uygulanan deniz ambargosunu İtalya'yı içine katmayarak genişletmemişti. Fransa, Mussolini'nin savaş dışı kalarak barış için arabulucuk dahi yapacağını düşünmüştü. Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, 69-70.
[845] **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1940, s. 1, 3; Mussolini, zaferden pay koparabilmek adına mağlubu arkadan vurmak için savaş ilan etmiştir. Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 164-165.
[846] **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1940, s. 1; **Ulus**, 15 Haziran 1940, s. 1; **Tan**, 15 Haziran 1940, s. 1; **La Stampa**, 15 Haziran 1940, s. 1.
[847] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37395-150248-39, Belge Tarihi: 20.06.1940.
[848] Basıl Liddell Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, 3. Baskı, (Çev: Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 121; **Stampa Sera**, 17-18 Haziran 1940, s. 1.
[849] **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1940, s. 1; **Ulus**, 23 Haziran 1940, s. 1; Antlaşmanın ardından Almanya, İngiltere'yi yalnız bırakmak ve makul bir barış ümidi vermek amacıyla Fransa'da bağımsız bir hükümet kurulmasını kabul etmiştir. Ayrıca Fransa'nın Kuzey yarısı ile Atlantik kıyıları Almanya'ya bırakılmıştır. Geri kalan kısımda ise Vichy merkezli bir Fransız hükümeti kurulmasına karar verilmiştir. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 331; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 24.
[850] **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1940, s. 1; **La Stampa**, 25 Haziran 1940, s. 1; Antlaşmaya göre İtalyan ve Fransız işgali altındaki 50 km'lik alan Fransa tarafından silahsızlandırılacak, Libya ile Tunus sınırı, Tunus'tan içeriye 50 km silahsızlandırılacak, italya ateşkes süresince Cibuti limanını kullacak ve Cibuti-Addisababa demiryolundan faydalanacaktı. Ayrıca Fransa'da kalan askeri malzeme ve mühimmatların gerektiğinde İtalya tarafın istenebileceği ifade edilmiş ve Fransa'nın İtalya'ya yeniden savaş ilan etmeyeceği belirtilmiştir. Buna ilaveten Fransa'da bulunan esir ve mahkûm İtalyanların serbest bırakılmasına karar verilmiştir. **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1940, s. 1, 4; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 24.

düşüşüyle Türkiye'nin İngiliz-Fransız ittifakından kopmak niteyinde olduğunu ve Türk kamuoyunda büyük hayal kırıklığı olduğu gibi İngiltere'nin, Fransa'yı yalnız bırakmasının bencilce olduğu düşüncesinin hâkim olduğunu yazmıştır. Gazete ayrıca Türk basının olayı duygusal olarak yorumladığına değinmiş ve Batılı güçlerin Almanya'nın gücünü hafife aldığına yönelik düşüncesine değinmiştir.[851] *La Stampa*, Pétain'in ateşkes teklifini "*dramatik*" olarak değerlendirirken İtalya'nın savaşa girmesinin ateşkes teklifine giden süreci hızlandırdığını yazmıştır.[852] İtalyan basınında Fransa'nın bu noktaya gelmesinde İtalyan'ın rol oynadığı şeklinde vurgular yapılırken Fransa ile ateşkes imzalanması, özellikle de bunun Hitler'in emrivaki şeklindeki tutumuyla olması İtalya'yı memnun etmemiştir.[853]

Türk basını da ateşkes meselesini ele almıştır. Mümtaz Faik Fenik, İtalyan basını ile paralel bir tutum takınmış, İtalya'nın Fransa'nın teslimindeki katkısı olduğunu ve bunun karşılığını beklediğini ifade ederken[854] başka bir yazısında da İtalya'nın Fransa'nın kesin yenileceğini bildiği dönemde savaşa girdiğini ve Alplerde savaşırken sadece küçük bir birliği hareket ettirdiğini ifade etmiştir.[855] Hüseyin Cahit Yalçın ise Fransa'nın savaşması gerektiğini ifade ederken barış şartlarını kabul etmenin hakaret olduğunu vurgulamıştır.[856]

Almanya'nın, Fransa'nın kuzeyini işgal ederek hükümeti güneye doğru sürüklemesi sonucunda Temmuz 1940'ta Mareşal Pétain tarafından yeni bir hükümet ilan edilmiştir: Vichy. Diktatör Mareşal Pétain[857] öncülüğünde kurulan bu hükümeti tanımayan Fransız General Charles de Gaulle, 7 Ağustos'ta "Hür Fransız Kuvvetler" adında resmi bir örgüt kurarak tüm Fransızları mücadeleye davet etmiştir.[858] Fransa'daki bu gelişmeler karşısında savaş süresince izlediği politikadan ödün

---

[851] **Stampa Sera**, 19 Haziran 1940, 3.
[852] **La Stampa**, 19 Haziran 1940, s. 3.
[853] Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 318.
[854] Mümtaz Faik Fenik, "Ancak Şerefli Bir Sulh!", **Ulus**, 18 Haziran 1940, s. 5.
[855] Mümtaz Faik Fenik, "İntikam Sulhü", **Ulus**, 22 Haziran 1940, s. 5.
[856] Hüseyin Cahit Yalçın, "Mütareke Şartları İlan Edildi", **Yeni Sabah**, 25 Haziran 1940, s. 1.
[857] **Ulus**, 13 Temmuz 1940, s. 1; Pétain, kendisini tam yetki sahibi yapan oylamanın sonucunda "Fransa'nın Führeri" olmuştur. Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 226-227.
[858] Uçarol, **Siyasi Tarih**, C. II, s. 83.

vermeyen Türkiye ise Fransa'da bulunan her iki hükümete karşı ihtiyatlı tutum sergilemiştir.[859]

1.3.4.3. İtalya'nın Yunanistan'ı İşgal Girişimi ve Türkiye

20 Eylül 1939'da İtalya ile Yunanistan arasında bir antlaşma imzalanmıştı.[860] İtalyan resmi tebliğinde bu antlaşmanın iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini geliştireceğine vurgu yapılmış ve iki tarafın bakış açısı netleştikten sonra İtalya'nın Arnavutluk-Yunanistan sınırındaki askerlerini çekeceği ifade edilmiştir.[861] Antlaşma İtalya'da memnuniyetle karşılanmış ve Balkan ufuklarının aydınlandığı ifade edilmiştir.[862] İtalyan basınında İtalyan hükümetinin, Yunanistan-Arnavutluk sınırındaki askerlerini geri çekmesinin Balkan devletleriyle iyi geçinme arzusunun bir göstergesi olduğu ifade edilmiştir. Yunan basınında ise bu gelişmenin Mussolini'nin bir eseri olduğu, İtalyanların iyi niyetli yaklaşımının ispat edildiği ve kimsenin Yunanistan'ın barış yanlısı tutumundan şüphe duymaması gerektiği belirtilmiştir. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu da iki ülke arasındaki bu antlaşmayı çok iyi gördüğünü, Yunan kamuoyunun bu antlaşmadan duyduğu memnuniyeti çok iyi anladığını ve takdir ettiğini ifade etmiştir.[863]

İtalya ve Yunanistan arasında ilişkilerin olumlu seyretmesi, 3 Kasım 1939'da İtalya ile Yunanistan arasında karşılıklı gönderilen notaları ortaya çıkarmıştır. İtalya'nın Balkanlarda izlemek istediği barışın bir vesikası olarak görülebilecek bu gelişme, Avrupa'da değişen dengelere karşı yeni bir siyaset oluşturmak ve milli menfaatleri sağlamlaştırma yolunda bir adım olarak görülmüştür.[864] İtalya'nın Atina

---

[859] Türkiye, Mihver Devletleri'nin savaşın üstünlüğünü götürdüğü dönemde resmi hükümet olması dolayısıyla Vichy hükümeti ile ilişkilerini az da olsa sürdürmüş ancak Müttefik devletlerinin üstünlüğü ele almaya başlamasıyla Vichy ile olan ilişkilerini sorgular bir duruma evrilmiştir. Fikret Çiftçi, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Vichy Fransa'sı ve Hür Fransa Mücadelesi", **Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. III, S. 1, Haziran 2022, s. 40-41; De Gaulle ise Vichy hükümeti'nin temsil gücünü kırmak ve tanınırlığını artırmak amacıyla mücadele ederken Türkiye ile de ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler aynı Vichy ile olan ilişkiler gibi savaşın gidişatına göre şekillenmiştir. Türkiye, savaşın ilk dönemlerinde De Gaulle'nin Hür Fransa'sına karşı katı bir yaklaşım sergilerken müttefiklerin gücünü artırması sonucu bu sertliği yumuşatmaya başlamıştır. Fatih Selçuk, "Türk Diplomatik Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye-Hür Fransa İlişkileri", **Journal of Anglo-Turkish Relations**, C. VI, S. 1, Ocak 2025, s. 98-99.
[860] **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1939, s. 1.
[861] **Ulus**, 21 Eylül 1939, s. 3.
[862] **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1939, s. 3.
[863] **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1939, s. 5-6.
[864] Nadir Nadi, "İtalya ve Yunanistan", **Cumhuriyet**, 4 İkinciteşrin 1939, s. 1, 5.

elçisi Grazzi ile Yunanistan Başbakanı Metaksas arasında gerçekleşen mektuplaşmaların sonucunda ortaya çıkan antlaşma, İtalyan basını tarafından olumlu karşılanmış ve iki ülke arasındaki dostluğun ve barış siyasetinin devam etmesine katkı sağlayacağını ifade etmiştir. *Times,* antlaşmanın İtalya'nın, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın Balkanlar ve Akdeniz'deki nüfuzlarını devam ettirmeye yönelik olduğu, Balkan devletlerinin İtalyan siyasetinin birleştirici ve istikrar sağlayıcı yönüne inanmaya başladığını vurgulanmıştır. Yunan basını da iki ülke arasındaki dostluğun teyit edildiğini Balkanlarda ve Akdeniz'de barışın tesisinde iki ülkenin büyük rol oynayacağını belirtmiştir.[865]

Cumhuriyet'te Yunus Nadi İtalya'nın Balkanlarda izlediği siyaseti, karmaşık dünyada barışa değer veren, emniyeti artıran değerli bir adım olarak gördüğünü ve takdir ettiğini ifade etmiştir. Türk kamuoyunun İtalya'nın bu siyasetini anladığını belirten Yunus Nadi, Türkiye'nin batılı demokrasi devletleriyle yaptığı antlaşmaları hoş görmeyen devletlerin olduğunu belirterek İtalya'nın Balkanlarda takip ettiği yeni siyasetin de Türkiye'nin kendi çevresinde emniyeti sağlamak amacıyla yaptığı antlaşmaların mahiyetini onayladığını vurgulamıştır. "*Balkanlarda istikrarlı bir hareket hattı iltizam etmeye başladığı görülen İtalya'nın Türkiye'ye karşı siyaseti nedir? Bunu bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey var ki o da Balkanlarda ve onun istitalesi hükmündeki şarki Akdeniz'de emniyet mafruz kaldıkça Türk-İtalyan dostluğunun bütün samimiyetiyle cereyanına hiçbir mani olmadığı hakikatidir.*" diyerek iki ülke arasında emniyet çerçevesinde dostluğun süreceğini ifade eden Yunus Nadi, Türkiye'nin emniyetin sağlanmasında önemli rol oynayacak bir makam ve kuvvete sahip olduğunu vurgulanmıştır.[866]

İtalyan-Yunan ilişkileri böylesine iyi yönde seyrederken İtalya'nın emperyalist düşüncesi, iyi ilişkileri ortadan kaldırmanın planlarını yapıyordu. Mussolini, Yunanistan'a doğrudan saldırı yapmasa da dolaylı olarak çıkarma yapmanın yollarını arıyordu. 5 Temmuz 1940'ta İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano, Mussolini'den aldığı talimattan hareketle Hitler'e Yunanistan'ın İyonya Adaları'na çıkarma yapma isteğini iletmiştir. Ancak Hitler, İngiltere'ye yapılacak olan taarruza

---

[865] **Cumhuriyet**, 4 İkinciteşrin 1939, s. 6; **Cumhuriyet**, 5 İkinciteşrin 1939, s. 5.
[866] Yunus Nadi, "İtalya ve Balkanlar", **Cumhuriyet**, 6 İkinciteşrin 1939, s. 1, 5.

önem verdiğini söylemiştir.[867] Mussolini de Alman baskısından ötürü Yunanistan'a yapılmasını planladığı saldırının ertelendiğini Ciano'ya iletmiştir.[868]

Yunanistan ile İtalya'nın arasını gerginleştiren olaylardan birisi Davut Hoca'nın öldürülmesi olmuştur. Arnavutluk-Yunanistan sınırında Arnavut vatanseverlerinden Davut Hoca'nın öldürülmesi İtalyan basınında geniş yankı uyandırmıştır. Davut Hoca'nın Yunanlı ajanlar tarafından öldürüldüğünü ileri süren İtalyan basını, bu olayın Yunanistan-Arnavutluk sınırında yaşanan ilk olay olmadığı ve daha önce de 1923'te Korfu adasının işgaline sebebiyet veren bir olay gibi görünmemesi gerektiğini ifade etmiştir. İtalyan basını, Arnavutluk'un İtalya'nın yanında yeni bir düzen yarattığı, Arnavutluk'a dokunmaya cüret edenlerin İtalya'ya dokunmuş olacağına ayrıca vurgu yapmıştır.[869] Olay İngiliz basınında İtalya'nın Balkanlarda aktif olmak için Yunanistan'a karşı Arnavutluk üzerindeki nüfuzunu kullanmak istemesi olarak değerlendirilmiştir.[870] Yunan basının eşkıya, İtalyan basının vatansever olarak ifade ettiği Davut Hoca'nın öldürülmesi[871] olayında İngiliz basını, İtalya'nın amacını Yunan hükümetini korkutmak ve Korfu adası ile Arnavutluk civarını almak olarak belirtmiştir. İtalya'nın aynı zamanda Yunan limanları ile temasta bulunan Helli adlı kruvazörü vurması da Yunanistan'ı askeri tedbirler almaya itmiştir.[872]

Yaşanan gelişmeleri köşesinde ele alan *Akşam* yazarı Necmeddin Sadak, yakın zamanda bizzat Mussolini'nin ağzından Yunanistan'a teminat verildiğini ve bu sözün zamansız bozulmasının kötü sonuçlar ortaya çıkaracağını ifade etmiştir. Buna ilaveten Akdeniz ve Balkanlar'da genişlemesinin İtalya için hem faydasız hem de tehlikeli olduğunu belirten Necmeddin Sadak, İtalya'nın korkutma politikasıyla toprak almak yerine Yunanistan'ı tıpkı Romanya gibi Mihver politikasına çekmek istediğini vurgulamıştır.[873]

---

[867] Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 323.
[868] Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 335.
[869] **Akşam**, 13 Ağustos 1940, s. 1.
[870] **Akşam**, 15 Ağustos 1940, s. 2.
[871] **Akşam**, 16 Ağustos 1940, s. 2.
[872] **Akşam**, 17 Ağustos 1940, s. 1.
[873] Necmeddin Sadak, "İtalya ve Yunanistan arasındaki gerginliğin sebepleri", **Akşam**, 27 Ağustos 1940, s. 1.

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Hugessen, İtalya ile Yunanistan arasındaki gerginlikte izlenecek politika hakkında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşmelerde bulunmuştur. Hugessen'in, Türkiye'nin yardımı konusunda talepte bulunması karşısında Saraçoğlu, böyle bir konuyu görüşmenin henüz erken olduğunu cevabını vermiştir. Hugessen, 26 Ağustos'ta yapılan görüşmede Türkiye'nin olası bir İtalyan-Yunan savaşında ne yapabileceği konusunda bilgi istemiştir. Saraçoğlu, İngiltere'nin talep ettiği önlemlerin alınacağını ancak isteklerinin reddedileceğini söylemiştir.[874]

Mussolini, Almanya'nın 7 Ekim 1940'ta Romanya'ya saldırması[875] sonrası İtalyan askerinin de Romanya'ya gönderilmesine yönelik bir talebin ortaya çıkarılması için Ciano'ya harekete geçmesini söylemiştir.[876] Romanya'da Alman varlığının artmasının ardından Mussolini, geri kaldığı düşüncesiyle kendisini baskı altında hissetmiştir. Bu durum Mussolini'yi acele etmeye itmiştir. 12 Ekim 1940 tarihli *Times*, İtalya'nın Yunanistan üzerinde baskısının arttığı yazmıştır. Bunun üzerine yapılan çıkarımda Mihver Devletleri'nin, Güney Doğu'ya doğru ilerleyişe karar verdikleri ve buna hazırlandıkları, Balkan ülkelerine -özellikle Türkiye ve Yunanistan- tehdit ve korkutma planlandıkları ifade edilmiştir. Türkiye'nin ve Yunanistan'ın geniş bir coğrafya'ya özellikle de denizlere sahip oldukları ifade edilirken buralardaki İngiliz donanmasına vurgu yapılmış, Sovyet Rusya'nın da Boğazlar konusunda Türkiye'ye engel çıkarmayacağına değinilmiş, her ne olursa olsun Türkiye ve Yunanistan'ın Balkanlarda meydana gelebilecek bir harekete nasıl karşı koyacaklarını bildikleri belirtilmiştir.[877] "*Kültürlü, fakat şöhret budalası ikinci bir deli olan*"[878] Mussolini, *Times*'in Yunanistan'a baskının arttığı ifadelerini doğrularcasına Ciano ile yaptığı görüşmede Hitler'in kendisini sürekli oldubittiye getirdiğini, bu defa kendi yöntemiyle hareket edeceğini söylemiş ve "*Yunanistan'ı işgal ettiğimi gazetelerden öğrenecek. Denge bu şekilde sağlanmış olacak... Fakat*

---

[874] **İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1945)**, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Müdürlüğü, Ankara 1973, s. 25-27.
[875] **Vatan**, 8 İlkteşrin 1940, s. 1.
[876] Ciano, Mussolini'nin petrol bölgelerinde sadece Almanların görev yapmasından dolayı kızgın olduğunu söylemiştir. Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 349.
[877] **Akşam**, 13Teşrinievvel 1940, s. 1-2.
[878] Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 207.

Yunanlılara karşı savaşmamıza karşı çıkacak herhangi biri olursa İtalyanlıktan istifamı veririm."[879] sözleriyle kararlılığını ortaya koymuştur.

17 Ekim 1940'ta Alman ve İtalyan temsilciler, Yunan General Metaksas ile bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Temsilciler, Metaksas'tan Almanların Yunanistan'a vizesiz girişi, İngiliz vizelerinin sıkı bir şekilde kontrolü, askeri bir heyetin gelişi ve Mihver Devletleri'ne ait uçakların Yunanistan üzerinden geçmesine izin verilmesi gibi taleplerde bulunmuştur. Ancak tüm bu talepler Metaksas tarafından reddedilmiştir.[880]

Times, Yunanistan'ın Ege'deki üslerini İtalya'ya terk etmesi ve Bulgarların da Almanya'ya kendi topraklarını açmasının şüphesiz Türkiye'nin durumunun güçleşeceğini ifade eden bir haber yayımlamıştır. Balkanlarda Türkiye'yi tehdit edecek her tehlikenin aynı zamanda Süveyş Kanalı için de tehdit unsuru olacağı vurgulanmıştır.[881] Times'ın bu haberinden anlaşılacağı üzere Balkanlar ve Ege, Mihver'in hedeflerinden biri olan Süveyş Kanalı'na giden yolda bir köprü olarak görülmüştür. *Times* muhabiri, İtalya'nın Yunanistan'a saldırısı karşısında Yugoslavya'nın, Türkiye'nin alacağı vaziyete göre tabi olacağını ifade etmiş, İtalya'nın Yunanistan'a yaptığı şantajlar karşısında Türkiye'nin herhangi bir eğilim göstermediğini ve bu durumun nedenini de Sovyet Rusya'nın durumundan emin olmak şeklinde ifade etmiştir.[882] Keza Mussolini de Yunanistan'a yapılacak saldırının ani olması ve hızlı bir şekilde gelişmesi gerektiğini, böylece hem İngiltere'nin hem de Türkiye'nin mağlup bir devlete yardım etmekten çekineceğini ifade etmişti.[883] Mussolini, ani bir saldırı ile Yunanistan'ı ele geçirme planı, meseleyi bir oldu-bitti haline getirerek olası tepkileri en aza indirmeyi amaçlamıştır.

Türkiye ve Yunanistan'ın çekinceleri, Almanya'nın Balkanlardaki faaliyetleri, İngiltere'nin Türkiye nezdindeki girişimleri karşısında İtalya, 28 Ekim

---

[879] Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 350.
[880] Ayrıca Almanya'nını Yunanistan'a olan borçlarının kaldırılması, İngiliz filmlerinin yasaklanması gibi taleplerde yer almıştır. **Ulus**, 18 Birinciteşrin 1940, s. 1, 5
[881] **Akşam**, 18 Teşrinievvel 1940, s. 2.
[882] **Akşam**, 19 Teşrinievvel 1940, s. 1-2.
[883] "İtalya, Yunanistan ile harbe nasıl karar vermişti?", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1944, s. 2.

1940'ta Yunanistan'a bir nota vermiş,[884] Yunanistan da bu notayı reddetmiştir. Bunun üzerine fiili bir savaş durumu ortaya çıkmış ve Yunanistan'da seferberlik ilan edilmiştir.[885] İtalya'nın 28 Ekim'de verdiği notayla resmen başlayan Yunanistan saldırısı,[886] İsviçre basınında "*Harp vaziyeti hakkında bazı mütalaalar*" başlıklı bir yazıya konu olmuş ve İstihbarat Dairesi tarafından Türkçeye tercüme edilerek Genelkurmay Başkanlığına sunulmuştur. 29 Ekim 1940 tarihli yazıda Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan, Türkiye'ye bir geçit olarak değerlendirilmiştir. İtalya'nın başka bölgelerde Türk sınırından ayrı bulunduğu, Yugoslavya ile Macaristan'ın İtalyan ve Alman kuvvetleri için temasa engel olduğu, Romanya'da bulunan harekât üssünün de Bulgaristan ile Türkiye'nin kuzey sınırından ayrılmakta olduğu durumda Mihver ordularının Türkiye'ye ilerlemeleri için stratejik imkânların muğlak olduğu belirtilmiştir. İtalyanlardan ilk olarak Arnavutluk üzerinden Yunanistan'a geçerek kara yoluyla Ege Denizine ve Selanik'e doğru bir hareket, sonrasında da önce Meriç'e yönelerek Boğazları hedefine koymasının beklendiği belirtilmiştir. Alman ordusunun da Tuna'ya ve Belgrad üzerinden Macar ile Yugoslav dostluğundan faydalanılarak Yunanistan-Türkiye sınırına kadar gelmesinin zor olmadığı yazılmıştır. Olası bir Türk-Yunan savunmasına veya sadece Türk cephesine saldırı için de hazırlık yeri olarak Sırbistan ve Bulgaristan belirlenmiştir. Yugoslavya'nın Mihver ordularının kendi ülkelerinden geçmesine izin verilmemesi noktasında Macar ordusunun devreye girmesi halinde, daha önce Macaristan'a ait olan bölgeleri geri alması tehlikesinin olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'ye karşı yürüyecek orduların geri irtibatları, en müsait hal ve durumlarda büyük zorluklara karşı koymada mecbur

---

[884] İtalya, verdiği nota da Yunan hükümetinin tarafsızlık siyasetine aykırı davrandığı, iki ülke arasındaki komşuluk ilişkilerine uygun hareket etmediği, İtalyan hükümetinin uyarılarına rağmen bu davranışlara devam ettiği, Yunan hükümetinin kendi karasularını İngiliz donanması ile hava kuvvetlerinin kullanmasına izin verdiği, bazı Yunan adalarının İtalya aleyhine olacak istihbarat faaliyetlerinden kullanıldığını ve tüm bunlara Yunan hükümetinin vakıf olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Yunan hükümetinin İtalya ile savaş halinde bulunan devletlere kendi arazisinde önemli sevkülceyş noktaları verdiğini ve Teselya ile Makedonya'nın hava üslerinin Arnavutluk üzerine yapılacak bir saldırıda kullanılacağını bildiğini ifade etmiştir. Yunanistan'ın tarafsızlığının gitgide azaldığının belirtildiği notada bu durumun İngiltere'nin diğer milletleri savaşa sürükleme siyaseti olduğu vurgulanırken Yunan hükümetinin arazilerini İtalya'ya karşı askeri bir üs haline getirmek istediği ve buna müsaade ettiği, bu durumun da İtalya ve Yunanistan arasında silahlı bir anlaşmazlığa sebep olduğu, İtalya'nın bu anlaşmazlığın önüne geçeceği ifade edilmiştir. Bunlara ilaveten İtalya hükümeti, işgal talebinde bulunurken Yunan hükümetinde işgale karşı direnmemesini istemiştir. **Hakikat**, 29 Birinciteşrin 1940, s. 3; **Akşam**, 29 Teşrinievvel 1940, s. 1, 10.

[885] **Akşam**, 28 Teşrinievvel 1940, s. 1.

[886] Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 16.

kalacakları belirtilmiştir.[887] Almanya'nın Yugoslavya nezdindeki girişimleri, İtalya'yı girdiği bu maceradan kurtarmanın kendisine düştüğünü gösteren bir işaret olmuştur.[888]

Türk basınında İtalya'nın saldırısını haksız olarak değerlendiren yazılar çıkarken[889] Türkiye'nin tarafsız kalma niyeti devam etmiş ve Ankara hükümeti barışı koruma çabası içerisinde olmuştur.[890] Barışı koruma çabası yanında doğal olarak endişeyi de beraberinde getirmiştir. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Alman Büyükelçi Von Papen ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin etrafındaki ateş çemberinin giderek daralmasından endişe duyduğunu söylerken Von Papen ise İtalya'nın Yunanistan'a karşı giriştiği faaliyetlerin İngiltere'ye yönelik olduğunu, Türkiye'nin tarafsız kalması durumunda korkacak hiçbir şeyin olmadığını belirterek güvence vermiştir.[891] Almanya, 1940 yılının başlarında İtalya'nın Türkleri İngilizlere doğru itmesini engellemeye çalışırken sonraları art arda gelen zaferleriyle Orta Doğu'da İngilizlere saldırabilmek adına Türkiye için "*Alman yanlısı bir bağımsızlık*" politikası gütmüştür.[892] İngiltere ise İtalya'nın Yunanistan'a saldırısıyla fiili bir savaş durumu meydana çıktığı için ittifak gereği savaşa girme zorunluluğu olan Türkiye'yi bu noktada görmezden gelmiştir. Türkiye'yi askeri bir üs olarak görüp asker desteği sağlayan bir ülke noktasında gören İngiltere, bu politikasını 1943'e kadar devam etmiştir.[893]

Amerikan basını, Türkiye'nin, İtalya'nın Yunanistan'ı tehdit etmesi karşısında bunu bir blöf olarak değerlendirdiğini ve İtalya'nın saldırıya hazır olmadığına inandığını yazmıştır.[894] *Akşam* yazarı Necmeddin Sadık, İtalya'nın Yunanistan'a saldırısını köşesinde ele almıştır. Mussolini'nin daha önce saldırmama garantisi verdiği ülkeler arasında Yunanistan'ın da yer aldığını vurgulayan Necmeddin Sadık, "*ipsiz sapsız bahanelerle irtikâp edilmiş yeni bir tecavüz cinayeti*

---

[887] **ATASE**, İDH, K.N: 1, G.N: 5.
[888] Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 94.
[889] Ahmet Şükrü Esmer, "İtalya'nın Tecavüzü", **Ulus**, 29 Birinciteşrin 1940, s. 1-2; Hüseyin Cahit Yalçın, "Yunanistan'a Taarruz", **Yeni Sabah**, 29 Birinciteşrin 1940, s. 1, 3.
[890] **DDI**, Nona Serie, Vol. VI, No: 1, 29 Ekim 1940, s. 1.
[891] **DDI**, Nona Serie, Vol. VI, No: 11, 30 Ekim 1940, s. 6-7.
[892] Hale, **1774'ten Günümüze Türk**…, s. 79.
[893] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 210-211.
[894] **The Montreal Gazette**, 29 Ağustos 1940, s. 1.

karşısında bulunuyoruz" diyerek işgalin haksızlığını ifade etmiştir. Yunanistan'ın tarafsızlık siyasetiyle İtalya için herhangi bir tehlike yaratmadığı, dostluk ve komşuluk ilişkilerini sürekli olarak diri tutmak için çaba sarf ettiğini vurgulayan Necmeddin Sadık, İtalya'nın savaşa girdiğinden beri sürekli olarak kendisine zayıf ve yakın bir hedef aradığını böylece kolay bir galibiyet amaçladığını belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin komşusunun zaferini heyecanla beklediğini ve hazır, emniyet ve sükûnet içerisinde tüm gelişmeleri takip ettiğini ifade etmiştir. [895]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de 1 Kasım 1940'ta TBMM'de yaptığı konuşmada Türkiye'nin dış politikasına ilişkin tespitlerde bulunmuş ve İtalya'nın Yunanistan'ı işgali konusuna değinmiştir. Türkiye'nin savaş dışı kalma politikasının, aynı niyeti gösteren devletlerle ilişki kurmasına engel olmadığını belirten İnönü, Türkiye'nin savaş dışında kalma durumunun iki tarafın da Türkiye'nin sahalarını kullanmasına engel olduğunu ve savaşa girmedikçe bu durumun değişmeyeceğini vurgulamıştır. Yunanistan'ın işgali konusunda ise müttefik İngiltere ile görüştüklerini belirten İnönü, Türk milletinin temiz bir geleceğe emin bir şekilde baktığını ifade etmiştir.[896] İnönü'nün konuşmasında TBMM'de hazır bulunan İtalya'nın Ankara Büyükelçisi De Peppo da konuşma hakkında edindiği izlenimleri Ciano'ya gönderdiği telgrafta anlatmıştır. İnönü'nün konuşmasını aktaran De Peppo, toplantıya katılanlardan elde ettiği izlenime göre İtalyan-Yunan çatışmasında İnönü'nün, İngiltere ile durum hakkında görüştüklerini söylemesinin, Türkiye'nin dış politikada iki ülkenin birlikte yürüdüğü yorumlarına yer açtığını ifade etmiştir. De Peppo, İnönü'nün konuşmasının en önemli kısmının ise Türkiye'nin savaş dışı kaldığı sürece sahalarını kullanıma kapatması olarak belirtmiş ve Türkiye'nin İngiltere ile birlikte hareket etmesinin Bulgaristan'ın savaşa katılması ve Suriye'nin işgali gibi olası durumlara yönelik olduğunu vurgulamıştır.[897]

İtalya'nın Yunanistan'a saldırısını köşesinde ele alan M. Şevki Yazman, savaşın ilk aşamasında İtalya'nın yerine konulamayacak derecede kayıp verdiğini, İtalya'nın nota vererek Yunanistan'ı savaşsız işgal etmeyi amaçladığını ancak bunda başarısız olduğunu, seferberliğini ve yığınağını yapmış Yunanistan'a karşı zaferin

---

[895] Necmeddin Sadık, "Yeni bir cinayet karşısında", **Akşam**, 29 Teşrinievvel 1940, s. 1.
[896] **TBMMZC**, D. 6, C. XIV, İ. 2 , s. 3-8; **Ulus**, 2 İkinciteşrin 1940, s. 1-2.
[897] **DDI**, Nona Serie, Vol. VI, No: 24, 1 Kasım 1940, s. 19-20.

mümkün olmadığını vurgulamıştır. Buna ilaveten İngiltere'nin de Girit'te İtalya'ya yakın yerlerde hava ve deniz üsleri kurduğunu[898] ifade eden M. Şevki Yazman, Yunanlıların günden güne güçlendiğini ve İngiltere'nin deniz ve hava hâkimiyeti dolayısıyla İtalyan ordusunun yıpranacağını, bu nedenle de müttefiki Almanya'yı yanına sürüklemek zorunda kalacağını ifade etmiştir.[899] Yunan *Elefteron Vima* gazetesinde yer alan bir makalede ise bu çetin mücadele karşısında bütün dünyanın Yunanistan'ın yanında yer aldığı, özellikle Türkiye'nin tüm varlığıyla ve ruhuyla Yunanistan'ı desteklediği, Yunan ordusun sadece Yunanistan'ın değil Türkiye'nin de bağımsızlığını savunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca makalede "*mert, asil ve samimi*" Türkiye'nin azimli bir şekilde Yunanistan'ın davasını benimsediğini ve Yunan ruhunun bunu asla unutmayacağı vurgulanmıştır.[900]

6 Kasım 1940'ta Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede ile yaptığı görüşmede Yunanlıların, İngilizlerin Selanik'e asker çıkarmalarına müsaade ettiğine dair bilgi aldıklarını, Mussolini'nin harekâtı başlatmaya mecbur olduğunu ve Yunanistan'ın işgalinin kısa sürede tamamlanacağını, bu esnada da Almanya'nın yardımına ihtiyaç duymayacağını belirtilmiştir. Ancak İtalya ile müttefik olduklarının unutulmaması gerektiğini belirten Ribbentrop, İtalyanların Türkiye sınırına yakın yerlerde bulunmadığından emin olmaları gerektiğini söylemiştir.[901]

Ribbentrop'un tüm güvenine karşın savaşın ilk iki haftasında süreç İtalya açısından olumsuz ilerlemiştir.[902] Bu olumsuzluklar karşısında İtalya, propagandaya yönelmiştir. *Cumhuriyet*'te yer alan bir makalede İtalyan radyosunun bir propaganda faaliyetine yer verilmiştir. İtalyan radyosunun, Atatürk'ün ölüm yıl dönümü akşamı Atatürk'ten övgüyle bahsettiği ve Yunanistan'ı Anadolu'ya gönderen İngiltere'yi "*kahpe*" olarak nitelendirdiği, Atatürk'ün İngiltere'ye ilk darbeyi vurduğu ifadeleri yer almıştır. Bu çeşit propagandalarda Atatürk'ün kullanılmasından hiddet, ancak böyle kötü ve ucuz bir propagandadan da memnuniyet duyduğunu belirten yazar;

---

[898] İngiltere, 4 Kasım 1940'ta Akdeniz'deki stratejik bir üs olan Girit'i işgal etmiştir. Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 208.
[899] M. Şevki Yazman, "İtalyanların kayıpları", **Akşam**, 7 Teşrinisani 1940, s. 5.
[900] **Cumhuriyet**, 11 İkinciteşrin 1940, s. 3.
[901] Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 224-225.
[902] **Cumhuriyet**, 13 İkinciteşrin 1940, s. 1, 3.

Türkiye'nin Atatürk çizgisindeki İngiliz politikasından saptığına ilişkin tespiti de doğru bulmayarak Atatürk'ün yaşasaydı İsmet İnönü gibi bu şartlarda İngiltere ile ittifak edeceğini vurgulamıştır. Yazıda İtalyanların, Türkiye'nin iddia edildiği gibi siyaseti değişse bile Birinci Dünya Savaşı'nda müttefiklerine silah çeken, dört sene boyunca yardımlarını alıp müttefiklik yaptığı devlete karşı Almanya ile savaşa girişen ve beş ay önce Yunanistan'a saldırmama taahhüdü verdiği halde saldıran İtalya'nın bunu eleştirecek durumda olmadığını vurgulamıştır.[903] İtalyan radyosunun bu yayının hedefinin İngiltere olduğu açıktır. İtalya, Türkiye ve Yunanistan'ı kullarak bu iki devletin İngiltere ile olan ilişkilerini etkilemeyi amaçlamıştır.

İngiltere'nin iki ay içerisinde İtalya'yı savaş dışı bırakmak için her şeyi yapacağı İngiliz diplomatik çevrelerinde konuşulurken[904] Mussolini 18 Kasım 1940'ta Venedik Sarayı'nda yaptığı konuşmasında "*Yunanistan'ın belini kıracağız*" diyerek savaşın neticede başladığını ve ne kadar sürdüğünün bir öneminin olmadığını vurgulamıştır. Mussolini ayrıca savaşın tüm sorumluluğunun İngiltere'de olduğunu, antlaşmaları düzenlemek yerine Fransa ile uyuşuk bir işbirliğine giriştiğini ve Almanya'yı kuşatma siyaseti izlenmeseydi barışın korunabileceğini söylemiştir.[905] Mussolini'nin bu sözlerinden olumlu bir anlam çıkarmanın zor olmasının yanı sıra İtalyan halkı üzerinde manevi olarak büyük etki yaptığını söylemek mümkündür.[906]

Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, İtalya'nın Türkiye-Yunanistan sınırı olan Meriç nehrine gelmesi halinde Türkiye'nin savaşa gireceğini ancak buna gerek kalmadan Yunanlıların kendilerini başarı ile savunarak İtalya'yı yeneceğini söylerken[907] Amerikan basınında ise Türkiye'nin, İtalya'nın Yunanistan'a saldırısı karşısında çatışmaya girme konusunda aceleci davranmadığı ifade edilmiştir. Türkiye'nin bu noktadaki tutumunu ise İngiltere'nin Yunanistan'a yapacağı yardımın ve Yunanistan'ın direniş derecesinin belirleyeceği belirtilmiştir. Balkanlar'da Türkiye'nin İtalya'ya karşı savaş ilan ettiği söylentilerinin yayıldığını ancak bunun Türk diplomatik çevreleri tarafından yalanlandığını ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Başbakan Refik Saydam'ın da durumun ciddiye gittiği ancak

---

[903] "Çirkin Propaganda", **Cumhuriyet**, 13 İkinciteşrin 1940, s. 2.
[904] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37395-150251-7, Belge Tarihi: 14.11.1940.
[905] **La Stampa**, 19 Kasım 1940, s. 1.
[906] Nadir Nadi, "Mussolini'nin nutku", **Cumhuriyet**, 20 İkinciteşrin 1940, s. 1.
[907] Kroll, "Bir Diplomatın Türkiye…", s. 232.

Türkiye'nin tarafsız kalmakta kararlı olduğu sözlerine yer verilmiştir.[908] Yunan Matbuat Bakanı Nikoludis de İtalya-Yunanistan savaşına dair bir Mısır gazetesine verdiği demeçte, Türkiye ve Yunanistan'ın birbirine sıkı dostluk ve ittifak bağları ile bağlı olduğunu, Yunanistan'ın İtalya'nın saldırısıyla bir sınavdan geçtiği ve bu sınavın, bağları gün geçtikçe kuvvetlendirdiğini ifade etmiştir.[909]

Yunan basını İtalyan saldırısı karşısında Türkiye'nin tutumunu kardeşçe olarak ifade etmiştir.[910] İtalya'nın Yunanistan'a saldırısı, Türkiye'nin pozisyonunu belirlemesi ve güçlendirmesi açısından önemli olmuştur. Türkiye, Yunanistan'ın direnişinin umutsuzca olduğu yönündeki yaygın görüşe karşı çıkmış ve Yunanlıların, Arnavutluk'ta kuvvetlerini kullanmak üzere Doğu Trakya'dan çekeceğini hesaplamıştır. Türkiye'nin izlediği siyaset, Yunanlıların başarısına giden yolda önemli bir etki yapmıştır.[911] Türkiye buna ilaveten Hitler'in Balkanları düzene sokma çabası karşısında savaş dışında kalmayı tercih etmiş ve Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırması ya da İtalya'nın Selanik'i alması halinde kendisinin tehdit edilmiş varsayarak savaşa katılacağını İngiltere'ye ve Yunanistan'a bildirmiştir.[912] İngiltere bu süreçte Türkiye'yi birkaç kez yoklasa da Türkiye'yi fazla zorlamamıştır.[913] İtalya-Yunanistan savaşı devam ederken Türkiye'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün huzurunda bulunan Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, hayretle karşıladığı belirttiği bir olayı aktarmıştır. İnönü'nün yakınlarından birinin 21 Kasım 1940'ta, Almanya'nın en güçlü olduğu dönemde, Türkiye'nin gelecekte yalnız bir duruma düşmeden, ordu hazırken İtalyan-Yunan savaşına katılması gerektiğini söylediğini ifade etmiştir.[914]

---

[908] **St. Joseph News-Press**, 28 Ekim 1940, s. 1.
[909] **Akşam**, 20 Kânunuevvel 1940, s. 2.
[910] **Ulus**, 8 İkincikanun 1941, s. 3.
[911] William L. Langer, S. Everett Gleson, **The Undeclared War 1940-1941: The World Crisis and American Foreign Policy**, Harper &Brothers Publishers, New York 1953, s. 115.
[912] Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 76.
[913] İngilizler, Türkiye'nin zayıf bir tutum takınması durumunda bunun Stalin ve Hitler'e emsal oluşturacağını, Mussolini'nin Yunanistan'a saldırısının Türkiye'ye de olabileceği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Deringil, **Denge Oyunu**, s. 212-214.
[914] Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 12.

Amerikan basını ise İtalya'nın Mihver Devletlerine gerekli desteği sağlamaktan çok yük olduğunu,[915] Hitler'in kendi işgallerinin yanı sıra Mussolini'ye yardım etme zorunluluğu ile karşı karşıya olduğunu ifade etmiştir. İtalya'nın Yunanistan'daki durumunun da Türkiye'ye rekabet cesareti verdiği vurgulanırken[916] Alman uçakları Akdeniz'de İtalya'ya yardıma başlamıştır. Basında bunun Almanya'nın İngiltere'yi bombalanmasında İtalyan yardımı dolasıyla olduğu iddia edilse de İtalyan yardımının bombalamada herhangi bir faydasının olmadığı hatta İtalyanların uçak kaybetmesine neden olduğu gayet açıktı.[917] *New Yok Daily News*, Almanya'nın İtalya'ya yardımı çevresinde Hitler'in Çanakkale'ye sahip olmak isteyeceği hakkındaki iddiayı dillendirmiştir. Boğazlara sahip olmasının Hitler'e petrol ve yiyecek sağlamayacağı, Irak petrollerinin de Boğaza uzak olması dolayısıyla bir fayda sağlamayacağı ifade edilmiştir.[918] *Reuters* ise Almanya'nın Balkanlar'da İtalya'ya yardım ederken Türk ordusunu da hesaba katmak zorunda olduğunu vurgulamıştır.[919] İngiliz Başbabakan Churchill de Kafkas petrollerini ele geçirmek amacıyla Hitler'in yönünü Türkiye veya Sovyet Rusya'ya dönebileceğini ifade etmiştir.[920] Müttefikler ise Türkiye'nin savaşa aktif olarak dâhil olmaması taraftarıydı. Zira İngilizler, Türkiye'nin müdahil olmasının Alman ordularının yönünü Balkanlara ve Orta Doğu'ya çevirmekten başka hiçbir işe yaramayacağını düşünüyor, Türkiye'nin dostane bir tarafsızlık politikasını sürdürmesinden memnuniyet duyuyordu.[921] İngiltere'nin bu memnuniyetinde Fransa'nın kaybetmesinin ardından Almanya karşısında tek güç olarak kalması ve Türkiye'nin savaşa girmesi halinde yardım sağlamasının zorluğu etkili olmuştur.[922]

Ankara'da Büyükelçi De Peppo, 1 Aralık 1940'ta Ciano'ya gönderdiği telgrafta 29 Kasım'da Von Papen'in İsmet İnönü ile yaptığı görüşmeden elde ettiği bilgileri aktarmıştır. İnönü, İtalya'ya yardım etmek amacıyla Alman kuvvetlerinin

---

[915] Amerikan basını ile benzer düşünceler bazı Alman yetkililerde de mevcuttu. Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, siyasi ve askeri kaynaklardan elde ettiği bilgilere dayanarak Hitler'in Akdeniz'de olası bir harekâtta İtalya'nın kendisine yük olacağına dair düşüncelerini aktarmıştır. Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 165.
[916] **Presscot Evening Courier**, 23 Kasım 1940, s. 4.
[917] Ömer Rıza Doğrul, "Alman tayyareleri Akdeniz'de", **Cumhuriyet**, 12 İkincikanun 1941, s. 3.
[918] **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1941, s. 1.
[919] **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1941, s. 5.
[920] **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1941, s. 5.
[921] Langer, Gleson, **The Undeclared War**…, s. 112.
[922] Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 77; Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. I, s. 315.

Balkanlar üzerinden gelmesinden korku duyduğunu söylerken Von Papen ise İtalyan-Yunan savaşının sadece İngiltere'ye karşı Mihver savaşının bir bölümü olduğunu, İtalya'nın Yunan direnişini kırmak amacıyla Almanya'dan yardım istemediğini ve hatta yeterli askeri rezerve sahip olduğundan buna ihtiyaç duymadığını ifade etmiştir. İnönü de bu güvenceleri takdir ettiğini ancak Mihver Devletleri'nin desteğini hisseden Bulgaristan'ın Ege'deki arzuları dolayısıyla Yunanistan'a karşı savaşa girebileceğini, bu durumda da Balkan Antantı nedeniyle Türkiye'nin müdahalesinin gerektiği söylemiştir. Von Papen buna karşılık olarak Bulgar Kral Boris'in kendisine Bulgaristan'ın meşru isteklerinin sadece barışçıl yollarla ve barış zamanında gerçekleştirme konusundaki niyetini belirttiğini ifade etmiştir.[923] Von Papen ile benzer düşüncede olan Hitler de Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'ye İtalya ile Yunanistan arasında yaşanan bu savaştan Almanya gibi Türkiye'nin de mesul olmadığını, İtalya'nın kendi başına bunu halledebileceğini, Türkiye'ye muhabbetle bağlı olduklarını ve Türkiye'yi daima müstakil ve kuvvetli görmek istediklerini söylemiştir.[924]

İtalya'nın Yunanistan'a saldırısı Türkiye'yi zor durumlarla karşı karşıya bırakmış ve korktuğu gelişmelerle yüzleşmiştir. Yardımlaşma Antlaşması imzaladığı iki Avrupa devleti'nden biri yıkılmış, İtalya savaşa girmiş Sovyetlerin de durumu netleşmemişti. İngiltere, İtalya'nın saldırısı sonrası Türkiye'nin svaş dışı politikasını kabullenmek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin izlediği bu pasif siyaset İngiltere için önem arz etmiştir.[925]

Aralık 1940 başlarında Almanya aracılığıyla mütareke talebinde bulunmayı düşünen İtalya,[926] Yunanistan'ın başarılı savunması karşısında geri çekilmeye başlamıştır.[927] İtalyan-Yunan savaşı artık Arnavutluk topraklarına kaymış ve İtalyanlar Alman yardımını beklemeye başlamıştır. "*Lüzum istenildiği zaman Alman milletinden, İtalya'ya yardım etmesini isteyeceğim.*" diyen Hitler,[928] İtalya'nın

---

[923] **DDI**, Nona Serie, Vol. VI, No: 219, 1 Aralık 1940, s. 217-219.
[924] **İkinci Dünya Savaşı Yılları**, s. 99.
[925] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 221.
[926] Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 94.
[927] **Tan**, 19 İlkkânun 1940, s. 1, 5.
[928] **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1938, s. 3.

Yunanistan'ı işgalinde bu yardıma mecbur kalmıştır.[929] Önceleri Mussolini'nin Yunanistan'a işgaline karşı olumsuz bir tavır takınan Hitler, İngiltere'nin Yunanistan'ı işgaliyle Balkanlarda bir cephe açılacağını ve Mihver Devletleri'nin sıkışacağını düşünmüştü. Ancak Mussolini, bir emrivaki ile Yunanistan'ı işgale başlamış ve Hitler'e "*endişe etmeyiniz. Her şey birkaç gün içinde sona erecektir.*" diyerek teminat vermişti.[930] Bazı Alman diplomatlar ise Alman ordularının İtalya'ya yardım etmesiyle savaşın Balkanlara yayılması konusuna ses çıkarmamıştı.[931] Bunda Almanya'nın daha önce Yunanistan'ı işgal etmeyi düşünmesi etkilidir.[932] İtalyanların maruz kaldıkları darbelerin ardından Almanya'nın savaşı başka noktalara götürebileceği diplomatik çevrelerce belirtilirken[933] İtalya'ya uçak yardımının yanı sıra trenler dolusu mühimmat gönderdiğine dair basında haberler yer almıştır.[934] Hitler, Mussolini'ye gönderdiği 5 Şubat 1941 tarihli mektubunda yardımı engelleyen unsurları saymış ve Türkiye'nin belirsiz tutumunun kendilerini her an ihtiyaç olandan daha fazla asker tutmaya sevk ettiğini yazmıştır.[935] Mussolini de 10 Haziran 1941'de savaşın yıl dönümünde yaptığı bir konuşmada Yunanistan'ın İngiltere ve Türkiye'den maddi yardım aldığını söylemiş, İngiltere'nin yardımı olmadan Yunan ordusunun altı ay bile dayanamayacağını belirtmiştir.[936]

Egemenlik hedefleri, Hitler-Mussolini rekabeti, kendilerini yüksekte görme ve rakiplerini küçümseme hataları ve acemice hazırlanan saldırı planları, İtalya'nın

---

[929] İtalya'nın Yunanistan'ı işgalinde başarısızlığı, İngiltere'nin Almanya'yı tehdit edecek şekilde adalara yerleşmesine sebep olmuş ve bu durum Hitler'i harekete geçirmiştir. Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 212.

[930] Rıfkı Salim Burçak, "Duçenin büyük hatası", **Ulus**, 20 Nisan 1940, s. 2.

[931] Bazı Alman diplomatlar, sessizliğini, "*Yunanistan'a mağlup olan bir büyük devletin yardıma layık bile değildir*" diyerek savunmuştur. **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 880082-320106-306, Belge Tarihi: 29.11.1940.

[932] Hitler, yaklaşık bir yıl öncesinde yani 1940 Kasımında Yunanistan'ın işgalini planlamıştı. Bu plandaki amacı İngiltere'nin, Yunanistan, Bulgaristan, Türkiye ve Yugoslavya'dan oluşan bir Alman karşıtı cepheyi bozmaktı. Schreiber, **İkinci Dünya Savaşı**, s. 53.

[933] Türkiye'nin İran Büyükelçisi Suat Davaz'ın Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta İran Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden biriyle yaptığı görüşmede İtalyanların savaş içerisinde durumuna ilişkin olarak Almanya'nın savaşı başka noktalara taşıyacağı belirtilmiştir. **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37411-150413-21, Belge Tarihi: 06.01.1941.

[934] **Cumhuriyet**, 18 İkincikanun 1941, s. 1.

[935] **OOBM**, Vol. XXX, s. 186.

[936] Mussolini ayrıca Türkiye'nin gelen İngiliz taleplerini şu ana kadar reddettiğini ifade ederek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün İngiltere'ye bağımlı olan tüm milletleri trajik bir kaderin beklediğini gördüğünü ifade etmiştir. Mussolini, 1928'de Türkiye'ye karşı İtalya'nın başlattığı ve devam eden anlayış ve işbirliği politikasını sürdürmek istediğini belirtmiştir. **OOBM**, Vol. XXX, s. 100.

Yunanistan'da başarısızlığına neden olmuştur.[937] Bunun karşılığında ise Almanya devreye girmiştir. Türkiye'yi de bilgilendiren Hitler'in[938] ordusu 6 Nisan 1941'de başarıyla savunma yapan Yunanistan'a saldırarak[939] Atina'yı ele geçirmiş ve tüm Mora Yarımadası'na ve Girit'e hâkim olmuştur.[940] Hüseyin Cahit Yalçın, Almanya'nın İtalya ile Yunanistan'a girmesini "*...yüz milyonluk Almanya, kırkbeş milyonluk İtalya ile birleşerek altı milyonluk Yunanistan'a hücum ediyor!*" sözleriyle eleştirmiştir.[941] İtalyanların tüm kış boyunca başaramadığını bir haftada gerçekleştiren Almanlar,[942] Ege'de, Balkanlar'da ve Doğu Akdeniz'de egemen güç haline gelmiştir.[943] Von Papen de Türkiye'nin huzursuzluğu karşısında güvence vermiş ve Alman birliklerinin Türk-Yunan sınırından uzakta tutulacağını ifade etmiştir.[944]

Mussolini'nin kendisine fazla güvenerek Yunanistan'a saldırması karşısında Yunan direnişi ile Arnavutluk'a çekilmesi, Almanların da buna müdahale için üç ay beklemesi büyük hata olmuştur. İtalya'nın manen ve madden zayıf düşmesinde bu iki unsur etkili olmuştur.[945] 1943 Nisan'da İtalya'nın Yunanistan'dan askerlerini çekmeye başladığına dair basında haberler yer almıştır.[946] Neticede Faşist İtalya'nın lideri Mussolini'nin Nazi Almanya'sının lideri Hitler'i kıskanarak yaptığı Yunanistan saldırısı başarısızlıkla sonuçlanmış ve İtalya ordusu Arnavutluk dağlarına sürülmüştür.[947] 1944 Ekim'inin ilk haftasında müttefikler, Yunanistan'a çıkarma yaparak hemen hemen tüm Mora'ya hâkim olmuşlardır.[948] Bu gelişme Türkiye'de

---

[937] Schreiber, **İkinci Dünya Savaşı**, s. 52.
[938] Hitler'in İsmet İnönü'ye yazdığı mektupta yaşananlardan ötürü İngiltere'yi suçlamış ve Reich'ın kendini savunmak durumunda olduğunu belirterek Bulgaristan ile yapılan antlaşmanın İngiltere'nin Yunanistan'da bir köprübaşı oluşturma girişimine yönelik olduğunu ifade etmiştir. Hitler, aynı zamanda Türkiye'ye de güvence vermiştir. Möckelmann, **Franz von Papen; Hitler'in...**, s. 132.
[939] Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, 27 Mart'ta Almanya'nın Yunanistan'a saldırma ihtimalini öğrendiğini yazmıştır. Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 371.
[940] Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, s. 187; Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 383-389.
[941] Hüseyin Cahit Yalçın, "Balkanlarda Harp", **Yeni Sabah**, 7 Nisan 1941, s. 1.
[942] William L. Shirer, **Nazi İmparatorluğu**, (Çev: Rasih Güran), C. III, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1969, s. 1276.
[943] Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 85.
[944] Ancak Türkiye bu teminata güvenmemiş ve Trakya'daki demiryolu köprülerini patlatmıştır. Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 108.
[945] Abidin Daver, "Müttefik zaferinin en büyük âmili", **Cumhuriyet**, 31 Ekim 1945, s. 2.
[946] **Son Posta**, 17 Nisan 1943, s. 1; **Vakit**, 17 Nisan 1943, s. 1.
[947] "Beş senelik olayların resmi geçidi", **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1944, s. 2.
[948] **Cumhuriyet**, 6 Birinciteşrin 1944, s. 1, 3.

memnuniyetle karşılanmıştır.[949] 14 Ekim 1944'te de İtalyan Başbakanı Bonomi, Atina'nın kurtuluşu sebebiyle Yunan hükümetine bir tebrik telgrafı çekmiş ve Roma ile Atina'nın düşmanlardan kurtulmasının dünyanın fikri ve manevi kurtuluş saatinin geldiğine işaret olduğunu belirtmiştir.[950]

İtalya'nın Yunanistan'a saldırı ihtimali kamuoyunda dillendirilmeye başladığı dönemden itibaren Türk basını ve yetkililer tarafından yakından takip edilmiştir. Balkanların savaş arenası haline geldiği dönemde derin bir endişe duyan ve güvenlik gayesiyle hareket eden Türkiye, Yunanistan'a yönelik işgal girişiminin başından beri İtalyan tehdidine karşı önlem alma çabası içerisinde olmuştur. Türkiye gerek Mihver'in ortağı Almanya ile gerekse 1939'da ittifak imzaladığı İngiltere ile karşılıklı diplomatik ilişkiler ile İtalyan tehdidini bertaraf etmeye çalışırken İtalya ise Türkiye'nin bu şüpheci ve güvensiz tavrını Almanya ile birlikte ortadan kaldırmaya çalışmış, Türkiye'nin izlediği tarafsız siyasetin devamını isteyen bir tutum takınmıştır. Yunanistan ise bu süreçte daimi olarak arkasında Türkiye'nin desteğini hissetmiş ve başarılı savunmasıyla İtalya'yı başarısızlığa iterek Almanların desteğine muhtaç kalmasına yol açmıştır. Almanların Yunanistan'ı işgal etmesi Türkiye'nin bu defa Alman tehdidiyle karşı karşıya kalmasına yol açmışsa da Alman Büyükelçi Von Papen'in girişimleri iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesini engellemede etkili olmuştur. Daha sonra Mihver'in güç kaybetmesiyle Müttefikler'in Yunanistan'a hâkim olması Türkiye'nin rahatlmasına yol açmıştır.

1.3.4.4. ABD'nin Savaşa girişi

Japonya'nın Berlin-Roma mihverine katılması, ABD'yi tedirgin etmiştir. ABD de bu noktada İngiltere'ye yakınlaşmıştır. Japonya, ABD'den İngiltere ve Çin'e yaptığı yardımları kesmesini istemiş ve Fransa'daki Vichy hükümetiyle bir antlaşma yaparak Güney Doğu Asya'da bazı Fransız deniz üslerinde kullanma hakkını elde etmiştir. ABD ise bunun üzerine Japon mallarını ve alacakları durdurmuştur. 7 Aralık 1941'de Japonya, ABD'nin Pearl Harbour'da bulunan üslerine saldırmış[951] ve bunun sonucunda ABD, Japonya'ya savaş ilan ederek İkinci

---

[949] **Tanin**, 6 Birinciteşrin 1944, s. 1-2.
[950] **Cumhuriyet**, 15 Birinciteşrin 1944, s. 3.
[951] **Cumhuriyet**, 8 Birincikanun 1941, s. 1; **Ulus**, 8 İlkkânun 1941, s. 1;

Dünya Savaşı'na katılmıştır.[952] Japonya, ABD'ye saldırmadan önce Mussolini'nin onayını almıştı. Keza Mussolini, kıtalar arası savaşlardan haz duyuyor, bunun yanı sıra Amerikalıları küçük görüyordu.[953] 11 Aralık 1941'de de Almanya ve İtalya, ABD'ye savaş ilan etmiş, Amerika da buna karşılık vererek savaş ilan ettiğini duyurmuştur.[954]

1.3.4.5. Afrika'da İtalya

İtalya'nın savaşa dâhil olduğu 1940'ta Doğu Afrika'da 200 bin askeri mevcuttu.[955] 3 Ağustos 1940'ta İngiliz Somalisi üzerine yapılan saldırılarda başarı elde eden İtalya,[956] 5 Ağustos'ta da Fransız Somalisini ele geçirmiştir.[957] Ardından 19 Ağustos 1940'a kadar geçen sürece İngiliz Somalisi de İtalyanlar tarafından alınmıştır.[958] İtalya ayrıca Habeşistan'da 200.000 kişiden oluşan bir kuvvetle Sudan'ı ele geçirmek amacıyla İngiltere'ye karşı mücadele etmiş ancak başarısız olmuştur. İngilizler, 1 Nisan'da İtalyan Eritre'sine girmiş[959] ve 6 Nisan'da da Addisababa'yı[960] ele geçirmiş,[961] İngiliz Somalisi de İtalyanların elinden alınmıştır.[962] Eritre'den çekilen İtalyan birlikleri de 19 Mayıs 1941'de teslim olmuştur.[963] İngilizler, İtalyanları İngiliz ve Fransız Somalisi'nin yanı sıra İtalyan Somalisi'nden de atarak Habeşistan'ın bağımsızlığını kazanmasına yardımcı olmuş, Hindistan'a giden ticaret yolunu açık tutmuştur.[964] *La Verita'* ise Ankara'da bazı gazetelerin Doğu Afrika'daki

---

[952] **Armaoğlu**, 20. Yüzyıl Siyasi…, s. 340-343.
[953] Mussolini, Amerikan halkını kültürsüz ve aptal olarak nitelendirmiş, ABD'yi ise zenciler ve Yahudiler ülkesi olarak görmüştür. Smith, **Mussolini**, s. 440-441.
[954] *Stampa Sera*, savaş ilanını "*İtalya tarihinde önemli bir karar*" başlığıyla duyurmuştur. **Stampa Sera**, 11 Aralık 1941, s. 1; **Cumhuriyet**, 12 Birincikanun 1941, s. 1; **Il Giornale d'italia**, 12 Aralık 1941, s. 1; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 31.
[955] Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, s. 171.
[956] Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 188.
[957] **Akşam**, 7 Ağustos 1940, s. 1.
[958] Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 15.
[959] **Ulus**, 2 Nisan 1941, s. 5.
[960] **Ulus**, 7 Nisan 1941, s. 1, 3; İtalya'nın 70 yılda kurduğu Habeşistan'daki imparatorluk, 7 haftada sona ermiştir. "Beş senelik olayların resmi geçidi", **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1944, s. 2; Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, s. 177.
[961] İtayan basınında ise Doğu Afrika'da İtalyan birliklerinin planı hareketlerinin devam ettiği ve sivil halka zarar gelmemesi adına Addisababa'yı boşalttıkları yazılıyordu. **La Stampa**, 8 Nisan 1941, s. 1.
[962] Afrika'nın doğusunda mücadeleler 1941 Mayıs'ında sona ermiştir. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**… s. 333.
[963] *La Stampa*, İtalyan ordusunun insanüstü bir direnişin ardından savaşı bıraktığını yazmıştır. **La Stampa**, 20 Nisan 1941, s. 1; Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 190.
[964] Ali Fikret Atun, **İkinci Dünya Harbi'nde Kuzey Afrika Harekâtı ve Alınan Dersler**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1998, s. 17.

İtalyan direnişini övdüğünü yazmış ve mücadele azmi açısından İtalyan direnişinin kahramanlık olarak nitelendirildiği belirtilmiştir.[965]

Habeşistan ve İspanya savaşları deneyimi, Mussolini'nin savaştan aldığı hazzı zayıflatmaktan ziyade artırmıştı. Avrupa'da yaklaşan savaş karşısında İngiltere'nin silahlama yürütmesinin farkında olan Mussolini, henüz Mart 1937'de İngiltere'ye Kuzey Afrika'da bir saldırı yapmanın planlandığını ifade etmişti.[966]

İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'na girmesi, İngiltere'yi zor durumda bırakmıştır. Akdeniz'de güçlü İtalyan donanması nedeniyle Malta ve Süveyş arasındaki bağlantının kesilmesi, Cezayir ve Tunus'un Vichy Hükümeti'nin elinde olması nedeniyle Cebelitarık ve Malta bağlantısının kopma ihtimalinin yanı sıra İtalya'nın Libya'dan (Trablusgarp) Mısır'ı almak üzere harekete geçmesi, İngiltere'nin Cebelitarık-Malta-Süveyş-Aden'den oluşan stratejik yolunu tehlikeye düşürmüştür. İtalya, Graziani komutasında Libya'da 200.000 kişiden oluşan bir kuvvet toplamış ve 13 Eylül 1940'ta Mısır'a karşı saldırıya geçmiştir.[967] İtalya'nın amacı Süveyş Kanalı'nı ele geçirmekti.[968] İtalya gibi Almanya da Süveyş Kanalı'nın ele geçirilmesini istiyordu.[969] 16 Eylül'de İtalya, Mısır sınırları içerisinde bulunan Sidi Barrani'ye yerleşmiştir.[970] İngiltere kuvvetlerini toplayana kadar başka bir çatışma yaşanmamıştır. Akdeniz'de güçlü olan ve İtalya'nın sayı üstünlüğüne rağmen çöllerde daima zafer elde eden İngiltere,[971] 7 Aralık'ta saldırıya geçmiş ve İtalya geri çekilmeye başlamıştır.[972] 4 Ocak 1941'de İngiltere, Bardia'daki İtalyan savunmasını kırmış ve ve bazı İtalyan subayları esir almıştır.[973] İngiltere, 22 Ocak'ta Tobruk'a[974] 26 Ocak'ta Derne'ye,[975] 8 Şubat'ta da Bingazi'ye girerken İtalyanlar

---

[965] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 18 Temmuz 1941, s. 7.
[966] Smith, **Mussolini**, s. 344.
[967] **Ulus**, 16 Eylül 1940, s. 1; Atun, **İkinci Dünya Harbi'nde**…, s. 12.
[968] Mussolini, "üç kollu kıskaç" politikasını takip ediyordu. Bu kıskacın kolları Kuzey ve Doğu Afrika ile Yunanistan idi. Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 69.
[969] Almanya'nın amacı Irak'ta İngiliz yanlısı hükümeti deviren Raşid Ali El Geylani'nin yardım talebine karşılık vermek idi. Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 135.
[970] **Akşam**, 16 Eylül 1940, s. 4; Schreiber, **İkinci Dünya Savaşı**, , s. 52.
[971] Ayrıca Mussolini yaptığı konuşmalarda amacının Mısır olmadığını, Mısır'daki İngiliz kuvvetleri olduğunu söylemiştir. Necmeddin Sadak, "İngiltere İçin En Çetin İmtihan Devri Başladı", **Akşam**, 19 Eylül 1940, s. 1, 5.
[972] Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 98.
[973] **Ulus**, 6 İkincikanun 1941, s. 1, 3; Atun, **İkinci Dünya Harbi'nde**…, s. 14.
[974] **Ulus**, 23 İkincikanun 1941, s. 1.
[975] **Akşam**, 28 Sonkanun 1941, s. 1; **Tan**, 27 Sonkanun 1941, s. 1.

kaçmaya başlamıştır.[976] Rus basını İtalya'nın, Afrika'da mağlup olduğunu yazarken[977] Mussolini, 23 Haziran 1941'de Hitler'e gönderdiği mektupta Türkiye'nin önemli bir kart olduğunu ifade ederek Türkiye'nin Mısır'a Doğu'dan saldırabilmeleri için geçiş izni vermesiyle Mısır'ın ele geçirileceğini ve böylece İngiltere'nin omurgasının kırılacağını yazmıştır.[978] 19 Aralık 1940'ta İtalyan Askeri Ataşesi General Marras, Alman yardımı olmazsa Libya'nın kaybedilmiş addedileceğini bildirmiştir.[979] İtalya'nın zorlanmasının ardından devreye giren Almanya, Kuzey Afrika'ya müdahale etmiş ve Şubat 1941'in sonlarında İngiltere'ye karşı mücadeleye girişmiştir.[980] Hitler, bunun için Erwin Rommel'i görevlendirmiştir.[981] Türk basını da bu süreçte İngiliz yanlısı bir tutum takınmış ve İtalya'nın Mısır ve Akdeniz üzerindeki siyasetini, Türkiye topraklarının bütünlüğünü tehdit edecek bir adım olarak nitelendirmiştir.[982]

İngiliz ordusunun Libya'daki askerlerine verdiği "*Bir Alman öldür, İtalyan kendiliğinden kaçacaktır.*"[983] parolasını doğrularcasına İtalya, Kuzey Afrika'da bir varlık gösterememiş ve İtalya'nın yapması gereken işleri Almanya üzerine almak zorunda kalmıştır. Libya'nın İtalya'ya ait olmasına rağmen sürekli olarak Almanya'dan bahsedilmesi ve İngilizlerin kazandığı zaferi Almanya'ya karşı kazanılmış gibi dillendirmesi, İtalya'nın savaş dışına atıldığı göstermiştir.[984] 31 Aralık 1941'de Kuzey Afrika'da İngilizler, İtalya'nın Afrika sömürgelerini alınmıştır.[985] Ancak Almanya'nın meseleye dâhil olmasıyla 29 Ocak 1942'de Bingazi,[986] 21 Haziran'da da Tobruk İngilizlerin elinden alınmıştır.[987]

---

[976] **Ulus**, 9 Şubat 1941, s. 1.
[977] **DBTDA**, Fon Kodu: 571, Yer Bilgisi: 35414-139085-10, Belge Tarihi: 14.02.1941.
[978] **OOBM**, Vol. XXX, s. 201.
[979] Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 35.
[980] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 332-333.
[981] Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, s. 235; Rommel'in Kuzey Afrika'ya atanması İtalyanlar tarafından Mısır harekâtına destek olmak şeklinde haklı bir atama olarak propaganda malzemesi olarak görülürken Libya'daki İtalyan yetkililer başarısızlığın bir işareti olarak Rommel hamlesine karşı çıkmışlardır. Smith, **Mussolini**, s. 431.
[982] Bahar Gürsel, "Afrika'da Savaş: Türk Basının İtalya'nın 1940 Mısır İşgaline Bakışı", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXXIX, S. 67, Mart 2020, s. 693.
[983] **Cumhuriyet**, 21 İkinciteşrin 1941, s. 1.
[984] Ömer Rıza Doğrul, "Çöl harbine verilmesi istenen mâna", **Cumhuriyet**, 24 İkinciteşrin 1941, s. 3.
[985] Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 90.
[986] **Tan**, 30 Ocak 1942, s. 1; Rommel, bu başarısıyla Hitler tarafından Orgeneralliğe terfi ettirilmiştir. Atun, **İkinci Dünya Harbi'nde**…, s. 67.

Almanlar Kuzey Afrika'da sorumluluğu üzerine alırken "*İslam'ın Koruyucusu*"[988] Mussolini, yine eski taleplerinde ısrar etmeye başlamıştır. Mussolini, "*Akdeniz evvelce İtalya'ya ait olduğu gibi yarın da İtalya'nın olacaktır.*"[989] derken Mihver kuvvetlerine karşı harekete geçen İngilizler 23 Kasım 1942'de Bingazi'yi geçmişlerdir.[990] Mussolini, hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi Akdeniz hayallerinden bahsederken İtalyan halkı ise savaştan ötürü yorgun ve inancını kaybetmiş bir halde Mussolini ve Faşist parti aleyhine açıktan seslerini yükseltmeye başlatmıştır.[991] Hitler, Afrika birliklerinin başında bulunan Rommel'e Trablusgarp'ın kesinlikle savunulması gerektiğini aksi takdirde Mussolini'nin ayrı bir barış yapma ihtimali olduğunu söylemiş ancak Rommel, durumun ümitsiz olduğunu ifade etmiştir. İtalya'ya destek amaçlı görevlendirilen ancak Roma'dan gelen emir ve talimatlara uymayarak özerkliğini ilan eden Rommel,[992] Hitler'in karşı çıkmasına rağmen İtalyanları ikna ederek Tunus'a geri çekilmiştir.[993] Neticede İtalyan devlet adamlarından birinin geleceği işaret edercesine "*İtalya savaşa girerse Trablusgarp'ı kaybeder*" söylemi gerçeklemiştir.[994] İngiltere ise Türk Genelkurmay Başkanlığı'nın talebi üzerine Türkiye'ye Kuzey Afrika'da İtalyanlardan elde edilen bazı askeri araç ve gereçleri göndermeye söz vermiştir.[995] İngiltere, tarafsız politikasını sürdürmesinden dolayı Türkiye'ye destek sağlıyordu.[996] Tüm bu gelişmelerin sonunda Mayıs 1943'te Tunus'ta bulunan ve Doğu Akdeniz'in sınırını belirleyen hat

---

[987] **Tan**, 22 Haziran 1942, s. 1.; Atun, **İkinci Dünya Harbi'nde**…, s. 76; Rommel, bu başarısıyla Feldmareşalliğe yükselmiştir. Atun, **İkinci Dünya Harbi'nde**…, s. 76-77.

[988] Mussolini, Eylül 1937'de gerçekleştirdiği Trablusgarp ziyareti sırasında İtalyan işgalinin Berberi destekçilerinden olan Yusuf Kerisç tarafından kendisine hediye edilen tören silahına "İslam'ın Kılıcı" adını vermiştir. Mussolini, kendisini bir halife otoritesi olarak görmüş ve törenle, isteği üzerine yapılan bu kılıcı havaya kaldırarak kendisini İslam'ın koruyucusu ilan etmiştir. https://en.wikipedia.org/wiki/Sword_of_Islam_(Mussolini) (Erişim Tarihi: 06.04.2024) (**EK-4**); **La Stampa**, 20 Mart 1937, s. 1; Carocci, **Faşizmin Tarihi**, s. 109; **Ulus**, 25 Mart 1937, s. 6.

[989] **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1942, s. 1.

[990] **Vakit**, 23 İkinciteşrin 1942, s. 1.

[991] **DBTDA**, Fon Kodu: 539, Yer Bilgisi: 220211-213964-0, Belge Tarihi: 01.12.1942.

[992] Smith, **Mussolini**, s. 431.

[993] Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 202-203.

[994] Bu bilgi Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur tarafından Dışişleri Bakanlığına bildirilmiştir. **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44232-210792-24, Belge Tarihi: 13.05.1940.

[995] Mete Tunçay, "İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu" adlı makalesinde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın İtalya'nın Türkiye'ye: 150 orta makinalı tüfek ile 550.000 mermisi, 50 hafif makineli tüfek ve 100 piuade tüfeğinin gönderdiğini ve bunun dışında bazı tank ve toplar göndermeye de söz verdiğini belirtmiştir. Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, s. 326; **İkinci Dünya Savaşı Yılları**, s. 46; Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 21.

[996] Atun, **İkinci Dünya Harbi'nde**…, s. 215.

olan Bon Burnu,[997] Müttefiklerin eline geçmiş ve Mihver'in savunması sona ermiştir.[998] Böylece Türkiye'nin Kuzey Afrika üzerinden Süveyş yoluyla Irak ve Suriye'deki gelişmelere Mihver Devletleri'nin etki yapmasından duyduğu endişesi ve korkusu sona ermiştir.[999]

1.3.4.6. İtalya'nın Zayıflaması ve Türk Kamuoyu

İtalya'nın savaşa girişinin yedinci ayında *Cumhuriyet*'te bir yazı kaleme alınmıştır. Yazıda İtalya'nın savaştaki yönü tayin edilmiş ve İtalya'nın kaybederek savaştan çekilme olasılığının yüksek olduğu ifade edilmiştir. İtalya'nın bu süreçte çok zarar gördüğü ve İtalyan imparatorluğunun kaybetmekte olduğu vurgulanmıştır. İtalya'nın Kuzey Afrika'da toparlanmasının imkânsız olduğu, Eritre'de durumun tehlikede olduğu, Oniki Ada'nın tecrit edilmiş şekilde İngiliz donanmasının hâkimiyetinde olduğu, Arnavutluk'ta mağlup durumda olduğu, Alman uçaklarının desteğine ihtiyaç duyulduğu ve Almanların askerlerinin bazı mevkileri işgal ettiği gibi haberler İtalya için durumun iyiye gitmediğinin özeti olmuştur.[1000]

Türk kamuoyunda da şiirlerle Mihver Devletleri'nin ve İtalya'nın durumu anlatılmıştır. 1940'ta Hüseyin Nihal Atsız, "Davetiye" adlı şiirde Mussolini'nin Anadolu'ya göz dikerse pişman olacağını, Türk'ün Anadolu'ya büyük sevgi duyduğu ve ondan vazgeçmeyeceğini belirtmiştir. Atsız, şiirinde özetle şunları ifade etmiştir:

"*Ey Benito Mussolini! Ey gayet yüce,*

İtalyanlar başvekili Muhterem Duçe!

İşittim ki yelkenleri edip de fora

Gelecekmiş orduların yeşil Bosfora.

Buyursunlar… Bizim için savaş düğündür;

Din Arab'ın, hukuk sizin, Harp Türklüğündür.

---

[997] Bon Burnu ile Sicilya Adası'nın ucundaki Lilibeo burnu arasında çizilen hattın doğusunda kalan kısım Doğu Akdeniz olarak adlandırılmaktadır. Cihat Yaycı, **Mavi Vatan "Bir Harita ve Doktrin Kitabı"**, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2022, s. 133.
[998] **Vakit**, 12 Mayıs 1943, s. 1, 4.
[999] Türk hükümeti, Suriye'de Vichy hükümetine bağlı Fransızlar kendisine tehdit olarak görmüş ayrıca Berlin'in Roma ile anlaşarak İtalya'nın Suriye'ye yerleşme olanağı elde edeceğinden endişe duymuştur. Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 141.
[1000] Ömer Rıza Doğrul, "Yedi aylık bir muhasebe", **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1941, s. 3.

Açlar nasıl bir istekle koşarsa aşa

Türk eri de öyle gider kanlı savaşa.

Hem karadan, hem denizden ordular indir!

Çarpışalım, en doğru söz süngülerindir!

Kalem, fırça, mermer nedir? Birer oyuncak!

Şaheserler süngülerle yazılır ancak!

Çağrı Beğ'le Tuğrul Beğ'in kurduğu devlet

İtalyalı melezlerden üstündür elbet;

Bizim eski uşakları al da yanına

Balkanlardan doğru yürü er meydanına;..."[1001]

1941 yılında *Cumhuriyet*'te Mihver Devletleri'nin durumuna ilişkin aşağıdaki şiir yayımlanmıştır:[1002]

"*İngiliz geldi dayandı,*
Yârim uykudan uyandı,
Top atıldı canlar yandı,
Afrika kana boyandı.

Bardia, Derne, Bingazi,
Kimi şehid, kimi gazi,
Çölden sıkıyı görünce;
Ne Faşist kaldı, ne Nazi.

Eritra, Eritra;
Yanı deniz, önü kara,
Agordat düştü; Korkarım
İşin sonu sarpa sara!

[1001] Şiirin tamamı için bkz. Hüseyin Nihal Atsız, **Yolların Sonu**, 37. Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul 2025, s. 63-66.
[1002] Bürhan Felek, "Mahalle bekçisinden", **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1941, s. 2.

Dizi dizi tayyareler;
Düşman bağrını yâreler,
Habeş yiğitler önünde;
Kaçıyormuş avareler.

Roma'nın hayali boldu,
Güveni beşinci koldu,
Lakin dimyata giderken;
Evdeki bulgurdan oldu.

Nerde Niş nerde Korsika,
Trablus'tan haber çıka,
Sulh istiyormuş diyorlar,
Umarım sahiye çıka!"

Alman Mareşal Moltke'nin, "*Avusturyalılara çok acıyorum, hangi harbe girseler kaybediyorlar. İyi ki Cenabıhak onları teselli için İtalyanları yaratmış!..*"[1003] sözleri İtalya'nın geleceğine işaret ederken savaşa girişinin birinci yıl dönümü dolayısıyla *Cumhuriyet*'te kaleme alınan yazıda İtalya'nın kolay ve rahat bir zafer ümidiyle savaşa girdiği belirtilmiştir. Yazıda, Almanya'nın Fransa'yı yendiği ve İngiltere'nin de tek başına savaşa devam etme kararlılığı konusunda isteksiz olacağı hatta olsa bile Almanya ve İtalya karşısında direnemeyeceği, böylece Roma İmparatorluğunu kurmak için gerekli şartların hazır olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca İtalya'nın Fransa'ya karşı başarısız olduğu ancak Almanya'nın devreye girmesiyle Fransa'nın ateşkes istediğini, Kuzey Afrika'da İngiltere karşısında başarısızlığa uğradığı, Akdeniz'de İngilizlere yetemediği, Yunan kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kaldığı, Habeşistan'da da zorda kaldığı vurgulanmış havada karada ve denizde büyük zaiyata uğradığı ifade edilmiştir. Buna ilaveten Almanya'nın desteğiyle Balkanlarda ilerleyen İtalya'nın tek başına bir şey elde edemediği bunda da İtalyanların istemeyerek savaşa girmesinin etkili olduğu

[1003] Hasan Andan Giz, "Tarihte İtalyan hezimetleri", **Cumhuriyet**, 22 İkinciteşrin 1940, s. 2.

belirtilmiştir.[1004] Başka bir yazıda ise İtalyanların Alman iradesine sımsıkı sarıldığı ve savaşlardaki başarısızlığı vurgulanmıştır.[1005]

Türkiye'nin Milano Konsolosluğundan Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgrafta ise İtalya'nın Almanya ile ihtilafa düşmesi ve sebeple Mihver Devletleri'nden ayrılacağına yönelik söylentilerin olduğunu bildirilmiştir. Buna ilaveten Almanların İtalya'nın kuzeyinde doğrudan haberleşmek adına kendi kontrolünde telefon merkezleri oluşturdukları ve bunların bulunduğu mahallelerin Alman mitralyözleriyle takviye edildiğine dair duyumların olduğuna yer verilmiştir.[1006]

Vakit'te Asım Us, İtalya'nın savaş içerisindeki durumunu ele almıştır. Yazısına "*İtalya imparatorluk rüyasından uyandı*" sözleriyle başlayan Us, İtalya'nın uyansa da gözlerini açmak istemediğini ve bunun sebebinin ise yaşadığı korkunç gerçeklerle karşılaşmamak olduğunu belirtmiştir. İtalya'nın yaşamak için gerekli olan topraksızlıktan değil, Akdeniz'in sularına Afrika'nın milletlerine, bütün doğuya hâkim olmak amacıyla savaşa girdiğini belirten Us, İtalya'nın suçüstü yakalanmış bir savaş suçlusundan başka bir şey olmadığını ifade etmiştir.[1007]

İtalya'nın savaş içerisindeki durumu kötüye giderken *bir dost tavsiyesi* olarak nitelendirebileceğimiz bir görüşme gerçekleşmiştir. İtalya'nın Bükreş Büyükelçisi Bova Scoppa, Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver ile yaptığı görüşmeyi, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Bastiniani'ye aktarmıştır. Tanrıöver, görüşmede tarafsız bir gözlemci ve İtalya'nın dostu olarak konuştuğunu, savaş gibi ciddi bir konuda tavsiye verdiğinin düşünülmemesini vurgulayarak Avrupa'nın ve İtalya'nın mevcut durumu hakkındaki gözlemlerini anlatmıştır. Tanrıöver, Müttefiklerin denizde ve karada durumunun iyiye gittiğini, Rusya'dan Kafkas kökenli bir Türk'ten aldığı bilgilere dayanarak Sovyetlerin hala çok büyük kaynaklara sahip olduğunu, Avrupa'da ikinci cephenin açılmasıyla Sovyetlerin Almanya'ya saldırıya geçeceğini ve Akdeniz'deki ilk eylemlerinin ise İtalya'yı savaş dışı bırakmak olduğunu söylemiştir. Tanrıöver, Tunus'un kaybedilmesinden ötürü

[1004] Abidin Daver, "Bir senelik İtalyan harbinin bilançosu", **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1941, s. 3.
[1005] Ömer Rıza Doğrul, "İtalya'nın harbe girişinin yıl dönümü", **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1941, s. 3.
[1006] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 31456-124262-1, Belge Tarihi: 28.02.1942.
[1007] Asım Us, "İtalya imparatorluk rüyasından uyandı", **Vakit**, 22 Mayıs 1943, s. 1.

İtalya'da hava saldırılarının başlayacağını, şehirlerin yok edileceğini, İtalyan askerlerinin her zamanki gibi savaşacağını ancak pes etmek zorunda kalacaklarını vurgulamış ve müttefiklerin Sicilya'ya ya da Sardunya'ya çıkarma yapma girişimlerinin muhtemel olduğunu ifade etmiştir. İtalya'nın Mihver ve Müttefikler arasındaki savaşın alanı olmasının dünyadaki tüm uygar insanlar için değerli olan manevi mirasın sona ermesine neden olacağını vurgulayan Tanrıöver, savaşı kazanamama ihtimaline karşın bu aşırılığa gitmek zorunda olup olmadıklarını ve Müttefiklerle anlaşmanın bu durumların yaşanmasına engel olabileceğini ima etmiştir. Scoppa ise Tanrıövere karamsarlığını paylaşmak istemediğini, savaşların yalnızca araçların üstünlüğüyle kazanılmayacağına inandıklarını, İtalya'nın taahhüt ve ittifaklarına ihanet ederek barış koşullarını elde edebileceğini nasıl düşündüğü söylemiştir. Tanrıöver ise bunun ihanetle ilgisi olmadığını, her sorumlu devlet adamının görevinin aşırı duygusallığa kapılmadan ülkesinin geleceğini düşünmek olduğunu, İtalya'yı yenilgiden ve yıkımdan kurtarma olanağı varsa çok geç olmadan bunu yapmanın bir görev olduğunu ifade etmiştir. Scoppa'nın buna itirazına karşılık Tanrıöver, İtalya'nın başına gelebilecek şeyin Almanya'nın 1914'teki yenilgisine benzemeyeceğini, İtalya'yı yakıp kül edeceğini ve bunun bir iç devrime öncülük edeceğini, tüm bunların karşısında aşırı duygusallığa kapılmamak gerektiğini söylemiştir. Scoppa, Tanrıöver'in müttefikler adına konuştuğu düşüncesine kapılmıştır. Bu sebeple Scoppa, Tanrıöver'e kimin adına ve hangi amaçla konuştuğunu sormuş, Tanrıöver de kimseden bir yetki ve görev almadığını, kişisel olarak konuştuğunu, eğer barışı kabul ederlerse İngiltere'nin İtalya'ya onurlu şartlar sunacağından emin olduğunu, İtalya'nın İngiltere ile dayanışmada bulunarak kaderini hatta belki de rejimini kurtarabileceği söylemiştir. Scoppa "*Rejimi bile mi?*" diyerek şaşkınlığını gizleyememiştir. Tanrıöver, İngiliz ve Amerikalıların asla Hitler ve Nazilerle uğraşmayacaklarını ancak Mussolini ve Faşistlerle pazarlık yapmalarının çok muhtemel olduğunu ifade etmiştir. Duçe'nin müzakere için zafere ihtiyacı olduğunu ve onun İtalya'nın tüm zaferlerle bağlantılı olduğunu dile getiren Scoppa'ya bunun bir hata olduğunu söyleyen Tanrıöver, artık risklerin değiştiğini, kişisel prestijin yönlendirme yapmasına izin verilmemesi gerektiğini, siyasi bir ideoloji için değil İtalyan halkının varlığı ve geleceği için savaştıklarını, savaşı kaybettikleri takdirde her şeylerini kaybetmiş olacaklarını vurgulamıştır. Tanrıöver

ayrıca İtalya'nın şehirleri sömürgelerin bir kısmını ve Akdeniz'deki konumunu kurtarması için hala zaman olduğunu ancak tüm bunlar için hemen harekete geçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun bir ihanet meselesi değil ölüm ve kalım meselesi olduğunu yineleyen Tanrıöver, bu durumu İtalyan devlet adamlarının karşı karşıya kaldığı bir dram olarak nitelendirmiş ve devlet adamlarının ölümü değil yaşamı seçmesinin bir görev olduğunu belirtmiştir. Scoppa, açık sözlülüğünden dolayı Tanrıöver'e teşekkür etmiş ve Duçe için onur kurallarının yaşam sebeplerinden daha değerli olduğunu söylemiştir.

Tanrıöver'in bir tarihçi ve İtalyan dostu olarak kendisiyle konuşmasının dikkate alınması gerektiğini belirten Scoppa, onun karamsarlığını paylaşmadığı için aynı sonuca varamadığını ve onu Duçe ile Führer arasındaki son konuşmada iki devlet adamının zafere olan güvenlerini yeniden teyit ettikleri konusunda uyarmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Scoppa, Tanrıöver'in kendisine yanılsamalarla beslenmek yerine gerçeğin yüzüne bakılmasını ve Mussolini gibi bir gerçekçinin kesinlikle gerçekleri değerlendirmesi gerektiğini söylediğini belirtmiştir. Scoppa, Türkiye'nin konumuyla alakalı olarak da Tanrıöver'in Türk hükümetinin çatışmadan uzak durma konusunda her zamankinden daha kararlı olduğunu söylediğini belirtmiştir.[1008] Tanrıöver'in Scoppa ile görüşmesindeki tutumu Türk devlet adamlarının 'gerçekçilik' anlayışıyla hareket ettiğini göstermiştir. İtalya'nın yaşayacağı acı sona işaret ederek uyarıları Scoppa'ya aktaran Tanrıöver, Türk dış politikasının barışçı bir tutumla savaş dışında kalma siyasetindeki kararlılığında ne kadar haklı olduğunu da ortaya koymuştur.

Yıkıma giden İtalya'da ise Mussolini, 6 Temmuz 1943'te Milli Faşist Direktuvar toplantısında düşmanların istila kozunu oynayacağını ve buna karşı tutunmak gerektiğini vurgularken "ya mihverle harbi kazanacağız, yahud İtalya'ya utandırıcı bir sulh imzalatılacaktır." sözleriyle teslim olmanın İtalya için utandırıcı bir durum olduğunu ifade etmiştir.[1009] Bu sözler Mussolini'nin sonuna kadar

---

[1008] **DDI**, Nona Serie, Vol. X, No: 327, 14 Mayıs 1943, s. 435-438.
[1009] **Ulus**, 6 Temmuz 1943, s. 3.

dayanacağını, İtalya'nın teslim olması hakkında ileri sürülen iddiaların yersizliğini ve İtalya'nın Mihver'in geleceğine bağlı kalacağının göstergesi olmuştur.[1010]

Türkiye'nin Kahire elçiliği, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta İtalya'daki siyasi krize değinmiştir. Telgrafta İtalya Kralı'nın Mussolini'nin baskılarına rağmen müttefikler aleyhinde bir konuşma yapmak istemediği ve İtalyan çevrelerinde rejim krizinin ilerlediğine dair düşüncelerin olduğu, başarısız olunması halinde askeri idarenin faşizmi tasfiye etmek için işe başlayacağı düşüncesinin var olduğu ifade edilmiştir.[1011] Mussolini'nin her ne olursa olsun teslim olmama konusundaki düşünceleri, İtalya'yı derin bir yıkıma götürmüş ve Müttefikler, İtalya'nın çöküşüne giden yolda ilk adımını Sicilya'ya atmıştır.

1.3.4.7. Müttefiklerin Sicilya Çıkarması ve Roma'ya Saldırısı

10 Temmuz 1943'te müttefikler, Kasablanka Konferası'nda alınan kararla "Husky" adı verilen[1012] harekât planı kapsamında[1013] Sicilya'ya büyük ve başarılı bir çıkarma yapmıştır.[1014] Türk diplomatik kanalları, İngilizlerin Sicilya çıkarmasını yaparken Çanakkale'deki hatasını tekrarlamayacağını belirtmiştir.[1015] Benzer bir düşünce *Ulus*'ta kaleme alınan bir makalede de geçmiştir. Müttefiklerin başarılı olup olmayacağına dair soruların sorulduğu ve sorgulamaların yapıldığı yazıda İngilizlerin Gelibolu'ya yaptığı çıkarmaya atıfta bulunulmuş ve başarızlıklarına vurgu yapılmıştır.[1016]

Müttefikler, Sicilya'ya çıkarma yapma noktasında ilk adımı stratejik açıdan önemli bir ada olan Pantelleria'yı ele geçirerek atmıştır.[1017] Pantelleria, Müttefiklerin Tunus ve Sicilya arasında rahat hareket etmesini sağlamış ve askeri bir üs görevi

---

[1010] Ömer Rıza Doğrul, "İtalya'nın durumu hakkında", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1943, s. 3.
[1011] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37459-150596-43, Belge Tarihi: 15.07.1943.
[1012] **İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin**…, s. 111.
[1013]Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, s. 604-605;
[1014] Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, s. 610.
[1015] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37459-150596-45, Belge Tarihi: 15.07.1943.
[1016] R. Apak, "Sicilya Çıkarması", **Ulus**, 17 Temmuz 1943, s. 2.
[1017] Metehan Eraslan, Türk Basınına Göre İkinci Dünya Savaşı'nda İtalya'nın İşgali, **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2022, s. 33.

görmüştür.[1018] 10 Temmuz 1943'te Müttefikler Sicilya'ya çıkarmasını başlatmışlardır.[1019]

Sicilya çıkarması Türk basınında ilgiyle takip edilmiştir. Zekeriya Sertel, çıkarma ile Mihver'in zayıf düşeceğini ve Müttefiklerin Akdeniz'de rakipsiz kalacağını ifade ederken Sicilya'yı Avrupa'ya çıkışın ilk basamağı olarak yorumlamıştır.[1020] Ömer Rıza Doğrul da *Cumhuriyet*'te kaleme aldığı makalesinde Müttefiklerin çıkarmasını bir demokrasi-faşizm savaşı olarak yorumlamış, savaşın çıktığı kıtaya yeniden dönmesinde Sicilya'nın bir basamak olduğunu belirtmiştir.[1021] Falih Rıfkı Atay ise Sicilya'yı doğrudan Avrupa'nın bir parçası olarak görmüş ve Müttefiklerin Avrupa'ya ayak bastığını ifade etmiştir.[1022] Necmeddin Sadak ise Sicilya çıkarmasının Almanya'yı rahatsız edeceğini belirtmiş ve İtalya'nın Almanya'ya yük olduğu vurgusunu yapmıştır.[1023]

Sicilya'yı kontrol altına alınmışken öte taraftan Roma'ya atılan bildirilerde ABD ve İngiltere, İtalyan halkının savaşa "halkları ve özgürlükleri acımasızca yok eden bir devletin uydusu olarak"[1024] Mussolini tarafından sürüklendiğini ve bunun artık son bulması adına İtalya'nın teslim olması gerektiğini bildirmiştir.[1025] 16 Temmuz 1943'te Roosevelt ve Churchill, İtalya'yı "şerefli bir teslimiyete" davet etmiş,[1026] Roma bu teklifi reddetmiştir.[1027]

Ahmet Şükrü Esmer, Müttefiklerin teslim talebini Birinci Dünya Savaşında ABD Başkanı Wilson'un yaptığı teklife benzeterek bundan olumlu bir sonuç çıkmadığını, inanan milletlerin ise büyük hayal kırıklığına uğradığını yazmıştır. Ayrıca teslim çağrısının faşizme karşı bir çağrı olarak yorumlayan Esmer, uzun

---

[1018] **Akşam**, 12 Haziran 1943, s. 1.
[1019] **Vakit**, 11 Temmuz 1943, s. 1; **Ulus**, 11 Temmuz 1943, s. 1.
[1020] M. Zekeriya Sertel, "Avrupa Kalesinin İstilasına Doğru Atılan İlk Adım", **Tan**, 11 Temmuz 1943, s. 1-2.
[1021] Ömer Rıza Doğrul, "Avrupa Kalesine Karşı İlk Taarruz", **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1943, s. 3.
[1022] Falih Rıfkı Atay, "Sicilya'ya asker çıkarma", **Ulus**, 12 Temmuz 1943, s. 1, 3.
[1023] Necmeddin Sadak, "Almanya'yı Şimdi Düşündüren Nokta İtalya'nın Tutunup Tutanamayacağıdır.", **Akşam**, 13 Temmuz 1943, s. 1.
[1024] **La Stampa**, 17 Temmuz 1943, s. 1.
[1025] **Tan**, 17 Temmuz 1943, s. 1; **Akşam**, 17 Temmuz 1943, s. 5.
[1026] **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1943, s. 1; *La Stampa*, *Cumhuriyet*'in "kayıtsız ve şartsız teslimiyet" ifadesini "şerefli barış" şeklinde yumuşattığını ifade etmiştir. **La Stampa**, 20 Temmuz 1943, s. 1; Ali İhsan Sabis, **İkinci Cihan Harbi**, C. III, Tan Basımevi, İstanbul 1944, s. 67; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 62.
[1027] **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1943, s. 1.

süreli bir geçmişi olanr rejime karşı İtalyanların ayaklanmasının kolay olmadığı vurgulamıştır.[1028] Ömer Rıza Doğrul ise kaleme aldığı makalede Müttefiklerin teklifine bir anlam yüklemeye çalışmış ve bu teklifin İtalya'yı Almanya'ya karşı savaşa yönlendirme amacı güttüğünü belirtmiştir.[1029] Türk basını, Müttefiklerin bu teklifi karşısında temkinli davranmış ve teklifin faşizme ve Mussolini'ye karşı İtalyan milletini bir duruş sergilemeye ittiği yorumlarına yer vermiştir.[1030]

19 Temmuz 1943'te Roma'nın havadan bombalandığı gün,[1031] İtalya'nın kuzeyinde Hitler ile Mussolini arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Basında sadece askeri konuların ele alındığı ifade edilen görüşmede, İtalyan ve Almanların saldırılar karşısındaki kararlı tutumu vurgulanmış ve Mihver hakkında yapılan olumsuz propagandalara bir cevap niteliği olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Mihver Devletleri'nin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu ve Avrupa savunmasında alınması gereken önlemler üzerine karşılıklı fikir alışverişi yapıldığı belirtilmiştir.[1032]

Türk basınında Roma'nın bombalanması, Mussolini için sonun başlangıcı şeklinde yorumlanmıştır.[1033] İtalyan basını da Türk basınının yaklaşımını ele almıştır. *La Stampa, Tasviri Efkâr*'ın teslimiyet teklifinin İtalyanlar gibi onurlu bir millete hiçbir etkisinin olmayacağı şeklindeki yorumuna değinmiştir.[1034]

Sicilya'nın işgali başladığında ise İtalya'da iktidar en az üç parçadan meydana geliyordu. Kral Vittorio Emanuele, Mareşal Badoglio ve eski Başbakan Bonomi ilk grubu oluştururken ikinci grupta ise İtalya'yı savaştan çekmek isteyen Grandi, Bottai ve Ciano yer alıyordu. Üçüncü grup da Faşist Parti sekreteri Scorza gibi Almanya ile her ne olursa olsun savaşı devam ettirmek isteyen kişileri kapsıyordu.[1035]

Türkiye'nin Londra Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgrafta Sicilya'da bulunan Alman kuvvetlerinin imha edilmesinden sonra kıtaya

---

[1028] Ahmet Şükrü Esmer, "İtalyanları Şerefli Teslime Davet", **Ulus**, 18 Temmuz 1943, s. 3.
[1029] Ömer Rıza Doğrul, "İtalya'ya Müşterek Teklif", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1943, s. 3.
[1030] Eraslan, **Türk Basınına Göre**…, s. 45.
[1031] **La Stampa**, 20 Temmuz 1943, s. 1; **Vakit**, 20 Temmuz 1943, s. 1; **Ulus**, 20 Temmuz 1943, s. 1.
[1032] **La Stampa**, 22 Temmuz 1943, s. 1.
[1033] Göztaş, **Türk Basınında Mussolini**…, s. 52.
[1034] **La Stampa**, 20 Temmuz 1943, s. 1.
[1035] Tekeli, İlkin, **İkinci Dünya Savaşı**…, s. 281-282.

geçecekleri, İtalyanların kayıtsız ve şartsız teslim olana kadar müttefiklerin askeri harekâta devam edeceği, hava alanlarını da kullanarak baş düşman olarak ifade ettikleri Almanlara saldırılara devam edecekleri, İtalyanların ise iç işlerine müdahale edilmeyeceği bildirilmiştir.[1036] Amerika'da 1941'de dillendirilen Sicilya'nın işgali,[1037] iki yıl sonra, 17 Ağustos 1943'te müttefikler tarafından gerçekleştirilmiştir.[1038] Sicilya'nın düşüşünde, İtalya'nın sırasıyla Yunanistan, Arnavutluk, Libya ve Habeşistan'daki seri yenilgileri etkili olmuştur.[1039] Necmeddin Sadak, Sicilya'nın düşüşünü savaşın gidişatı açısından önemli bir basamak olarak görmüş ve Müttefik kuvvetlere yeni yollar açacağına dair tespitte bulunmuştur.[1040] Ahmet Şükrü Esmer ise Sicilya'nın düşüşüyle Müttefiklerin askeri bir zafer kazandığını ifade ederken siyasi olarak da bir zafer kazandığını, bu zaferin de Mussolini'nin iktidardan düşmesi olduğunu belirtmiştir.[1041]

1.3.4.8. Mussolini İktidarının Sonu

24 Temmuz 1943'te Roma'da toplanan Büyük Faşist Konseyi toplantısı[1042] Mussolini'nin devrilmesinde en keskin nokta olmuştur. Faşist kadronun önde gelenlerinden olan Grandi ve Ambrosio, Mussolini'den konseyin toplanmasını talep etmişlerdir. Grandi, İtalya'nın içerisinde bulunduğu durumu anlattıktan sonra Mussolini'den barışın imzalanması adına tüm yetkilerini krala devretmesini istemiştir. Mussolini bu isteğe "*göreceğiz*" cevabını verdikten sonra Hitler ile yaptığı görüşmeden bahsetmiş ve şunları söylemiştir:

"*Meseleyi iki söz ile özetleyebiliriz: savaş veya barış. Ya koşulsuz teslimiyet veya sonuna kadar savaşmak. Ama hiçbir savaş halk tarafından sevilmedi. Etiyopya savaşı'nın da çok muhalifleri vardı. Savaş, özveri ister, burjuvalar da buna yanaşmazlar. Savaş için insanların hevesli olmalarını beklemeyin. Sadece savaşma irademiz var mı, o önemli. 1935'te, tüm İngiliz donanması Akdeniz'deydi. Ama*

[1036] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37459-150596-28, Belge Tarihi: 05.08.1943.
[1037] **Yeni Sabah**, 19 Şubat 1941, s. 3.
[1038] **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1943, s. 1; **La Stampa**, 19 Ağustos 1943, s. 1; **Ulus**, 18 Ağustos 1943, s. 1, 3.
[1039] "Beş senelik olayların resmi geçidi", **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1944, s. 2.
[1040] Necmeddin Sadak, "Sicilya Harekâtının Sonu, Harbin Tarihinde En Ehemmiyetli Safhadır", **Akşam**, 19 Ağustos 1943, s. 1.
[1041] Ahmet Şükrü Esmer, "Sicilya Muharebesinin Sonu", **Ulus**, 20 Ağustos 1943, s. 3.
[1042] Armaoğlu, **20. Yüzyıl** Siyasi…, s. 348-349.

savaşma azmimiz sayesinde galip geldik. O zamanlar Badoglio'nun iç muhalefetine rağmen ısrar ettik ve kazandık."

Mussolini'nin savaşa devam etme yönündeki kararlılığını belirten bu sözleri, konseyde herhangi bir karşılık bulmamış ve yetkilerini krala devretmesi konusunda baskı daha da artmıştır. Yapılan oylama sonucu Mussolini, istifa etmeye karar vermiş ve bunu sunmak üzere kralın yanına gitmiştir.[1043] Mussolini, 25 Temmuz 1943'te krala istifasını sunmuştur.[1044] Mussolini'yi pek sevmeyen ancak makam uğruna sessiz kalan ve 19 Temmuz'da Roma'nın bombalanması sırasında halkın hakaretlerine maruz kalarak Mussolini'den kurtulmaya karar veren[1045] İtalya kralı,[1046] bu istifayı kabul etmiş ve Mussolini'yi tutuklatarak[1047] yerine Başbakan olarak Pietro Badoglio'yu yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.[1048] İtalya kralı tüm kuvvetlerin başkumandanlığını kendisinde toplarken Badoglio da bir beyanname yayımlamış, mülki ve askeri idareyi ele aldığını, savaşın da devam edeceğini belirtmiştir.[1049] Bir halk çocuğu ve fakir bir sosyalist olan, Faşist Parti ile İtalya'yı anarşiden kurtarıp büyük işlere imza atan ancak diktatörlüğünü ilan edince "*Faşist azim ve iradesini yalnızca tanrı durdurabilir; fakat insanlar ve bombalar asla!*" diyerek böbürlenen Mussolini'nin yirmi bir yıllık saltanatı sona ermiştir.[1050]

İktidarı süresince Mussolini'nin siyaseti, İtalya'nın siyaseti olmuştur. Ancak Mussolini'yi istifaya götüren İtalya'nın geleceğini Almanya'ya bağlayan siyaseti

---

[1043] Dinç, **Benito Mussolini**, s. 109-116.
[1044] **Ulus**, 26 Temmuz 1943, s. 1; **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1943, s. 1; **Tan**, 26 Temmuz 1943, s. 1.
[1045] Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 319.
[1046] Mussolini, İtalya Kralı Vittorio Emanuele ile son görüşmesini şu şekilde anlatmıştır: "*Azizim Duçe, İşler hiç iyi gitmiyor. İtalya parçalandı. Ordunun maneviyatı düşüktür. Askerler vuruşmak istemiyorlar. Büyük konseyin kararı müthiş. Şu anda İtalya'nın en nefret edilen adamısınız. Güveneceğiniz tek bir dost yoktur. Bir tek dostunuz kalmıştır. O da benim. Onun için, şahsi emniyetinizden yana hiç endişe etmeyin, sizi korumalarını temin edeceğim. Bugünkü durum için en münasip kişinin Mareşal Badoglio olduğunu düşündüm. Şimdilik, kendisi devlet adamlarıyla bir kabine kuracaktır. Altı ay sonra, düşünürüz bakalım.*" Mussolini'ye göre Faşist ihtilal bir taht karşısında durmakla hata işlemiştir. "Mussolini tarafından yazılan müdafaaname", **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1944, s. 2; **La Stampa**, 26 Temmuz 1943, s. 1.
[1047] Dinç, **Benito Mussolini**, s. 116-117.
[1048] **La Stampa**, 27 Temmuz 1943, s. 1; **Vakit**, 26 Temmuz 1943, s. 1; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 62.
[1049] **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1943, s. 1; Badoglio, İtalya'nın dış politikasında da bir değişiklik olmamasına karar vermiştir. **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1943, s. 1; **La Stampa**, 26 Temmuz 1943, s. 1.
[1050] "Ne Müthiş Sükût", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1943, s. 2.

olmuştur.[1051] Amerika Dışişleri Bakanı, İtalya'nın kayıtsız ve şartsız teslim olmasını isterken İtalyan milleti de Roma'da faşizm karşıtı bir yürüyüşler organize ederek barış talep etmiştir. İsviçre basınında Mussolini'nin kaçmış olabileceğine dair haberler çıkmış olsa da bunlar teyit edilememiştir. Kont Sforza da Amerikan basınına verdiği beyanda Mussolini'nin düşüşünün ardından İtalya'nın birkaç gün içinde teslim olacağını, Mussolini'nin kovulmasından memnun olduğunu ifade etmiş ve Mussolini'nin tarihe "*İtalya'ya alçaklık etmiş*" biri olarak geçeceğini vurgulamıştır.[1052] Mussolini'nin istifası sonrası Müttefikler, Türkiye'den Mussolini'ye siyasi sığınma hakkı tanımayacağına dair bir açıklama istemiş ancak bu yerine getirilmemiştir.[1053] Mussolini'nin istifa süreci Ankara'da tarafsızlığa uygun bir şekilde takip edilmiştir.[1054]

Mussolini'nin iktidardan düşmesi Almanya'da halk ve basında bomba etkisi yapmıştır. Bu konuda her ne kadar Berlin basını yorum yapmaktan çekinse de İtalyan Kralı ve Mareşalinin savaşa devam edeceğini ve verdiği söze sadık kalacağı vurgulanmıştır. Ayrıca Almanya'nın kendi güç ve kuvvetine güvenerek zafere kesin ulaşacağı yazılırken bazı basın yorumlarında ve halk arasında İtalya'nın artık Almanya için hesaba katılacak bir unsur çıktığı belirtilmiştir.[1055] Kararın İtalyan halkının iyiliği için olduğunu belirten Alman kamuoyu, bu hükümet değişikliğinin Mussolini'nin sağlık sorunları nedeniyle gerçekleştiğini ve Badoglio'nun yayımladığı bildirinin önemine dikkat çekilmiştir.[1056]

Mussolini'nin gidişi Türk basınında da değerlendirilmiştir. Asım Us, Mussolini'nin yerine Badoglio'nun atanmasını savaşın seyrini değiştiribilecek düzeyde bir inkılap olarak görmüştür.[1057] Falih Rıfkı Atay ise Mussolini'nin İtalya'ya faydalı birisi olduğunu, İtalya'yı komünistlerden alan kişi olduğunu, iktidarı

[1051] Ömer Rıza Doğrul, "İtalya mukadderatında yeni safhalar", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1943, s. 3.
[1052] **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1943, s. 1.
[1053] Koçak, **Türkiye'de Milli Şef**…, C. II, s. 169.
[1054] **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1943, s. 1.
[1055] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 31823-125658-15, Belge Tarihi: 27.07.1943.
[1056] **La Stampa**, 27 Temmuz 1943, s. 4.
[1057] Asım Us, "İtalya'da Olan Şey Bir Hükümet Değişikliği Değil, Bir İnkılaptır", **Vakit**, 27 Temmuz 1943, s. 1, 4.

süresince İtalya'yı kalkındırdığını ifade etmiş ve Mussolini'nin hatalarına değinmiştir.[1058]

Türk diplomatik çevreleri de Mussolini sonrası süreci takip etmiştir. Berlin Büyükelçiliği, Alman hükümetinin İtalya'daki değişimi ancak radyo ile haber alabildiğini bildirmiştir. Almanya'da ağır etkisi olan bu gelişme karşısında Faşist Parti'deki değişimi kabul etmeyenler ve siyasetten çekilmesini istemeyenler var olduğu ifade edilmiştir. Bu gelişmenin sonucunda İtalya'da iç savaşın başlayacağı ve yeni hükümete karşı Almanya'nın güvenin olmadığı kaydedilmiştir. Alınan bilgiye göre Kral ve yeni hükümetin savaşa devam kararı verse bile bunun anlamının Müttefiklerle barış yapıp savaşa son verme niyetinden kaynaklandığı ifade ederken hiçbir hükümetin bir müzakere zemini aramadan ve büyük bir parça koparma şansını denemeden, kayıtsız ve şartsız teslim olmayacağı vurgulanmıştır. Almanya'nın ise her durumda savaşa devam edeceği ifade edilmiştir.[1059]

Türk kamuoyu Mussolini'nin iktidardan düşüşünü savaş sırasında izlediği siyasete uygun bir tarzda yorumlamıştır. Genel hatlarıyla İtalya'da Mussolini faşizminin getirdikleri ve götürdüklerine dair yorumlar görülürken Mussolini'nin hatalarına değinilmiştir. Bu eleştirileri Türkiye'de artık İtalyan tehdidinin kalktığı şeklinde yorumlamak mümkündür.

1.3.4.9. İtalya'nın Teslim Olması

Mussolini'nin istifasının ardından Kral tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Badoglio, 5 Ağustos 1943'te toplanan İtalyan hükümet kabinesi ile savaşa devam kararı almıştır.[1060] Aynı gün Faşist Parti'nin de ilga edildiği ve mallarına el konulduğu bildirilmiştir.[1061] Badoglio, bu hareketle müttefikleri yumuşatarak İtalya'nın tarafsızlığını sağlamayı amaçlamıştır. Ancak müttefikler ise

---

[1058] Falih Rıfkı Atay Mussolini'nin hatalarını şu cümlelerle ifade etmiştir: "*...başarılı ve talihli bir diktatör, her şeyi kolay görür olduğu zaman, birçok şeyleri de, ister istemez yanlış görür. Kısa ömrü içinde Roma İmparatorluğunu kurmak isteyen Mussolini, üç hata yüzünden bütün eserinin yıkıldığını görmüştür: bu hatalardan biri sanksiyonlar devrinde Büyük Britanya İmparatorluğunu yenmiş olduğuna, ikincisi, 1940'ta Fransa düştükten sonra, harbin bittiğine inanmış olmasıdır. Üçüncüsü de, başkalarını inandırmış olduğuna kendinin de aldanmış olmasıdır.*" Falih Rıfkı Atay, "Mussolini'nin İstifası", **Ulus**, 27 Temmuz 1943, s. 1.
[1059] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 31823-125658-13, Belge Tarihi: 02.08.1943.
[1060] **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1943, s. 1.
[1061] **Ulus**, 6 Ağustos 1943, s. 1.

İtalya'yı baştan sona işgal etmeyeceklerini, idareyi ele almayacaklarını sadece üslerini kullanarak Almanya'ya ulaşmak istediklerini ifade etmişlerdir.[1062]

Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, İtalya'nın Bükreş Büyükelçisi Bova Scoppa'ya H.E. Orlando başkanlığındaki bir hükümetin Badoglio'nun yerine geçmeye hazırlandığı ve bu hükümetin Müttefiklerle ateşkes imzalayacağı yönünde haberler olduğunu ifade ederek bunların doğru olup olmadığını sormuştur. Scoppa, her şeyden habersiz olduğunu söylemiştir.[1063]

Türkiye'nin Roma Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgrafta İtalya'nın kuzey ve güney şehirlerinin artarak devam eden saldırılardan etkilendiği ve Roma'da verilen tehlike işaretlerinden dolayı halkın endişe dolu olduğu bilgisi verilmiştir. Bazı çevrelerde İngilizlerin yakın zamanda İtalyan yarımadasına güneyden veya Roma'nın kuzeyindeki sahillerden çıkarma yapmaya hazırlandıklarına dair tahminlerde bulunulduğu aktarılmıştır.[1064]

3 Eylül'de Müttefik Devletler tarafından işgal edilmeye başlanan[1065] İtalya, 8 Eylül 1943'te teslim olmuştur.[1066] 9 Eylül'de de önemli İtalyan subaylar ile İtalya Kralı Vittorio Emanuele ve Mareşal Badoglio,[1067] Müttefik Devletler'in işgali altında bulunan İtalya'nın güneyine sığınmışlardır.[1068] Müttefikler ile belirlenen teslim

---

[1062] Ömer Rıza Doğrul, "İtalya'nın harbe devam kararı", **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1943, s. 3.

[1063] Bova Scoppa, Numan Menencioğlu'nun görüşmede Sovyet Rusya'nın Balkanlara girdiği takdirde Türklerin işinin biteceğini ve Almanların girdiği zaman olduğu gibi kollarını kavuşturup duramayacaklarını söylediğini ifade etmiştir. **DDI**, Nona Serie, Vol. X, No: 684, 19 Ağustos 1943, s. 859.

[1064] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37459-150596-48, Belge Tarihi: 01.09.1943.

[1065] **Ulus**, 4 Eylül 1943, s. 1; Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, s. 624.

[1066] **La Stampa**, 9 Eylül 1943, s. 1; **Ulus**, 9 Eylül 1943, s. 1; **Tan**, 9 Eylül 1943, s. 1. ; **Tanin**, 9 Eylül 1943, s. 1-2; Amerikalı General Eisenhower tarafından müttefiklerce belirlenen mütareke şartlarının İtalya tarafından kabul edildiği ilan edilmiştir. Aslında mütareke şartları savaşın beşinci yıl dönümünde yani müttefiklerin İtalya'ya çıkarma yaptıkları 3 Eylül'de imzalanmıştı. Mütareke şartlarından birisi de imzaların müttefikler tarafından uygun görülen zamanda açıklanmasıydı. Ömer Rıza Doğrul, "İtalya'nın teslim oluşu", **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1943, s. 3; İtalya'nın teslimi Avrupa kamuoyunda beklenen bir durum olduğu için kimseyi şaşırtmamıştır. Ayrıca mütareke şartları da İtalya'ya yakışan ve iftihar edilebilecek düzeyde değildi. İtalya, taraf değiştirmesiyle tarihte ikinci defa düşmanlarının eteğine sığınıp müttefikine silah çekmeyi kabul etmiştir. Nadir Nadi, "İtalyan mütarekesi", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1943, s. 1; Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, s. 624; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 63.

[1067] Mareşal Badoglio, 26 Kasım 1940'ta, Yunanistan yenilgisinin etkisiyle istifa etmişti. Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 364; Badoglio'nun yerine ise 6 Aralık'ta Cavallero atanmıştı. Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 94; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 16.

[1068] Schreiber, **İkinci Dünya Savaşı**, s. 100.

şartlarına göre[1069] İtalya, Almanya'dan ayrıldığı gibi Almanya'ya karşı müttefik devletlerin yanında yer almıştır. Böylece hem elinde askeri malzemeyi korumuş hem de daha ağır şartlara maruz kalmamıştır. Ayrıca İtalya, savaştan çıkarak savaşa girmek gibi nadir görülen bir olayın başrolü olmuştur.[1070] Badoglio da yayımladığı tebliğde eski müttefiklerine İtalya'nın neden teslim olduğunu açıklamıştır. Tebliğe göre İtalya'nın Milano, Napoli ve Palermo gibi önemli şehirleri bombardımanlarda zarar görmüş, sanayisi çökmüş ve İtalya'nın bütün araç gereçleri tükenmiş olduğundan savaşa devam etmenin boşuna olduğu belirtilmiştir.[1071] Bu açıklamanın ardından İtalya'nın savaştan çekilmesinin vatan hainliği olarak değerlendirilmesi yasaklanmıştır. İtalyanlara göre artık tek bir hain vardı. O da Almanya idi.[1072] Eski müttefiki tarafından düşman ilan edilen Almanya ise İtalya'yı, teslim olmasından ötürü ihanetle suçlanmış ve intikam alacağını söyleyerek İtalya'ya karşı hazırlıklara başladığını ilan etmiştir.[1073] 10 Eylül 1943'te de Almanya, ihanetle suçladığı İtalya'nın başkenti Roma'yı işgal etmiştir.[1074] *Cumhuriyet*, Roma'nın işgal edilmesiyle İtalya'nın geldiği durumu "*Zorla cengâver ve cihangir yapılmak istenen sanatkâr ve hassas İtalyan milleti, 32 yıldan beri, Avrupa'nın en çok harbe sürüklenen milleti olduğu için yorgun ve bitap düşmüştü… Kansız zafer hülyası zavallı İtalyan milletine kanlı bir hezimete mal olmuştu.*"[1075] sözleriyle yorumlamıştır. *Ulus*'ta Falih Rıfkı Atay ise İtalya'nın tesliminin Almanya hükmünde

---

[1069] Amerikalı General Eisenhower'in temsilcileri ile Mareşal Badoglio'nun temsilcileri arasında belirlenen şartlara göre; İtalyan ordusu düşmanca hareketlerine son verecek, İtalya, Almanya'nın BM'ye karşı kullanılabilecek tüm kolaylıklardan faydalanmasını engellemek için elinden geleni yapacak, İtalyan donanması ve hava kuvvetleri müttefik başkumandanlığının bildireceği silahsızlandırma talimatına uyacak ve gönderilecek noktalara nakledilecek, İtalyan ticaret gemilerine el konulacak, askeri harekât üssü veya başka amaçlarla kullanılmak üzere Korsika ile tüm İtalyan arazisi adalar dâhil müttefiklere terkedilecek, İtalyan limanları müttefiklerce kullanılacak, tüm İtalyan silahlı kuvvetle hemen İtalya'ya çağırılacak, İtalyan hükümeti, mütareke şartlarına uygun olarak elinde bulunan tüm silahlı kuvvetleri kullanacağına dair teminat verecektir. Ayrıca müttefik kuvvetler başkumandanı savaşta savunma ve faydalı işler için her türlü harekete girişme hakkını saklı tutacak ve buna karşın İtalyan hükümeti de başkomutanı da alınması istenen tedbirleri almayı taahhüt edeceği belirtilmiştir. Müttefik başkomutanının silahsızlandırma, terhis etme ve askerlikten tecrit etme konusunda her türlü tam yetkili olarak belirtilmiş; İtalya'nın tabî olacağı siyasi, iktisadi ve mali şartların ileride belirleneceği ve tüm bu mütareke şartlarının müttefik başkomutanının müsaadesi olmadan yayımlanmayacağı belirtilmiştir. **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1943, s. 1, 3.

[1070] Ömer Rıza Doğrul, "İtalya'nın teslim oluşu", **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1943, s. 3.

[1071] **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1943, s. 1.

[1072] Schreiber, **İkinci Dünya Savaşı**, s. 99.

[1073] H. Emir Erkilet, "İtalya'nın teslim olmasından sonra yeni vaziyet", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1943, s. 2.

[1074] **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1943, s. 1; **Ulus**, 11 Eylül 1943, s. 1.

[1075] "Zavallı İtalyan milleti", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1943, s. 2.

bir etkisi olmayacağını, zira İtalya'nın savaşta Almanya için bir müttefik değil yük olduğunu yazmıştır. Atay, Faşizmin tüm unsurlarıyla hikâye olduğunu ifade ederken Mare Nostrum'un artık bir "*Amerikan-İngiliz gölü*" olduğunu vurgulamış ve Faşizm'in kendi vatanını yaktığını belirtmiştir.[1076]

10 Eylül'de İtalya'nın, Almanya ile ilişkilerini kestiğine dair Avrupa basınında haberler yer almıştır. Haberleri doğrularcasına İtalya, Mussolini'nin hatırı için İtalya'ya yardım ettiğini belirten Hitler'in[1077] Almanya'sına karşı 13 Eylül'de müttefiklerin yanında savaş ilan etmiştir.[1078] Badoglio, kayıtsız ve şartsız teslimin artık mevzubahis olmadığını ve kendi çıkarları için açtıkları savaşta esir muamelesi yapmalarına izin vermemek için müttefiklerle bir safta Almanları dışarı atmak istediklerini ifade etmiştir.[1079] Tüm bu yaşananların Türkiye'de herhangi bir politika değişikliğine neden olmadığını belirten İngilizler, Türkiye'nin gelişmelere ilişkin tutumunu "*İtalya'daki olanlar sanki başka bir âlemde cereyan ediyordu*" diyerek yorumlamıştır.[1080]

İtalya teslim olduktan sonra ortaya iki tane İtalya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, bölgesi Almanya tarafından savunulan Faşist İtalya, diğeri ise müttefiklerle hareket eden İtalyanların olduğu Kralcı İtalya'dır. Faşist İtalya, Alman savunmasının devam ettiği sürece yaşayacağı, Kralcı İtalya ise müttefikler safında yer almaya istekli savaşçı bir devlet olarak kendisini tanıtmış ve bu amaçla Badoglio, Amerikalı General Eisenhower ile görüşmüş olsa da kabul görmemiştir. Bunda temel neden müttefik devletlerin İtalya'nın savaş gücünü yetersiz bulması ve savaş sonrası düzende kendileri arasında yer almasının getirisinden çok götürüsü olmasını düşünmelerindendir. Ayrıca müttefikler, Almanya'nın İtalya'dan çekilmediği takdirde yeni İtalya'yı tanımak konusunda olumsuz bir tutum takınmış ve İtalya'nın "*sabık bir düşman*" konumunu devam ettirmişlerdir.[1081] Ayrıca İtalya Kralı ile Bari

---

[1076] Falih Rıfkı Atay, "Teslim Olan İtalya", **Ulus**, 10 Eylül 1943, s. 1, 3.
[1077] **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1943, s. 1.
[1078] **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1943, s. 1; Türkan Cantemur, "Türkiye-İtalya İlişkileri (1930-1950), ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildirileri, C. 2, **Tarih ve Medeniyetler Tarihi**, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 797; Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 465.
[1079] **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1943, s. 1, 3.
[1080] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 307.
[1081] Ömer Rıza Doğrul, "Müttefiklerin İtalya'dan istedikleri", **Cumhuriyet**, 8 Birinciteşrin 1943, s. 3.

radyosunda yayın yapan Badoglio, geçmişte İngiltere ve Amerika ile birlikte çarpıştıklarını ifade ederek ve faşizmin ortadan kalkışını olgunlaşmış bir armudun düşüşüne benzetmiştir.[1082]

1.3.4.10. Mussolini'nin Yeni Devleti: İtalyan Sosyal Cumhuriyeti

Mussolini'nin iktidardan indirilmesi sonucu yeni hükümeti kuran Badoglio'nun ateşkes imzalaması karşısında Almanya, Kuzey ve Orta İtalya'yı işgal etmiştir. Bu durum Mussolini'nin pek hoşuna gitmese de ona yeniden ortaya çıkış fırsatı vermiştir.[1083] Basında yeni bir faşist hükümet kurulacağı ve başına Mussolini'nin geçeceğine dair haberler yayılmıştır.[1084] "*İspanya toprakları üzerinde denemesi yapılan Alman-İtalyan dostluğu*"[1085] tüm olumsuzlukların karşısında bir defa daha sahneye çıkmış ve Mussolini, 12 Eylül 1943'te tutukluğu bulunduğu Gran Sasso'dan Almanya tarafından kaçırılmıştır. Operasyon Alman paraşütçüler, SS teşkilatından[1086] bazı kuvvetler ve Reich emniyetinin organizasyonuyla[1087] gerçekleştirilmiştir.[1088] Alman radyosu bu gelişmeyi yayımladığı bir tebliğle duyurmuştur.[1089]

Avrupa basını, Mussolini'nin hükümet yönetimi ele almak ve İtalya'yı Badoglio'nun çıkardığı yola yeniden sokmak için Roma'ya gideceği, Mussolini'nin Hitler'in karargâhına gitmek üzere olduğu ve Mussolini ile birçok faşist liderin de

---

[1082] **Cumhuriyet**, 4 Birinciteşrin 1943, s. 3; Bu yayınla İtalyanlar, İngilizlere barışçı olduğunu ve totaliter bir rejim istemediğini bunu da faşizmi yıkarak gösterdiğini ifade etmeye çalışmıştır. İtalyanların, yayında liberal olduklarını ispatlama çabası içine girmiş ve bu uğurda faşizmi dahi yıktıklarını belirtmelerine rağmen Müttefiklerin İtalya'yı zarara uğratmak için kayıtsız şartsız teslim istedikleri, bu nedenle de İtalya'nın savaşa devam etmek zorunda bırakıldığını belirtilmiştir. Ancak müttefik devletler buna karşın İtalya'yı bir savaş sorumlusu olarak görmüşler, mevcut İtalyan hükümetinin ise faşizme dayanarak güç kazanmaya çalıştığını ifade ederek İtalya'nın el altından savaşa hazırlandığını belirtmişlerdir. Ömer Rıza Doğrul, "İtalyan noktai nazarı", **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1943, s. 5.
[1083] Smith, **Mussolini**, s. 483.
[1084] **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1943, s. 3.
[1085] Nadir Nadi, "İtalya'nın başına gelenler", **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1943, s. 1, 3.
[1086] SS (Schutzstaffeln), muhafız anlamına gelmekte olup Nazi Partisinin bir oluşumu olarak kurulmuş ve zamanla partinin tek paramiliter gücü olmuştur. Kılıç, **Türk Basını'nda Hitler**…, s. 213.
[1087] **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1943, s. 3.
[1088] **Cumhuriyet**, 11, 13 Eylül 1943, s. 1; Hitler, Mussolini'nin kurtarılması için Avusturya asıllı Yüzbaşı Otto Skorzeny'i görevlendirmiştir. Selçuk Uygur, **Operasyon: Mussolini**, Kronik Kitap, Eylül 2020, s. 59; Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 339; Shirer, **Nazi İmparatorluğu**, C. III, s. 1536-1537.
[1089] **Ulus**, 13 Eylül 1943, s. 1.

kurtarıldığı belirtilmiştir.[1090] Mussolini, çok geçmeden hükümet kurma hevesini gidermiştir. Almanya'nın desteğiyle kurulan "*kukla*"[1091] İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'nin (Salò Cumhuriyeti) başına geçen Mussolini[1092] ve yayımladığı bir beyanname ile yeni hükümetin en yüksek makamını işgal ettiğini belirtmiştir.[1093] Mussolini, 18 Eylül'de Alman ve İtalyan radyolarından yapılan ortak yayında bir konuşma yapmıştır. Mussolini, alıkonulma ve kaçırılma sürecini anlattıktan sonra İtalya kralını suçlayarak onun yüzünden İtalya'nın yenildiğini ancak henüz çökmediğini vurgulamıştır. Bundan sonra yeni kurulacak olan hükümet hakkında bilgi veren Mussolini, yeniden Almanya ve Japonya'nın yanında saf tutacaklarını, milis özelinde ordunun yeniden kurulacağını, ihanet edenlerin ve düşman saflarında yer alanların ortadan kaldırılacağını, plütokrasinin izole edileceği ve devletin dayanacağı sosyal bir temelin kurulmasının sağlanacağı belirtilmiştir.[1094]

Türkiye'deki İtalyanlar, İtalya kralına bağlılık bildirirken[1095] yeni hükümeti kuran Mussolini[1096] karşısında Badoglio endişe duymuştur.[1097] 25 Eylül'de Münih'ten Bologna'ya ulaşmış ve Bologna Belediyesi binasında bir toplantı yapacağı belirtilmiştir.[1098] Faşist hükümetin Milli Savunma Bakanı ve Alman basını tarafından Mussolini'nin halefi olarak görülen Mareşal Griziani[1099] de İtalyan milleti ve subaylarına hitaben yaptığı radyo konuşmasında Badoglio'nun yalnız Mihver Devletleri'ni değil İtalyan milletini de kandırdığını vurgulayarak mücadele çağrısı yapmıştır. Griziani ayrıca İtalyanların bağımsızlığı ve geleceğinin kurtulması için Duçe'nin emrine girilmesi gerektiğini belirtmiştir.[1100] Mussolini de bu kapsamda ordu kurma çalışmalarına başlamış[1101] ve 27 Eylül 1943'te faşist hükümet ilk toplantısını yapmıştır.[1102] Mussolini, kurduğu hükümet ile intikam amacıyla içerisinde damadı Kont Ciano'nun da olduğu on üç kişi için idam kararı

[1090] **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1943, s. 1, 3.
[1091] **Tanin**, 11 Eylül 1943, s. 1.
[1092] Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, , s. 340; Shirer, **Nazi İmparatorluğu**, C. III, s. 1538.
[1093] **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1943, s. 1.
[1094] **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1943, s. 3.
[1095] **Tanin**, 19 Eylül 1943, s. 1.
[1096] **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1943, s. 1.
[1097] **Akşam**, 22 Eylül 1943, s. 1.
[1098] **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1943, s. 1.
[1099] **Cumhuriyet**, 17 İkincikanun 1944, s. 1.
[1100] **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1943, s. 1, 3.
[1101] **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1943, s. 1, 3.
[1102] **Ulus**, 29 Eylül 1943, s. 3.

aldırmıştır.[1103] Paris radyosuna göre İtalyan Milli Mahkemesi tarafından alınan kararla, 11 Ocak 1944'te Ciano ve arkadaşları Verona'da kurşuna dizilerek öldürülmüştür.[1104] Mussolini'nin aldığı kararla faşizmin önemli isimlerini kurşuna dizdirmesiyle faşizm düşmekle kalmamış, kendi kendini yemiştir.[1105] Avrupa basınında ise idam kararlarının Berlin tarafından verildiği, böylece Almanya'ya karşı direnen İtalyanların gücünün kırılmak istendiğini belirten haberler çıkmıştır.[1106] 10 Şubat 1944'te Roma'da müttefikinin yanında vatanı savunmak için yeniden faşist ordusu kurulduğu ilan edilmiştir.[1107] Cumhuriyetin son eyalete, son kasabaya ve son eve kadar adım adım savunulacağını söyleyen Mussolini, buna ilaveten savaşın İtalyan topraklarında gelişse bile faşist cumhuriyet idealinin İtalyan milletinin kalbinde yer aldığını belirterek Almanya'nın da hiçbir zaman teslim olmayacağını ifade etmiştir.[1108] Mussolini, Milano'da yaptığı bir konuşmada ise faşizme övgüler yağdırmış, İtalya'nın teslim olmasında Kral Emmanuel'in ve Badoglio'nun sorumlu olduğunu ifade ederek faşist İtalya'nın sonuna kadar savaşacağını ifade etmiştir.[1109] Bu süreçte Türkiye ise Alman süngülerinin koruması altındaki sözde faşist devletin yerine kralın hükümetini tek meşru hükümet olarak kabul etmiştir.[1110]

1.3.5. Taraf Olma Baskıları Karşısında Türk Dış Politikası

Avrupa'da gerginleşen atmosfer, gelecekte bir savaşı işaret ederken Türkiye'nin olası bir savaşta nasıl bir politika izleyeceği gündemi meşgul etmiştir. *Cumhuriyet*'te Nadir Nadi kamuoyunda Türkiye'nin İran ve Irak ile bir antikomünizm paktı oluşturacağı söylentilerine değinmiş ve Türkiye'nin ne

---

[1103] **Tanin**, 11 İkincikanun 1944, s. 1; İdama mahkûm olan kişilerin, zamanında başvurdukları eksikve kötü tedbirlerin kefaretini ödediklerini belirten Nadir Nadi, dönemin artık ya hep ya da hiç devri olduğunu ifade etmiştir. Nadir Nadi, "Ya hep ya hiç devri", **Cumhuriyet**, 12 İkincikanun 1944, s. 1.

[1104] **Cumhuriyet**, 12 İkincikanun 1944, s. 1, 3; **Ulus**, 12 Sonkanun 1944, s. 1; Tanin, 12 İkincikanun 1944, s. 1; Yüksek Faşist Konseyde Mussolini aleyhine oy verenlerden yakalanan 5 kişi ve Mussolini'nin damadı Ciano infaz edilen kişilerdendi. Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, , s. 340; Shirer, **Nazi İmparatorluğu**, C. III, s. 1539.

[1105] Faşizm, içten içe kendini yıkan bir müessese olmuştur. Çünkü Faşizm, İtalyan milletinin doğasına asla uygun olmayan vasıfları yükleme gayreti gütmüştür. Ömer Rıza Doğrul, "Faşistliğin kesin mahkûmiyeti", **Cumhuriyet**, 12 İkincikanun 1944, s. 5.

[1106] **Cumhuriyet**, 14 İkincikanun 1944, s. 1.

[1107] **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1944, s. 3.

[1108] **Cumhuriyet**, 16 Birinciteşrin 1944, s. 1.

[1109] **Cumhuriyet**, 17 Birincikanun 1944, s. 5.

[1110] Pietro Badoglio, **Italy in the Second World War**, (Trans. Muriel Currey), Oxford Universty Press, London,1948, s. 153.

antikomünist ne de antifaşist olduğunu ifade etmiştir.[1111] Nadir Nadi'nin bu ifadeleri Türkiye'nin olası bir savaşta tarafsız kalacağının işaretlerinden birisi olmuştur.

Arnavutluk'un İtalya tarafından işgal edilmesinin ardından Türkiye müttefik devletlerle yakınlaşmış olsa da dış politikada savaş dışı kalma hedefini değiştirmemiştir. Bunun için de Mihver, Müttefikler ve Sovyet Rusya arasında ustalık gerektiren bir diplomasi uygulamak durumunda kalmıştır.[1112] Amerikan basınında kaleme alınan bir yazıda Almanya ve İtalya'nın uzun süredir devam ettirdiği Türkiye'yi kendi yanına çekme çabalarının sonuçsuz kaldığı, Mustafa Kemal Atatürk'ün hiçbir zaman Almanların dostu olmadığı ve Enver Paşa'ya bağlı olmadığı vurgulanarak eğilimlerinin İngiliz yanlısı olduğu belirtilmiştir. İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye ziyareti ve İngiltere'nin 16 milyon poundluk kredi sağlamasının Türkiye ile İngiltere arasındaki dostluğu güçlendirdiği ifade edilmiştir. Yazıda İngiltere'nin yanı sıra Fransız-Türk dostluğuna da değinilmiş ve İngiltere ile Fransa'nın Türkiye'yi Berlin-Roma ekseninden uzak tutmanın zorluğunu anlayarak Türk-İngiliz-Fransız bloğunun oluşumda büyük çaba harcadıkları vurgulanmıştır.[1113]

Nazi Almanya'sının Türkiye ekonomisi üzerindeki çabaları ve Türkiye'nin İtalya'ya olan güvensizliğinden dolayı Mihver, Türkiye için her zaman çekince olmuştur.[1114] Zira Mihver, Türkiye'yi taraflarına çekme çabası içerisindeydi. Bu durum Türk diplomatik kanalları tarafına da yansımıştı. Türkiye'nin Roma Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgrafta, 4 Ağustos 1939'da Roma radyosunda güncel Avrupa siyasetindeki gelişmeler anlatılırken İngiltere'nin Ege'deki adaları Yunanistan ve Türkiye'ye vaat ettiğine dair ifadelerin olduğu belirtilmiştir.[1115] Keza bu dönemde İngiltere de Türkiye'nin İtalya'ya yönelik

---

[1111] Nadir Nadi, Türkiye'nin asla bir antikomitern pakta giremeyeceğini, çünkü milliyetçi bir ülke olduğunu ve Komünizme karşı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin antifaşist de olamayacağını belirtirken buna kanıt olarak da Türk milliyetçiliğinin cilt cilt kitaplarla ya da görüşlerle değil Anadolu yaylalarına akıttıkları kanla ispat ettiğini ifade etmiştir. Nadir Nadi, "Türkiye ne antikomünist ne de antifaşist değildir", **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1938, s. 1.
[1112] Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 61.
[1113] Joseph M. Levy, "Turk Won Over By U.K., France", **The Montreal Gazette**, 29 Haziran 1938, s. 1, 11.
[1114] **The Glasgow Herald**, 11 Kasım 1938, s. 12.
[1115] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37395-150251-41, Belge Tarihi: 05.08.1939.

kuşkularını diri tutmaya ve Türkiye'yi kendine bağlamaya çalışıyordu. İngiltere, Türkiye'nin dış politikasında İtalya'yı belirleyici unsur olarak görmüştür.[1116]

Türkiye'nin politikasına ilişkin Alman Büyükelçi Von Papen, İtalya'nın Ankara Büyükelçisi De Peppo ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Von Papen, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile 31 Ağustos 1939'da yaptığı görüşmede *Cumhuriyet*'e bir röportaj verdiğini ancak bunun yayımlanmadığını, röportajda Almanya ve Sovyet Rusya arasında imzalanan paktın Balkanlara ve özellikle Türkiye'ye yönelik saldırgan bir karaktere sahip olmadığını ifade ettiğini söylemiştir. De Peppo, Von Papen'in kendisine Türkiye'yi tarafsız durumda tutabileceklerini ve Türkiye'nin mevcut siyasi yönelime aykırı olan akımı güçlendirmesi konusunda tavsiye verdiğini ifade etmiştir. De Peppo da buna karşılık Türkiye'nin kendileri aleyhine dönmesini engellemek için argümanları ve yöntemleri dikkatli seçmeleri gerektiğini ve SSCB'nin olmadığı bir çatışma ortamında Türkiye'yi İngiltere'den ayırmanın zor olduğuna inandığını belirtmiştir.[1117] Yunan yetkililer de Türkiye'nin saldırıya uğramadığı müddetçe mutlak tarafsızlığını korumaya kararlı olduğunu düşüncesine hâkimdi.[1118]

15 Eylül 1939'da De Peppo, Ciano'ya gönderdiği telgrafta İran Büyükelçisinin kendisine İsmet İnönü'nün, Türkiye'yi çatışma dışında tutmak adına her şeyi yapacağını söylediğini belirtmiştir. De Peppo'ya göre bu tutum, Akdeniz ve Balkanlar'daki karışıklıklardan kaçınmak için Türkiye'yi savaşa itmek gibi bir niyeti olmayan Londra ve Paris'in de arzu ettiği bir durumdu.[1119] Zira Türkiye'nin savaş dışı kalması hem Mihver hem de Müttefikler nezdinde uzun süre istenen bir politika idi.

Türkiye savaş dışı kalma konusunda istekli tutumunu devam ettirirken öte yandan askeri hazırlıklarını da devam etmiştir. Almanya'nın Polonya'ya saldırısından önce silah altında 250.000 askeri olan Türkiye, savaşın patlak vermesinin ardından İngilizlerin baskısına rağmen genel bir seferberlik ilan etmese

---

[1116] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 164.
[1117] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XIII, No: 509, 31 Ağustos 1939, s. 316-317.
[1118] **DDI**, Ottova Serie, Vol. XIII, No: 555, 1 Eylül 1939, s. 341.
[1119] **DDI**, Nona Serie, Vol. I, No: 209, 15 Eylül 1939, s. 132.

de askere çağırma oranı artmıştır. Sovyet Rusya'nın Polonya'ya girmesinin[1120] ardından Türk kuvvetleri 600.000 kişiye ulaşmıştır. Sovyet Rusya'nın bu girişimleri sonucu İtalyan tehdidi Türkiye'nin nezdinde ikinci sıraya gerilemiş ve yerini Sovyet tehditi almıştır.[1121] Ancak bu durum süreç içerisinde değişiklik göstermiş ve İtalyan, Alman ve Rus tehdidi karşısında Türkiye, dış politikasını şekillendirmiştir.

Türkiye'nin politikası İtalyan basını tarafından da takip edilmiştir. 22 Eylül 1939 tarihli *La Tribuna*, Sovyet Rusya ve Türkiye'nin faaliyetlerinin İngiltere tarafından yakından takip edildiği vurgularken Rus ve Alman nüfuzunun Balkanlara doğru uzamasının Türkiye'nin politikasına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin uluslararası bir kriz anında İngiltere ve Fransa'ya karşı giriştiği taahhütlerine rağmen gösterdiği barış yanlısı tutum ile tarafsız bir blok oluşturmaktan ziyade savaşın Akdeniz'in güneyine inmesini engelleme çabasına öncülük eden İtalya'nın hareketleri arasında bir benzerlik bulmaya çalışanlar olduğunu yazılmıştır. 24 Eylül 1939 tarihli *Il Giornale d'italia* ise verdiği haberde Şükrü Saraçoğlu'nun yönettiği Türk-Rus müzakerelerinin sonucunun büyük bir merakla beklendiği ifade ederken Türk basınında Türkiye'nin Akdeniz, Balkanlar ve Çanakkale konularında Karadeniz'e en yakın devlet olan Sovyet Rusya ile ilişkiler kurmasının gerekliliğine yer verilmiştir. İsviçre basınında da faşist basının savaşın Akdeniz'e inmesi ihtimalinin Türkiye'nin durumuna bağlı olduğu ifade edilirken Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinin Türkiye ile Sovyet Rusya arasında var olan eski dostluğun korunması şeklinde yorumlandığı belirtilmiştir.[1122] Bu ziyaret ayrıca Türkiye'nin Batılı devletler ile Sovyetler arasında bir köprü oluşturma umudunun devam ettiğinin de bir göstergesi olmuştur.[1123]

[1120] **Ulus**, 18 Eylül 1939, s. 1; Daha sonra Sovyet Rusya ile Almanya Polonya'nın taksimi konusunda 28 Eylül 1939'da bir antlaşma imzalamışlardır. **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1939, s. 1; Mussolini mevcut şartlarda barışçıl bir çözüm imkânsız olduğu düşüncesiyle bu antlaşmaya kötümser yaklaşmıştır. Ciano, **Savaş Günlükleri**, s. 205.

[1121] De Peppo'nun Ciano'ya gönderdiği telgrafta yer alan bu bilgilere ilaveten İzmir'de herhangi bir önlem alınmadığı, Trakya'da hareketliliğin olduğu, Suriye sınırında ise sessizliğin olduğu ifade edilirken Türk askerinin Yunanistan'a gönderileceği yönünde söylentilerin uzun zamandır devam ettiği ancak bunun doğrulanamadığı belirtilmiştir. **DDI**, Nona Serie, Vol. I, No: 517, 29 Eylül 1939, s. 308-309.

[1122] **DBTDA**, Fon Kodu: 571, Yer Bilgisi: 35313-138756-28, Belge Tarihi: 01.10.1939; **Il Giornale d'italia**, 24 Eylül 1939, s. 4.

[1123] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 171-172.

İtalyanların Balkanlardaki faaliyetlerinin güvensizliği artırdığı dönemde[1124] önemli gelişmelerinden birisi de 2 Şubat 1940'ta Belgrad'da toplanacak olan Balkan Konseyi'nde alınan kararlar olmuştur. Konsey toplantısına katılmak üzere Ankara'dan İstanbul'a gelen Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, kaldığı otelde basın mensuplarına yapacağı seyahat hakkında bilgi vermiştir. Saraçoğlu verdiği demeçte Avrupa'nın ve Balkanların mevcut durumuna değinmiş, Türkiye'nin savaşlar karşısında "*bitaraf değil sadece harp harici*" olduğunu vurgulamıştır. Tarafsız olmayı ve savaş dışı kalmayı, herhangi bir savaş kıvılcımının sıçramasını engellemek adına bütün tedbirleri almak olarak nitelendiren Saraçoğlu, Türkiye'nin politikasının gayet net olduğu ve hiçbir taahhüdünün olmadığı ve olmayacağını ifade etmiştir. Buna ilaveten Türkiye'nin mevcut taahhütlerinin ülkenin sınırları kadar kesin, açık ve belirgin olduğunu, Türkiye'yi bu taahhütleri korumaya iten bir olayın yaşanmaması durumunda barış yolunda sonuna kadar yürüyeceklerini ve bu yolda uyanık olarak gerekli siyasi faaliyetlerde kusursuz olmaya çalıştıklarını vurgulamıştır.[1125] Basında 2 Şubat'ta toplanan Balkan Antantı konseyini ele alan bir Fransız gazetesine dayalı olarak verilen haberde "*Boğazların bekçisi*" Türkiye'nin diğer devletleri Asya anahtarı olan İstanbul'dan uzaklaştırmaya yasal olarak yetkisinin olduğu vurgulanırken pangermenizm ve panslavizmin, İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarına uygun olmadığı gibi İtalya'nın da çıkarlarına uygun olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca bu konuda Roma ile Ankara arasında herhangi bir antlaşma zemini oluşturacak noktaların bulunmasının imkânsız olduğu vurgulanmıştır.[1126]

Konsey toplantısından yedi yıl daha Balkan Antantı'nın devam edeceği kararı çıkmıştır. İtalya, sadece Balkanlar değil Akdeniz için de Balkanlardaki dengeden memnun olmuştur.[1127] Balkan Antantı toplantısı sonrası yayımlanan resmi tebliğin ilk maddesinde Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın Doğu ve Güney Avrupa'da barış, düzen ve emniyetin sağlanmasındaki ortak menfaatleri vurgulanmıştır. İkinci maddede dört devletin belirtilen yerleri savaştan korumak için mevcut anlaşmazlık karşısındaki durumlarını korumak suretiyle tamamen barışçı bir şekilde siyasetlerine devam edecekleri belirtilmiştir. Üçüncü maddede dört devletin

---

[1124] **DDI**, Nona Serie: 1939-1943, Vol. III, No: 219, 27 Ocak 1940, s. 183.
[1125] **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1940, s. 1, 5.
[1126] **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1940, s. 5.
[1127] Peyami Safa, "En mes'ud hadise", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1940, s. 3.

hiç kimsenin aleyhine olmayan antantta birleşmiş kalmak ve her birinin hak, bağımsızlık ve milli sınırlarını korumasına bekçilik yapmak konusunda kararlı oldukları vurgulanmıştır. Dördüncü maddede ise komşu devletlerle karşılıklı anlayış dâhilinde dostluk ilişkilerini devam ettirme ve geliştirme konusunda samimi arzuları vurgulanmıştır. Beşinci madde üyelerin ticari ilişkilerini geliştirmek suretiyle ülkeler arasındaki ekonomik bağların mükemmel bir hale getirilmesi gerektiğini vurgularken altıncı madde antantın 9 Şubat 1940'tan itibaren yedi sene daha uzatıldığını belirtmiştir. Yedinci madde de ise Dört Dışişleri Bakanı'nın Şubat 1941'de yapacağı toplantıda kendi aralarındaki sıkı temasın korunmasına karar verdiği ifade edilmiştir.[1128] İtalya'da bu kararlar memnuniyetle karşılanırken[1129] çıkan kararlar Türkiye'nin izlediği barışçı siyaseti de açık bir şekilde ortaya koymuştur. *Cumhuriyet*'te yayımlanan bir makalede Türkiye'nin alınan kararlar dolayısıyla memnun olduğu ve Balkanlarda, Akdeniz'de ve Yakın Doğu'da bir barış amili olarak Türkiye'nin sonuna kadar barış için çalışacağı ifade edilmiştir. Alınan kararlarda barış yanlısı davranan Türkiye'nin de etkili olduğu belirtilen makalede, Balkanlar'da barışın kuvvetlenmesi ve savaşın engellenmesi adına alınan kararların Türkiye'nin savaştan uzak kalmak için gösterdiği çabanın bir delili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Akdeniz'de herhangi bir savaş işareti olmadığı, savaşa sebebiyet verecek tek devletin ise İtalya olduğu ancak İtalya'nın da savaş eğilimli olmadığı, ticaret yapmakla ve para kazanmakla meşgul olduğu ve barış yolunda devam edeceği vurgulanmıştır. Makalede İtalya'nın Türkiye ile savaşmasının manasız olduğu, iki tarafında Balkanlarda barış istediği belirtilirken müttefik devletlerin de çıkarlarına uygun olarak Türkiye'nin Yakın Doğu'da barışın korunması için bir denge unsuru konumunda gördüğü belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin alınan kararlar dolayısıyla barışın daha ağır bastığını ve savaşa girmek zorunda kalmayacağı vurgulanmıştır.[1130]

İtalya'nın Berlin Büyükelçisi Attolico, Balkan Antantı Konseyi'nin en hassas noktası -Berlin'e göre- Ankara'nın savaşan taraflardan biriyle olan ittifak bağları dikkate alındığında Türkiye'nin tutumu olmuştur. Türkiye'nin tarafsızlık yerine

---

[1128] **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1940, s. 1, 5.
[1129] *Il Giornale d'italia*, Balkan ülkelerinin tarafsızlıklarını koruyacak enerjiye sahip olduklarının ispatlandığını ve Balkanlarda kuvvetli, tarafsız ve müstakil bir barışa temin edilmiş gözüyle bakılabileceğini belirtmiştir. **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1940, s. 5; **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1940, s. 5.
[1130] "Balkan sulhu ve Türkiye", **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1940, s. 3.

arzusu dâhilinde savaş dışı kalmasını belirten Attolico, bu düşüncenin Wilhelmstrasse'den aldığı bilgilerle de uyuştuğunu, Saraçoğlu'nun konferans süresince yapılan görüşmelerde güven verici bir dil kullandığını ifade etmiştir.[1131]

Balkan Antantı Konseyi'nin toplandığı dönemde Fransız General Weygand'ın Türkiye'ye geldiğine dair İtalyan gazetelerinde haberler çıkmıştır. General Weygand'ın Türk-İngiliz-Fransız Antlaşmasının askeri maddelerinin ayrıntılarını incelemek üzere geldiği ve Türk Genelkurmay Başkanlığı ile temasa geçtiği ifade edilmiştir.[1132] Bu ziyaret İtalyan diplomatlar tarafndan da takip edilmiştir. Ankara'da İtalyan Askeri Ataşesi Zavattari'den gizli notuyla Savaş Bakanlığı Müsteşarı Soddu'ya gönderilen raporda Weygand'ın Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Massigli tarafından karşılandığını, Fevzi Çakmak ile defalarca görüştüğünü ve Beyrut'a bir ziyaret gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Raporda Fransız çevrelerinin geziyi üçlü paktın normal temaslarından biri olarak adlandırdığı, depremin verdiği[1133] maddi ve manevi zarar nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin hayal kırıklığı yaşadığını, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'nin açık şekilde çatışmaların dışında kalma arzusu nedeniyle hayal kırıklıkları yaşadığı ifade edilmiştir. Weygand'ın rapor vermek, öneride bulunmak ve emir almak üzere daha sonra Paris'e gittiği belirtilmiştir.[1134] Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu da 13 Şubat 1940'ta Ankara'da De Peppo ile yaptığı görüşmede yakın gelecekte Balkanlar'da barışı tehdit eden hiçbir tehlikenin olmadığına inandığını, olası bir saldırının konsey kararlarına saygı gösteren italya'dan gelmeyeceğini ifade etmiştir.[1135]

21 Şubat 1940'ta De Peppo, Ciano'ya gönderdiği telgrafta Ankara'da İtalyan Askeri Ataşesi ile görüşen İngiliz Askeri Ataşesi'nin müttefiklerin Türkiye'ye savaşa girmesi halinde Bakü ve Batum'dan petrol vaat ettiklerine dair söylentiyi doğruladığını ifade etmiştir. De Peppo, tüm kaynaklardan edindiği bilgilere göre İngiltere ve Fransa tarafından Türkiye'ye çatışmaya hazırlama konusunda baskı uygulandığını ancak bunun Türkiye'nin savaş dışı kalma isteğiyle ters orantılı

[1131] **DDI**, Nona Serie, Vol. III, No: 262, 6 Şubat 1940, s. 225.
[1132] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 2 Şubat 1940, s. 7.
[1133] Raporda bahsedilen deprem, 27 Aralık 1939'da Erzincan'da yaşanmış ve büyük bir yıkıma sebep olmuştur. **Cumhuriyet**, 28 Birincikanun 1939, s. 1.
[1134] **DDI**, Nona Serie, Vol. III, No: 260, 5 Şubat 1940, s. 223-224.
[1135] **DDI**, Nona Serie, Vol. III, No: 297, 13 Şubat 1940, s. 252.

olduğunun diplomatik çevrelerce görüldüğünü belirtmiştir. De Peppo, Türkiye'deki İngiliz ve Fransız askeri görevlilerinin Türkiye'de hüküm süren bu ruh halinden memnun olmadıklarını, Weygand'ın sık sık Ankara'ya gitmesi, Doğu Akdeniz'deki yoğun İngiliz propagandası ve Türkiye'ye verilen kredilerin Türkiye'yi harekete geçirmede etkili olmadığını ve iktidar çevrelerine göre Türkiye'nin saldırıya uğramadıkça savaşa girmeyeceğini söyledikleri ifade etmiştir. De Peppo, Türkiye'nin bu çağrıya ne kadar direneceğinin kestirilemeyeceğini ifade ederken çatışan taraflardan biriyle imzaladığı taahhütlerin yalnızca geçici bir tarafsızlık elde etme amacıyla imzalanmasının inandırıcı olmadığını vurgulamıştır.[1136] İngiliz kaynakları da bunu doğrulamıştır. Churchill, Türkiye'nin işbirliği olmadan Bakü'nün bombalanması ve Karadeniz'deki petrol nakliyatının engellemenmesinin söz konusu olmadığını düşünmüştür. Bu sebeple İngiltere ve Fransa, Türkiye'yi ikna ederek Karadeniz'de bir donanma bulundurmayı, böylece Sovyet Rusya'yı caydırmayı amaçlamıştır. Bunun karşılığında ise Türkiye'ye ortak koruma vaat etmeyi planlamıştır.[1137]

Büyükelçi De Peppo, 28 Şubat 1940'da Ciano'ya gönderdiği telgrafta yaşanan gelişmelerden yola çıkarak Türkiye'nin mevcut siyasi çizgisinin çerçevesini şu hususlarda belirlemiştir:

1- Türkiye'nin ne Balkanlar üzerinden Almanya'ya ne de Kafkaslar üzerinden Sovyet Rusya'ya karşı saldırganca bir niyeti yoktur.

2- Türkiye'nin çatışmaya katılması konusunda şu ana kadar resmi bir İngiliz-Fransız talebi olmamıştır. De Peppo, İngiltere'nin Türkiye'yi, Sovyet Rusya'ya karşı bir tehdit piyonu olarak gördüğünü ve Türkiye'yi meşgul ederek Almanya'ya geçerli bir desteğin sağlamasını engellemeyi amaçladığını ancak Türkiye'nin bu duruma karşı kendisini başarıyla savunduğunu belirtmiştir.

3- Almanya'nın Romanya petrolüne ihtiyacından ötürü İngiltere ile çatışmak zorunda kalırsa İngiltere, Türkiye'den Karadeniz'i denetlemesini isteyecek ve Rusların karşı çıktığı Boğazlardan geçiş talep edecektir. De Peppo, Türk liderlerin

---

[1136] **DDI**, Nona Serie, Vol. III, No: 350, 21 Şubat 1940, s. 303
[1137] Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 52-53.

akıllı bir şekilde doğrudan çatışmadan kaçmayı umduklarını ancak Rusların Fin savaşından ötürü bu umutlarının zayıfladığı belirtmiştir.

4- Türkiye'ye İtalya tarafından güvence verilmiş olsa da Faşist hükümetten İtalya'nın gelecekteki Akdeniz politikasına dair bir jest isteyeceğini belirten De Peppo, bunu Roma'daki Türk Büyükelçisi ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterinden anladığını belirtmiştir.

5- Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'dan aldığı kredilerle ordusunu ve maliyesinin sağlamlaştırdığı, borcunu tütün ve kuru incirle ödeme sözü vererek vicdanını rahatlattığı, ayrıca aşırı katı taahhüt ve yükümlülüklerden de kurtulmaya çalıştığı ifade edilmiştir.[1138]

De Peppo, Türkiye'deki savaş hislerini güçlendirmeye ve Ankara-Moskova arasındaki gizli kalmış çatışmayı hızlandırmak amacıyla ortaya çıkan söylemler ve kampanyaların önüne geçmek amacıyla Başbakan Refik Saydam'ın bir radyo konuşması yaparak Türkiye'nin pozisyonunu belirten konuşma isteğini iletmiştir.[1139] Saydam, yaptığı konuşmada Türk hükümetinin savaşa karar verirse bunu gizli değil, TBMM'nin onayıyla alınacak kararla açık bir şekilde milli olarak yapacağını, Türk vatandaşlarının propagandalara cevap vermemesi gerektiğini, Türkiye'nin geleceği için her Türk'ün üzerine düşen görev ve fedakârlığı yapacağını ifade etmiştir. Saydam ayrıca Türkiye'ye karşı Sovyet Rusya'nın bir saldırı belirtisi olmadığını gibi Türkiye'nin Sovyet Rusya aleyhine hiçbir eğilimi olmadığını vurgulamıştır.[1140] Saydam, Türk dış politikasının 'açıklık' ilkesine bağlı hareket ettiği görülmüştür. Radyoda aynı gün Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu da bir konuşma yapmış ve benzer cümleleri kurarak Türkiye'nin bir sıçrama tahtası olmayı ve tamamen milli olmayan çıkarların savaş alanı olmayı reddettiğini belirtmiştir.[1141] İtalya'nın Berlin Büyükelçisi Attolico da Almanya'nın, Saydam'ın konuşmasından memnuniyet duyduğunu ve Türkiye'nin Almanya'ya karşı, geçmişe göre tarafsız bir tutum sergilediğini ifade etmiştir. Attolico, Saydam'ın Sovyet Rusya'nın saldırı niyetine dair bir gösterge olmadığını söylemesiyle Paris ve Londra'daki Rus saldırısı

[1138] **DDI**, Nona Serie, Vol. III, No: 401, 28 Şubat 1940, s. 345-346.
[1139] **DDI**, Nona Serie, Vol. III, No: 413, 1 Mart 1940, s. 362.
[1140] **Vakit**, 1 Mart 1940, s. 1, 5.
[1141] **DDI**, Nona Serie, Vol. III, No: 413, 1 Mart 1940, s. 362.

söylentilerine ilk defa karşı çıkıldığını ifade etmiştir. Alman basını da bu gelişmenin olumlu olarak algılandığını, İngilizlerin Karadeniz ve Asya'daki tüm manevralarına karşı Türkiye'nin dış politikasında 'özerklik' isteğinin bir kere daha teyit edildiği şeklinde yorumlandığını ifade etmiştir.[1142] Yine Alman basınında çıkan bir haberde batılı devletlerin savaş sahasını İskandinavya ve Balkanlara yaymak konusundaki çalışmaları ele alınmış ve bu şartlarda Türkiye'nin durumundan bahsedilmiştir. Haberde Almanya ve Rusya arasındaki sıkı temasın arttığını ve İngiltere'nin bu durumu bozmak adına Fransa ve Türkiye ile yaptığı paktı devreye sokmaya çalışacağı, Boğazların kontrol edilerek batılı güçlerin donanmalarının olası sevk hareketlerini engellemeye çalışacağı, bu yaşananların da doğal olarak Türkiye'yi endişeye düşürdüğü ifade edilmiştir. Haberde Türkiye'nin batılı devletlerin bu arzularını, müttefiklerinin ise barış çabalarını anlamadığı ifade edilmiş ve Türkiye'nin müttefiklerinin sürekli olarak İtalya'yı tahrik ederek Türkiye'yi yanlarından tutmaya zorladıkları, müttefiklerin Gelibolu siyasetini değiştirmeleri dâhilinde Türkiye'nin korkularının boşuna olduğunu anlayacağı belirtilmiştir.[1143]

Türkiye, mevcut durumda savaş dışı kalma çabasını sürdürürken burada İtalya, Almanya ve İngiltere arasında Sovyet Rusya'yı bir denge unsuru olarak kullandığı görülmektedir. Gerek Karadeniz, gerek Boğazlar, gerekse Balkanlarda amaçları olan devletler karşısında dış politikasını şekillendirme gayretinde olan Türkiye, çıkarları dâhilinde hareket etmiş ve önceliğini güvenlik olarak belirlemiştir.

Telegrafo ise Türkiye'nin mevcut durumunun savaşın yayılmasına engel olduğunu belirtirken[1144] Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Türkiye'nin bir savaş krizine sürüklenmeyeceğine dair sert tondaki sözlerine devam etmiştir.[1145] İtalyan Büyükelçi De Peppo, Alman Büyükelçi Von Papen ile 25 Nisan 1940'ta bir görüşme gerçekleştirdiğini Ciano'ya gönderdiği telgrafta bildirmiştir. Von Papen'in kendisine İtalya savaşa girse bile Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini temin eden muhalif çevrelerle temasta olduğunu söylediğini belirten De Peppo, Von Papen'in Türkiye'nin üçlü paktın taahhütlerinden vazgeçeğine inandığını ya da inanmış gibi

---

[1142] **DDI**, Nona Serie, Vol. III, No: 435, 2 Mart 1940, s. 374-375.
[1143] **Cumhuriyet**, 10 Mart 1940, s. 1, 5.
[1144] **Cumhuriyet**, 19 Mart 1940, s. 1.
[1145] **DDI**, Nona Serie, Vol. IV, No: 114, 17 Nisan 1940, s. 87.

yaptığı ifade ederek Türkiye'nin tarafsızlığını isteyenlerin İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak olduğunu söylediğini belirtmiştir. Von Papen'in kendisini İtalya'nın savaşa girmesiyle Türkiye'de herhangi bir tepki olmayacağına dair Mussolini'yi etkilemeye çalışmak amacıyla ziyaret ettiğini vurgulayan De Peppo, Türkiye'nin İtalyan kararlarına dair mevcut şüphe durumunda kalmasının daha doğru olduğunu Von Papen'e söylediğini belirtmiştir.[1146] Aynı süreçte Sovyetler de İtalya'dan Türklerin tepkilerini yatıştıracak bir teminat almaya çalışmıştır.[1147]

İtalya ve Almanya, Türkiye'nin siyasi tutumunu yakından takip ederken askeri hazırlıkları da gözden kaçırmamışlardır. De Peppo, 8 Mayıs 1940'ta Dışişleri Bakanı Ciano'ya gönderdiği telgrafta Türkiye'de askeri hazırlıkların -özellikle Trakya'da- yoğunlaştırılmasına ilişkin Kraliyet Deniz Ataşesi'nin, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na talimat verdiğini yazmıştır. Ek olarak Ankara'da Deniz Ataşesi Pontremoli tarafından elde edilen bilgileri de gönderen De Peppo, Türk Deniz Kuvvetlerinde, hava ve kara kuvvetlerinde olduğunu gibi İngiliz ve Fransız eğitmenler ile teknik destek danışmalarının bulunduğunu ancak Türk Deniz Kuvvetlerinin İngilizler tarafından devralındığı iddialarının yanlış olduğu söylemiştir. Pontremoli'nin raporunda Mayıs'ın ilk haftasında savaş malzemesi yüklü beş İngiliz vapurunun geldiği ve bunun bir kısmının Trakya'daki askeri hazırlıklara gönderildiği, Türk Silahlı Kuvvetlerinde savaş zamanı disiplin hükümlerinin uygulandığı, yakın zamanda sıkıyönetim ilan edileceği ve seferberlik için hazırlıkların tamamlandığı belirtilmiştir. Pontremoli ayrıca Türkiye'nin İngiltere Büyükelçisinin Sofya'ya gerçekleştirdiği ziyarete değinmiş ve müttefiklerin Avrupa'da sağlam bir köprü kurmayı amaçladığını ancak Bulgar yetkililerle yaptığı görüşmeye dayanarak Bulgarların buna izin vermeyeceğini vurgulamıştır. Bulgaristan Savaş Bakanının, Türkiye'nin savaşa girme arzusu olmadığı ancak İngiltere'nin etkisinde olduğu için kendi kaderini belirleyemediğine değindiğini ifade eden Pontremoli, Bulgaristan'ın Türkiye'ye güvenmediğini ifade etmiş ve buna

---

[1146] **DDI**, Nona Serie, Vol. IV, No: 199, 25 Nisan 1940, s. 166.
[1147] Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 69.

dayanak olarak bir Türk subayının, İtalyanların huzurunda, Sofya'ya giren ilk Türk olacağına inandığına dair sözlerini göstermiştir.[1148]

Türkiye'nin izlediği ve izleyeceği siyasete ilişkin bakış açıları İtalya-Almanya-Türkiye arasında gündem olmaya devam etmiştir. Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop ile yaptığı görüşmeyi Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta anlatmıştır. Ribbentrop bu görüşmede Türkiye'yi şahsen tanıdığını, askeri bir millet olarak Türk milletine ve onun ordusuna hayranlık duyduğunu, İtalya'nın Türkiye'yi endişeye düşürdüğünü ve bunun için 1938 yılı içerisinde Roma'ya giderek Mussolini'ye Türkiye ile iyi ilişkiler kurulması tavsiye ettiği söylemiştir. Ribbentrop, Türkiye'nin tam anlamıyla tarafsız kalmasının mümkün olduğunu, İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa sokma teşebbüsünde bulunacağını, Almanya'nın Balkanlar'da hiçbir hedefinin olmadığını, aksine bölgede barışı istediğini ifade etmiş ve bunun İtalya'nın da çıkarına olduğunu söylemiştir.[1149] Gerede'nin ifadelerinden yola çıkarak Almanya'nın henüz İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye iyi ilişkiler kurmak istediği ve Türkiye'nin endişelerinde önemli yer kaplayan İtalya'yı çıkarları dâhilinde Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaya sevk ettiğini görmek mümkündür. Bu durum savaşın ilerleyen dönemlerinde yaşanacak ve Mihver, Türkiye'yi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak adına aralarında ikili girişimlerde bulunacaktır.

Yaşanan gelişmeler taraflarca izlenirken Türk yetkililer tarafsızlık vurgusu yapmaya devam etmiştir. De Peppo, 11 Mayıs'ta özel bir kahvaltıda görüştüğü Milli Savunma Bakanı'nın kendisine İtalya'nın, İngiltere ve Fransa'ya Akdeniz'de müdahalesi halinde Türkiye'nin kendini savaşa sürüklemesine izin vermeyeceklerini ifade ettiğini belirtmiştir.[1150] De Peppo'nun görüştüğü Milli Savunma Bakanı, görüşmenin yapıldığı tarih göz önüne alındığında Saffet Arıkan'dır.[1151] Von Papen de gelişmeler ışığında Fransız Büyükelçiliğinin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a Yakın Doğu'daki Müttefik kuvvetlerinin komutasını devralması için teklifte bulunacağını ancak Çakmak'ın bunu reddeceğini ve daha sonra olası bir

---

[1148] **DDI**, Nona Serie, Vol. IV, No: 363, 10 Mayıs 1940, s. 293-294.
[1149] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 32063-126221-1, Belge Tarihi: 06.05.1940.
[1150] **DDI**, Nona Serie, Vol. IV, No: 377, 11 Mayıs 1940, s. 306.
[1151] https://www.msb.gov.tr/Bakanlar (Erişim Tarihi: 10.03.2024)

çatışma durumunda müttefiklerin Akdeniz'e göndereceği tüm birimleri devralmaya istekli olacağını belirtilmiştir. Von Papen ayrıca Saraçoğlu'nun kendisine İtalya'nın hangi bölgeye müdahale edeceğini sorduğunu ifade etmiştir.[1152] Von Papen ayrıca Türkiye'nin savaşa katılma olasılığını, Mihver'in askeri gücünün etkisi ile özellikle İtalya'nın savaşı daha geniş bir alana yaymaktan vazgeçmesine bağlı olduğunu yazmıştır.[1153]

1 Haziran 1940'ta İngiliz ve Fransız Büyükelçileri, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu ziyaret ederek İtalya'nın savaşa girmesi halinde Türkiye'nin seferberlik ilan etmesini ve aynı şekilde Balkan devletlerinin de hareket etmesi için telkinde bulunmasını talep etmişlerdir. Dışişleri Bakanlığı da bu talebi Belgrad, Atina ve Bükreş Büyükelçiliklerine göndermiş ve talep edilenler hakkında adı geçen ülkelerin düşüncelerinin öğrenilmesini istemiştir.[1154]

İngiliz ve Fransız Büyükelçilerinin bu talebi, Alman Büyükelçiliği tarafından İtalya'nın Ankara Büyükelçisi De Peppo'ya aktarılmıştır. De Peppo, 2 Haziran 1940'ta Alman Büyükelçiliğinden duyduğu söylentilere dayanarak Türkiye'nin İtalya'nın savaşa girdiği gün seferberlik ilan edileceğine dair aldığı bilgiyi Ciano'ya göndermiştir. Türkiye'nin seferberliğin ardından önce İtalya, sonra da Almanya ile diplomatik ilişkilerini keseceği belirten De Peppo, Alman Büyükelçiliğinin böylesine bir kopuşu engellemek isteyeceğini ve bu nedenle Türkiye'ye verilen güvencelerden kaçınılmaması konusunda ısrarcı olduğunu ifade etmiştir.[1155] De Peppo ayrıca Başbakan Refik Saydam ile Alman ve Rus Büyükelçisinin de bulunduğu bir öğle yemeğinde konuştuğunu belirtmiştir. De Peppo, anladığı kadarıyla Türkiye'nin İtalya'nın silahlı çatışmaya dâhil olması halinde müdahale nerede olursa olsun Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atmadığı sürece savaşa dâhil olmaktan kaçınacağını ve müttefiklere yönelik yardım yükümlülüklerini resmi olarak sınırlandırmaya çalışacağını ifade etmiştir. Rus Büyükelçisinin ise savaşın Akdeniz'e sıçrasa bile Türkiye'nin çatışmanın dışında kalmaya yönelik tutumunda ısrar

---

[1152] **DDI**, Nona Serie, Vol. IV, No: 535, 22 Mayıs 1940, s. 419-420.
[1153] Möckelmann, **Franz von Papen; Hitler'in**..., s. 108.
[1154] Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 14.
[1155] **DDI**, Nona Serie, Vol. IV, No: 701, 2 Haziran 1940, s. 539; De Peppo, bir Fransız kaynağından aktarıldığına göre Türkiye'nin seferberlik ilan edeceğine dair bir düşüncenin olduğuna, müttefiklerin Türkiye'yi savaşa zorlamak için çatışmayı Doğu Akdeniz'e taşıyacağına değinmiştir. **DDI**, Nona Serie, Vol. IV, No: 735, 4 Haziran 1940, s. 560.

edeceğini söylediğini belirten De Peppo, Alman Büyükelçisini de Türklerle diplomatik ilişkilerin kesilmesinin savaşla eş değer olacağı konusunda ikna etmeye çalıştığını ifade etmiştir. De Peppo, ayrıca Saraçoğlu'nun kendisiyle samimi konuşmasına rağmen herhangi bir siyasi söylemde bulunmaktan kaçındığını vurgulamıştır.[1156]

Türkiye'nin savaş karşısındaki tutumu, İtalya-Almanya-Türkiye üçgeninde hareketliliği sağlamaya devam etmiştir. Von Papen, 3 Haziran 1940'ta İsmet İnönü ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Von Papen, İnönü ile görüşmesi hakkında De Peppo'yu bilgilendirmiştir. 4 Haziran'da De Peppo, Ciano'ya gönderdiği telgrafta Von Papen'in anlattıklarını aktarmıştır. De Peppo, Von Papen'in İnönü'nün tedirginlik içerisinde olduğu ve ısrarla Türk-Alman ilişkilerine dair sorduğu soruların İnönü tarafından İtalya'nın ne yapacağına dair sorusuyla karşılandığını belirtilmiştir. Von Papen'in ise Türkiye'nin tutumunun, İtalya'nın tutumuna bağlı olarak yön bulacağının anlaşılmasını sağladığı belirtilmiştir. Von Papen'in, Türkiye ve Almanya arasında Balkanları ve Türkiye'yi savaşa sokmamaya yönelik bir antlaşma olduğunu söylemesi, görüşme boyunca Türkiye'nin müttefiklerine yönelik taahhütlerinden asla söz etmeyen ve kendisini her zaman Türkiye ve onun Balkanlar ile Akdeniz'deki çıkarları adına konuşmakla sınırlayan İnönü'yü tatmin ettiği belirtilmiştir. İnönü'nün onurlu bir barışın olup olmayacağını konusunda sorduğu soruya ise Von Papen'in müttefiklerin yeni bir Avrupa yaratma peşinde olduklarını ve barış masasında Hitler'e yer vermedikleri şeklinde cevapladığı aktarılmıştır.[1157] Von Papen'in söylemleri, Türkiye'nin dış politikasında İtalya faktörünün önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

11 Haziran 1940'ta, İtalya'nın savaşa girdiği günün ertesinde, Türkiye'nin mevcut durumunu korumak isteyen İngiltere[1158] ve Fransa'nın Ankara Büyükelçileri Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nu ziyaret etmiş ve Türkiye-İngiltere-Fransa arasında imzalanan üçlü antlaşmanın iki numaralı protokol

---

[1156] **DDI**, Nona Serie, Vol. IV, No: 704, 2 Haziran 1940, s. 540-541.
[1157] **DDI**, Nona Serie, Vol. IV, No: 734, 4 Haziran 1940, s. 560.
[1158] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 198.

maddesinin[1159] uygulanmasını istemişlerdir. Bu kapsamda Türkiye'nin İtalya ile ilişkilerini kesmesini, genel seferberlik ilanında bulunmasını, deniz ve hava üslerini kullanıma açmasını ve İtalya'ya savaş ilan etmesini talep etmişlerdir.[1160] Türkiye 13 Haziran'da bu teklifi kabul edemeyeceği konusunda bir muhtıra yayımlamıştır.[1161] Türkiye, Sovyet Rusya ile temasta olduklarını ve Sovyetlerin Türkiye'nin savaş dışı kalması konusunda ısrarcı olduklarını İngiltere'ye bildirmiştir. İngiliz ve Fransızlar bunu bir "*bahane*" olarak nitelendirirken İngiliz Büyükelçi Hugessen, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Sovyet tehdidi konusunda abartılı davrandığını Londra'ya bildirmiştir. Hugessen, Türkiye'nin bu davranışında Müttefiklerin savaş içerisindeki durumunun kötüye gitmesinin etkisi olduğunu belirtmiştir.[1162] Von Papen de Berlin'e gönderdiği raporda Türkiye'nin savaşa katılmama kararını sevinçle karşılamış ve şunları yazmıştır: "*Oyunu kazandık. İtalya'nın savaş ilanına rağmen Türkiye savaşa katılmıyor.*"[1163] Böylece Türkiye, iki numaralı protokolü kullanarak savaş dışında kalma politikasındaki ısrarını bir eylemle göstermiştir.

Türk basını, İtalya'nın savaşa girişi karşısında Türkiye'nin politikasında herhangi bir değişikliğe sebep olmayacağını, tarih boyunca verdiği sözlere sadık olduğuna dair yazılar yayımlarken[1164] Türkiye'nin Stockholm elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen şifreli telgrafta ise Londra basınında Türkiye'nin, İtalya ile ilişkilerini kesmeye karar verdiğine dair haberlerin olduğu bildirilmiştir.[1165]

26 Haziran 1940'ta Başbakan Refik Saydam da TBMM'de Türkiye'nin dış politikasına ilişkin bir konuşma yapmıştır. Saydam, İtalya'nın savaşa girmesi üzerine durumun hükümet tarafından etraflıca incelendiğini ve Türkiye-İngiltere-Fransa

---

[1159] 2 numaralı protokol metni şu şekildedir: "*...adı geçen antlaşma mucibince Türkiye tarafından alınmış olan taahhütler bu memleketin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ittihadıyla müsellâhlı bir ihtilafa sürüklenmesini intaç ve mucib olacak bir harekete onu icbar edemeyecektir. İşbu protokol Fransa, Birleşik Krallık ve Türkiye arasında bugünkü tarihte akdolunan muahedenin ayrılmaz bir cüzü olarak telakki olunacaktır.*" **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1940, s. 1.

[1160] Ayrıca Montrö sözleşmesinin 21. maddesi uyarınca Boğazlarda gereken tedbirleri almasını, Türkiye'deki İtalyanların enterne edilmesini, İtalyan bayrağı taşıyan ya da İtalya'ya ait veya İtalya'dan gelen mal yüklü tarafsız vapurlara el koyulmasını istemişlerdir. **İkinci Dünya Savaşı Yılları**, s. 8.

[1161] Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 14-15.

[1162] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 200-201.

[1163] Möckelmann, **Franz von Papen; Hitler'in**..., s. 107.

[1164] Necmeddin Sadak, "İttifak Siyasetimizde ve Harp Harici Vaziyetimizde Değişiklik Yoktur", **Akşam**, 17 Haziran 1940, s. 1.

[1165] **DBTDA**, Fon Kodu: 539, Yer Bilgisi: 220614-212916-0, Belge Tarihi: 22.06.1940.

arasında imzalanan üçlü antlaşmanın iki numaralı protokol maddesini uygulamaya karar verdiğini belirten tebligatı yaptığını ifade etmiştir. Ülkenin güvenliği ve savunması için askeri hazırlıkların devam ettiğini ve her zamankinden daha fazla uyanık olmak mecburiyetinde oldukları ifade eden Saydam, her türlü tahrikten kaçınan dikkatli hallerinin sadece Türkiye için değil, komşuları için de barışın korunmasına katkı sağlayacağını ümit ettiğini belirtmiştir. Türkiye'nin antlaşma gereğince savaş Akdeniz'e sirayet ettiği için müttefikleri İngiltere ve Fransa ile savaşa girmesi durumu ortaya çıkmıştır. İtalya ile Almanya'nın müttefik olması ve Almanya ile Sovyet Rusya arasında da dostluk ve saldırmazlık antlaşmasının olması üçlü antlaşmanın ikinci maddesinin birinci fırkası dolayısıyla Türkiye'nin savaşa dâhil olmasına ve hatta Sovyet Rusya ile silahlı bir çatışmaya yol açmasına neden olabilirdi. Türk hükümeti, dostu olarak gördüğü Sovyet Rusya ile böyle bir duruma girmek istemediği için bunu daha önceden düşünmüş ve antlaşmaya eklemiştir. Böylece Türkiye öngörülülük ve barış siyasetiyle savaş dışında kalma durumunu korumuştur.[1166] Aynı tarihte Moskova'da bulunan Alman Büyükelçisi de Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta Rus Dışişleri Bakanı Molotov'un İtalya Büyükelçisi Rosso'ya Rus hükümetinin Batum'a Türk tehdidini azaltmak durumunda olduğunu ve bu noktada Almanya ile İtalya'nın menfaatlerinin korunacağını ifade ettiğini yazmıştır. İtalya'yı Türkiye'ye davet eden bu yazışma, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile ilişkilerini geliştirme çabası içerisindeyken gerçekleşmiştir.[1167]

İngiltere, Türkiye'nin savaşa katılması yönünde ısrarcı olmayan faaliyetlerde bulunurken[1168] Yunan ve İtalyan diplomatlar arasında Türkiye'nin varlığıyla iki ülke arasındaki dostluğun devam edebileceğine dair düşünceler tartışılmaktaydı. Moskova Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir telgrafta Moskova'daki Yunan elçisi ile İtalyan elçisi arasında uzun süredir dostluğun hâkim olduğu belirtilmiştir. Moskova Büyükelçisi Haydar Aktay, İtalyan elçiliği ikinci müsteşarı

[1166] **TBMMZC**, D. 6, C. XII, İ. 1 , s. 163; **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1940, s. 1, 4.

[1167] **İkinci Dünya Savaşı Yılları**, s. IV; Molotov ayrıca Alman ve İtalyan çıkarlarını koruyacağını, İtalya'nın da Karadeniz'deki Rus hegemonasını kabul edeceğini belirtmiştir. Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 74-75.

[1168] İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmesi adına elinden geleni yapmış olsa da bunda ısrarcı da olmamıştır. Bunun nedeni ise Türkiye'nin savaşa girmesiyle Almanların Balkanlar ve Orta Doğu'ya yönelme olaslığı idi. İngiltere, savaş alanının genişlemesinin yararına olmayacağını düşünmüştür. Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 73.

ile yaptığı görüşme sırasında müsteşarın Yunan elçisine dostluk mesajı verdiğini hatta bunun bir ittifak antlaşmasıyla belgeleneceğini söylediğini ifade etmiştir. Yunan elçisinin de buna karşılık İtalya ile dost geçinme isteklerinin olduğunu, Yunan hükümetinin ve milletinin İtalya'ya karşı başka bir düşüncesinin olmadığını ifade ederken bu dostluğun devamlı olması için Türkiye ile antlaşmak gerektiğini söylemiştir. İtalyan müsteşar da buna karşılık kendilerinin de Türklerle iyi geçinmek istediğini ancak buna imkân olmadığını, çünkü Türklerin kendilerine karşı sonsuz bir güvensizlik beslediğini, bu halde nasıl anlaşacaklarını bilmedikleri cevabını vermiştir.[1169]

Savaş dışı kalma çabası devam ederken Türkiye'de dikkat çeken bir gelişme yaşanmıştır: Beyaz kitap meselesi. Almanya'nın Fransa'yı işgalinden sonra Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Massigli'nin yazışmaları Almanya'nın eline geçmiş ve 3 Temmuz 1940'tan itibaren Alman DNB ajansı[1170] bu belgeleri yayımlanmaya başlamıştır. Massigli'nin 1 Nisan 1940 tarihli Daladier'e gönderdiği bir telgrafta Mart ayı içerisinde İngiliz Dışişleri Bakanlığının müttefikler tarafından Bakü'ye bir saldırı yaptığı takdirde Türk hükümetinin muhtemel hareketinin ne olacağı konusunu İngiliz elçisine sorduğu belirtilmiştir. İngiliz elçisi de bu soruya Türk hükümetinin, Sovyet Rusya'ya karşı savaş imkânını göz önünde bulundurduğu fikrine dair ilerleme olduğunu ancak mevcut hükümetin müttefiklerle henüz böyle bir saldırı hazırlığını müzakere etmeye hazır olmadığı şeklinde cevaplamıştır. Ayrıca Türkiye'nin İtalya'ya karşı bir savaş imkânı hakkında müttefiklerle mutabık kalmadan önce Sovyet Rusya'ya karşı herhangi bir savaş projesi hakkında görüşmeyeceğini belirtmiştir. İngiliz elçisi, sonbahar bitmeden Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya karşı savaşa girmeyeceğini ancak bunu da müttefiklerden büyük bir destek alarak yapabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca müttefiklerin Bakü'ye karşı bir saldırıya katılmaktan çekindiği ve böyle bir saldırıda kendi arazilerini kullanmaya şiddetle karşı çıkacağının göz önünde bulundurulması gerektiğini belirten İngiliz elçisi, müttefiklerin hazırlıklarının bittiği ve İtalyan projelerinin mutabakat haline

---

[1169] **DBTDA**, Fon Kodu: 571, Yer Bilgisi: 35231-138615-23, Belge Tarihi: 26.06.1940.

[1170] DNB (Deusche Nachrichten Bureau, Alman Haberler Bürosu), Nazi Almanyasının resmi haber ajansıdır. Alman Propaganda Bakanlığı'na bağlı olarak 1945'te yayın hayatını sonlandırmış olup Alman Goebbels'in etkisinde olan DNB, haberlerinin büyük bir oranını halka değil hükümet ve Nazi Partisi çevrelerine iletmiştir. Kılıç, **Türk Basını'nda Hitler**…,, s. 213.

konulduğu zaman Türkiye'nin müttefikler tarafından İran üzerinden Bakü'ye yapılacak saldırıya nazlanmadan katılabileceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Başbakan Şükrü Saraçoğlu, bu gelişme hakkında Massigli'den bir açıklama istemiştir. Massigli de Saraçoğlu'na bir mektupla cevap vermiştir. Mektubunda 1 Nisan tarihli Fransız hükümetine gönderdiği rapor ile DNB tarafından yayımlanan metin arasında bir yakınlık olduğunu ancak yakınlıktan kastının Anadolu Ajansı tarafından verilen Fransızca metin olduğunu ve onun Almanca metinden tercüme edildiğini tahmin ettiğini ifade etmiştir. Massigli, belgenin aslının yayımlanan metin ile karşılaştırdığı zaman şeklen bir farkın bulunduğunu ve anlamı değiştiren noktaların olduğunu vurgulamıştır. Raporda kendisinin Türk hükümetinin Sovyet Rusya'ya karşı bir savunma savaşı ihtimalini dikkate aldığını ancak bir saldırı hareketi hakkında müzakereye hazır olmadığını belirttiğini ifade eden Massigli, DNB'nin yayımladıklarının tam zıttı ifadeler kullandığını belirtmiştir. Ayrıca kendisinin yakın zamanda bir saldırı konusundan bahsetmediğini, bunu bir varsayım olarak saldırıdan bahsettiğini belirten Massigli, Türkiye'nin bazı ihtimaller dâhilinde müttefikler tarafından yapılacak bir saldırıya katılacağı yönündeki ifadeye ise asıl metinde Türkiye'nin böyle bir saldırıda seyirci kalacağını yazdığını vurgulamıştır. Anadolu Ajansı da kendi yayımladığı metin ile Massigli'nin ifadelerini karşılıklı olarak yeniden paylaşıp yayımlamıştır.[1171]

Meseleyi köşesinde ele alan Nadir Nadi, DNB'nin yaptığıyla bambaşka bir yola saptığını, Türkiye ile Sovyet Rusya ilişkilerini bozmaya çalıştığını[1172] ve Sovyetler ile Türkiye'nin en buhranlı dönemlerde sadık dostluk ve kuvvet bulma aşamasında büyük bir sınav verdiklerini tüm dünya gibi DNB'nin de bilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[1173] Yaşananlar *La Stampa*'ya da konu olmuştur. "*Türkiye'deki müttefik ipoteki*" alt başlığıyla yayımlananan belgeleri ele alan gazete, Massigli'nin Türk-Rus ilişkilerini bozmak adına Kafkasya'daki Pantürkizm düşüncesini ele aldığını, Balkanlara müttefiklerin hızla müdahale etmesi gerektiğini

---

[1171] **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1940, s. 1, 3-4.

[1172] İtalya'nın Berlin Büyükelçisi Alfieri, Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede ile 16 Temmuz 1940 sabahı yaptığı görüşmeyi Ciano'ya göndermiştir. Gerede'nin ısrarıyla gerçekleştiği belirtilen bu görüşmede Alfieri, Gerede'nin kendisine Alman Propaganda Bakanlığı'nın Sovyet Rusya ve Türkiye arasında kasıtlı bir zorluk yaratmayı amaçladığına inandığını ve bundan kaygı duyduğunu söylediğini belirtmiştir. **DDI**, Nona Serie, Vol. V, No: 256, 16 Temmuz 1940, s. 242.

[1173] Nadir Nadi, "Hakikatlerin tahrife tahammülü yoktur!", **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1940, s. 1, 3.

belirterek Raporların içeriğine değinmiştir. Meseleyi Türk basınında olduğu gibi anlatmıştır.[1174]

12 Temmuz 1940'ta mecliste konuşan Başbakan Refik Saydam ise "*Tahrif olunmadan neşredilecek herhangi bir vesika dürüst siyasetimize yeni bir delil ilavesinden başka kıymet veremez*" diyerek yapılan yayınları Türk milletini ve hükümetini hiçbir şekilde endişeye düşürecek mahiyette olmadığını ifade etmiştir. Saydam, bu yayınlara itibar edenlerin samimiyetsizlik dayattıklarını ve amaçlarına hiçbir zaman ulaşamayacaklarını bildikleri Türk makamlarını zedelemeye uğraşanlara verilecek tek cevabın nefretle baş çevirmek olduğunu vurgulamıştır. Türkiye'nin dostlarına sadık, kendi bağımsızlık ve özgürlüğünü korumaya karar vermiş olduğunu ifade eden Saydam, komşularına ne tahrik ne de saldırı düşündüğünü, komşularının da aynı hisle yaklaştıklarını ve tek amaçlarının ülkenin korunması ve geleceği olduğunu ifade etmiştir. Yakın Doğu'da barışın bozulmasına karşı olduklarını ve savaşın gelmesine hiçbir zaman taraftar olmadıklarını belirten Saydam, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına, birlik ve bütünlüğüne zarar verecek herhangi bir harekete karşı Türk milletinin silaha sarılacağını ve sonuna kadar vatanını koruyacağını vurgulamıştır.[1175]

Beyaz Kitaba göre Yunanistan Başbakanı Metaksas ile İtalya'nın Atina elçisi Graçi arasında 21 Ağustos 1939'da bir konuşma gerçekleşmiştir. Görüşmede Graçi, Metaksas'a Yunanistan'ın Türkiye'nin, Türkiye'nin ise İngiltere'nin müttefiki olduğunu hatırlatarak Türkiye'nin İtalya'ya karşı bir saldırısı olursa Yunanistan'ın tutumunun ne olacağını sormuştur. Buna karşılık Metaksas, İngiltere'ye hiçbir ittifak antlaşmasıyla bağlı olmadıklarını, Türkiye ile de Balkan Antantı ve bazı özel antlaşmalarla bağlı oldukları ve bu antlaşmaların hiçbirinin İtalya aleyhine olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin asla İtalya'ya karşı bir saldırı hareketine girmeyeceğini temin edebileceğini belirten Metaksas, Türkiye İtalya'ya saldırsa bile bunun Yunanistan'ı bağlamadığını ifade etmiştir.[1176]

15 Temmuz 1940'ta De Peppo, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menencioğlu ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. De Peppo, Hüseyin Cahit Yalçın ve

---

[1174] **La Stampa**, 10 Temmuz 1940, s. 4.
[1175] **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1940, s. 1, 4.
[1176] "Yunan Beyaz Kitabı", **Akşam**, 30 Kânunuevvel 1940, s. 5.

Abidin Daver imzalı bazı makalelerin İtalyan ordusuna yönelik olduğunu belirtmiştir. Buna izin verilmeyeceğini ve kışkırtıcı olduğunu belirten De Peppo'ya Memenencioğlu, hükümetin basını kontrol noktasında ciddi sıkıntılar yaşadığı ve özellikle Hüseyin Cahit Yalçın'ın merkezi yetkilileri utandırdığı şeklinde cevap vermiştir. İkili arasında Alman DNB Ajansı tarafından yayımlanan Beyaz Kitap da gündeme gelmiştir. Menemencioğlu, konuyla alakalı olarak Başbakan Refik Saydam'ın 12 Temmuz'da yaptığı konuşmayla yurt dışına yayılan ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na yönelik kişisel şiddet içeren bu kampanyayı kararlılıkla bitirmek zorunda olduğunu söylemiştir. De Peppo ayrıca Menemencioğlu'nun ironik bir gülümsemeyle bu duruma, Radio Italia'daki (İtalyan Radyosu) basın servisinin de katkıda bulunduğunu söylediğini belirtmiştir. De Peppo, Oniki Ada'nın da gizli belgelerde yer aldığını öne sürünce Menemencioğlu, Türk politikasının Akdeniz'de her zaman açık ve doğru olduğunu ifade etmiş ve bir Büyükelçinin doğuştan gelen kötülüğünün bir sonucu olarak kişisel düşüncelerini yansıtmasının kendi hataları olmadığını vurgulamıştır.[1177]

19 Temmuz 1940'ta Reichstag'ta bir konuşma yapan Hitler, İngilizlerin, Sovyet Rusya ile Almanya arasında anlaşmazlık çıkacağını, Ukrayna, Finlandiya ve Romanya'nın Almanya tarafından ele geçireceğini iddia ettiğini ve bununla Türkiye'yi korkutmaya çalıştığını[1178] ifade ederek tüm bunların hayal ürünü olduğunu vurgulamıştır.[1179] Genelkurmay Başkanlığı arşivindeki bir belge ise Hitler'in tüm bunların hayal ürünü olduğunu vurgularını sınamak gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Belgede 1941 yılı içerisinde Libya'da İngiliz askerleri tarafından esir alınan İtalyan askerlerinin üzerinde Türk ordusunun konuşuna dair bir krokinin ele geçirildiği bilgisi verilmiştir. Krokide İtalyan kaynaklarına çok uzak ve çok yakın alanlardaki askeri kıtalara dair bilgiler, seferberlik sırasında oluşacak kolordu numaralarını gösterecek şekilde doğrulanmıştır. Buna ilaveten düşman kaynaklarına yakın olan yerlerdeki bilgiler ve tümenler gerçeğe yakın fakat abartılı miktarlarla ifade edilmiştir. Krokinin sadece Libya'da değil Arnavutluk'taki İtalyan askerlerine

---

[1177] **DDI**, Nona Serie, Vol. V, No: 245, 15 Temmuz 1940, s. 232-233.
[1178] Türkiye, Romanya'da çıkarılan petrolün müşterilerinden birisiydi. **La Stampa**, 28 Eylül 1940, s. 4; Türkiye'nin belirli dönemlerde Romanya'dan petrol alıp karşılığında pamuk vereceğine dair haberler basında yer almıştır. **Stampa Sera**, 27 Aralık 1940, s. 1.
[1179] **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1940, s. 4.

de ulaştırılmış olduğu ve bu bilgilerin Yunanlılardan elde edildiğine dair tahmin yürütülmüştür. Krokiden hareketle İtalyanların muhtemel düşmanlarının durumunu daha önceden birliklere ulaştırdığı fikrinin yanı sıra bunun aldatma amacıyla Türklere kadar ulaştırılma ihtimaline de yer verilmiştir. Her ne olursa olsun bu işlerle uğraşan subayların ağızlarını sıkamadıkları ve bu konuda gerekli uyarıların yapılması belirtilmiştir.[1180] Askeri bölgelerin krokisinin yanı sıra Türkiye'deki sanayi kuruluşlarının yerlerini gösteren başka bir kroki de ele geçirilmiştir.[1181] Tüm bunların karşısında *Stampa Sera*'da Türkiye'nin Trakya'da yirmi tümen topladığı ve üç sınıf yedek askerin çağrıldığı bilgisi vermiş, takviye birliklerinin de gönderilmesine devam edildiği belirtmiştir.[1182] Türk birliklerinin Trakya'da konuşlanması, Yunanlıların İtalyan cephesine asker sevkiyatını artırmasına neden olurken Sovyet Rusya da bu gelişmeyi Almanya'ya karşı asker yığılması olarak değerlendirerek bundan memnuniyet duymuştur.[1183]

Nadir Nadi, İkinci Dünya Savaşı'nın on birinci ayına ilişkin köşesinde kaleme aldığı yazıda Türkiye'nin bu süreçteki tutumunu ele almıştır. Türkiye'nin ne başka milletlerin topraklarına göz diktiğini ne de onların rejimine düşman olduğu vurgulayan Nadir Nadi, buradan hareketle hiç kimsenin Türkiye'nin dış politikasının Almanya ve İtalya'ya karşı düşmanca bir mahiyette olduğu düşüncesine katılmaması gerektiğini belirtmiştir. Nadir Nadi, Türk siyasetinin Almanya ve İtalya ile düşmanca olduğunu düşünmenin, Türk siyasetini ve menfaatlerini yanlış anlamak olduğunu ifade etmiştir.[1184]

Amerikan basınında çıkan bir haber ise Atatürk'ün Türkiye'nin kaderini uzun yıllar önce İngiltere'ye verdiğini yazmıştır. 1938'de Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın ağzından Atatürk'ün politikasının özetini "*İngiltere bir veya iki savaşı kaybetmiş olabilir ama hiçbir hayati savaşı kaybetmedi. Biz onun yanındayız.*" şeklinde veren haberde, Atatürk'ün ölümünden sonra bunun değiştiği, İngiltere'nin mevcut şartlarda Türkiye'ye askeri destek sağlamadığı, Mussolini'nin niyetleri ve

---

[1180] **ATASE**, İDH, K.N: 1, G.N: 51. (**EK-5**)
[1181] **ATASE**, İDH, K.N: 1, G.N: 50. (**EK-6**)
[1182] Haberde Trakya'da konuşlu mevcut birliğin yirmi tümene ulaştığı ifade edilmiştir. **Stampa Sera**, 25 Temmuz 1940, s. 4.
[1183] Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 82.
[1184] Nadir Nadi, "Avrupa buhranı karşısında Türkiye", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1940, s. 1, 3.

faaliyetlerinin diğer devlet adamlarından daha önemli olduğu vurgulanarak Türklerin İtalya'ya sevgisinin olmadığı belirtilmiştir.[1185] Amerikan basınında bu haberlerin yanı sıra Türkiye'yi haklı gösteren gelişmelere de yer verilmiştir. İtalya'nın adalarda güç topladığına dair çıkan bir haberde Müttefiklerin Akdeniz'deki yoğun faaliyetlerinin ardından Mihver Devletleri'nin ve İtalya'nın faaliyetlere giriştiği, İtalya'nın Oniki Ada'ya asker, savaş gemisi ve uçak yerleştirdiğine dair bilgiler verilmiştir. İtalya'nın Leros'taki tahkimatının yoğunlaştığı, Rodos'ta da on beş denizaltısı bulunduğu bildirilirken olası bir savaş durumunda İtalya'nın bu denizaltı ve uçakları Türkiye'ye karşı bir üs olarak kullanacağı belirtilmiştir.[1186]

La Stampa ise Türkiye'nin izlediği politikada artık İngiltere'nin baskı ve şantaj ihtimali kalmadığını, İsmet İnönü'nün ülkesinin çıkarlarını her şeyin üzerinde tutarak denge siyaseti izlediğini yazmıştır. Türkiye'nin her zamankinden daha az savaş istediğini ve üçüncü taraflar aracılığıyla savaşa sürüklenmekten korktuğu ifade edilmiş, Türkiye'nin Mihver ve Müttefikler arasında dostunun Sovyet Rusya olduğu vurgulanmış ve bu nedenle Türkiye'nin müttefiklere korku ve çıkar nedeniyle yanaştığı belirtilmiştir. İngiltere'nin bazı Yunan adaları ve Batı Trakya'da Türkiye'ye işgal izni vermesi fikrinin, Yunan ve Bulgar muhalefetiyle karşılaştığı ve bundan sonra Türkiye'nin uluslararası güçler karşısında dengeyi korumaya devam edeceği, kendi çıkarları doğrultusunda hedef belirleyeceği yazılmıştır. Yazının sonunda Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'dan çok şey aldığı ancak karşılığında hiçbir şey vermediği belirtilmiştir. Türkiye'nin bu siyaseti kurnazca olarak nitelendirilmiştir.[1187] *La Stampa*, daha önce belirttiğimiz üzere dış politikasında 'Türkiye'nin Sovyet Rusya'yı bir denge unsuru olarak gördüğü'düşüncesine bir kanıt olmuştur.

Akşam yazarı Necmeddin Sadık, Anadolu Ajansı'nda yayımlanan bir telgrafı köşesinde ele almıştır. Telgrafta, İtalya'nın Po ordusunun manevra kabiliyeti ve savaş gücünden faydalanmak amacıyla Arnavutluk ve Oniki Ada'ya gönderme ihtimali dile getirilmiştir. Almanlar ve İtalyanlar bu durumu yalanlamış ve bunun korku ve endişe yaratmak için uydurulduğunu belirtmişlerdir. Sadık, sadece haberin

---

[1185] **Kentucky New Era**, 21 Ağustos 1940, s. 5.
[1186] **The Deseret News**, 4 Mayıs 1940, s. 2.
[1187] Antonio Lovato, "Le Oscillazioni della Turchia", **La Stampa**, 4 Ağustos 1940, s. 2.

Almanlar ve İtalyanlar tarafından yalanlandığı zaman değil, gün yüzüne çıktığı zaman da Türkiye'de korku ve endişe yaratmadığı, hatta dikkate dahi alınmadığı yazmıştır. Sadık, DNB'nin daha önce yaptığı gibi yanlış ve değiştirilmiş ifadelerle korku ve endişe yaratmak istemesi ile Almanya ve İtalya'nın böyle bir şeyi hemen yalanlamasının, Türkiye tarafından dostça kabul göreceği için iddianın beklenen etkiyi yapmadığını belirtmiştir.[1188]

İtalya'nın Berlin Maslahatgüzarı Zamboni, Ciano'ya gönderdiği telgrafta Von Papen'in Türkiye'nin politikasına ilişkin görüşlerini aktarmıştır. Türkiye'nin çıkarlarının doğrudan tehdit edilmedikçe savaşa girme niyetinde olmadığına inanan Von Papen, Türkiye'de Mihveri destekleyen akımların olduğunu ifade ederken Alman ve İtalyan basınında Türkiye'ye karşı daha çekingen bir tutum takınılması gerektiğini, aksi takdirde bunun İngiltere lehine sakıncalı bir katkı oluşturabileceğini belirtmiştir. Zamboni, Von Papen'in kendisine Ankara'ya Mihver Devletleri'nin Türkiye'ye yönelik bir tehlike oluşturmadığını ve amaçlarının yalnızca İngiltere'yi Akdeniz'den uzaklaştırmak olduğunu söylediğini belirtmiştir. Von Papen, Türkiye'nin Suriye'deki İtalyan faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığın ise temelsiz olduğunu ve Bulgaristan'ın toprak iddialarına olası Alman askeri müdahalesinden endişe ettiğini ancak bu konuda Ankara'ya güvence verdiğini belirtmiştir.[1189] Von Papen Türkiye'nin dış politikasına yönelik basına demeçler vermeyi de ihmal etmemiştir. Basının Türkiye'nin izlediği politikaya yönelik sorusuna cevap veren Von Papen, bunun cevabının Ankara'nın Almanya ve Arnavutluk'un işgali ile Oniki Ada'daki faaliyetlerinden dolayı İtalya'nın genişlemesi korkularında aranması gerektiği şeklinde cevap vermiştir.[1190]

Türkiye'nin tarafsızlık siyasetine yönelik tartışmalar devam ederken 20 Ekim 1940'ta İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli'de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu dönemde ekonomik manada gazeteler sıkıntıya düştüğünden gazetelerin sayfa sayısı da düşürülmüştür.[1191] Ancak basın için tek sorun bu değildi. Basının Mihver'e karşı takındığı tutum da önemli bir sorun idi. Türk basının, Türk

---

[1188] Necmettin Sadık, "Bir telgraf ve iki tekzip münasebetiyle", **Akşam**, 18 Teşrinievvel 1940, s. 1.
[1189] **DDI**, Nona Serie, Vol. VI, No: 93, 13 Kasım 1940, s. 78.
[1190] **DDI**, Nona Serie, Vol. VI, No: 110, 16 Kasım 1940, s. 117.
[1191] Mehmet Sena Kösedağ, "Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını", **Selçuk İletişim**, C. XII, S. 1, Ocak 2019, s. 482.

dış politikasında izlediği siyasete zarar vermemesi adına Türk hükümeti basınının kontrolünü elinde tutmuştur. Bu süreçte Türk basınının Mihver'e yönelik sert tutumu İtalya tarafından takip edilmiştir. De Peppo, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşmede kendisine basının daha ölçülü bir dil kullanması konusunda uyarı yapıldığı söylemiş ancak De Peppo, bunu fark etmediğini ifade etmiştir.[1192] Saraçoğlu'nun bahsettiği uyarı, 30 Kasım 1940'ta Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper tarafından gündelik siyasi, mizah ve halk gazetelerine gönderilen talimatta yer almıştır. Talimatta, son zamanlardaki yazı ve karikatürlerde İtalya'nın, İtalyan milletinin, İtalyan ordusunun ve İtalyan devlet adamlarının aleyhinde ağır ve hakaret içeren yayınların olduğunun tespit edildiği belirtilmiştir. Daha önce de benzer uyarıların yapıldığını ifade eden Sarper, talimatta şunları söylemiştir:

"*Şu ciheti daima göz önünde bulundurmak lazımdır ki, İtalya ile harp halinde bulunan biz değiliz, bu memleketle normal münsebetler idame etmekteyiz. Tab'alarımız mütekabilen iki memleket hudutları dâhilinde mevcut ve mer'i ahitlere tevkifan yaşamakta ve seyahat etmektedirler. Bundan evvelki bir talimatta, Yunanlılara karşı sempati izhar etmekle beraber, İtalyanlar aleyhinde ağır ve hakareti amiz neşriyatta bulunulmaması bildirilmişti.*

Gerek yazı ve karikatür bakımından bu talimata riayet edilmesi lüzumunu bir defa daha ehemmiyetle tebarüz ettiriyorum."[1193]

1940'ın sonlarında Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotov, İtalya'nın Moskova Büyükelçisi Rosso ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Molotov, Rosso'nun dikkatini Sovyetlerin Karadeniz ve Boğazlara çekmiş ve 1853-1856 Kırım Savaşı sırasında Batılıların Türkleri desteklediğini belirtmiştir. Görüşmede Sovyet Rusya Akdeniz'i İtalya, İtalya da Karadeniz'i Rus nüfuz bölgesi olarak görmüştür. Ancak Almanlar, İtalya ve Rusya arasında böyle bir anlaşma yapılması ihtimalinden rahatsızlık duymuşlar ve İtalyan diplomatlara Türkiye ile ilişkileri koparacak mutabakatlara varılmaması konusunda tedbirli hareket etmelerini iletmiştir.[1194]

[1192] **DDI**, Nona Serie, Vol. VI, No: 204, 30 Kasım 1940, s. 206.
[1193] https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/23916 (Erişim Tarihi: 23.01.2024) (**EK-7**)
[1194] Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 92.

Il Giornale d'italia gazetesi Türk-Alman-İtalyan-İngiliz ilişkilerine değinen bir yazı yayımlamıştır. Ankara'nın, Almanya'nın Türk ekonomisinin kalkınmasındaki katkısı ile İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı galipleri arasında olmasına rağmen bir şey alamamış olduğunu unutmak istediğini ifade etmiş, Türk-İngiliz ittifakından sonra *Ulus*'un Oniki Ada'daki Türklerin haklarını koruma iddiasına kalkıştığını vurgulayarak Mihvere karşı, Türk basının İngiliz dostları arasında yer aldığı ifade etmiştir. İtalyan gazetesi, bu durumun Türk-İngiliz ittifakından dolayı zorunlu mu yoksa başka karanlık düşüncelerden dolayı mı oluştuğunu görmek adına Türkiye'nin siyasetini dikkatle takip ettiğini belirtmiştir.[1195]

Türkiye savaş dışı politikasını devam ettirirken *Cumhuriyet*'te yer alan bir haberde 23 Ocak 1941'de Türkiye'ye bazı İtalyan uçaklarının mecburen indiği haberi yer almıştır. Daha önce de İtalyan uçaklarının indiği belirtilirken bu uçakların ve mürettebatının uluslararası şartlar çerçevesinde gözaltına alındığı belirtilmiştir.[1196] İtalyan uçaklarından Ankara'ya getirilen mürettebatın 7 kişiden oluştuğu belirtilmiştir.[1197] İngiliz basınında ise ABD Dışişleri Bakanı Hull'un Ayan Meclisi'nde yaptığı bir konuşmaya yer verilmiştir. Hull, Türkiye'nin savaş ortamındaki tutumu ile ilgili soruya verdiği cevapta, Türkiye'nin Mihver Devletleri tarafından saldırıya uğradığı takdirde bu saldırıya başarıyla karşı koyacağına inandığını belirtmiştir.[1198]

Times, İtalyan basınının Türkiye'ye karşı şiddetli yayınlar yapmaya başladığı ve İtalyanların Türkiye'yi Oniki Ada'ya karşılık İngiltere ile gizli bir antlaşma yapmakla itham ettiğini yazmıştır. Almanya'nın Türkiye'yi elde etmek amacıyla Oniki Ada'dan birkaçının rüşvet olarak Türkiye'ye verilmesi konusunda Mussolini'nin ikna edilmeye çalışıldığı yönünde haberlere karşı bir tutum olarak İtalyan basınının tavır aldığı belirtilmiş, İtalyanların Türkiye'yi korkutmak için yanlış zaman seçtiklerini vurgulamıştır. Türk basını bu iddiayı karanlık olarak değil aksine aydınlık olarak değerlendirmiştir. İtalyanların bu iddiaları savaş sırasında

---

[1195] **Cumhuriyet**, 2 İkincikanun 1941, s. 1.
[1196] **Cumhuriyet**, 24 İkincikanun 1941, s. 1.
[1197] **Cumhuriyet**, 26 İkincikanun 1941, s. 3.
[1198] **Cumhuriyet**, 28 İkincikanun 1941, s. 1.

yaşadıkları mağlubiyetlerin görünmesine engel olmak ve Türkiye ile Yunanistan'ın arasını bozmak amacıyla dillendirdiğini, Türkiye'nin siyasetinin açık olduğunu vurgulanmıştır. Almanların Oniki Ada'yı verme konusundaki iddiaya ise "*Türk Ceza Kanununa göre rüşvet alamadıkları*" şeklinde cevap vererek Hitler'in İtalyan işgali altında olan bu adaları Türkiye'ye verme yetkisinin olmadığını ve adaların kaderinin savaştan sonra antlaşmalarla belli olacağı belirtilmiştir. Yazının sonunda da Türkiye'yi korkutmak konusundaki sözler ve iddialara "*bizim siyasi ve askeri lügatimizde korkmak yok*" şeklinde cevap verilmiştir.[1199] Mısır basınında da Türkiye'nin tutumuna ilişkin bir haber yapılmış ve Türkiye'nin aklıselim ile cesaretin bir timsali olduğu vurgulanırken ne Alman tehditlerinin ne de İtalyan homurdanmalarının Türkiye'yi verdiği sözden geri döndüremediği, Türkiye'nin İngiltere ile sarsılmaz dostluğu olduğu belirtilmiştir.[1200]

Türkiye'nin politikası basın üzerinden gündem oluşturmaya devam etmiştir. Avrupa basınında Mihver Devletler'in Yugoslavya ve Bulgaristan'a birer nota vererek oradan önce Yunanistan'a sonra da Türkiye'ye saldıracağına dair haberler yer almıştır. Bu saldırıdaki amacın ise Karadeniz'de ve Türkiye'nin Akdeniz sahillerinde bulunan deniz ve hava üslerini ele geçirmek olduğu ifade edilmiştir. Ribbentrop tarafından hazırlandığı iddia edilen bu planın Sovyet Rusya tarafından da onaylandığı ancak Türkiye'nin sağlam ve azimli durduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin saldırıya uğradığı takdirde İngiltere'nin Türkiye'ye yardım edeceğine dair teminatın yürürlüğe gireceği belirtilmiştir.[1201] İngiliz basınında da benzer bir haber yayımlanmıştır. Afrika'da darbe yiyen Mussolini'nin intikam hırsıyla Balkanlara yönünü çevirdiği ancak Almanya'nın Türklerin buna karşı geleceğini anladığı belirtilmiştir. Almanya'nın yardımı olmadan İtalya'nın Balkanlarda ilerlemesinin imkânsız olduğu belirtilirken Almanya'nın bu dâhilde Balkanları kendi hegemonyası altına alacağı vurgulanmıştır.[1202] *Times* ise Almanya'nın Yunanistan'ı zorlamak amacıyla Balkanlarda şiddetli bir harekât başlatacağı ve Bulgaristan'ın bir kısmını işgal ederek Yunanistan'dan İtalya lehine bazı tavizlerde bulunacağı ve aynı

[1199] "Bir oyalama ve bir tezvir", **Cumhuriyet**, 6 İkincikanun 1941, s. 2.
[1200] **Ulus**, 8 İkincikanun 1941, s. 4.
[1201] **Cumhuriyet**, 20 İkincikanun 1941, s. 1, 5.
[1202] **Cumhuriyet**, 25 İkincikanun 1941, s. 5.

harekâtı Türkiye üzerine yapmak üzere Yunanistan'ın savaşa son vermesini isteyeceği belirtilmiştir.[1203]

10 Şubat 1941'de Von Papen, De Peppo'ya "*mükemmel*" bir kaynaktan bilgi aldığı haberiyle gelmiştir. De Peppo, Ciano'ya gönderdiği telgrafta detayları anlatmıştır. Bu habere göre İngiltere ve İtalya, Ege'deki adalara saldıracaktı. Bunun Türkiye'nin üzerinde doğrudan baskı oluşturma amacı taşıdığını ve İngiliz çevrelerinde Türkiye'nin yakında savaşa gireceğinin değerlendirildiğini ifade etmiştir. De Peppo, kendisinin ve Von Papen'in, bundan şüphe duyduğunu ifade etmiş ve Türkiye'nin alacağı kararın İngiltere'den bağımsız olarak Sovyet Rusya'nın tutumuyla alakalı olacağını vurgulamıştır.[1204] Mussolini ise 12 Şubat 1941'de İspanya Başbakanı Franco ile yaptığı görüşmede Türkiye'ye saldırılmadığı sürece Türkiye'nin de saldırmayacağını söylemiştir.[1205] Ege Adaları gündemde yer alırken *Cumhuriyet*'te de Meis Adası'nın önemine değinilen bir yazı kaleme alınmıştır. Yazıda Meis'in tarihi geçmişine değinilmiş, kurak ve çorak bir kayalıktan ibaret olan bu adanın İtalya'nın Anadolu'ya neredeyse yapışık olmasından dolayı Türkiye topraklarına karşı olası bir saldırı hareketinde basamak olarak kullanmayı amaçladığı ifade edilmiştir.[1206]

17 Mart 1941'de Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un da hazır olduğu bir ortamda Hitler ile görüşmüştür. Hitler, bu görüşmede Balkanlarda, İtalya ile Yunanistan arasındaki savaştan Türkiye gibi Almanya'nın da sorumlu olmadığını, Yunanlıların İngilizlere üs vermek ve ticari gemilerini İngilizlere tahsis etmek gibi kusurları olduğunu ifade ederek savaşın sorumluğunu alan İtalya'nın meseleyi halledeceğini ümit ettiğini belirtmiştir. Hitler ayrıca, Türkiye'ye samimi sevgi ve eski silah arkadaşlığı duygusu ile dolu olduklarını, Türkiye daima bağımsız ve güçlü görmek istediklerini, iki ülkenin siyasi çıkarlarının paralel olduğu vurgulayarak Türkiye'nin İstanbul ve Boğazlardaki varlığının Alman siyasi çıkarlarına uygun olduğunu ifade etmiştir.[1207]

[1203] **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1941, s. 1.
[1204] **DDI**, Nona Serie, Vol. VI, No: 560, 10 Şubat 1941, s. 561.
[1205] **OOBM**, Vol. XXXIV, s. 189.
[1206] Abidin Daver, "Meis Adasının rolü", **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1941, s. 2.
[1207] Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 302-303.

TBMM Başkan Vekili ve Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay, 25 Mart 1941'de İstanbul Üniversitesinin konuşma salonunda dünyanın durumu ve Türkiye temalı bir konferans vermiştir. Konuşmasının bir bölümünde Mussolini İtalya'sına değinen Şemsettin Günaltay, Mussolini'nin Türkiye hakkında ihtiraslarını açıkça ilan etmesi ve bu amaca yönelik olarak Arnavutluk'u işgal etmesinin, Türkiye'nin İngiltere ile olan ittifakı hızlandıran en önemli sebep olduğunu belirtmiştir. İtalya'nın eski Roma İmparatorluğunu yeniden kurma hırsına kapıldığını ve onun istila yolunu takip ederek Arnavutluk işgalini gerçekleştirince Türkiye'nin Akdeniz ve Yakındoğu'da ortak çıkarları bulunan İngiltere ile anlaşmaktan başka çaresi kalmadığını belirten Şemsettin Günaltay, bu sayede Yakın Doğu'da barışın korunmasının sağlandığını vurgulamıştır.[1208]

Hitler de 4 Mayıs 1941'se Reichstag'ta yaptığı konuşmada Balkanlarda barışın devamını istediğini belirterek Alman ordusunun Balkanlarda karşılaştığı zorlukları Romanya ve Macaristan'ın yardımlarıyla aştığını ifade etmiştir. Hitler, konuşmasında Türkiye'nin izlediği siyasete de değinmiştir. İktidara geldiği günden beri Türkiye ile iktisadi görüşmeler gerçekleştirdiği ve sıkı işbirliği kurmak istediğini vurgulayan Hitler, Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin müttefiklerinden olduğunu ve savaşın sonuçlarından en az kendileri kadar Türkiye'nin de etkilendiğini ifade etmiştir.[1209] 17 Mayıs 1941'de İtalya'nın Berlin Büyükelçisi Alfieri, Ciano'ya gönderdiği telgrafta ise Berlin'deki Türk Büyükelçiliğinde verilen yapılan kahvaltıda Büyükelçi Hüsrev Gerede'nin kendisine samimi ve dostane bir dille, Mussolini'nin zaman zaman Türkiye'ye yönelik bir amacı olmadığına dair açıklamalar yapmasının Türkiye'de olumlu etkiler bırakacağını söylediğini yazmıştır.[1210] Gerede, görüşmeye ilişkin olarak İtalyan elçiliğinden bir dostunun, Alfieri'nin sözlerini Roma'ya aktardığını kendisine bildirdiğini yazmıştır.[1211]

Mussolini, İtalya'nın savaşa girişinin yıl dönümünde mecliste yaptığı konuşmada İsmet İnönü'nün İngiltere tarafından gelen tüm teklifleri reddettiği ve İngiltere'ye güvenen tüm milletlerin kötü bir geleceğe gideceğini öngördüğü

[1208] **Cumhuriyet**, 26 Mart 1941, s. 1, 3.
[1209] **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1941, s. 5.
[1210] **DDI**, Nona Serie, Vol. VII, No: 130, 17 Maggio 1941, s. 123.
[1211] Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 413.

vurgulamış ve İnönü'ye özellikle vurgu yaparak İtalya'nın 1928 antlaşmasının getirdiği siyaseti takip etmek arzusunda olduğunu ifade etmiştir.[1212] Mussolini, Türk siyaseti hakkında arzularını dile getirirken Ciano, Ribbentrop ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ciano, Ribbentrop'un Türkiye'nin tutumunun çekingen ve belirsiz olduğunu, Almanya'nın Türkiye'yi Mihver'e yakınlaştırmak amacıyla girişimlerinin devam edeceğini ve bunun için Edirne sınırında toprak ayarlamasının ve Türkiye kıyılarına yakın bir veya iki adanın sözünün verilmesini istediğini belirtmiştir.[1213]

İtalya'nın savaşa girişinden üç sonra tarafsızlığını ilan eden Türkiye,[1214] 22 Haziran 1941'de başlayan, Almanya-Sovyet Rusya savaşında da tarafsızlığını ilan etmiştir.[1215] Barbarossa harekâtının başladığı sırada İtalya'nın Ankara Büyükelçisi De Peppo, Türkiye'nin bu süreçteki durumunu "*Türkiye'nin ideali, son Alman askerinin, son Rus cesedi üzerine düşmesiydi.*" cümleleriyle ifade etmiştir. Nitekim İnönü, zaman kazanmak, taahhütlerden kaçınmak ve Türkiye'nin elini güçlendirecek fırsatlardan yararlanma politikasını izliyordu.[1216] Almanya'ya, Sovyet Rusya yerine Türkiye'ye saldırması yönünde telkinde bulunan İtalya[1217] ise aynı gün Sovyet Rusya'ya savaş ilan etmiştir.[1218] Alman-Rus savaşının ertesi günü De Peppo, Türk-İtalyan ilişkileri üzerine Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile uzun ve samimi bir sohbet gerçekleştirmiştir. Saraçoğlu, Mussolini'nin 10 Haziran'da Türkiye ile ilgili söylediği sözlerine atıfta bulunarak 1928'deki antlaşmanın ötesine geçtiğini belirtmiştir. Akdeniz ülkesi olarak iki ülkenin daha çok işbirliği yapması gerektiğini belirten Saraçoğlu, Sovyet Rusya ile gelişmeler hakkında bilgi istemiş ve bu noktada Türkiye'nin tarafsızlığının bilinmesini istemiştir.[1219]

4 Temmuz 1941'de Başbakan Refik Saydam, TBMM'de Türkiye'nin iç ve dış politikası hakkında açıklamalar da bulunmuştur. Konuşmasında Türkiye ile İtalya

---

[1212] **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1941, s. 1.
[1213] **DDI**, Nona Serie, Vol. VII, No: 200, 2 Haziran 1941, s. 195.
[1214] *La Stampa*, Türkiye'nin tarafsızlık ilanının Müttefiklere bir darbe olduğunu, İngiltere ve Fransa'nın Boğazları kullanamayacağını yazmıştır. **La Stampa**, 14 Haziran 1940, s. 4.
[1215] **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1941, s. 1; Tan, 23 Haziran 1941, s. 1; **Stampa Sera**, 23 Haziran 1941, s. 5; **Il Giornale d'italia**, 23 Haziran 1941, s. 2.
[1216] Hale, **1774'ten Günümüze Türk**…, s. 86.
[1217] "Sacro egoismo=İhanet", **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1943, s. 2.
[1218] **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1941, s. 1; **La Stampa**, 23 Haziran 1943, s. 1.
[1219] De Peppo'nun aktardığına göre konuşmanın sonunda Şükrü Saraçoğlu, Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya olan düşmanlığını ifade etmiş ve Türkler için Rus tehdidinin yüzyılardır süren bir kâbus olduğu vurgulamıştır. **DDI**, Nona Serie, Vol. VII, No: 300, 23 Haziran 1941, s. 287-288.

ilişkilerine de değinen Saydam, Mussolini'nin 19 Haziran'da yaptığı konuşmasında Türkiye'ye dostane kelimelerle hitap ettiğini vurgulamış ve bu nedenle kendisine teşekkür etmek istediğini belirtmiştir. 1928 antlaşmasının Türkiye için de devam ettiğini ifade eden Saydam, Türk-İtalyan ilişkilerinin antlaşmada belirlenen esaslar çerçevesinde dostça bir seyir izlediğini ifade etmiştir.[1220] Saydam'ın sözleri İtalya'da memnuniyet uyandırmıştır. *Il Giornale d'italia,* Başbakanın sözlerini Türkiye ile Mihver Devletleri ve Roma ile Ankara arasındaki siyasi ilişkilerin düzene girmesi noktasında yapılmış önemli bir girişim olarak ifade etmiştir. Buna ilaveten İtalya'nın Türk dış politikasındaki yeni pozisyonundan memnun olduğunu, Türkiye'nin milli gelişiminin daima uygun bir bakış açısıyla karşıladığını ve Türk menfaatlerini her zaman takdir ettiğini belirtmiştir.[1221] İtalyan basınındab bazı örneklerde Türkiye'nin tarafsızlık ilanının övgü dolu milliyetçi söylemlerle anlatıldığı ve alınan kararın hoş karşılandığı görülmektedir.

Türkiye'nin savaş dışı kalma politikası Mihver ve Müttefikler tarafından takdir görse de taraflar Türkiye'yi kendi yanında görmek için çaba da göstermişlerdir. Bu açıdan özellikle Mihver Devletleri'nin Türkiye'ye yönelik ilgisi artarak devam etmiştir. De Peppo'nun Ciano'ya gönderdiği 23 Temmuz 1941 tarihli telgraf buna önemli bir kanıt olmuştur. De Peppo, Von Papen'in kendisine Türkiye'nin sonunda Mihver'i kabul edeceğine inandığını, İtalya'nın da Türkiye'nin talepleri konusunda çok cömert olması gerektiğini söylediğini belirtmiştir. De Peppo, bu cümleden yola çıkarak denizler, dağlar ve adalar vaat edildiğini anladığını ifade etmiştir. De Peppo, Türk liderlerin sağır rolü oynadığını, söylenenleri anlamış gibi davrandıklarını belirtirken Sovyet Rusya'ya karşı Mihver'in yanında yer aldıklarını, Irak ve Suriye konularında ise İngiliz yanlısı politika izlediklerini vurgulamıştır. De Peppo, politikacı ve diplomatlarla yaptığı görüşmelerden yola çıkarak Türkiye'nin Sovyetlerin dağılmasını bekleyeceği, Mihver ile İngiltere arasında arabulucu rolü oynayacağı, İngiltere'yi barışa ikna etmeye çalışacağını belirtmiştir. Almanya'nın baskısından kaçması ve İngiltere'nin reddetmesi halinde hareket özgürlüğünü yeniden kazanması, Sovyetlerin kesin yenilgisinin ardından Mihver ile İngiltere

---

[1220] **TBMMZC**, D. 6, C. XX, İ. 2, s. 46-48; **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1941, s. 5; **La Stampa**, 5 Temmuz 1941, s. 6.
[1221] **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1941, s. 3.

arasında uzlaşmaya dayalı bir barışın Türkiye için ideal olduğu söylemiştir. De Peppo ayrıca Türkiye'nin bu süreçte mümkün olduğu kadar az taahhütte bulunmaya çalıştığını, Almanya ile yapılan dostluk antlaşmasını da çıkış noktası olarak değil varış noktası olarak değerlendirerek İtalya ile görüşmelerin başlamasını uzatmaya çalıştığını vurgulamıştır.[1222]

Times, Türkiye'nin izlediği politikaya yönelik bir makale kaleme alınmıştır. Türkiye'nin tarafsızlığını korumaya çalıştığına kesinlikle şüphe olmadığının belirtildiği makalede, Türkiye'nin Beyrut'tan İskenderun'a kaçan Vichy savaş gemilerinin silahtan arındırılarak mürettebatının gözaltına alınmasını tarafsızlık siyasetine örnek göstermiştir. Türkiye'nin topraklarından faydalanılması için yapılan her türlü teklifi reddettiği ifade edilmiştir. Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın politikası nedeniyle Almanya ile antlaşma imzalamasının da haklılığına vurgu yapılan makalede, İngiltere'nin Türklerin son politikasını eleştirme hakkı bulunmadığı belirtilmiştir.[1223] Yine *Times*, başka bir haberde Türkiye'nin tarafsızlığından istifade ederek zaman kazandığını vurgulamıştır.[1224] Burada vurgulamak gerekir ki süre boyunca Türk basınının haber kaynağı olarak kullandığı gazetelerden biri olan *Times*, İngiliz dış politikasına uygun hareket etmiş yaptığı haberler ve yorumlar ile Türkiye'ye yönelik düşüncelerin duyrulmasına, Türkiye'nin düşüncelerinin de aktarılmasına katkı sağlamıştır.[1225]

Mussolini, Hitler'e gönderdiği mektupta Türkiye'nin, İngiltere'nin kesin olarak yenildiğine inandığı takdirde Mihver'e geleceğini ancak çalışmak ve denemek gerektiğini söylemiştir.[1226] Mussolini, Hitler'e Türkiye'nin Mihver ve İngiltere arasında kararsız bir politika izlemeye devam ettiğini ifade ederken bir miktar tazminat teklif edilmesiyle askeri duyarlılığından faydalanarak kendi yanlarına çekilebileceğini söylemiştir. Hitler de Mussolini'nin bu düşüncesine katılmıştır. Mussolini, Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın durumuna göre tutumunu belirlediği ifade etmiş ve savaş bittikten sonra muhtemelen Bulgaristan sınırında hafif bir düzeltme ve

---

[1222] **DDI**, Nona Serie, Vol. VII, No: 417, 23 Temmuz 1941, s. 387.
[1223] **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1941, s. 1, 5.
[1224] **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1941, s. 3.
[1225] İlker Cender, "İkinci Dünya Savaşındaki Mihver İlerleyişinin Türk Dış Politikasına Etkilerinin İngiliz The Times Gazetesine Yansımaları", **History Studies**, C. XII, S. 5, Kasım 2020, s. 2793-2794.
[1226] **DDI**, Nona Serie, Vol. VII, No: 419, 24 Temmuz 1941, s. 390.

Suriye'de bazı tavizlerin teklif edilmesinin düşünülebilir olduğunu belirtmiştir.[1227] Almanlar, Türkiye'ye doğrudan bir harekât yapmanın imkânsız olduğunu düşündüğünden diplomasi yoluyla yanlarına çekmeyi amaçlamışlardır.[1228]

Avrupa kamuoyunda bazı İtalyan gemilerinin Bulgar bayrağı takarak Boğazlardan Karadeniz'e geçmek isteyeceğine dair haberler gündemi meşgul etmiştir.[1229] Yunus Nadi, bu haberi köşesinde ele almıştır. Savaşın en hareketli günlerinde değil normal barış zamanında bile Karadeniz'e sahili olan bir devletin bayrağını takmış bir savaş gemisinin Boğazlardan geçişine izin verilmediğini ve verilmeyeceğini vurgulamıştır. Böyle haberleri boş olarak değerlendiren Yunus Nadi, Montrö Boğazlar Sözleşmesi gereğince bu şekilde ucuz oyunların geçersiz olduğunu ifade ederken yaşananların gülünç olduğunu belirtmiştir.[1230] Almanya da bu iddiaları yalanlanmış ve İtalya kullanılarak Türkiye üzerine bir şeyler yapılmak istendiğine dair haberlerin İngiliz propagandası olduğu ifade edilmiştir.[1231] Bulgar Radyosu'nda ise Sovyet Rusya'nın Boğazlardan geçiş isteyeceğine dair haberlerin paylaşılması Türkiye'yi tedirgin etmiştir.[1232]

30 Eylül 1941'de De Peppo, Ankara'da Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur ile gerçekleştirdiği bir görüşmeyi Kont Ciano'ya aktarmıştır. De Peppo, Baydur'un Faşist hükümet ile Türk hükümeti arasında ekonomik ve siyasi görüşmeleri yeniden başlatmak için Türkiye'de oluşundan faydalandığını ve Baydur'un görüşmelerin bir an önce başlatılmasını istediğini belirtmiştir. De Peppo da Türkiye'nin bugüne kadar izlediği politikanın her ne kadar çatışmanın dışında kalmayı amaçlamış olsa da Akdeniz'deki konumu ve çıkarlarının Mihver ile -özellikle de İtalya- ile yakın temaslar kurmaya uygun olduğunu söylemiştir. De

---

[1227] **DDI**, Nona Serie, Vol. VII, No: 511, 26 Ağustos 1941, s. 506.
[1228] Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 364.
[1229] **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1941, s.
[1230] Yunus Nadi, "Boğazlar etrafındaki rivayetler bir efsanedir", **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1941, s. 3.
[1231] **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1941, s. 1.
[1232] Bulgar Radyosu'nda, Rus Kızıl donanmasının faaliyetleri yakından takip edilmiş Sivastopol'un düşmesi ile birlikte Rus donanmasının Karadeniz'den Türkiye'ye sığınacağı ve Boğazlardan geçiş isteyeceği belirtilmiştir. Ancak Türkiye'nin buna razı olmayacağı, razı olsa bile Boğazları çıktıktan sonra İtalyan donanmasının Rus donanmasını vuracağı ifade edilmiştir. **Cumhuriyet**, 5 İkinciteşrin 1941, s. 1.

Peppo ayrıca Türkiye'nin bunu ne kadar erken yaparsa kendisi için o kadar iyi olacağı vurgulamıştır.[1233]

"*Halkımı savaştan uzak tutmayı başarırsam, ülkeye Atatürk kadar hizmet etmiş olurum.*" diyen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü[1234] 1 Kasım 1941'de mecliste Türkiye'nin dış politikaya ilişkin olarak açık ve dürüst bir yol izlediklerini, verdikleri sözlerin uğrunda samimi olarak yola devam ettiklerini vurgulamıştır.[1235] *La Stampa*, İnönü'nün konuşmasını, Türk gerçekçiliği şeklinde yorumlamış ve siyasi çevrelerde büyük ilgi ve memnuniyetle karşılandığını yazmıştır.[1236] *Stefani Ajansı*, İnönü'nün sözlerinin İtalya'da memnuniyetle karşılandığını, Türkiye'nin izlediği tarafsızlık siyaseti ile oluşacak şeyleri hiçbir zaman istememiş Mihver Devletleri'nin Türkiye'nin tarafsızlık siyasetini zevkle izlediğini belirtmiştir. Bunlara ilaveten Tüm milletlerin, Türkiye'nin yolunu takip etmiş olması halinde savaşın bu kadar genişlemeyeceğini vurgulayan *Stefani*, İnönü'nün Türkiye'nin tüm devletlerle anlaşma ve uyum içinde yaşama isteğine yönelik sözlerine İtalya'da sempati ile bakıldığını belirterek haklı ve tam yerinde bir davranış olarak görüldüğü belirtilmiştir.[1237] İnönü İtalya'nın yanı sıra Almanya ile olan ilişkilerinde samimi olduğunu belirtirken[1238] Von Papen ise bir İspanyol gazetesine verdiği röportajda Türkiye'nin sadece kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi düşündüğü belirtmiştir. Von Papen, Avrupa'nın kurtuluşu için tarafsız ülkelerin işbirliği yapması gerektiğini, Bolşeviklere karşı savaşın sona erse bile İngiltere'ye devam edeceğini ifade etmiştir. Bu açıdan Türkiye'nin endişelerini mantıklı gören Von Papen, Türk Generalleri Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet ve Ali Fuat Erden'in Sovyet Rusya'ya karşı mücadele eden Alman Doğu Cephesini ziyaretlerini[1239] hatırlatmış ve Türklerin

---

[1233] **DDI**, Nona Serie, Vol. VII, No: 605, 30 Eylül 1941, s. 617-618.
[1234] **La Stampa**, 26 Eylül 1941, s. 4.
[1235] **Cumhuriyet**, 2 Teşrinisani 1941, s. 1.
[1236] **La Stampa**, 3 Kasım 1941, s. 6.
[1237] **Cumhuriyet**, 4 İkinciteşrin 1941, s. 3.
[1238] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 7 Kasım 1941, s. 7.
[1239] Von Papen'in organize ettiği bu ziyarette Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, Ali Fuat Erden ve Ali İhsan Sabis katılmıştır. Ekim-Kasım 1941 tarihleri arasında gerçekleşen Almanya ziyaretinde 28 Ekim'de Hitler tarafından ağırlanan Türk heyeti, Doğu cephesi hakkında bilgi almış ve Hitler'in Türkçü bir tutumla -özellikle Erkilet'e- Alman romantizmiyle yaklaşmıştır. Hitler'in buradaki amacı heyet üzerinde Türkiye'nin Ruslar'a karşı Almanya'nın yanında savaşa girmesinde etkili olmaktı. Hakan Gökpınar, "Panturancılar'ın Nazi Almanyası ile İttifak Çabaları ve Nazi Almanyası'nın Panturancılık Politikaları", **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VIII, S. 30, Aralık 2017, s. 2121.

Alman askeri gücüne duyduğu hayranlığı ifade etmiştir. Von Papen ayrıca Türkiye'nin tutumunun hem savaşan tarafları hem de tarafsızları ilgilendirdiğini vurgulamıştır.[1240]

Cumhuriyet'te Yunus Nadi, bir İsviçre gazetesinde yayımlanan Türkiye'nin izleyeceği askeri ve siyasi yolun anlatıldığı yazıyı köşesinde ele almıştır. Yazıda Türkiye'nin öngörmesi gereken üç aşama verilmiştir. Bunlardan birincisi Mihver Devletleri'ne katılmak ya da Alman ve İtalyan donanmasının serbestçe geçmelerine müsaade etmek, ikincisi tarafsızlık, üçüncüsü de İngilizlerle işbirliği yapmak olarak sunulmuştur. Yunus Nadi ilk aşamaya ihtimal verenlerin Sovyet Rusya'nın tamamen yıkılmasını isteyenlerin olduğunu ve bazı Rusya topraklarının (Batum dâhil Gürcistan'ın güneyi, Ermenistan ve Azerbaycan) Türkiye'ye verileceğini düşünenler olduğunu ifade etmiştir. Yunus Nadi, böyle düşünenler arasında Türkiye ve Almanya'nın bu konuda bir anlaşma yaptıkları dahi söyleyenlerin olduğu, ancak bunların hayal ürünü olduğunu belirtmiştir. İkinci aşamada tarafsızlık meselesini ele alan Yunus Nadi, Türkiye'nin tarafsız olmasının doğal olduğunu ve Atatürk öncülüğünde bağımsızlık savaşını kazanarak Osmanlı Devleti'nin genişleme siyasetinden vazgeçtiğini ifade etmiştir. Üçüncü aşamada ise Türkiye'nin İngilizlerle olan ittifakına sadık olduğu ve İngiltere lehine pozisyon almak için uygun zamanı beklediğini düşünenlerin olduğunu belirten Yunus Nadi, buna kanıt olarak da Türkiye'nin kendini İngilizlerden tecrit etmesi olarak gösterildiğini ifade etmiştir. Bu durumun artık geçerli olmadığını belirten Yunus Nadi, İngiltere'nin zaten Türkiye'nin komşularını kontrol ettiğini (Irak, Suriye ve İran) belirtmiştir. Yunus Nadi, makalenin sonunda tarafsızlık konusunda İsviçre gazetesinin haklılık payı olduğunu vurgularken Türkiye'nin siyasetinin daima savaş dışı tarafsızlık olacağını ifade etmiştir.[1241] Yunus Nadi'nin ifadesiyle "Savaş dışı tarafsızlık" İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin dış politikasını tanımlamada önemli bir ifade olarak karımıza çıkmıştır. Türkiye'nin "tarafsızlık" ve "savaş dışı kalma" politikasının bir bileşimi olarak değerlendirebileceğimiz "Savaş dışı tarafsızlık" ifadesini, hem savaş dışında kalan hem de savaşın taraflarıyla ilişkilerini tarafsızlığa uygun bir şekilde yönetmesinin bir sonucu olarak yorumlamak mümkündür.

[1240] **La Stampa**, 17 Kasım 1941, s. 2.
[1241] Yunus Nadi, "Türkiye ne yapacak?", **Cumhuriyet**, 12 İkinciteşrin 1941, s. 1, 3.

Başbakan Refik Saydam, 1 Şubat 1942'de Ankara radyosunda yaptığı konuşmada Türkiye'nin dış politikasında hiçbir değişiklik olmadığını, savaşın dışında olduklarını ancak etkilerini hissettiklerini, Türkiye'nin sınırlarında savaş olmamasının normal yaşamayı gerektirmediğini, dışarından ürün ithal edemediklerini ve yerli kaynaklara bel bağlamak zorunda olduklarını ifade etmiştir.[1242] *La Stampa*, Saydam'ın konuşmasında dış politika hususuna değinmemiş ve Türkiye'nin ekonomik sıkıntılarına dair cümlelerini ön plana çıkararak Başbakanın endişeli olduğunu yazmıştır.[1243]

Bir İsviçre gazetesi de Türkiye'nin dış politikasına dair ele aldığı yazıda, Türkiye'nin tarafsız kalma azminde olduğunu, savaşçı devletler tarafından etrafının kuşatıldığını ve özellikle İtalya'nın savaşa girişiyle ekonomik olarak zor duruma düştüğü belirtilmiştir. Buna ilaveten Türklerin aşırı sağduyulu olduğunu ve savaşı tam olarak tarttığı vurgulanmış, olası bir savaşta coğrafi konumunun savunmaya elverişli olduğu ifade edilirken Türkiye'nin her ihtimali göz önünde tutarak hareket ettiği belirtilmiştir.[1244]

Türkiye'nin savaş dışı kalma konusunda verdiği çaba, Mihver Devletleri'nde fikir ayrılıklarına da sebep olmuştur. De Peppo, 1 Mart 1942'de Ciano'ya, Von Papen'in kendisine Ribbentrop ile gerçekleştirdiği Türkiye'nin tutumu konulu görüşmeyi anlattığına dair bilgiyi aktarmıştır. Von Papen, hem Roma'nın hem de Berlin'in Türkiye'nin tutumu konusunda bazı yanılsamalar barındırdığı belirtirken De Peppo buna karşı çıkarak Türkiye'nin tutumundaki dalgalanmaların İngiltere ile olan ittifakına zarar vermeksizin savaşa göre şekillendiğini her zaman bildirdiğini söylemiştir. Von Papen, Türkiye'nin politikasında değişikliğin sadece Alman ordusunun Kafkasya'ya girişiyle gerçekleşebileceğine inanmıştır.[1245] Türkiye'nin İngiltere ittifaktan en iyi şekilde yararlandığı, İngiltere'nin Türkiye'ye silah,

---

[1242] **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1942, s. 1.
[1243] **La Stampa**, 2 Şubat 1942, s. 4.
[1244] **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1942, s. 3.
[1245] Von Papen, De Peppo ile yaptığı görüşmede Kafkasya'da Almanların eylemlerine devam edebilmesi adına örtülü bir işbirliği teklifini Türk yetkililere sunmayı planladığını söylemiştir. De Peppo, Türkiye'nin ihtiyaçlarının karşılandığı sürece İngiltere ve Amerika'dan kopmamasında faydalı sağladığını düşünmektedir. **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 63, 23 Ağustos 1942, s. 71. ; Keza Hitler de benzer düşüncede idi. Hitler, Alman ordusunun Kaflasya'ya ilerlemesiyle Türkiye'nin kendi isteğiyle Almanya'nın yanında olacağını düşünüyordu. Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 891-892.

mühimmat, tahıl, petrol, muhrip tedariki sağladığı ve kendilerinin de aynı şekilde davranmasının iyi bir politika olup olmayacağını merak eden Von Papen'e, İngiliz-Amerikan ittifakı ile rekabet etmenin zor olacağını söyleyen De Peppo, Türklerin kolay kolay kandırılamayacağı söylemiştir. Türkiye'nin gerçekçi dış politikasına vurgu yapan De Peppo karşısında Von Papen ise Londra'ya atanan yeni Türk Büyükelçisi Rauf Orbay'a[1246] Türk hükümeti tarafından İngiltere ve Mihver arasındaki olası buluşma noktalarını belirleme görevi verildiği söylemiştir.[1247]

İsmet İnönü, 17 Mart 1942'de İzmir ziyareti sırasında yaptığı konuşmada savaş dışında kalmaya çalışacaklarını ancak kaçmanın imkânsız olduğu zaman vatan borcunu şeref ve haysiyetle ödeyeceklerini, Türkiye'yi savaşan devletlerle çatışmaya itecek bir sorunun bulunmadığını ancak seferberlik durumunun da değişmeyeceğini, Türk ordusunun daima ayakta ve hazır olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca savaştan Türkiye'nin diri bir şekilde çıkacağını belirten İnönü, asıl meselenin milletçe içeride hazır olmayı bilmek olduğunu vurgulamıştır.[1248] Aynı tarihte Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu da *La Stampa* muhabirine Ankara'da bir röportaj vermiştir. Türkiye'nin tarafsızlık politikasının savaşçı devletlerin çıkarına olduğuna inandıklarını ve kimsenin Türkiye'ye saldırmayacağı düşüncesini belirten Saraçoğlu, son zamanlarda yapılan antlaşmaların Türkiye'nin eğilimini gösterdiğini ifade etmiştir. İngiltere, Sovyet Rusya ve Almanya imzaladıkları antlaşmalardan duyduğu mutluluğu da ayrıca belirtmiştir. Almanya'yı acılarını paylaştıkları kadim bir dost ve müttefik olarak nitelendiren Saraçoğlu, Von Papen'in Ankara'da uğradığı suikastte[1249] Türk

---

[1246] *Stampa Sera*, Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliğine atanmasını, mevcut Büyükelçi Tevfik Rüştü Aras'ın emeklilik talebi karşısında gerçekleştiğini yazmıştır. Rauf Orbay'ın Londra hükümetinin onayından sonra Londra'ya gideceği belirtilirken Türk-İngiliz-Fransız ittifakının olduğu dönemde Londra Büyükelçisi olan Aras'ın emeklilik talebinin beklenmedik yorumlara yol açtığı vurgulanmıştır. **Stampa Sera**, 9 Şubat 1942, s. 3.

[1247] **DDI**, Nona Serie, Vol. VIII, No: 325, 1 Mart 1942, s. 358-359.

[1248] **Cumhuriyet**, 18 Mart 1942, s. 1.

[1249] Büyükelçi Von Papen, 24 Şubat 1942'de Ankara'da Alman Büyükelçiliği önünde bombalı bir suikast girişimine maruz kalmıştır. **Vakit**, 25 Şubat 1942, s. 1; **Akşam**, 25 Şubat 1942, s. 1; **Ulus**, 25 Şubat 1942, s. 1; **Tan**, 25 Şubat 1942, s. 1; Von Papen, suikastin Ruslar tarafından yapıldığını iddia etmiş olsa da olayın ardından Türk-Alman ilişkileri sıklaşma, Türk-Rus ilişkilerinde bozulma görülmüştür. Başak Karataş, "II. Dünya Savaşı Sırasında Franz Von Papen Suikastı Çerçevesinde Türkiye, Sovyetler Birliği ve Almanya İlişkileri", **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, C. IV, S. 1, Nisan 2019, s. 134; Sovyetler Birliği arşivlerinin açılması ve operasyonu yürütenlerin anılarının yayımlanması suikastin SSCB tarafından yapıldığını ortaya koymuştur. Banu El, Mehmet Perinçek, "Von Papen Suikastini Kim Düzenledi?", **Toplumsal Tarih**, S. 196, Nisan 2010, s. 34.

halkının öfkeyle dolduğunu ve Türk polisinin özel bir çabayla gelişmeleri aydınlatmada başarılı olduğu ifade etmiştir. Muhabir, Saraçoğlu'nun sözlerinden hareketle Türk hükümetinin savaşın gelişimini dikkatle takip edeceği sonucunu çıkarmıştır.[1250]

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, İsviçre basınında yer alan habere göre 19 Mart 1942 tarihli *Popolo di Roma* adlı İtalyan gazetesinin Ankara muhabirine Türkiye'nin dış siyaseti hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Saraçoğlu, Türkiye'nin dış siyasetinin tam bir tarafsızlık ilkesine dayandığını belirtmiş ve bu politikanın tüm savaşan devletler için faydalı olduğuna inandığını ifade etmiştir. Kimsenin Türkiye'ye saldırmayı aklından geçirmediğine inandıklarını belirten Saraçoğlu, savaşçı devletlerden hemen hepsinin yeterli derecede düşmanı olduğunu ve içlerinden birinin Türkiye'nin silahlarını yük olarak katmasında hiçbir yararının bulunmadığını ifade etmiştir. Saraçoğlu, Türkiye'nin siyasetine ısrarla devam ettiğini vurgularken İtalya ile olan ilişkilerinde ise Akdeniz devleti noktasında iki hükümetin durumunun işbirliği şansı verdiğini ifade etmiştir.[1251] İsviçre basını bu dönemde Türkiye'nin dış politikasına ilişkin yazılarda bulunmaya devam etmiştir. *Bern* gazetesi, Türkiye'nin Avrupa'da dolaşan söylentilere rağmen sükûnet içinde tehditlerin varlığını reddettiğini ve Türkiye'nin hedefinin hem iç hem de dış siyasette istikrar olduğunu belirtmiştir. *Journal de Genevre* gazetesi de "*Türkiye ne yapacak?*" başlıklı yazısında savaş uzadıkça savaşçı devletlerin yıprandığını, tarafsız devletlerin ve ordularının öneminin arttığını ifade ederken bu durumun Türkiye ile ilgilenen devletlerin sayısının artırdığı belirtmiştir. Savaş tarihi yazılırken Ankara'nın önemli bir konumda yer alacağı ifade eden gazete, "*Sinir harbi hiçbir tarafta Türkiye'de olduğu kadar şiddetlenmemiş ve hiçbir yerde Ankara'daki kadar geniş ve ince entrikalar, tertipler, tazyikler, tebrikler, iktisadi kolaylık teklifleri ve hissiyata müracaat edilen şekilleri görülmemiştir.*" sözleriyle Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu yorumlamıştır. Savaşçı devletlerin tek ümitlerinin Türkiye'yi ikna yoluyla vaziyet almaya ikna etmek olduğu ancak Türkiye'nin hayal peşinde koşmadığı için vaatlerin ve tehditlerin işe yaramadığı belirtilen haberde, Türkiye'nin kurucusu Atatürk'ün bıraktığı esere daima sadık kalarak hiçbir emperyal amaç gütmediği ve

[1250] **La Stampa**, 18 Mart 1942, s. 1.
[1251] **Cumhuriyet**, 31 Mart 1942, s. 1, 3.

tek amacının vatanı korumak olduğu ifade edilmiştir.[1252] *National Zeitung* ise Türkiye'nin komşularının aksine tarafsızlığını muhafaza edebilmiş olmasının sebebinin, özgürlük ve bağımsızlığına her türlü saldırıdan koruma azminde en küçük şüpheye yer vermemesi olduğu belirtilmiştir.[1253]

Ankara Büyükelçisi De Peppo, gelişmeler ışığında Türkiye'nin mevcut eğilimleri üzerine iki faktörün ön plana çıktığını belirtmiştir. De Peppo, ilk faktörün Sovyet Rusya ordularının Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu sınırları boyunca yayılması olduğunu, ikinci faktörün ise Bulgaristan'ın savaşa katılması olduğu ifade etmiştir. Türkiye'nin propagandalardan etkilenmediğini ve çatışmalara katılmayı reddetmekte ısrarını ifade eden De Peppo, Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın Balkanlardaki faaliyetlerine karşı önlem almak zorunda kaldığını, hatta Doğu ve Güney Doğu sınırlarının da kademeli olarak güçlendirilmesi ihtimalinin askeri çevrelerce incelendiğini belirtmiştir. Bulgaristan'ın çatışmalara dâhil olması konusunda ise De Peppo, Bulgaristan'ın Türkiye'ye güvence verdiğini ifade ederken Trakya sınırını koruyamazsa Türkiye'nin bölgeye daha çok güç yönlendirmesine sebep olacağını ifade etmiştir. Türk hükümetinin Sovyet Rusya'nın yenilgiye uğramasını arzuladığını belirten De Peppo, Türk hükümetinde iyimserlik ve çekingenlik olmak üzere iki eğilim olduğunu, bu iki eğilimden birinin devreye gireceğini ve Türkiye'nin, İtalya ve düşmanlarının amaçlarıyla az ya da çok ilişkisini belirleyeceğini vurgulamıştır.[1254]

1928'de imzalanan Türk-İtalyan antlaşması, süresi bittiği için (29 Nisan 1942), 3 Nisan 1942'de beş yıl daha uzatılmıştır.[1255] Antlaşmanın bittiği gün, Mussolini ve Hitler, Salzburg'da Türkiye'nin de konu olduğu bir görüşme

---

[1252] **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1942, s. 1, 3.

[1253] Yazıda İngiltere'nin Türkiye'ye saldırmasının hiçbir sebebi olmadığını ve Türkiye'nin tarafsızlığının İngiltere'nin lehine olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin tarafsız kalmasına bir etken olarak da Almanya'nın Türkiye'ye yönelik bir sebep, lüzum ve fırsat bulamaması olarak ifade edilmiştir. **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1942, s. 1.

[1254] **DDI**, Nona Serie, Vol. VIII, No: 423, 2 Nisan 1942, s. 458-460.

[1255] De Peppo, antlşmanın uzatılması hakkında Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu ile görüştüğünü, Menemencioğlu'nun kendisine Türk hükümetinin antlaşmayı otomatik olarak değerlendirmeyi kabul ettiğini ancak bunun hukuki geçeeliliği konusunda endişeleri olduğunu söylediğini ancak İtalya ve Türkiye arasındaki mevcut siyasi ilişkilerin canlı tutumasını mümkün kılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdiğini belirtmiştir. **DDI**, Nona Serie, Vol. VIII, No: 426, 3 Nisan 1942, s. 462.

gerçekleştirmişlerdir.[1256] Türkiye'nin yavaşça Mihver'e kaydığı ancak net tutumunun Sovyet Rusya'nın harekâtına bağlı olacağı, Türkler'in Ruslara karşı nefret dolu olduğu, Türk siyasetinin İngilizler tarafından satın alındığı ancak bunlara rağmen iki Türk generalinin Doğu Cephesini ziyaretinin Mihver'e karşı bir sempati doğurduğunu belirtilmiştir. Mussolini'nin Türkiye'nin toprak talebi iddialarını dillendirmesine ise Hitler, Türkiye'nin böyle resmi bir teklifi olmadığını belirtmiştir. Mussolini, Mihver'de olmaya karar verdiği takdirde, Türkiye'ye konumunu da göz önüne alarak, İtalyan dostluğunun bir göstergesi olarak Meis'i Türkiye'ye bırakılabileceğini ifade etmiştir. Hitler ise Türk sularının İtalya için bir öneme sahip olmadığını ancak İngiltere'nin Yahudi yanlısı tutumunun Türkiye ile İngiltere arasında bir sürtüşmeye neden olabileceği ihtimalinden bahsetmiştir.[1257] Kont Ciano ise Ribbentrop'un, kendisine Hitler'in Türkiye konusunda iyimser olmadığına inandığını ifade ederken Türkiye'nin düşmanca duygular beslediğini ve zeki bir şekilde doğu ikiyüzlülüğü ile bunu maskelediğini belirtmiştir. Ciano, Ribbentrop'un Almanların Rusya'da sağlayacağı başarılarla, Türkiye'nin Mihver yanlısı bir tutum benimseyeceğini göz ardı etmediğini belirtmiştir.[1258]

Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, Dışişleri Bakanlığına Salzburg'taki görüşmenin iki gün boyunca gizli tutulduktan sonra 1 Mayıs'ta ifşa edildiğini yazmıştır.[1259] Ayrıca Gerede, görüşmeye ilişkin tespitlerini de paylaşmıştır.

[1256] Berlin Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen 30 Nisan 1942 tarihli telgrafta Anadolu Ajansı muhabirine Hitler ve Mussolini'nin buluştukları ve görüşmede Dışişleri Bakanlarının da hazır bulunduklarının haber verildiği belirtilmiştir. **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 31823-125658-48, Belge Tarihi: 30.04.1942.

[1257] **DDI**, Nona Serie, Vol. VIII, No: 492, 29 Nisan 1942, s. 543.

[1258] **DDI**, Nona Serie, Vol. VIII, No: 506, 3 Maggio 1942, s. 560; **OOBM**, Vol. XXXI, s. 56-57.

[1259] Her görüşmede olduğu gibi bu görüşmede de söylentiler ve tahminlerin olduğunu ifade eden Gerede, buradan hareketle çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Gerede, İsveç'in ele geçirilmesi ve Yakın Doğu'daki gelişmeler açısından görüşmeleri değerlendirirken Hitler'in bu iki noktada Mussolini'den asker ve malzeme koparmak istediğini belirtmiştir. Ayrıca hareketsizliği artan İtalya'nın kamçılanması ve Doğu cephesi için Mussolini'nin vermeyi taahhüt ettiği askeri elde etmek istediği iddiaları ifade edilirken 12 fırkalık bir askeri bir kuvvet göndereceği belirtilmiştir. Gerede, Mussolini'nin daha önce gönderdiği yarım milyonluk kuvvetle karşılaştırıldığında İtalya'nın iç baskılar karşısında zorlanarak katılımı yarı yarıya düşürdüğünü belirtmiştir. Gerede ayrıca İtalyan halkının savaşın gidişatından ve uzamasından memnun olmadığını, Alman ve Japon zaferlerinin İtalya'nın Habeşistan, Kuzey Afrika ve Yunanistan'daki başarısızlıklarının izlerini silemediğini ifade etmiştir. Gerede, Mihver'in zafere ulaşmak adına ellerindeki tüm araçları ortak bir şekilde kullanmaya hazır ve kesin zaferden emin olduklarını ifade ederken İtalya'nın durumunu da şu etkileyici sözlerle anlatmıştır: "*Mütevali darbe ve felaketler, Duçesinden büyük şeyler beklemiş olan İtalyan milletinin izzeti nefsini çok hırpalamıştır. Ne Singapur'un ne Smolensk'in ne de Kiev'in zaptında İtalya'nın ismi geçmiştir.*" **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 31456-124260-3, Belge Tarihi: 06.05.1942.

Türkiye ile alakalı olarak Almanya'nın hedefinin Yakın Doğu olduğu, Japonların Ruslara saldırmasını sağlayarak Rusya'yı yıkmayı, böylece Yakın Doğu ve Uzak Doğu'ya giden yolları ele geçirmeyi amaçladığını ifade etmiştir. Ancak Japonların, Almanları dinlemeyerek Hindistan dolaylarına saldırması, Almanya'nın İran ve Basra körfezini hedefine koymasına neden olmuştur. Ancak bunun olması için Güney cephesini yararak Kafkasya'ya, oradan da İran'a veya Türkiye'ye geçmek gerekiyordu. Hitler, bu görüşmede bu konuyla alakalı olarak Mussolini'den Doğu ve Afrika cepheleri için daha çok asker ve malzeme koparmak amacındaydı. Salzburg'daki bu görüşmenin amacı gün geçtikçe hareketsizleşen İtalya'yı kamçılamak ve Doğu cephesi için Mussolini'nin vermeyi taahhüt ettiği askeri elde etmek olmuştur.[1260] Almanlara göre Türkiye'nin Mihver'in yanında yer almamasının nedeni ise Sovyet Rusya endişesi olarak görülmektedir. Alman birlikteliği ile gücünü artıran İtalya da Mihver'in güç kazanması adına Türkiye için fedakârlık yapmaya hazır olduğunu göstermiştir.

Türkiye'nin savaş dışı kalma politikası devam ederken bu politikanın mimarlarından olan Başbakan Refik Saydam, 8 Temmuz 1942'de hayatını kaybetmiştir.[1261] Henüz bir yıl öncesinde, 1941'de, sağlık sorunları nedeniyle görevden alınmasını istediğine dair İtalyan basınında haberler çıkan[1262] Saydam'ın cenaze törenine İtalyan hükümeti de çelenk göndermiştir.[1263] Saydam'ın ölümü dolayısıyla İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano ile Dışişleri Bakanlığı Vekili Şükrü Saraçoğlu arasında telgraflaşmalar yaşanmıştır. Ciano'nun taziyelerine Saraçoğlu teşekkürle karşılık vermiştir.[1264] Saraçoğlu, Refik Saydam'ın ölümünün ardından

---

[1260] İtalya, Doğu cephesinde ancak 12 fırkalık bir kuvvet göndermiştir. Gerede, Yarım milyonluk asker vaat eden Mussolini'nin bazı iç baskılar sonucunda bu kararı aldığını ifade etmiştir. Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 561-563.

[1261] **Tan**, 9 Temmuz 1942, s. 1; **Son Posta**, 9 Temmuz 1942, s. 1; **Vatan**, 9 Temmuz 1942, s. 1; *Stampa Sera*, Refik Saydam'ın ölümünün ardından Türk basınının yas tuttuğunu ve Saydam'ı öven yazılar paylaşıldığını yazmıştır. **Stampa Sera**, 10 Temmuz 1942, s. 4; *Il Giornale d'italia* da Refik Saydam'ın hayatı hakkında kısa bilgiler verdikten sonra Saydam'ın ağır bir hastalıkla mücadele ettiğini ve onun ölümünün Türkiye Cumhuriyeti'nin sadık ve akıllı bir hizmetkârdan mahkum bıraktığını yazmıştır. Gazete, ayrıca Saydam'ın bir portresini de paylaşmıştır. **Il Giornale d'italia**, 9 Temmuz 1942, s. 4.

[1262] **Il Giornale d'italia**, 12 Kasım 1941, s. 6.

[1263] **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1942, s. 2.

[1264] **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1942, s. 2.

Başbakanlık görevini üstlenmiştir.[1265] Saydam'ın ölümünün ardından De Peppo, Ciano'ya gönderdiği telgrafta Türkiye'nin iç ve dış siyasetine ilişkin tespitlerde bulunmuştur. Başbakanlığa getirilen Saraçoğlu'nun Dışişleri Bakanlığına büyük önem verdiğini belirten De Peppo, bu nedenle hem Mihver'e hem de demokrasilere karşı son derece nazik davrandığını ifade etmiş ve kariyerinin zirvesine ulaştığını belirterek dış politikada başka tavırlar üstleneceğinin göz ardı edilmeyeğini vurgulamıştır.[1266] Mihver ve Müttefikler arasında sıkışan Türkiye'nin, İngiltere ile ilişkilerini bozmadan Almanya ile dostluk siyaseti izlemesinde etkisi olan Saraçoğlu, Von Papen'e göre İngiliz yanlısı bir siyaset takip etmişti. Bu nedenle Von Papen, bir dönem Saraçoğlu'nun görevden alınması için uğraşmıştır.[1267]

21 Temmuz 1942'de De Peppo, Albay Luca'ya Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na giderek izleyeceği program ve niyetlerini öğrenme konusunda araştırma yapması talimatı verdiğini ve özellikle Türkiye'deki İngiliz ajanlarının faaliyetlerine özel olarak değinmesini istediğini Kont Ciano'ya bildirmiştir. Luca da bu talimat doğrultusunda Saraçoğlu ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Luca, kendisinden memnun olup olmadığını soran Saraçoğlu'na çok fazla memnun olmadığını, Mihver'e sempati duyan Türklerin polis zulmüne uğradığını, hiç rahatsız edilmeden faaliyet gösteren İngiliz ajanlarına ise hoşgörülü davranıldığı şeklinde cevap vermiştir. Saraçoğlu ilk iddiaya Mihver sempatizanlarının değil para karşılığı casusluk yapanlar olduğu şeklinde cevap verirken ikinci iddiaya ise onların Türkiye'ye karşı casusluk faaliyetleri yürütmediklerini belirterek cevap vermiştir. Bunun üzerine Luca, İngilizlerin her yerde bulunan teknisyenleri ve eğitmenleri tarafından Türkiye meseleleri hakkında çok iyi bilgilendirildiklerini söylemesine ise Saraçoğlu, bunun doğru olabileceği ancak uygulanan yöntemleri bildiğinden herhangi bir endişesi olmadığı şeklinde cevap vermiştir. Saraçoğlu görüşmede Türkiye'nin Mihver ile olan ilişkilerine değinerek ilişkilerinin iyi olmasının menfaatine olduğunu, savaşın sonuna kadar tarafsızlık ile varlığını sürdüreceklerini ifade etmiştir. De Peppo, Luca ile Saraçoğlu görüşmesinin en ilginç kısmının ise

---

[1265] **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1942, s. 1; *La Stampa* bu haberi Şükrü Saraçoğlu'nun bir fotoğrafını kullanarak vermiş ve Saraçoğlu'nun hayatı hakkında kısaca bilgiler sunmuştur. **La Stampa**, 10 Temmuz 1942, s. 4.
[1266] **DDI**, Nona Serie, Vol. VIII, No: 692, 14 Temmuz 1942, s. 752-753.
[1267] Möckelmann, **Franz von Papen; Hitler'in**..., s. 103.

Türkiye'nin Arap politikası olduğunu belirtmiştir. De Peppo, Saraçoğlu'nun Türkiye'ye sınırı olan Arap ülkelerinde bir isyan çıkacağını öngören Türkiye'nin artık Atatürk'ün Araplara yönelik politikasından vazgeçeceklerini ve kayıtsız kalmayacaklarını söylediğini aktarmıştır. Ayrıca Saraçoğlu, "*Türkler, ortak kökene sahip olduğu Arapları görmezden gelemezler*" diyerek bunun Mihverin hoşuna gitmeyeceğini düşünmüştür. Saraçoğlu, Luca'dan bu görüşmeyi gizli tutmasını istemiştir.[1268] Saraçoğlu'nun bu yaklaşım ile Atatürk'ün en çok uğraş verdiği meselelerden biri olan Hatay konusunda Araplara yönelik propaganda karşısında büyük uğraş veren Türkiye'nin benzer sıkıntılar yaşamasını engellemeye çalıştığını söylemek mümkündür.

TBMM'de 5 Ağustos 1942'de Şükrü Saraçoğlu yaptığı konuşmada Türkiye'nin dış politikasına değinmiştir. "*Dostluğa karşı dostluk, düşmanlığa karşı metanetle mukabele*" diyerek kararlılıkla Türkiye'nin tarafsızlık politikasında açık ve samimiyetle yürüdüğünü belirtmiş ve buna İngiltere ve Almanya ile olan ittifakları örnek göstermiştir. Saraçoğlu, savaşan grupların ikisiyle de fiili ve antlaşmaya dayalı dostlukların olduğunu ve buna devam edeceklerini de ayrıca vurgulamıştır.[1269] Saraçoğlu'nun konuşmasını Kont Ciano'ya gönderdiği telgrafta yorumlayan De Peppo, Alman Büyükelçiliğinin bu sözlerden Türkiye'nin Mihver'e kaydığı anlamını çıkardığını belirtirken kendisinin bu düşünceye karşı şüpheleri olduğunu ifade etmiştir. Saraçoğlu'nun konuşmasında Sovyet Rusya ile olan ilişkilerden bahsetmemesi, iki tarafın güçlerinden biriyle antlaşması olmasından Almanya ve İngiltere'yi kastettiğini ifade eden De Peppo, bunun mutluluk verici bir gelişme olmadığını belirtmiştir.[1270]

Şükrü Saraçoğlu'nun Başbakan olmasının ardından 13 Ağustos 1942'de Dışişleri Bakanlığı görevine Numan Menemencioğlu atanmıştır.[1271] Büyükelçi De Peppo, Ciano'ya gönderdiği telgrafta Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığına atanmasının bir süredir beklendiği için sansasyonel bir durum yaratmadığını, Türk basınında övgü dolu ve yurt dışında gelen olumlu yorumların aktarıldığını

[1268] **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 1, 21 Temmuz 1942, s. 1-2.
[1269] **TBMMZC**, D. 6, C. XXVII, İ. 3, s. 21-22; **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1942, s. 2.
[1270] **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 25, 7 Ağustos 1942, s. 40-41.
[1271] **Akşam**, 14 Ağustos 1942, s. 1; **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1942, s. 1; **Tan**, 14 Ağustos 1942, s. 1; **Il Giornale d'italia**, 15 Ağustos 1942, s. 4.

belirtmiştir.[1272] De Peppo, 24 Ağustos 1942'de yeni Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Menemencioğlu'nun 1942 yılı içerisinde siyasi ve askeri durumla alakalı olarak pozisyonların sürekli ve hızlı bir şekilde değiştiği sözlerini aktaran De Peppo da buradan Türkiye'nin pozisyonunun sabit olmadığını ve değişebileceği yorumu çıkarmıştır. De Peppo, Menemencioğlu'nun esnek gerçeklikle Türk siyasetinin bilinen önermelerine sadık kalarak Türkiye'nin olası bir krizde son noktaya kadar sert bir tutum takınmayacağını ifade etmiştir.[1273]

"*Ülkeyi çatışmanın dışında tut, saldırı karşısında sonuna kadar savun*"[1274] prensibiyle politikasına devam eden Türkiye, savaşın uzun süreceğini öngörmüş ve arabuluculuk siyasetinin takip edilecek tek yol olduğu düşüncesini taşımıştır.[1275] Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüseyin Saffet Arıkan, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta İtalya'nın Berlin Büyükelçisi ile gerçekleştirdiği görüşmeyi aktarmıştır. Görüşmede Arıkan'ın Türkiye'nin tarafsız kalacağını sözlerine karşılık Büyükelçi, Stalingrad ile Kafkasya'da Bakü ve Batum'un alındıktan ve Mısır'daki askeri harekâtın gelişiminden bahsetmiştir. Arıkan'a göre Büyükelçi, Türkiye'nin tarafsızlık durumunun uzun sürmeyeceğini düşünmüştür. Arıkan, Türkiye'nin ülke menfaatinin bunu devam ettireceğini söylemiş ve Türkiye'nin kuzey ve güneyde savaş karşıtı olduğu için askeri bir hedefi kalmadığını belirtmişse de Büyükelçi gülümseyerek "*Ruslar*" cevabını vermiştir. İtalyan Büyükelçinin bu cevabına Stalingrad'ın Türkiye sınırından bin kilometre kuzeyde olduğu söylerek karşılık veren Arıkan, Büyükelçinin kendisine bu söylediklerinin şahsi bir fikir olduğunu ve kendisiyle dostça sohbet ettiğini söylemekle yetindiğini ifade ettiğini aktarmıştır.[1276]

26 Ekim 1942'de De Peppo, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede Menemencioğlu, Türkiye'nin politikasında

---

[1272] **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 38, 15 Ağustos 1942, s. 51-52.
[1273] **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 67, 25 Ağustos 1942, s. 76.
[1274] Von Papen, Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu ile yaptığı görüşmelerde ikisinin de bu cümleyi kendisine kararlılıkla yinelediğini belirtmiştir. **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 98, 2 Eylül 1942, s. 107.
[1275] Japonya'nın Tokyo Büyükelçisi İndelli, Ciano'ya gönderdiği telgrafta Japonya'nın Ankara Büyükelçisi ile Numan Menemencioğlu arasında geçen görüşmede Menemencioğlunun arabuluculuk yapmak istediğini ifade ettiğini belirtmiştir. **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 114, 10 Eylül 1942, s. 120-121.
[1276] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 31823-125658-41, Belge Tarihi: 04.09.1942.

değişiklik olmadığını belirtmiş ve çatışmanın dışında kalma arzusu, aksi yöndeki her türlü baskıya direnme niyeti, kendisine karşı her türlü zorlama ve işgale karşı silahlı savunma konusunda mutlak kararlılığın devam ettiğini söylemiştir. Ayrıca Türkiye'nin tarafsızlık politikasının değişmesinin savaşan taraflardan hiçbirine fayda sağlamayacağına inandığını da vurgulamıştır.[1277] De Peppo, Türk kamuoyunda reklamlar aracılığıyla İngiliz-Amerikan propagandası yapıldığını, özellikle Londra Büyükelçisi Rauf Orbay'ın Londra'da sık sık yaptığı görüşmelerin[1278] basında büyük yer kaplamasını bir işaret olarak gösterip Türkiye'nin tarafsızlık politikasında bir değişiklik olup olmadığını sormuştur. Menemencioğlu ise Türkiye'nin tarafsızlık politikasının bir değişikliğe uğramadığını, en azından Türkiye'nin isteğiyle değişmeyeceğini doğrulamış ve Kont Ciano'ya iletilmesini isteyerek Türkiye'nin İtalya ile dostluk ilişkilerini sürdürme arzusunda olduğunu söylemiştir.[1279] *La Stampa* da Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanının on dokuzuncu yıl dönümü kutlama amacıyla paylaştığı yazıda Türk liderlerin sağduyusu sayesinde savaşlarla kana bulanmış bir kıtada barışın ve tarafsızlığın sağlandığı ender yerlerden birinin Türkiye olduğunu vurgulamıştır.[1280]

İsmet İnönü, 1 Kasım 1942'de TBMM'de yaptığı konuşmada "*Memlekette hakiki kuvvetlerimizi, sağlam vaziyetimizi bulandırıp gölgelendiren bir manevi telaş ve ıstrap havasının estiğini*" vurgulayarak Türkiye'nin, savaşa başlangıcından daha yakın olduğunu ve hükümetin giderek daha da zorlandığını ifade etmiştir.[1281] *La Stampa,* İnönü'nün bu açıklamalarına yer vererek Türkiye'nin tarafsızlığına ilişkin açık ve net açıklamalarda bulunduğunu ve Türkiye'nin tarafsızlığına dair

---

[1277] Numan Menemencioğlu görüşmede Türkiye'nin iç sorunlarına da değinmiş ve bu noktada gıda sorunun olduğunu ve hükümetin bunu ABD'den buğday ithalatı gibi olağanüstü önlemlerle çözmeyi planladığını belirtmiştir. **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 259, 26 Ekim 1942, s. 269-270.

[1278] Rauf Orbay, Londra Büyükelçiliği görevindeyken 1942 yılı içerisinde, özellikle İngiliz ve Amerikalı devlet adamlarıyla görüşmeler gerçekleştirmiş ve bu görüşmelerden elde ettiklerini Türk hükümetiyle paylaşmıştır. Nazire Doğan, Hikmet Zeki Kapcı, "Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği Dönemi'nde Türk-İngiliz İlişkileri", **ÇTTAD**, C. XXIII, S. 47, Aralık 2023, s. 797.

[1279] **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 261, 26 Ekim 1942, s. 271.

[1280] **La Stampa**, 29 Ekim 1942, s. 3.

[1281] **TBMMZC**, D. 6, Vol. XXVIII, İ. 4 , s. 3-4; **Tan**, 2 Sonteşrin 1942, s. 1-2; **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 6 Kasım 1942, s. 1.

politikasının netliğini ifade ederken[1282] *Il Giornale d'italia*, Türkiye'nin politikasının yeniden teyit edildiğini yazmıştır.[1283]

İtalyan Maslahatgüzar Berio da 24 Kasım 1942'de Numan Menemencioğlu ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Berio, Menemenioğlu'nun kendisine Türkiye'nin siyasi çizgisinin her zaman aynı olduğunu, Türkiye'nin Avrupa'da tek parti egemenliğini içeren her türlü siyasi yapılanmaya karşı olduğunu ve bunun yerine dikte edilen bir denge unsuru istediğini söylediğini belirtmiştir. Menemencioğlu görüşmede ayrıca Türkiye'nin çıkarları ve coğrafi konumu noktasında iki savaşan grubun yanında da yer almayacağını ve bağımsızlığına saldıran herkese karşı kendini savunmaya hazır olduğunu vurgulamıştır.[1284]

8 Aralık 1942'de De Peppo ile Numan Memenencioğlu arasında uzun süren bir görüşme daha gerçeklemiştir. Memencioğlu'nun her zamanki gibi dost canlısı ve her zamankinden daha fazla açık sözlü olduğu bu görüşmeyi Cinao'ya gönderdiği telgrafta anlatan De Peppo, Menemencioğlu'nun İngiliz-Amerikan propagandasının karşısında İtalya'nın izlenimlerini öğrenmek istediğini belirtmiştir. İtalya'nın her türlü fedakârlık pahasına savaşma ve kazanma yönündeki kesin ve geri dönülemez kararını ve rejimin sağlamlığı hakkındaki bilgilerin Menemencioğlu'na güven verdiğini verdiğini belirten De Peppo, Memencioğlu'nun da kendisine Mihver kuvvetlerinin Tunus'taki direnişinden ve Sovyet Rusya'nın Doğu'daki taarruzundan başarısız olmasından memnuniyetle bahsettiğini belirtmiştir. De Peppo, söylediklerinden yola çıkarak Türkiye'nin politikasında herhangi bir değişiklik olup olmadığını sormuştur. Menemencioğlu da uzun bir açıklama yaparak özetle Türkiye'nin barış içinde kalmak istediğini, Türkiye'nin hiçbir şekilde toprak fetihlerine talip olmadığını, barışın devamı ve Avrupa dengesi için İtalya'nın varlığının önemli olduğunu belirtmiştir.[1285]

De Peppo, 8 Şubat 1943'te İsmet İnönü ve Numan Menencioğlu ile vedalaşmıştır. De Peppo, İnönü'nün kendisine duyduğu sempatiyi ve uzun süredir yürüttüğü görevden dolayı takdirleri ilettiğini, iki ülke arasındaki ilişkilerin artık

---

[1282] **La Stampa**, 2 Kasım 1942, s. 4.
[1283] **Il Giornale d'italia**, 3 Kasım 1942, s. 4.
[1284] **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 344, 25 Kasım 1942, s. 340-341.
[1285] **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 384, 8 Aralık 1942, s. 379-380.

tamamen netleştiğini derin bir memnuniyetle kaydettiğini ifade etmiştir. İnönü ayrıca Mussolini'ye İtalya için Türkiye'de gerçek dostluk duygularının beslendiğini bildirmesi istemiş ve mevcut çatışma ortamına değinerek Türkiye'nin arabulucuk yapma konusunda samimi ve güçlü isteğini ifade ettiği ancak şu ana kadar iki tarafında uzlaşmazlığıyla karşı karşıya kaldığını söylemiştir.[1286] Ankara'da İspanya elçisi De Peppo'ya bir veda resepsiyonu düzenlemiş ve resepsiyona Türkiye adına Menemencioğlu ve üst düzey bakanlık yetkilileri katılmıştır.[1287] Ankara Büyükelçiliğine ise De Peppo'nun yerine Raffaele Guariglia atanmıştır.[1288]

Türk basınının İtalya'ya yönelik saldırgan çizim ve karikatürlerinin arttığını ifade eden Guariglia, 20 Nisan 1943'te Numan Memencioğlu bir görüşme gerçekleştirmiştir. Guariglia, İzmir ve İstanbul'da bazı İtalyan karşıtı yayınların propaganda faaliyetlerinin arttığını, İtalyan basınında Türkiye'ye karşı saldırgan bir durum olmadığını ve bu dengesizliğe dikkat çektiğini, Memencioğlu'nun da bu durumla ilgileneceğini söylediğini Mussolini'ye iletmiştir.[1289] Mussolini de İtalyan basınının Türkiye'ye zarar vermeyecek şekilde yayınlar yaptığını belirterek Türk basınının çoğunluğunun davranışlarını ağza alınmaz olarak nitelendirmiş ve Türk Dışişleri Bakanlığı'nın dikkatini bu konuya çekmekle doğru bir iş yapıldığını söylemiştir.[1290]

Büyükelçi Guarigla, Mussolini'ye gönderdiği mektupta Türkiye'ye gelişinin üzerinden bir ay geçtiğini belirterek Türkiye'nin politikasına ilişkin değerlendirmelerini paylaşmıştır. Guariglia, Türkiye'nin aslında savaşa kendiliğinden girme konusunda hiçbir çıkarı ve isteği olmadığını, Almanların, İtalyanların, Rusların ve İngilizlerin zayıflamasına payını kaybetmeden tanık olduğunu, Türk yöneticiler açısından en yakın tehlikenin Sovyet Rusya olduğunun düşünüldüğünü ve gelecekte kaçınılmaz olarak gördükleri Rus savaşına kadar mümkün olduğunca kendileri korumaları gerektiğinin düşünüldüğünü ifade etmiştir. Coğrafi koşullar dikkate alındığında tarafsız ülkeler içerisinde en zor ülkenin Türkiye olduğunu vurgulamış, sınırlarında savaşın giderek arttığı durumda zarar görmeden

---

[1286] **DDI**, Nona Serie, Vol. X, No: 4, 8 Şubat 1943, s. 7.
[1287] **La Stampa**, 12 Şubat 1943, s. 4.
[1288] **La Stampa**, 26 Şubat 1943, s. 1.
[1289] **DDI**, Nona Serie, Vol. X, No: 245, 20 Nisan 1943, s. 318-319.
[1290] **DDI**, Nona Serie, Vol. X, No: 257, 23 Nisan 1943, s. 336.

bazı avantajlar elde ettiğini belirtmiştir. Türkiye için Akdeniz'de İtalya'nın artık bir tehdit olmadığına değinmiş ve Türkiye'yi taraflarına çekmek için Balkanların önemli olduğunu ifade ederek adaların bir kısmını vermenin bir değişikliğe sebep olmayacağını belirtmiştir. Türklerin çeşitli entrikalarla Asya'ya gönderilmesine Atatürk'ün karşı gelerek Balkanlar'da Trakya'ya tutunduğunu belirten Guariglia, hem coğrafi hem de siyasi nedenlerle Türklerin Avrupa'nın kıyısında sağlam bir şekilde durmaya ihtiyaç duyduklarını ifade ederken İtalyan bayraklarının Balkanlarda dalgalanmasının Atatürk'ü en çok endişelendiren şey olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Balkanlarda, Arnavutluk üzerinden Türkiye ile antlaşma yoluna gidilmesini savunmuş ve Türkiye'nin Balkanlara bakış açısına yakınlaşılması gerektiğini belirtmiştir.[1291]

8 Mayıs 1943'te Kabine Şefi Babuscio Rizzo, Guariglia'ya gönderdiği mektupta Roma'daki Türk Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'un İtalya'ya karşı aykırı ve iftira dolu yalan beyanlarla Mussolini'yi öfkelendirecek boyutta bir tutum takındığını, Baydur'un İtalyan hükümetinin çevresinde bulunması istenilmeyen bir kişi olduğunun gizli bir şekilde duyurulmasının bir yolunu bulmasını istemiştir. Mektupta Baydur'un İtalya'yı askeri ve siyasi çöküşün arifesinde gibi gösterdiği, bu nedenle Baydur'dan gelecek her türlü açıklamanın reddedilmesinin yerinde olacağı ifade edilmiştir.[1292] Guarigla, Rizzo'ya 20 Mayıs'ta cevap vermiştir. İtalya'da böyle bir diplomatın istenmemesi konusunda haklı olduklarını ancak İtalya'ya zarar vermek isteyen düşmanların her türlü fırsatı değerlendirmeye hazır olduğu bu dönemde Türk hükümetinin hassasiyetini kırmamanın daha iyi olacağını belirtmiş ve hızlı ve pratik sonuçlara yol açmasa bile son derece ihtiyatlı ve incelikle hareket edilmesini önermiştir. Ancak yine de hızlı ve enerjik bir şekilde müdahale edilmesini istiyorsa bunun kendisine iletilmesinin yeterli olduğunu vurgulayan Guariglia, Türkiye'deki faaliyetlerinin, İtalya'nın iradesini ve direniş olasılığını teyit etme anlamında olduğunu belirtirken İtalya'nın direnip direnmeme konusundaki

[1291] **DDI**, Nona Serie, Vol. X, No: 259, 24 Nisan 1943, s. 337-340.
[1292] **DDI**, Nona Serie, Vol. X, No: 300, 8 Maggio 1943, s. 400-401.

gürültülerin arkasında İngiliz-Amerikan propagandası olduğunu ayrıca ifade etmiştir.[1293]

Türkiye'ye geldiğinden bu yana Türkiye'nin dış politikasındaki mevcut durumu irdeleyen Guariglia, 15 Haziran 1943'te Mussolini'ye gönderdiği telgrafta Türk-İtalyan ilişkilerine dair tespitlerini paylaşmıştır. Guarglia, İstanbul'daki basında belli oranda bir yumuşaya gördüğünü, kişisel ilişkilerde de önceden var olan dostane ruhun vurgulandığı izlenimini edindiğini ifade etmiş ve Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun bir ziyafet teklifinde bulunmak istediğini belirtmiştir. Bu gelişmelerde İtalya'nın bölgede askeri etkinliğinin azalması, Akdeniz'de İtalya'yı tehdit eden tehlikelerin olmasının etkisi olduğunu belirten Guariglia, Türkiye'nin İtalya'yı Akdeniz'de bir denge unsuru olarak devam etmesini sağlama amacıyla ilgi gösterdiğini ifade etmiştir. Gelişmeler ışığında Türkiye'nin politikasında da değişimler olduğunu ifade eden Guariglia, Mihver'in askeri etkinliği azaldıkça Türkiye'nin tarafsızlık politikasının zayıflamak yerine daha da güçlendiğini belirtmiştir.[1294]

22 Temmuz 1943'te Numan Menemencioğlu ile bir görüşme daha gerçekletiren Guariglia, bunu Mussolini'ye gönderdiği telgrafta anlatmıştır. Bu görüşmede Menemencioğlu, mevcut gelişmelere değindikten sonra Türkiye'nin tarafsızlığı konusunu ele almıştır. Türkiye'nin tarafsızlığını sonuna kadar korumakta kararlı olduğunu tekrar eden Menemencioğlu, İngiliz ve Amerikalıların Türkiye'ye bir sonraki nihai hesaplaşma konusunda açık ve kesin bir pozisyon almanın uygunluğunu teklif ettiklerini söylemiştir. Ancak Türkiye'nin, binlerce insanını kaybetmekten ya da savaşın risk ve zararlarına maruz kalmaktan korktuğu için değil, barış masasına daha büyük bir prestij ve güçle oturacağına inandığı için siyasi çizgisinde kararlı olduğuna değinilmiştir. Guariglia, Memencioğlu'nun savaş sonrası düzenin oluşturulması hususunda yeni bir barış antlaşması düzenlenirken Versay'daki gibi hataların olmaması yönünde teşvik niteliğinde Lozan Antlaşması

[1293] Guariglia ayrıca Alman Büyükelçisinin Numan Menemencioğlu'na Türk basınının bir kısmının İtalya'yı Almanya'ya ihanet etmeye iten tutumunda şikâyetçi olduğunu belirtmiştir. Menemencioğlu'nun da Alman hizmetinde olan *Cumhuriyet* ve bağımsız *Tasvir-i Efkâr* gibi gazetelere önerilerde bulunduğunu yazmıştır. Guariglia, bu konudaki haberleri yalan olarak nitelendirmiş ve bunları arkasında Londra ve New York'un olduğunu yinelemiştir. **DDI**, Nona Serie, Vol. X, No: 346, 20 Maggio 1943, s. 457-458.

[1294] **DDI**, Nona Serie, Vol. X, No: 423, 15 Haziran 1943, s. 559-561.

temelinde bir yazı kaleme alacağını söylemiştir.[1295] Menemencioğlu'nun işaret ettiği yazı, Lozan Antlaşması'nın yirminci yılında *Ulus*'ta yayımlanmıştır.[1296]

27 Temmuz 1943'te Numan Menemencioğlu, İtalya Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen[1297] Büyükelçi Rafaelo Guariglia'yı kabul etmiştir.[1298] Yeni Ankara Büyükelçisinin ise Augusto Rossi olacağına dair basında haberler yer almış olsa da[1299] bu göreve eski Moskova elçisi Guido Rocco tayin edilmiştir.[1300] Guariglia, 29 Temmuz'da İtalya'ya hareket etmeden önce Yeşilköy Havalimanında basına bir demeç vermiştir. Türkiye'deki hizmetinin kısa sürdüğü için üzüldüğünü belirten Guariglia, "*Eski dostum*" dediği Numan Menemencioğlu ile görüşme gerçekleştirdiğini, iki Akdeniz ülkesi olan Türkiye ve İtalya arasında var olan sıkı dostluğu yaşatacağını ifade etmiştir.[1301] İtalya Başbakanı Badoglio da kültürlü, etkileyici ve hoş bir kişiliğe sahip olarak nitelendirdiği Guariglia'nın, Menemencioğlu'nun gerçekleştirdiği konuşmaya ilişkin detayları kendisine aktardığını belirtmiştir. Guariglia'nın Türkiye'deki müttefik temsilcilerine İtalya'nın politikasını değiştirme noktasında olduğna dair inancını temin edebileceğini aktardığını belirtmiştir.[1302]

Yeni İtalyan elçisi Rocco, 6 Eylül 1943'te saat 16.00'da özel uçakla İstanbul'a gelmiştir. Yeşilköy havalimanında İtalyan elçilik erkânı ve İstanbul başkonsolosu tarafından karşılanan Rocco, yorgunluğundan ötürü kimseyi kabul etmeyerek dinlenmeye çekilmiştir.[1303] Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 14 Eylül 1943'te saat 16.30'da İtalyan elçisi Rocco'yu kabul etmiş, Rocco da itimatnamesini takdim etmiştir. Bu esnada Numan Menemencioğlu da hazır bulunmuştur.[1304] Rocco, daha sonra 16 Eylül'de saat 11.00'da Atatürk'ün kabrini ziyaret etmiş ve huzurunda eğilerek çelenk bıraktıktan sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından saat 12.00'da

---

[1295] **DDI**, Nona Serie: 1939-1943, Vol. X, No: 543, 22 Temmuz 1943, s. 703-704.
[1296] Numan Menemencioğlu, "Lozan İnönü'dür", **Ulus**, 24 Temmuz 1943, s. 1, 8.
[1297] **La Stampa**, 27 Temmuz 1943, s. 1.
[1298] **Ulus**, 28 Temmuz 1943, s. 1; Guariglia, 29 Temmuz 1943'te İtalya'ya hareket etmiştir. **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1943, s. 1; **La Stampa**, 28 Temmuz 1943, s. 1.
[1299] **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1943, s. 2.
[1300] **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1943, s. 2.
[1301] **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1943, s. 2; **La Stampa**, 30 Temmuz 1943, s. 4.
[1302] Badoglio, **Italy in the Second World War**, s. 65.
[1303] **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1943, s. 1, 3; Guido Rocco, 15 Ağustos 1943'te Ankara Büyükelçisi tayin edilmiştir. **La Stampa**, 15 Ağustos 1943, s. 1.
[1304] **Ulus**, 15 Eylül 1943, s. 1.

kabul edilmiştir.[1305] Mussolini'nin İtalya'nın kuzeyinde yeni bir hükümet kurması da Ankara'daki İtalyan elçiliğinde bir açıklama yapma zorunluluğu doğurmuş ve İtalya kralına bağlılık bildirilen bir tebliğ yayımlanmıştır.[1306] Rocco, Dışişleri Bakanı ve Konsey Başkanı İvanoe Bonomi'ye gönderdiği telgrafta Çankaya Köşkü'nde İnönü tarafından kabul edildiğini, kabulde Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın da bulunduğu belirtmiş ve İnönü'nün İtalya adına en içten dileklerini ilettiğini ifade etmiştir. Rocco, İnönü'nün Türkiye ile İtalya arasındaki samimi ve güvene dayalı ilişkilerin sürdürülmesi ve mutlu bir şekilde geliştirilmesi konusundaki dileklerini sıcak bir şekilde karşıladığını ifade etmiştir.[1307]

4 Ağustos 1943'te Moskova Büyükelçisi Cevat Açıkalın, Molotov ile yaptığı görüşmede Molotov'un kendisine İtalya'nın durumuna işaret ederek İtalyanların Oniki Ada'dan çekilmekte olduğunu ve bunun Türkiye'yi yakından ilgilendirdiğini söylemiştir. Sovyet Rusya'nın varlığını koruma adına mücadele ettiğini ifade eden Molotov, Türkiye'nin Almanya ile olan dostluk antlaşmasından ötürü iyi niyetli olduğunu ve Almanya'nın bundan faydalandığını vurgulayarak şunları söylemiştir: "*...şimdi İtalya'nın yıkılmak üzere, sizin için vaziyet müsait. Almanya da yıkılmak üzere, son darbeyi vurmak için bakalım Türkiye kendi menfaati için pozitif bir karar alacak mı?*" Buna karşın Açıkalın da Sovyetlere karşı mücadele etmemiş tek devletin Türkiye olduğunu ifade ederek Alman ordularının Boğazları ele geçirmek suretiyle Kafkasya'yı vurmak ve kanal bölgesine dayanarak oradaki Alman ve İtalyan kuvvetlerine kavuşmasını önleyen devletin Türkiye olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Almanya'nın anlaşmaya verdiği önemden çok Türkiye'nin dayanma gücünün önemli olduğunu ifade eden Açıkalın sitemli bir şekilde şunları söylemiştir:

[1305] **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1943, s. 3.

[1306] İtalya'nın Ankara Büyükelçiliği matbuat bürosundan yayımlanan tebliğde şu ifadeler kullanılmıştır: "*Mutelif şayiaların, şu veya bu şekilde haberlerin deveran etmesi üzerine, İtalya Büyükelçisi Ekselans Guido Rocco'nun haşmetlû III. Vittorio Emmanuel'in Türkiye'de mümessil sıfatıyla 14 Eylül'de Türkiye reisicumhuruna itimatnamesini takdim ettiğine işaret olunmaktadır. İtalyan elçiliğinin ve Türkiye'deki İtalyan konsolosluklarının bütün azaları meşruiyetlerini ve kraliyet hükümetine olan sadakatlerini teyit ederler.*" **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1943, s. 3.

[1307] **DDI**, Decima Serie, Vol. V, No: 510, 3 Kasım 1944, s. 587-588; Rocco, sonrasında Türkiye'ye veda etmiştir. **Cumhuriyet**, 4 İkinciteşrin 1944, s. 3; Rocco'nun vedasından 6 gün sonra 9 Kasım 1944'te ise Türkiye'nin Tahran elçisi Cemal Hüsnü Taray, Roma elçiliği için görevlendirilmiştir. **Resmi Gazete**, 18 Teşrinisani 1944, S. 5860, Kararname No: 1763, s. 7897.

"*...bu dünya harbinin başında Alman tehlikesi, istikameti gayri muayyen olarak ortalığı saldığı hengâmede Türkiye'nin medeet umduğu eller o zaman bizden çekilmemiş olsaydı belki bugün dünya siyaseti veçhesi büsbütün başka olurdu. Takdir edersiniz ki bir memleketin mukadderatını başkalarının mütevennin ve istikrarsız politikalarına tabi kılmak kabil değildir.*"[1308]

9 Ağustos 1943'te Türkiye'nin Roma Büyükelçiliği görevine tayin edilen Ruşen Eşref Ünaydın,[1309] bulunduğu Budapeşte'den Ankara gitmek üzere yola çıkmıştır.[1310] 11 Ağustos'ta İsmet İnönü, Ünaydın'ı kabul etmiştir.[1311] Ünaydın, 28 Ağustos 1943'te[1312] akşam saatlerinde Roma'ya ulaşmış ve istasyonda İtalya Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürü ve protokol şefi ile Türk elçilik erkânı tarafından karşılanmıştır.[1313] Ünaydın,[1314] 1944'te Rauf Orbay'ın yerine Londra Büyükelçisi tayin edilmiştir.[1315]

Türkiye'nin, diplomatik olarak hareketli geçen bu dönemde tedirginliği artıran bir olay da Almanların Leros ve İstanköy adalarını işgal etmesi olmuştur. Bu nedenle Bodrum ve çevresine İngiliz ve İtalyan sivil sığınmacılarda bir artış gözlenmiştir. Hatta İngilizler kısa sürede savaş alanına gitme konusunda istekliyken İtalyanların doğrudan gözaltına alınmayı memnuniyetle karşıladıkları belirtilmiştir.[1316] Eylül ayında Ulus'ta yer alan bir haberde Muğla'ya önemli sayıda İtalyan subay ve askeri sığınmıştı.[1317] Almanların İstanköy'ü işgali sonrası Bodrum'a İtalyan altı subay, yirmi beş erbaş ve er Bodruma sığınmış, oradan da Aydın'a getirilmiştir. Sığınan İtalyan teğmenlerden biri Türkiye'den gördükleri misafirperverliği şu cümlelerle ifade etmiştir: "Topraklarınıza ayak bastığımızdan beri gördüğümüz insani muamele, ikram ve misafirperverlikten çok minnettarız. Ah,

---

[1308] **İkinci Dünya Savaşı Yılları**, s. 149.
[1309] **Resmi Gazete**, 9 Ağustos 1943, S. 5477, Kararname No: 20342, s. 5657.
[1310] **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1943, s. 1.
[1311] **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1943, s. 1.
[1312] **La Stampta**, 28 Ağustos 1943, s. 4.
[1313] **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1943, s. 3.
[1314] Ruşen Eşref Ünaydın, Müttefiklerle ateşkes imzalanmasının ardından Roma'da kurulan gayri resmi faşist-nazist rejimin tanınmaması ve protesto amacıyla sonbaharda Roma'dan ayrılmıştı. **DDI**, Decima Serie, Vol. I, No: 326, 7 Ağustos 1944, s. 405.
[1315] **Cumhuriyet**, 16 Mart 1944, s. 1, 3; **Tanin**, 16 Mart 1944, s. 1.
[1316] **Cumhuriyet**, 6 Birinciteşrin 1943, s. 1.
[1317] **Ulus**, 29 Eylül 1943, s. 2.

bizim de bir İnönü'müz olsaydı bu felaketleri görmezdik."[1318] Türkiye'ye iltica eden birisi binbaşı olmak üzere 27 İtalyan subayı da Konya'ya gönderilmiştir.[1319] Ayrıca Sömbeki Adası da 14 Ekim 1943'te yine Almanya tarafından işgal edilmiştir. İngilizler Meis'e çekilirken bin tonluk bir İtalyan gambotu da Güllük Limanı'na sığınmıştır. Önemli miktarda mühimmatın bulunduğu gemide hepsinin faşist olduğu belirtilen bir yüzbaşı, beş subay ve 83 asker gözaltına alınmıştır.[1320]

İngiliz basınında yer alan haberlerde eskiden "*Hasta Adam*" olarak tanımlanan Türkiye ile İngiltere'nin ilişkilerinin iyi olduğunu ve savaştan sonra Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin istikrarı temenni edecek nüfuza ve etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca İtalya'nın sömürgeciliğinin Mussolini ile doğmadığı, 19. yüzyılla bu amaçları beslediği ve savaş sonrası Türkiye'nin, İtalya'nın kendisine karşı tutumunu bilmesinin önemli olduğunu vurgulanmıştır.[1321]

Cumhuriyet'te Şükrü Kaya, İtalya'nın mevcut durumu konusunda bir yazı kaleme almıştır. Yazısında Mussolini ve İtalya'nın geçmişine değinen Kaya, İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Yakın Doğu'da istediklerini elde edemediğini ve diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi Atatürk'ün buna karşı çıktığını ifade etmiştir. Ayrıca Yunanlıların Avrupalıların insafsızlığı ve kendi krallarının küstahlığı ile Anadolu'ya gelerek başını çarptığını ancak Mussolini İtalya'sının böyle bir şeye kalkışmadığını vurgulamıştır.[1322]

23 Ekim 1943'te Churchill'in Roosevelt'e gönderdiği mesajda Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda Eden'e talimat verdiği ifade etmiştir. Mesajda Türkiye'yi savaşa girmeyi zorlayacakları takdirde hava desteği isteyeceğini, bunu sağlamaları durumunda İtalya harekâtını olumsuz etkileyeceğini ifade eden Churchill, Türkiye'nin belirli bir süre çatışma dışında kalarak kendi teşebbüsü ile savaşa girerse bu yükten kurtulacaklarını ve bunun da oldukça faydalı olacağını ifade etmiştir.[1323]

[1318] **Cumhuriyet**, 10 Birinciteşrin 1943, s. 1.
[1319] **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1943, s. 2.
[1320] **Cumhuriyet**, 14 Birinciteşrin 1943, s. 1, 3.
[1321] **Cumhuriyet**, 8 Birinciteşrin 1943, s. 1, 3.
[1322] Şükrü Kaya, "Sezarın Panejiriği", **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1943, s. 2.
[1323] Churchill, mesajında ayrıca Türkiye'nin kendi teşebbüsü ile savaşa girmesine taraftar olduğunu ancak Türkiye'nin işgale uğramayacağını tahmin ettiğini söylemiştir. **İkinci Dünya Savaşı Yılları**, s. 182.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 1944 yılının başında yaptığı açıklamada Türk milletinin kararlı duruşuna değinmiş ve "*harp daha ziyade harpten korkan ve kaçanları ezer. Biz bugüne kadar harpten korkup kaçmadığımız ve harp için hazırlıklı olduğumuz içindir ki vatanımızı harp yangınlarından kurtarabildik. Bundan sonra da bu politikaya devam edeceğiz. İşte yeni yıla girerken hepimizin düşüncesi bu politika etrafında toplanmalıdır.*" diyerek Türkiye'nin yeni yılda izleyeceği politikanın da yönünü açıklamıştır.[1324]

Times gazetesinde Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sürecinde izlediği politikaya ilişkin bir yazı kaleme alınmıştır. Yazıda Türkiye'nin savaş sonuna kadar tarafsızlık siyasetine devam edeceği ve Türk milletinin barış halinde kalmak arzusunda olduğu belirtilmiştir. Buna ilaveten Türkiye'nin savaşa girmeyi reddetmesinin gerçek sebeplerinin genellikle tarafsızlık siyasetini açıklayan sebeplerle aynı olmadığı, Türkiye'nin müttefiklere yardıma razı olduğu halde fiili olarak bu durumu gerçekleştirmekten uzak olduğu belirtilmiştir. Müttefiklerin de bu noktada Türkiye ile yan yana olmasının hiçbir fayda sağlamayacağına dair düşüncelerinin olduğu belirtilen yazıda, Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki hava üslerini müttefiklerin kullanımına açarak savaşın kısalmasına yardımcı olacağı ifade edilmiştir. Türkiye'nin Sovyet Rusya korkusuna da değinilen yazıda Türkiye'nin yalnız kendi menfaatlerinin söz konusu olduğunda savaşa katılacağı vurgulanmıştır. *Cumhuriyet*, bu yazıyı haksız ve yersiz olarak tanımlamıştır. [1325] *Times* ise konuyla ilgili olarak daha sonra yayımladığı bir yazıda Türkiye'nin savaşa girmek konusundaki çekincelerinin müttefikler tarafından anlayışla karşılandığını, müttefiklerin İtalya'da verdikleri ağır mücadele nedeniyle Türkiye'ye gönderilmesi gereken askeri malzemelerin stratejik temelde artık verilmeyeceğini ve hatta verilenlerin de geri alınacağını belirtmiştir. Avrupa basınında Türkiye'nin elinden geleni yapmaktan çekindiği ve Ankara'nın sıkı bir işbirliğine yanaşmadığı vurgulanırken savaş malzemesi sevkiyatının durmasının doğru olduğunu ifade eden yazılar yer almıştır.[1326] Alman Dışişleri Bakanlığı Basın Dairesi Başkanı Schmidt de müttefiklerin Tahran ve Kahire konferanslarından beri Türkiye'yi savaşa sürüklemek

---

[1324] **Cumhuriyet**, 1 İkincikanun 1944, s. 1, 3.
[1325] **Cumhuriyet**, 29 Şubat 1944, s. 1, 3.
[1326] **Cumhuriyet**, 4 Mart 1944, s. 1, 3.

için büyük çaba harcadığını ancak Türkiye'nin bu eğilimlere karşı direnç gösterdiğini ifade etmiştir.[1327]

15 Haziran 1944'te Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu istifa etmiştir.[1328] *La Stampa*, Menemencioğlu'nun istifasını "*Kabinede kriz*" başlığıyla duyurmuştur. Menemencioğlu'nun neden istifa ettiğine cevap arayan gazete bu konuda yetkili kaynakların sessiz kaldığını, Menemencioğlu'nun İngiliz-Amerikan baskısının zorladığı dönemde Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamada Başbakan ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile tam bir uyum içerisinde iştişare ederek çalıştığını, yaşananların tuhaf olduğunu düşünenlerin olduğunu belirtmiştir. Almanların, Menemencioğlu'nun istifasında İngiliz baskısı olduğu iddiasına yer veren gazete Menemencioğlu'nun Alman siyasi çevrelerinde iki ülke arasınaki ilişkilere sağladığı katkıdan dolayı sevildiğini yazmıştır.[1329]

Numan Menemencioğlu'nun istifası, *La Stampa*'nın iddiaları doğrultusunda incelendiğinde yaşanan gelişmelerle uyumlu olduğu gözükmektedir. Almanya ile olan krom ticareti, İngilizleri fazlasıyla rahatsız etmiş ve krom olmasa dahi Almanya'ya başka ürünlerin de verildiği iddiası, İngiliz basını tarafından dillendirilmiştir. Müttefikler, Almanya'ya yapılan ihracatın durması noktasında büyük baskı yaparken Türkiye'de Almanya'dan ithal edilen ürünlerde karaborsa yaşanmaya başlamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Cull, 10 Mayıs 1944'te yaptığı bir konuşmada tarafsız devletlerden Almanya ile ticaretlerini kesmesi için baskıyı artırmalarını istemiştir. Menemencioğlu, yaşanan bu gelişmelerle hem basın hem de meclis tarafından baskı altına girmeye başlamıştır. Almanya'ya krom satışının tamamen durdurulması gelişmeleri daha da karmaşık hale getirmiştir. 5 Haziran 1944'te İngiltere, Karadeniz'den Ege'ye geçen silahsız küçük tonajlı altı Alman gemisinin Karadeniz'de savaşlarda kullanıldığı iddiasıyla Türkiye'ye nota vermiştir. İngiltere, Türkiye'yi bu notada Montrö'ye uymamakla suçlamıştır. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Hugessen, İsmet İnönü ile görüşmesinde Boğazlardan geçen gemilerin aranmaları talebinde bulunmuş, görüşmede bulunan Menemencioğlu bunu hukuka aykırı bulmuştur. Menemencioğlu ile İnönü arasındaki görüş ayrılığı

[1327] **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1944, s. 3.
[1328] **Ulus**, 16 Haziran 1944, s. 1; **Tanin**, 16 Haziran 1944, s. 1.
[1329] **La Stampa**, 17 Haziran 1944, s. 1.

TBMM'de iyice belirginleşmiş ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Menemencioğlu'ndan istifa etmesini istemiştir.[1330]

Numan Menemencioğlu'nun istifasından yaklaşık bir buçuk ay sonra Türkiye, 2 Ağustos 1944'te Almanya ile siyasi ve iktisadi tüm ilişkilerini kesmiştir. Kararı TBMM'de açıklayan Başbakan ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Atatürk'ün "*yurtta sulh cihanda sulh*" ilkesi dâhilinde hareket ettiklerini ve barışı, uğrunda her türlü fedakârlığı yapmaya değecek bir medeniyet aracı olarak gördüklerini ifade etmiştir. Savaş korkusunun 1935'te İtalya'nın kendi halindeki Habeşistan'a savaş ilan etmeden hâkimiyeti altına alması ile başladığını belirten Saraçoğlu, Türk-İngiliz işbirliğinin temelinin de bu olayla atıldığını ve sonrasında uygulanan yaptırımlar ve Nyon Konferansı'nda sıkılaştığını ifade etmiştir. 1939'da Almanya'nın Avusturya ve Çekoslovakya'yı hâkimiyeti altına alması, İtalya'nın da Arnavutluk'a yönelik siyasetinin dünyada huzursuzluğu artırdığına değinen Saraçoğlu, aynı yıl içerisinde Türkiye'nin İngiliz ve Fransızlarla imzaladığı işbirliğinin bu tehlikelerden kaynaklandığını belirtmiştir. Saraçoğlu, 1941'de imzalanan Alman-Türk paktı dâhilinde Türkiye'nin Türk-İngiliz paktına sadık kalacağının Almanya tarafından bilindiğini ve bunun bir sorun teşkil etmeyeceğini belirterek müttefiklere Türkiye'nin şu ana kadar çok defa işbirliği çerçevesinde yardım yaptığını vurgulamıştır. Saraçoğlu, "*Alacağınız bu karar bir harp kararı değildir. Bunun bir harp kararına munkalip olması veya olmaması karşı tarafın alacağı tavra bağlıdır.*" diyerek mecliste 413 milletvekilinin ittifakı ile kabul edilen kararları açıklamıştır.[1331] Kararın ardından Alman Büyükelçi Von Papen, 4 Ağustos'ta Ankara'dan ayrılmıştır.[1332] İngiliz basını ise Türkiye'nin bu hareketinin müttefiklerin zaferinden kesinlikle emin olmasının bir sonucu olduğunu[1333] ve müttefiklerin siyasi durumunu güçlendirdiğini belirten haberler yayımlanmıştır.[1334]

[1330] Gökhan Metin, Bir Cumhuriyet Diplomatı: Numan Memencioğlu, **Doktora Tezi**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2022, s. 194-198.
[1331] **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1944, s. 1, 4; **Tanin**, 3 Ağustos 1944, s. , 6.
[1332] **Akşam**, 5 Ağustos 1944, s. 1.
[1333] **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1944, s. 1.
[1334] **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1944, s. 1, 3.

Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesi, uzun süredir güttüğü barış ve emniyet siyasetinin zorunlu bir gereği ve sonucu olmuştur.[1335]

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki politikası, İtalyan faktörünün ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Mihver ve Müttefikler nezdinde İtalya'ya yönelik politikasını güvenlik ekseninde şekillendiren Türkiye, savaşın değişen koşullarına göre politikasında değişimler göstermiştir. İtalya'nın 1943 itibariyle zayıflaması ve savaştan çekilmesi, İtalya'ya yönelik endişelerin azalmasına neden olurken Almanya ile benzer kaygılarla kurulan ilişkiler devam ettirilmiştir. İtalya'nın Mihver'deki ortağı Almanya Türkiye ile olan ilişkilerini, Türkiye'nin İtalyan endişesi üzerinden okumuş ve iki ülke arasında gerginlikleri azaltmak amacıyla karşılıklı diplomatik girişimlerde bulunmuştur.

Türkiye'nin savaş süresince izlediği politikada ekseriyetli bir tanım yapmak zordur. Savaşta 'tarafsızlık, aktif tarafsızlık, savaş dışı kalma ve savaş dışı tarafsız kalma' kavramları temelinde bir siyaset izlediği belirtebileceğimiz Türkiye, sonuç itibariyle savaşın ağırlığını ve yükünü bilen yönetici kadrosuyla istediğini elde etmiş ve tabii olarak savaştan etkilenmiş olsa da savaşan tarafların yaşadığı yıkımdan kurtulmuştur.

1.3.5.1. Tarvisio Gemisinin Boğazlardan Geçişi Meselesi

Tarvisio adlı İtalyan gemisinin Boğazlardan geçişi meselesi, Sovyet Rusya'nın 8 Ağustos 1946'da Türkiye'ye Boğazlar konusunda taleplerini ilettiği notada gündem olmuştur. Sovyet Rusya, bazı Alman gemilerinin Boğazlardan geçtiğini iddia etmiş ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden düzenlenmesini istemiştir. Notada, Tarvisio gemisi ile ilgili şu ifade kullanılmıştır:

"*Ağustos 1941 ayında Türk makamları "Tarvisio" İtalyan muavin harp gemisine Boğazlardan Karadeniz'e geçmek müsaadesini vermişlerdi ki bu da Sovyet hükümetinin mezkûr muavini geminin Karadeniz'e geçmesi keyfiyetinin Boğazlara*

[1335] Yavuz Abadan, "Tarihi kararımızdan sonra", **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1944, s. 1, 3.

müteallik anlaşmanın ihlali demek olacağı huşunda Türk hükümetinin nazarı dikkatini celbeden bir teşebbüs yapmasına sebep olmuştu." [1336]

Türkiye, Sovyet Rusya'nın bu notasına 22 Ağustos 1946'da cevap vermiştir. Cevap metninde Tarvisio'nun Haziran 1941'de ticaret gemisi olarak Boğazlardan geçtiği ve İtalyan savaş filosu muavini gemiler listesinde yer aldığı için geçişinin hileli bir durum olabileceği konusunda Türk Dışişleri Bakanlığı'nın dikkatini çektiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine İtalya Büyükelçiliğinden açıklama istenmiş ve geminin muavin gemiler listesinden çıkarıldığı, sadece ticari amaçla seferler yaptığı cevabı alındığı belirtilmiştir. Türk hükümeti yine de tedbiri elden bırakmamak adına yetkili makamlara tekrardan bir geçiş teşebbüsü halinde geminin durdurulması emrini vermiştir. 9 Ağustos 1941'de Tarvisio ikinci defa Çanakkale Boğazı önüne gelmiş ve bu defa durdurulmuştur. İtalyan Büyükelçiliğinin ısrarına rağmen Türk hükümeti, "harp zamanında, muavin gemileri ticaret gemisine kalbetmek hakkını tanımamak hususundaki nokta-i nazarını değiştirmemiş" ve Tarvisio, telsiz cihazları mühürlü bir şekilde 25 gün süreyle Çanakkale Limanı'nda kaldıktan sonra 2 Eylül günü Akdeniz'e dönmek durumunda kalmıştır.[1337] Hatta 25 Ağustos 1941'de Sovyet Büyükelçisinin geminin durdurulmasından ötürü Dışişleri Bakanı ve Cumhuriyet hükümetine minnettarlık sunduğu vurgulanmıştır.[1338] Aynı dönemde *La Stampa*, Türkiye'nin uluslararası gemi geçişini durdurduğu ilan etmiş ve bunun sebebinin giderilmesi gereken acil askeri ihtiyaçlar olduğunu yazmıştır.[1339] Boğazların bu dönemde bu şekilde gündeme gelmesinin etkeni sadece Tarvisio gemisi değildi. Boğazların ısınmasında Tarvisio gemisinin durdurulduğu gün, Sovyet Rusya ve İngiltere'nin İran'a girmesinin[1340] de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Almanya bu gelişme üzerine Türkiye'den Montrö taahhütlerinden kurtulmasını ve

---

[1336] **Ulus**, 14 Ağustos 1946, s. 1.
[1337] Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 167-168.
[1338] **İkinci Dünya Savaşı Yılları**, s. 284, 288.
[1339] **La Stampa**, 25 Ağustos 1941, s. 1.
[1340] **Son Posta**, 26 Ağustos 1941, s. 1; **Vakit**, 26 Ağustos 1941, s. 1; Almanlara göre Türkiye, İran'da Rus-İngiliz ittifakını memnuniyetsiz bir şekilde takip edecekti. Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 364. ; *La Stampa*, Türkiye'nin her şartta mevcut durumunu korumak ve her türlü saldırıya karşı koymak niyetinde olduğunu yazmıştır. **La Stampa**, 2 Temmuz 1941, s. 6; Türk basını ise İran'ın tarafsızlık politikasını destekler bir tutum takınmış, Türk-İran dostluğuna vurgu yapan haber ve yazılara yer vermiştir. Çağatay Benhür, "İkinci Dünya Savaşında İran'ın işgali ve Türk Basını", **Turkish Studies**, C. X, S. 9, 2015, s. 98.

ticaret gemileri dâhil bütün gemiler için genel bir geçiş yasağı uygulanmasını istemiştir.[1341]

1.3.5.2. Refah Şilebi Meselesi

Refah şilebinin[1342] İtalya ile adının anıldığı ilk olay 1940'ta yaşanmıştır. Refah şilebi, 28 Ağustos 1940'ta İzmir Çamaltı'ndan yüklediği yük ile Sömbeki Adası civarında iki İtalyan torpidosu tarafından alıkonularak Rodos'a götürülmüş, daha sonra ise serbest bırakılmıştır.[1343]

18 Haziran 1941'de Almanya'nın Türkiye imzaladığı saldırmazlık paktı, İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Türkiye'nin Almanya'ya yakınlaşması ihtimalinden çekinen İngiltere, İkinci Dünya Savaşı arifesinde sipariş verdiği dört denizaltı ve dört muhribin teslimatını gerçekleştirmek üzere askeri bir grubun Londra'ya gönderilmesini istemiştir. İngiltere, gönderilecek olan grubun deniz yolu ile Mısır'a oradan da hava yoluyla Londra'ya gönderileceğini bildirmiştir. 200 kişiden oluşan Türk kafilesi, Refah şilebiyle 23 Haziran 1941'de Mersin'den İskenderiye'ye doğru hareket etmiştir. Türk kafilesi taşıyan Refah, Mersin'den ayrıldıktan 20-25 mil sonra batırılmıştır. Kazada 167'si Türk, 1'i İngiliz olmak üzere 168 kişi hayatını kaybetmiş, 32 kişi[1344] sağ kurtulmuştur.[1345] *Cumhuriyet*, şilebin mayınla mı yoksa torpille mi battığı hakkında incelemenin devam ettiği yazmıştır.[1346]

Refah'ın batırıldığı dönemde Akdeniz, İkinci Dünya Savaşı'nın çatışma alanlarından sadece biriydi. Amerikan basınında Roma kaynaklı verilen bir haberde Orta Akdeniz'de İtalyan gemilerinin çatışma sırasında dört İngiliz gemisini batırdığı bildirilmiştir. Ayrıca haberde büyük bir deniz birliğinin vurulduğu bir geminin ise

---

[1341] Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 158.
[1342] Refah şilebi'nin önceki adı "Perseveranza" olup, ait olduğu şirketin satın alındığı 1931'de adı "Refah" olarak değiştirilmiştir. Osman Yalçın, Mustafa Şahin, "İkinci Dünya Savaşı'nda Refah Şilebi Hadisesi ve Sonrası Gelişmeler", **AAMD**, C. XXXIV, S. 98, Kasım 2018, s. 190.
[1343] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 169-173-9, Belge Tarihi: 14.09.1940.
[1344] *Cumhuriyet*, yaklaşık 50 kadar kişinin Mersin'e sandalla çıkarak kurtulduğunu yazmıştır. **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1941, s. 1; Amerikan basınında Ankara'ya dayanarak verilen bir haberde 29 kişinin kurtulduğu 111 Türk'ün hayatını kaybettiği yazılmıştır. **The Wilmington Morning Star**, 27 Haziran 1941, s. 19; TBMM'de Refah şilebinin tartışıldığı oturumda ise Milli Savunma Bakanı Saffet Arıkan tarafından bu sayı 32 olarak belirtilmiştir. **TBMMZC**, D. 6, C. XX, İ. 2, s. 31; **La Stampa**, 06 Temmuz 1941, s. 6.
[1345] Yalçın, Şahin, "İkinci Dünya Savaşı'nda…", s. 187-192.
[1346] **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1941, s. 1.

denizaltı ile vurulduğu bilgisi verilirken vurulan bazı gemilerin savaş gemisi ya da ticaret gemisi olduğunu bilinmediği bildirilmiştir.[1347]

24 Haziran 1941'de İngiliz Büyükelçisi Knutchebull Hugessen yaptığı açıklamada olayın Akdeniz'deki Alman ya da İtalyan denizaltıları olduğunu söylemiş,[1348] Alman ve İtalyan makamları da bu iddiayı reddetmiştir. Mihver Devletleri, Refah'ın batmasıyla ilgili olarak İngiltere'nin bu olayla alakası olmadığını ifade etmesinin bir vicdan rahatsızlığını işaret ettiğini, Mihver Devletleri'nin ise herhangi bir askeri birliğinin bu olayla ilgili olmadığını bildirmiştir.[1349] *Cumhuriyet*'te kaleme alınan bir yazıda ise Refah'ın batışı ile ilgilerinin olmadığını açıklayan İngiltere, Almanya ve İtalya'nın açıklamalarına değinilmiş ve "*o halde bu cinayeti kim işledi?*" sorusu sorulurken Türkiye'nin müttefiki İngiltere'den Mihver Devletleri'nin vapuru İngiltere'nin batırdığına yönelik iddialara bir açıklama yapmasının gerektiği belirtilmiştir.[1350]

Refah'ın batması İtalyan iddiasını gündeme getirmiştir. Rahmi Akbaş, Türk donanması ve Refah şilebinin batırılmasını ele aldığı çalışmasında İtalyanlar ile ilgili iki hususun ön plana çıktığını işaret etmiştir. Birincisi İtalyan bir denizaltı tarafından vurulduğu, diğeri de İtalyan istihbaratında görevli Balıkadam Luigi Ferraro tarafından konulan zaman ayarlı ve hıza duyarlı bir patlayıcıyla batırıldığıdır. Ayrıca Refah'ı İngilizlerin talimatıyla bir İtalyan casusunun patlatlattığı görüşünü savunanlar da mevcuttur. 1967'de Roma'da yayımlanan bir kitapta Kıbrıs'ın kuzeyinde 20 Haziran'da İtalyan denizaltısı Ondina'nın büyük bir şilep gördüğü ve düşman gemisi olduğuna karar verdikten sonra saldırdığı yazılmıştır. Bu geminin adının Refah olduğu belirtilmiştir. Bir Alman araştırmacı da Refah şilebinin Gondina adlı İtalyan denizaltısı tarafından vurulduğunu yazmıştır. Ayrıca İtalyan Kraliyet Donanması sitesinde Ondina denizaltısı hakkında verilen bilgilerde Türk bayraklı,

---

[1347] **The Evening Star**, 24 Temmuz 1941, s. A-2.

[1348] **Yeni Sabah**, 3 Temmuz 1941, s. 1; Refah'ın batırılmasına ilişkin bir başka iddia, bir Fransız savaş gemisinin Refah'ı Mısır gemisi sanarak vurmuş olduğudur. Hatta kazanın olduğu gün bölgede bir Fransız uçağının uçuş yapması Fransa aleyhine şüpheleri artırmış olsa da bu iddia kanıtlanmamıştır. Daha sonraki dönemlerde Fransa, olayın yanlışlıkla olmuş olabileceğini kabullenmiş ve Türkiye'ye iki savaş gemisi vermeyi kabul etmiştir. Ancak bu durum olayı net bir şekilde aydınlatacak bir kabullenme söz konusu değildir. Yalçın, Şahin, "İkinci Dünya Savaşı'nda…", s. 196.

[1349] **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1941, s. 1.

[1350] "Müttefik İngiltere'den istediğimiz ve beklediğimiz", **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1941, s. 2.

buharlı yük gemisi Refah'ın atılan bir torpido ile batırıldığı yazmaktadır. Bu noktada saldırı günü hariç (20 Haziran olarak belirtilmiş) tüm kayıtlar Refah ile uyumludur.

İkinci husus ise Refah'ın İtalyan Balıkadam Luigi Ferraro tarafından batırıldığıdır. Refah konusunda araştırmalar yapan Osman Öndeş, İskenderun'da bulunan İtalyan Başkonsolosluğu'nda diplomat olarak bilinen Luigi Ferraro adlı sualtı komandosu tarafından Giovanni Roccardi ile işbirliği neticesinde batırıldığını ifade etmektedir. [1351]

12 Kasım 1941'de Refah'ın soruşturması devam ederken Milli Savunma Bakanı Saffet Arıkan ve Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı istifa etmiştir.[1352] *Stampa Sera,* Ankara'dan edinilen bilgiye dayanarak verdiği haberde bu istifaların sebebinin Refah'ın batması olduğu iddiasına yer vermiş, aynı zamanda soruşturmanın kesintiye uğramadan sona ermesi nedeniyle de iki bakanın istifa ettiğine değinilmiştir.[1353]

1.3.5.3. İngiliz-İtalyan Esir Değişimi ve Türkiye'nin Rolü

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği savaş dışı politikası ve tarafsız olmasının yanı sıra coğrafi konumu, esir değişimlerinin Türkiye'de yapılmasında etkili olmuştur. İlk esir değişimi, 7 Nisan 1942'de İngiliz ve İtalyan esirleri taşıyan hastane gemileri İzmir'e gelmesiyle başlamıştır. Saat 15.00'da İtalyan Gradisca gemisi, saat 16.30'da da İngiliz Ladovericastle gemisi Türk kara suları sınırında Türk kaptanların refakatinde[1354] limana demirlemişlerdir. Her iki gemide bulunan Uluslararası Kızılhaç temsilcileri tesis edilen motorlarla karaya çıkarak komutanlar ile görüşmüşlerdir.[1355] Ancak saat geç olduğu için değişimin ertesi gün başlamasına karar verilmiştir. Komutanlık adına bir heyet de hem hoş geldiniz

---

[1351] Rahmi Akbaş, Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyet'e Türk Donanması ve Refah Faciası, **Yüksek Lisans Tezi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2011, s. 233, 236-241.

[1352] **Akşam**, 13 Teşrinisani 1941, s. 1.

[1353] **Stampa Sera**, 13 Kasım 1941, s. 5.

[1354] İtalyan hastane gemisine İsmail Kaptan, İngiliz hastane gemisine ise Salih kaptan kılavuzluk etmiştir. **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 124-881-11, Belge Tarihi: 15.04.1942.

[1355] Gemilerin geldiği gün İtalyan gemisinden karaya çıkan kimse olmamasına karşın İngiliz gemisinden 10 hasta bakıcı kadınla doktor ve mürettabattan oluşan 50 kişilik bir grup akşam saat 20.00'da şehre çıkmış ve görülmeye değer mahalleleri gezdikten sonra gruplar halinde geri dönmüşlerdir. 20 Erkek ve 20 kadından oluşan doktor grubu İngiliz konsolosluğu tarafından deniz gazinosunda verilen ziyafete katılmışlar ve saat 23.00'da gemiye dönmüşlerdir. **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 124-881-11, Belge Tarihi: 15.04.1942.

demek hem de hastaların hatırını sormak amacıyla yüksek bir subay ve Kızılay'ın İzmir merkezi adına bir temsilci heyeti gemilere çıkmıştır. Değişimin yapılmasını merakla bekleyen halk da sahile toplanmıştır. İtalyan gemisinde 129, İngiliz gemisinde de 917 esir olduğu gemi yetkililerinden öğrenilmiş olsa da[1356] resmi makamlara göre İtalyan gemisinde 59, İngiliz gemisinde 340 malul esirin olduğunu ve diğerlerinin savaş esiri olup olmadığı hakkında bilgi olmadığı basında yer almıştır.[1357]

8 Nisan'da yaralı ve sakat esirler bir düzen içerisine sokulmuştur. Sabah saat 07.00'da başlanan değişimde kendileriyle temas eden ilk Türk temsilcilerine "*ışık karartma yok mu?*" diye soran ve uzun zaman sonra ilk defa aydınlık gören esirleri nakledecek Devlet Denizyolları bayrakları olan vapurların yanı sıra iki büyük sal, romörkler, motorlar hazırlanmıştır. Değişim işini idare eden askeri heyet ile Uluslararası Kızılhaç'ın Ankara delegesi, Kızılay İzmir merkezi azasından Doktor Bayan Saadet, değişimin yapılacağı İngiliz gemisine çıkmış ve yetkililer ile görüşmüştür. İngiliz hastane gemisinde bulunan Uluslararası Kızılhaç temsilcisi İsviçreli Doktor Vischere ile bir İngiliz doktoru eşliğinde İngiliz sağlık erleri, göğüslerinde isim ve esaret numaraları yazılı kart bulunan esirleri sıraya dizmişlerdir. Kartları söken İngiliz doktor, kartları İsviçreli doktora vermiş ve doktor da isimlerini okuduğu esirleri teyit ettirdikten sonra Bayraklı vapuruna göndermiştir. Değişim sırasında İtalyanlar, memnun ve kendilerine oldukça iyi bakıldığını söylemişlerdir. Asker selamı ve faşist selamı vererek İngiliz gemisinden Bayraklı vapuruna bindirilen İtalyan esirleri, Gradisca'ya yaklaşırken "*Duçe, Duçe, Mussolini, Mussolini*" diyerek tezahürat yapmış, esir askerler de aynı şekilde karşılık vermiştir.[1358] Bu olayı İngilizler soğukkanlılıkla gülerek seyretmiştir. İngiliz Başhekim Yarbay Heiron, Türk askeri makamlarından aldıkları destek için minnettar olduklarını ifade etmiştir. Bayraklı vapuru, İtalyan esirleri teslim ettikten sonra İngiliz esirlerini almış ve Gradisca'da bulunan Uluslararası Kızılhaç temsilcisi İsviçreli Doktor Adolph Peraut'un nezareti altında İngiliz gemisine doğru ilerlemeye

---

[1356] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 124-881-11, Belge Tarihi: 15.04.1942.
[1357] **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1942, s. 1, 3.
[1358] Geminin güvertesine çıkan üç İtalyan, sırasıyla ellerinde beyaz, kırmızı ve yeşil mendil açmış, hep bir ağızdan "*Vivo Duçe*" diye bağırmış ve hemen ardından İtalya milli marşını söylemişlerdir. **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 124-881-11, Belge Tarihi: 15.04.1942.

başlamıştır. İngilizler esirler Ladovericastle gemisine yaklaşırken milli şarkılar söylerken gemideki İngilizler de onları aynı şekilde karşılamışlardır. Esirlerin karşılıklı iadesi beş saat kırk dakika kadar sürmüştür. Sonrasında İzmir'de bulunan İtalyan konsolosu, Gradisca'ya gelerek esirleri ziyaret etmiş, hal hatır sormuş ve kendilerine hediye vermiştir. Aynı şekilde İngiliz konsolosu da Ladovericastle'ye gelerek sohbet etmiş ve hediyeler dağıtmıştır. Saat 12.30'da Kızılay adına bir heyet, gemilere binerek her iki gemide bulunan Uluslararası Kızılhaç temsilcilerine, malul ve esirlere dağıtılmak üzere hazırladığı hediyeleri teslim etmiştir.[1359] Ayrıca gemilerde bulunan İtalyan ve İngiliz subayları ile erlerin sivil olarak, Kızılhaç hemşirelerinin de üniformayla şehre çıkmalarına izin verilmiştir. İngiliz gemisi aynı gün içinde saat 15.30'da limandan ayrılırken, İtalyan gemisi ertesi gün hareket etmiştir.[1360] Limanda bulunduğu süre içerisinde İngiliz gemisi ön direğine Türk bayrağı çekerken İtalyan gemisinin çekmediği görülmüştür.[1361] Gradisca da 9 Nisan saat 14.00'da Türk subaylar ve pilotlar eşliğinde uğurlanmıştır.[1362]

18 Nisan 1942 tarihli mektupta İngiliz Büyükelçisi esir değişimi sırasında Türk hükümetinin yardımlarından dolayı minnet duyduklarını ifade ederken aynı tarihli İtalya Maslahatgüzarından alınan mektupta da İzmir'de mahalli askerler ve mülki memurların gösterdikleri sınırsız yardıma, Kızılay temsilcilerinin emeğine teşekkür edilmiş ve Türk memurları ile Türk milletinin maneviyatına vurgu yapılmıştır.[1363]

İtalyan *La Stampa* da bu esir değişimine değinmiştir. Değişiminin İngiltere ve İtalya arasında İsviçre hükümeti aracılığıyla yapılan müzakereler sonucunda kararlaştırıldığı ifade eden gazete, Türk hükümetinin gönüllü ve samimi işbirliği ile

---

[1359] Hediyeler arasında üzüm, incir, sigara gibi ürünler bulunmaktadır. **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 124-881-11, Belge Tarihi: 15.04.1942.
[1360] Uluslararası Kızılhaç temsilcisi Reymon Croisier, değişim bittikten sonra yanında Kızılhaç temsilcileri ve İzmir Kızılay merkez heyeti temsilcileriyle İzmir Valisi Fuad Toksal'ı ziyaret etmiş ve gösterdikleri kolaylıklardan ve iyi kabulden dolayı teşekkürlerini bildirerek veda etmiştir. **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1942, s. 1, 3.
[1361] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 124-881-11, Belge Tarihi: 15.04.1942.
[1362] **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1942, s. 3.
[1363] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 235-587-15, Belge Tarihi: 05.05.1942.

Uluslararası Kızılhaçın sayesinde mükemmel bir şekilde gerçekleştirildiği ifade edilmiştir.[1364]

İlk esir değişiminin ardından ikinci esir değişimi gündeme gelmiştir. İtalyan Büyükelçiliği, İngiltere ve İtalya arasında Hindistan ve Orta Doğu'da bulunan yaralı ve savaş esirlerinin değişimi konusunda İngiltere ile görüşmelerde bulunduğunu ve daha önce olduğu gibi bu değişimin bir Türk limanında yapılmasını İngilizlere teklif ettiklerini ifade ederek bu konuda Türk hükümetinin iznini sormuştur. Türkiye, bunun için uygun bir limanın belirlenmesine karar vermiştir.[1365] Bu esir değişimi ise 21 Mart 1943'te Mersin Limanı'nında gerçekleşmiştir. Basında yer alan haberlerde Cidde'den gelen Talma gemisinde 25'i Alman 42'si Subay, 106'sı gedikli ve 640'ı tayfa olmak üzere 780 İtalyan bahriyelisi ve 50 İtalyan sivili olduğu bildirilmiştir. Bari'den gelen Gradisca gemisinde ise Almanların elinde bulunan 25 İngiliz bahriyeli bildirilirken İtalyanların elinde bulunan 42 İngiliz bahriye subayı, 105 gedikli, 640 tayfa, 19 ticaret bahriye üyesi ile 31 sivil İngiliz'in bulunduğu bilgisi yer almıştır.[1366]

Basında yer alan bir haberde 20 Mart'ta yapılması beklenen değişimin fırtına yüzünden ertesi güne kaldığı ifade edilmiştir. Anadolu Ajansı basın mensupları, 20 Mart'ta İngiliz, İtalyan ve Alman gemilerini ziyaret etmişlerdir. Önce İngiliz gemisi Telma'yı gezen basın mensupları Kaptan Mac Donald tarafından karşılanmıştır. Ayrıca Kızılay temsilcisi Doktor Remzi Gönenç de kabul etmiştir. Basın mensupları, gemidekilerle görüşme izni almasının ardından İtalyan Deniz Kuvvetleri'nin Kızıldeniz Komutanı A. Gasperini ve Deniz Yarbay G. Turturo ile bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanı sıra bir Alman ve İtalyan esirleri ile de görüşen basın mensupları, daha sonra İtalyan gemisine geçmişlerdir. Daha önce esir değişimi yapılan Gradisca yine sahneye çıkmış ve geminin kumandanı Albay Galeone/Galeoni tarafından karşılanan muhabirlere gemideki her hareketlerinde serbest oldukları bilgisi verilmiştir.[1367] Kızılay Genel Müdürü Doktor Remzi Gönenç'in de aktif olarak görev aldığı değişim sırasında herhangi bir sorun yaşanmamış ve esir değişimi

---

[1364] **La Stampa**, 13 Haziran 1942, s. 4.
[1365] **BCA**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 124-882-3, Belge Tarihi: 30.12.1942.
[1366] **Ulus**, 22 Mart 1943, s. 1, 3.
[1367] **Vakit**, 21 Mart 1943, s. 1, 4.

öğleden sonra tamamlanmıştır. Değişim sonrası İngiliz Kaptan Mac Donald, Türk hükümetine teşekkür etmiş ve "*...Türk hükümetinin aldığı rolün ehemmiyetini anlamak için her iki taraftan iki bine yakın insanın hürriyetine kavuştuğunu görmek kafidir.*" diyerek Türk hükümetinden övgüyle bahsetmiştir. Albay Galeone de Türk hükümetinin değişim esaslarının hazırlanmasında büyük başarı gösterdiğini ifade etmiş ve minnettarlık duyduğunu ifade etmiştir.[1368]

Mersin'den sonra bir diğer esir değişimi yine İzmir'de 18 Nisan 1943'te gerçekleşmiştir. Değişimi yapacak olan gemiler, 18 Nisan sabahı sabah 9.30'da İzmir Limanı'na demirlemiştir. Genelkurmay Başkanlığı adına Kurmay Yarbay Hilmi Belen, Kızılay Genel Müdürü Dr. Remzi Gönenç, Kızılay İzmir Merkez Başkanı Avukat Baha Nasuh Yörük ve üyelerden Dr. Sabi Kulakçı ve diğer Kızılay erkânı ile Cemiyet Müdürü, önce İngiliz gemisi Talamba'ya sonra da İtalyan gemisi Gradisca'ya çıkmıştır.[1369] Heyetin geri dönüşünün ardından İngiliz ve İtalyan gemilerinin başhekimleri ve komutanları, Vali Sabri Öney ve Komutan Korgeneral Hakkı Akgüz'ü makamlarından ziyaret etmiştir. Kızılay heyeti de hastane gemilerine çıkarak değişimin uygulanması hakkında bilgiler vermiştir. İngiliz gemisinde 1212 İtalyan esiri, İtalyan gemilerinde ise 150 İngiliz esir bulunduğu bilgisi basında yer almıştır.[1370]

Bir İngiliz subayı ise Türkiye'nin barışçı ve dostça bir ülke olduğunu vurgularcasına limanda duran gemileri göstererek şunları söylemiştir:

"*Bir rüyaya benzemiyor mu?... Evet. Milyonlarca ve milyonlarca insan için şu manzara bugün hatta bir rüyada görülse bile inanılmayacak bir şeydir. 10 mil ötede birbirleriyle dövüşen insanlar, burada yana yana ve sükûn içindeler. Temiz suları ve böyle bir hadiseye sahne olan siz Türkler, muzarip beşeriyere şu anda rüyasında bile göremeyeceği bir sevinci hakikat yapmış olmakla ilelebet övünebilirsiniz. Biz de böyle bir milleti dostu ve müttefiki olmakla duyduğumuz gururu asla gizleyemeyiz.*"

[1368] **Vakit**, 22 Mart 1943, s. 1, 4.
[1369] Esir değişimi için Talamba'nın yanı sıra Tairea, Gradisca gemisinin yanı sıra Arjantina adlı bir posta vapuru da gelmiştir. **Vakit**, 19 Nisan 1943, s. 1.
[1370] İngiliz gemisinde bulunan İtalyan esirleri 260 subay, 950 erbaş ve er olduğu belirtilirken bunlardan 307'sinin akıl hastası olduğu yazılmıştır. **Son Posta**, 19 Nisan 1943, s. 1, 3.

İtalyan subayı ise şunları söylemiştir:

"*Ne bahtiyarsınız ki, sulh ve huzur içerisinde yaşıyorsunuz. Bu gökü berrak, suyu sakin, insanları şen, toprağa basarken üç yıl evvelki müreffeh ve mesut dünyayı yeniden bulmuş gibi oluyor ve gözlerime inanamıyorum.*"[1371]

İzmir'de esir değişimi 19 Nisan'da sabah saat 07.00'da başlamıştır. Bunun için kullanılacak olan Devlet Deniz Yolları'na ait Efes vapuru, şatlar, römorkler, istimbotlar Kızılay bayrağı altında hizmete hazıralanmıştır. Değişimi fiilen idare edecek olan Kızılay Genel Müdürü Dr. Remzi Güvenç, Kızılay İzmir Merkez Başkanı Avukat Baha Nasuh Yörük ve üyelerden Dr. Sabi Kulakçı ile Dr. Hilmi Demironat, Deniz Binbaşı Bahaettin Engin, Deniz Yüzbaşı Mahut Araz, İrtibat Subayları Üsteğmen Enver Bakioğlu ve Teğmen Hüveyda Mayapetek, İngiliz Tairea gemisine gitmişlerdir. Heyet gemiye çıkınca bir rahip huzurunda bazı esirler sabah duası yapmıştır. Hızlı ve aksama olmadan yapılan değişim sırasında Kızılay esirlere üzüm ve sigara dağıtmıştır. Ayrıca bölgede yaşayan İngiliz ve Amerikan kolonisine mensup halk ile İtalyan Konsolos ve faşist teşkilat üyeleri de esirlere hediyeler dağıtmıştır.[1372]

İzmir'deki esir değişimi *La Stampa*'ya da yansımıştır. 21 Nisan'da değişimin mutlu bir şekilde tamamlandığını duyuran gazete, İtalyan esirlerinin aralarında sakatların da olduğunu ancak vatanlarına geri dönmenin mutluluğunu yaşadıkları ifade etmiştir. Haberde ayrıca esirlerin düzenli ve güvenli bir şekilde değişimi için ellerinden geleni yapan Türk sivil ve askeri yetkililerin ilgi ve nezaketine vurgu yapılmış, Kızılay'ın esirlere verdiği sigara ve içeceklerden bahsedilmiştir.[1373]

8 Mayıs 1943'te bir esir değişimi daha yaşanmıştır. Yine İzmir'de saat 07.00'da başlayan bu değişime İngiliz Talamba, Taiera ve Cap St. Jacques adlı gemiler ile İtalyan Arjantina, Gradisca ve Citti di Tuluzui adlı gemiler katılmıştır. İngiliz ve İtalyan gemilerinin erkânı, komutanlığı ziyaret etmişlerdir. Kurmay Yarbay Hilmi Belen, Kızılay Genel Müdürü ve Kızılay erkânı İngiliz ve İtalyan gemilerine gitmişler Türk hükümeti adına selam vermişlerdir. Taiera'da yer alan ve

---

[1371] **Tasviri Efkâr**, 19 Nisan 1943, s. 1, 3.
[1372] **Vakit**, 20 Nisan 1943, s. 1, 4.
[1373] **La Stampa**, 22 Nisan 1943, s. 1.

Libya'da esir düştüğü belirtilen İtalyan Tümen Komutanları General Villaris Virjinio ve General Rizzo Antonio Türk heyetine tanıtılmıştır. Talamba'da ise yine esir İtalyan Generalleri Gallina Sebastiani ve Deguidi Alessandro Türk heyetiyle görüşmüştür. Kurmay Yarbay Hilmi Belen ise Gallina Sebestiani ile görüşmüş ve Türkiye Cumhuriyeti ordusu Genelkurmay Başkanlığı adına İtalyan hasta ve esirlerinin hatırlarını sorduklarını ve hoş geldiniz temennilerini ilettiklerini ifade etmiştir. İtalyan Generalinin bu manzara karşısında yüzü kızarmış, gözleri yaşarmış ve Belen'i selamlayarak titrek bir sesle bunu unutmayacaklarını söylediği aktarılmıştır. İtalyan General, bir esire verilen değeri ülkesine dönünce anlatacağını söylerek teşekkür etmiştir. İngiliz gemilerinin ardından İtalyan gemileri de ziyaret edilmiştir.[1374]

9 Mayıs'ta sabah saat 07.00'da başlayan değişim sırasında Dr. Remzi Gönenç, gemileri dolaşmış ve bu sayede değişim seri bir şekilde sağlanmıştır. Bir İtalyan esiri değişim sırasında İtalyanca "*bitti artık... evet bitti. Afrika bitti*" diyerek acı acı gülümsemiştir. Ayrıca İtalyan esirlere, İzmir'den gelen İtalyan kızlar çikolata ve sigara dağıtmışlardır. Değişim bitince İzmir Kızılay Başkanı Avukat Baha'nın başkanlığında bir heyet gemilere çıkarak Kızılay'ın hediyelerini dağtmıştır.[1375] *La Stampa*, dördüncü esir değişimin 10 Mayıs'ta tamamlandığını ifade ederken geri dönen İtalyanların subay ve asker 2412, İngilizlerin ise 400 kişiden oluştuğunu yazmıştır. Değişimin yine Türk hükümeti ve Kızılay'ın nazik ilgisiyle gerçekleştiği vurgulanmıştır.[1376]

Bir sonraki esir değişimi 2 Haziran 1943'te yine İzmir'de yaşanmıştır. Sabah saat 7.50'de İngiliz gemileri, 9.00'da ise İtalyan gemileri İzmir Limanı'na gelmiştir. Her iki gemi de Deniz Binbaşı Bahaettin Engin başkanlığındaki heyet ve Deniz Yüzbaşı Mahmut Erasdeniz tarafından karşılanmıştır. Kurmay Yarbay Hilmi Belen, Emniyet Müdürü Faik Köksal, Kızılay Genel Müdürü Dr. Remzi Gönenç, Kızılay İzmir Merkez birinci ve ikinci başkanları, Teğmen Hüveyda Mayapetek, Emniyet Birinci Şube Müdürü ve Anadolu Ajansı temsilcileri gemileri ziyaret etmiştir. İlk önce İngiliz gemisi Taiera'ya çıkılmış ve Türk heyeti ile İtalyan esirleri karşılıklı

[1374] **Son Posta**, 9 Mayıs 1943, s. 1, 3.
[1375] **Tasviri Efkâr**, 10 Mayıs 1943, s. 1, 3.
[1376] **La Stampa**, 11 Maggio 1943, s. 1.

selamlaşmıştır. Türk heyeti gemideki İtalyan esirlerinden olan Tümgeneral Benghi ve Martini ile askeri hâkim General Bedendo, Dr. General Masserano, Dr. General Oggero ile görüşmüşlerdir. Görüşme sırasında tercümanlığı Teğmen Hüveyda Mayapetek yapmıştır. General Bengh, Türk hükümeti temsilcilerine teşekkür ederek Kızılay'ın yaptıklarına minnettar olduklarını ifade etmiştir. Türkiye'de esirlere gösterilen hoşgörüden haberleri olduğunu ifade eden General, Türkiye'ye geldikleri için sevinçli olduklarını ifade ederek Türkiye'nin dostu olan İtalyan milletinin kalbinin bundan sonra da Türklere saygı ve sevgi ile dolduğunu vurgulamıştır. Bazı İtalyan subayları da güvertede Türk heyeti ile fotoğraf çekilmişlerdir. Daha sonra Gradisca'ya geçen Türk heyeti, Albay Galeone Claudio tarafından karşılanmış ve ardından İngiliz ve İtalyan gemilerde bulunan yetkililer de karaya çıkmışlardır. Sonrasında ise Vali Sabri Öney ile Korgeneral Hakkı Akoğuz'u ziyaret etmişlerdir. Basında yer alan habere göre İngiliz gemilerinde 444'ü malul, 2299'u himayeli 2673 İtalyan esirin yanı sıra İtalyan gemilerinde 8'i subay, 107'si er olarak 115 malul ve 11'i subay, 309'u er olarak 320 himayeli İngiliz esirinin yer almıştır.[1377] Değişim sırasında İtalyan hekim Türk hükümetine teşekkür etmiştir. İtalyan esirler de daha önce olduğu gibi faşist marşı ile Mussolini'ye övgü sloganı atmışlardır.[1378]

İkinci Dünya Savaşı'na Türkiye, dördü İzmir, biri de Mersin olmak üzere beş defa İngiliz-İtalyan esir değişime aracılık etmiş ve Türk basını bu gelişmeleri heyecanlı bir şekilde ele almıştır. Barışa övgülerin yapıldığı yayın organlarında esirlerin gözünden Türkiye'nin barışçı politikası işlenmiştir.[1379] 8 Aralık 1944'te ise İzmir'de gerçekleştirilen İngiliz-İtalyan esir değişimi sırasında gösterdiği şefkat ve dürüstlükten dolayı Kızılay Genel Müdürü Dr. Remzi Gönenç'e İtalyan hükümeti tarafından nadide bir tablo hediye edilmiştir.[1380]

Türkiye'de gerçekleşen bu esir değişimleri, Türk dış politikanın bir ürünü olurken Türkiye'nin barışçı yönünü göstermiş ve Türklerin misafirperverlik ile hoşgörüsünün kanıtı olmuştur. Esir tarafların Türkiye'ye bakışında olumlu izlenimler

---

[1377] **Ulus**, 2 Haziran 1943, s. 1, 3; *La Stampa*, İngiliz gemisinde 2669 İtalyan esiri, İtalyan gemisinde ise 535 İngiliz esirinin bulunduğunu yazmıştır. **La Stampa**, 3 Gİugno 1943, s. 1.
[1378] **Yeni Sabah**, 3 Haziran 1943, s. 1.
[1379] Mehtap Başarır, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Gerçekleştirilen Esir Değişimlerinin Dönemin Basınında Sunumu", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. IV, S. 3, s. 101-102.
[1380] **Cumhuriyet**, 9 Birincikanun 1944, s. 3.

görülürken değişim sırasında yer alan Türk yetkililerin davranışları bunda etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ortamında neredeyse sorunsuz bir değişim yaşanması, Türkiye'nin gerek İtalya gerekse İngilitere nezdinde var olan olumlu itibarını artırmıştır.

1.3.5.4. Türk-Bulgar Paktı

İtalya'nın Arnavutluk'u işgali ve Yunanistan'ı işgal girişimi, Almanya'nın da Romanya üzerindeki hedef ve faaliyetleri Balkanları gerginleştirmiştir. İtalya'nın Yunanistan'a saldırmasının ardından Türk hükümeti İngiltere'ye, Balkanlar'da olacak bir savaşa ancak Yunanistan Bulgaristan'ın saldırısına uğrarsa ya da Almanya Bulgaristan'a girerse katılacağını, bunun dışında sadece kendi topraklarını savunmaya kararlı olduğunu iletmişti. Mihver'e karşı sadece İngiltere'nin ittifakını yetersiz gören Türkiye, başka ittifaklar kurarak savaşı Türkiye'den uzak tutmaya gayret etmiştir.[1381] Türkiye, Balkanlarda Bulgaristan'ın öneminin farkındaydı.

25 Kasım 1940'ta Von Papen'in Berlin'in Türkiye'ye karşı bir niyeti olmadığı açıklamasının ardından Ankara da Sofya'ya benzer bir garanti vermeye ve almaya hazırdı.[1382] İtalya'nın Sofya Elçisi Magistrati, Ciano'ya gönderdiği telgrafta Ankara'nın Bulgaristan'dan topraklarını başka ülkelere askeri amaçlarla kullanılmasına izin vermeyeceğine dair bir güvence almayı planladığı belirtilmiş ve Alman yetkililerin Türkiye ile Bulgaristan arasında böyle bir paktı memnuniyetle karşılayacağına değinilmiştir. Magistrati, Bulgaristan'ın, Türkiye ile bir saldırmazlık antlaşması imzalamaya doğru ilerlediğini ifade etmiştir.[1383]

Türkiye'nin savaş dışı politikasına dair söylemlerin gölgesinde Türk-Bulgar Paktı, 17 Şubat 1941'de imzalanmıştır.[1384] Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, paktın Balkanlarda yeni karışıklıklara engel olacağını ifade ederken Bulgar Elçi Kirof ise

---

[1381] Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 110-111.
[1382] **DDI**, Nona Serie, Vol. VI, No: 169, 26 Kasım 1940, s. 177.
[1383] **DDI**, Nona Serie, Vol. VI, No: 208, 30 Kasım 1940, s. 209.
[1384] Türk-Bulgar Paktı, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Bulgaristan'ın Ankara Elçisi Kirof arasında imzalanmıştır. **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1941, s. 1; **Tan**, 18 Şubat 1941, s. 1; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 32.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki güven ve dostluğun delili olarak ifade ettiği bu antlaşmayı imzalamaktan bahtiyar olduğunu belirtmiştir.[1385]

Dört maddeden oluşan Türk-Bulgar Paktı'nın birinci maddesinde iki taraf, her türlü saldırıdan kaçınmayı dış politikalarının değişmez ilkesi saymıştır. İkinci maddede iki hükümetin birbirlerine karşı dostça niyetler beslediği, iyi komşuluk ilişkilerini ve karşılıklı güveni koruyarak geliştirmeyi amaçladıkları belirtilmiştir. Üçüncü maddede iki ülkenin ticari ilişkilerde ekonomik şartlar dâhilinde en büyük gelişmeyi sağlayacak olanakları araştırmaya hazır oldukları belirtilmiştir. Dördüncü ve son maddede ise iki hükümetin, basınlarında çıkacak yazıların bu antlaşmadaki dostluk ve güvenden esinlenerek çıkacağını ümit ettikleri ifade edilmiştir.[1386]

Türk-Bulgar Paktı, İtalya'da da yankılanmıştır. *La Stampa,* antlaşmayı Güneydoğu Avrupa için bir yumuşama unsuru olarak görürken Londra'da şaşkınlık ve gizlenemeyen bir hoşnutsuzluk olduğunu ifade etmiştir. Berlin'in antlaşmayı Güneydoğu Avrupa'daki ilişkilerin istikrarlı olmasına katkı sunacağına dair düşüncelerine yer verilirken Mihver Devletleri'nin antlaşmayı olumlu bulduğuna değinilmiştir.[1387] Türkiye'nin tarafsızlık politikası bu antlaşma ile bir kere daha teyit edilmiştir. *Stampa Sera,* antlaşmanın sadece tek bir başkentte barışa aykırı olarak değerlendirildiği, bu başkentin ise Londra olduğu vurgulamıştır. Antlaşmayı İngiltere'nin başarısızlığı olarak yorumlayan yerlerden birisi de Tokyo olmuştur.[1388] İtalya, Türk-Bulgar Paktı'nı Mihver'in çıkarları açısından olumlu olarak yorumlamıştır.

Hitler, 28 Şubat 1941'de Mussolini'ye yazdığı mektupta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek Alman kuvvetlerinin Bulgaristan'a yerleşmesinin Türkiye'ye yönelik olmayacağını, aksine Türkiye ile iyi ilişkiler kurmasının Türkiye'nin yararına olacağını söyleceğini bildirmiştir.[1389] Bulgaristan, Başbakan Filof döneminde tarafsızlıktan uzaklaşarak Alman yanlısı bir siyaset

---

[1385] **Ulus**, 18 Şubat 1941, s. 1, 5.
[1386] **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1941, s. 1, 5; Sosyal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I, s. 631-634; https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1941-turk-bulgar-saldirmazlik-ve-dostluk-deklarasyonu-17-subat-1941/?pdf=57 (Erişim Tarihi: 11.03.2024)
[1387] **La Stampa**, 19 Şubat 1941, s. 1.
[1388] **Stampa Sera**, 19 Şubat 1941, s. 1.
[1389] **OOBM**, Vol. XXX, s. 191.

izlemesinin neticesinde 1 Mart 1941'de Mihver Devletleri'ne katılmıştır.[1390] Böylece Bulgaristan topraklarını Almanya'ya açmıştır.[1391] Bunun ardından Türkiye siyasetinin nasıl olacağına dair bir demeç veren Bulgar Başbakan Filof, Türkiye ile imzalanan paktın önemine vurgu yapmış ve Bulgaristan'ın siyasetinin değişmeyeceği ifade etmiştir.[1392] *Cumhuriyet*'te Bulgaristan'ın son zamanlardaki politikasının sessizlik ve ağırbaşlılıkla takip edildiği, Türk milletinin uyanık olarak *Milli Şef* İsmet İnönü etrafında tek parça ve her an hazır durduğunu ifade eden bir yazı paylaşmıştır.[1393]

Türk-Bulgar Paktı, *La Verita'* tarafından etraflıca ele alınmıştır. Sofya kamuoyunu ele alan gazete, Türk-Bulgar paktının imzalandığı dönem içerisinde özel bir önem taşıdığı vurgulanmış, paktın İngiliz diplomasisine gurur verici bir darbe olarak değerlendirildiğini belirtmiştir. Ayrıca antlaşmayla Almanya'nın yönünü Yunanistan'a çevirdiğini ve Alman birliklerinin Bulgaristan üzerinden Selanik'i hedef alarak Yunanistan'ı ikiye bölmesi ihtimalinin yüksek olduğu ifade edilmiştir. Paktın Türkiye'nin yörüngesinde değişikliğe sebep olduğu öne sürülerek Türkiye'nin Mihver Devletleri'ne girme kararı almak üzere olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca *Il Messaggero* da antlaşmayı İngilizlerin çıkarlarına zarar veren bir olay olarak nitelendirilmiştir.[1394] Türkiye her ne kadar Bulgaristan ile bir pakt imzalamış olsa da bu durum Türkiye'nin kaygılı hareket etmesini engelleyememiştir.[1395] Türk basını da Türkiye ile imzaladığı paktın ardından Mihver Devletlere katılan Bulgaristan'ın tavrı karşısında şaşırmıştır.[1396]

1.3.5.5. Türk-Alman Saldırmazlık Paktı

Kendi güvenliğine yönelik iki ana tehdidin birbiriyle savaşması üzerine 1941 yılı Türkiye için bir belirsizlikler yılı olmuştur. Türkiye, bu belirsizliklerin içerisinde savunmasını sıkı tutmaya çalışmıştır. İtalyan basınında Türkiye'nin yarım milyona yakın askeri Bulgaristan ve Yunanistan sınırına yığdığı ve Türkiye'nin herhangi bir

---

[1390] Esra Sarıkoyuncu Değerli, Hasan Karakuzu, "İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkisi", **History Studies**, C. XIV, S. 2, Mayıs, 2023, s. 433.
[1391] Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 21.
[1392] **Cumhuriyet**, 3 Mart 1941, s. 1.
[1393] **Cumhuriyet**, 4 Mart 1941, s. 1.
[1394] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 21 Şubat 1941, s. 7.
[1395] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 28 Şubat 1941, s. 1.
[1396] Değerli, Karakuzu, "İkinci Dünya Savaşı'nın…", s. 433.

saldırıya uğramadan askeri bir harekâta girişmeyeceğinin resmi makamlar tarafından bildirildiği basında yer almıştır. Bu sırada Alman birliklerinin de şiddetli çatışmalar eşliğinde Trakya'ya doğru ilerlediği ve Nazi birliklerinin Ege'ye ulaşarak Yunanistan'ı Türkiye'den ayırdığı vurgulanmıştır.[1397] *La Verita',* üst düzey bir siyasinin de Türkiye'nin yalnızca kendini savunma konusunda istekli olduğunu ve Alman kuvvetlerinin Yunanistan'a saldırmakla yetinmesi halinde herhangi bir tepki vermeyeceğini söylediğine dair bir haber paylaşmıştır.[1398]

Türkiye'ye daima dostluk teminatı vererek tarafsız kalmaya devam etmesini isteyen[1399] Almanya ile Türkiye arasında imzalanacak dostluk antlaşması İtalyan basınında da yer bulmuştur. *Il Messaggero,* Peşte telgrafına dayalı olarak verdiği haberde Türkiye ile Almanya arasında yeni bir ticaret sözleşmesi yapıldığı ve Türkiye'nin Almanya'ya ilk defa bakır vermeyi taahhüt ettiğini belirtilmiştir. Ayrıca Roma'daki bir Alman okulunda bir öğretmenin bakırın Almanya'nın silahlanmasına destek olacağı söyleyerek Türkiye'nin bu şekilde Alman nüfuzu altına girdiğini iddia ettiğine dair bir habere de yer verilmiştir.[1400] İtalyan diplomatlar da gelişmeleri takip etmiştir. 17 Haziran 1941'de Ankara Büyükelçisi De Peppo, Alman Büyükelçi Von Papen'in, Türkiye ile Almanya arasında bir antlaşma imzalanacağı haberini kendisine verdiğini Ciano'ya gönderdiği telgrafta anlatmıştır.[1401]

18 Haziran 1941'de Alman Büyükelçi Von Papen ile Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu arasında Türk-Alman saldırmazlık paktı imzalanmıştır.[1402] Üç maddeden oluşan bu antlaşmanın ilk maddesinde Türkiye ve Almanya birbirlerinin toprak dokunulmazlığı ve bütünlüğüne karşılıklı olarak saygı göstermeyi; doğrudan ya da dolaylı olarak birbirlerine karşı herhangi bir harekâttan kaçınmayı taahhüt etmişlerdir. İkinci maddede ise iki ülke ortak çıkarları ilgilendiren her türlü konunun çözümü için birbiriyle dostane bir şekilde temasta bulunmayı taahhüt etmişlerdir.

[1397] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 11 Nisan 1941, s. 7.
[1398] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 14 Mart 1941, s. 1.
[1399] **Cumhuriyet**, 10 Mart 1941, s. 1.
[1400] Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur, İtalyanlar ve yabancılar arasında Almanların Türkiye yoluyla Suriye'ye turist ve tank sevk ettiklerine dair sözlerin dolaştığını belirtmiştir. **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 32048-126113-74, Belge Tarihi: 10.06.1941.
[1401] **DDI**, Nona Serie, Vol. VII, No: 266, 17 Haziran 1941, s. 256-257.
[1402] **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1941, s. 1; **Tan**, 19 Haziran 1941, s. 1; **Yeni Sabah**, 19 Haziran 1941, s. 1; **La Stampa**, 19 Haziran 1941, s. 1.

Üçüncü madde antlaşmanın imzalandığı gün yürürlüğe gireceğini anlatırken antlaşmanın 10 yıl geçerli olduğunu, antlaşma süresinin uzatılmasının ise zamanı gelince iki devlet arasında kararlaştırılmasını belirlemiştir. [1403] Türk-Alman Saldırmazlık Paktı, Mihver ve Mihver'e yakın devletlerin başkentlerinde memnuniyetle karşılanmıştır. Amerikan basını yaşananları sansasyonel olarak değerlendirirken antlaşma metninin İngiltere ile olan bağları koparacak nitelikte olmadığını, Türkiye'nin başarılı ve cesur bir diplomatik girişimde bulunduğunu vurgulamıştır. Amerikan basının ardından Mihver bakış açısına da değinen *Stampa Sera*, Alman diplomasisinin Londra ve Washington diplomasisine karşı zafer kazandığını ve antlaşmanın İngiltere'nin Akdeniz havzasında yerleşmesini zorlaştırdığını ifade etmiştir.[1404] İtalyan kamuoyunda Mussolini'nin İtalya'nın savaşa girişinin yıl dönümünde mecliste yaptığı konuşmasına vurgu yapılmış, Almanya ve İtalya'nın Türkiye'den hiçbir istekleri bulunmadığı ve iki ülke arasındaki bu antlaşmadan memnuniyet duyulduğu belirtilmiştir. Yunus Nadi, İtalya'nın Türkiye ile Almanya arasındaki bu antlaşmayı memnuniyetle karşılamamasının hiçbir nedeni olmadığını ancak Türkiye'nin dost olduğu milletlerle kanunlar çerçevesinde iktisadi işbirliği kurmasının zorunlu olduğunu ifade etmiş ve dostluklarda emniyet ile işbirliğinin temel şart olduğunu vurgulamıştır.[1405] Antlaşmayı ilk sayfasında duyuran *La Stampa*, antlaşma maddelerini paylaşmış ve Berlin'de duyulan mutluluğu dile getirmiştir. Türk-Alman paktını, Türkiye'yi İngiliz çıkarlarına karşı boyun eğdirmeyen gerçek bir zafer olarak ifade eden gazete, bu söylemin abartı olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca Ankara'nın da antlaşmadan ötürü memnun olduğu, Türk-Alman Paktı'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki ilişkilerin bir devamı olarak görüldüğü belirtilmiştir.[1406]

Türk-Alman antlaşmasının imzalandığı gün İtalya'nın Berlin Büyükelçisi Alfieri, antlaşmaya ilişkin tebrik ve memnuniyetini bildirmek üzere Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'yi ziyaret etmiştir. Alfieri, Mussolini'nin 11 Mayıs'ta

---

[1403] https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-alman-saldirmazlik-pakti-18-haziran-1941/?pdf=6896 (Erişim Tarihi: 19 Şubat 2024) **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1941, s. 1; Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I, s. 637-638.
[1404] **Stampa Sera**, 19-20 Haziran 1941, s. 1.
[1405] Yunus Nadi, "Milletlerle iktisâdi işbirliği zaruretini takdir ettik", **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1941, s. 1, 5.
[1406] **La Stampa**, 19 Haziran 1941, s. 1.

DNB tarafından yayımlanan Türkiye ile İtalyan ilişkilerine yönelik olumlu sözlerden memnun olup olmadığını sormuştur. Gerede de son derece memnun olduğunu, sözlerin Türkiye'de çok iyi bir intiba yarattığına şüphesi olmadığını ifade etmiş ve bu konudaki dostça aracılığından dolayı minnettar olduğunu söylemiştir.[1407] Bu görüşmeye ilişkin Başbakan Refik Saydam, Ankara'dan müsteşar Kemal Nejat Kavur aracılığıyla gönderdiği 7 Temmuz 1941 tarihli bir mektupta, Gerede'nin bu görüşmesini eleştirmiştir. Saydam, İtalya Büyükelçisine yaptığı telkine ilişkin böyle bir talimat verilip verilmediğini hatırlayamadığı ve bundan dolayı son zamanlarda Roma'dan gelen teklifleri ele alırken bu gelişmelerin etkisinin olup olmadığını ölçmekte güçlü çektiklerini ifade etmiştir. Ayrıca kendisinin Mussolini'nin sözlerine mecliste cevap verdiğini belirterek "*Devletin dış politikasını yöneten makamların bilindiği ve belli olduğunu sizin gibi tecrübeli bir diplomatın bilmemesine imkân tasavvur edemem. İtalya sefiri ile görüşmenizdeki telkinin, cumhuriyet hükümetinin bugünkü siyasi durumu itibariyle hiç yerinde olmadığını size bildirmek mecburiyetini duyduğum için gerçekten üzgünüm.*" diyerek sitem etmiştir. Gerede, hayretle okuduğunu ifade ettiği bu mektuba 30 Ağustos'ta cevap vermiş ve şunları söylemiştir:

"*Raporumda ne bir talimata, ne de herhangi bir telkin maksadına dayanmadığıaçıkça görülen Alfieri ile şahsi konuşmamın, savaşın ikinci yılında Mussolini'ye nutkunda lehimize ilk defa söz söyletmiş olmasına sebep olduğunu, siyasi cephede bir düşman daha eksildiğini görmekle ve sizin güzel karşılığınızı okumakla, doğrusu çok memnun olmuştum. Bunun takdirini umarken, Başbakanımızın teessüfüne maruz kalmakla, cidden şaşkın ve üzgündüm. Mussolini'nin Ankara'da gayriresmi yollardan yaptığı bildirilen ve ne olduğunu henüz bilmediğim emeklerin, herhalde bu şahsi görüşmemle hiçbir ilgisi olmayacağı açık, İtalya hükümetinin siyaseti gereği olduğu tabiidir. Esasen, Cumhuriyet hükümetimizin bugünkü siyasi durumunda, İtalya'ya ait kesinleşmiş hükümlerinin nelerden ibaret olduğu da meçhulümdür. İyi niyete dayanan şahsi sözlerimin ne gibi*

[1407] Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 414.

siyasi bir zarar doğurmuş olduğunu, doğrusu anlamaktan bugün bile aciz olduğumu itiraf ederim."[1408]

İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano da antlaşmanın ardından Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'u çağırmış ve iki ülkenin antlaşmasından dolayı tebriklerini ileterek Türkiye ile İtalya arasında da Almanlarla imzalanandan daha somut ve güçlü bir paktın imzalanmasından yana olduklarını söylemiştir.[1409] Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop da böyle bir antlaşmayı oluşturmak adına Ankara'da adımlar atmaya hazır olduğunu İtalya'nın Berlin Büyükelçisine iletmiştir.[1410] Ancak Roma'da bulunan Berlin Büyükelçisi, Türk hükümetinin İtalya'nın önerilerini prensip olarak kabul ettiğini ifade etse de Alman Dışişleri Bakanlığı İtalya'nın fazla ümide kapılmaması gerektiği görüşünü savunmuştur.[1411]

İtalyan basının antlaşma karşısındaki tutumu, Türk diplomatik çevrelerince takip edilmiştir. İtalyan basının antlaşmadan memnuniyet duyduğu ve önem arz ettiği belirtilmiş, İtalya'nın Türkiye'nin menfaatleri açısından dostane bir anlayış gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca antlaşmanın siyasi bir zafer olduğu belirtilirken İngiltere'ye de yeni ve önemli bir darbe olduğu yorumu yapılmıştır.[1412] İtalyan çevreleri antlaşmadan memnunken Türkiye ile İtalya arasında da bir antlaşma imzalanmasına dair bir beklenti de oluşmuştur.[1413] *Il Giornale d'italia*'da Gayda, her zamanki gibi abartılı bir yaklaşımla antlaşmayı ele alınmış ve Türkiye'nin Mihver Devletler ile ilişkilerini geliştirdiği, Türkiye'nin ne doğrudan doğruya ne de dolaylı yollardan İngiltere'ye yardım etmeyeceği, milli sınırları içerisinde güvende bulunan Türkiye'nin Mihver Devletleri'ne Doğu Akdeniz'de serbestlik temin ettiği ifade edilmiştir.[1414] Mussolini de 23 Haziran 1941'de Hitler'e gönderdiği mektupta antlaşmadan duyduğu memnuniyeti dile getirirken Ankara'nın kabul etmesi halinde benzer, hatta daha da güçlü bir antlaşmayı yapmak adına Türkiye'ye resmi teklifte

---

[1408] Gerede, Alfieri ile görüşmesinin amacını İtalya ile bir antlaşma zemini için değil, Mussolini'nin düşmanca ve şüpheli durumun devamını ortadan kaldırmak olduğunu yazmıştır. Mektubun tamamı için bkz. Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 414-418, 431.
[1409] **DDI**, Nona Serie, Vol. VII, No: 278, 19 Haziran 1941, s. 267.
[1410] **DDI**, Nona Serie, Vol. VII, No: 286, 21 Haziran 1941, s. 272.
[1411] Önder, **II. Dünya Savaşı'nda**…, s. 154.
[1412] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 32048-126113-21, Belge Tarihi: 22.06.1941.
[1413] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 32048-126113-76, Belge Tarihi: 22.06.1941; **Tan**, 21. 06. 1941, s. 1.
[1414] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 32048-126113-72, Belge Tarihi: 26.06.1941.

bulunduğunu belirtmiştir.[1415] *La Verita'* ise Türk-Alman Paktı ile İngiltere'nin ciddi ve onarılamaz bir diplomatik yenilgiye uğradığını ve antlaşmanın Türkiye ile İngiltere arasındaki ittifaka bir diken teşkil ettiği vurgulanmıştır.[1416] Ayrıca Türk siyasilerinin "*Bekle-Gör*" tavrıyla hareket ettiğini ve Almanya'ya karşı sempatilerini gizlemediklerini belirtmiştir.[1417] Haftalık yayımlanan *Relazione İnternazionale* dergisinde ise antlaşmanın Rusya'ya karşı Mihver Devletleri'nin bir ihbarı olduğu ve Türkiye'nin yeni bir savaş karşısında tarafsızlık ilan ettiği belirtilmiştir. Antlaşmanın Türkiye'yi bir kere daha temin ettiği ve İngiltere'nin Moskova ile irtibat kurmasına yarayacak son zincir halkasını da kırmaya fayda sağladığı vurgulanmıştır.[1418] Zira Almanlar, Türkiye'nin tarafsızlığında Bolşevizm korkusunun etkili olacağına inanıyordu.[1419] Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede de Türk-Alman antlaşmasından ötürü sempatik bir ortam doğduğunu ve antlaşmada Von Papen'in büyük katkıları olduğunu, antlaşmanın iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini geliştireceğine dair demeçler vermiştir.[1420]

Türk-Alman Saldırmazlık Paktı, Türkiye açısından tehdit güçlerden biri olan Almanya'ya karşı bir güvenlik önlemi olmuştur. Öncesinde Bulgaristan ile yapılan Pakt ile Balkanlardan gelebilecek tehlikeyi bertaraf etmeyi amaçlayan Türkiye, bu antlaşmayla güvenliğini daha da artırmıştır. Antlaşma İtalya cephesinde Mihver'in bir zaferi olarak görülmüş ve özellikle İngiltere vurgusuyla Müttefiklerin bu antlaşma ile zarar gördüğü şeklinde yorumlanmıştır.

1.3.6. Diplomatik Konferanslar ve Yaşanan Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı'nın neticesi, 1942'nin sonlarından itibaren yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Almanya'nın 23 Ağustos 1942'de Stalingrad'da yenilmesi psikolojik yıkımı da beraberinde getirmiş[1421] ve Almanya geri çekilmeye başlamıştır. İtalya'nın ise Kuzey Afrika'da ve Yunanistan'da aldığı başarısızlıklar, Almanlar üzerinde yük oluşmasına neden olmuştur. Almanya ve İtalya'nın zayıf düşmeleri

---

[1415] **OOBM**, Vol. XXX, s. 201.
[1416] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 27 Haziran 1941, s. 7.
[1417] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 27 Haziran 1941, s. 7.
[1418] **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 32048-126113-73, Belge Tarihi: 30.06.1941.
[1419] Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 603-604.
[1420] **Il Giornale d'italia**, 29 Haziran 1941, s. 6.
[1421] Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, s. 350-351.

karşısında Türkiye ise pozisyonunu son ana kadar korumuş ve en doğru kararı verme konusunda net bir siyaset izlemiştir.

Savaşın seyrinin netleşmeye başlaması diplomatik konferansları ortaya çıkarmıştır. Bu konferansları, savaşın yürütülmesi ve savaş sonrası düzeni konu alan konferanslar olarak değerlendirmek süreci daha iyi anlamak açısından gereklidir. Savaşın yürütülmesi ile ilgili konferanslardan ikisi Atlantik ve BM demeçlerinin hazırlandığı konferanslar olurken diğeri ise Kasablanka Konferansı'dır. Savaş sonrası düzeni konu alan konferanslar ise Moskova, Tahran, Dumbarton Oaks ve Yalta Konferansı olmuştur.[1422] Çalışmamızın bu aşamasında genellikle Türkiye ve İtalya'yı ilgilendiren konferanslar ele alınmaya çalışılmış ve böylece konu ile içerik uyumu sağlanmaya çalışılmıştır.

1.3.6.1. Kasablanka Konferansı

14-24 Ocak 1943'te Roosevelt ile Churchill arasında gerçekleşmiştir. Konferanta Sovyet Rusya'yı rahatlatmak için Sicilya'ya çıkarma yaparak[1423] Almanya'ya baskıyı artırmak, Balkanlar'da ikinci bir cephenin açılması amacıyla Türkiye'nin savaşa katılması noktasında gereken askeri hazırlıkları yapmak ve Mihver Devletler kayıtsız ve şartsız teslim oluncaya kadar mücadeleye devam etme kararı alınmıştır.[1424] Amerikalı General Marshall, Türkiye'nin savaşa girmesine yönelik şartları sağlama konusunda Churchill ile farklı düşünmüş olsa da neticede Türkiye'nin etken bir şekilde savaşa katılması ilkesini kabul etmiştir.[1425] Kasablanka Konferansı, Sicilya'ya çıkarma yapılması kararıyla İtalya'nın çöküşüne giden yolda resmi bir adım olurken savaş dışında kalma mücadelesi veren Türkiye'nin de savaşta yer alması için verilen çabalara sahne olmuştur.

[1422] Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 30. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2020, s. 188-201.
[1423] Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 66.
[1424] Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 119; Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 312; Schreiber, **İkinci Dünya Savaşı**, s. 94-95; Tekeli, İlkin, **İkinci Dünya Savaşı**…, s. 260-261; **İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin**…, s. 112.
[1425] Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, (Çev. Mehmet Ali Kayabal), C. II, Cumhuriyet, Y. y, 2020, s. 12-14.

1.3.6.2. Adana Görüşmesi

30-31 Ocak 1943'te Adana'da İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü arasında gerçekleşmiştir.[1426] Churchill, görüşmede daha önce Londra Büyükelçisi Rauf Orbay'a söylediği gibi Türkiye'nin savaşa katılması tutumunu savunmuştur.[1427] Churchill, Müttefikler lehine Avrupa'da ve Afrika'da işlerin iyi gittiğini fırsat bilerek Türkiye'yi çatışmalara dâhil etmek için çabalarını artırmıştır.[1428] Churchill, kendi isteğiyle gerçekleşen bu görüşmede[1429] İtalya'ya karşı geniş bir sefer yapılmasını ve böylece İtalya'nın çökmesiyle Almanların Balkanlardaki durumunun sarsılacağını düşünmüştür. Sovyet Rusya'nın kuzeyden, müttefiklerin de Türkiye aracılığıyla güneyden harekete geçmelerinin savaşı Balkanlara getireceği ve bunun da Almanya'nın yenilgisiyle sonuçlanacağını düşünen Churchill, Türkiye'nin savaşa girmesi tarafında olmuştur. İnönü ise Türkiye'nin Sovyet Rusya'dan kuşku duyduğunu ve Almanya'nın yenilgisi ile Sovyetlerin Avrupa'da hâkim güç olacağı düşüncesinde olmuş ve Türk ordusunun savaşa girmesi için ordunun teçzihatlandırılmasının önemli olduğunu açıklamıştır.[1430] Türkiye, daha önce olduğu gibi yine savaş sürecinde bir denge unsuru olarak Sovyet Rusya'yı kullanmıştır.

Adana'da gerçekleşen "*hayırlı olacak tarafsızlık*"[1431] görüşmesi, İtalyan diplomatların da takibindeydi. Ankara Büyükelçisi De Peppo, 30 Ocak 1943'te Dışişleri Bakanı Kont Ciano'ya gönderdiği telgrafta, İnönü ile Churchill'in görüşmesine ilişkin bilgilerin çeşitli çevreler tarafından doğrulandığını belirtmiştir. Von Papen'in de kendisi gibi bu görüşmeden haberdar olmadığını belirten De Peppo, Von Papen'in Türk hükümetinin savaşa katılım taleplerinin yanı sıra Sovyet Rusya'ya malzeme tedarikinin kolaylaştırılmasına yönelik her türlü talebin reddedileceğinden emin olduğu söylemiştir.[1432] Buradan hareketle Adana'daki

---

[1426] **Ulus**, 2 Şubat 1943, s. 1, 6.
[1427] Churchill, Rauf Orbay'a Türkiye'nin yüklerini hafifletmek için savaşa girmesi gerektiğini sürekli olarak söylüyordu. Gerede, **Hitler Almanyası'nda Berlin**…, s. 12.
[1428] **Stampa Sera**, 1-2 Febrraio 1943, s. 1.
[1429] **Stampa Sera**, 2-3 Şubat 1943, s. 1.
[1430] Aydemir, **İkinci Adam**, C. II, s. 259.
[1431] Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 61.
[1432] **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 562, 30 Ocak 1943, s. 563.

görüşmelerin Müttefikler tarafından ani bir kararla alındığını, Mihver temsilcilerinin bu nedenle haberdar olamadığını söylemek mümkündür.

1 Şubat 1943'te ilan edilen resmi tebliğe göre iki taraf arasında müzakere edilen diğer meselelerle beraber Türkiye'yi ilgilendiren bölgelerdeki durum, savaş sonrasına ilişkin meseleler ve Türkiye'ye yardım konusu ele alınmıştır. Türk kamuoyu savaş devam ettiği için bu konudaki fikirlerini serbestçe söylemekten imtina etmiş olsa da yurt dışı basın konuya geniş biçimde değinmiştir. İngiliz basını görüşme hakkında fikir yürütürken savaşın genişleme ihtimali ile Ege ve Balkanlarda yeni hareketlerin ortaya çıkmasının muhtemel olduğunu duyurmaya çalışmışlardır. İngiliz gazetelerinin bu konudaki haberleri blöf olarak değerlendirmenin yanı sıra Mihver Devletleri'nin dikkatini ve kuvvetlerini Balkanlara çekmek amacını taşıması muhtemeldir. Alman basını ise Türkiye'nin tarafsızlık siyasetinin değişmesine bir sebep olmadığını, resmi tebliğden herhangi bir anlam çıkarılmayacağını, gizli bir plan ya da bir antlaşma yapıldıysa da gelişmelerin bunu yakında göstermesi gerektiği vurgulamıştır. Churchill, Adana'dan dönerken yaptığı açıklamada Kuzey Afrika'da Mihver Devletleri'nin temizlenmesinin ardından İtalya'ya saldırılacağını ve Türkiye'nin muhtemel bir saldırıya karşı koyması için yeniden emniyet tedbirleri alındığını ifade etmiştir. *Daily Times* da Türkiye'nin muhtemel bir saldırıya karşı muhafaza edilmesinin öneminin büyük olduğunu belirtmiştir.[1433]

2 Şubat 1943'te Ankara Büyükelçisi De Peppo'nun Ciano'ya gönderdiği telgrafta Numan Menemencioğlu'nun Von Papen'e Adana görüşmesi ile ilgili yaptığı açıklamaya değinilmiştir. Telgrafta, Churchil'e eşlik eden askerlerin İsmet İnönü'nün isteği üzerine sivil kıyafet giydiği, Churchill'in Türkiye'nin aktif olarak savaşa katılımı ve Sovyet Rusya'ya gönderilecek olan savaş malzemelerinin transit geçişi yönünde taleplerini engellemek adına İnönü'nün Montrö'ye bağlılık bildirdiği ve Türk topraklarına yönelik herhangi bir ihlale silahla karşılık vereceğini söylediği belirtilmiştir. Churchill'in ayrıca Türkiye'nin şimdiye kadar izlediği tarafsızlık politikasını, Almanların olası bir işgaline karşı koyabilmesi adına yeterli araçları sağlayarak devam ettirmesine dair İngiliz hükümetinden rıza aldığına dair bir güvence verdiği belirtilmiştir. Ayrıca Churchill'in Almanların Kafkasya'dan İran ve

[1433] Sabis, **İkinci Cihan Harbi**, C. I, s. 97-99.

Irak'a ulaşma umudunu kaybetmesi üzerine Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya ulaşmayı hedeflediği belirtilmiştir. De Peppo, Churchill'in savaş sonrasında Sovyet Rusya'nın barışçıl niyetleri ile galip gelse bile sınırlı olanakları konusunda güvence vermeye çalıştığını ancak İnönü ve Menemencioğlu'nun ikna olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca De Peppo, Churchill'in İtalya hakkında kinle konuştuğu, kendisinin ve Roosevelt'in niyetinin İtalya'yı tamamen yok etmek olduğunu söylediği belirtilmiştir. Telgrafta Von Popen, Menemencioğlu'na görüşmelerin tatmin edici bir sonuç vermediğini ve Churchill'in sadece Türkiye'nin tarafsızlık politikasına onay vermekle yetindiği izlenimini edindiğine de yer verilmiştir. Buna karşılık Menemencioğlu'nun ise görüşme sonrasında artık uzlaşma olmayacağını ve savaşın acı sona kadar devam edeceğine dair tespitine değinilmiştir.[1434] De Peppo, konuyla alakalı Türk dış politikasının üst düzey yetkilileri ile yaptığı görüşmelerden elde ettiklerinin Menemencioğlu'nun Von Papen'e söyledikleriyle uyuştuğunu ifade etmiştir. De Peppo, Ciano'ya gönderdiği telgrafta Churchill'in Alman ordusunu belirli bir sayıda tümeni rezervlerinden uzaklaştırmak amacıyla Türklerden, gösteriş amaçlı olarak Trakya'ya konuşlandırarak bölgenin güçlendirilmesinin istediğini ancak Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın Türkiye'nin, ne Bulgaristan ne de Almanya tarafından kendini tehdit altında hissetmediğini beyan ettiği belirtilmiştir.[1435]

De Peppo, 5 Şubat 1943'te Numan Menemencioğlu ile uzun bir görüşme gerçekleştirmiş ve Menemenicoğlu'nun Adana'daki görüşme hakkında kendisini bilgilendirdiğini belirtmiştir. De Peppo, detayları Ciano'ya gönderdiği telgrafta anlatmıştır. Telgrafta Churchill'in Türkiye'den dostane ve tarafsız kalmaktan başka bir isteğinin olmadığı ifade edilmiş ve amacının Türkiye'yi daha da güçlendirmek olduğu ifadesine yer verilmiştir. Bunda Almanların petrol bölgelerine inmesini engelleme isteği etkili olmuştur. Ayrıca Churchill'in ABD ile anlaşarak savaş kaynakları konusunda kapsamlı bir yardım teklifinde bulunduğu ifade edilmiştir. İsmet İnönü'nün daha önce Türkiye'ye vaat edilen askeri malzemelerin verilmiş olsaydı bugün kararında zorlanmayacağını söylediği, Türkiye'nin doğrudan bir çıkarı olmadığı için bunu reddettiğini belirtmiştir. Menemencioğlu bizzat İngilizlere,

---

[1434] **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 569, 2 Şubat 1943, s. 572-573.
[1435] **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 574, 3 Şubat 1943, s. 577.

çıkarlarına aykırı olduğundan dolayı Türkiye'nin Mihver'e karşı hiçbir şekilde silaha sarılmayacağını söylediğini belirtmiş ancak Churchill'in ABD ile anlaşarak Mihver'i tamamen yok etmeye karar verdiğini ifade etmiştir. De Peppo, Menemencioğlu'na görüşme hakkında bazı sorular da sormuştur. Bunlardan ilki görüşmelerin özünde siyasi nitelik olmasına rağmen resmi açıklamanın neden orduyla ilgili olduğu idi. De Peppo, kendisinin resmi beyanın doğruluğundan şüphe etmediğini ancak birçok silahlı adamın olduğu bu görüşmeyi dünya kamuoyuna inandırmanın zor olduğunu ifade etmiştir. İkinci olarak da De Peppo, resmi açıklamada neden Türkiye'nin bugüne kadar izlediği siyasi politikadan bahsedildiğini ve bunun, politikanın değişebileceği anlamına gelip gelmediğini sormuştur. Menemencioğlu'da resmi açıklamanın başka yorumlara sebebiyet vermemesi açısından katılan herkesin isimlerinin açıklanmasının bizzat kendi fikri olduğunu, tarafsızlık kelimesine yer verilmediğini çünkü Türkiye'nin savaşçı değil, tarafsız, hatta kayıtsız kaldığını belirtmiştir. Türkiye'nin bugüne kadar izlediği siyasetin Churchill tarafından onaylanmasını Menemencioğlu'nun kişisel bir başarısı olduğunu ifade eden De Peppo, konuşma boyunca Menemencioğlu'nun gergin olduğunu ancak kendisine resmi olarak Türkiye'nin Mihver'e karşı silahlanmayı reddettiğini ve Mihver'in yenilmesi durumunda bunun Avrupa için talihsizlik olarak değerlendireceğini söylediğini belirtmiştir.[1436]

Adana Görüşmesi Türkiye'nin izlediği siyasetin değişmesi adına Müttefikler tarafından organize edilen bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye'nin politikasının ulusal çıkarları İngilizler tarafından kabul edilirken Türkiye'deki İtalyan temsilci görüşmeyi Mihver açısından okumuş ve İngilizlerin, Mihver'in Orta Doğu'daki petrol bölgelerine ulaşmayı engelleme gayretine vurgu yapmıştır.

1.3.6.3. Washington Konferansı

Kuzey Afrika cephesinin tasfiyesi üzerine yeni tedbirler almak amacıyla 12-26 Mayıs 1943'te Roosevelt ile Churchill arasında şifreli adı "Trident" olarak bilinen Washington Konferansı toplanmıştır. Konferansta İtalya'nın saf dışı kalması için

[1436] **DDI**, Nona Serie, Vol. IX, No: 583, 5 Şubat 1943, s. 587-589.

işgal edilmesi,[1437] İkinci cephenin[1438] Fransa'da açılmasının 1944'te tamamlanması ve barışı koruması için Amerika, İngiltere, Rusya ve Çin'e sorumluluk verilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca "*durumunu İtalya'ya göre ayarlayan Türkiye'nin*" de savaşa katılmasını mümkün kılarak Romanya'nın petrol bölgelerine Türk hava sahası yoluyla saldırı yapabilme yolunun açılması planlanmıştır.[1439] Churchill, Mihver devletleri lojistik açısından zorlamayı, Sovyet Rusya'nın yükünü azaltmayı, İtalyanları Balkanlardan ayırarak bölgede Mihver'in gücünü azaltmayı amaçlamıştır.[1440]

İtalya'nın savaş dışı kalmasına büyük önem veren Churchill, Türkiye'nin üslerinin kullanılması adına haklılık payı olsa da İtalya'nın Yunanistan'daki yaşadıkları göz önüne alındığında İtalya'ya fazla önem arz ettiği görülmektedir.[1441] Türkiye üzerinde baskı kurmak adına İtalya'nın işgalini isteyen Churchill'in[1442] bu düşüncesinde İtalya'nın coğrafi konumunun etkisi olduğu görülmektedir. *La Stampa*, konferansın Mihver Devletleri'nin Tunus'taki direnişinin Kasablanka kararlarını geçersiz kıldığından, müttefiklerin saldırı planlarını görüşmek üzere toplandıklarını yazmıştır. Konferansta Sovyet Rusya'nın yokluğuna dikkat çeken gazete, İngilizler'in, Slavların koruyucusu gibi hareket eden Stalin'in Avrupa'ya -özellikle Balkanlara- ayak basmasını istemediğini vurgulamıştır.[1443]

1.3.6.4. Quebec Konferansı

İtalya'da Mussolini'nin devrilmesinin ardından ortaya çıkan durumu görüşmek ve ikinci cephenin açılması meselesini yeniden ele almak amacıyla 14-24 Ağustos 1943'te Churchill ve İngiliz Genelkurmayı ile Amerika Genelkurmayı

[1437] İşgalin gerçekleşmesi halinde Almanya'nın Balkanlardaki durumun zayıflamasıyla Balkanlara ek kuvvet göndermesinin önünün açılması ve bunun sonucunda Rusya üzerindeki baskısının azalması ile İtalya'nın hareketlerine göre pozisyonunu belirleyen Türkiye'nin de savaşa katılmasını sağlamak olmuştur. Bu çerçevede Türk hava sahasının kullanılarak Romanya'nın petrollerinin vurulması amaçlanmıştır. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 350-351; Schreiber, **İkinci Dünya Savaşı**, s. 98; Tekeli, İlkin, **İkinci Dünya Savaşı**…,s. 280.

[1438] İkinci cephe, müttefik devletlerin Manş denizini aşarak Avrupa'yı Kuzeybatı sahillerinden işgale başlamaları ile açılacak olan yeni savaş alanına eskiden beri verilen isimdir. H. Emir Erkilet, "İkinci cephe açılacak mı?", **Cumhuriyet**, 8 Birinciteşrin 1943, s. 1-2.

[1439] Aydemir, **İkinci Adam**, C. II, s. 256; Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 251-252.

[1440] Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda**…, C. II, s. 52.

[1441] **İkinci Dünya Savaşı Yılları**, s. 179.

[1442] Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda**…, C. II, s. 52.

[1443] **Stampa Sera**, 13-14 Maggio 1943, s. 1.

arasında Quebec'te yapılmıştır.[1444] Churchill, İtalya'da ortaya çıkan yeni durum dolayısıyla ikinci cephenin Fransa yerine Türkiye'nin savaşa katılmasıyla Balkanlarda açılmasını[1445] teklif etmiş ancak bunu kabul ettirememiştir. Sonuçta ikinci cephenin Fransa'da Normandiya sahillerinde açılmasına karar verilmiş, hazırlanması da Amerika'ya bırakılmıştır.[1446]

Quebec Konferansı, İtalya için olumsuzluklar barındıran bir konferans olmuştur. Konferansta, İtalya'nın savaş dışı bırakılmasına ve teslim olana kadar Roma'nın bombalanmasına karar verilmiştir.[1447] Konferans, 24 Ağustos'ta sona ermiştir. Rooesevelt, konferans kararları hakkında şunları söylemiştir: "*Hitler ve Arkadaşları kararlarımızın mahiyetini öğrenebilseler, şimdiden teslim olmayı ileride teslim olmaya tercih ederlerdi.*"[1448]

Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği, Quebec Konferansı sonrası Roosevelt ve Churchill'in İtalya konusunda yaptıkları görüşmelere dair tebliği Dışişleri Bakanlığına göndermiştir. Tebliğde faşizm ve nazizim'den kurtulmuş olan İtalyan halkının geçen on iki ay zarfında serbest olmak, demokrasiler yanında mücadele etmek, barış ve adalet prensiplerine sadık BM arasında yer edinmek konusundaki iradelerini ispat ettikleri belirtilmiştir. İtalya'da *siyasi Rönesans* lehinde bulunan ve faşist sistemin yıkılmasına katkı sağlamış İtalyanları cesaretlendirmek gerektiği ifade edilirken kendilerinin İtalya'nın ortak düşmanlarının mağlubiyetine yardım etmeleri için daha büyük bir fırsat vermeyi arzuladıkları vurgulanmıştır. İtalyan idaresine zamanla artan bir kontrol yetkisi verileceğinin ifade edildiği tebliğde, İtalya'daki İngiliz Yüksek Komiserinin Büyükelçi unvanı alacağı belirtilmiştir. Ayrıca İtalyan hükümetinin Londra ve Washington'a doğrudan temsilci göndermeye davet edileceği bildirilmiştir. İtalya'nın en önemli ve acil sorunu, açlık ve sefalet olarak nitelendirilmiş ve kısa sürede İtalya'ya ilaç ve belli başlı yiyecek gönderilmesi için talimat verildiği ifade belirtilmiştir. İtalyan ekonomisine de değinilen tebliğde Mussolini nedeniyle İtalyan ekonomisinin kötüye gittiği, demiryolu, otomobil

---

[1444] Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 62.
[1445] ABD'li yetkililer, Müttefiklerin gelecek bahar ayında Balkanlar'a operasyon yapacağı ve Tütkiye'nin de bu şartlarda Almanya'ya karşı savaşabileceğini ifade etmişlerdir. **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 8 Ekim 1943, s. 1, 3.
[1446] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 351; Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 324.
[1447] **La Stampa**, 23 Ağustos 1943, s. 1; **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1943, s. 1.
[1448] **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1943, s. 1.

nakliyatı, yol gibi askeri durumla ilgili sistemlerin düzeltilmesine yardım edilmesi gerektiği belirtilmiştir. İktisadi temaslara imkân vermek için düşmanla ticaretin kesilmesine dair kanunun düzenlenmesinin gerektiği belirtilen tebliğde, Müttefiklerin İtalya'da kalmasına gerek olmayan günün bir an önce gelmesinin arzu edildiği, İtalya'da serbest seçimlerin yapılacağı ve böylelikle İtalya'nın da serbest milletler arasında yerini kazanabileceği ifade edilmiştir.[1449]

1.3.6.5. Moskova Konferansı

Moskova Konferansı, ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull ile İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden'in katılımıyla, SSCB Dışişleri Bakanı Molotov'un ev sahipliğinde Moskova'da 19-30 Ekim 1943'te toplanmıştır.[1450] 20 Ekim'de çalışmaya başlayan[1451] ve savaş sonrası düzeni konu alan bu ilk konferansta[1452] müttefikler, savaş sonrasında kurulacak bir mahkemeyle savaş suçlularının yargılanmasına karar verirken Almanya'da nazizim ile İtalya'da faşizmin tasfiyesini kararlaştırmışlardır.[1453] İtalyan hükümeti alınan kararları protesto ederken İtalya kamuoyu da kararları hayal kırıklığı olarak nitelendirmiştir.[1454] Molotov konferansta Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde bir tutum takınmış, Türkiye'nin tarafsız konumu devam ederken İngiltere ve ABD'nin Türkiye'ye silah göndermelerini anlayamadığını belirtmiştir. Roosevelt ise Türkiye'nin savaşa girmesi adına ihtiyaç duyduğu malzemenin İtalya cephesi ve Overlord harekâtından[1455] aktarılması gerektiğini belirtmiştir.[1456] Konferans sürecinde Türkiye'nin savaşa katılıp katılmaması meselesi İtalya cephesi üzerinden çok sıkı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

[1449] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 88100-320606-78, Belge Tarihi: 05.10.1944.
[1450] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 352.
[1451] **La Stampa**, 20 Ekim 1943, s. 1
[1452] Sander, **Siyasi Tarih 1918**..., s. 190.
[1453] Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 132;
[1454] **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1945, s. 3.
[1455] Overlord harekâtı, ABD ordusunun Almanların elinde ağır tahkim edilmiş Fransa'daki Normandiya sahillerine gerçekleştirmeyi planladığı kara, hava ve deniz harekâtıdır. Normandiya çıkarmasının diğer adı olarak bilinen Overlord harekâtı, dünyanın en büyük amfibi harekâtlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Özgür Körpe, Bora Çilek, "D-Gününün Tahayyülü: Normandiya Çıkarmasından Alınan Dersler", Yirminci Yüzyılda Askerî Planlama ve Operatif Sanat-1 İkinci Dünya Harbinin Analizi, Ed. Özgür Körpe, **Milli Savunma Üniversitesi Merkez Basım ve Yayınevi**, İstanbul, 2021, s. 1641-166; Deringil, **Denge Oyunu**, s. 317.
[1456] Nuri Karakaş, Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952), **Doktora Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008, s. 64-65.

1.3.6.6. I. ve II. Kahire Görüşmeleri

Türkiye'nin savaş sırasında izlediği politikayı değiştirmeye yönelik gelişmelerde bir basamak da Kahire görüşmeleri olmuştur. İlk Kahire Görüşmeleri 4-6 Kasım 1943'te Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile İngiliz Dışişleri Bakanı Eden arasında gerçekleşmiştir.[1457] Görüşmede Eden, Almanya'nın Ege'deki üstünlüğünün İngilizlerin Leros ve Sisam Adalarındaki durumunu güçleştirdiği iddiasıyla kendilerine kareket imkânı sağlamak adına İngiliz uçakları için Türkiye'nin Ege'de bulunan üslerini kullanma izni istemiştir. Eden bu izni talep ederken Almanları uzun süredir yaşanan çatışmalarda zayıf düştüğünü ve Türkiye'ye karşı bir harekât gerçekleştirmesinin ihtimal dışı olduğunu vurgulamıştır. Menemencioğlu ise bunun ağır bir tahrik anlamı taşıyacağını ileri sürmüş ve İngiliz teklifini TBMM'ye arz edeceğini bildirmiştir. TBMM'de yapılan görüşmelerde ise Türkiye'nin ittfak antlaşması gereği savaşa katılmasına karar verilmiş ancak Türkiye'nin saldırılara karşı savunma araçları ile donatılmadığı ve Balkanlarda Türk ordusu ile Müttefikler arasındaki ortak savaş planlarının, ittifak antlaşmasına bağlı askeri sözleşme gereğince hazırlanmadığı takdirde Türkiye'nin savaşa katılmasının imkânsız olduğu kararına varılmıştır. Bu karar İngiltere'ye bildirilmiştir.[1458] *La Stampa,* Berlin'den elde ettiği bilgilere göre Türkiye'nin katı tarafsızlık politikasının şüphesiz devam edeceğini belirtmiştir.[1459] Menemencioğlu, Kahire'den ayrılmadan önce 8 Kasım'da resmi olmayan bir çerçevede Eden'e müttefiklerin Türkiye'ye yönelik izlediği tutarsız siyaseti işaret ederek şunları söylemiştir:

"*Siz bize üç defa yanlış telkinde bulundunuz. Bunların herhangi birini kabul etmiş olsaydık, neticesinde siz büyük zarar görürdünüz. 1940'ta İtalya ilânı harp edince muharebeye gir dediniz. Ya kabule kendimizi mecbur addedeydik, işin encamı ne olurdu? 1941'de Yugoslavya için aynı şeyi yaptınız. Burada Hugessen atılarak, hayır o zaman harbe girin demedik, dedi. Ne dediniz diye sordum. Yugoslavya hükümetini mukaemete sevk için blöf yapınız dedik, dedi. Ben glmeye başladım. 1941'de kuvvetinin en yüksek derecesinde bulunan Almanya, güneye sarkarken blöf*

[1457] **Son Posta**, 6 İkinciteşrin 1943, s. 1; **La Stampa**, 8 Kasım 1943, s. 1.
[1458] Feridun Cemal Erkin, "Türkiye'nin Savaşa Katılması İçin Kahire'de Yapılan Müzakereler", **Belleten**, C. XLIII, S. 170, Nisan 1979, s. 428-430.
[1459] **La Stampa**, 10 Kasım 1943, s. 1.

yapmak teklifi harbe girmek teklifinden daha güzel, benim delilimi takviye ettiniz, teşekkür ederim, cevabını verdim. İkisi de gülmeye başladılar. Neticede Almanları, Ruslardan evvel bize hücum edecek mecburiyete sokmamızı istediniz. Türkiye'yi bu surette harcamaksize çok pahalıya mal olacaktı. Fakat sıkışan bir tümen kumandanının şaşkınlıkla kuvvetleri sağa sola dağıtarak delik tıkamaya uğraşması kabilinden olan bu hareketler, o zamanki çok müşkül vaziyetinizde belki sizin için kaçınılmaz birer hata teşkil edebilirdi. Bugün ise üstün mevkide ve kudret içinde iken aynı hatayı yapıyorsunuz. Teklifiniz Türkiye'yi harcamaktır. Ordumuzun taarruz kabiliyeti olmadığı ve buna sebep de Adana vaadlerinin yapılmamış olduğu aşikâr iken, üzerimize Alman kuvveti celbetmek savunma gayesi ile olamaz. Ancak bize fiilen taarruz için olabilir. Çatalca hattımız dayanamaz da Almanlar İstanbul'u Boğazları ve hinterlandını ele geçirirlerse bununla size ne fayda sağlanabilir. Nihâi zaferi mi bekleyeceğiz? Ruslar, Almanları dövsün ve gelip İstanbul'u kurtarsın diye mi ümide düşeceğiz? O zaman Ruslar İstanbul'u benim için mi kurtarır? Alman hava taarruzlarıyla bütün hayatiyeti felce uğradıktan sonra size bir fayda sağlayabilecek bir müttefiki en can sıkıcı bir yük haline getirmiş olmaz mısınız? Bütün bunlar meydanda iken, harbe girmezseniz size malzeme vermek güç, deta imkânsız olur sözleri ile bir fasid daire içine girdiğimizi anlamıyor musunuz? Siz malzeme vermedikçe bizim hap kabiliyetimiz teessüs edemez ve bunun sonucu harbe giremeyiz. Harbe girmedikçe de siz malzeme vermezsiniz. Ne âkilâne bir hareket değil mi?""[1460]

Kahire'de ilk tur görüşmelerin ardından 28 Kasım-1 Aralık 1943'te Roosevelt, Churchill ve Stalin'in katılımıyla toplanan Tahran Konferansı'nda[1461] Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ülkesini savaşa sokmaya inandırmak için Kahire'de ikinci bir görüşme yapılması konusunda davet edilmesine karar verilmiştir.[1462] İngiliz basını kısa bir zamanda Türkiye ve İngiltere arasında önemli antlaşmaların imzalanmasının beklendiğini, daha önce imzalanan antlaşmaların yükümlülüklerinin asgari düzeyde yerine getirilmesinin zamanının geldiği yazmıştır.

[1460] Eden ise Menemencioğlu'nun bu sözlerini anlayışlı bir şekilde dinlemiş, hak vermemiş ancak itiraz da etmemiş, Türk hükümetinin cevabını beklediklerini ifade etmiştir. Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 417.
[1461] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 353.
[1462] Erkin, "Türkiye'nin Savaşa Katılması…" s. 430; **La Stampa**, 2 Aralık 1943, s. 1.

Bu kapsamda bazı siyasi çevrelerde Türkiye'nin bir kısım üslerinin kullanımını Müttefiklere vereceğine dair söylentilerin olduğu ifade edilmiştir.[1463]

Kahire'de ikinci tur görüşmeler ise İsmet İnönü, Roosevelt ve Churchill arasında 4-7 Aralık 1943'te gerçekleşmiştir.[1464] Churchill, Türkiye'nin Rus duyarlılığını depreştirme siyaseti izlemiş ve Türkiye'yi yalnız kalmakla korkutmaya çalışmıştır. İnönü ise Türkiye'nin savaş dışı kalmakla herhangi bir tehlike altında kalmayacağına inandığını belirtmiştir. Konferans sürecinde zaman kazanmaya yönelik bir politika takip eden İnönü, İngilizlerin Adana'da verdikleri destek sözlerini tutmadığını hatırlatmış ve Türk ordusunun hazır olmasının uzun süre alacağını öne sürmüştür. Türkiye'nin ilke olarak savaşa girmeyi kabul ettiği Kahire'de Türk ordusunun ihtiyaçlarının, İngiltere'nin tespitinden daha fazla olduğunu belirlenmiştir. Churchill, Eden'e Türkiye üzerinde baskıların artırılması konusunda talimat vermişse de Türkiye'ye sağlanacak olan desteğin Normandiya çıkarması pahasına olmasından kaçınmıştır.[1465]

Üç gün süren görüşmelerde Türkiye'nin savaşa karşı şimdiye kadar tutunduğu katı tavrın yumuşamaya başladığı ve Müttefiklere her türlü yardımın sağlanması konusunda anlaşmaya varıldığı basında yer almıştır. Buna ilaveten Türkiye'nin Almanya'nın olası bir misilleme saldırısına karşı Müttefiklerin garanti vermesi koşuluyla hava üslerini vereceği ve Çanakkale Boğazı'nı da ulaşıma açarak İngiltere ile olan antlaşmasını uzatacağı bilgisi yer almıştır.[1466]

1.3.6.7. Yalta Konferansı

4-11 Şubat 1945'te savaş sonrası düzeni konuşmak amacıyla Yalta'da Churchill, Roosevelt ve Stalin'in katılımıyla toplanmıştır.[1467] Churchill, konferansta çok da Türkiye aleyhtarı bir tutum takınmazken Stalin, Montrö'nün değiştirilmesi önerisini getirmiştir.[1468] Konferansta İtalya'nın sömürgeleri meselesi de gündeme gelmiştir. Anadolu Ajansı'nın İngiltere'den edindiği bir haberde İtalya'nın, eski sömürgelerini almak üzere Roosevelt, Churchill ve Stalin'e birer mektup yazdığı

[1463] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 12 Kasım 1943, s. 1.
[1464] Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 434.
[1465] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 332-341.
[1466] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 10 Aralık 1943, s. 1.
[1467] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 360.
[1468] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 370-373.

belirtilmiştir. Mektupta İtalya, işgal kuvvetlerinin masraflarına ortaklık etmemeyi ve Almanya'ya karşı verilen savaşta kendilerinin de savaş müttefiki sıfatıyla anılmasını istemiştir.[1469] Öteden beri irredantizm[1470] politikası güden İtalya'nın bu teklifinin müttefikler tarafından kabul edilmesi oldukça zordu. Keza Amerika, Rusya ve İngiltere, İtalya'nın yanlarında yer almasından herhangi bir fayda görmeyecekti.[1471] İtalyan basını Yalta'daki kararlar karşısında çekingen bir tavır takınmıştır. Başbakan Bonomi'nin alacağı cevabı henüz bilemediği bir ortamda Müttefikler tarafında yer almış olsa da isteklerinin aşırı olması, bu çekingenliğin sebeplerinden olmuştur.[1472]

Churchill konferans hakkında verdiği bir demeçte İtalya'ya değinmiştir. İtalya'nın demokrasiye dönüşünü ve bu yoldaki gelişimini dikkatle takip ettiklerini belirten Churchill, ABD ve İngiltere'nin Mussolini İtalya'sından zarar görmelerine rağmen şimdiki İtalya'ya karşı şikâyetçi olmadıklarını, İtalya'nın kalkınmak için vereceği çabalarda Müttefiklerin iyi niyetine güvenebileceğini ifade etmiştir.[1473] Konferansın Türkiye açısından önemi ise BM teşkilatına üye olunmasının ortak düşmana savaş ilan etme şartına Türkiye'nin uyması olmuştur.[1474]

1.3.6.8. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya Savaş İlanı

Birinci Dünya Savaşı sonrasında barışçı politika kapsamında Milletler Cemiyetine üye olan Türkiye, yine bir dünya savaşı sonrasında barışçı siyaseti doğrultusunda uluslararası alanda söz sahibi olmak adına BM'ye katılmaya karar vermiştir. İtalyan basınında Yalta'da alınan kararlar gereği TBMM'nin kararının beklendiği duyurulurken[1475] Türk halkının ise heyecanlı bir şekilde meclisin kararını beklediği vurgulanarak *Tan*'da kaleme alınan bir yazıya değinilmiştir. Yazıda Türk hükümetinin sanki Türkiye'nin savaşın eşiğindeymiş gibi önlemler aldığı, Türk

---

[1469] **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1945, s. 1, 3.
[1470] İrredantizm, İtalyanca kökenli bir kelime olup İtalya'nın Roma İmparatorluğun Avrupa'daki doğal etki alanı olarak kabul edilen bölgeleri sınırları içine katma politikasıdır. Temelde Roma İmparatorluğunun ihtişamına dönmeyi amaçlayan milliyetçi bir akım olsa da irredantizm, evrensel bir kimliğe bürünmüştür. Deniz Taylan Uysal, Avrupa Bütünleşmesi Perspektifinde Orta ve Doğu Avrupa'da Diasporalar Sorunu, **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 27.
[1471] Nadir Nadi, "İtalya'nın dilekçesi", **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1945, s. 1, 3.
[1472] Nadir Nadi, "Konferanstan memnun kalmayanlar", **Cumhuriyet**, s. 1, 3.
[1473] **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1945, s. 3.
[1474] Armaoğlu, **20. Yüzyıl** Siyasi…, s. 361.
[1475] **La Stampa**, 2 Ağustos 1944, s. 1.

ordusunun seferberlik halinde olduğu belirtilmiştir.[1476] Türkiye, 2 Ağustos 1944'te Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerini kesmiştir.[1477] Bu gelişmeyle Türkiye artık tarafsızlık söylemlerini bir kenara bırakmış ve Müttefiklere doğru yöneldiğini açıkça göstermeye başlamıştır.[1478] Gelişmeleri yakından takip eden DNB'nin Ankara muhabiri, Von Papen, İsmet İnönü ve Şükrü Saraçoğlu'nun da bulunduğu kırk beş dakikalık bir görüşme gerçekleştiği ancak görüşmeye ilişkin bir açıklama yapılmadığını aktarmıştır. Aynı zamanda İstanbul'dan Anadolu'ya bir göç başladığını belirtmiştir.[1479] Alman basını Türk hükümetinin aldığı kararı, emperyalist güçlere boyun eğmek olarak nitelendirmiş ve Alman hükümetinin Berlin'deki Türk Maslahatgüzarına ülkeyi terk etmesini söylediğini aktarılmıştır. Buna karşılık Alman Büyükelçi Von Papen de Türkiye'den ayrılmıştır.[1480] *La Stampa*, yaşanan gelişmeleri Almanların "*Türkiye, Atatürk'ün eserini yıktı*" başlığıyla duyurduğunu, Alman basınının alınan kararı haksız olarak gördüğünü ve kararın Sovyet Rusya, İngiltere ve ABD'nin Türkiye'yi savaşa sokmak amacıyla alınmasında etkili olduğuna dair tespitlerine yer vermiştir. Diplomatik çevrelerde Sovyet Rusların sessizliğine de vurgu yapılmıştır.[1481] Türkiye, 23 Şubat 1945'te TBMM'de oy birliğiyle Mihver Devletleri olan Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.[1482] Türkiye'nin bu kararı *Stampa Sera*'ya göre, Berlin'de sakinlik, İngiltere'de ise ilgisizlikle karşılanmıştır.[1483]

Almanya ve Japonya'ya savaş ilanının ardından Türkiye, San Francisco Konferansı'na gitmeye hak kazanmıştır.[1484] Zira 1 Mart öncesinde savaş ilan etmeyen devletler, San Francisco Konferansı'na katılamayacaktı.[1485] Türkiye'nin Japonya ile tüm ilişkilerini kesmesi[1486] Türkiye'nin tam ve hızlı bir şekilde müttefik

---

[1476] **Stampa Sera**, 2-3 Ağustos 1944, s. 1.
[1477] **Son Posta**, 3 Ağustos 1944, s. 1; **Ulus**, 3 Ağustos 1944, s. 1; **Vakit**, 3 Ağustos 1944, s. 1; **La Stampa**, 3 Ağustos 1944,
[1478] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 360-361.
[1479] **La Stampa**, 3 Ağustos 1944, s. 1.
[1480] **La Stampa**, 4 Ağustos 1944, s. 1.
[1481] **La Stampa**, 5 Ağustos 1944, s. 1.
[1482] **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945, s. 1, 3; **Ulus**, 24 Şubat 1944, s. 1, 5; **La Stampa**, 24 Şubat 1945, s. 1.
[1483] **Stampa Sera**, 24-25 Şubat 1945, s. 1.
[1484] **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945, s. 1.
[1485] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 2 Mart 1945, s. 1.
[1486] **La Stampa**, 4 Ocak 1945, s. 1.

zaferi istediğinin bir göstergesi olmuştur.[1487] Türkiye'nin kararını açıklayan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, saçmalık olarak nitelendirdiği üstün ırk ve hayat sahası gibi söylemlerin dünyaya büyük zarar verdiğini ve Türkiye'nin en başından beri sözünün, silahının ve kalbinin demokrat milletlerin yanında olduğunu belirterek alınan kararın Türk milletine büyük faydalar getireceğine emin olduklarını ifade etmiştir.[1488] *La Stampa* ise Japonya ile Türkiye'nin savaş halinde olduğunu, bu kararın alınmasında İngiltere ve Amerika'nın baskısı olduğunu ifade ederek 23 Şubat 1945'te Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın yaptığı konuşmaya yer vermiştir.[1489] Avrupa'da savaşın bitmesinin ardından Türkiye, BM'ye katılmaya doğal olarak hak kazanmıştır.[1490]

1.3.6.9. San Fransisco Konferansı

San Francisco Konferansı'na gidecek olan heyete Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın başkanlık edeceği basında yer almıştır.[1491] Türkiye, 6 Mart 1945'te resmen konferansa davet edilmiştir.[1492] Heyetin başında baş delege olarak Dışişleri Bakanı Hasan Saka ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Muavini Feridun Cemal Erkin, delege olarak Cemil Bilsel, Şükrü Esmer, Hazım Atıf Kuyucak, Şinasi Devrim, Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Cahit Yalçın yer almıştır.[1493] Heyet, 5 Nisan'da Ankara'dan devlet erkânı ve halk tarafından oluşan yoğun bir kalabalık tarafından uğurlanmıştır.[1494] Konferansın 30 Nisan tarihli oturumunda söz alan Saka, konferansı toplama cesaretinden dolayı Amerika'ya ve gösterdiği misafirperverlikten ötürü San Francisco Belediyesine teşekkür etmiş ve Roosevelt'ten övgüyle bahsetmiştir. Saka, Dumbarton Coaks projesinin Türkiye'yi cezbettiğini, Türkiye'nin savaş öncesi ve sonrası dönemde barışa sadık kaldığını ve Milletler Cemiyetinin alınan her türlü

[1487] **Cumhuriyet**, 5 İkincikanun 1945, s. 1.
[1488] **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945, s. 1, 3.
[1489] Hasan Saka konuşmasında Almanya ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin bozulduğuna, daha sonra da Japonya ile diplomatik ilişkilerin kesildiğine değinmiş, ABD ve İngiltere Büyükelçileri tarafından yapılan Almanya ve Japonya'ya karşı savaşma önerisini kabul edildiği açıklamıştır. **Ulus**, 24 Şubat 1945, s. 1, 5; **Akşam**, 24 Şubat 1945, s. 1, 3.
[1490] **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1945, s. 1.
[1491] **Cumhuriyet**, 6 Mart 1945, s. 1, 3.
[1492] **Ulus**, 7 Mart 1945, s. 1.
[1493] Bunlara ilaveten heyet içerisinde Süreyya Andirman, Abdullah Zeki Polar, Nihat Erim, Abdülhak Şinasi Hisar, Şadi Kavur müşavir; Hasan Nurelgin, Orhan Tahsin Günden, Nizameddin Erenili ve Şinasi Siber de kâtip olarak yer almıştır. **Cumhuriyet**, 23 Mart 1945, s. 1, 3; Ayrıca heyet içerisinde Hüseyin Ataman ve Tekin Arıburun da yer almıştır. **Cumhuriyet**, 25 Mart 1945, s. 1, 3.
[1494] **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1945, s. 1, 3.

barışçı karara destek verdiğini, bu konferanstan da başarı elde etmek için çaba göstereceklerini ve bunun insanlığa hayırlı olacağından şüphe duymadıklarını ifade etmiştir.[1495] Konferans'ta Türk heyeti, yeni bir savaşın ortaya çıkmaması adına büyük bir çaba sarf etmiştir.[1496] Falih Rıfkı Atay da konferansı takip etmekte olan basın mensuplarına kokteyl organize etmiştir.[1497] Konferansta Türk heyetinin teklifleri kabul edilmiş,[1498] alınan en önemli karar ise BM'nin kurulması olmuştur.[1499]

1.3.6.10. Postdam Konferansı ve İkinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi

7 Mayıs 1945'te Alman ordusunun kayıtsız ve şartsız teslim olmasıyla İkinci Dünya Savaşı Avrupa'da bitmiştir.[1500] *Cumhuriyet* bu olayı "*Tüm insanlığa geçmiş olsun*" diyerek duyurmuştur.[1501] Başbakan Şükrü Saraçoğlu da TBMM'de yaptığı konuşmada İngiltere, Amerika ve Sovyet Rusya'dan övgüyle bahsetmiş ve alkışlar eşliğinde Türkiye'nin izlediği kararlı politikasının bugünleri görmesinde etkili olduğunu gururla söylemiştir.[1502]

İtalya Başbakanı Parri, Postdam Konferansı öncesinde basına verdiği demeçte İtalya'nın durumunu güçlendirmek ve istikrara kavuşturmak için müttefiklere yalvarır bir dil kullanmış, bunu beklendiğini ifade etmiştir.[1503] Postdam Konferansı, Almanya'nın kesin yenilgisinin ardından 17 Temmuz-2 Ağustos 1945'te Stalin, Truman ve Churchill'in[1504] katılımıyla toplanmıştır. Konferansın Türkiye açısından önemi Stalin'in Boğazlar konusundaki ısrarcı tavrını devam ettirmesi olurken İtalya'yı ilgilendiren kısmı ise Balkanlarda işgali altında bulunan toprakların sınırlarının çözümü meselesi,[1505] İtalya ile yapılacak olan barış antlaşmasının ele

---

[1495] **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1945, s. 1, 3; **Tanin**, 3 Mayıs 1945, s. 1, 6.
[1496] **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1945, s. 3.
[1497] **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1945, s. 1, 3.
[1498] **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1945, s. 1.
[1499] Tekeli, İlkin, **İkinci Dünya Savaşı**…, s. 382-384.
[1500] **Akşam**, 8 Mayıs 1945, s. 1; **Ulus**, 8 Mayıs 1945, s. 1; **Vakit**, 8 Mayıs 1945, s. 1; **Tanin**, 8 Mayıs 1945, s. 1; Hart, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, s. 945.
[1501] **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1945, s. 1.
[1502] **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1945, s. 1, 3.
[1503] Ömer Rıza Doğrul, "İtalya'nın durumu ve İstikbali", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945, s. 3.
[1504] Konferansın başlarında İngiltere Churchill tarafından temsil edilirken İngiltere'de yapılan seçimlerde iktidar Clement Attlee'e geçmiştir. Böylece konferansın sonlarında İngiltere, Attlee tarafından temsil edilmiştir. Tekeli, İlkin, **İkinci Dünya Savaşı**…, s. 375; Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 267.
[1505] https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/potsdam-konferansi/ (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2024)

alınması ve bu doğrultuda İtalya'nın BM'ye üyeliğinin desteklenmesi olmuştur.[1506] Stalin, Boğazların yanı sıra geleceğini merak ettiği İtalyan sömürgelerinde[1507] de pay talep etmiştir.[1508] Boğazlarda üs, Afrika'daki sömürge talebi, Ruhr bölgesindeki ortak yönetim isteği reddedilem Stalin'in karşısında[1509] Churchill ise sömürgeler konusunda İtalya'nın da haklarının olduğunu belirterek ılımlı bir tavır takınmıştır.[1510] Konferansta BM Güvenlik Konseyi'nin beş üyesinin Dışişleri Bakanlarından oluşan bir barış konferansı hazırlama önerisi de kabul edilmiştir.[1511]

İtalya'nın 1943'te, Almanya'nın da Mayıs 1945'te teslim olmasıyla Mihver kuvvetlerinden geriye sadece Japonya kalmıştı. Atılmasına ilk defa Postdam Konferansı'nda karar verilen "*büyük bilimsel keşif*"[1512] Atom Bombası, 5 Ağustos 1945'te Japonya'nın Hiroşima[1513] ve 9 Ağustos'ta da Nagazaki bölgesine atılmıştır.[1514] Japonya, 10 Ağustos 1945'te imparatorun hükümranlık haklarına dokunulmaması şartıyla teslim olmaya karar vermiş[1515] ancak Müttefikler, imparator ve Japon hükümetinin tüm yetkilerinin müttefiklere geçmesi şartını iletmişlerdir.[1516] Nihayetinde Japonya, 14 Ağustos 1945'te teslim olmuştur.[1517]

[1506] Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 549; İtalya'nın BM'ye üye olmasını destekleyenlerden biri de Stalin idi. Stalin, Truman'ın İtalyanların eski fikirlerinde hala direnmekte olduğunu söylemesi karşısında İtalya'nın büyük günahlar işlediğini ancak duygularla hareket etmeninyanlış olduğunu söylemiştir. Stalin, amacın Almanya'dan bu ülkeleri uzak tutmak olduğuna göre İtalya'yı BM safına çekmenin önemli olduğunu ifade etmiştir. Türkkaya Ataöv, "Soğuk Harb'in Doğuşu: San Fransisco'dan Mihver Barış Toplantılarına", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. XXIII, S. 1, Ocak 1968, s. 331.
[1507] Ataöv, "Soğuk Harb'in Doğuşu:…" s. 332.
[1508] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 374.
[1509] Henry Kissinger, **Diplomasi**, 2. Baskı, (Çev: İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s. 479
[1510] **La Stampa**, 2 Ağustos 1945, s. 1.
[1511] Tekeli, İlkin, **İkinci Dünya Savaşı**…, s. 377.
[1512] **La Nuova Stampa**, 7 Ağustos 1945, s. 1.
[1513] **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1945, s. 1.
[1514] **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1945, s. 1.
[1515] **Tanin**, 11 Ağustos 1945, s. 1.
[1516] **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1945, s. 1.
[1517] **Tanin**, 15 Ağustos 1945, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİ (1945-1960)

2.1. Benito Mussolini'nin Ölümüne Giden Süreç ve Sonrası

Mussolini'nin devrilmesi ve İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Guariglia'nın yeni İtalyan hükümetine Dışişleri Bakanı olarak atanması, Türkiye'nin desteklediği uzlaşmacı barışa dair sönmüş olan umutları yeniden ortaya çıkarmıştır. Ancak Badoglio hükümetinin ateşkesi kabul etmesi, Sovyet Rusya'nın doğudaki başarıları ve İngilizlerin yoğun çağrıları nedeniyle Türk hükümeti, tarafsızlık politikasını yürütmesine avantajlı bir şekilde olanak sağlayan ve taraflar arasındaki denge oyunu kurma olanağını kaybettiğini düşünmüştür. Türkiye, İtalya'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi ve Rus ordularının galip gelmiş gibi olması, İtalya'nın dolaylı da olsa bir kez daha tehlikeli olabileceğini düşünmüştür. Türkiye'nin bu endişesi İngiltere'nin İtalya'yı Akdeniz'de bir piyon olarak kullanacağını düşünmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca Türkiye, bir İtalyan-Rus dostluğundan da çekinmiştir. Türkiye, İtalyan-Rus yakınlaşmasıyla içerisinde İngilizlerin de olduğu bir kuşatma endişesi taşımıştır.[1518]

30 Mart 1944 tarihli *İnvestia* gazetesi, yayımladığı bir makalede İtalya'da yaşanan gelişmeler hakkında Sovyet Rusya'nın bakış açısını ortaya koyarken İngiliz Dışişleri Bakanını eleştirmiştir. Makalede İtalya'da Badoglio hükümetinin ve onun dışındaki partilerin Almanya'ya karşı savaşmaya hazır oldukları halde anlaşamadıkları, zayıf düştükleri ve bunun müttefik devletlerin çıkarı açısından uygun olmadığı belirtilmiştir. Müttefiklerin bundan kurtulmak amacıyla takip edeceği siyasetin tespit edilmesi gerektiği ancak müttefiklerin henüz böyle bir şey yapmadığı ifade edilirken Amerikan ve İngilizlerin İtalyanların içişlerine fazla müdahale ettikleri, bu nedenle de Sovyet Rusya'nın İtalyan hükümeti ile temas edememesinin eşitliğe aykırı olduğu vurgulanmıştır.[1519] Sovyet Rusya'nın, ABD ve İngiltere'nin kendisini dışarıda bırakıp İtalyan işleriyle alakadar olmasından rahatsız olduğu bu makale ile gündeme getirmiştir. Ayrıca makale, savaş sonrası dönemde

---

[1518] **DDI**, Decima Serie, Vol. I, No: 179, 27 Mart 1944, s. 213-216.
[1519] **DBTDA**, Fon Kodu: 571, Yer Bilgisi: 35054-138114-11, Belge Tarihi: 01.04.1944.

Avrupa'da, ABD ve Sovyet Rusya arasında yaşanacak olan çekişmenin de bir işareti olmuştur.

Amerikan Dışişleri Bakanı Cordell Hull, 9 Nisan 1944'te İtalya'nın geleceğine dair bir konuşma yapmıştır. İtalya'da demokrasinin gelişimi için yardım edeceklerini ve hiçbir şekilde faşizm ile anlaşmayacaklarını belirten Hull, zorlama yapmayacaklarını ve İtalyan halkının kendi idaresini özgürce seçmeleri için fırsat vermek amacında olduklarını ifade etmiştir.[1520]

21 Nisan 1944'te İtalya'da Alman cephesi tamamen çökmüş[1521] ve Müttefik orduları 4 Haziran 1944'te, İtalyanlar için maddi ve manevi tüm bağların birleştiği yer olan[1522] Roma'ya girmiştir.[1523]

Mussolini de Roma'nın düşmesinin ardından bir mesaj yayınlamış ve Roma'nın düşüşünün İtalyanların mücadele etme konusundaki azmini ve gücünü artıracağını, bu amaçla da bütün tedbirlerin alındığını ifade etmiştir.[1524] İtalya'nın teslimi antlaşması, faşizmin yerini alabilecek rejimlerin önlenmesi amacıyla sadece İngiltere ve ABD ile yapılmıştır.[1525] ABD Başkanı Roosevelt, Roma'nın düşüşünün ardından "Mihver hükümet merkezlerinden birini ele geçirdik. Diğer ikisini yani Berlin ve Tokyo'yu da zaptedeceğiz." demiş ve İtalya'nın durumu hakkında şunları söylemiştir:

"*İtalya, bünyesini büyük bir askeri imparatorluk kurmaya teşebbüs etmek suretiyle büyültemez. İtalyanlar her ne kadar topraklarına sığınıyorsalar da bu, başkalarının topraklarını saha bulmak veya nefes almak için fethe kalkışmaya teşkil etmez. Bahusus ki başkaları da topraklarının fethedilmesine razı olmazlar. Müstakil İtalya'nın devamlı sulha yardım etmesini istiyor ve bunu vaat ediyoruz.*"[1526]

[1520] **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1944, s. 2.
[1521] Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 88.
[1522] Roma'nın ele geçirilmesi hem Mussolini açısından hem de Hitler açısından moral bozucu olacağı kesindir. Ömer Rıza Doğrul, "Roma harbi", **Cumhuriyet**, 24 İkincikanun 1944, s. 3. Roma'nın ele geçirilmesinin manevi önemine vurgu yapan Necmeddin Sadak da Müttefiklerin Hristiyanların kalben bağlı olduğu bu şehrin alınmasından ötürü kazançlı olduğunu ifade etmiştir. Necmeddin Sadak, "Roma'nın Alınması Manevi Değeri Büyük Bir Zafer ve Yeni Bir Safha Başlangıcıdır.", **Akşam**, 6 Haziran 1944, s. 1.
[1523] **Tanin**, 4 Haziran 1944, s. 1.
[1524] **Ulus**, 6 Haziran 1944, s. 3.
[1525] Ataöv, "Soğuk Harb'in Doğuşu:…", s. 311.
[1526] **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1944, s. 3.

İngiltere Dışişleri Bakanı Eden mecliste yaptığı konuşmada İtalyan imparatorluğunun yeniden dirilmemesi adına sömürge bölgelerinin İtalya'ya geri verilmeyeceğini ifade etmiştir. İtalya'nın 1934 yılından beri doymak bilmeyen değişik ani siyaseti, müttefikleri bunu yapmaya itmiştir.[1527] 18 Temmuz 1944'te İtalya'da tüm faşist kurumları ortadan kaldıran, faşist idarecilerin cezalandırılmasını öngören ve faşist idare yüzünden zenginleşen herkesin cezalandırılmasına imkân veren bir kanun yayımlanmıştır.[1528] 19 Temmuz 1944'te ise İtalya, Müttefik devletlerin Umumi Akdeniz karargâhına ev sahipliği yapmıştır.[1529] 16 Ağustos 1944'te de müttefiklerin işgali altında olan yerlerin fiili idaresi İtalyan hükümetine bırakılmıştır.[1530] Roosevelt ve "*savaştaki acıların sebebi faşizmdir*"[1531] diyen Churchill, 26 Eylül 1944'te yayımlandıkları ortak beyanname ile İtalya'nın özgürce yaşamak ve demokrat milletlerle birlikte işbirliği yaparak aynı amaçlar için mücadele etmek azminde olduğunu ispat etmiş olduğunu belirterek özgür ve müstakil bir devlet olarak kabul edildiğini açıklamışlardır.[1532]

Almanları kendisini dinlememekle suçlayan ve kendisini dinleyen tek kişi olmakla beraber Hitler'in kendisi gibi savaşın merkezini hemen Akdeniz'e getirme konusundaki olumsuz tutumunu yanlış olarak gören Mussolini, savaşın Akdeniz'e gelmesi halinde Mısır, İspanya ve Türkiye'nin kendileri ile geleceğini, bu sayede de başarılı olacaklarını iddia etmiştir. Hitler'in Sovyet Rusya'ya olan saldırısına da karşı durduğunu vurgulayan Mussolini, Hitler'in "*dünyanın en kurnaz ve en becerekli devlet adamı*" olarak nitelendirdiği Stalin'in tuzağına düştüğünü belirtmiştir.[1533] Hitler'i suçlayan sözleri bir tarafa, İtalya'yı, Almanya'nın yanında savaşa sokma cesareti ve kararlılığını gösteren Mussolini, kıyafet değişikliği yaparak İsviçre'ye geçmeye çalışırken 27 Nisan 1945'te İtalya-İsviçre sınırında yakalanmıştır.[1534]

[1527] Nadir Nadi, "İki dava", **Cumhuriyet**, 7 Birinciteşrin 1944, s. 1.
[1528] **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1944, s. 3.
[1529] **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1944, s. 1.
[1530] **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1944, s. 3.
[1531] **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1944, s. 3.
[1532] Beyannamede İtalya'nın ekonomisini düzeltmek için müttefiklerin her yardımda bulunacağı, İtalya'nın son Almanın çıkması üzerine özgürce seçim yapması ve İtalya'nın özgür milletler arasında tam mevkiini işgal etmesinin temenni edildiği belirtilmiştir. **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1944, s. 1.
[1533] **OOBM**, Vol. XXXII, s. 173.
[1534] **Tanin**, 28 Nisan 1945, s. 1.

Mussolini'nin yakalandığı gün[1535] aynı zamanda İtalya Başvekili Bonomi de Milano, Torino ve Cenova gibi önemli şehirlerin kurtarıldığını ilan ederken bazı Faşist liderlerin de yakalandığını ifade etmiştir.[1536] Mussolini, yapılan sorgunun ardından idama mahkûm edilmiştir.[1537] Mussolini, 29 Nisan 1945'te metresi Clara Petacci, eski İçişleri Bakanı Buttarini Guidi, Faşist Parti Genel Sekreteri Paolini, İaşe Bakanı Mezzasoma, işgal sırasında Roma'da faşist liderliği yapan Borrocu ve Faşist Parti'nin 1943 yılına kadar genel sekreterliğini yapan Scorza ile kurşuna dizilmiştir. Ayrıca Farinacci de yargılama sonrasında Milano'da idam edilmiştir. Mussolini'nin cesedi daha sonra Lorezza Meydanı'nda halka teşhir edilmiştir.[1538] Mussolini'nin ölümüne dair *Cumhuriyet*'te hayatını kaleme alan uzun bir yazı yayımlanmıştır.[1539]

Hitler'in, Mussolini'yi kurtarması ve İtalya'nın kuzeyinde yeni devletin başına geçirmesi yetmemiş, müttefiklerin saldırıları karşısında Almanya'nın yetersiz kalması Mussolini için sonu hazırlamıştı. 30 Nisan 1945'te Hitler intihar etmesinin ardından[1540] 2 Mayıs'ta Almanya teslim olmuştur.[1541] 7 Mayıs'ta ise Alman General Jodl'un Almanya adına kayıtsız ve şartsız teslim antlaşmasını imzalamasıyla Avrupa'da savaş sona ermiştir.[1542]

[1535] Mussolini'yi yakalayan Vatanseverler Müfrezesi adlı birliğin komutanı basına verdiği demeçte Mussolini'nin yakalanışını anlatmıştır. Mussolini'nin kendisine yaklaşan subayları, kendini kurtarmak adına geldiğini zannettiğini ve 25 yaşındaki metresi Clara'ya sarıldığını ifade eden komutan, subayların öldürmek üzere geldiğini anlayınca Mussolini'nin sarsıldığını ifade etmiştir. Kurşuna dizilme öncesinde ise Mussolini, "*hakkınız yok, hakkınız yok*" diyerek ölümünü engellemeye çalıştığını ancak gözleri bile bağlanmadan kurşuna dizildiğini belirtmiştir. **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1945, s. 1, 3.

[1536] **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1945, s. 1.

[1537] Mussolini, idam kararını duyduğunda şu sözleri haykırmıştır: "*Beni serbest bırakın, size bir imparatorluk vereyim.*" **La Sentinella**, 4 Maggio 1945, s. 1.

[1538] **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1945, s. 1, 3; "*... bir duvar dibinde, göğsüne dayanan makineli tüfek namlısı karşısında 'hakkınız yok, hakkınız yok' diye bağırmış; 'onu öldürmeyiniz' diyen metresinin kolları arasında can vermiş, bu onun hakka, ilk ve son inanışı ve sevgilisinin kollarında ölmek de onun son saadeti olmuştur. Mussolini'nin cesedini, Milano'ya faşizmin beşiğine getiriyorlar. Orada önce bir fener direğine başa aşağı asıyorlar. Bir ihtiyar kadın ölüsüne 5 kurşun sıkmak kahramanlığını gösteriyor. Sonrası daha fecidir: Halk, onun suratına tükürüyor ve cesedini çiğniyor.*" "Putların Devrilişi", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1945, s. 2; **Ulus,** 30 Nisan 1945, s. 1; **Akşam**, 30 Nisan 1945, s. 1-2; **The Evening Star**, 30 Nisan 1945, s. A-3; Smith, **Mussolini**, s. 513.

[1539] **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1945, s. 2.

[1540] **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1945, s. 1, 3; **Ulus**, 30 Nisan 1945, s. 1; **Vakit**, 30 Nisan 1945, s. 1.

[1541] Akşam, 3 Mayıs 1945, s. 1; **Ulus**, 3 Mayıs 1945, s. 1, 3; **The Wilmington Morning Star**, 3 Mayıs 1945, s. 1; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 93.

[1542] **Akşam**, 8 Mayıs 1945, s. 1; **Vakit**, 8 Mayıs 1945, s. 1; **Ulus**, 8 Mayıs 1945, s. 1, 3; **The Evening Star**, 7 Mayıs 1945, s. 1; Jacobsen, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci**…, s. 93.

2.2. Soğuk Savaşın Başlarında Kurulmaya Çalışılan İlişkiler

İkinci Dünya Savaşı döneminde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün öncülüğünde Türk dış politikası, ilerigörüşlülük kimliğinde olmuş ve maceracılıktan uzak kalmıştır.[1543] Üç büyük güç Almanya, İngiltere ve Sovyet Rusya baskıları karşısında hareket özgürlüğünü sağlayan savaş dışında kalma başarısı gösteren Türkiye,[1544] Avrupa'da yayılan demokrasi havasından etkilenerek bu dönemde çok partili hayata geçiş sürecini başlatmıştır. Savaşın mağlup tarafında bulunan İtalya'da ise faşist ideoloji ve lideri Mussolini devrilmiş, yerine demokrasi kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde iki birbirine karşı güvensiz ve temkinli bir siyaset izleyen Türkiye ve İtalya, savaş sonrasında yakınlaşma çabasına girişmiştir.

Bu konuda ilk adım savaş henüz resmen bitmeden Türkiye'den gelmiştir. Roma'da kurulan gayri resmi hükümetin ardından ilişkilerin yeniden kurulmasını sağlamak amacıyla Şükrü Saraçoğlu, Roma'ya bir Büyükelçi gönderme isteğinde olduğunu ve istişarede bulunmak amacıyla Roma'da hangi devletlerin temsilciliği olduğunu Ankara Büyükelçisi Rocco'ya sormuştur.[1545] 9 Ekim 1944'te ise İtalya'nın Ankara elçiliğine Ginliano Colla tayin edilmiştir.[1546] 18 Mart 1945'te İtalya, Türkiye dâhil olmak üzere birçok ülkeye siyasi temsilciler tayin etmeye karar vermiştir.[1547]

İtalyan *Affari İnternazionali*, Türkiye ve İtalya arasındaki ilişkilerin seyri hakkında bir haber yayımlamıştır. Haberde İtalya'nın Avrupa ve Akdeniz'deki yeni görevinin, Türk-İtalyan ilişkilerinin realist bir görüşle Ankara ve Roma arasında müzakere edilerek gözden geçirilmesi olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin Akdeniz'in en büyük devletlerinden biri olarak belirtildiği haberde, Türk diplomasinin realist görüşünden övgüyle bahsedilmiş, İtalya'nın zayıf durumuna vurgu yapılarak mevcut durumunun Akdeniz havzasındaki küçük milletler için daima bir garanti teşkil ettiğinin Türkiye tarafından görülmesinin gecikmeyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye ve İtalya'nın, İngiltere ve Sovyet Rusya gibi iki büyük

---

[1543] Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış**…, s. 185.
[1544] Deringil, **Denge Oyunu**, s. 389.
[1545] **DDI**, Decima Serie, Vol. I, 326, 7 Ağustos 1944, s. 405.
[1546] **Cumhuriyet**, 10 Birinciteşrin 1944, s. 3.
[1547] **Cumhuriyet**, 19 Mart 1945, s. 3.

devlet arasında herhangi bir anlaşmazlık çıkması halinde Akdeniz ve Avrupa aleyhinde bir oluşumdan kaçınmasında menfaat sağladıkları vurgulanmıştır.[1548]

Temmuz 1945'te *Cumhuriyet*'te İtalya'nın mevcut durumunu ele alan bir makale yayımlanmıştır. Makalede müttefikler ile İtalya arasında imzalanan 1 Ekim 1943 tarihli deklarasyon hükümleri uyarınca İtalya'nın hareket ettiği ve bu doğrultuda müttefiklerin İtalya'yı boşaltmaya karar verdiği ifade edilmiştir. Ancak bu durumun İtalya'nın kalkınmasında faydalı olmayacağı, kalkınmanın başlamasında barış şartlarının uygulanmasının ve dış yardımın gerekli olduğu vurgulanmıştır.[1549] İtalya'nın 1945 yılı içerisindeki durumu Türk basını tarafından yakından takip edilmiştir. Yine *Cumhuriyet*'te yer alan bir makalede İtalya'nın göze girmek için büyük çaba harcadığı, Cavour ve Garibaldi gibi İtalyan liderlerinin mirasının, Hitler'in tahakkümü altına giren "*şarlatan*" Mussolini ile beraber yıkıldığını, İtalya'nın Uzak Doğu'ya askeri birlik göndermekle bazı tavizler koparmaya çalışarak "*Müttefiklerin* müttefiki" olmaya çalıştığı ifade edilmiştir.[1550]

Türkiye ile İtalya arasında İlişkilerin yeniden kurulması yolunda adımlardan birisi de İtalya'nın yeni Ankara elçiliğine Comte Alberto Marchetti di Muriaglio'nun atanması olmuştur. Basında Marchetti'nin 31 Haziran'da Türkiye'ye geleceği duyurulmuştur.[1551] İtalya'nın Ankara elçiliğine atanan Marchetti, 3 Temmuz 1945'te İtalya'dan kalkan özel bir uçakla Ankara'ya gelmiş, havaalanında hükümet adına

---

[1548] **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1945, s. 3.

[1549] Ömer Rıza Doğrul, "İtalya'nın durumu ve İstikbali", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945, s. 3.

[1550] Yazıda İtalya, 1939'da tarafsız, savaş dış mihver müttefiki, savaşta mihver müttefiki yani düşman, 1943'te kayıtsız şartsız teslim olduktan sonra müttefiklerin savaş ortağı, 1945'te ise müttefiklerin müttefiki olarak değerlendirilmiştir. "İtalya göze girmek istiyor", **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1945, s. 2.

[1551] **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1945, s. 3; İtalya daha önce Ankara'ya elçi olarak gönderilmek üzere Cora hazırlanmış ancak daha sonra başka bir memuriyete atanması dolayısıyla Alberto Marchetti'nin atanması adına Türkiye'nin görüşü sorulmuştur. **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44182-209481-15, Belge Tarihi: 27.03.1945; İtalya'nın Madrid Büyükelçisi Paulicci di Calboli, 28 Eylül 1944'te Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Visconti Venosta'ya gönderdiği telgrafta Cora'nın cevap hakkını saklı tuttuğu ve Cora'nın atanması adına Dışişleri Bakanından onay istediğini yazmıştır. Türk Dışişleri Bakanı'nın Roma'ya Büyükelçi atanması ile ilgili isteklerinin olduğunu doğruladığı ancak Roma'daki yabancı diplomatik temsilcilerin Türk hükümeti ile iletişim kuramamasından kaynaklanan zorluklar olduğuna dikkat çekmiştir. **DDI**, Decima Serie, Vol. I, No: 436, 28 Eylül 1944, s. 525; Venosta da Rocco'ya gönderdiği cevapta Türk Dışişleri Bakanı'na Roma'ya Büyükelçi atanması konusunda verdiği güvenceler için teşekkür etmiş, Türkiye hariç tüm tarafsız devletlerin Roma'da temsil edildiğini ancak sorunun Müttefiklerin Roma, Londra ve Washington arasında doğrudan diplomatik temsilci değişimi yapma kararından kaynaklandığını belirtmesini söylemiştir. **DDI**, Decima Serie, Vol. I, No: 456, 5 Ekim 1944, s.542-543.

Protokol Genel Müdürü Behçet Özdoğancı, Dışişleri Nazırı adına Özel Kalem Müdür Vekili Cevad Ülken ve İtalyan elçiliği erkânı ve memurları tarafından karşılanmıştır.[1552] 13 Temmuz 1945'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, itimatnamesini sunmak üzere gelen İtalyan elçisi Marchetti'yi resmi törenle kabul etmiştir.[1553] Kabul töreni esnasında Dışişleri Bakan Vekili Nurullah Esad Sümer de hazır bulunmuştur.[1554]

Marchetti, 1 Ağustos 1945'te Dışişleri Bakanı De Gasperi'ye gönderdiği telgrafta Türk şahsiyetlerle kurduğu ilk temaslarda İtalya'ya karşı anlayış ve sempati eksikliğinin olmadığını, iki ülke arasında dostane ve açık işbirliği temelinde ilişkiler kurma niyetlerinin olduğu izlenimini edindiğini belirtmiştir. Türklerin, İtalyanlar ile olan 1911 Trablusgarp Savaşı'nı, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu'daki niyetlerini unutanların az sayıda olduğunu ifade eden Marchetti, İngilizler tarafından desteklenen faşizme yönelik yaygara'dan ortaya çıkan korkunun unutulmadığını ifade etmiştir. Türkiye'nin Oniki Ada'daki İtalyan faaliyetlerinden kaygı duysa da düşmanlığı artırdığını ancak İtalya'nın çöküşüyle bu duyguların da kaybolmaya başladığını belirtmiştir. Müttefiklerin İtalya'ya olan yardımlarının zaman zaman güvensizlik ve şüpheleri yeniden ortaya çıkarsa da İtalya'nın Türkiye'ye korku salmadığını, -en azından belli bir süre için- salmayacaklarını vurgulamıştır. Marchetti, İtalya'nın çalışmasıyla, disipliniyle, karakteriyle, titizliğiyle, cesaretiyle, gerçeklik duygusuyla ve organizasyon ruhuyla dünyanın dikkatini yeniden çekeceğini ifade etmiştir. Kendisinin de İtalya'nın iyileşme yeteneği ve iradesine insanları ikna etmeyi ilk görev olarak kabul ettiğini belirten Marchetti, buna uygun bir zemin bulabileceğine dair umudu olduğunu vurgulamıştır. Türk politikasında temel sorunun Sovyet Rusya kâbusu olduğunu akıllarında tutmak gerektiğini ifade eden Marchetti, Türkiye'nin komşusuna karşı bir denge oluşturmak için her yolu aradığını ve bunu İngiltere'de bulmayı umduğunu belirtmiştir. Akdeniz'in bir Slav denizi olmasına karşı Türkiye ve İtalya'nın eşit ve ortak çıkarlarını olduğunu ifade ederken Türkiye'nin, İngiltere, Yunanistan ve İtalya'nın yanında yer almasını beklediğini öne sürmüştür. Marchetti, Türk-İtalyan işbirliğini hayat geçirme

---

[1552] **Akşam**, 4 Temmuz 1945, s. 2; **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1945, s. 3.
[1553] **Vakit**, 14 Temmuz 1945, s. 4.
[1554] **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1946, s. 1.

konusunda askeri politika ve saf politika özelinde mümkün görmediğini, mevcut şartlar altında kültürel ilişkilerin bile kayda değer şekilde gelişme şansının az olduğunu ifade etmiştir.[1555] Marchetti'nin iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelik istekli olduğu görülmüştür.

Marchetti, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği görevine getirilen Feridun Cemal Erkin'i tebrik ziyaretinde Türk-İtalyan ilişkilerine dair gerçekleştirdikleri konuşmayı Dışişleri Bakanı Gasperi'ye anlatmıştır. Erkin'i Genel Sekreter yardımcısı olduğundan beri tanıdığını, İtalya'ya karşı herhangi bir sempati duymamasını, hırslı ve tutkulu olduğu öne çıkaran Marchetti; aynı zamanda zeki, çalışkan ve inatçı bir iradeye sahip bir adam olarak nitelendirmiştir. Akdeniz'in başkasının denizi olmaması için Türkiye ve İtalya'nın dürüst bir işbirliği yapmasının gerekliliğini ya da en azından bu isteği sürmek ve altını çizmek, sorunla ilgili gelişmeleri İtalya'nın da takip ettiğini söylediğini ifade etmiştir. Erkin'in kendisini anlayışla takip ettiğini ve karşıladığını ifade eden Marchietti, İtalya'nın Montrö'yü düzenlemeyi amaçlayan konferansa[1556] katılmayı müttefiklere bildirip bildirmediğini sorduğunu ve kendisinin bilmediğini, Roma'ya soracağını söylediğini belirtmiştir.[1557]

1946'ya gelindiğinde İki ülke arasında yaşanan önemli olaylardan birisi de 8 Şubat 1946'da Türkiye Büyükelçisi Cemal Hüsnü Taray'ın bir opera gösterisi sırasında yaşananların Avrupa basınına yansıması olmuştur. Cemal Hüsnü Taray'ın, Sahnede rolünü oynayan baş tenor tarafından saldırıya uğradığı haberlerinin yayılması üzerine Roma polisinin olayı incelemeye aldığı belirtilmiştir. Yapılan inceleme sonrasında Cemal Hüsnü Taray'ın, olayın gerçekleşmesinden sonra operaya gittiği ve olayın kendisiyle bir ilgisi olmadığı açıklanmıştır.[1558] İtalyan gazeteleri de iddiaların yanlış olduğunu ifade etmiştir. *Il Giornale del Mattino* olayı ele alırken

---

[1555] **DDI**, Decima Serie, No: Vol. II, No: 376, 1 Ağustos 1945, s. 503-504.

[1556] Stalin, Montrö'nün değiştirilmesi konusundaki teklifini 1943 yılının sonundaki Tahran konferansında teklif etmiş ancak savaş şartları içerisinde olunduğundan ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Bu talep daha sonra Moskova, Yalta ve Postdam konferanslarında da gündeme getirilmiştir. İsmail Köse, "Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri: 1945-1946 Notaları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XLVII, S. 4, 2019, s. 1125-1333.

[1557] **DDI**, Decima Serie, Vol. II, No: 651, 31 Ekim 1945, s. 920-921.

[1558] **Tanin**, 9 Şubat 1946, s. 3.

Taray'ın isminin olaya yanlışlıkla karıştırıldığını ve hiçbir ilgisinin olmadığını açıklayarak olayın gelişimini açıklamıştır.[1559]

İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin, 21 Şubat 1946'da Avam Kamarasında yaptığı açıklamada dünya siyasetine ilişkin bazı açıklamalarda bulunmuştur. Konuşmasında Türkiye ve İtalya'nın durumlarına da değinen Bevin, İtalya'nın yeniden milletler arasına faydalı olarak dönmesi için hiçbir yardımı esirgemeyeceklerini ancak bu noktada komşularına da zarar vermek istemediklerini, İtalya'ya 'Mussolini İtalyası' olarak bakmadıklarını belirtmiştir.[1560] Türkiye'nin de özgür ve müstakil yaşaması konusunda istekli olduklarını belirten Bevin, Türkiye ile Rusya arasındaki sınır ve Boğazlar sorunlarını teessüfle karşıladıklarını ifade ederek iki ülke arasındaki antlaşmanın yenilenmesini arzu ettiklerini açıklamıştır.[1561] Başbakan Şükrü Saraçoğlu da Bevin'e Türk milleti ve şahsı adına teşekkür etmiş, sözlerinin iki ülke arasındaki dostluk bağlarını kuvvetlendirdiğini ve artırdığı ifade etmiştir.[1562]

2.3. İtalya'da Demokratik Seçimler ve Sonrası

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım, birçok ülkede demokrasi adına olumlu gelişmelere de neden olmuştur. Bu ülkelerden biri olan İtalya'da Mussolini'yi iktidara getirerek yıkımın nedenlerinden biri olarak görülen İtalya Kralı Vittorio Emanuele'in tahttan feragat edeceğine dair basında haberler çıkmaya başlamıştır.[1563] İtalya kralı, tahttan feragat ettiğini belirten belgeye ilaveten bir de mektup kaleme almıştır. Mektupta tahttan feragat etmesinin nedenlerine değinen kral, İtalya'nın içinde bulunduğu mevcut durumun sorumlusu olarak verdikleri sözleri tutmamakla itham ettiği Müttefikleri göstermiştir.[1564] Kral, 5 Haziran'da resmen yetkiyi devretmiş, Mareşal Badoglio da Başbakan sıfatıyla bu durumu onaylamıştır. Kralın yetkileri ise oğlu Prens II. Umberto'ya geçmiştir.[1565]

[1559] **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1946, s. 3.
[1560] **La Nuova Stampa**, 22 Şubat 1946, s. 1
[1561] **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1946, s. 1, 3.
[1562] **Cumhuriyet**, 7 Mart 1946, s. 1, 3.
[1563] **Akşam**, 6 Mayıs 1946, s. 1.
[1564] **Vakit**, 11 Mayıs 1946, s. 7.
[1565] **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1944, s. 3; **Ulus**, 6 Haziran 1944, s. 1; **La Stampa**, 6 Haziran 1944, s. 1.

Mareşal Badoglio, Savoia hanedanına[1566] bağlılık bildirmeyen ve faşizme karşı duruşuyla bilinen eski Başbakan Angello Bonomi'nin baskıları sonucu, 9 Haziran'da Umberto'ya hükümetin istifasını sunmuştur. Umberto da yeni hükümeti kurma görevini Bonomi'ye vermiştir.[1567] Bonomi yeni kabineyi kısa sürede kurmuştur.[1568] Bonomi, 11 Ağustos günü istifa etmek istemiş ise de kabine buna engel olmuş[1569] ancak istifa baskıları artarak devam etmiş,[1570] neticede Bonomi istifa etmiştir. [1571]

Bonomi'nin istifası üzerine İtalya'da bir hükümet bunalımı ortaya çıkmıştır. Türk diplomatik çevreleri de İtalya'daki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Londra Büyükelçisi Ruşen Eşref Ünaydın, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta İtalya'nın Londra Büyükelçisi ile yaptığı görüşmeyi anlatmış ve İtalya'nın mevcut durumuna ilişkin izlenimleri aktarmıştır. İtalyan Büyükelçi, İtalya'daki hükümet krizinin halledileceğini ümit ettiğini, her ülkede olduğu gibi İtalya'da da komünist faaliyetlerin olduğunu ve bireysel olarak İtalyanların komünist olamayacaklarını, görünenlerin de az olduğunu vurgulamış, onların da müttefikler tarafından destek göremedikleri için kendilerini korumak amacıyla komünist olduklarını yoksa gelecekte komünizm destekçisi olmayacaklarını ifade etmiştir. Mussolini'nin İtalya'yı yok yere Fransa, Yugoslavya, Yunanistan ile düşman ettiğini, gereksiz yere savaş ve fetih yüzünden ülkeyi ve milleti zarara uğrattığını ifade ederken İtalya'ya ait olan sömürgelerin bile İtalya'da kalmasının şüpheli olduğunu vurgulamış, Oniki Ada'yı bile koruyamayacaklarını, bunların da kısmen Türkiye ve Yunanistan'a verileceği söyleminde bulunmuştur. Görüşmenin sonunda Türkiye'ye de değinen

---

[1566] Savoia Hanedanı, 11. yüzyılda ortaya çıkan bir hanedan olup İtalya birleştikten sonra 85 yıl hüküm sürmüştür. İtalya Kralı olan üyeleri ise II. Vittorio Emanuele, I. Umberto, III. Vittorio Emanuele ve II. Umberto'dur. II. Umberto, İtalya'da 1946'da Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle tahttan indirilmiş ve hanedanın yönetimi son bulmuştur. https://en.wikipedia.org/wiki/House_of_Savoy (Erişim Tarihi: 13.03.2024); *Ulus*'ta da Savoia Hanedanı ve İtalya'nın birlikteliğine dair bir yazı kaleme alınmıştır. "Savoie Hanedanı ve İtalya", (Çev. Şinasi Nahit Berker), **Ulus**, 28 Temmuz 1943, s. 2, 4.

[1567] **La Stampa**, 10 Haziran 1944, s. 1; **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1944, s. 1.

[1568] Kabinede Komünist lider Toggliati, Kont Sforza ve Prof. Croce gibi isimler yer almıştır. **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1944, s. 3.

[1569] Bonomi'nin istifa kararı almasında acele ve zorunlu olarak alınması gereken kararları alacak güçte olmadığını düşünmesi etkili olmuştur. **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1944, s. 1, 3.

[1570] **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1945, s. 3.

[1571] Bonomi, 7 Aralık 1944'te kabineyi yeniden kurmuş olsa da görev süresi 12 Haziran 1945'te son bulmuştur. **Akşam**, 13 Haziran 1945, s. 1.

Büyükelçi, dostane ve takdir edici cümleler kurmuş, Türk hükümetinin izlediği akılcı politikanın İtalya'da herkes tarafından beğenildiğini ifade etmiştir.[1572]

İtalya'daki hükümet krizine daha sonra müttefikler dâhil olmuş ve İtalyan halkının bizzat kendi yönetimini seçinceye kadar anayasa dâhilinde geçici bir hükümetin kurulması konusunda karar almışlardır. Ayrıca bakanların da mütareke kararlarına uyacağı haberleri basında yer almıştır.[1573] Yeni İtalyan kabinesini kurmak için ise "*antifaşist mücadelede tanınmış bir adam olan*" Prof. Ferruccio Parri görevlendirilmiş ve 19 Haziran 1945'te bakanların listesini kral vekili Prens Umberto'ya takdim etmiştir.[1574] Parri'nin altı partiden birleştirerek kurduğu kabinenin oluşumu[1575] yaklaşık altı hafta sürmüş ve İtalya'da bu dönemde siyasi hayat felce uğramıştır.[1576] Kabine üyelerinden Başbakan Yardımcısı Nenni, Başbakan Parri'nin Cumhuriyet kuracağını ifade etmiştir.[1577] Parri, İngiliz basınına verdiği özel röportajda İtalya'nın zor durumda olduğunu, işçilere ödenen ücret ile artan fiyatlar arasında dengenin kurulamadığını, fabrikalara kömür temin etmenin ve işçilere iş bulmanın en önemli sorunları olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun düzelmesinin İngiltere ve Amerika'nın yapacağı yardımlara bağlı olduğunu belirten Parri, İtalya'nın tek varlığının ise günden güne güçlenen kendi işçi sınıfları olduğunu ifade etmiştir.[1578] Parri ayrıca İtalya'nın amacının barışa kavuşmak olduğunu, bir lütuf olarak değil ancak liyakatinin bir ödülü olarak müttefik devlet statüsünü almak istediğini bir kere daha dile getirmiştir.[1579]

İtalya'da seçimler, 2 Haziran 1946'da yapılmıştır.[1580] İtalyanların krallığa devam ya da faşizme sırtını dönerek cumhuriyet arasında kaldığı bu seçimde, İtalyan kadınları ve erkekleri siyasi, toplumsal ve ekonomik hususları belirleyecek meclis üyelerini de belirleyeceği basına yansımıştır. Mussolini iktidarından sonra ilk defa

---

[1572] **DBTDA**, Fon Kodu: 534, Yer Bilgisi: 37193-149243-9, Belge Tarihi: 12.12.1944.
[1573] **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1945, s. 1.
[1574] **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1945, s. 1.
[1575] Kabine, Parri'nin lideri olduğu Hareket Partisi üç, Hristiyan demokratlar dört; Sosyalist, Komünist, Liberal ve İşçi Demokrat partileri de üç üyeden oluşmuştur. *Times*, bu kabineyi "*Milli denilebilecek bir hükümet olarak*" değerlendirmiştir. **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1945, s. 3.
[1576] Ömer Rıza Doğrul, "İki buhran", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1945, s. 3.
[1577] **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1945, s. 3.
[1578] **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1945, s. 3.
[1579] **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1945, s. 3.
[1580] **Vakit**, 1 Haziran 1946, s. 1.

gerçekleşecek olan bu ulusal seçimlerde, eski İtalya kralı Vittorio Emanuele'in istifasından sonra güçlenen kral yanlısı parti ile tarafsız gözlemcilerin daha önde gördüğü cumhuriyetçiler yarışmıştır. Seçim öncesi II. Umberto bir beyanname yayımlamıştır. Beyannamede İtalyan milletinin özgürce vereceği kararı kabul edeceğini ve krallık yeniden kurulacak olursa bunun mesuliyetini yürürlükte olan kanunlara göre üzerine alacağını belirten kral, cumhuriyetçilerin içinde hükümet şeklinin değişmesini zorunlu olarak gören temiz ve iyi kalpli insanların olduğunu bildiğini ifade etmiştir.[1581] 5 Haziran 1946'da açıklanan seçim sonucunda İtalyan halkının çoğunluğu cumhuriyeti tercih etmiştir.[1582] İtalya İçişleri Bakanı Romita, sonuçları Kral Umberto'ya bildirmiş, Umberto da İtalya'dan ayrılmak için hazırlıklara başlamıştır. İtalya Başbakanı Gasperi de seçim sonuçlarının ardından radyodan bir konuşma yapmıştır. Seçimin tamamen kanunlara uygun olduğunu ve herhangi bir yerden müdahale yapılmadığını belirten Gasperi, sonuçlara ilişkin yapılacak itirazların kanunlara uymayacağını ifade etmiştir.[1583]

Seçimin ardından İtalya'da krallık lehine bazı gösteri ve yürüyüşler yapılsa da polisler ve müttefik askerlerinin müdahalesiyle sona ermiştir.[1584] Seçimin resmi sonuçlarının bazı bölgelerden geç gelmesi üzerine cumhuriyetin ilan edilmesi ertelenmiş[1585] ve nihayetinde 9 Haziran'da İtalyan radyolarından yapılan yayınlarda 10 Haziran saat 18.00'da cumhuriyetin ilan edileceği duyurulmuş [1586] ve referandum sonuçlarının[1587] açıklanmasının ardından İtalya'da 10 Haziran 1946'da resmen cumhuriyet ilan edilmiştir.[1588] Ardından Yargıtay Başkanı Giuseppe Pagno tarafından krallığın resmen bittiği ilan etmiştir.[1589] İtalyan Kralı Umberto da referandum sonuçlarının ardından bir konuşma yapmış ve halkın isteğine karşı koyacak durumda olmadığını, belki bir gün İtalyanların mevcut rejim içerisinde krallık düşüncesinin yaşayabileceğini düşündüğünü ancak kralcıların ülke çıkarlarını

[1581] **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1946, s. 1, 3.
[1582] **La Nuova Stampa**, 7 Haziran 1946, s. 1.
[1583] **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1946, s. 1, 3.
[1584] **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1946, s. 1, 3.
[1585] **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1946, s. 1, 3.
[1586] **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1946, s. 3.
[1587] Cumhuriyet lehine 10.638.905 oy kullanılırken krallık lehine de 12.672.767 oy kullanılmıştır. **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1946, s. 1.
[1588] **La Nuova Stampa**, 11 Haziran 1946, s. 1.
[1589] **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1946, s. 1.

göz önünde bulundurmaları gerektiğini ifade etmiştir.[1590] Ancak referandumun ardından İtalya'da Kralcılar ile Cumhuriyetçiler arasında karışıklıklar çıkmıştır. Bu karışıklıkların sebebi ise Yargıtay'ın referandumun yönetilmesi şekline itiraz ederek yenilenmesi isteği ve kralın da buna uyarak cumhuriyeti kabul etmemesi olmuştur.[1591] Son İtalya Kralı olan II. Umberto da bu karışıklık döneminde 13 Haziran 1946'da daha önce ailesini gönderdiği Lizbon'a gitmek üzere İtalya'dan ayrılmıştır.[1592] Devlet Başkanlığı görevini de Başbakan Gasperi üstlenmiştir.[1593] 28 Haziran'da ise geçici olarak 68 yaşındaki Henrico de Nicola İtalya Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.[1594] Bu seçimde Cumhurbaşkanının Güney İtalya'dan olmasına özen gösterilmiştir. Bunun sebebi Kuzey İtalya'nın krallık taraftarı olması dolayısıyla Cumhurbaşkanlığına bir güneylinin getirilerek bertaraf edilmek istenmesi olmuştur. Cumhuriyeti ilan ederek Cumhurbaşkanını seçen İtalya, sırasıyla topraklarını korumak, barışa kavuşmak ve BM üyesi olmak amacını gütmeliydi. Çünkü artık yeni bir İtalya doğmuştu.[1595]

Faşizm, yarattığı derin ve köklü ayrılıklar (Güney ve Kuzey) nedeniyle bir bütün olamayan İtalyan milletini, askerleştirerek maceralara sürüklemiş ve kan dökerek şeref kazanma teşvikiyle İtalyan milleti yaratmayı amaçlamıştır. Ancak askerlik yapmak istemeyen ve doğası ile zekâsında tamamen aykırı konularla doldurulan İtalyan milleti, faşizmin amacına ulaşmasını engellemiştir. İkinci Dünya Savaşı ile beraber faşizm, artık İtalya'nın kaderi olmaktan çıkmış ve İtalyan milleti altından kalkması güç zararlara uğradığı savaşın sonucunda meydana gelen demokratik ortamda, krallığın aleyhinde yer alarak cumhuriyeti seçmiştir. Neticede Savaşçı, saldırgan ve totaliter İtalya yerine, barış ve demokrasiyi isteyen bir İtalya doğmuştur.[1596] "*Bir devlet adamından ziyade trajedi oynamaya heveslenmiş bir komedi aktörüne benzeyen*" Mussolini'yi, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan ettiği gün

---

[1590] **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1946, s. 3.
[1591] İtalyan milleti, referandumda neredeyse yarı yarıya bölünmüştür. Bu durumun İtalya'da çatışmaları başlatması kaçılmaz olmuştur. Ömer Rıza Doğrul, "İtalya'nın karşılaştığı tehlikeler", **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1946, s. 3; Kargaşa sırasında iki taraftan da ölenler ve yaralananlar olmuştur. **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1946, s. 1.
[1592] **La Nuova Stampa**, 14 Haziran 1946, s. 1.
[1593] **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1946, s. 3.
[1594] **La Nuova Stampa**, 19 Haziran 1946, s. 1; Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, s. 612.
[1595] Ömer Rıza Doğrul, "İtalyan Cumhuriyeti," **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1946, s. 3.
[1596] Ömer Rıza Doğrul, "İtalyan Krallığının sonu", **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1946, s. 3.

"*Duçe! Duçe!*" diyerek alkışlayan İtalyan milleti, Mussolini'nin *Passo Roma (Roma adımı)* adını verdiği Alman taklidi kalçadan adımlarla yürümeyi öğrenmişti ama Roma lejyonları gibi savaşamamıştı. Trablusgarp'ta Sunusilere yenilen, Yunanistan karşısında çaresiz kalan, Tunus'ta Mareşal Rommel'in yanında roma yürüyüşü yapma hevesiyle dolup taşarken El-Alemeyn'de yenilen İtalyan ordusu için müttefik orduları Tunus'a girince ilk perde kapanmıştı. Müttefik ordularının Sicilya'ya çıkmasının ardından Mussolini devrilmiş, müttefikler İtalyan çizmesinin burnuna ayak basmışlar ve İtalya kayıtsız şartsız teslim olunca ikinci perde de kapanmıştır. İtalya teslim olsa da Almanya, İtalya'nın kuzeyinde savaşa devam etmiştir. Mussolini'yi tutuklu kaldığı otelden kaçıran Almanlar, "*Hitler'in uşağı*" olarak Mussolini'yi tekrar sahneye çıkarsalar da Mussolini'nin ölümüyle üçüncü perde de kapanmıştır. Avrupa savaşı müttefikler lehine biterken İtalya işgal altına girmiş ve geleceğini müttefiklere bırakan bir devlet olmuştu. İşte o İtalya, savaşa girişin yıl dönümü olan 10 Haziran'da Mussolini'yi iktidara getirerek bir kukla haline gelen krallığın yerine cumhuriyeti ilan ederek krallığı da yaşananlardan sorumlu tutmuştur.[1597] Seçim öncesinde ve sonrasında Roma ve Milano başta olmak üzere büyük şehirlerde sokak gösterileri ve grevler ile bunları önlemek için verilen boş çabaların yanı sıra ağır enflasyon, İtalya'nın iç siyasetini şekillendirmede etkili olmuştur. Tüm bunlar 1921 İtalyası ile 1947 İtalyası arasında benzerlik göstermiştir.[1598]

2.4. Türkiye'de 1946 seçimi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da artık tek bir iktidar partisinin yetkilerine ve kontrolüne dayalı merkezileşmiş politikaları sürdürmenin gereği kalmamış, Mihver Devletleri'nin yenilgisi tek parti ideolojilerine ağır bir darbe indirmiştir. Avrupa'da demokratik yolculuk güçlü bir şekilde artarken Türkiye de bu yolculuğun dışında kalmamıştır.[1599]

Türkiye, her ne kadar savaş dışı kalmış olsa da ekonomik olarak bu savaştan oldukça etkilenmiş, iktidarda bulunan CHP içerisinde muhalif sesler artmaya

---

[1597] Abidin Daver, "İtalya'nın serencamı ve İtalyan milletinin son kararları", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1946, s. 1, 3.
[1598] Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**…, C. I, s. 199-201.
[1599] Luca Pietromarchi, **Turchia Vecchia e Nuova**, Valentino Bompiani, Milano 1965, s. 177.

başlamıştır. Bu muhalefet, mecliste tartışılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tartışmaları sırasında günyüzüne çıkmıştır. 7 Haziran 1945'te CHP grubuna, Celal Bayar, Adnan Menderes, Mehmet Fuat Köprülü, Refik Koraltan imzasıyla Türk demokrasi tarihine "Dörtlü Takrir"[1600] olarak geçen bir önerge verilmiş, reddedilmesiyle de muhalefet keskinleşmiştir.[1601] 22 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi[1602] ve 7 Ocak 1946'da ise dörtlü takriri sunan muhalifler tarafından DP'nin kurulması,[1603] Türkiye'de demokrasinin ilerlemesinde etkili olmuştur. 26 Mayıs 1946'da yapılan belediye seçimleri sonucunda CHP, Milli Kalkınma Partisi çekilince tek parti olarak kalmıştır. Yerel seçimlerin erkene alınması, 1946'da seçime hazırlıksız yakalanan DP için iyi bir propaganda süreci olmuştur. 21 Temmuz 1946'da yapılan genel seçimler[1604] ise tartışmalara sebep olmuşsa da[1605] CHP'nin iktidar olmasıyla sonlanmıştır.[1606]

2.5. İlişkileri Kurma ve Sağlamlaştırma Temasları (1946-1950)

İtalya'nın demokratik bir seçim ile cumhuriyeti ilan etmesi ve aynı dönemde Türkiye'de de çok partili hayata yeniden geçişin sağlanmaya çalışması iki ülke demokrasisi açısından dikkat çekmiştir. Bu dönem iki ülke arasında diplomatik atılımların da hızlandığı bir dönem olmuştur. Türkiye Cemal Hüsnü Taray'ın yerine

---

[1600] Dörtlü takrir, CHP geçmişine sahip çıkarken öte yandan parti içerisinde reform yapılmasını istiyordu. Dörtlü takrir, meclis denetimini tam olarak artıracak tedbirlerin aranması, vatandaşların politik hak ve özgürlüklerini anayasanın gerektirdiği şekilde kullanma olanağı sağlanmasını ve tüm parti çalışmalarının bunlara göre yeniden düzenlenmesini içeriyordu. Tekeli, İlkin, **İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, C. III, s. 302-303.

[1601] Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, 8. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 233.

[1602] **Akşam**, 22 Eylül 1945, s. 2.

[1603] **Vakit**, 8 Ocak 1946, s. 1.

[1604] **Akşam**, 21 Temmuz 1946, s. 1; **Vakit**, 21 Temmuz 1946, s. 1, 7;

[1605] Seçim sonuçları geldikçe şehirlerde DP, köylerde ise CHP'nin önde olduğu görülmüştür. Seçim akşamı açıklanması gereken sonuçların üç gün sonra ilan edilmesi, oyların CHP lehine bir değiştirildiği iddiasına yol açmış ve tartışmalar yaşanmıştır. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 233; DP seçimlerin usülsüz olduğuyla ilgili protesto kapmaynası başlatmıştır. Tekeli, İlkin, **İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, C. III, s. 314; Seçimde kullanılan "Açık oy, gizli sayım" uygulaması seçimin şeffaf olmasına gölge düşürmüştür. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/secimler-1939-1950/?pdf=6818 (Erişim Tarihi: 13.03.2024); İtalyan basınında da seçimlerin huzursuz bir ortamda geçtiği, Ankara'da ve İzmir'de ölenlerin olduğuna dair bir haber yayımlanmıştır. **La Nuova Stampa**, 21 Temmuz 1946, s. 4.

[1606] Devlet Bürokrasisinin CHP'ye yakınlığı, DP'nin örgütlenememiş olması süprize mahal vermeden seçimi CHP'nin kazanmasında etkili olmuştur. Ancak seçimlerin baskı ve korku ortamında yapıldığına dair genel genel bir düşünce hâkimdi. Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 18. Basım, (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul 2020, s. 130.

Selim Sarper'i[1607] Roma Büyükelçiliğine tayin etmiştir.[1608] Sarper, 27 Ekim 1946'da İtalya'da Cummhurbaşkanı De Nicola'ya güven mektubunu sunmuştur.[1609] 7 Mart 1947'de Sarper tarafından bir akşam yemeği ziyafeti organize edilmiştir. Bu ziyafete İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile bakanlığın ileri gelenleriyle birlikte Amerikan Büyükelçisi ile eşi de katılmıştır.[1610]

İtalya'nın Türkiye'ye atadığı yeni Ankara Büyükelçisi Renato Prunas 13 Mart 1947'de ailesi ile birlikte Ege adlı vapurla İstanbul'a gelmiştir. Prunas, basına verdiği demeçte Türkiye'ye ilk defa geldiğinden bahsederek Türk-İtalyan ilişkilerine dair şunları söylemiştir: "*Dost ve güzel bir memlekette vazife göreceğimden dolayı son derece bahtiyarım. Türkiye ile İtalya, önümüzdeki barış devresinde daima büyük bir dostluk içerisinde yaşayacaklardır. Zaten Türkiye ve İtalya, Akdeniz sulhu için en esaslı, temel iki devlettir.*" İtalya'nın mevcut durumundan da bahseden Prunas, ülkenin inşaat, tamirat ve imalatı hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra ailesi ve İtalya Başkonsolosu Berri ile birlikte itimatnamesini vermek üzere Ankara'ya hareket etmiştir.[1611]

16 Haziran 1947'de Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin, Roma Büyükelçiliğine tayin edilmiştir.[1612] Erkin, Roma Büyükelçiliğine atanması dolayısıyla 26 Haziran'da Ankara Anadolu Kulübünde geniş katılımlı bir veda kokteyli vermiştir.[1613] Erkin, 28 Haziran'da geniş bir kalabalık tarafından buketlerle Ankara'dan ayrılmış,[1614] 14 Temmuz'da da Ege vapuruyla İstanbul'dan hareket etmiştir.[1615] 28 Temmuz'da, "*uzunca boylu, tok sesli ve gayet sevimli bir şahsiyet olan*" Cumhurbaşkanı Nicola'yı ziyaret ederek itimatnamesini sunmuştur. Nicola, "*şahsiyati bizce malûm ve maruf olan değerli bir diplomatı bize gönderdiği için müftehir ve müteşekkiriz*" diyerek Erkin'i samimi ve rahat bir havada

---

[1607] **Resmi Gazete**, 10 Eylül 1946, S. 6404, Karar No: 4615, s. 11189.
[1608] **BCA**, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 111-56-3, Belge Tarihi: 04.09.1946.
[1609] **Ulus**, 28 Ekim 1946, s. 1.
[1610] **Cumhuriyet**, 8 Mart 1947, s. 3.
[1611] **Cumhuriyet**, 14 Mart 1947, s. 1, 3.
[1612] **Resmi Gazete**, 18 Haziran 1947, Karar Sayısı: 5946, s. 12509; **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1947, s. 3; Ulus, 17 Haziran 1947, s. 1, 4.
[1613] **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1947, s. 3.
[1614] **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1947, s. 3.
[1615] **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1947, s. 2.

karşılamıştır.[1616] Takdim sonrası Büyükelçi ve Cumhurbaşkanı arasında samimi bir görüşme gerçekleşmiştir.[1617] Görüşmede Akdeniz ile Avrupa devletlerindeki komünist partilerin sistemli saldırıları ele alınmış ve Cumhurbaşkanı bu noktada İtalya'daki solcu çabaların endişe verici düzeye ulaştığını ifade ederek batılı müttefiklerin bu tehdidi giderme ya da hiç değilse hafifletmek için çareler araması gerektiğini ifade söylemiştir. Nicola'nın bu sözleri İtalya'nın hala müttefiklerin güdümünde hareket ettiğini göstermektedir. Cumhurbaşkanı, İtalyan sömürgeleri meselesini de gündeme getirmiş ve sömürgelerin faşizm öncesi ve sonrası olarak ayrılması gerektiğini, faşizm sonrasını reddederken öncesini ise adil bir şekilde değerlendirmek gerektiğini belirtmiştir. Erkin ise bu durumu Cumhurbaşkanı'nın kendisine yakınması olarak değerlendirmiş ve bunu şu cümlelerle ifade etmiştir: "*...vaktiyle, güç bir anımızda, Trablusgarp'ı elimizden harp yolu ile alan memleketin Cumhurbaşkanı tarafından bit Türk Büyükelçisine yakınmasını, tanrının yüksek adaletinin bir tecellisi olarak görmekten kendimi alamıyorum.*"[1618] Erkin'in görev yaptığı sekiz aylık süre içerisinde Türkiye-İtalya ilişkilerinde önemli bir sorun yaşanmamıştır.[1619]

İtalya'nın iç siyasetteki gelişmeleri Türkiye tarafından yakından takip edilmiştir. İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Renato Prunas, Sforza'ya gönderdiği telgrafta Başbakan'ın kendisinden İtalya'nın iç durumu ve son gelişmeler hakkında bilgi istediğini yazmıştır. Prunas, hükümet yapısındaki değişikliklerin arttığını, demokratik temellerin güçlendiğini ve uç noktalar arasındaki çarpışma risklerinin azaldığını söyledğini ifade etmiş ve Başbakan'ın kendisini dikkatle dinlediğini belirtmiştir.[1620]

17 Ekim 1950'de İtalya'nın Yeni Ankara Büyükelçisi Luca Pietromarchi Barletta adlı vapurla İstanbul'a gelmiştir. Pietromarchi basına verdiği kısa demeçte,

---

[1616] Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**…, C. I, s. 193.
[1617] **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1947, s. 3.
[1618] Görüşmede CumhurbaşkanI Nicola ve Feridun Cemal Erkin arasında uzun bir musiki sohbeti de geçmiş ve bu konuda karşılıklı görüşlerini paylaşmışlardır. Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**…, C. I, s. 193-195.
[1619] Mithat Olkun, Diplomat ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, **Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 59; Feridun Cemal Erkin'in Washington'a atanmasının ardından bu göreve Hüseyin Ragıp Baydur getirilmiştir. **Ulus**, 12 Ağustos 1948, s. 2; http://roma.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory (13.03.2024)
[1620] **DDI**, Decima Serie, Vol. VII, No: 16, 18 Aralık 1947, s. 13-14.

Türkiye'ye Büyükelçi gelmekten çok memnun olduğunu, İki Akdeniz ülkesi olan Türkiye ve İtalya arasındaki dostluğun takviyesi için elinden geldiği kadar çabalayacağını belirterek itimatnamesini vermeden önce çok bir şey söylemek durumunda olmadığını ifade etmiştir.[1621] Pietromarchi, 26 Ekim'de Anıtkabir'i ziyaret etmiş ve bir çelenk koymuştur.[1622]

2.6. Türkiye'nin Tarafsız Politikası Sonrası Yaşadığı Çıkmazlar: Oniki Ada Tartışmaları ve Boğazlar Meselesi

İkinci Dünya Savaşının ardından ortaya çıkan yeni düzende Türkiye, Batı ve Doğu arasında bir çıkmaza girmiştir. Sovyet Rusya'nın baskıları karşısında bazı milletler kaygı duymaya başlamış ve bunlardan birisi de Türkiye olmuştur. *The Newburgh News*'te çıkan ve Sovyet Rusya'nın ne yapacağına dair fikir yürütülen bir haberde, Çin'den İtalya'ya kadar olan ülkelerde Sovyet Rusya ile sınırı olan ülkelerin büyü kaygı yaşadığı ve bunların başında da Türkiye'nin geldiği belirtilmiştir. Türkiye'nin Asya'nın güneyinde Sovyet nüfuzuna karşı direnen tek ülke olduğu vurgulanırken Balkan ülkelerinin de rahatsızlığına değinilmiş ve bunlardan birisinin de İtalya olduğu belirtilmiştir. İtalya'nın Doğu Akdeniz'de bulunan Oniki Ada'da Sovyet Rusya'nın baskısını hissettiğine değinilen haberde Türk ordusunun silahlandığı ve 1945'te sona eren Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki dostluk antlaşmasının yenilenmesi konusunda yapılan görüşmelerin kesildiği ya da çıkmaza girdiği ifade edilmiştir.[1623] Türkiye, tarafsızlığın ardından yaşadığı yalnızlığı gidermek amacıyla ABD'nin desteğini kazanmaya çaba göstermiştir. Türkiye'nin bu durumu İtalya tarafından da takip edilmiştir. Ankara Büyükelçisi Marchetti, Dişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin ile yaptığı görüşmeyi Dışişleri Bakanı De Gasperi'ye göndermiştir. Marchetti, Erkin'in kendisine Türkiye'nin tarafsızlar arasında olmadığını, İsviçre ve diğerlerinin durumunda olmadığını söylediğini ancak kendisinin buna karşı çıktığını ifade etmiştir. Marchetti, Türkiye'nin konumu ve Akdeniz'deki çıkarları nedeniyle buna itiraz ettiğini belirtirken Erkin, Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilerin hassasiyetinden ve Türk-İngiliz ilişkilerinin inceliklerinden bahsetmiştir. Marchetti, Türkiye'nin kendilerine

---

[1621] **Akşam**, 18 Ekim 1950, s. 2; **Yeni İstanbul**, 18 Ekim 1950, s. 2; **Vatan**, 18 Ekim 1950, s. 3.
[1622] **Son Posta**, 27 Ekim 1950, s. 3.
[1623] **The Newburgh News**, 24 Ağustos 1945, s. 4.

dostça bir dayanışma kanıtı vermesi konusunda ısrar ettiğini ve kendilerine karşı yanlızlık uygulamaması konusundaki isteğini belirtmiştir. Erkin, Türkiye'nin acil bir şekilde İsveç ve İsviçre ile temasa geçmesi gerektiğini öneren Marchetti'ye, bu konu hakkında düşüneceğini söylemiştir.[1624] De Gasperi de gönderdiği telgrafta İtalya'nın Avrupa'nın inşasında fiziki olarak mücadele etmemiş devletleri bile kapsama eğiliminde olduğunu, savaş dışında kalan devletler oldukları için Avrupa'nın genel ihtiyaçlarının belirlenmesi ve yorumlanmasında nitelikli olarak gördüklerini ifade etmiştir.[1625] Marchetti de verdiği cevapta Erkin'in bu konu üzerinde büyük bir kararlılıkla çalıştığını ifade ettiğini aktarırken kendisinin de ne kadar temkinli olursa olsun İtalya'nın istediği anlamda bir Türk duruşundan bir kere daha ısrar ettiğini söylemiştir.[1626]

22 Aralık 1947'de Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, TBMM'de Türkiye'nin dış politikasına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Sadak konuşmasında Türkiye'nin barış yanlısı olduğunu ve barış yanlısı olan devletlerin müttefiki olduğunu, sonuçları gayet açık olan blok siyasetine taraftar olmadığını ve tek bir bloğa bağlı olduğunu, onun da BM olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Sadak, Balkanlarda Türkiye aleyhine yapılan yayınların karşısında Türk basının tutumunu da takdir ettiğini ifade etmiştir.[1627] Sadak'ın bu konuşması İtalyanlar tarafından da yorumlanmıştır. Sadak'ın Balkanlardaki komşularını kızdırmak istemediği, zamanın şartlarına bağlı olarak objektif bir konuşma olduğu belirtilmiştir. Büyükelçi Prunas, Sadak'ın Türkiye'nin karmaşık bir dış politika yönettiğini ya da yürütmek istediğini, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu riskleri en aza indirmeyi, Türkiye'nin tepkilerini yalnızca ulusal çıkarlar zarar gördüğü durumlarla sınırlamayı, ABD yardımlarını sürdürmeyi amaçladığını belirtmiştir. Ayrıca Prunas bu durumu, meşru olsa da naif ve çok zor bir iş olarak ifade edilmiştir.[1628]

Türkiye ile İtalya arasında Milli Mücadele'den bu yana sorun olmayı devam ettiren önemli konulardan birisi de Oniki Ada olmuştur. İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesinin ardından Amerikan basınında Türk basını kaynak

---

[1624] **DDI**, Decima Serie, Vol. IV, No: 118, 7 Ağustos 1946, s. 128-129.
[1625] **DDI**, Decima Serie, Vol. IV, No: 137, 10 Ağustos 1946, s. 155.
[1626] **DDI**, Decima Serie, Vol. IV, No: 145, 12 Ağustos 1946, s. 165.
[1627] **TBMMZC**, D. 8, C. VIII, İ. 2 , s. 118-121; **Son Posta**, 23 Aralık 1947, s. 1, 7.
[1628] **DDI**, Decima Serie, Vol. VII, No: 52, 29 Aralık 1947, s. 66-67.

gösterilerek verilen haberlerde Almanlar ve İtalyanların sürtüşmesinden kaynaklı olarak Oniki Ada'da genel bir kavga ortamı yaşandığı, bu çerçevede nazilerin adaların kontrolünü umutsuz bir şekilde ele almaya çalıştığı belirtilmişti.[1629]

28 Nisan 1945'te Yunanistan, Londra Konferansı'na bir muhtıra vererek Oniki Ada'nın İtalya'dan alınıp kendisine verilmesini istemiştir.[1630] Sovyet Rusya, İtalyan sömürgeleri kapsamında Oniki Ada'da üs talep ettiğine dair iddialar da gündeme gelmiştir. Bu durum İngiliz kamuoyunda rahatsızlık yaratmıştır.[1631] Moskova radyosunda konuyla ilgili Molotov'un konuşmasına yer verilmiştir. Molotov, İtalyan sömürgelerinin iktisadi bakımdan önemli bir yerde bulunduğunu ve bu nedenle Rusya'nın Kızıldeniz ve Akdeniz ile ilgili meselelerle ilgilenmesinin doğal olduğunu ifade etmiştir.[1632] Bu çerçevede Eritre'de de bir üs talep ettiği iddia edilmiştir.[1633] Molotov'un istekleri, ABD ve İngiltere Dışişleri Bakanları tarafından reddedilmiş, bu aşamadan sonra Oniki Ada meselesinin her gündeme gelişinde Molotov, görüşmeyi erteleme çabasına girişmiştir.[1634]

İtalyan basınında Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi karşısında Türkiye'nin de Meis adasını talep edeceğine dair basında haberler yer almıştır.[1635] İddialara göre Sovyet Rusya'nın Oniki Ada'dan üs talep etmesi, adaları ticari amaçlı kullanmak içindi.[1636]

Oniki Ada tartışmalarında dikkat çeken bir husus ise Feridun Cemal Erkin'in aktardığı anekdottur. Erkin, *Hürriyet*'te kaleme alınan bir yazıda İngiltere'nin İtalya ile barış antlaşması imzalanması sürecinde Ankara Büyükelçisi aracılığıyla Türk hükümetinin 1947 Paris Barış Konferansı'na katılmasını istediği, adaların Türkiye'ye verilmese bile Türkiye'nin yararına bir şeyler yapılabileceğinin düşünüldüğünü

[1629] **La Verita'-Corriere del Connecticut**, 17 Eylül 1939, s. 3.
[1630] Hayta, **1911'den Günümüze Ege**...,, s. 177.
[1631] *Yorkshire Post* gazetesine dayanarak verilen haberde Rusya'nın Leros Adası'nda bir üs istediği, İngiltere'nin de adayı Yunanistan'a vermeyi düşündüğü belirtilmiştir. **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1945, s. 1, 3.
[1632] **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1945, s. 3.
[1633] Abidin Daver, "Sovyet Rusya'nın cihangirlik emelleri", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1945, s. 2; Sovyet Rusya, İtalyan sömürgelerinden Kuzey Afrika'nın devletler tarafından vesayet altına alınmasını, vasilerin arasında kendisinin de olmasını ve Eritre'nin kendisine verilmesini istemiştir. **DBTDA**, Fon Kodu: 571, Yer Bilgisi: 68149-297467-246, Belge Tarihi: 15.08.1945.
[1634] Hayta, **1911'den Günümüze Ege**…, s. 177.
[1635] **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1945, s. 1.
[1636] **Cumhuriyet**, 2 Mart 1946, s. 1, 3.

belirtmiştir. Türk hükümeti bu teklife cevap vermemiştir. İngiliz Elçi ikinci defa adalarda yaşayan Türkler açısından konferansa katılmasını uygun gördüğünü iletirken yine herhangi bir karşılık bulamamıştır. Ancak Erkin, bu iddiayı reddederek Paris Konferansı sırasında kendisinin Dışişleri Genel Sekreteri olarak İngiltere'nin böyle bir başvuruda bulunmadığını ifade etmiştir.[1637]

Feridun Cemal Erkin, Genel Sekreter sıfatıyla Paris'teki konferansta katılmak, hiç değilse adalar konusunda bir girişimde bulunup bulunulmayacağını sormuş ve bunun karşılığında Türkiye'nin savaşa katılmadığı için herhangi bir talepte bulunulmayacağı talimatını almıştır. Erkin, İngiliz ve Amerikan Büyükelçileri ile Genel Sekreter sıfatıyla gerçekleştirdiği bir sohbette kendilerine ayrı ayrı şunları söylemiştir:

"*...şimdi size resmi sıfatımla değil, sadece sokaktaki bir Türk vatandaşı olarak hitap ediyorum. Paris'te Barış Konferansı'ndan gelen haberlerden Ege Adaları'nın Yunanistan'a verileceği anlaşılıyor. Hükümetim bu konuda Türkiye adına hiçbir müracaat yapılmamasını kararlaştırdığı için, sizinle, özel kişi olarak konuşuyorum. Bu adaların yüzyıllar boyunca Türk hâkimiyeti altında yaşadıklarını biliyorsunuz. Birinci Dünya Savaşı'dan sonra, Paris Barış Konferansı, esasen Roma hükümetinin hiç haksız işgal etmiş bulunduğu bu adaları, mağlup Türkiye'den alıp kesinlikle İtalya'ya vermişti. Son harpte ve İtalyamağlup olduğu için adalar, bu defa, İtalya'dan alınıp Yunanistan'a bağışlanıyor. Bir memleketin ulusal topraklarının yakın uzantısı olan adaların yâd ellere geçmesi misali hiç işitilmemiştir, görülmemiştir.*

Adaların Türk yurduna yakınlığı malumdur. O kadar ki, Limni'de sabah öten horozun sesi bizim kıyılarda işitilmektedir. Yunanistan'la Türkiye arasında içten ve kuvvetli bir dostluk kurulması, bizim gibi, sizin de dileğinizidir... Ancak şunu söyleyeyim ki, hakkımız olduğuna inandığımız adaları alan bir Yunanistan'la dostluğunu hiçbir Türk vatandaşı ne anlar, ne de hazmedebilir. Sizden rica ediyorum. Hükümetinize, Dışişleri Bakanlarınıza sorunu bütün bu veçheleriyle anlatın. Hiç değilse, adalardan bizim kıyılarımıza en yakın olanların Türkiye'ye devri suretiyle, konuyu adil bir paylaşma şeklinde halletsinler. Bir de, İmroz ve

[1637] Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**..., C. I, s. 226-227.

Bozcaada sorunu var. Oniki Ada'yı almakla yetinmeyen Yunanlılar, Atina'da papazların sevki ile, büyük pankartlarla yürüyüş ve gösteriler tertip edip, şiirler okuyup, Çanakkale Boğazının giriş noktasında bize ait bu iki adanın da özlem haklarıyla kendilerine verilmesini istiyorlarmış. Türk dostluğunu ve haklarını hiçe sayan bu gösterilere de son verilmesi çok yerinde olur kanısındayım."[1638] Neticede "*Avrupa'nın yetim alanları*"ndan biri olan Oniki Ada,[1639] Paris Barış Konferansı'nın ardından Yunanistan'a bırakılmıştır.

Bu süreçte Türkiye'nin karşılaştığı bir diğer sorun da Boğazlar olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında takip ettiği tarafsızlık politikasının temel dayanaklarından birisi olan Boğazlar, savaş döneminde olduğu gibi savaş sonrası dönemde de gündeme gelmiştir. Savaştan zaferle ayrılması yanında büyük bir yıkım da yaşamış olan SSCB, politikasında yeniden bir yapılanmaya girişmiştir. Bu noktada Boğazlar, Türkiye ile SSCB arasında temel mesele olmuştur.[1640]

Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, 10-12 Ağustos'ta İtalya'nın Washington Büyükelçisi'nin ABD Dışişleri Bakanı Byrnes'i ziyaret ederek Rusya'nın Boğazlar üzerindeki isteklerini görüşmesine dair bir bilgi almış ve bunu Dışişleri Bakanlığına aktarmıştır. İtalyan Büyükelçinin bu görüşmede Türkiye'nin durumuna değindiğini, Türkiye'nin Rus nüfuzuna kapılmak zorunda kalırsa Akdeniz dengesinin değişeceğini ve bu takdirde İtalya'nın takip etmesi gereken Batı bloğu siyasetini takibinde engellerle karşı karşıya kalacağını ifade ettiğini söylemiştir. Byrens'in bu durum karşısında İtalyan Büyükelçinin endişelerini gidermeye çalıştığı, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı takip ettiği siyasetin, Amerika tarafından doğru bulunmadığını, şüphe ve tereddüde mahal vermeyecek bir şekilde Büyükelçiye ifade ettiğini belirtmiştir.[1641]

Türkiye'nin Boğazlar konusundaki siyaseti İtalya tarafından da takip edilmiştir. 8 Ağustos 1946'da SSCB, Türkiye'ye verdiği notada Boğazların yönetiminden SSCB ile Türkiye'nin sorumlu olmasını ve savunmasının da yine iki

---

[1638] Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**…, C. I, s. 228-229.
[1639] **The Youngstown Vindicator**, 10 Mart 1946, s. C-13.
[1640] Eren Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 499-508.
[1641] **DBTDA**, Fon Kodu: 571, Yer Bilgisi: 68149-297467-139, Belge Tarihi: 31.08.1945.

ülke tarafından yapılmasını talep etmiş ancak Türkiye bu talebi, 22 Ağustos'ta verdiği bir notayla reddetmiştir.[1642] Aynı gün İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Marchetti, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin ile görüşmüştür. Erkin, bu görüşmede notanın bir kopyasını teslim etmiş ve yarım saat önce de SSCB Maslahatgüzarına verildiğini ifade etmiştir. Notayı yorumlayan Marchetti, SSCB'nin Türkiye'yi Montrö'yü ihlal ettiğine yönelik suçlamalara doğru ve kesin yanıtlar verildiğini belirtmiş ve İtalya'nın, Türkiye ile ilişkilerini geliştirme adına iki ülke arasında bir uzlaştırmacı olarak görev yapabileceği konusunu gündeme getirmiştir.[1643] *La Stampa*, Sovyet Rusya'nın notasını *Reuters*'in ifadesiyle paylaşmıştır: "*savaştan bu yana en ciddi diplomatik çatışma*."[1644] Gazete ayrıca yaşanan gelişmeleri "*Ankara'da kaygı dolu saatler*" başlığıyla vermiş ve detaylı bir Boğazlar haritası yayımlayarak Türkiye'nin Boğazları egemenliğinde tutma mücadelesi verdiğini yazmıştır. Türk diplomatların Boğazların ortak savunması meselesinin Sovyet Rusya'nın bir üs kurmasına neden olacağından kesinlikle reddedileceğine dair ifadeleri paylaşan gazete, muhalefet Partisi DP'nin notayı kınadığını ve notanın Türk milletine yönelik olduğunu ifade ettiğini aktarmıştır.[1645]

Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği, resmi bir görevle ABD'ye gelen Eski İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile 6 Eylül 1946'da gerçekleştirilen görüşme hakkında Dışişleri Bakanlığını bilgilendirmiştir. Sforza bu görüşmede Rusların Türkiye'ye karşı harekete geçeceğine ihtimal verilmediğini, Türkiye'nin endişe etmesi gerekmediği, Türkiye'nin kuvvetli olduğu ve tüm dünyanın Türkiye ile birlikte durduğunu ifade ederken Yugoslavya'dan korkulması gerektiğini vurgulayarak Balkanlarda savaş ihtimalinden bahsetmiştir.[1646]

19 Eylül 1946'da Marchetti, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Prunas'a gönderdiği mektupta Boğazlar meselesinde İtalya'nın tutumuna değinmiştir. Marchetti, Türkiye'ye yakın olan bakış açısının İtalya için elzem olmasa da bu konuda İtalya'nın eksik kalmaması gerektiğini düşündüğünü ifade etmiştir. Bu konuda Erkin ile yaptığı görüşmeyi aktaran Marchetti, Erkin'in İtalya'nın SSCB

[1642] **Vakit**, 23Ağustos 1946, s. 1, 5.
[1643] **DDI**, Decima Serie, Vol. IV, No: 198, 22 Ağustos 1946, s. 223.
[1644] **La Stampa**, 14 Ağustos 1946, s. 1.
[1645] **La Nuova Stampa**, 15 Ağustos 1946, s. 1.
[1646] **DBTDA**, Fon Kodu: 571, Yer Bilgisi: 35271-138715-93, Belge Tarihi: 06.09.1946.

bakış açısıyla Türkiye'nin meşru hak ve çıkarlarını nasıl uzlaştıracağını, İtalya'ya göre Montrö'nün artık mevcut ihtiyaçları karşılamayan hangi maddelerinin revize edilmesi gerektiğini sormaya mı geldiğini ifade etmiştir. Marchetti, Erkin ile yaptığı görüşmenin büyük bir vaktini onu ikna etmekle geçirdiğini, Türkiye'ye sempati göstermek için söylediği sözlerin yanlış yorumlandığını ifade ederek Türkiye'nin kendilerinden ne beklediğini sorduğunu belirtmiştir. Marchetti, hem Türkiye, hem de Boğazlar konusundaki tespitlerini şöyle özetlemiştir:

1- Türkler hastalık derecesinde duyarlıdırlar ve kendilerine karşı hoş olmayan hiçbir şeyin olmadığını sözler ve tutumlardan bile şüphe duyarlar.

2- Türklerin bu özelliği Boğazlar meselesinde açıkça görülmektedir. Çünkü onlar için hayati önem taşıyor, toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlığını tehdit ediyordu.

3- Türkiye, Boğazlar konusundaki tutumuyla, başta tüm Akdeniz ülkeleri olmak üzere Sovyet olmayan ve Sovyetleşmiş ülkelerin de kendine minnettarlık duyulması gereken bir parçayı temsil ettiğini düşünüyordu

4- Türkler için ideal olan Montrö'nün yürürlükte kalmasıydı. Herhangi bir düzenlemeye de ikna edilememişlerdir.

5- Faşist olmayan İtalya'ya karşı özel ve içten bir sempati, nadiren de hayranlık duyuyorlar. Hatta çoğu zaman bizi fazla abarttıklarını düşünüyorum. Türk yetkililerin çoğunluğu İtalya ile samimi dostluk ve yakın işbirliği umuyordu.

6-Tüm bunlara rağmen İtalyanlar söz konusu olduğunda birçok Türk geçmiş tecrübelerinden hareketle teredddütle hareket ediyor.

Marchetti, tüm bunların ardından Erkin'de oluşan hayal kırıklığı ve belirsizlik duygusunu ortadan kaldırmak için bunları söylemekle görevlendirildiğini, cevap verilemeyen bazı sorular olduğunu ifade etmiştir.[1647]

24 Eylül 1946'da SSCB, reddedilen hususlar için Türkiye'ye bir nota daha göndermiştir.[1648] Türkiye'nin tutumu ise Marchetti tarafından takip edilmiştir.

[1647] **DDI**, Decima Serie, Vol. IV, No: 328, 19 Eylül 1946, s. 418-420.
[1648] Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", s. 506; **The Leader-Post**, 28 Eylül 1946, s. 1.

Marchetti, 1 Ekim 1946'da De Gasperi'ye gönderdiği telgrafta Türkiye'nin durumunu anlatmıştır. Bu durum İstanbul çevrelerinde gerginlik uyandırsa da Türk hükümeti daha kötüsünden çekindiği için bu durumu rahat karşılamıştır. Türkiye'de TBMM'nin tatilde olması ve kasım'a kadar açılmayacağından bu konuda tepkisinin uzun süreceğini ve ABD ile İngiltere'ye de danışacağı ifade edilmiştir. Türk basını ise Türkiye'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruma konusunda kararlı niyetine devam etmiştir.[1649]

2.7. Barışı Sağlama Çabaları

Postdam Konferansı'nın ardından barış antlaşmalarının hazırlanması süreci hızlı bir evreye girmiştir. İtalya ve başkalarının güdümünde olan devletlerle imzalanacak olan barış antlaşmaların hazırlanması adına Londra (11 Eylül-2 Ekim 1945), Moskova (16-26 Aralık 1945), Paris (25 Nisan-16 Mayıs ve 15 Haziran-12 Temmuz 1946) ve New York Konferansı (4 Kasım-12 Aralık 1946) toplantıları yapılmıştır.[1650]

Barışı sağlamak ve yeni düzeni kurmak amacıyla organize edilen bu toplantılarda mağlup devletler ve kurtarılan devletler ile ilgili birçok sorun gündeme gelmiştir. Gündeme gelen bu konuların çözümü ise şüphesiz savaştan galip çıkan devletlerin isteği doğrultusunda çözüme bağlanmaya çalışılmıştır. Bir yanda İngiltere, Fransa ve ABD, SSCB ve Çin, diğer yanda ise Almanya, İtalya ve Japonya ile bu devletlerin yanında yer alanlar konferanslarda yer almıştır.[1651]

2.7.1. 1945 Londra Konferansı

Toplanmasına Postdam Konferansı'nda karar verilen Londra Beşler Konferansı, 11 Eylül 1945'te Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Molotov, Fransa Dışişleri Bakanı Bidault, Çin Dışişleri Bakanı Wang Şi Çi, Amerika Dışişleri Bakanı Byrens ve İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin'in katılımıyla toplanmıştır.[1652] Konferansın ilk işlerinden birisi İtalya ile imzalanacak olan barış antlaşması meselesi olmuş, hatta

---

[1649] **DDI**, Decima Serie, Vol. IV, No: 362, 1 Ekim 1946, s. 473-474.
[1650] Muzaffer Erendil, **İkinci Dünya Harbinden Sonra Oluşan Silah Sistemlerinin Taktik ve Stratejiye Etkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s. 24; Ataöv, "Soğuk Harb'in Doğuşu:…" s. 344-345; Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 212.
[1651] Erendil, **İkinci Dünya Harbinden**…, s. 24, 28-29.
[1652] **Vakit**, 11 Eylül 1945, s. 1; **Ulus**, 11 Eylül 1945, s. 1.

bu çerçevede bir İtalyan heyetinin de Londra'ya gelmesinin ihtimal dâhilinde olduğu ifade edilmiştir.[1653] Ancak İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin, buna konseyin karar vereceğini İtalyanların Oniki Ada haricinde tüm sömürgelerini muhafaza etmesini öngördükleri bir planı getirdiklerine dair iddiayı da yalanlamıştır.[1654] Konseyin 12 Eylül'de yapılan toplantısında İtalya yoğun taleplerle karşı karşıya kalmıştır. Yunanistan iki adayı, Yugoslavya Trieste'yi ve hinterlandı ile tazminat, savaş suçlularının İtalya'dan çıkarılmasını ve Yugoslav mallarının iadesini, Avusturya Güney Tirol'u, Mısır Trablusgarp (Libya) halkının ihtiyacını karşılamak üzere bir komisyon kurulması ile Sudan ve Eritre'deki sömürgelerde menfaatlerini,[1655] Fransa da Aosta Vadisini İtalya'dan talep etmiştir.[1656] Konferansta İtalya'nın sınırları çizilmeye çalışılırken[1657] İtalya ise hesap vermeye ve geçmişi tasfiye etmeye çalışmıştır. Buradan hareketle komşuları da İtalya'dan memnun olmamış ve İtalya'ya karşı tedbir almak için bu isteklerde bulunmuştur.[1658] Konferansta ayrıca Türkiye'den Boğazlar meselesi hakkında düşüncesi de talep edilmiştir. İtalya Dışişleri Bakanı Gasperi'nin Londra'ya gitmeye karar verdiği basında yer almıştır.[1659] İngiltere ve Amerika, Güney Tirol'u İtalyan idaresine bırakma düşüncesinde olmuştur.[1660] 16 Eylül 1945'te İtalya Dışişleri Bakanı Gaspari, Londra'ya gitmek üzere yola çıkmıştır.[1661] Amerika, İtalyan sömürgelerinin BM'ye bağlı uluslararası bir komisyona devredilmesini teklif etmiştir. Yunan hükümeti de konferansa davet edilmediği için protesto metni yayımlamıştır.[1662] Yugoslavya ise İtalya'dan 1.500.000.000 tazminat talep ettiğine dair basında haberler yer almıştır.[1663] Ayrıca Habeşistan İmparatoru Haile Selassie de İtalyan sömürgelerinden pay

---

[1653] **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1945, s. 3.
[1654] **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1945, s. 3.
[1655] Mısır hükümeti konuya ilişkin verdiği notada; tarih, iktisad ve dil koşullarını ön planda tutarak Mısır'a katılmasını ya da Mısır sınırları içerisinde özerk bir şekilde bulunabileceğini, bu konuda da Mısır'ın Libya'yı faydalandırmaktan mutluluk duyacağı ifade edilmiştir. **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1945, s. 3.
[1656] **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1945, s. 1, 3.
[1657] **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1945, s. 1.
[1658] Ömer Rıza Doğrul, "İtalya ile sulh", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1945, s. 3.
[1659] **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1945, s. 1, 3.
[1660] **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1945, s. 1.
[1661] **La Nuova Stampa**, 16 Eylül 1945, s. 1.
[1662] **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1945, s. 1, 3.
[1663] **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1945, s. 3.

istemiştir.[1664] ABD basınında da İtalya ile yapılacak olan barış antlaşması hakkındaki görüşmelere ilişkin muhtıra metni yayımlamıştır. Muhtırada Amerikan hükümetinin istekleri yer almıştır.[1665] Ancak konferansta uzlaşma sağlanamamış ve kesintiye uğramıştır. Bu gelişme de Sovyet Rusya'nın İtalyan sömürgelerinde hâkimiyet kurmak istemesi etkili olmuştur.[1666] Dışişleri Bakanı Gasperi, Londra'da kendilerine dostça davranıldığını, bir az kırgınlık olsa da İtalya'nın sorunlarının artık daha net anlaşıldığını gördüklerini belirtmiştir.[1667] Yayımlanan resmi tebliğde ise artık hükümetlerin meseleleri kendi aralarında görüşeceği ve çözüm için yeni yollar aranacağı ifade edilmiştir.[1668] İtalyan Başbakanı Parri ise konferansın kesilmesi hakkında yaptığı açıklamada İtalya'nın üzgün olduğunu, geçici de olsa konferansta bir sonuç alınmasını çok istediklerini belirtirmiştir.[1669]

2.7.2. Paris Barış Konferansı ve 1947 Paris Barış Antlaşması

Toplanacak olan barış konferansında hiç şüphesiz en çok tartışılacak olan konu İtalya'nın durumu idi. Müttefiklerin en çok sempati gösterdikleri ve hemen uluslararası hayata yeniden geri dönmesi için imkân verdikleri İtalya ile yapılacak olan barış antlaşmasının maddelerini belirlenememesinin İtalya'yı sosyal ve

---

[1664] **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1945, s. 1, 3.

[1665] Muhtırada; İtalya'nın genel mahiyette tazminat istemesinin yersiz olacağı, eski Wilson hattının kuzeyde Yugoslavya, güneyde İtalya lehine düzenlenmesi suretiyle İtalyan-Yugoslav sınırı meselesinin tasfiyesi istenmiştir. Ayrıca Trieste'nin açık limana çevrilerek İtalya'ya verilmesi, İtalya-İsviçre sınırının değişmemesi, İtalya-Avusturya ve İtalya-Fransa sınırlarının olduğu gibi kalması, İtalya'nın Arnavutluk üzerindeki isteklerinden vazgeçerek Oniki Ada'yı Yunanistan'a, Asseno'yu Avusturya'ya, Zara ile Dalmaçya kıyılarını Yugoslavya'ya vermesi talep edilmiştir. İtalya'nın 10 sene sonra Libya ve Eritre'ye bağımsızlık vermesi ve o zamana kadar bu sömürgelerin BM vesayet konseyi tarafından seçilerek konseye karşı sorumlu bir devlet tarafından yönetilmesi ve bu devletin yanında yedi üyeden oluşan bir konsey bulunması, İtalya'ya ait Somali kıyıları için de aynı şekilde hareket edilmesinde karar kılınmıştır. Ancak bağımsızlık verilecek tarihin tespit edilmemesi belirtilmiştir. İtalya'nın silahlanması konusunda sıkı bir kontrol yapılması, savaş sanayisi ve teçhizatı ile savaş malzemesinin Amerika, Fransa, İngiltere ve Rusya arasında paylaşılması, yalnız ticaret uçağı üretiminde İtalya'ya serbestlik verilmesinden oluşan 9 madde yer almıştır. Sovyet Rusya, İtalyan donanmasının 1/3'ünü talep etmiş ancak Socyetlerin bundan vazgeçmesi üzeine deniz kuvvetlerinin dışında kalan tüm İtalyan gemileri dört büyük devlet arasında paylaşılmıştır. Ataöv, "Soğuk Harb'in Doğuşu:…" s. 346; **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1945, s. 3.

[1666] **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1945, s. 3.

[1667] **La Nuoava Stampa**, 29 Eylül 1945, s. 1.

[1668] **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1945, s. 1.

[1669] Parri, mütareke hükümlerinin İtalya'da tahammül edilemez bir hal aldığını ve bu nedenle konferansın bir şekilde sonuçlanmasını istemiştir. **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1945, s. 3.

ekonomik krize sürükleme ihtimali göz önünde tutulmuştur.[1670] İngiltere, Fransa, Amerika ve Sovyet Rusya Dışişleri Bakanları arasında toplanması beklenen konferansta, İtalya ile imzalanacak barış antlaşmasında temel noktayı tamirat,[1671] sınırlar[1672] ve sömürge[1673] bölgeleri oluşturmuştur.[1674] İtalyan Başbakanı Gasperi, İtalyan hükümetinin barış konferansında doğudaki sınırları için sıkı bir hareket tarzını benimseyeceğini, Wilson hattının kabulünün, Avrupa barışı ve Yugoslavya ile iyi ilişkiler kurulması için yapacakları son fedakârlık olarak ifade etmiştir. Ayrıca Gasperi, İtalyan hükümetinin Fiume'nin uluslararası antlaşmalarla teminat altına alınacak olan özerk rejimi sayesinde İtalya'nın ırki varlığının koruması adına elinden geleni yapacağını belirtmiştir.[1675] İtalya'nın konferanstaki konuları, Almanya'nın

---

[1670] Sömürge taleplerinde ise Sovyet Rusya başı çekmektedir. Trablusgarp, Eritre ve Oniki Ada'daki Rus talepleri anlaşma zeminini güç kılmaktadır. Ömer Rıza Doğrul, "Dış Bakanları konferansına doğru", **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1946, s. 3.

[1671] Tamirat konusunda Yugoslavya, Yunanistan, Arnavutluk ve Habeşistan İtalya'dan taleplerde bazı taleplerde bulunmuştur. İtalya mevcut şartlarda ekonomik olarak bir kriz içerisindeyken bir de üzerine tamirat yüklenmesi İtalya'yı tamamen çökerteceğinden bu mesele de başlı başına bir sorun oluşturmuştur. Ömer Rıza Doğrul, "Barış işinin karşılaştığı güçlükler", **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1946, s. 3; Sovyet Rusya ayrıca İtalyan donanmasının 1/3 oranında kendisine verilmesine ilaveten 100 milyon dolar da tazminat talep etmekteydi. **Cumhuriyet**, 21 Nisan 946, s. 3.

[1672] İtalya'nın sınırlar konusunda ilgilendiren devletler Fransa, Yugoslavya ve Avusturya olmuştur. Fransa'nın İtalya ile olan sınırlarına önem atfetmemesi ve küçük değişiklikler ile yetinmesiyle birlikte bunları stratejik temelde değerlendirmesi, Fransa ve İtalya arasındaki sınır meselesinin çözümünün kolaylıkla gerçekleşmesini sağlaması muhtemeldi. İtalya'nın bir diğer sınır sorunu yaşadığı devlet ise müttefiklerin yeniden kurduğu Avusturya olmuştur. Yeni kurulan devletin sınırlarının yeniden çizilmesi noktasında Güney Tirol önem arz etmiştir. Buranın Avusturya'ya verilmesi İtalya'yı zayıflatıp Avusturya'yı güçlendireceğinden, İngilizler ve Amerikalılar İtalya'nın zayıf düşmesini; Sovyet Rusya da Avusturya'nın güçlenmesini istememekteydi. İtalya'nın sınırlar konusunda en karmaşık ilişkisi ise Yugoslavya ile yaşadığı sınır sorunuydu. Yugoslavya, İtalya ile sınırlarının bitişik yerlerinde Slovenlerin bulunması ve buradan hareketle Stria'da genişleyerek Trieste'ye el koymak istemesi sorunların temelini oluşturmuştur. Slovenlerin Triste'nin hinterlandına sahip olduğunu belirten Yugoslavya'ya karşı İtalya, nüfus olarak çoğunluğun İtalyanlarda olduğunu iddia etmekteydi. Triste'nin uluslararası bir kimliğe bürünmesi ve Orta Avrupa için bir geçit olmasının yanında ırka dayalı esaslar gözetilerek bir çözüme kavuşturulması da muhtemeldi. Ömer Rıza Doğrul, "Barış işinin karşılaştığı güçlükler", **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1946, s. 3.

[1673] Savaş sırasında bütün sömürgelerini kaybeden İtalya'da; Arnavutluk ve Habeşistan bağımsızlığına kavuşmuş olsa da Eritre, Somali, Trablusgarp ve Oniki Ada kalmıştı. Müttefikler Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesine taraftar olsalar da bölgenin Uluslararası bir idareye bırakılması ihtimali de mevcuttu. Trablusgarp ve Eritre ise Sovyet Rusya tarafından istenmekte ancak bunun Akdeniz'de İngiliz-Fransız-Sovyet Rusya çatışmasına neden olma ihtimali İngiltere'nin karşı çıkmasına neden olmuştur. Arap devletleri de bu bölgelerde vasilik talep etmekte olduğundan sömürgeler konusu çıkmaza girmiştir. Ömer Rıza Doğrul, "Barış işinin karşılaştığı güçlükler", **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1946, s. 3.

[1674] **La Nuova Stampa**, 16 Nisan 1946, s. 1.

[1675] Wilson hattı, 1939'daki Yugoslavya sınırı ile mevcut Mogan hattının ortasından uzanmaktaydı. **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1946, s. 1, 3.

teslim olduğu günden beri her konuda ortaya çıkan Rus ve İngiliz-Amerikan çatışmasını yeniden gündeme getirmiştir.[1676]

25 Nisan 1946'da toplanan konferansa[1677] İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, Fransa Dışişleri Bakanı Bidault, Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotov ve Amerika Dışişleri Bakanı Byrnes katılmıştır.[1678] Konferansta İtalya'nın tazminatı için bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.[1679] Bevin'in teklifi ve Byrnes'in onayıyla kurulan komitenin, İtalya'nın ne verebileceği konusunda bir rapor hazırlayacağı ifade edilmiştir. Byrnes'in ise yapılması gereken ödemelerin İtalya'yı dış yardıma muhtaç etmemesi şartını ileri sürdüğü basında yer almıştır.[1680]

27 Nisan'da yapılan toplantıda İtalyan donanmasının kaderi tartışılmıştır.[1681] Yunanistan ve Yugoslavya istekleri tatmin edildikten sonra dört devlet arasında paylaşılmasına karar verilmiştir. Ancak daha önce donanmanın 1/3'ünü isteyen Sovyet Rusya, İtalya'ya dört kruvazör, Yunanistan ve Yugoslavya'ya İtalyan gemilerini verdikten sonra kalan donanmanın 1/4'ü ile yetineceğini belirtmiştir. Ayrıca Sovyet Rusya, İtalya'nın Yugoslavya ve Arnavutluk'a iki yüz bin dolar tazminat verilmesini istemiş, Ancak Amerika İtalya'ya yardım ettiğini ve dolayısıyla bu teklifin Amerika'ya zarar vereceği ileri sürmüştür. Toplantıda İtalyan-Fransız sınır meselesi de konuşulmuş ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır. İtalya ise yaşanan gelişmeleri kötümserlikle takip etmiş ve durumlarını hakkında bilgi edinme çabasında olmuştur.[1682] *La Nuova Stampa*, Paris'ten gelen haberlerin endişeyle takip edildiğini ifade ederken İtalyan hükümetinin bu haberlere inanmaktan çekindiğini ancak barış ve adalete olan inancını açıkça desteklediğini ve sürdürdüğünü yazmıştır.[1683]

[1676] Abidin Daver, "İtalyan barışının doğurduğu büyük güçlükler", **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1946, s. 1, 3.
[1677] **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1946, s. 1.
[1678] **La Nuova Stampa**, 26 Nisan 1946, s. 1.
[1679] **La Nuova Stampa**, 27 Nisan 1946, s. 1.
[1680] **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1946, s. 1, 3.
[1681] **La Nuova Stampa**, 28 Nisan 1946, s. 1.
[1682] **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1946, s. 1, 3.
[1683] **La Nuova Stampa**, 30 Nisan 1946, s. 1.

30 Nisan'da yapılan toplantıda ise İtalya-Yugoslavya sınırı, Trieste meselesi ve İtalya-Avusturya sınırı ele alınmıştır.[1684] Yugoslavya, Trieste için bir komisyon kurulması ve komisyona bir de İtalyan delegenin alınmasını teklif etmiştir. Buna karşın İngiltere ise Trieste için on devletten (İngiltere, Fransa, Sovyet Rusya, Amerika, İtalya, Yugoslavya, Macaristan, Avusturya, Çekoslovakya, Polonya) oluşan uluslararası bir komisyon kurulmasını ve bu komisyonun tarafsız bir temsilci riyasetinde olmasını, idare edecek memurların da tarafsız ülkelerden seçilmesini istemiştir.[1685]

1 Mayıs'ta yapılan toplantıda İtalya ile barış antlaşması yapıldıktan sonra kurulacak bir komisyonun İtalya'nın askeri maddeleri yerine getirip getirmediğini tespit etmesi teklifine de Sovyet Rusya karşı çıkmıştır.[1686] 2 Mayıs'taki toplantıda ise Dalmaçya kıyılarının geleceği ele alınmış ve burada bulunan Pelagosa Adası'nın Yugoslavya'ya, Pianosa Adası'nın da İtalya'ya verilmesine karar verilmiştir. Ayrıca savaş suçluları konusu da gündeme gelmiş ve Byrnes'in var olan müttefik kontrol komisyonunun savaş suçlularının tabi olduğu maddelerin uygulanmasına nezaret etmesini teklif etmiştir. Ancak Molotov, İtalya'nın egemenlik haklarına aykırı olacağı düşüncesiyle bu teklife karşı çıkmıştır. Byrens, tazminat meselesinde de İtalyan ekonomisi kötüleştirmeyecek bir tazminat ödemesi noktasında bir plan yapılırsa buna destek vereceklerini belirtmiştir.[1687] Molotov'un İtalya ile ilgili tazminat ve sömürge meselesindeki ısrarları konferansı çıkmaza sokmuştur. Bu noktada Byrnes, İtalya ile yapılacak barış antlaşmasının bir tarafa bırakılarak yumuşak maddelerden oluşan bir mütareke teklif ettiği belirtilmiştir.[1688] İtalya Dışişleri Bakanı Gasperi ise Yugoslavya-İtalya sınırının tespitinde Wilson hattının esas alınmasını ve Trieste'nin İtalya'ya verilmesini istemiştir.[1689]

6 Mayıs'ta yapılan toplantıda Molotov, Trieste'nin Yugoslavya'ya verilmesi karşılığında antlaşmaya müsaade edeceğini ancak İngiltere'nin bu meselede pazarlık

---

[1684] **Ulus**, 1 Mayıs 1946, s. 1.
[1685] **Akşam**, 1 Mayıs 1946, s. 1.
[1686] Sovyet Rusya; Romanya, Bulgaristan ve Macaristan ile yapılacak barış antlaşmalarında böyle bir komisyon kurulması teklifine karşı çıkacağı için İtalya için komisyon kurulmasına da karşı çıkmıştır. **Akşam**, 2 Mayıs 1946, s. 1.
[1687] **Akşam**, 3 Mayıs 1946, s. 1.
[1688] **Akşam**, 4 Mayıs 1946, s. 1.
[1689] **Akşam**, 4 Mayıs 1946, s. 1.

yapmasının kabul edilemeyeceğini belirtirken, Byrnes'in de İtalya-Yugoslavya sınırı gibi plesibisit yapılması teklifini sunmuştur.[1690] İtalyan meselelerinde çözümün olmaması konferansı çıkmaza sokmuştur.[1691]

10 Mayıs'ta İtalyan sömürgeleri gündeme gelmiş ve Fransız teklifinin kabulü teklif edilmiştir. Fransız teklifine göre İtalyan sömürgelerinin BM kontrolünde kalması şartıyla İtalya'ya verilmesine karşın, Bevin Bingazi'nin İngiliz vassallığına alınmasını istemiştir. Molotov da bunun düşünüleceğini belirtmiştir. Molotov savaş suçluları için de Byrens'in teklifinin kabul edildiğini ifade etmiştir.[1692] Bidault, İtalya'nın Rusya'ya yirmi beş milyon sterlin vermesinin yanında diğer alacaklarının nakit para karşılığında mallar ile ödenmesini teklif etmiştir. Molotov buna itiraz etmiş ve yirmi beş milyon sterlin borcun, savaş sanayi makinesi ve gemi verilmesi ile alacaklarının devredilmesi suretiyle ödenmesini ileri sürmüştür.[1693]

14 Mayıs'ta Byrnes, toplantının 15 Haziran'a kadar ertelenmesini, uzlaşmazlık bulunan maddelerin halledilmesini ve konferansın 1 ya da 15 Temmuz günü toplanmasını teklif etmiştir. Trieste, sömürgeler ve tazminat meselelerinde sonuca varılamamıştır. Bevin, Trablusgarp meselesi hakkında da Trablusgarp halkının yeniden İtalya'yı topraklarında istemediğini, ısrar etmenin de karışıklıklara sebep olacağını belirtmiştir.[1694] Ayrıca İngiliz basınında Arnavutluk'un da İtalyan donanmasından bir parça istediğini belirten bir haber çıkmıştır.[1695] Konferans 16 Mayıs'ta dağılmış ve 15 Haziran'a kadar tatil edilmiştir. Aynı gün içerisinde İtalya ile yeni mütarekenin metni imzalanmıştır.[1696]

La Nuova Stampa, konferansa ara verilmesini dünya basınından örneklerle duyurmuş ve herkesin hayal kırıklığına uğradığını yazmıştır.[1697] Byrnes, ara verilen dönemde basına verdiği demeçte konferans süreci hakkında bilgi vermiştir. Byrnes, İtalya ile yapılacak barış antlaşmasında Amerika'nın tazminat olarak Sovyet Rusya'ya İtalyan gemilerini vermeye hazır olduğunu ancak tazminat bedelini vererek

---

[1690] **Akşam**, 6 Mayıs 1946, s. 1.
[1691] **La Nuova Stampa**, 7 Maggio 1946, s. 1.
[1692] **Vakit**, 11 Mayıs 1946, s. 1, 7.
[1693] **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1946, s. 3.
[1694] **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1946, s. 3.
[1695] **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1946, s. 3.
[1696] **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1946, s. 1.
[1697] **La Nuova Stampa**, 18 Maggio 1946, s. 1.

İtalya'ya yardım etme konusunun reddedildiğini belirtmiştir. İtalyan sömürgeleri konusunda ise Amerika'nın, sömürge bölgelerinin uluslararası bir vesayette bulunmasını istediğini, sorumlu yöneticinin de BM vesayet konseyi tarafından tayin edilmesinin yanı sıra Eritre ile Libya'nın 1956'da bağımsızlığa kavuşmalarını belirtmiştir. Byrnes, Trieste meselesinde ise Amerika'nın teklif ettiği sınır ile Sovyet Rusya'nın teklif ettiği sınır arasında plebisit yapılması konusunda Amerika'nın ısrarına karşın Sovyet Rusya'nın tüm Venezia Giula çevresi için plebisit yapılmasında ısrar ettiğini ifade etmiştir. İtalya'nın yaşama imkânının sağlaması için Amerika'nın dokuz yüz milyon dolar avans verdiğini belirten Byrnes, barış yararına tamirat ve tazminat bedeli istemekten vazgeçtiklerini vurgulamıştır.[1698] Bevin, 4 Haziran'da avam kamarasında yaptığı konuşmada "*Ben Triste'yi Yugoslavya'ya bırakmam. Trieste milletlerarası bir liman olmalıdır, yoksa siyaset oyunlarında milletlerarası bir oyuncak değildir.*" diyerek Trieste'yi bir İtalyan şehri olarak gördüğünü, İtalyanların çoğunlukta olduğunu ve bu şartlar altında Trieste'nin Yugoslavya'ya verilemeyeceğini ifade etmiştir. Trieste limanının da Londra Konferansı'nda uluslararası bir rejimle yönetilmesi konusunda uzlaştıklarını ancak Sovyet Rusya'nın Paris Konferansı'nda görüşlerini tamamen değiştirmesinin hayal kırıklığı yarattığını belirten Bevin, İtalya-Yugoslavya sınırına da değinmiş ve İtalya'da hiç Slav bırakılmadığı halde Yugoslavya'da yarım milyona yakın İtalyanın kalmasının sağlanmakta olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra İtalya'nın tazminat meselesine de değinen Bevin, İtalya'nın ekonomik durumunun tazminat ödemeye uygun olmadığını ifade etmiş ve Molotov'un İngiltere'nin İtalyan sömürgelerini alıp genişleyeceği hakkındaki sözlerini de yalanlamıştır.[1699]

16 Mayıs'ta verilen aranın ardından Paris Konferansı 15 Haziran 1946'da yeniden toplanmıştır. Konferansta İtalya'nın meseleleri yine gündem olmuştur. Molotov, İtalya'daki referandum sonucunda ortaya çıkan mevcut durumun da konuşulması gerektiğini belirterek mütareke şartlarını imzalayanların ülkeleri adına mesuliyetlerini hatırlatmış, buna karşın Byrnes de İtalyan hükümetinin duruma hâkim olduğunu ve herhangi bir tehlikenin olmadığını belirtmiştir.[1700] Molotov

[1698] **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1946, s. 1, 3.
[1699] **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1946, s. 1, 3.
[1700] **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1946, s. 1, 3.

bunun yanı sıra İtalyan hükümetinin ülke içerisindeki faşist faaliyetlerine karşı nasıl yardım yapılacağı sorusunu da sormuş ve bu durum İngilizlerin hoşuna gitmemiştir. Bu gelişme İtalya'nın İngiliz birlikleri işgali altında olduğundan Sovyet Rusya'nın içişlere karışması olarak algılanmıştır.[1701] 17 Hazian toplantısında İtalya ile yapılacak barış antlaşması ve İtalya'nın ödeyeceği tazminat konusu gündeme gelmiştir. Byrnes, İtalya'nın yeniden kalkınması adına her türlü tazminattan feragat ettiklerini söylerken Bidault ve Bevin de buna benzer bir yaklaşım içerisinde olmamıştır. Barış antlaşması için üzerinde uzlaşılan maddeler olsa da tazminat konusunda herhangi bir uzlaşı sağlanamamıştır.[1702] 18 Haziran'da yapılan toplantıda yine tazminat meselesi gündeme alınmıştır. Bevin, İtalya'da kurulan yeni hükümete destek olmak amacıyla büyük devletlerin İtalya'dan tazminat almamaları yönünde bir teklifte bulunmuş ancak bu teklif Molotov tarafından reddedilmiştir.[1703] Bunun üzerine Byrnes, teklifin Avrupa'daki barış konferansına gönderilmesini teklif etmiş ancak Molotov bu teklifi de reddetmiştir.[1704] İtalya ile olan meselelerin çözümsüz kalması, konferans üyelerinin günde iki defa toplanması kararına yol açmıştır.[1705] İtalyan hükümeti de bu dönemde tazminat ödemek istemediğine dair bir muhtıra yayımlamıştır. Muhtırada İtalya'nın müttefiklere katkı yaptığı, savaş nedeniyle zararda olduğu ve bunun İtalyan ekonomisini zora sokacağı ifade edilirken tazminatın yurt dışındaki İtalyan varlıkları ile ödenmesinin endişeyle karşılandığı belirtilmiştir.[1706]

20 Haziran'da yapılan toplantıda ise Bevin'in İtalya ile barış antlaşması yapılmasının ardından doksan gün içerisinde İtalya'dan İngiliz birliklerini çekmeyi prensipte kabul ettiği ve Fransız-İtalyan sınırı konusunun da Sovyet Rusya'nın inceleme yapması için ertelendiği bilgisi basında yer almıştır. İtalya'nın da barış antlaşmasının uygulanmasını yerinde kontrol etmek adına elçilerden oluşan bir komisyon için çalışacağı belirtilmiştir. İtalyan sömürgeleri konusunun da en sona

---

[1701] **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1946, s. 3.
[1702] **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1946, s. 1, 3.
[1703] Sovyet Rusya'nın tazminat meselesinde fazla cömertlik göstermemesinde, kendini savaşın en ağır sillesini yiyen devlet olarak görmesi ve kalkınmasını savaş tazminatıyla Amerika'dan almayı düşündükleri yedi milyar dolarlık krediye bağlamış olması etkili olmuştur. M. Kenan Kan, "Dörtler Konferansındaki tazminat davasının iç yüzü", **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1946, s. 3.
[1704] **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1946, s. 1.
[1705] **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1946, s. 1.
[1706] **La Nuova Stampa**, 22 Haziran 1946, s. 1.

bırakıldığı yazılmıştır.[1707] İtalyan basını da sömürgeleri terk etmek suretiyle bir antlaşma imzalanmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.[1708] Bevin'in "*yapılan her şey bana komedya gibi geliyor*" diyerek vurguladığı konuların çözülememesi konferansın ilerlemesine engel olmuştur. Aynı gün içinde Roma'da ise İtalyan Kurucu Meclisi'nde Orlando, hiçbir maddi kuvvetin Trieste'yi İtalya'dan koparamayacağını söylerken Dışişleri Bakanı Gasperi de İtalya'nın bazı organlarının koparılmasına müsaade etmeyeceklerini dört Dışişleri Bakanına bildirdiklerini ifade etmiştir.[1709] 27 Haziran'daki toplantıda ise Oniki Ada'nın askerden arındırılarak Yunanistan'a verilmesine karar verilmiştir. Fransa ve İtalya sınırı konusunda da sınırda yer alan Tende ve Briga şehirleri'nin Fransa'ya katılmasına yönelik Fransız teklifi de kabul edilmiştir.[1710] Bu sorunların çözümü karşısında Byrnes duygularına hâkim olamamış ve gözlerine inanamadığını ifade etmiştir.[1711]

3 Temmuz'da yapılan toplantıda Trieste'nin BM idaresi altında tutulması konusunda uzlaşılmıştır. Sömürge ve tazminat meselesi görüşülse de herhangi bir sonuca varılamamıştır.[1712] 4 Temmuz toplantısında ise esaslı anlaşmazlıkların tamamı çözülmüş ve barış konferansının toplanması adına tarih belirlenmiştir. Dört devletin Dışişleri Bakanlarının aldığı kararların, yirmi bir devletin katılımıyla onaylanacağı konferansın 29 Temmuz'da toplanması kararlaştırılmıştır. Tazminat konusunda İtalya'nın Sovyet Rusya'ya yüz milyon dolar tutarında mal verilmesine, İtalya'nın Sovyet Rusya'dan bazı malları ile Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'daki malları buna karşılık sayılmasına ve İtalya askeri fabrika teçhizatı[1713] ile başka mallarla yüz milyon dolara tamamlamasına karar verilmiştir. Malların tesliminin de barışın imzalanmasından üç yıl sonra başlayarak altı yılda tamamlanacağı belirtilmiştir. Byrnes de İtalya'nın Yunanistan'a ve Yugoslavya'ya

---

[1707] **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1946, s. 1, 3.
[1708] **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1946, s. 3.
[1709] **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1946, s. 1.
[1710] Bu bölgede bulunan hidroelektrik santrallerden İtalya'nın da faydalanması koşuluyla bu karar kabul edilmiştir. **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1946, s. 3.
[1711] **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1946, s. 3.
[1712] **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1946, s. 1, 3.
[1713] Sovyet Rusya'nın İtalya'dan askeri teçhizatları tazminat olarak alması Türk kamuoyunda hoş karşılanmamıştır. Cumhuriyet gazetesinde kaleme alınan bir yazıda Sovyet Rusya'nın tazminatında askeri teçhizatları almasının dünya barışına bir tehdit oluşturma ihtimalinden bahsedilmiş ve müttefik devletleri bu kararı bir gaflet olarak değerlendirilmiştir. "Müttefiklerin bir gafleti", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1946, s. 2.

bıraktığı arazilerin tazminat sayılmasını istemiştir.[1714] İtalyan sömürgeleri konusunun ise barış antlaşmasının yürürlüğe girmesinden bir yıl sonraya bırakılmış, uzlaşma olmaması dâhilinde BM Genel Kuruluna bırakılmasına karar verilmiştir.[1715] Çözülen meseleler *Cumhuriyet*'te kaleme alınan bir yazıda "*pamuk ipliğine bağlı*" olarak yorumlanmıştır.[1716] 9 Temmuz'da,[1717] 29 Temmuz günü toplanmasına karar verilen barış konferansına temsilci göndermek üzere İkinci Dünya Savaşına fiilen katılan devletlere davetiyeler gönderilmiştir.[1718] 12 Temmuz'da ise çalışmalar sona ermiştir.[1719]

Resmi barış imzalarının atılmasını sağlamak amacıyla Paris Barış Konferansı, 29 Temmuz 1946'da toplanmıştır.[1720] İkinci Dünya Savaşı'nın ilk barış konferansı Bidault'un başkanlığında sert bir havada başlamıştır. Bidault, açılış konuşmasında İtalya ile yapılacak olan barış antlaşmasının da olduğu antlaşmaları incelemeye davet edildiklerini ve bu antlaşmalarda henüz halledilemeyen konuların olduğunu, bunları el birliğiyle yapmaya tüm devletleri teşvik etmiştir.[1721] Çin Dışişleri Bakanı Çi-Çiye'nin hazırladığı metine de konferansta yer verilmiştir. Çin temsilcisi kaleme aldığı metinde İtalyan sömürgelerine de değinmiş ve bunların bağımsız olmalarını ya da BM idaresine girmelerinin gerektiğini ifade etmiştir.[1722] İtalyan ordusunun da 185.000 ve Jandarmanın 63.000 kişiden, donanmanın 67.500 tonluk gemi, dört kruvazör, dört muhrip, on altı torpidobot, yirmi korvet ve 22.500 mürettebattan, hava kuvvetinin ise bombardıman uçağı olmaksızın 200 savaş uçağı ve 150 nakliye uçağı dâhilinde 350 uçak ve 25.000 havacıdan oluşmasına karar verilmiştir. Ayrıca 200 tank bulundurulması belirtilmiş ve yeni savaş gemisi, denizaltı ya da uçak gemisi

---

[1714] **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1946, s. 3.
[1715] İtalyan sömürgelerinin çözümü içinde bağımsızlık, komşu ülkelere ilhak ve BM'nin ortak yönetimi ya da BM üyelerinden birinin vesayeti şeklinde üç seçenek dile getirilmiş, kararın alınmasına dek sömürgelerin İngiltere ve Fransa tarafından yönetilmesine karar verilmiştir. **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1946, s. 3.
[1716] Triste'nin BM güvenlik konseyi tarafından belli bir süre yönetilmesi ve daha sonra yeniden değerlendirmek üzere bırakılması, İtalyan sömürgeleri konusunun olduğu gibi kalması ve İngiliz idaresi altında olması, tazminat konusunun barış antlaşması sonrasına bırakılması ve zamana yayılması konuların pamuk ipliğine bağlı olduğunu ve sorunlar sadece ileriye bırakıldığının bir işaretidir. Ömer Rıza Doğrul, "Hallolunan meseleler", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1946, s. 3.
[1717] **La Nuova Stampa**, 9 Temmuz 1946, s. 4.
[1718] **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1946, s. 1.
[1719] **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1946, s. 1.
[1720] **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1946, s. 1.
[1721] **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1946, s. 1.
[1722] **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1946, s. 3.

inşaatı da yasaklanmıştır.[1723] Yugoslavya temsilcisi Kardelj ise Trieste'nin on yıllığına uluslararası bir idareye bırakılması kararını kabul etmeyeceğini bildirmiş, çizilen Yugoslavya-İtalya sınırının da Yugoslav halkının büyük bir kısmını İtalyan baskısı altında bıraktığını ve Yugoslavya'nın sadece İtalya'ya karşı yaptığı savaşta dört yüz bin kişi kaybettiğini belirtmiştir.[1724]

İtalya da ise barış antlaşmasının şartları Bakanlar Kurulunda Başbakan Gasperi tarafından okunmuş, antlaşma şartlarında İtalya'nın müttefiklerle ortak savaşması ve Almanya'ya karşı verilen mücadelenin hesaba katılmamış olduğundan hareketle ağır şartlar içerdiği konusunda ortak mutabakata varılmıştır. Bakanlar Kurulu toplantısı sonrası konuşan Gasperi, İtalya'nın şartları hafifletmek adına Paris'e bir heyet göndereceğini, belirlenen şartların İtalya'nın ekonomik istikrarını mahvettiğini ve bu yükü hafifletmek için elinden geleni yapacaklarını ifade etmiştir.[1725] Habeşistan Dışişleri Bakanı Abte Volde ise Mussolini İtalyası'nın Habeşistan'a verdiği zarara karşı hem tazminat istemiş hem de İtalya'nın Doğu Afrika'da bulunan sömürgelerinin Habeşistan'a verilmesini istemiştir.[1726]

10 Ağustos tarihli toplantıda Yunan Başbakan Çaldaris, Arnavutluk'un konferansa çağrılıp çağrılmaması konusunda SSCB Dışişleri Bakanı Molotov ile sorun yaşamıştır. Çaldaris'in Arnavutluk'un savaş sırasında İtalya'ya yardım ettiğini ve bu nedenle konferansa katılamayacağını belirtmesi üzerine Molotov salonu terk etmiş, konuşma bitene kadar salona girmemiştir. Buna ilaveten İtalya Başbakanı Gasperi de İtalya için kararlaştırılan barış antlaşmasının şartlarının çok ağır olduğunu söylemiş ve son derece karışık durumda olan Trieste ve Venezia Giulia konularının çözümünün bir sene ileriye bırakılmasını talep etmiştir. Ayrıca tazminat maddelerinin uygulanmasının da imkânsız olduğunu belirten Gasperi, Yugoslavya ile birlikte bir masada buluşmayı ve arkadaşlık havası içinde bir hisle hareket etmeyi ifade ederken bu şekilde imzalanmayacak bir antlaşmanın ölmeye mahkûm olduğunu vurgulamıştır. Trieste'nin uluslararası bir konumda olması konusunu da değinen Gasperi, "*Zannediyor musunuz ki, iki rakip devleti, milletlerarası statü gibi narin bir*

[1723] **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1946, s. 3; Abidin Daver, "Mağlup devletlerin orduları nasıl tahdid ediliyor?", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1946, s. 2.
[1724] Ömer Rıza Doğrul, "Sulh konferansında Yugoslavya", **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1946, s. 3.
[1725] **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1946, s. 3.
[1726] **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1946, s. 3.

kafese koyduğunuz zaman, bunlar neticede yumruk yumruğa gelmeyecekler? Teklif edilen antlaşmaya göre 180.000 İtalyan Yugoslavya'da ve 10.000 Slav İtalya'da kalacaktır. 1921 sayımıza göre Trieste'de bulunan 646.000 İtalyan, memleketlerinden uzak kalacaktır." demiştir. Konferans, Arnavutluk'tan da talepler ile açıklanmasını istediği hususlardan oluşan yedi maddelik bir liste vermiş ve gelecek olan cevaba göre BM Genel Kuruluna alınıp alınmayacağı belirtilmiştir.[1727]

13 Ağustos toplantısında Molotov, İtalya'nın Habeşistan, Arnavutluk ve Fransa'ya saldırmasını hatırlatmış ve Stalingrad sonrası Almanya'nın yavaş yavaş çekilmeye karar verdiğini belirtmiştir. İtalya'nın bir Akdeniz devleti olarak kalabilmesi için siyasi hayatını tazelemesi ve demokratik bir devlet haline gelerek faşizmin tüm izlerini silmesi gerektiğini belirten Molotov, Gasperi'nin faşizmi kınayan tek bir kelime etmediğini vurgulayarak "*Biz yeni ve demokrat bir İtalya'nın değil, bilakis eski emperyalist, Slav düşmanı bir İtalya'nın sesini işitiyoruz.*" demiştir. Molotov ayrıca Gasperi'nin Trieste sorununu bir sene ileriye bırakması fikrini de reddetmiştir. Molotov'un yanı sıra Yunan Başbakan Çaldaris de İtalya'nın Yunanistan'a saldırısının yükünü tek başına çektiğini ve Yunan halkının yaşadığı tüm sorunlardan İtalya'yı sorumlu tuttuğunu ifade etmiştir.[1728] İtalya, konferansta temsil edilen yirmi bir ülkenin hepsiyle savaşmadığının, İtalyan partizanların faşizmin çöküşünde oynadığı rolün tanınmasının ve Almanya karşı verilen savaşta İtalyan payının dikkate alınması talebinde bulunurken Sovyet Rusya İtalya'nın bu önerilerinin oylanmasına karşı bir tavır takınmıştır.[1729] Konferansta İtalyan-Rus anlaşmazlığı ön plana çıkarken İtalya'nın savaşta zarar verdiği devletler de bu fırsatı kaçırmamışlardır.

3 Eylül tarihli oturumda söz alan İtalya Başbakan Yardımcısı Bonomi, Trieste konusuna değinerek bölgenin uluslararası hale getirilmesinin gelecekte İtalya ve

---

[1727] **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1946, s. 1, 3.
[1728] **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1946, s. 3.
[1729] İtalya barış antlaşmasının önsözünde değişiklikler yapma çabası içerisideydi. Bunlardam biri, giriş bölümünde yer alan faşizm rejimindeki İtalya'nın üçlü pakta dâhil olduğu ifadesi yerine faşist rejimin İtalya'yı pakta yönlendirdiği cümlesinin getirilmesi idi. Bir diğer değişiklik ise İtalyan halkının Faşizmin devirlmesinde oynadığı aktif rolün yeniden değerlendirilmesiydi. İtalya'nın istediği bir değişiklik de İtalya'nın kayıtsız ve şartsız 1943'te teslim olmasını ifade eden cümlenin üçlü pakta ile bağlarını kopararak ateşkes şartlarını kabul eden ilk ülke vurgusu yapılarak değiştirilmesi olmuştur. **The Spokesman-Review**, 21 August 1946, s. 3.

Yugoslavya arasında barışı tehdit edecek gelişmelerin yaşanmasına imkân verdiğini söylemiştir. Bonomi, buradan yola çıkarak Pula ile Güney ve Batı İstirya'nın Trieste'ye ilhakını istemiştir.[1730] Yine aynı tarihli oturumda barış antlaşmasının askeri maddeleri görüşülmüş ve oy birliğiyle kabul edilmiştir. Bu maddeler gereğince İtalya iki zırhlı, üç kruvazör, on muhrip, on torpidobot, subay ve erlerden oluşan 32.500 mürettebattan oluşmasına karar verilmiştir. İtalyan ordusunun 185.000 subay ve er ile 65.000 jandarmadan ibaret olacağına ilaveten 200'den fazla tankın da olmayacağı belirtilmiştir.[1731]

Konferansın 5 Ekim oturumunda ise İtalya'nın 225 milyon dolar tazminat ödemesine karar verilmiştir.[1732] Çaldaris, 100 Milyon dolarlık tazminata itiraz etmiştir.[1733] İtalya, 9 Kasım 1946'da konferansa bir nota vermiştir. Bu nota ile Tito'nun İtalya Komünist lider Tagliatti aracılığıyla İtalya'ya Trieste'de vereceğini iddia ettiği ayrıcalıklara, İtalyan savaş esirlerinin iadesine ve İtalya-Yugoslavya arasında imzalanmasına karşılık Gorizia'nın Yugoslavya'ya bırakılmasına karşı çıkmıştır. Gorizia'nın Yugoslavya'ya verilmesinin söz konusu olmadığı ancak diğer tekliflerin görüşülebileceği ifade edilmiştir.[1734] İtalya ile barış antlaşmasının bir türlü imzalanamaması üzerine Byrnes, "*Bu gidişle sulh işi 1950 senesinde de bitmeyecek.*" demiştir.[1735]

New York'ta 4 Kasım-12 Aralık 1946 tarihleri arasında gerçekleşen toplantılarda ve Paris'te uzlaşmaya varılan hususlar, ilgili ülkelerin Dışişleri Bakanları tarafından incelenmiş, barış antlaşmalarına son şekil verilmiştir.[1736] Bunun sonucunda 10 Şubat 1947'de Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır.[1737]

Barış antlaşmasının maddeleri, İtalya'da kriz yaratmıştır. İtalya Dışişleri Bakanlığı, antlaşma maddelerinin ağır olduğunu bildiren bir nota yayımlayacağı

[1730] **Akşam**, 3 Eylül 1946, s. 1.
[1731] **Akşam**, 4 Eylül 1946, s. 1.
[1732] Bu tazminatın Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk ve Habeşistan'a vereceği belirtilmiştir. **Vakit**, 6 Ekim 1946, s. 1; **Ulus**, 6 Ekim 1946, s. 1; La Nuova Stampa, İtalya'nın ödeyeceği tazminat miktarını 325 milyon dolar olarak belirtmiş ve bu devletlerin Yunanistan, Habeşistan, Yugoslavya ve Sovyet Rusya olduğunu yazmıştır. **La Nuova Stampa**, 6 Ekim 1946, s. 1.
[1733] **Vakit**, 9 Ekim 1946, s. 7.
[1734] **Akşam**, 9 Kasım 1946, s. 1; **La Nuova Stampa**, 9 Kasım 1946, s. 1.
[1735] **Akşam**, 22 Kasım 1946, s. 1.
[1736] Ataöv, "Soğuk Harb'in Doğuşu:…", s. 345.
[1737] **La Nuova Stampa**, 11 Şubat 1947, s. 1.

açıklanmıştır. Açıklamanın yapıldığı gün Başbakan Gasperi de istifa etmiş ve bunun sebebi olarak antlaşmanın imzalanma tarihinin yaklaşması belirtilmiştir.[1738] Gasperi istifasının ardından yeni kabineyi kurmak için görevlendirilmiştir.[1739] Gasperi, yeni kabineyi vakit kaybetmeden kurmuş ve ardından Cumhurbaşkanı Nicola'yı ziyaret etmiştir. Gasperi, bakanlarla beraber cumhurbaşkanının huzurunda yemin etmiştir. Gasperi öncülüğündeki yeni kabinenin imzalanacak olan barış antlaşmasının ertelenmesini isteyeceği iddia edilmiştir.[1740] Antlaşmanın ilk maddesinde İtalya'nın Fransa ile olan sınırı ele alınmış ve 1938 yılı sınırlarının korunacağı belirtilmiştir. Dışişleri Bakanları konseyi, Fransız hattı olarak kabul edilen toprakların doğusunda kalan bölgenin İtalya tarafından Yugoslavya'ya verilmesine karar verilmiştir. Fransa da eski İtalyan topraklarını almasına karşılık İtalya'ya mevcut coğrafyada kolaylık göstermeyi taahhüt etmiştir. Ayrıca İtalya, Pelagosa Adası ile bitişiğindeki adaları Yugoslavya'ya vermiştir. Oniki Ada[1741] ise İtalya tarafından Yunanistan'a verilirken adaların askersiz bir durumda olması şart koşulmuştur.[1742] Trieste'nin de BM Güvenlik Konseyi altında özgür bir ülke olmasına karar verilmiş, bütünlük ve emniyet meselesinin de konsey tarafından sağlanması konusunda uzlaşılmıştır. Yönetiminde ise Yugoslavya ve İtalya ile dört devlet temsilcilerinden ortak bir komisyon oluşturulmasına ve Trieste'nin geleceğini ele almasına karar verilmiştir. İtalya, bunun yanı sıra 1901'de Çin'de Pekin protokolü ile kazanmış olduğu imtiyazlardan Çin lehine feragat etmiştir. Arnavutluk'ta ise bağımsızlığı kabul eden İtalya, Arnavutluk üzerinde elde ettiği tüm haklardan vazgeçmiştir. Arnavutluk da olduğu gibi Habeşistan'ın bağımsızlığını da tanıyan İtalya, Habeşistan üzerindeki tüm iddia ve haklarından vazgeçmiştir. İtalya'nın deniz üslerinin de antlaşma kapsamında yıkılmasına karar verilmiş, İtalyan ordusunun da 185.000 er ile 65.000 jandarmadan, hava kuvvetlerinin ise 200 avcı, 150 nakliye uçağından oluşmasına,

---

[1738] **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1947, s. 1, 3.
[1739] **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1947, s. 3.
[1740] Gasperi bu kabinede Dışişleri Bakanlığı görevine Kont Sforza'yı getirmiştir. **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1947, s. 1, 3; Kont Sforza'nın bu göreve getirilmesi Türk-İtalyan ilişkilerine olumlu manada katkı sağlaması, faşizmi sevemeyen yönüyle Türk milleti nazarında ayrı bir yeri olması dolayısıyla olumlu karşılanmıştır. Ömer Rıza Doğrul, "İtalya ve yeni hükümet", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1947, s. 3.
[1741] Kont Sforza, 21 Ağustos 1944'te yaptığı açıklamada savaş sonrasında Oniki Ada'nın Yunanistan'a bırakılması taraftarını olduğunu ifade etmişti. **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1944, s. 3.
[1742] Oniki Ada'da yaşamlarını devam ettiren Rum halkı, Müttefik devletlerin başkanları ve Dışişleri Bakanlıklarına telgraflar çekerek Yunanistan'a bağlanmayı talep ediyorlardı. Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, 15. Baskı, C. I, İstanbul 2009, s. 583.

hava personelinin ise 25.000 kişiyi geçmemesine karar verilmiştir.[1743] Silahlanmanın da sürekli kontrol altında tutulacağı ve İtalyan ordusunun altı ayda bir ihtiyaçlarını dört devlete bildireceği belirtilmiştir. Tazminat konusunda ise İtalya'nın, SSCB'ye 100 milyon, Yugoslavya'ya 125 milyon, Yunanistan'a 105 milyon, Habeşistan'a 25 milyon, Arnavutluk'a 5 milyon tazminat ödemesine karar verilmiştir.[1744] İtalya'nın Sovyet Rusya'ya ödeyeceği 100 milyon doları on yılda ödemesine, bunun içinden sanayiden alacağı verimden faydalanmasına karar verilmiştir. İtalya, kendisinden tazminat talep eden Fransa, Yugoslavya, Yunanistan ve Arnavutluk ve Habeşistan olduğu halde tüm sömürgelerini bırakma kararı almış, sömürgelerinin geleceğinin ise dört devlet tarafından belirlenmesine karar verilmiştir. Antlaşmayı İtalya adına Paris Büyükelçisi Soragna imzalamıştır. İtalya hükümeti de 10 Şubat'ta antlaşmanın maddelerini protesto etmiş ve hükümetin haklarının saklı tutulduğunu belirten notayı konferansa katılan devletlere göndermiştir. Antlaşmanın imzalandığı gün İtalya'da matem havası esmiş, yaşananları "*Yaşasın Duçe! Yaşasın Faşizm*" diye bağırarak protesto eden kişiler de olmuştur.[1745]

"*Katı ve adaletsiz antlaşma*"[1746] İtalya'yı zor duruma düşürmüş ve İtalya, Mussolini'nin 1940'da işlediği "*Feci*" hatayla en suçlu devlet sayılmış,[1747] barış antlaşmalarından en zararlı çıkan devlet olmuştur.[1748] 2 Haziran 1947'de muhtıra TBMM'de okunmuştur. Muhtırada özetle İtalya Kurucu Meclis Başkanı Terrecani, İtalyan hükümetinin milli hisleri rencide edecek derecedeki toprak kayıplarının iptal edilmesi için başvuru yapma görevinin kendisine verildiği ifade etmiştir. İtalyan kuvvetlerinin müttefiklerin yanında kahramanlıkla mücadele ettiği, İtalyan kara, hava ve deniz kuvvetlerinin haksızlıkla karşı karşıya bırakıldığı ve savaştan dolayı fakirleşen İtalyan halkının kendi gayretleriyle kalkınma mücadelesi verdiğinden dolayı maddelerin oldukça ağır geldiği, bu nedenle de bu ağır ekonomik yüklerin kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. Buna ilaveten barış antlaşması maddelerinin, BM

[1743] İtalya'nın askeri açıdan bu denli sınırlandırılmalara tabi tutulması İtalya'yı Yugoslav tehdidine açık hale getirmiş ve İtalyan donanmasını intihara sürüklemiştir. **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1947.
[1744] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 406-407
[1745] **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1947, s. 2.
[1746] Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, Ankara Büyükelçisi Prunas'a barış antlaşmasını sert ve adaletsiz olduğunu ve yine bu antlaşmanın galipler de dâhil kimseye fayda sağlamayacağını ifade etmiştir. **DDI**, Decima Serie, Vol. V, No: 229, 20 Mart 1947, s. 259-260.
[1747] **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1947, s. 1, 3.
[1748] "Barış ve İtalya", **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1947, s. 2.

ile ilgili ülkeler arasında yapılacak barış antlaşmalarının düzenlenmesi temelinin kabul edilmesini ve savaşa girmiş olan ülke meclislerinin İtalyan halkının başvurusunu kabul etmek suretiyle cumhuriyeti ve demokratik idareyi sağlamlaştırmak için daha büyük imkânlar vereceğine itimat edildiği belirtilmiştir. Muhtıra okunduktan sonra meclis başkanlığı İtalya halkı adına iyi temennilerini belirten bir cevap hazırlanmasına karar verilmiştir.[1749] ABD Başkanı Truman, basına verdiği demeçte İtalya ile imzalanan barış antlaşmasının bazı maddelerinin ABD'nin de isteklerine uymadığını ancak zaman geçtikçe ve gerektikçe BM teşkilatı çerçevesinde antlaşmada değişiklikler yapmanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Truman ayrıca İtalyan halkı ve silahlı kuvvetlerinin faşizme karşı kazanılan zaferdeki katkılarından da övgüyle bahsetmiştir.[1750] Barış antlaşmasının 30 Ağustos 1947'de Sovyet Rusya tarafından onaylanmasının ardından İtalya Başbakanı De Gasperi, İtalya'nın artık BM'ye girmesinin önünde bir engel kalmadığını ümit ettiğini, antlaşmanın onaylanmasının haklı bir karar olduğunu ifade etmiştir.[1751]

Barış Antlaşması Türkiye'de de etki yapmıştır. İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Prunas, Sforza'ya Türkiye'de Sovyet Rusya'nın antlaşmayı onaylamasının ardından ortaya çıkan düşüncelere değindiği telgrafını göndermiştir. Telgrafta Türkiye'de hâkim olan görüşün kaba olduğu ifade edilmiş ve Sovyetlerin kırılma riskini hesaba katarak halatın ucunu geleneksel olarak zayıflattığı belirtilmiştir. Başka bir düşüncede de Sovyetlerin Batı davasını kazanmış saydığı ve vetosuyla da İtalya'ya yol göstermeyi amaçladığı ifade edilmiştir. Prunas, bazı yorumlarda ise Sovyetlerin onayının genel durumla alakalı olduğuna dair tespitlerin olduğunu da belirtmiştir.[1752]

Barış antlaşmaları 15 Eylül 1947'de yürürlüğe girmiştir.[1753] Paris Antlaşması sürecinde iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeyine ilişkin bir gelişme de *Tasvir* gazetesinde 17 Şubat 1947'de Ziyad Ebüzziya tarafından yapılan bir röportajın

---

[1749] **TBMMZC**, D. 8, C. VI, İ. 1 , s. 3-5; **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1947, s. 3.
[1750] **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1947, s. 3.
[1751] **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1947, s. 3.
[1752] **DDI**, Decima Serie, Vol. VI, No: 414, 4 Eylül 1947, s. 540.
[1753] Buna göre İtalyan askerleri Fransa'ya bırakılacak topraklardan çekileceği, Yugoslavya sınırında ise İtalyanlar çekilinceye kadar müttefik askerlerinin kontrolünde olacağı basında yer almıştır. Trieste'nin de uluslararası yönetime devredilmesi bayraklar yarıya indirilmesine neden olmuş ve bu durum İtalyan basını tarafından matem günü olarak adlandırılmıştır. Venezia Giula'nın İtalya'ya geçecek bölgelerinde eğlenceler gerçekleşirken Yugoslavya'ya bırakılacak olan kısımda da Yugoslav askerlerinin beklendiği belirtilmiştir. **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1947, s. 1, 3.

yayımlanmasıdır. 15 Şubat'ta İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile görüşen Ziyad Ebüzziya, Sforza'yı "*Türk milletinin iyi tanıdığı ve sevdiği bir kara gün dostu*" olarak tanımlamıştır. Sforza, röportajla Türkleri çok sevdiğini ve takdir ettiğini, derin ve samimi hislerle bağlı olduğunu Türk milletine Ziyad Ebüzziya nezdinde bir mesaj yollamak istediğini ifade etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından işgale uğrayan Türkiye'nin buna boyun eğmeyeceğini ve bunu ilk anlayanın kendisi olduğunu ifade eden Sforza, Paris Barış Konferansı'nda Türkiye'nin savaşı kaybettiğini ancak mağlup olmadığı yönündeki düşüncesini dört büyük devlete ilk defa kendisinin söylediğini vurgulamıştır. Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinde elinden geldiği kadar yardım ettiğini ve bunun Türk dostları tarafından bilindiğini ifade eden Sforza, savaş sonrasındaki İnkılâp hareketlerini de yakından takip ettiğini ve başarıyla tamamlanan her ilerlemenin, kendisinin Türkiye'ye karşı beslediği takdir ve sevgiyi artırdığını vurgulamıştır. Gelinen noktada Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin samimi ve dostane şekilde devam ettirme amacında olduğunu belirten Sforza, devamında şunları söylemiştir:

"*İyi dostluk bağlarını Türkiye ile olduğu kadar büyük Akdeniz milletleriyle tesis etmek, tutmak istediğim bir yoldur. Türkiye, Mısır ve Akdeniz memleketleri, karşılıklı temaslarını artırıp dostluklarını tesiste ne kadar gayret sarf ederlerse, Akdeniz milletleri arasında elzem olan antlaşma ve işbirliği o kadar süratle ve kolaylıkla vücut bulur. Bu sayede günün birinde bir nevi Akdeniz devletleri federasyonunun kendi kendine fiilen kurulmuş bulunduğunu görürüz. Bu ise Akdeniz devletleri için elzemdir. Bu yoldaki münasebetlerin kurulmasında temel vazifesini kültür rabıtaları görür. İtalya'da Türkiye'nin eski kültür vaziyeti kadar an'ane ve adetlerini bilen çoktur. Yeni Türkiye hakkında İtalyanların malumatı azdır. Memleketinizi burada tanıtmak için İtalya'da kültür sergileri açmak, inkılap ve ilerleme hamlelerinizi belirten eserleri teşhir etmek lazımdır. Bizim de Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük ve güzel şehirlerinizde kendimizi tanıtmak için bu ayarda açabileceğimiz sergiler, iki milleti birbirine tanıtmak, yaklaştırmak ve sevdirmek için ilk adım vazifesi görecektir… Akdeniz'in eski iki mühim devleti olmamız hasebiyle bu yolda faaliyete geçmek bizlere düşüyor. Türkiye'den bu hareketi bekliyorum.*"[1754]

[1754] **Tasvir**, 17 Şubat 1947, s. 1, 3.

Ankara'da İtalyan Maslahatgüzar Corrias, röportajın yankılarını 20 Şubat 1947'de Sforza'ya aktarmıştır. Corrias, Sforza'ya duyulan hürmet ve sempatinin her zaman canlı olduğunu, Türk milletine duyulan saygının ve onun manevi ve siyasi yenilenmesinin takdir edildiğini belirterek İstanbul'un siyasi ve entelektüel çevrelerinde olumlu etki yaptığını ifade etmiştir. Sforza'nın İtalya ile Türkiye arasındaki bağları Akdeniz Federasyonunun ilk çekirdeğini oluşturacağına dair sözlerin iyi yankılandığını belirten Corrias, bunun Slavların olası baskılarına karşı korunmanın acil olduğu bu dönemde memnuniyetle karşılandığınının başyazı da açıkça görüldüğümü vurgulamıştır. Corrias, gazetelerin bu dönemde ihtiyatlı bir şekilde beklediklerinden, uluslararası olaylar hakkında yorum yapmakta geç kaldıklarını ifade etmiştir. Ankara basınının ise herhangi bir yorum yapmaktan kaçındığını belirten Corrias, bunun nedeninin Türkiye'deki durumun hassasiyeti ve yönetici çevrelerin direktifler yayımlamadaki basiretsizliği olduğunu belirtmiştir.[1755]

Corrias, iki ülke arasındaki ilişkilerin nabzını tutmaya devam etmiştir. 26 Şubat 1947'de Sforza'ya gönderdiği telgrafta Türkiye'de son yıllarda demokratik İtalya'ya karşı tutumun olumlu yönde giderek arttığını ifade etmiştir. Corrias, Türkiye'de faşizmin yarattığı huzursuz ve emperyalist İtalya'nın Akdeniz sahnesinden silinmesiyle, Ege'de ve Arnavutluk'ta bulunan İtalyan güçlerinin yarattığı kaygıdan kurtulduğunu belirtmiştir. Bununla beraber Türkiye'nin işbirliği yapma isteğinin arttığını belirten Corrias, Türk basınının da İtalya'ya karşı sakin ve objektif bir tutum sergilediğini, İtalya'nın iç politikasına ilişkin partizanlık duygusunu ortaya çıkarabilecek değerlendirmelerden uzak durduğunu, Türk hükümetinin de İtalya'dan teknik anlamda yardım isteyerek ekonomik bağları güçlendirmek istediğini belirtmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığının da İtalya'nın diplomatik temsilciliğine karşı her zaman düşünceli bir tutum sergilediğini, İtalyan diplomatların her yerde içinde bulunduğu zorlukları en zor günlerde bile hissettirmekten kaçındığını vurgulayan Corrias, derin köklere dayanan İtalyan tutumuna karşı gizlenmiş bir güvensizlikten de hiçbir zaman ayrılmadığını vurgulamıştır. Corrias, Türklerin şüpheci olduğunu ve aşağılık kompleksinden güçlü derecede etkilendiğini ifade ederken bu durumu son dönemdeki siyasi ve toplumsal

[1755] **DDI**, Decima Serie, Vol. V, No: 362, 20 Şubat 1947, s. 105.

gelişmelerin de hafifletemediğini ifade etmiştir. İtalya'nın Boğazlar konusunda istediği şekilde pozisyon almasının zor olması, ateşkes antlaşmasının belirlediği dış politikası ve Doğu ile Batı arasındaki dostluk isteklerinin zaman zaman gündeme geldiğini belirten Corrias, Türkiye'de İtalyanların Doğu ve Batı arasındaki karşıtlığı istismar etme yönünde şüpheyle değerlendirildiğini ifade etmiştir. Corrias, Büyükelçi Marchetti'nin kişisel girişimleriyle İtalya'daki ilerlemenin dikkate alınmasının sağlandığını ve sempatik bir prestijin yaygın olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Corrias, Sforza'nın Türk halkına gönderdiği dostluk mesajının da bu durumda faydası olduğunu eklemiştir.[1756]

2.8. ABD Gölgesinde İlişkiler: Truman Doktrini ve Marshall Yardımları

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde dünyada düzen ve istikrar bozulmuştur. Avrupa'da Almanya ve İtalya'nın, Uzak Doğu'da Japonya'nın yenilmesi ve siyaset sahnesinden çekilmesi SSCB için fırsat olmuştur. Hem batıda hem de doğudaki güçlerin etkinliğini yitirmesi ya da yok olması, komünizmin önündeki engellerin de kalkacağı anlamına gelmiştir. Artık rahat ve serbest olan SSCB, dünya güç dengesini lehine değiştirme çabasına girişmiştir.[1757] Stalin, ABD'nin demokrasi bağlılığını dikkate almadan Doğu Avrupa'da hegemonyasını korumaya devam etmiş, yenilen Almanya ve İtalya'da ortalıklığa aykırı davranışlarda bulunmuştur.[1758]

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Türkiye ve Yunanistan'a hem askeri hem de ekonomoik desteklerini devam ettiren İngiltere'de Attle hükümeti, ABD'ye bu desteğin artık sürdürülemez hale geldiğini ve üzerlerinde büyük bir yük oluşturduğunu ifade etmiştir. İngiltere'nin SSCB'nin tarihi amacı olan Akdeniz'e inmesini engelleme görevini ABD Başkanı Harry Truman üstlenmeyi kabul etmiştir.[1759] bu kapsamda Truman Doktrini, ABD Başkanı Harry Truman tarafından SSCB tehdidine karşı hazırlanmış ve 22 Mayıs 1947'de ABD kongresinde kabul edilmiştir. 12 Mart 1947'de ABD kongresinde konuşan Truman, ABD'nin dış siyaseti ve milli güvenliğine vurgu yaptıktan sonra Yunanistan'ın yaşadığı sıkıntılara (yüksek enflasyon, siyasi kargaşa, komünist gruplar) değinmiştir. Sonrasında ise

---

[1756] **DDI**, Decima Serie, Vol. V, No: 116, 26 Şubat 1947, s. 143-145.
[1757]Erendil, **İkinci Dünya Harbinden**…, s. 29.
[1758] Kissinger, **Diplomasi**, s. 492.
[1759] Kissinger, **Diplomasi**, s. 498.

Türkiye'ye değinen Truman, Orta Doğu düzeninde Türkiye'nin bütünlüğünün önemli olduğu vurgusu yapmıştır. Yunanistan'da ortaya çıkacak bir kargaşanın önce Türkiye'yi ardından da tüm Orta Doğu'yu ve Avrupa ülkelerini sarsacağını belirten Truman, ABD yardımının kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir.[1760]

Truman'ın ABD kongresinde yaptığı konuşma İtalya tarafından da takip edilmiştir. İtalya'nın Washington Büyükelçisi Tarchiani, Sforza'ya gönderdiği telgrafta Truman'ın konuşmasının Monroe Doktrini ve Roosevelt'in Ödünç Verme-Kiralama programlarıyla benzer noktaları olduğuna dair karşılaştırmalar yapıldığı yazmıştır. Tarchiani, Truman'ın konuşmasını Amerika'nın güvenliği açısından hayati önem taşıyan alanlarda totaliter bir girişime karşı Amerika'nın tepkisi olarak yorumlamış, özgürlüklerini korumaya çalışan ülkelere yardım yaparak Amerika'nın savunulma çabası olarak değerlendirmiştir. Telgrafta ayrıca muhalefet liderlerinin de Yunanistan ve Türkiye'ye yardım konusunda destek verdiği ifade edilmiştir.[1761] İtalya'nın Sofya Elçisi Guarnaschelli de Sforza'ya gönderdiği telgrafta ABD'nin Sofya Elçisi Barnes'in Truman'ın konuşmasıyla alakalı söylediklerini aktarmıştır. Barnes, Washington'un Yunanistan'da komünizmin yaygınlaşmasının Türkiye'nin kuşatılmasına, bunun da komünizmin Yakın Doğu ve Mısır'a yayılmasına yol açacağını düşündüğü ve ardından Akdeniz'in bir Rus gölü haline geleceğini ifade etmiştir. İtalya'nın uzun süre komünizmden kurtulamayacağını ve çok geçmeden bu durumun Fransa'ya da uzanacağını ifade eden Barnes, Yunanistan'ı terk etmenin Avrupa'da komünist nüfuzu kabul etmek anlamına geleceğini vurgulamış, bu sebeple de ABD'nin, Türkiye ve Yunanistan'ı destekleme yönünde aldığı bu kararı 'tarihi' olarak nitelendirmiştir.[1762]

Truman'ın Türkiye'ye yapacağı yardım, tartışmaların ardından 100 milyon dolar olarak belirlenmiştir.[1763] İtalya, Truman yardımları çerçevesinde Türkiye'ye 100 Milyon dolarlık yardımın teslimine ilişkin süreci yakından takip etmiştir.

[1760] **Vakit**, 13 Mart 1947, s. 1, 5.
[1761] **DDI**, Decima Serie, Vol. V, No: 193, 13 Mart 1947, s. 223-224.
[1762] **DDI**, Decima Serie, Vol. V, No: 215, 17 Mart 1947, s. 242-243.
[1763] ABD kongresinde Türkiye'ye yardım yapılmasını engellemeye çalışanlar olmuştur. Türkiye'ye yardım verilmemesinin gerekçesi ise Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşına katılmamış ve savaşın getirdiği yıkıma uğramaması olarak sunulmuştur. Ayrıca Türkiye'nin elinde altın ve döviz stoku olduğu da ifade edilmiştir. Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 531.

Prunas'ın Sforza'ya gönderdiği 7 Temmuz 1947 tarihli telgrafta da bu konuya değinilmiştir. Telgrafta ABD ile Türkiye arasında imzalanacak olan antlaşmanın Yunanistan-ABD ile imzalanan antlaşmasını takip edeceği ancak Yunanistan'ın durumu ile Türkiye'nin durumunun da dikkate alınacağı belirtilmiştir. ABD'nin yabancı müdahaleye ilişkin Türk güvensizliğine saygı gösteceği vurgulanmış ve yardımın neredeyse tamamının askeri nitelikte olduğunun açıkça görüldüğü ifade edilmiştir. Antlaşmanın yakında imzalanacağı haberlerinin yanında bu antlaşmanın Türkiye ile ABD arasında bir savunma ittifakı söylentilerinin olduğu ve Türkiye ile Yunanistan arasında da paralel bir ittifak kurulmasına yönelik söylentileri ateşlendiği belirtilmiştir. 100 milyon dolarlık yardımın Türk Silahlı Kuvvetlerini gerçek manada modernleştirmek için yetersiz olduğu belirtilirken bu durumun ABD'nin dış politikasının gelenekleriyle uygun olduğuna değinilmiştir. Türk Genelkurmay Başkanlığı ile anlaşarak ülkenin önemli askeri sorunlarını inceleyen ABD yetkililerinin çalışmalarını neredeyse tamamladığı ve bunun olası bir Sovyet saldırısına karşı en iyi ve en hızlı tepki vermek amaçlı yapıldığına dair tespitler ifade edilmiş, Türkiye'nin savunma anlamında yetersiz olduğu ve 100 milyon dolardan daha fazla kaynak gerektirdiği vurgulanmıştır.[1764]

Bir İngiliz gazetesinde Yunan Dışişleri Bakanı Çaldaris'in ABD'yi ziyareti sonrasında, Truman programı ile ilgili bir İtalyan-Yunan-Türk bloğu kurulması konusunda bir teklifte bulunacağına dair haberler yer almıştır.[1765] Anadolu Ajansına göre bu gelişme ABD'nin himayesi altında olmasa bile onun tavsiye üzerine gerçekleşmiştir. Doğu bloğuna karşı kurulması düşünülen İtalya-Türk-Yunan bloğunun kurulmasını doğal olarak nitelendiren *Cumhuriyet* yazarı Abidin Daver, böyle bir bloğun Akdeniz ülkeleri arasında işbirliği amaçlı olduğunu ifade etmiştir.[1766]

Truman yardımlarının ardından ortaya çıkan bir diğer yardım da ABD Dışişleri Bakanı Marshall tarafından Truman da olduğu, komünizmin yayılmasını engellemek ve zarar gören ülkelere yardım etmek amacıyla ortaya çıkan Marshall Yardımı idi. Marshall, yardım alacak ülkeler arasında Avusturya, Yunanistan,

---

[1764] **DDI**, Decima Serie, Vol. VI, No: 143, 7 Temmuz 1947, s. 189-190.
[1765] **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1947, s. 1.
[1766] Abidin Daver, "Yalnız Türkiye-Yunanistan-İtalya mı?", **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1947, s. 1, 3.

Macaristan, Polonya, Çin, İtalya ve Trieste'yi saymıştır. Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak olan toplam 400 milyon dolarlık yardım ise bu yardım tasarısının dışında tutulmuştur.[1767] İtalya'nın Amerikan elçisi James Dunn, İtalya'ya yapılması gereken yardımın aciliyetinden bahsederken Sovyetlerin İtalya'da büyük mesafe kaydettiğini ve komünizmin her geçen gün daha da kabullenildiğini, ABD'nin özgür ve demokratik bir İtalya yaratma politikasının gerilemeye başladığını bildirmesi, Marshall yardımına giden yolda önemli bir basamağı oluşturmuştur.[1768] Eski Amerikan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Summer Welles, Türkiye ve Yunanistan'a olduğu gibi İtalya'ya da ekonomik olarak yardım edilmesi gerektiğini, İtalya'nın başına komünist bir lider geldiği takdirde Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan yardımların boşa çıkacağını ifade etmiştir.[1769] De Gasperi de aynı düşünceyi savunmuştur.[1770] Marshall, 2 Haziran 1947'de verdiği demeçte İtalya'da Gasperi tarafından kurulan yeni hükümete ABD'nin başarılar dilediğini ifade etmiş ve demokrasiye inançlarını ispatlayan İtalyan halkına yardım etmeye devam edeceklerini belirtmiştir.[1771] ABD Dışişleri Bakanlığında görevli kişiler de Marshall'ı doğrularcasına İtalya'ya farklı şekillerde birçok yardımın yapılacağını belirtmişlerdir. Hatta bu çerçevede İthalat-İhracat Bankasına üye bir heyetin de İtalya'da olduğu ve 100 milyon dolarlık bir kredi açılması konusunda çalışmalar yaptığı haberi basında yer almıştır.[1772]

Marshall planından yardım alacak devletlerin ihtiyaçlarının belirlenmesi için 12 Temmuz 1947'de Paris Konferansı toplanmıştır. Türkiye, 12 Temmuz 1947'de toplanacak olan Paris Konferansına katılma davetini kabul etmiştir.[1773] Konferansta İtalyan temsilci Kont Sforza, faşist savaşın çılgınlıklarından çıkan 46 milyon

---

[1767] **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1947, s. 1.
[1768] Hulusi Köse, II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye Amerika İlişkileri (145-1950), **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 99.
[1769] **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1947, s. 3.
[1770] Gasperi, doğrudan Komünizm ile alakalı bir noktaya temas etmezken barışın sağlanamaması durumunda İtalya'nın savaş alanı olmaya mahkûm olduğunu, İtalya'nın ekonomik kaosa sürüklenmesi halinde Türkiye ve Yunanistan'a yönelik yardım programının olumlu sonuç vermeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca Gasperi, ABD'den kredi ihtiyaçlarını da yeniden dile getirmiştir. Ayrıca gazetede ABD'nin Truman politikasını uygularken İtalya'yı ekonomik çöküşüne ve siyasi parçalanışına pasif bir tanıklık yapmayacağı vurgulanmıştır. **La Sentinella**, 2 Maggio 1947, s. 1.
[1771] **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1947, s. 3.
[1772] **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1947, s. 1, 3.
[1773] Konferansta Türkiye'yi Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nun temsil etmesine karar verilmiştir. **Ulus**, 8 Temmuz 1947, s. 1.

İtalyanın geleceğe ümitle baktığını, dünya tarihinin en facialı dönemlerinden birinde olduklarını ancak bunu başarıyla atlatacaklarını ifade etmiştir.[1774] Konferansta Marshall planı komitesine, İngiltere, Fransa, İtalya, Norveç ve Hollanda seçilmiştir. İtalya, Marshall komitesi, akaryakıt ve enerji komitesinde yer alırken Türkiye; çelik ve ağır sanayi komitesi ve taşıt komitesine seçilmiştir.[1775] Marshall planına büyük ilgi gösteren İtalya, hem gelecekte Avrupa'nın Kömür ve Çelik ortaklığına katkı sağlamak, hem de kamu ve özel sektörlerin üretici gücünü artırmak suretiyle ortak pazara girmede hız kazanmıştır.[1776] Ayrıca İtalya'nın Marshall planından çıkması adına Sovyet Rusya, büyük çapta işçi grevleri düzenlenmesinde de etkili olmuştur.[1777]

2.9. İtalya'da 1948 Seçimi

İtalya, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ve ardından imzalanan barış antlaşmaları sonucu ağır kriz ve yükümlülüklerin altına girmiştir. 1948 İtalyası iktisadi çöküntü, para dengesizliği, asayiş yetersizliği, zayıf hükümet, partiler arası kavga, otoritesiz idare, toplumsal huzursuzluk ve güvensizlik ile mücadele etmekteydi.[1778]

İtalya'da 18 Nisan 1948'de genel seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır.[1779] ABD Dışişleri Bakanlığı komünizmin kazanması halinde İtalya'nın daha fazla ekonomik yardım alamayacağına işaret etmiştir. Yani İtalya, "*Kızıllar ve Yardım*" arasında kalmıştır.[1780] Amerika, bu seçimi "*demokratik ve demokratik olmayanlar arasında bir seçim*" olarak değerlendirirken[1781] Amerikan basınında İtalyanların komünist güçler karşısında bir güç testinde olduğunu ifade eden bazı gazeteler, İtalya'nın Batı Avrupa'nın ucunda ve deniz yoluyla ulaşılabilir olmasının Sovyet Rusya'nın doğrudan nüfuz alanına bağlandığı vurgulamıştır. Komünistlerin seçim

---

[1774] **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1947, s. 3.
[1775] **L'Unità**, 15 Temmuz 1947, s. 1; Konferans 15 Temmuz 1947'de sona ermiştir. **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1947, s. 1.
[1776] Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Anılar**…, s. 239.
[1777] Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. LI, S. 1, Ocak 1996, s. 282.
[1778] Hıfzı Oğuz Bekata, "İtalya çıkmazının ufku", **Ulus**, 15 Nisan 1948, s. 2, 4.
[1779] **Yeni Sabah**, 9 Şubat 1948, s. 3.
[1780] **The Portsmouth Times**, 15 Mart 1948, s. 1..
[1781] Gökçen Yavaş, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İtalya'nın Dış Politikası (1948 1992): Atlantikçilik ve Avrupalılık", **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C. VIII, S. 2, 2017, s. 117.

yoluyla İtalya'da kontrolü ele geçirmesi Sovyet nüfuzunun yayılmasına yol açacağı ve hatta İspanya ve Portekiz hariç Avrupa'nın Rus yörüngesine dâhil olması ihitmalinden bahsedilmiştir. Komünizmin Yunanistan'da silahlanmış ve hazır durumda olduğu ve İtalya'da da güçlenmesi durumunda Batı'nın güçlü bir baskı altına gireceği ifade edilirken Türkiye'nin durumuna da değinilmiştir. Türkiye'nin yaşanan gelişmelerde tedbirli olduğu yorumu yapılırken müttefiklerin İtalya'yı alana kadar Türkiye'nin Batılı güçlere katılma konusunda kendini güvende hissetmediğine değinilmiştir. İtalya'nın komünizme yenilmesi ihtimalinde Türkiye'nin komünizm'den nefret etmesi ve Sovyetlerin 100 yıldır sürdürdüğü Boğazlar arzusundan korktuğu gibi Ankara'nın diplomatik olarak ipleri eline alma isteğinin olası olduğu ifade edilmiştir.[1782] Keza Sovyet Rusya'nın yayılma arzuları ve planlarının hedeflerinden biri Türkiye idi. İtalya'daki seçim sonuçları ne olursa olsun Sovyet Rusya'nın dikkatini yeniden Türkiye'ye çevirme ihtimali mevcuttu.[1783]

Seçimlere giden süreçte İtalyan hükümeti, sağ ve sol arasında güçlü fakat zor bir yol tercih etmiş ve iki taraf arasında bir duvar görevi görmüştür. Hristiyan Demokrat Parti ve Demokratik Halk Cephesi'nin önde olduğu bu seçimler, sadece İtalya'nın değil dünyanın da yönünü tayin etmesi yönünden dikkat çekici olmuştur. Komünistlerin kazanmasının Sovyet Rusya'yı Akdeniz'e inmesine ve Yunanistan'a sıçramasına yol açacağı; Finlandiya, Berlin ve İtalya sınırıyla Avrupa'nın işgaline zemin hazırlanacağı öngörülmüştür. Hristiyan demokratların kazanmasının Avrupa'ya nefes olacağı düşünülmüş ve seçimler İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya tarafından takip edilmiştir.[1784]

İtalya'daki seçimler Türkiye tarafından da takip edilmiştir. Prunas, 20 Nisan 1948'de Sforza'ya gönderdiği telgrafta Türkiye'deki yorumları aktarmıştır. Seçim sonuçlarının komünist ve slav ilerlemesine karşı Batı sisteminin zaferi olarak yorumlandığını ifade eden Prunas, Moskova'nın ilerlemekten ziyade mevcut politikasını korumayı ve sağlamlaştırmayı amaçladığı sonucunun çıkartıldığını belirtmiştir. Ayrıca Prunas birçok kişinin kendisine komünistlerin pasif ve demokratik bir şekilde geri çekilmeyi kabul etme olasılığı konusunda şüphelerin

---

[1782] **Lewinston Morning Tribune**, 4 Nisan 1948, s. 3; **St. Petersburg Time**, 4 Nisan l 1948, s. 17.
[1783] **The Evening Independent**, 16 Mart 1948, s. 5.
[1784] Hıfzı Oğuz Bekata, "İtalya çıkmazının ufku", **Ulus**, 15 Nisan 1948, s. 2, 4.

olduğunu ancak seçimlerin sakin geçmesinin ve İtalyan halkının yurttaşlık ruhunun herkesi şaşırttığını söylediğini belirtmiştir.[1785]

Marshall yardımlarının ekonomideki olumlu etkisi ve komünizm karşıtlığına dayanan politikasıyla[1786] seçimlerden galip çıkan Hristiyan Demokrat Partisi'nin lideri Gasperi, tek hedeflerinin demokrasiye hizmet olduğunu, özgürlüğe azmettiklerini ve İtalya'nın kalkınmasında komünizm aleyhtarı diğer tüm partilerle uzlaşmak istediklerini vurgularken İtalya'nın da bu seçimlerle beraber özgür bir millet olduğunu ispat ettiğini ifade etmiştir.[1787] Seçimler bitmiş olsa da İtalya'da sorunlar çözülmemiştir. *Yeni Sabah*'ta bu konuda kaleme alınan yazıda komünistlerin seçimi kaybetse de hala güçlerinin kırılmadığını, İtalya'nın Amerika başta olmak üzere yurt dışından erzak, hammadde ve giyecek yardımı aldığını ancak seçimlerden galip çıkan Gasperi hükümetinin içeride ve dışarıda rahat çalışma imkânı bulacağı ifade edilmiştir.[1788] Yeni İtalya Cumhurbaşkanı Ginaudi ise İtalyan radyosunda yaptığı konuşmada tarafsızlıkla hareket edeceğini belirtmiştir.[1789]

Türk basınının İtalya'daki seçimleri yakından takip ettiği grörülmüştür. Türk basınında yorumlar genellikle Sovyet komünizmi yayılmacılığı üzerinden okunurken bu noktada ABD ile bir paralellik söz konusudur. Batı yönlü siyasetin tarafında yer aldığı görülen Türk basınının bu tutumunun, Sovyet Rusya'nın Doğu Anadolu ve Boğazlardaki taleplerinin etkisiyle belirlendiğini söylemek mümkündür.

2.10. Türk-İtalyan Dostluk, Sulh ve Adli Uzlaşma Antlaşması (1950)

Türkiye ile İtalya arasında ilişkiler, savaş sonrası dönemde gerçekleşen karşılıklı söylemlerle iyi bir seviyeye taşınmış ve 1950'de Türk-İtalyan Dostluk, Sulh ve Adli Uzlaşma Antlaşması'nın imzalanması bu durumun bir sonucu olmuştur. Özellikle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün TBMM'de yaptığı açılış konuşmaları ilişkilerin seyrini belirlemesi açısından önemli olmuştur. İnönü, 1 Kasım 1947'de TBMM'de yaptığı sekizinci dönem ikinci yasama yılı açılış konuşmasında "*kendisiyle dostluk bağlarını sıkılaştırmak arzusunu beslediğimiz yeni İtalya'nın*

[1785] **DDI**, Decima Serie, Vol. VII, No: 580, 20 Nisan 1948, s. 716.
[1786] Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla…", s. 285.
[1787] **Ulus**, 22 Nisan 1948, s. 3.
[1788] **Yeni Sabah**, 10 Mayıs 1948, s. 5.
[1789] **Yeni Sabah**, 13 Mayıs 1948, s. 3.

sulha kavuşarak, milletlerarası lâyık olduğu önemli yeri almakta bulunduğunu memnuniyetle görüyoruz." sözleriyle iki ülke arasındaki ilişkilerde İtalya'nın uluslararası alana dönmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. İnönü, tam bir yıl sonra, 1948'de sekizinci dönem üçüncü yasama yılı konuşmasında "*İtalya Cumhuriyeti ile dostluk münasebetlerimizin gelişmesine hususi bir kıymet veriyoruz.*"[1790] sözleriyle de Türk-İtalyan ilişkilerine verdiği değeri göstermiştir.

Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur, *Yeni Sabah*'a verdiği demeçte Türkiye'nin İtalya ile olan siyasi ilişkilerinden herhangi bir değişiklik olmadığını, iki ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi için zemin hazırlandığını belirterek ileride yapılacak ticari antlaşmalarla Türk-İtalyan ilişkilerinin bir kat daha destekleneceğini vurgulamıştır.[1791] Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1949'de TBMM'de yaptığı sekizinci dönem dördüncü yasama yılı açılış konuşmasında Türkiye'nin dış politikasına ilişkin yaptığı değerlendirmede şunları söylemiştir: "*Akdeniz komşumuz Cumhuriyet İtalya'sı ile dostane iş birliği siyasetine ve bu siyasetin gelişmesine büyük önem vermekteyiz.*"[1792]

Türkiye Cumhuriyeti'nin 26. yıl dönümü nedeniyle İtalya Dışişleri Bakan yardımcısı Prof. Aldo Moro, 2 Kasım 1949'da İtalyan radyosunda bir konuşma yapmıştır. Moro, yaptığı konuşmada Türk halkına samimi tebriklerini ileterek Türk-İtalyan dostluğunun gelişmesine çalıştıklarını ifade etmiştir. İki Akdeniz ülkesinin ortak çıkarlar ve amaçlara ilişkin işbirliğinin takviye edilmesi gerektiğini belirten Moro, Avrupa Konseyi'nde Türkiye'nin temsil edilmesinin Avrupa işbirliğinin ilerlemesinde Türkiye ve İtalya'nın hizmet yolunu bulacaklarını vurgulamıştır.[1793]

İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Prunas, Temmuz 1948'de İtalya ile Yunanistan arasında bir antlaşma imzalanmasına dair görüşmelerin devam ettiği sırada Ankara ile dostane ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak Roma ile Atina arasındaki ilişkiye hizmet edecek şekilde, Türkiye ile İtalya arasında geleneksel ilişkilere uygun bir güncelleme teklif edilmesi talimatını aldığını ifade etmiştir. Prunas, Sforza'ya gönderdiği telgrafta Şubat 1949'da Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak'a bu konuda

---

[1790] **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları**, C. II, s. 72, 78.
[1791] **Yeni Sabah**, 14 Haziran 1949, s. 1, 5.
[1792] **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları**, C. II, s. 86.
[1793] **Ulus**, 4 Kasım 1949, s. 3.

teklifte bulunduğunu, Türk şüphelerinin nedeni ya da nedenleri olduğunu düşündüğü kuruluş antlaşmasını bir kenara bırakarak onun yerine dostluğa dayanan bir uzlaşma antlaşmasına odaklanmayı teklif ettiğini ifade etmiştir. Prunas, basit olarak nitelendirdiği bu önerinin bile Türk hükümetinin sessizliğini bozmadığını ve bu nedenle yalvarıyormuş gibi görünmemek adına ısrar etmemenin uygun olduğuna karar verdiğini yazmıştır. Türkiye'nin Akdeniz Paktı arzusu ve İtalya'nın Atlantik Paktı'na katılması gelişmeleri karşısında beklemenin doğru bir karar olduğunu belirten Prunas, 6 Aralık 1949'da Necmeddin Sadak'ın kendisine gelerek dostluğa dayalı bir uzlaşma teklifini incelediğini ve girişimlere başlanmasına dair isteğini iletmesini istediğini belirtmiştir. Prunas bu gelişmeden memnun kaldığını ifade ederken Türkiye'nin geçmişe göre daha göreceli bir konumda olduğu, ABD'nin askeri ve ekonomik yardımlarının meyvelerini vermeye başladığını ifade etmiştir. Akdeniz Antlaşması ve Atlantik Paktı'nın da etkisiyle Türkiye'nin kendini garantide görmesinin ardından Sadak'ın uzun bekleyişinin sona erdiğini belirten Prunas, teklifine karar verilmesinin ardından İtalya'nın Türkiye yoluyla Orta Doğu'da ağırlık ve yetki kazanmasının kesin olduğunu belirterek antlaşmanın en kısa sürede hayata geçirilmesini teklif etmiştir.[1794] Sforza, Prunas'ın teklifini onayladığını 21 Aralık 1949 tarihli telgrafında belirtmiştir.[1795] Prunas, ayrıca Sadak'ın belirlenecek bir tarihte Sforza'nın Ankara'ya bir gezi yapmasını ve müzakere edilen antlaşmayı kendisi ile imzalamayı uygun gördüğüne dair kısa bir gönderme yaptığını Sforza'ya iletmiştir. Konuşmanın halka açık bir noktada gerçekleştiğini ve bu nedenle cevap veremediğinden ötürü kısa sürdüğünü belirten Prunas, Sadak'ın Roma'daki Türk Büyükelçisine de aynı soru ve daveti sormasının muhtemel olduğunu ifade etmiştir. Prunas bu teklifi üst perdeden yorumlamıştır. Sforza'nın Ankara'ya gelmesini bir protokol meselesi olarak değil, uluslararası hiyerarşide farklı noktada yer alan bir devletin eğilmesi olarak nitelendiren Prunas, hareket edecek birisi varsa onun Sadak olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Prunas, olası ziyaretin Türkiye'de çok büyük bir olay olacağına ve yankı uyandıracağına, İtalya'yı Orta Doğu'da yeniden önce çıkaracağına ve bunun faydalı olacağına dair tespitini de belirtmiştir. Prunas, tüm bunların karşısında yine de ilk söyleminin (Sadak'ın ziyareti) dikkate alınması

[1794] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. III, No: 454, 6 Aralık 1949, s. 503-504.
[1795] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. III, No: 489, 21 Aralık 1949, s. 546.

gerektiğini ifade etmekten geri durmamıştır.[1796] Sforza ise Prunas'a gönderdiği cevapta Sadak ile hedefler konusunda uyumlu olduklarını ancak uyumluymuş gibi davranmalarının kendilerine zarar vereceğini, ziyaretin böyle görülebileceğini iletmesini istemiştir.[1797] Prunas, Sforza'nın talebini iletmiş ve Sadak'ın kendisine dönmediğini ifade ederek "*mış gibi yapmanın*" uygunsuzluğunun farkına vardığını ifade etmiştir.[1798]

İkinci Dünya Savaşı'nı bitiren barış antlaşmalarının ardından iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeyinde olumlu anlamda artış yaşanmıştır. Bu dönem ilişkilerde güvensizliğin yerine dostluk ve dayanışmanın arttığı bir dönem olmuştur.[1799] Türkiye ve İtalya arasındaki bu olumlu süreç resmiyete yansımaya başlamıştır. Şubat 1950'de Sforza, Prunas'a gönderdiği telgrafta Sadak'ın Roma'daki Türk Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'a, kendisiyle Roma'da bir dostluk antlaşması imzalanmaktan mutluk duyacağını söylediği ve buna olumlu yanıt verdiğini ifade etmiştir.[1800] Sadak, daha sonra antlaşmanın Roma'da imzalanmasına karar vermiştir.[1801]

Yunan basınında nisan ayı içerisinde Roma'da Türkiye ile İtalya arasında bir dostluk antlaşması imzalanacağına dair haberler çıkmıştır.[1802] Haberlerde antlaşmanın Akdeniz'de komünizme karşı bir blok olacağı ve Sadak'ın Roma'ya gitmek için hazırlandığı belirtilmiştir.[1803] Bu haber Roma'da İtalyan Dışişleri Bakanlığı sözcülerinden birisi tarafından da doğrulanmıştır. Sözcü buna ilaveten paktın Akdeniz hususunda komünizm aleyhinde bir pakt olmacağını ifade etmiştir.[1804] Sadak, uçakla 23 Mart'ta saat 17.00'da Roma'ya hareket etmiştir.[1805]

Türk-İtalyan Dostluk, Sulh ve Adli Uzlaşma Antlaşması, "*İki ülkenin dost olduğu*" vurgulanarak 24 Mart 1950'de Roma'da Chigi Sarayı'nda Türkiye Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak ile İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza tarafından

---

[1796] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. III, No: 496, 26 Aralık 1949, s. 553-554.
[1797] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. III, No: 521, 12 Ocak 1950, s. 585.
[1798] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. III, No: 534, 16 Ocak 1950, s. 608.
[1799] Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında…" s. 118.
[1800] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. IV, No: 31, 15 Şubat 1950, s. 42.
[1801] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. IV, No: 43, 20 Şubat 1950, s. 53.
[1802] **La Stampa**, 3 Mart 1950, s. 1.
[1803] **Yeni İstanbul**, 3 Mart 1950, s. 1.
[1804] **Zafer**, 3 Mart 1950, s. 1, 6.
[1805] **Akşam**, 24 Mart 1950, s. 1, 2.

imzalanmıştır.[1806] İmza töreninde Sadak'ın yanı sıra Dışişleri Bakanlığı Genel Direktörü Bülent Uşaklıgil ve Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur da hazır bulunmuştur.[1807] Yayımlanan resmi tebliğde, İki taraf antlaşmada karşılıklı olarak bir kültür sözleşmesi yapmayı taahhüt etmişler, ortak çıkar ve amaçlara anlam verdiklerini, dostane ilişkileri uluslararası sahada da genişletmeye meyilli olduklarını belirtmişlerdir.[1808]

Antlaşma, İtalya tarafından tasdik edilmesi için amacıyla 24 Haziran 1950'de meclise gönderilmiş,[1809] Türkiye ise antlaşmayı 24 Temmuz 1950'de tarihinde yürürlüğe koymuştur. 25 maddelik bu antlaşmada, taraflar arasında barış ve dostluğun geçerli olması ve ihtilafa düşülen konularda sorunun çözümü için önceliliğin diplomasi olmasına karar verilmiştir. Ayrıca antlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından altı ay içerisinde üç üyeden oluşan bir uzlaştırma komisyonu kurulması ve doğabilecek olan anlaşmazlıklarda bir dilekçe ile doğrudan Uluslararası Adalet Divanı'na başvurulması şeklinde hükümler yer almıştır.[1810] Beş yıl geçerli olacak olan ve tarafların itiraz etmediği sürece yenileneceği belirtilen bu antlaşma, Akdeniz ve çevresinde istikrarın sağlanması açısında önemli olmuş ve iki ülke arasında verimli bir işbirliği sağlanması yolunda etkili olduğu ifade edilmiştir.[1811]

Amerikan basınında "*Komünist olmayan Akdeniz ülkeleri arasındaki işbirliğini güçlendirmeye yönelik bir dizi adımın sonucusu*"[1812] olarak nitelendirilen bu antlaşma hakkında Kont Sforza şunları söylemiştir:

"*Türkiye ile İtalya arasındaki dostluk siyasetinin, medeniyetimizin inkişafını sağlayacak tek teminat olan Avrupa işbirliğine ve barış eserine yararlı olabilmesi için, İtalya Cumhuriyet hükümetinin gereken her şeyi yapmaya katiyetle karar vermiş bulunduğunu ekselansınıza temin eylemek benim için derin bir zevk mevzuudur. Yeni*

[1806] **La Stampa**, 25 Mart 1950, s. 1; **Son Posta**, 25 Mart 1950, s. 1; **Akşam**, 25 Mart 1950, s. 1; **Vatan**, 25 Mart 1950, s. 1. (**EK-8**)
[1807] **Cumhuriyet**, 25 Mart 1950, s. 1-3; Bu ziyarette Özel Kalem Müdürü Necdet Kent de hazır bulunmuşlardır. **Cumhuriyet**, 22 Mart 1950, s. 1.
[1808] **Son Posta**, 25 Mart 1950, s. 1, 3.
[1809] Hande Erol, "Türk Gazetelerine Göre 1946-1950 Yılları Arasında Türk-İtalyan ilişkileri", **Studies Of The Ottoman Domain (Osmanlı Hâkimiyet Sahası Araştırmaları)**, C. VIII, S. 15, Yıl 2018, s. 178.
[1810] **Resmi Gazete**, 24 Temmuz 1950, Karar No: 5679, Sayı: 7564, s. 18807-18808.
[1811] **La Stampa**, 25 Mart 1950, s. 1.
[1812] **The Sunday Herald**, 26 Mart 1950, s. 9.

Türkiye, evlatlarının istiklal iradesi, fedakârlık ruhu ve sarsılmak bilmeyen gayretleriyle desteklendiği takdirde bir milletin neler başarmaya muktedir olabileceğini son 30 yıl içinde bütün dünyaya ispat etmiştir. Otuz yıl önce Türkiye'de inkılabı kurmak üzere giriştiğiniz mücadele başında -pek iyi hatırlarsınız- daha sonraları Atatürk adıyla anılan büyük insanın dâhiyane eserinin, tam bir muvaffakiyetle sona ereceğini ilk defa ilan eden İtalya olmuştur. Bu muvaffakiyeti, evlatlarınızın kahramanca fedakârlık ruhu ve Akdeniz komşularımızla anlaşmakta gösterdiği basiretli irade ile istihsal ediniz. Bay Bakan; Vatanınıza avdetinizde Türkiye'nin hak kazanmış olduğu emniyetli ve verimli barış devresine erişmesi için İtalya'nın en samimi duygularla mütehassıs bulunduğunu söylemenizi sizden rica ederim."

Kont Sforza'nın sözlerine karşılık veren Necmeddin Sadak, Sforza'nın Türk-İtalyan dostluğuna çok güzel temas ettiğini ve Türkiye'nin İtalyan halkının sebatını, enerjisini, teşkilatçı ruhunu takdir ettiğini belirterek şunları söylemiştir:

"*Milletlerarası barış ve işbirliği yüksek idealine kuvvetle bağlı bulunan Türkiye, İtalya hükümetinin görüşlerine tamamıyla iştirak eylemektedir. Memleketim hakkında izhar lütfumda bulunduğunuz asil duygular beni çok mütehassis etti. Alicenabane sözleriniz kalbimde derin akisler bıraktı. Bu sözler, bu dost millet için Türkiye'de beslediğimiz hislere tamamen tekabül etmektedir. Akdeniz devleti olan asil sulh davasına kuvvetle bağlı bulunan İtalya gibi Türkiye'de müşterek menfaatlerini idrak eden bütün sahildar devletlerin, milletlerarasında yakınlaşmanın sağlam temellerini kuran fikir teatisine ve istihsal mübadelesine yol açmalarını hararetle temenni etmektedir. İtalyan milletinin hak ettiği emniyetli ve feyizli sulh devresine kavuşması temennisini izhar ve ifade ederken bütün Türk milletinin hislerine tercüman olduğuma eminim.*"[1813]

Necmeddin Sadak, daha sonra Kont Sforza ile görüşmüş ve Hristiyan Demokrat Parti Başkanı Gasperi'yi ziyaret etmiştir.[1814] Ziyareti sırasında yüksek İtalyan siyasileri ile görüşmelerde bulunan Necmeddin Sadak, bir akşam otoritesinin

---

[1813] **Akşam**, 25 Mart 1950, s. 1-2.
[1814] **Son Posta**, 25 Mart 1950, s. 3.

gala gösterisine katılmış ve İtalyan halkından büyük sevgi ve saygı görmüştür.[1815] Eskiden sömürgeci ve saldırgan İtalya, eski durumun getirdiği sorunlarla mücadeleye ve kurtulmak için çaba göstermeye devam etmiştir. *Cumhuriyet*, antlaşmanın ardından baş makalesinde Necmeddin Sadık Sadak'ın antlaşmayı imzalamakla Türk milletini fazlasıyla memnun eden bir iş yaptığını, Türkiye'nin muhatap olduğu devletin türlü sınavlardan geçen demokrat İtalya olduğunu belirtmiştir. *Cumhuriyet* ayrıca antlaşmanın hayırlı ve uğurlu olmasını, iki ülke arasındaki ilişkilerin samimi ve yararlı bir işbirliğine devresinin semasında olduğunu belirtmiştir.[1816] Faşizmin iktidara gelmesinden sonra iki devletin arası Türkiye'den ziyade İtalya'nın politikası nedeniyle hiçbir zaman samimi olmamış, ancak bu antlaşmayla bu durum rafa kalmıştır.[1817]

Türk-İtalyan dostluk paktı hakkında Halide Edip de bir yazı kaleme almıştır. Antlaşmayı "*Akdeniz çocuklarını sevindirecek hayırlı bir haber*" olarak nitelendiren Halide Edip, Türk-İtalyan ilişkilerinin geçmişine değinmiştir. Akdeniz medeniyetinde yer alan milletlerin siyasi ve kültürel olarak birbirlerinden farkı olmadığını, Türkler ve İtalyanların birbirlerine aynı güzel hislerle baktığını belirterek antlaşmanın hayırlı olmasını dilemiştir.[1818] Necmeddin Sadak, 10 Nisan'da İstanbul'a dönmüş ve antlaşma hakkında basına kısa bir açıklama yapmıştır. İmzalanan antlaşmanın hem Amerika'da hem de Batı Avrupa'da iyi etkiler bıraktığını belirten Sadak, İtalya'da hükümet tarafından çok iyi ağırlandığını belirtirken kendisine gösterilen bu sevginin, İtalyan milletinin Türk milletine duyduğu sevginin de göstergesi olduğunu belirtmiştir.[1819] Antlaşmanın Sovyet Rusya tarafından barış antlaşmalarına aykırı olarak değerlendirilmesi[1820] ise İtalya tarafından tepki görmüştür. Rus *Isvesita*, Türkiye ve İtalya arasındaki bu antlaşmayla İngiltere ve Amerika'nın Sovyet Rusya'ya karşı saldırı planlarını kolaylaştırdığını iddia etmiştir. Rus gazetesi buna ilaveten Yugoslavya Başbakanı Tito'nun Belgrad-Roma-Ankara

---

[1815] **Son Posta**, 27 Mart 1950, s. 3.
[1816] **Akşam**, 25 Mart 1950, s. 2.
[1817] "Türk-İtalyan dostluk paktı…", **Son Posta**, 27 Mart 1950, s. 3.
[1818] Halide Edip, "Türk-İtalyan Paktı", **Akşam**, 21 Mart 1950, s. 1.
[1819] **Son Posta**, 11 Nisan 1950, s. 1, 3.
[1820] ABD, Türkiye-İtalya antlaşmasının Sovyet Rusya tarafından protesto edileceğine yönelik kamuoyundaki söylentiler dâhilinde verilecek olan notayı reddedeceğini belirtmiştir. **Yeni İstanbul**, 2 Nisan 1950, s. 1.

arasında bir antlaşmayı imzalamak üzere İtalya'ya gideceğini öne sürmüştür.[1821] İtalya Dışişleri Bakanlığına bağlı bir sözcü de İtalya'nın imzaladığı dostluk antlaşmasında barış antlaşmasına aykırı bir durum olmadığını, Sovyet Rusya'nın barış karşıtı antlaşma yaptığı iddialarını yersiz olarak nitelendirmiştir.[1822] Başbakan Şemsettin Günaltay döneminde imza edilen antlaşma DP döneminde Adnan Menderes hükümeti tarafından imzalanmak üzere 1 Haziran 1949'da TBMM'ye gönderilmiştir.[1823] 14 Temmuz 1950'de imza edilen antlaşmanın onaylanması hakkındaki kanun tasarısının görüşülmesi adına verilen önergeye cevap vermek üzere Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün konuşmasının ardından alkışlar eşliğinde onaylanmıştır.[1824] İtalyan Büyükelçi Luca Pietromarchi, antlaşma hakkında bazı açıklamalarda bulunmuştur. Pietromarchi, İtalya ve Türkiye'nin dostluk antlaşmasının karşılıklı olarak kültür ilişkilerini takviye etmek ve artırmak konusunda büyük bir istek duydukları belirtirken kendisinin de bu konuda elinden geleni yapmaya çalışacağını ifade etmiştir. Pietromarchi verdiği demeci şu sözlerle bitirmiştir: "*Mânadan âri kelimeleri sevmem. Onun içindir ki, memleketlerimiz arasındaki dostluk kelimelerinin fiiliyatta, bu kelimelerin hakiki mânalarını bulmasını istiyorum.*"[1825]

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM'nin dokuzuncu dönem ikinci yasama yılı için yaptığı açılış konuşmasında antlaşmaya değinmiş ve alkış sesleri arasında antlaşmadan duyduğu memnuniyeti şu sözlerle dile getirmiştir:

"*Cumhuriyet İtalyası ile son zamanlarda akdettiğimiz dostluk antlaşması, menfaat ve mefkûreleri bir olan iki memleket arasındaki bağları daha ziyade takviye eylemiştir. Akdeniz devleti ve Avrupa Konseyi azası olan her iki memleket arasındaki sıkı dostluk politikası, medeniyetimizin inkişafını sağlayacak olan Avrupa sulhunun ve iş birliğinin faydalı bir unsuru olacaktır.*"[1826]

Türk-İtalyan Dostluk Antlaşmasının İtalya ve Türkiye'deki yankıları olumlu olmuştur. Antlaşma, Akdeniz'de iki gücü biraraya getirdiğinden ötürü yayılmacı

[1821] **La Nuova Stampa**, 1 Nisan 1950, s. 5.
[1822] **Yeni İstanbul**, 1 Nisan 1950, s. 1.
[1823] **TBMMZC**, D. 9, C. I, s. 53-54; **Yeni İstanbul**, 2 Haziran 1950, s. 3.
[1824] **Yeni İstanbul**, 15 Temmuz 1950, s. 3.
[1825] **Yeni İstanbul**, 4 Kasım 1950, s. 3.
[1826] **Tarihe Düşülen Notlar-1**…, s. 162.

siyaset takip eden Sovyet Rusya açısından olumlu karşılanmamıştır. Soğuk Savaş'ta Batı için en büyük tehdit komünizmin yayılma alanlarından birisi olarak görülen Türkiye ve İtalya'nın bu şekilde bir antlaşma imzalaması, Akdeniz'de Sovyet nüfuzuna zarar vermiş ve iki ülke Batı sistemi içerisine daha sağlam adımlarla yönelmiştir.

2.11. Türkiye'de İktidar Değişimi: 1950 Genel Seçimi

1946 seçimlerinin ardından başlayan gerginlik döneminde DP'nin, CHP'ye karşı uyguladığı muhalefeti yetersiz bulan bazı milletvekilleri partiden ayrılarak 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi'ni kurmuştur.[1827] 1948'de yapılan ara seçimlerin ardından DP, ülkenin birçok noktasında seçime yönelik sloganlar atmaya başlamıştır. Bu süreçte tek dereceli seçim sistemine geçilmiş ve 1946 genel seçiminden farklı olarak gizli oy açık sayım uygulamasına geçilmiştir. 14 Mayıs 1950'de genel seçimler yapılmış,[1828] CHP, DP ve Millet Partisi yarışmıştır. Seçimlerden DP birinci çıkmış ve iktidarı ele almıştır.[1829]

La Stampa, 1950 genel seçimini yorumlamıştır. İlk defa Demokratların, Cumhuriyetçileri yendiğini ifade eden gazete, seçimi gözlemleyenlerin Türklerin uzun yıllar süren tek partili hükümet sisteminden bıkmış olduklarına dair düşüncelerine yer vermiştir. Ayrıca DP lideri Celal Bayar ile CHP lideri İsmet İnönü programları arasında bariz farklar olmadığını ancak kesin olarak iki noktada mutabık oldukları yazılmıştır. Bunlardan ilkinin Türkiye'nin İngiltere, Fransa ve diğer batılı güçlerle dostluğuna sadık olduğu, diğerinin ise Türkiye'nin SSCB ile barışçıl ilişkilerine devam ederken Sovyetlerin Boğazlar konusundaki politikasına karşı çıkmak olduğu belirtilmiştir.[1830] *La Stampa*'nın seçimi Batı ittifakı açısından yorumladığı görülmektedir.

20 Mayıs 1950'de DP Meclis grubu Genel Başkan Celal Bayar öncülüğünde toplanmıştır. TMMM'de yapılan bu toplantıda Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar

---

[1827] **Ulus**, 22 Temmuz 1948, s. 2.
[1828] **Akşam**, 14 Mayıs 1950, s. 1; **Son Posta**, 14 Mayıs 1950, s. 1; **Zafer**, 14 Mayıs 1950, s. 1.
[1829] DP %52.67, CHP %39.45, Millet Partisi %3.11, bağımsızlar ise %4.76 oranında oy almıştır. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/secimler-1939-1950/?pdf=6818 (Erişim Tarihi: 17.03.2024); Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 309-328.
[1830] **La Stampa**, 16 Maggio 1950, s. 1.

seçilmiş, hükümeti kurma görevi de Adnan Menderes'e verilmiştir.[1831] Yerli ve yabancı gazetecilerin de takip ettiği bu gelişme alkışlarla onaylanmıştır.[1832]

İtalyan Büyükelçi Luca Pietromarchi, seçimlerin maddi kazananının DP olduğunu ifade ederken manevi kazanının ise şiddet ve isyan olmadan toplumsal uyum içerisinde demokrasiyi garanti eden İsmet İnönü olduğunu belirtmiştir.[1833] Ayrıca Türkiye'deki 1950 seçimlerinin mükemmel bir tarzda cereyan ettiğini, seçimlerin Türk milletinin olgunluğunu ve Atatürk ruhunun her Türk'ün kalbinde nasıl yaşadığını gösterdiğini ifade etmiştir.[1834]

2.12. Kuzey Atlantik Paktı (NATO) Çerçevesinde İlişkiler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki taraflı blok, diğer devletler gibi Türkiye'yi bir seçim yapmaya zorlamıştır. Tarafsız kalmanın gitgide zorlaştığı bir ortamda Türkiye, batılı demokrasiler ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir.[1835] Türkiye, Yunanistan ve İtalya gibi devletler coğrafi ve stratejik ya da ideolojik olarak NATO terimi altında birleşmeye uygun olmasa da Batı Avrupa açısından kilit bir öneme sahiplerdi. Bu üç devletin pakta katılımı siyasi ve toprak bütünlüğüne zarar verecek bir tehdit karşılığında tam üyeler tarafından verilecek bir eylem bildirisine bağlı olması öneriliyordu.[1836] Türkiye vakit kaybetmeden Atlantik Paktı'na (NATO) üyelik konusunu gündemine almış ve girişimlerde bulunmuştur. İtalya ise barış antlaşmalarının ardından komünizm tehlikesini hissetmesi noktasında ABD'ye yakınlaşmaya başlamış, ABD'de de Sovyet Rusya'nın yayılmacılığına karşı Avrupa'da Akdeniz'i güçlendirmek adına İtalya'nın üyeliğine sıcak bakmıştır. Bu gelişmeler Türkiye ve İtalya'yı savaş sonrası dönemde ortak bir paktta buluşturmada etkili olmuştur.

2.12.1. NATO'nun Oluşumu ve İtalya'nın Üyeliği

Marshall Planı ve Truman Doktrini ile Sovyet Rusya'nın Orta Doğu ve Avrupa'ya yayılmasına karşı ilk adımı atan ABD, Sovyet Rusya'yı durdurma

---

[1831] **Son Posta**, 21 Mayıs 1950, s. 1, 7; **La Stampa**, 21 Maggio 1950, s. 1.
[1832] **La Stampa**, 21 Maggio 1950, s. 1.
[1833] Pietromarchi, **Turchia Vecchia e Nuova**, s. 186.
[1834] **Yeni İstanbul**, 4 Kasım 1950, s. 3.
[1835] Severini, Sette, "La Politica Estera Turca…", s. 10.
[1836] Mark Smith, **NATO Enlargement during the Cold War: Strategy and System in the Western Alliance**, Palgrave Macmillan, London 2000, s. 27.

çabalarını artırmıştır. 1948'de Prag darbesi ile Çekoslovakya'nın Sovyet etki alanı içine girmesi karşısında Avrupa'da Brüksel Antlaşması imzalanmıştır.[1837] ABD'de Avrupa'nın bu adımı karşısında Avrupa'nın da içerisinde olduğu bir oluşum için girişimlere başlamış ve ABD'nin Sovyet yayılmacığına karşı attığı en etkili adım olarak görülen NATO ortaya çıkmıştır.[1838]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ABD ve SSCB çatışması ile Sovyetlerin yayılmacı fikirleri sonucunda "*Çevreleme politikası*"[1839] gündeme gelmiştir. 4 Nisan 1949'da aralarında "*asla ittifaka alınmayacağı*" belirtilen İtalya'nın da bulunduğu on iki ülke arasında antlaşma imzalanmıştır.[1840]

Atlantik Paktı'na (Il Patto Atlantico) katılması için İtalya'ya davet gönderileceği ve arzu ederse pakta katılabileceği basında yer almıştır.[1841] İtalya'nın pakta dâhil edilmesi meselesi Washington'da uzun süre konuşulmuştur. İtalya'nın katılımı lehinde düşünen devletler, aksi olması durumunda Gasperi hükümetinin zor durumda kalacağını, aleyhte düşünenler İtalya'nın pakta alınmasının Türkiye ve Yunanistan'ın davet beklemesine neden olacağını ve buradan hareketle pakta ne kadar çok devlet alınırsa Amerika'nın silah sevkiyatının da o kadar artacağını öne sürmüşlerdir.[1842] ABD Dışişleri Bakanı Acheson, görüşmelerde pakta ilk olarak İtalya'nın alınmasına dair incelemelerin yapıldığını belirtmiştir.[1843] İtalya'nın coğrafi konumundan ötürü pakta alınıp alınmaması anlaşmazlığa sebep olmuştur. Ayrıca İtalya'nın pakta alınıp Türkiye ve Yunanistan'ın alınmamasının da negatif bir durum

---

[1837] 17 Mart 1948'de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere arasında imzalanan Brüksel Antlaşması, ortak bir savunma sisteminin yanı sıra ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirmeyi amaçlamıştır. Sander, **Siyasi Tarih 1918**..., s. 264; Brüksel Antlaşması ardından Eylül 1948'de ise SSCB'ye karşı Batı Birliği Savunma Örgütü'nü kurulmuştur. Monroe Doktrini sonrası Avrupa'nın ilişkilerinden uzak durma politikasını takip eden ABD, BM antlaşmasının 51. Maddesine atıfta bulunarak bireysel veya toplu meşru savunma hakkını kullanma yoluyla dünya barışına katkı sağlama amacıyla Avrupa'yı içine alacak bir savunma paktına katılma kararı almıştır. Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 543.

[1838] Armaoğlu, **20. Yüzyıl** Siyasi…, s. 402-403.

[1839] **Yeni Sabah**, 5 Nisan 1949, s. 1; Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", **Türk Dış Politikası**, (Ed. Baskın Oran), 15. Baskı, C. I, İstanbul 2009, s. 485.

[1840] Lerna K. Yanık, "Atlantik Paktı'ndan NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C. IX, S. 34, Yıl 2012, s. 39; Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2. Baskı, METU Press, Ankara 2001, s. 12.

[1841] **Akşam**, 8 Şubat 1949, s. 1.

[1842] **Son Posta**, 3 Mart 1949, s. 3.

[1843] **Akşam**, 3 Mart 1949, s. 1.

ortaya çıkaracağı İngiltere tarafından dile getirilmiştir.[1844] Bu çelişki ABD'li yetkililerde de görülmüştür. İtalya'nın savunduğu coğrafi sınırlar ile pakta dâhil edilmemesi gerektiğini savunanlar olduğu gibi coğrafi olarak olmasa da doğal olarak sistemin bir parçası olduğunu savunanlar da mevcuttu.[1845] Fransa da İtalya'nın katılması kararını desteklenmiştir.[1846] Gasperi, 10 Mart'ta Atlantik Paktı'na davet edildiklerini duyurmuştur.[1847] 11 Mart 1949'da İtalyan Meclisi'nde bir konuşma yapan Gasperi, Atlantik Paktı'na girişin onaylandığını ve İtalya dâhil tüm devletlerin eşit haklarla katılacağını ifade etmiştir.[1848] Sosyalist Parti Başkanı Nenni ise mecliste yaptığı konuşmada faşist hükümetin 1939'daki kararına[1849] benzettiği Atlantik Paktı'na girmenin Sovyet Rusya aleyhtarı bir oluşuma girmek olduğunu ve bunun er geç bir savaşa sürükleyen bir macera olduğunu ifade etmiştir. Nenni'nin konuşması İtalya'da gösterilere sebep olmuş ve komünistler sokakları doldurmuştur.[1850] 15 Mart 1949'da Dışişleri Bakanı Kont Sforza, mecliste yaptığı konuşmada Atlantik Paktı oluşturucularının, oy birliği ile aldığı kararla İtalya'nın pakta katılımını sağladıklarını belirterek şunları söylemiştir:

"*Avuç açmaksızın İtalyan haysiyet ve şerefi adına hakkımızda uyanmış bulunan sempatilerin hepsine kapılarımızı açık tutmamış olsaydık vatanımız İtalya'ya ve dünya barışına ihanet etmiş olacaktı. Bize teveccüh eden şeref vazifesini yerine getirmiş olduğumuz içindir ki, pakta iştirakimiz kolaylaşmıştır.*"[1851]

Sforza, pakta karşı çıkan Komünist Parti lideri Togliatti'yi de eleştirmiştir. Togliatti de alınacak olan katılma kararını tanımayacaklarını, kararın tanınmaması için de İtalyan milletine başvuracaklarını ifade etmiştir.[1852] 19 Mart 1949'da İtalya mecliste yapılan tartışmalardan sonra İtalya'nın Atlantik Paktı'na girmesi kabul

---

[1844] Süleyman Ekici, Abdülkadir Baharçiçek, "NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri", **Birey ve Toplum**, C. VI, S. 11, Eylül 2016, s. 154-155.
[1845] Smith, **NATO Enlargement during**…, s. 33.
[1846] **Son Posta**, 4 Mart 1949, s. 3; Smith, **NATO Enlargement during**…, s. 58.
[1847] **La Stampa**, 11 Mart 1949, s. 1.
[1848] **Stampa Sera**, 12 Mart 1949, s. 1.
[1849] **Son Posta**, 12 Mart 1949, s. 3.
[1850] "İtalya ve Akdeniz Paktı", **Yeni Sabah**, 14 Mart 1949, s. 3.
[1851] İtalya'nın NATO'ya katılmasının amaçlarından biri de komünistleri iktidardan uzak tutmak idi. Yavaş, "İkinci Dünya Savaşı…", s. 117.
[1852] **Ulus**, 16 Mart 1949, s. 3.

edilmiştir.[1853] Tüm bunların karşısında İtalya Ayan Meclisi, sekiz çekimser 8'i çekimser, 110 ret oyuna karşı 188 oyla İtalya'nın Atlantik Paktı'na katılmasını kabul etmiştir. İmza için New York'ta bulunan Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya tam yetki verilmiştir. İtalya Başbakanı Gasperi de tarafsızlığın İtalya için imkânsız bir siyaset olduğunu, olası bir savaşta gerek Doğu'nun gerek Batı'nın İtalya toprakları üzerine askeri amaçlar güdeceğini ifade etmiş ve İtalyanların tek vazifesinin vatanlarını her saldırıya karşı korumak olduğunu belirtmiştir.[1854] Sforza, Washington'da Atlantik Paktı'nı bir barış aleti olarak değerlendirmiş ve şu ana kadar birçok antlaşma imzaladığını ancak imzalamakla bahtiyarlık duyacağı tek antlaşmanın Atlantik Paktı olduğunu ifade etmiştir.[1855] İtalya'yı buna iten faktörler ise iç parçalanma riskinin yüksek olması ve askeri yetersizliği olmuştur. Sforza ve Gasperi, İtalya'yı Akdeniz'de önemli bir ülke haline getirmek ve İtalya'ya, İngiltere ile Fransa'ya eşit bir statü kazandırmak gayesiyle ABD ile yakın ilişkiler kurma yolunu seçmiştir.[1856]

İtalya'nın NATO'ya kabulü, Paktın coğrafi açıdan büyük bir sapma yaşamasına neden olmuştur. Bu durum gelecekte üyelik için coğrafi şartlardan ziyade siyasi ölçütlerin yeterli olduğunu kanıtlamıştır. İtalya'da demokratik unsurların yaygınlaşması ve İtalya'nın kabulünde etkin rol oynarken demokrasinin pakta girişte önemli bir etken olduğunu da ortaya koymuştur.[1857]

İtalya'nın NATO'ya kabul edilmesi, Akdeniz ülkelerini harekete geçirmiştir. Bu ülkelerden biri olan Türkiye, İtalya'nın kabulünün ardından NATO ile temaslarını artırmış ve üyelik adına girişimlerini hızlandırmıştır. Sovyet yayılmacılığının hedeflerinden biri olan Türkiye, İtalya'nın NATO'ya katılımı sonrasında hem ABD hem de SSCB'nin odak noktası haline gelmiş ve bu durum Türkiye üzerinde iki gücün çekişme yaşamasına neden olurken Türkiye'nin de zorlu bir sürece girmesine yol açmıştır.

[1853] **Akşam**, 19 Mart 1949, s. 1.
[1854] **Akşam**, 28 Mart 1949, s. 1.
[1855] **Akşam**, 29 Mart 1949, s. 1; **Son Posta**, 30 Mart 1949, s. 3.
[1856] Yavaş, "İkinci Dünya Savaşı…", s. 117.
[1857] Smith, **NATO Enlargement during**…, s. 57-58.

2.12.2. Türkiye'nin NATO'ya Girişi

Kuzey Atlantik Paktı'na 'Organizasyon' ifadesinin eklemlenmesi Soğu Savaş'ta derinleşen çatışma ve gerginliğin bir ifadesi olurken diplomatik ve askeri yapıların kurulmasına ön ayak olmuştur. Bu durum NATO'nun Türkiye ve Yunanistan'a doğru genişlemesine neden olmuştur.[1858]

İtalya'nın pakta katılması öncesinde, Türkiye'nin üyeliği meselesini *Ulus* ve Hüseyin Cahit Yalçın üzerinden okuyan İtalyanlar, Türkiye'nin tutumuna dair bazı tespitlerde bulunmuşlardır. İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Prunas, 28 Aralık 1948'de Sforza'ya yaşanan gelişmeleri aktarmıştır. Yalçın'ın olası bir çatışmada iki tez ileri sürdüğü ifade edilmiştir. İlk tezde Türkiye ile Batı bloğu arasında bir ittifak antlaşması olmadığına vurgu yapılmış ve Batı'nın yardıma gelmeye kararlı olmadığı belirtmiştir. Ancak Türkiye ile İngiltere arasındaki tam teşekküllü yardım antlaşması hala yürürlükte olduğu ve ABD'nin tarafsız kalmasının mümkün olmadığını ifade ederek Türkiye'nin Atlantik Paktı'na katılımı çok daha net ve doğrudan yollarla mümkün iken dolaylı yolun neden seçileceğini vurgulamıştır. İkinci tezde Türkiye'nin Atlantik Paktı'na katılmamasının Ruslara, Türkiye'nin müdahale etmeyeceği izlenimini vereceği, tehditlerle ve şantajlarla etkisiz hale getirmeye çalışacağı ancak kendilerini kandıracağını ifade etmiştir. Buna örnek olarak İngiliz ve Fransız müdahalesi umudunun Hitler'i harekete geçirmesini göstermiştir. Sovyet Rusya'nın saldırısının Avrupa cephelerine yönelik olsa bile, Türkiye'nin müdahalesinin kesin olduğuna ikna olacağı belirtilmiştir. Prunas, Türkiye'nin İtalya'nın katılımı olsun ya da olmasın Atlantik Paktı'na katılmayı hedeflediğini ve durumunun İtalya'dan farklı olduğunu ifade ederken ABD'nin zaten Türkiye'ye belli bir süredir artarak askeri yardım ettiğini belirtmiştir. Prunas ayrıca ABD'nin bu yardımları Orta Doğu'daki petrol çıkarları dolayısıyla yaptığını, olası bir Sovyet saldırısında da ABD'nin er ya da geç Türkiye'ye yardım edeceğine kesin gözüyle baktığını vurgulamıştır. Ancak Türklerin savunmayı hemen talep etmesi ve kendini acil yardım garantisi altında görmek istemesinin sorun yarattığını belirten Prunas, Türkiye'nin başlangıçta bu hakkı Akdeniz Paktı'ndan almak istediğini ancak antlaşmanın yavaş olgunlaşmasından dolayı Atlantik Paktı'na yöneldiklerini ifade

---

[1858] Smith, **NATO Enlargement during**…, s. 62.

etmiştir. Prunas, Türk politikasının bir numaralı hedefinin Amerika'nın garantisini elde etmek olduğunu belirtirken bunun Akdeniz Antlaşması ya da Atlantik Paktı ile olmasının da aynı yola çıktığını belirtmiştir.[1859]

İtalya'nın Atlantik Patkı'na katılması Türkiye'de şok etkisi yaratırken Türk devlet adamları Türkiye'nin neden dışarıda bırakıldığını ve SSCB'nin karşısında kaderine terk edildiğini anlamakta zorlanmıştır.[1860] Türk hükümetinin yapılması plananlanan güvenlik paktında Türkiye'nin yer alıp almacağı sorusuna olumsuz cevap alması karşısında da Türkiye'nin ısrarlı talepleri devam etmiştir. Necmeddin Sadak, bu amaçla Londra, Paris ve Brüksel'e yaptığı ziyaretlerde karşılık bulamamış ve Türkiye pakta girememiştir. İtalya'nın pakta dâhil edilip Türkiye'nin dışarıda bırakılması karşısında Türk hükümeti hayal kırıklığına uğramıştır.[1861] Ancak ABD, Türkiye'ye Atlantik Paktı'nın dışında kalsa da bir Akdeniz Paktı oluşturma garantisi vermiş,[1862] Türkiye'nin paktta olmasa dahi olası bir Sovyet Rusya saldırısı karşısında Türkiye'yi destekleyeceklerini açıklamıştır. İngiltere de Türkiye'ye desteğini açıklarken ABD'de 13 Mart 1949'da Yunanistan, Türkiye ve İran gibi ülkeleri saldırıya karşı koruyacaklarına dair tekrar bir destek açıklaması yapmıştır.[1863]

Ankara Büyükelçisi Prunas, Sforza'ya gönderdiği telgrafta Türkiye'nin pakt dışında bırakılması konusunu ele almıştır. Türkiye'nin paktın dışında bırakılması coğrafi olarak kendisini ilgilendirmediği şeklinde yorumlanmış olsa da İtalya'nın katılımıyla sınırların Orta Akdeniz'e gelmesi bu yorumu sona erdirmiştir. Prunas, bu gelişmenin şüphesiz Türk kamuoyunda büyük bir hayal kırıklığına neden olduğunu ifade etmiştir. Telgrafta Necmeddin Sadak'ın Atlantik Paktı isteğinin coğrafi koşullarla reddedildiği ancak İtalya'nın dâhil edilmesinin ise buna tezat oluşturduğu belirtilmiştir. Prunas, İtalya'nın pakta katılmasının Türkiye'de eski kızgınlıkları

[1859] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. I, No: 782, 28 Aralık 1948, s. 1149-1150.
[1860] Bağcı, **Türk Dış Politikasında**…, s. 11.
[1861] Hale, **1774'ten Günümüze Türk**…, s. 117.
[1862] Amerikan basınında Türk askerine yönelik övgü dolu sözlerin yer aldığı yazılarla Akdeniz Paktı'nın güçlü bir ihtimal olduğu ifade edilirken Türklerin yeni bir savaşçı role sahip olacağı vurgulanmıştır. **The Sunday Herald**, 6 Mart 1949, s. 9.
[1863] Ekici, Baharçiçek, "NATO'ya Üyelik Sürecinde…", s. 154-155.

yeniden canlandırmış gibi göründüğünü belirtse de İtalya için byük bir diplomatik başarı olduğuna şüphe olmadığını ifade etmiştir.[1864]

İtalyan pakta alınıp Türkiye'nin dışarıda bırakılmasına bir tepki de Peyami Safa'dan gelmiştir. Peyami Safa kaleme aldığı makalede "*Mukavemet cephesinde rolümüz ve yükümüz, bir Atlantik devleti olmayan İtalya'dan fazla değil mi? Niçin dışarıda ve garantisiz bırakıldık? Bizi ilk çarpışmada gözden çıkarılması lazım gelen bir ileri karakol mu sayıyorlar?*" derken dışarıda kalmanın Türkiye'ye olası bir savaşta İkinci Dünya Savaşı'ndaki gibi hareket özgürlüğü vereceğini ifade ederek bunun olumlu yansımaları olduğunu belirtmiştir.[1865]

Bir dizi konferans vermek üzere Türkiye'de bulunan İtalya Mebusan Meclisi Adalet Encümeni Reisi, Dışişleri Komisyonu Üyesi ve Padava Üniversitesi Ceza Hukuku Ordinaryüs Profesörü Guiseppe Bettiol, *Yeni Sabah* muhabirinden gelen Atlantik Paktıyla ilgili sorulara cevap vermiştir. Atlantik Paktı'nın barış, düzen ve birlik paktı olduğunu belirten Bettiol, paktın savaş hayallerini uzaklaştıracak nitelikte olduğunu ifade etmiştir. İtalya'nın davet edilip Türkiye ve Yunanistan'ın davet edilmemesi ile ilgili soruya Türkiye'nin batılı devletler tarafından ilgiyle takip edildiğini ve Türkiye'nin "*Batının en ileri kalesi*" olduğunu belirtmiştir. İtalya'nın Atlantik Paktı'na katılmasıyla Sovyet Rusya'nın İtalya'da bir iç savaşı kışkırtması beklendiğine dair soruya İtalya'da bir iç savaşın çıkmasını beklemediğini belirterek cevap veren Bettiol, hükümetin bu tür gelişmeleri önlemeye hazır olduğunu ve İtalya'da halkın huzur ve güvenle gelişme arzusunda olduklarını söylemiştir.[1866]

Türkiye Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak ise paktın barışı korumak açısında eksik olduğunu belirtirken Türkiye'nin niçin pakta dâhil edilmediği konusunda kendisine yöneltilen soruya, paktın sadece Kuzey Atlantik bölgesine yönelik olarak kendilerine arz edildiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine İtalya'nın neden pakta dâhil edildiği sorusunu ise özel durum olarak açıklandığını ifade etmiştir. DP Genel Başkanı Celal Bayar da Türkiye ile aynı coğrafi koşullara sahip

---

[1864] Prunas, telgrafta Türkiye'nin tek hedefinin Amerikan garantisini elde etmek ve Atlantik Paktı'nın Orta Doğu'da bıraktığı açığı doldurmak olduğunu vurgulamıştır. **DDI**, Undicesima Serie, Vol. II, No: 617, 22 Mart 1949, s. 661-663.
[1865] Peyami Safa, "Atlantik Paktı ve Biz", **Ulus**, 26 Mart 1949, s. 1.
[1866] **Yeni Sabah**, 8 Nisan 1949, s. 1, 5.

İtalya'nın pakta alınması ve Türkiye'nin dışarıda kalmasının sebeplerini aramak ve incelemek zorunda olduklarını belirtmiştir.[1867]

Güvenliğin sağlanma çalışmaları Atlantik Paktı noktasında devam ederken dış politikada yaşanan bir gelişme, Türkiye'nin pakta katılımı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu gelişme İsrail'in tanınması olmuştur. Prunas, Türkiye'yi olması gereken sistemlerin dışında bırakan engelleri normalleştirerek ortadan kaldırmayı amaçladığını belirtmiştir.[1868] Prunas'ın ifadesine göre bu engellerden birisinin İsrail'in tanınması meselesi olduğunu çıkarmak yerinde bir yorumdur.

Türkiye Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, İtalya gibi bir Akdeniz devletinin pakta dâhil edilip Türkiye'nin pakt dışında bırakılmasının büyük bir hata olduğunu belirterek fiili bir savaşla karşılaşıldığı takdirde Türkiye'nin antlaşma hükümlerine bağlı olacağını ve Türkiye'nin silahlı tarafsızlık siyasetine geri dönmesine imkân olmadığını vurgulamıştır. Necmeddin Sadak, hükümetin bu noktada herhangi bir eğilimi olmadığını da ifade etmiştir.[1869] Atlas Okyanusu'na hiç kıyısı olmayan ve şimdiye kadar ittifak yaptığı devletlere katkı sağlamaktan çok, yük olan İtalya'nın girmesi oldukça garip bir olay olmuştur. Bu şartlarda İtalya'nın girip, Türkiye ve Yunanistan'ın girmemesinin tatmin edici bir açıklaması olmamıştır.[1870] İtalya'nın pakta giriş sürecinde yaşanan gelişmeler, Sovyet Rusya tarafından bir notayla karşılanmış, barış antlaşmasının ihlali olarak değerlendirilmiştir.[1871] İtalya ise notanın, İtalyan meclisinde oylanacağı gün verilmesinin manalı olduğunu[1872] ve İtalya'nın pakta katılmasının barış antlaşmalarına aykırı olmadığı belirtilmiştir.[1873]

İtalya'nın pakta dâhil edilip Türkiye'nin edilmemesi, ABD meclisinde de tartışmalara sebep olmuştur. Ayanlar arasından Mundt, İtalya'nın pakta alındığı halde Türkiye niçin bu paktın dışında bırakıldığı sorusunu sormuştur. Komünizme karşı kurulan bu birliğin içerisine İtalya'nın temel noktayı teşkil etmesini

---

[1867] **Yeni Sabah**, 1 Nisan 1949, s. 1, 5.
[1868] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. II, No: 699, 5 Nisan 1949, s. 748.
[1869] **Son Posta**, 29 Nisan 1949, s. 1, 7; **Ulus**, 29 Nisan 1949, s. 1, 3.
[1870] Kadircan Kaflı, "Atlantik Paktı ve Nasreddin Hoca'nın Türbesi", **Yeni Sabah**, 7 Mayıs 1949, s. 2.
[1871] Sovyet Rusya, İtalya'nın Atlantik Paktına katılmasının ileride Sovyet Rusya'ya karşı bir saldırı mahiyetine destek olacağını belirtmiştir. **Son Posta**, 21 Temmuz 1949, s. 1, 7; **Yeni Sabah**, 21 Temmuz 1949, s. 1.
[1872] **Ulus**, 21 Temmuz 1949, s. 1.
[1873] **Ulus**, 21 Eylül 1949, s. 3.

anlayamadığını belirten Mundt, şunları söylemiştir: "*Türkiye, boğazları almak için komünistlerin yaptıkları tehditlere karşı koymuştur… Gelecek on yıl zarfında Türkiye ve Yunanistan ne olacaktır? Kendi para ve servetimizle bize dost olacak ve komünizme karşı koyacak hükümetler mi yaratmaya çalışıyoruz, yoksa Yunanistan ve Türkiye'yi kardeş milletler camiası dışında tutarak, bize dost olan ve komünizme karşı koyan hükümetleri yıkmaya mı çalışıyoruz?*" Mundt'un ardından söz alan başka bir Henry Cain de Türkiye ve Yunanistan'ın pakt dışında bırakılmasıyla sağ ve doğu tarafını açık bıraktıklarını belirtmiştir.[1874] 24 Ağustos 1949'da Atlantik Paktı resmen yürürlüğe girmiştir.[1875] Sovyet Rusya, İtalya'yı pakta katıldığı için 21 Eylül 1949'da yine protesto etmiş ve nota vermiştir.[1876]

19 Haziran 1950'de Prunas, Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmeyi Sforza'ya aktarmıştır. Prunas, Köprülü'nün Sforza için Türkiye'de yaptığı çalışmaları överek kimsenin Türkiye'ye en karanlık anlarında daha akıllı, daha yakın ve daha anlayışlı olmadığını söylediğini belirtmiştir. Prunas görüşmede iki ülke arasındaki ilişkilerin mükemmel olduğunu ve güçlendirmek adına her şeyi yapacaklarını, kayıtsız ve şartsız işbirliğine güveneceklerini temin ettiklerini belirtmiştir. Görüşmede Atlantik Paktı meselesi de ele alınmıştır. Köprülü, savunma tedbirleri ve taahhütlerinin istenirse Doğu Akdeniz'de genişletilmesinin mutlaka gerekli olduğunu ifade etmiştir. Prunas buradan Köprülü'nün önceki hükümetin dış politikasın devraldığını çıkararak Türkiye'nin amacının paktın genişlemesi olduğunu vurgulamıştır. Prunas, Köprülü'nün bu fikirlerinden yola çıkarak kendisinin İtalya'ya karşı büyük ve samimi bir iyi niyete sahip olduğunu ve şüphe etmek için bir neden bulamadığını ifade etmiştir.[1877]

Türkiye, Atlantik Paktı'na girmek için 11 Mayıs ve 1 Ağustos 1950'de[1878] olmak üzere iki defa başvuru yapmış[1879] ve bu başvuruyu Amerika, İngiltere, Fransa

---

[1874] **Akşam**, 19 Temmuz 1949, s. 1-2; **Yeni Sabah**, 19 Temmuz 1949, s. 1, 5.
[1875] **Ulus**, 25 Ağustos 1949, s. 3.
[1876] **Akşam**, 22 Eylül 1949, s. 5; **Ulus**, 21 Eylül 1949, s. 3.
[1877] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. IV, No: 274, 19 Haziran 1950, s. 327-328.
[1878] Türkiye'nin ilk başvuruyu yaptığı dönemde iktidarda CHP vardı. İkinci başvuruda ise 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimleri kazanan DP yer almıştır. Huner Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013, s. 38.
[1879] Oran, "Dönemin Bilançosu", s. 485.

ve İtalya'nın Türkiye'nin bu isteğini destekleyeceği basında yer almıştır.[1880] DP iktidarının Başbakanı Adnan Menderes, Türkiye'yi batı sistemine daha kararlı ve geri dönülemez bir biçimde yerleşme çabasına girişmiştir.[1881] Türkiye, NATO'ya katılma ihtiyacı karşısında İtalya'nın desteğini görmüştür. Sforza, 22 Ağustos 1950'de bazı ülkelerdeki elçiliklere gönderdiği telgrafta, Türk Büyükelçiliğinin 22 Ağustos'ta Atlantik Paktı'na katılma talebi için İtalya'nın desteğini istediğine dair resmi bir adım attığını bildirmiş ve aynı talebin bu ülkelerde de yapılacağını ifade ederek hükümetlerin buna tepkisinin gönderilmesini istemiştir.[1882] Elçilikler de bu talep doğrultusunda harekete geçmişler ve Türkiye'nin talebi hakkında bilgilendirmeler başlamıştır. Ottowa Büyükelçisi Kanada'nın ABD'nin tutumuna uyacağını ifade ederken[1883] Londra Büyükelçisi de konuya ilişkin İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin ile bir görüşme gerçekleştirdiğini ve Bevin'in olumlu düşündüğünü belirtmiştir.[1884] Kopenhag Büyükelçisi Türkiye'nin pakta katılma talebinin Danimarka'da biraz çekingen bir tepkiyle karşılandığı ve Türk Büyükelçisine konunun dikkate alınacağının söylendiğini belirtmiştir.[1885] Washington Büyükelçiliği de Amerikan hükümetinin bu konuda bir pozisyon almadığını ifade etmiş ve hükümetin Ankara'ya yeni ülkelerin kabul edilmesinin mevcut üyelerin oybirliği gerektiğini belirterek kararın daha sonra verilebileceğine dair bilgi verdiğini aktarmıştır.[1886]

29 Ağustos 1950'de İtalya'nın NATO temsilcisi Alberto Rossi Longhi, Sforza'ya gönderdiği telgrafta ABD temsilcisi Spofford'un Londra'da yapılan toplantıda Türkiye'nin Atlantik Paktı'na yönelik ilgili hükümetlerin, Türk hükümetine bireysel taahhütlerde bulunmamasını tasviye ettiğini yazmıştır.

[1880] **Son Posta**, 3 Ağustos 1950, s. 1.
[1881] Pietromarchi, **Turchia Vecchia e Nuova**, s. 259.
[1882] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. IV, No: 373, 22 Ağustos 1950, s. 444.
[1883] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. IV, No: 377, 23 Ağustos 1950, s. 446-447.
[1884] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. IV, No: 380, 24 Ağustos 1950, s. 451.
[1885] İtalya'nın Kopenhag Büyükelçisi Conti, siyasi işlerden sorumlu genel müdür ile bu konuda bir görüşme yaptığını, müdürün kendisine Danimarka'nın kendini ilgilendiren siyasi ve stratejik gelişmelerden uzak ülkeleri güvence altına almak için çatışma riskini göze almada isteksiz olduğunu söylediğini belirtmiştir. Conti'ye göre ABD ve İngiltere Türkiye'nin talebini olumlu bulursa Danimarka da isteksizliğine rağmen bu iki ülkeyi takip edecekti. **DDI**, Undicesima Serie, Vol. IV, No: 383, 25 Ağustos 1950, s. 454-455.
[1886] İtalya'nın Washington Büyükelçisi Tarchiani, Dışişleri Bakanlığı ve askeri kurumların konuyu tüm yönleriyle incelediğini ancak kısa sürede herhangi bir sonuca ulaşmayı beklemediklerini ifade ederken Amerika'dan göründüğü kadarıyla İngiltere ve Fransa'nın da şu anada tutumlarını netleştirmediğini vurgulamıştır. **DDI**, Undicesima Serie, Vol. IV, No: 388, 28 Ağustos 1950, s. 458.

Amerikan hükümetinin NATO hükümetleri arasında normal diplomatik kanallar aracılığıyla yapılacak fikir alışverişinde uygun olduğu konusunda mutabakata vardığı belirten Longhi, bu konunun muhtemelen bir sonraki New York oturumunda inceleneceğini ifade etmiştir.[1887] Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması meselesinin ise 15 Eylül'de görüşüleceğine dair basında haberler yer almıştır.[1888]

30 Ağustos 1950'de ise İtalyan hükümeti, Ankara'dan gelen talep karşısında Türkiye'nin NATO'ya katılımı talebini belirli şartlar dâhilinde desteklendiğine dair telgrafı Ankara, Atina, Brüksel, Londra, Ottowa, Paris ve Washington Büyükelçilikleri ile Kopenhag, Lahey, Lizbon ve Oslo elçiliklerine göndermiştir.[1889] Bu talebin, Türk Milli Mücadelesinin önemli safhalarından Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın yıl dönümüne denk gelmesi de manidâr olmuştur.

Ankara Büyükelçisi Renato Prunas, 2 Ekim 1950'de veda ziyareti olarak Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile buluşmuş ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de bu buluşmada hazır bulunmuştur. Buluşmada konunun Atlantik Paktı üzerinde yoğunlaştığını belirten Prunas, detayları gönderdiği telgrafta anlatmıştır. Prunas, Bayar'ın Türkiye'nin NATO'ya katılımı konusunda Sforza'nın gösterdiği çabaların farkında olduğunu ve bu dostça hareket karşısında şaşırmadığını ifade etmiştir. Sforza'ya ait kitapların kütüphanesinde olduğunu belirten Bayar, Sforza'nın Milli Mücadele döneminden bu yana Türkiye'ye çok fazla hizmeti olduğunu ifade etmiştir. Sforza'yı, Türkiye'yi gerçekten yakında tanıyan ve Türkiye'nin neyi temsil ettiğini bilen bir kişi olarak tanımlayan Bayar, Prunas'tan, Türkiye'nin Sforza'ya ve İtalyan hükümetine minnettar olduğunu iletmesini istemiştir. Bayar'ın İtalya ile dış politikada kalıcı olan özelliklerinden birinin dostluk olduğunu ifade ettiğini belirten Prunas, Bayar'ın Türkiye'nin NATO'ya alınmamasının adaletsizlik yerine ciddi bir hata olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Prunas, Türkiye'nin yıllar boyunca büyük bir orduyu silah altında tutması ve yetersiz bütçenin büyük bir oranının savunmaya ayrılması konusunda Bayar'ın kişisel bir bedel ödediğini ifade ederken kimin ne zaman yanında olup kimin olmayacağını bilmek istemesini de en büyük hakkı olarak yorumlamıştır. Bayar'ın, Türkiye'nin Atlantik Paktı Akdeniz üyeleri ile Türk

---

[1887] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. IV, No: 390, 29 Ağustos 1950, s. 460.
[1888] **Son Posta**, 30 Ağustos 1950, s. 3.
[1889] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. IV, No: 393, 30 Ağustos 1950, s. 462-463.

Genelkurmay Başkanlığı arasındaki görüşmeleri, Türkiye'nin NATO'ya katılımının ilk aşaması olarak yorumladığını belirten Prunas, kendisine "*Doğu'da sabırlı olalım ve cesaretimizi kaybetmeyelim*" dediğini aktarmıştır. Prunas, Bayar'ın ticaret ve kültürel alanlar da olmak üzere iki ülke arasındaki dostluk bağlarını güçlendirme ve pekiştirme konusunda ısrar ettiğini söylerken İtalya'nın da aynı niyette olduğunu ifade etmiştir. Prunas, son aşamada Bayar ile Türk-İtalyan ilişkilerinin iyi durumda olduğunu derin bir memnuniyetle kaydettiklerini belirtmiş Bayar'ın sohbet süresince sıcak bir şekilde kendisiyle konuştuğunu ifade etmiştir.[1890]

1 Kasım 1950'de Bayar, TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmasında Türkiye'nin dış politikasına değinmiş ve NATO meselesini ele almıştır. Bayar konuşmasında Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesiyle barışa verdiği önemi anlatırken sözü Atlantik Paktı'na getirmiştir. Savaşın da barış gibi bir bütün olduğunu vurgulayan Bayar, Atlantik Paktı'nın Doğu Akdeniz'e doğru genişlemesi konusunda istekli olduklarını ifade etmiş ve Türk ordusunun sadece kendi emniyeti için değil Doğu Akdeniz ve Orta Doğu için de önemli bir unsur olduğunu, bunun da tüm dünya ülkeleri tarafından bilindiğini söylemiştir. Bu hususta konuyu İtalya'ya getiren Bayar, İtalya ile imzalanan dostluk antlaşması çıkar ve amaçlar açısında iki ülkenin bağlarına destek verdiğini ifade etmiştir. Bayar ayrıca Türkiye ve İtalya'nın sıkı dostluk politikasının Avrupa'nın barışı ve işbirliğine de büyük katkı sağlayacağını belirtmiştir.[1891]

Bayar'ın konuşması İtalya tarafında da takip edilmiştir. Prunas'ın ardından Büyükelçilik görevine getirilen Pietromarchi, Sforza'ya gönderdiği telgrafta Bayar'ın konuşmasını Türk basınının dengeli ve sakin bir üslupla anlattığını belirtmiş ve konuşmanın Türkiye'nin eylem programını yansıttığını ifade etmiştir. Türkiye'nin sınırları belli bir bir süreci kademeli olarak yürümeyi hedeflediğini belirten Pietromarchi, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Faik Zihni Akdur'un Bayar'a atıfta bulunarak "*adım adım ilerleyeceğiz*" dediğini aktarmıştır. Pietromarchi, burada temel amacın Dışişleri Bakanlığı konseptine uygun bir şekilde komşu ülkelere yayılması gereken bir güvenlik organizasyonu olan Atlantik Paktı'nın İran ve Arap ülkelerine

---

[1890] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. IV, No: 448, 2 Ekim 1950, s. 515-517.
[1891] **TBMMZC**, D. 9, C. II, İ. 1 , s. 10-12; **Son Posta**, 2 Kasım 1950, s. 1, 5.

doğru genişlemesi olarak yorumlamıştır. Bu politikanın geliştirilmesi için de -Bayar'ın ifadesiyle- Türkiye ile Yunanistan ilişkilerini ve işbirliklerini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Pietromarchi, Türkiye'nin bu yolla Atlantik Paktı'na daha etkili bir şekilde girmeyi amaçladığını belirtirken Türkiye'nin Orta Doğu'da öncü faaliyetlerde bulunabileceğini ifade etmiş[1892] ve Akdur'un kendisini bunun doğruluğu konusunda ikna etmeye çalıştığını belirtmiştir. Pietromarchi, Türkiye'nin tüm politikasının olası bir saldırıya karşı var olan en etkili güvenlik mekanizması olarak gördüğü Atlantik Paktı'nın geliştirilmesi üzerine olduğunu, Bayar'ın bunun için Kore'ye asker gönderdiğini ve barışa katkı sağladığını, BM'ye ve uluslararası taahhütlere olan sadakatini vurguladığını belirtmiştir. Türkiye'nin pakta katılımı için beklemedeyken İngiltere ile de ittifakına bağlı kalmaya devam ettiğini belirten Pietromarchi, Bayar'ın konuşmasında İtalya ile ilgili kısmada değinmiş ve konuşmanın iki ülke arasındaki ilişkilere yönelik sözlerin mecliste alkışlarla karşılandığını ifade etmiştir.[1893]

Pietromarchi, 3 Kasım 1950'de verdiği bir demeçte İtalya'nın Türkiye ve Yunanistan'ı ortak garanti sistemine katmayı çok arzu ettiğini ancak sistemin henüz daha başlangıç seviyesinde olduğunu belirterek bu garanti sistemi ile işbirliği bağlarını daha da sıklaştırmak için İtalya'nın daima Türkiye'nin yanında yer alacağını ifade etmiştir.[1894] İtalya Savunma Bakanı Randafo Pacciardi, ABD basınına verdiği bir demeçte Atlantik Paktı askeri komitesinin Türk-Yunan kuvvetleriyle Atlantik Paktı kuvvetlerini birleştirmek için planlar yaptıklarını, Türkiye ile Yunanistan'ın Atlantik Paktı'nın Akdeniz savunma sistemine dâhil edilmelerinin çok yerinde bir hareket olduğunu ifade etmiştir. İtalya'nın en başından beri Türkiye ile Yunanistan'ın daimi üye olarak pakta kabul edilmelerini istediklerini belirten

---

[1892] Türkiye'nin Orta Doğu'da aktifliği meselesi 22 Kasım 1950'de Pietromarchi ile Fuat Köprülü'nün görüşmesinde de gündeme gelmiştir. Pietromarchi'nin Orta Doğu'daki gelişmelere ilişkin sorusuna cevap veren Köprülü, Türkiye'nn istikrarı sağlamak adına Orta Doğu ülkelerini birbirine bağlama politikası yürüttüğünü belirtirken bunun amacının ise bölgedeki Rus nüfuzunu kırmak olduğunu vurgulamıştır. Hatta bu doğrultuda teoride de olsa Sadabad Paktı'nı genişletmeyi arzu ettiklerini ifade etmiştir. Pietromarchi, Türkiye'nin Orta Doğu'da İngiltere ile tam mutabakatta olduğunu belirtmiştir. **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 38, 25 Kasım 1950, s. 53.
[1893] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 7, 6 Kasım 1950, s. 10-12.
[1894] **Yeni İstanbul**, 4 Kasım 1950, s. 3; **Milliyet**, 4 Kasım 1950, s. 5.

Pacciardi, İtalya'nın Türkiye ile Yunanistan'a silah ve mühimmat yardımı yapabileceğini vurgulamıştır.[1895]

İtalya Meclisi 13 Temmuz 1950'de hükümetin dış siyasetinin desteklendiği bir toplantı gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanı Kont Sforza, İtalya'nın Atlantik Paktı'na olan inancını vurgulamış ve BM'nin Güney Kore yardım kararını desteklemiştir.[1896] İtalya Dış Ticaret Bakanı Matteo Lombardo, Amerika'ya yaptığı seyahatin dönüşünde Roma'da bir milli kahramana yakışır sevinç ve gösterilerle karşılanmıştır. Atlantik Paktı'nın içerisinde mevcut şartlarda tek Akdeniz ülkesi olarak bulunan İtalya, kendini bu manada karlı çıkarma gayreti içerisinde olmuştur. Lombardo'nun bu ziyareti de İtalya'nın siparişlerini sağlamak ve Atlantik Paktı içerisindeki durumunu görüşm amacından ötürü önemli bir gelişme olmuştur. İtalya, Amerika'dan iktisadi tavizler isteme yoluna gitmiş ve komünizmi önleme amacıyla ekonomik gelişmenin desteklenmesini amaçlamıştır.[1897]

Amerikan basını da İtalya'nın Batı Akdeniz'deki konumundan dolayı örgütün tam üyesi ise Atlantik Paktı için hayati önem taşıyan herhangi bir planlamaya katılması gerektiğini, Türkiye'nin de Rusya ile ortak sınırı olmasına ve Rusya'nın kendi toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına yönelik tehditlerine rağmen müttefik olarak güvenilebilir olduğunu yazmıştır.[1898] Ayrıca Amerikan basınında Türkiye-İtalya ve Yunanistan'ın mevcut koşulları içinde var olan tehditlerle ilişkilerini inceleyen yedi makale yayımlanmıştır. *Detroit News* muhabiri tarafından hazırlandığı belirtilen bu makale serisinin ilkinde Türkiye, Orta Doğu'ya komünizmin yayılmasını engelleyen sert bir kayaya benzetilmiş ve Rusya'nın Batı Avrupa'yı işgalini engellemede yardımcı olacak bir güç olduğu ifade edilmiştir. Türk ordusunun birçok bakımdan ilkel halde olduğunu ifade edilirken ABD başta olmak üzere bazı devletlerden gelen teçhizatla bir savunma gücü oluşturulmaya başladığı belirtilmiştir. Türkler için Rusların geleneksel bir düşman olduğu vurgulanırken Türk Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek'in "*Biz Ruslara 'Moskof' deriz*" sözlerine atıf yapılmıştır.[1899]

[1895] **Yeni İstanbul**, 4 Kasım 1950, s. 1.
[1896] **Zafer**, 14 Temmuz 1950, s. 3.
[1897] Mücahit Topalak, "Atlantik Paktı içinde İtalya", **Zafer**, 19 Eylül 1950, s. 3.
[1898] **The Sunday Star**, 8 Ekim 1950, s. C-4.
[1899] Blair Moody, "19 Turkish …..guard Middle East From Red Army", **The Evening Star**, 26 Ekim 1950, s. A-27.

İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza, 22 Aralık 1950'de İtalya Mebusan Meclisi'nde yaptığı konuşmada İtalya'nın, Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na alınmasına dair bir talepte bulunduklarını ve ancak bu şekilde Batı savunmasının tamamlanacağını belirttiği bir konuşma yapmıştır.[1900]

Necmeddin Sadak, kaleme aldığı bir yazıda İngiltere'nin paktın bu denli genişlemesine karşı olduğunu ifade ederken İtalya'nın ise candan istekli olduğunu ifade etmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın pakta alınması için "*Hakiki bir Türk dostu*" olarak nitelendirdiği Kont Sforza'nın büyük çaba sarf ettiğini belirten Sadak, Sforza'nın Türkiye'de geçirdiği günlerin hatırına sahip olduğunu, Türk-İtalyan dostluğuna büyük kıymet verdiğini ifade etmiştir. İki ülke arasındaki dostluk antlaşmasının da bunun delili olduğunu, Sforza'nın Akdeniz'de iki ülkenin siyasi ve iktisadi işbirliğinin gelecekte büyük rol oynayacağını vurgulamıştır. Sadak, İtalya'nın Türkiye ve Yunanistan'ın pakta dâhil edilmesi ile Batı Avrupa'nın güneyinin daha iyi düzenleneceğini, Avrupa'nın güvenliği bakımından esaslı mevzilerin değerlendirileceğini, Akdeniz'in merkezi ve Kuzey Avrupa'nın savunma çıkarlarında stratejik durumunu düzenleyeceğini düşündüğünü ifade etmiştir. Yazıda İtalya'nın Rusya'dan gelecek tepkileri Avrupalı devletlere anlatmak için mücadele verdiğini ve Türkiye'nin pakta alınmaması konusundaki kırgınlığını Amerika'ya duyurmak için uğraştığı belirtilmiştir. Sadak, yazısının sonunda İtalya'nın Türkiye'ye verdiği değere karşılık Türkiye'nin de aynı hisleri İtalya'ya karşı beslediğini vurgulamıştır.[1901]

Amerikan basınında İtalya haricinde Akdeniz ülkelerinin sayıca önemli ordulara sahip olduğu ancak yine de ağır silahlara ve hava savunmasına ihtiyaç duydukları belirtilirken İtalya'nın ise kendi kuvvetlerini yeniden düzenlediği ancak ülkedeki nüfusa oranla fazla komünistin bulunması nedeniyle güven oluşmadığına dair yazılar çıkmıştır. Ayrıca Yunanistan ve Türkiye'nin de aldığı yardımlara rağmen

---

[1900] **La Stampa**, 23 Aralık 1950, s. 1.
[1901] Necmeddin Sadık Sadak, "Atlantik Paktı dolayısıyla İtalya'nın durumu", **Akşam**, 24 Mayıs 1951, s. 1-2.

hala ihtiyaçları olduğu ve küçük silah üretmeye bile sanayilerinin yetersiz olduğu ifade edilmiştir.[1902]

Bazı İtalyan diplomatlar Türkiye'nin ve Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na katılımınının basit ve saf bir şekilde olması konusunda açıkça tavır koymak isterken[1903] 4 Nisan 1951'de Pietromarchi, Fuat Köprülü ile bu konuda bir görüşme gerçekleştirmiştir. Paktın tartışılmaya başladığı andan itibaren İtalya'nın tutumunu anlatan Pietromarchi, Akdeniz'in savunması konusundaki sorunun birlik içinde ele alınması gerektiğini ve bunun yalnızca tek bir örgüt, Atlantik Paktı örgütü olduğunu savunduklarını vurgulamıştır. Köprülü de buna karşılık Türkiye'nin politikasının İtalya ile örtüştüğünü, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın pakta katılım konusunda İtalya'nın sadece diplomatik yollarla çaba göstermediği, aynı zamanda tezlerinin kabul edilmesinde de büyük bir cesaret gösteren Sforza'ya teşekkür etrmek istediğini ifade etmiştir. Türkiye'nin 1939 Tarihli Türk-İngiliz-Fransız ittifakına, ABD'nin de katılması teklifinin süreci uzatması noktasında ise Köprülü, İngiltere ve Fransa ile Atlantik Paktı noktasında farklı görüşlerde olduklarını ifade ederek tam uyum gösterdiklerini belirtmiştir. Görüşmede Köprülü, Türk-İtalyan politikasının basında övüldüğünü de ayrıca vurgulamıştır.[1904]

23 Nisan 1951'de Celal Bayar başkanlığında Çankaya Köşkü'nde bir toplantı yapılmış ve toplantıya Türkiye'nin önemli Büyükelçileri de katılmıştır. Basında yer alan haberlerde bu toplantıda Türkiye'nin güvenlik meselesinin ele alındığı belirtilmiştir. Toplantıya ilişkin bir haber yapan *Zafer*, toplantıda Türkiye'nin İngiltere, Fransa ve İtalya ile olan ilişkileri ile Akdeniz ve Atlantik Paktı meselelerinin gözden geçirildiğini belirtirken Türkiye'nin güvenliğine ilişkin olarak Büyükelçilerin açıklamalarda bulunduğunu yazmıştır.[1905]

25 Nisan 1951'de Pietromarchi de bu toplantı özelinde Türkiye'nin dış politikasına ilişkin gelişmeleri Kont Sforza'ya aktarmıştır. Daha önce Fuat Köprülü'nün Türkiye'nin Atlantik Paktı'na benzer bir güvenlik sistemi inşa etme

---

[1902] Constantine Brown, "Mediterranean Area Offers Many Defense Advantages", **The Sunday Star**, 21 Ocak 1951, s. C-5.
[1903] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 324, 31 Mart 1951, s. 447.
[1904] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 334, 4 Nisan 1951, s. 461-463.
[1905] **Akşam**, 24 Nisan 1951, s. 1-2.

girişiminde ısrarcı olduğunu ancak Dışişleri Bakanlığında üst düzey yetkililer arasında Köprülü'ye karşı başka bir eğilim olduğunu belirttiğini ifade eden Pietromarchi, eğilimlerden birinin sabırlı olarak uygun anı beklemek olduğu söylemiştir. Diğer eğilimin ise Orta Doğu'da Türkiyesiz bir savunma sisteminin düşünülemeyeceği noktasında Türkiye'nin kendi şartlarını belirlemesi olarak açıklamıştır. Pietromarchi, toplantı özelinde önem taşıyan herhangi bir kararın alınmadığını belirtirken Türkiye'nin siyasi yöneliminin gözden geçirildiği ve bir netliğe kavuşturulmaya çalışıldığını vurgulamıştır. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'in, savunma garantisi istemesinde etkili olduğunu gören ve Amerika'ya 1939 tarihli ittifaka katılması konusunda çağrı yapan kişi olarak dinlenmesi gerektiğini ifade eden Pietromarchi, böylece Amerikan hükümetinin etkisinin öğrenilebileceğini belirtmiştir. Köprülü'nün politikasının eleştirilere yol açtığı ve şüphe uyandırdığını belirten Pietromarchi, siyasi eylemlerinde daha dinamik bir tutum izlemekle hükümetin aşırı tedbirli ve tereddütlü politikasına zıtlık oluşturmayı amaçladığını vurgulamıştır. Pietromarchi, Köprülü'nün savunma garantisi sağlama adına Kore'ye asker gönderilmesine sponsor olduğunu ifade ederken fazla gecikme yaşanmasının Amerika'nın Türkiye'deki pozisyonunu zayıflatacağını ve hatta iktidarda kalmasının imkansız hale geleceği düşüncesiyle bir çözüm bulunması için Washington'a ısrarla baskı yaptığını öğrendiğini belirtmiştir. Pietromarchi, bu doğrultuda Türk halkı ve hükümetinin garanti konusunu çözümsüz bırakamayacağını, bu durumdan kurtulmak istediklerini ifade etmiş ve çözüm için Türk hükümetinin bir nota hazırlığında olduğunu belirtmiştir. Bu girişimin başarısız olması durumunda durumun daha da kötüleşeceğini ifade eden Pietromarchi, bekleme taraftarı olanların bir taktiği olmadığını vurgulamıştır.[1906]

11 Mayıs 1951'de Rossi Longhi, Sforza'ya İtalya'nın, Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na katılımına ilişkin görüşlerini açıklamıştır. İki ülkenin pakta katılmasına şüpheyle yaklaşan Longhi, coğrafi açından Akdeniz'e olan ilginin artması nedeniyle bunun İtalya'ya zarar vereceği düşüncesini desteklerken İtalya'nın Akdeniz'de iki ülkeyi pakta dâhil etme konusunda yeterli konuma sahip olmadığını

[1906] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 376, 25 Nisan 1951, s. 509-513.

belirtmiştir. İki ülkenin NATO'ya katılma fikrinin artık oldukça açık olduğunu belirten Longhi, paktın üye sayısının artmasının olumsuzluklara dikkat çekmiş ve İtalya'nın konumunu Yunanistan ve Türkiye ile paylaşmak durumunda olacağını ifade etmiştir. İki ülkenin pakta adaylığını resmi olarak desteklemeye devam etmekten bahseden Longhi, İngiltere, ABD, Fransa ile İtalya'nın garanti sağlaması konusunda baskı yapılması gerektiğini ifade etmiştir.[1907]

İtalya'nın Türkiye ve Yunanistan'ın pakta katılması konusundaki kararlığı, Paris Büyükelçisi Quaroni'nin Sforza'ya gönderdiği telgrafta da yer almıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın pakta kabulü için ABD'nin kararlı olduğuna ve Fransız hükümetine de bu konudaki tutumunu gözden geçirmesine dair aldığı bilgi yer almıştır. Quaroni, Fransa Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Alexandra Parodi'den aldığı bilgiye göre Fransa'nın bu iki ülkenin Sovyet Rusya'yı kuşatma niteliği verdiğinden ötürü pakta alınmasına karşı olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir. İtalyan hükümetinin görüşünü soran Parodi'ye iki ülkenin pakta katılması konusunda İtalya'nın her zaman destek verdiğini söyleyen Quaroni, Türkiye'nin tarafsız konumda olmasının Orta Doğu'da endişe verici gelişmelere neden olabileceğini belirtmiştir.[1908]

Dışişleri Bakanı Sforza, Londra'da Rossi Longhi'den, yapılacak toplantıda İtalya'nın, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın pakta katılımı konusunda Amerika'ya tam desteğinin teyit edilmesini istemiş ve beyan edeceği hususları göndermiştir. Bu hususlarda Ankara hükümetinin pakta katılma talebinin İtalya hükümeti tarafından olumlu karşılandığı, İtalya'nın bu tutumunun sadece bu ülkeler ile mevcut dostane ilişkilerden dolayı olmadığı ve İtalya'nın Akdeniz'de kendi güvenliğinin garanti altına alma ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca İtalya'nın Orta Doğu'da istikrar istediği, İtalyan hükümetinin pakta yeni eklenenler açısından teknik ve hukuki kırılganlığı bildiğini ancak Türkiye ve Yunanistan'ın bunları daha da kötüleştirmeyeceğinin farkında olduğu belirtilmiştir.[1909] Sforza'nın Türkiye ve Yunanistan'ı paktta görmek adına tüm şartları göz önünde bulundurduğu ve kesintisiz desteğini bu ölçüde sağladığı görülmektedir.

[1907] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 403, 11 Maggio 1951, s. 541-542.
[1908] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 404, 15 Maggio 1951, s. 543.
[1909] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 417, 19 Maggio 1951, s. 564.

15 Mayıs 1951'de ABD, Türkiye'nin NATO'ya alınması konusunda öneri verirken[1910] İtalya, Türkiye'nin üyeliği konusunda çalışmalarına devam etmiştir. Türkiye'nin ve Yunanistan'ın üyeliğine karşı olan Fransız hükümetini ikna etme konusunda yine İtalya'nın çabası ön plana çıkmıştır. Dışişleri Genel Sekreteri Zoppi, Sforza'ya, Roma'daki Fransız Büyükelçisinin kendisine Türkiye ve Yunanistan'ın pakta katılımı konusunda Fransız hükümetinin görüşünü aktarmıştır. Büyükelçiye göre, Fransız hükümeti iki ülkenin pakta katılması konusuna sıcak bakmamıştır. Buna sebep olarak Rusların bu hareketi bir kuşatma ve provakasyon olarak nitelendirmesinden duyulan korku, yeni üye alımında tüm pakt üyelerin oybirliği ile onay almanın zorluğu ve mecliste yeni tartışmaların yaşanması sorunu ile uzun vadede Almanya'nın pakta dâhil edilmesinin zorlaşacağından yeni sorunlar doğması endişesi gösterilmiştir. Buna karşılık olarak Zoppi, İtalya'nın her zaman Doğu Akdeniz sisteminde bir örgütlenmeden yana olduğunu ve Akdeniz'e erişimin engellenmesinin hayati çıkarlara hizmet ettiğini ifade etmiştir. Yaşanan gelişmeler ve uzayan sürecin Türkiye'de kırgınlıkları, yalnızlık korkusunu ve tarafsızlık eğilimlerini artırdığını belirten Zoppi, bu durumun Orta Doğu'daki diğer ülkelere de yayılmasının endişelere sebep olabileceğini vurgulamıştır. Zoppi, Türkiye ile Yunanistan'ın pakta yer almasının sağlam temellere dayandığını ancak bu bölgelerin Rusya'nın etkisine girmesinin tamamen kendileri için zarar olduğunu gördüğünü ifade etmiştir.[1911]

Sforza'nın Türkiye'nin pakta katılımının kabul edilmesi yönündeki açık talebi ise Türkiye'de büyük yankı uyandırmıştır. Ankara Büyükelçisi Pietromarchi, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Faik Zihni Akdur ile gerçekleştirdiği görüşmeyi Sforza'ya aktarmıştır. Akdur'un Amerika'nın girişimlerinden memnun olduğunu ifade eden Pietromarchi, Türkiye'nin hala 1939 ittifakına ABD'nin dâhil olması konusunda isteğinin devam ettiğini ifade ederken İngiliz basınının ise İngiltere'nin ittifakın genişlemesini doğru bulmadığına dair haberlerini aktarmıştır. Dışişleri Bakanı Köprülü ile Akdur'un kendisine Atlantik Paktı'na Türkiye'nin dâhil edilmesinin önemli olduğunu açıkça ifade ettiklerini belirten Pietromarchi, 1939 ittifakına ABD'nin katılma ihtimalinin olmadığını ifade ederek geriye Atlantik

---

[1910] **Stampa Sera**, 16-17 Maggio 1951, s. 1.
[1911] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 422, 20 Maggio 1951, s. 572-573.

Paktı'nın genişletilmesi ya da bir Akdeniz paktı yaratılması gibi iki seçenek kaldığını belirtmiştir. Akdur ayrıca Batılı ülkelerin, Türkiye'nin Orta Doğu'yu Batı'dan koparmayan tek güç olduğunun farkına varması gerektiğini ve sürecin uzamasının Türkiye'de tarafsızlık fikirlerin güçlendiğini bir kere daha vurgulamıştır. Türkiye'nin iki yıldır Atlantik Paktı'na dâhil olmak için yalvardığını ve Kore'de bir yıldır kan döktüğünü vurgulayan Baydur, bunu karşılığında "*ne elde ettik?*" diyerek Türk hükümetinin zor durumuna dikkat çekmiştir. Baydur, bu nedenle Moskova'nın Türkiye'deki tarafsızlık eğilimlerine yönelik propagandalar yaptığını, SSCB'nin bunu yapmasının mantıklı ve kaçınılmaz olduğunu ifade ederken bunun sebebinin de Batılıların hataları olduğunu söylemiştir. Akdur'un bir an önce acil bir çözüm gerektiğine dair beyanını aktaran Pietromarchi, bu çözümün ise tek yolunun Türkiye'nin Atlantik Paktı'na katılması olduğunu belirtmiştir. Pietromarchi, Türkiye ve Yunanistan'ın pakta katılmasının Avrupa'nın güvenliği meselesine bir çözüm getirdiğini ancak belirsizliğin mevcut durumu giderek zorlaştırdığını ifade ederken Türkiye olmadan Orta Doğu'nun savunulmasının düşünülemeyeceğini vurgulamıştır. Pietromarchi, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'yi Atlantik Paktı'na değil Akdeniz Paktı'na yönlendirmesinin, Orta Doğu'da bu iki ülkenin çıkarları dâhilinde rahat hareket etmesi düşüncesine sahip olduğunu ve bunun Türkiye tarafında bilindiğini belirtmiştir.[1912]

Dışişleri Bakanı Sforza, Başbakan De Gasperi'ye gönderdiği 26 Mayıs 1951 tarihli mektupta Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya katılımı konusunda genel bir değerlendirme yapmıştır. Mektupta Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konumuyla, mevcut savunma ve saldırı olanakları nedeniyle Orta Doğu'nun savunmasını öngören hiçbir planı dışında tutunamayacağı, Doğu Akdeniz'in İtalya açısından da savunmasız olduğu belirtmiştir. Türkiye'ye fiili olarak askeri destek sağlanamasa bile politik bir desteği ertelememe konusunda harekete geçilmesi gerektiği vurgulamıştır. Ayrıca Sforza, İtalya'nın uzun süredir izlediği siyasetle Yunanistan ve Türkiye'nin kalplerini kazandığını belirtmiştir.[1913] İtalya'nın eski Ankara Büyükelçisi ve yeni Kahire Büyükelçisi Prunas da Türkiye'nin üyeliği meselesideki süreci yakından takip etmiştir. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Zoppi'ye

[1912] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 431, 24 Maggio 1951, s. 585-589.
[1913] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 436, 26 Maggio 1951, s. 595-597.

Avrupa'nın sağ kanadını savunmanın tek yolunun Türkiye ve Yunanistan'ın yakın işbirliği olduğunu belirten Prunas, iki ülkenin Amerikan garantisi altına alınmasını söylemiştir.[1914]

Türkiye ve Yunanistan'ın pakta katılımına ilişkin yaşanan bir diğer görüşme de 9 Haziran 1951'de Pietromarchi ile Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü arasında gerçekleşmiştir. Köprülü, Pietromarchi'ye İngiltere Dışişleri Bakanı Morrison'dan bir mektup aldığını ancak buna henüz yanıt vermediğini söylemiştir. Pietromarchi bu durumu İngiltere'nin Türkiye'yi daha çok öfkelendirmek istemediği, Türkiye'nin ise yanıt vermeyi geciktirerek hoşnutsuzluğunu göstermeye çalıştığını belirtmiştir. Türkiye'nin bu davranışı, sürecin yavaş ilerlemesine bir tepki niteliğinde idi. Pietromarchi'ye göre Türkiye'nin endişesinin nedeni SSCB idi. SSCB'nin Türkiye'nin pakta girişi karşısında gizli bir yoğun baskı uyguladığını ifade eden Pietromarchi, Amerikan üsleri konusunda endişe içinde olan Rusya'nın Türkiye'nin pakta üye olmasını engellemeye çalıştığını ifade etmiştir. Köprülü'yü Türk hükümetinde Adnan Menderes'ten sonra en güçlü kişi olarak gören Pietromarchi, aynı zamanda güçlü otoritesiyle kendisine karşı olan muhalefete karşı direnebilidiğini vurgulamıştır. Pietromarchi ayrıca pakta katılım konusunda istenilen sonucun alınamaması durumunda hükümetin başarısızlığı ortaya çıkacağı için yeni rotayı belirleyecek kişinin kesinlikle Köprülü olmayacağını belirtmiştir. Köprülü ayrıca Türkiye ile işbirliği yapılmazsa Orta Doğu, Akdeniz, Balkanlar ve Afrika'nın savunmasının imkânsız hale geleceğini ve bunun paktın zayıflamasına yol açılacağını ifade ederken en ciddi sorunun ise bu durumun Sovyetler tarafından dünyaya bir başarı olarak gösterilmesi olacağını vurgulamıştır. Pietromarchi Köprülü'nün sözlerinin asla bir oyun olarak nitelendirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.[1915] Pietromarchi'nin sözleri, DP'nin NATO'ya üye olma konusundaki ısrarcı tutumu göstermiştir.

Türkiye'nin NATO'ya kabulü sürecinde yaşanan zorluklar, Londra ve Washington arasındaki uzun süren anlaşmazlıkların eseriydi. Türkiye'nin pakta katılmasını isteyen Amerikalı diplomatlar Sovyet Rusya'ya karşı seslerini

---

[1914] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 454, 4 Haziran 1951, s. 618-619.
[1915] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 468, 9 Haziran 1951, s. 634-637.

yükseltmek isterken İngiliz diplomatlar ise Sovyet Rusya'nın komşusu olarak Türkiye'nin pakta dâhil edilmesini istememiştir.[1916]

Sovyet yayılmacılığı tehlikesi Avrupa, Orta Doğu ve Akdeniz'de daha hissedilirken, Türkiye'nin ısrarcı tutumu devam etmiştir. Bu ısrarının bir neticesi olarak Türkiye, 14 Haziran 1951'de Türkiye, Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetleri ile diğer küçük NATO ülkelerine bir muhtıra vermiştir. Muhtırada Türkiye, Avrupa ile işbirliği ve savunmayı entegre etme isteğini ifade etmiş ve hemen Amerika'nın Türkiye'nin pakta kabul edilmesi yönündeki teklifinin kayıtsız şartsız kabul edilmesini istemiştir.[1917] Türkiye bu ısrarını, güvenlik vurgusuyla yaparak üyeliğinin kabul edilmesinde Batı'nın endişelerini kullanmayı amaçlamıştır.

NATO'ya üye olarak Akdeniz'in güvenliğindeki yerini alan ve üyeliği meselesi gündeme geldiği günden bu yana Türkiye'ye yönelik desteğini hissettiren İtalya, 17 Haziran 1951'de Dışişleri Bakanı Sforza aracılığıyla NATO ülkelerinde bulunan temsilciliklerine Türkiye ve Yunanistan'ın kabulüne dair görüşlerini içeren bir muhtıra göndermiştir.[1918] Ankara Büyükelçisi Pietromarchi de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Faik Zihni Akdur'un İtalyan hükümetine teşekkür ettiğini ve bu etkili destekten dolayı minnettarlığını göstereceğine dair beyanını aktarmıştır. Pietromarchi daha sonra Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün de aynı sıcaklıkla

---

[1916] **La Nuova Stampa**, 14 Haziran 1951, s. 5.

[1917] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 472, 14 Haziran 1951, s. 639.

[1918] Muhtırada özetle Atlantik Paktı'nın amaç ve organizasyonunun tamamen savunma amaçlı olması ve paktın üyelerini dış saldırılara karşı korumayı önermesine vurgu yapılmıştır. İtalya'nın paktın tarihsel ve politik önemini karşısında Türkiye'yi ve Yunanistan'ı içine alacak şekilde paktın genişletilmesinin Atlantik bölgesiyle tutarlı olduğu ifade edilmiştir. Yunanistan'ın uzun süre silahlı saldırılara karşı direndiği, Türkiye'nin ise Boğazlarda birçok kez diplomatik baskıya karşı baskıya maruz kaldığı halde pes etmediği ve hem kendi çıkarları hem de Batı'nın çıkarları doğrultusunda savunmasını güçlendirmede fedakârlıklar yaptığı vurgulanan muhtırada, Türkiye'nin dâhil edilmesinin saldırganca bir tutum olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ifade edilmiştir. Ayrıca İtalyan hükümeti, Türkiye ve Yunanistan'ın dünya savunmasına katkı sağlayacak diğer çözümleri de desteklemeye hazır olduğunu belirtmiş ancak bazı güçler tarafından savunma garantisii verilmesi ihtimalinin Türkiye'yi kapsarken Yunanistan'ı kapsamadığını ifade etmiştir. Ayrıca Akdeniz Paktı'nın yetersiz kalacağı ve somut bir noktaya ulaşılamadığı düşüncesiyle Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na katılmasının doğru olduğu vurgulanmıştır. Orta Doğu'da yaşanan kargaşanın Türkiye'de de ciddi yankılara ve gelişmelere (Özellikle Akdeniz'de) neden olabileceğini belirten İtalyan hükümeti, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya kabulünün ile Akdeniz'de savunma sisteminin tamamlamanın en etkili yolu olarak gördüğünü ifade etmiştir. İtalya hükümeti son olarak Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmaması halinde mümkün olan en kısa sürede başka çözümler bulunup harekete geçilmesini, mevcut belirsizliğin barış açısından tehlikeden başka bir şey olmadığını düşündüklerini vurgulamıştır. **(**Muhtırada olası alternatif içeren ve başka bir çözüm önerisi getiren kısım Sforza tarafından değiştirilmiştir. Sforza bunun bir geri adım olarak nitelendirileceğini düşünmüştür.) **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 477, 17 Haziran 1951, s. 643-645. (**EK-9**)

kendisine sözler söylediğini ifade etmiştir. Pietromarchi, Türkiye'nin pakta katılımını erteleme konusunda niyetleri olmayan İngilizlerin[1919] tepkisi öğrenmek için ise İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Noel Charles'in Ankara'ya gelmesini beklediklerini ifade etmiştir. Pietromarchi ayrıca Türkiye'nin kendi müdahalesi olmadan, parçası olduğu coğrafyanın kaderini belirleme eğiliminde olduğunu ve kendi geleceğini başkalarının kontrol ettiğine dair hoş olmayan bir algıya sahip olduğunu vurgulamıştır.[1920] Pietromarchi'nin bu düşüncelerinde Türkiye'nin dış politikasında tavizsiz ve katı bir tutum içerisinde hareket etmesi etkili olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya katılım sürecindeki ısrarcı tutumu, Sovyet Rusya ve Akdeniz güvenliği açısından temellendirilmiştir.

2 Temmuz 1951'de *Milliyet*, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na alınması konusunda bir Hollanda gazetesinde çıkan makaleyi yayımlanmıştır. Makalede Amerika'nın, Türkiye ve Yunanistan'ın pakta alınmasına dair öngörüsünün İtalya'da büyük bir memnuniyet oluşturduğu vurgulanırken bunun İtalya Başbakanı Gasperi'nin ve Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın gayretlerinin bir sonucu olduğu ifade edilmiştir.[1921]

Türkiye'nin İngiltere nezdindeki endişesi Temmuz 1951'de son bulmuştur. 10 Temmuz 1951'de İtalya'nın Londra Büyükelçisi Gallarati Scotti, Dışişleri Bakanı Sforza'ya gönderdiği gizli ibareli telgrafta İngiliz hükümetinin Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paktı'na alınmasını kabul ettiğini bildirdiğini yazmıştır.[1922] Bu gelişme *L'Unità*'da ele alınmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Marrison'un Avam kamarasında Türkiye ve Yunanistan'ın pakta dâhil edilmesinin en iyi çözüm olduğu sözlerine yer veren gazete, 23 Mayıs'ta *Times* gazetesinin Türkiye ve Yunanistan'ın pakta katılmasının SSCB'ye açıkça bir meydan okuma gibi görüneceğini, bu nedenle

---

[1919] 22 Haziran 1951'de İtalya'nın Londra Büyükelçisi Gallarati Scotti, Dışişleri Bakanı Sforza'ya gönderdiği telgrafta İngiltere'de yaptığı görüşmelerden yola çıkarak Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye ve Yunanistan'ın pakta alınması konusunu daha fazla erteleme niyetinde olmadığını yazmıştır. **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 490, 22 Haziran 1951, s. 656-657.

[1920] Faik Zihni Akdur bu görüşmede İngilizlerin kararında Orta Doğu'ya yönelik savunma planları ve Doğu Akdeniz'e komutan atanması gibi stratejik konuların etkili olacağını ifade etmişse de mantık olarak siyasi konuların stratejik konulara göre öncelikli olması gerektiğini vurgulamıştır. Pietromarchi, Akdur'un sözlerinden hareketle önceden uzlaşılmış konularda müzakerenin başlaması konusunda kaygı duyduğu yorumunu yapmıştır. **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 508, 30 Haziran 1951, s. 676-678.

[1921] **Milliyet**, 2 Temmuz 1951, s. 2.

[1922] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 532, 10 Temmuz 1951, s. 704.

de paktın bir savunma mekanizması olarak yorumlanmayacağı haberine değinmiştir. İngilizlerin bu isteksizliğinin yerini Amerikayı memnun etme isteğine ve İran'daki çıkarlarının daha fazla feda edilemeyeceği düşüncesine dönüştüğünü vurgulayan gazete, İngiltere'nin tek kazancının pakt dolayısıyla kendisine Akdeniz komutasında pay verilmesi olduğunu belirtmiştir.[1923]

Türk hükümeti, 28 Ağustos 1951'de Eylül ayı içerisinde Ottowa'da toplanacak olan NATO konseyinde, diğer üye NATO ülkeleriyle aynı hak ve görevlerde, eşit bir şekilde pakta girmek istediğini, Akdeniz ve Yakın Doğu'daki güvenlik meselesinin NATO'ya kabul edilkten sonra incelenmesi ve tartışılması gerektiğine dair isteklerini İtalya'ya iletmiştir. İtalyan yetkili de Türkiye'nin NATO'ya katılması için Ottowa'da çalışacaklarını bildirmiştir.[1924]

Türkiye, NATO'ya katılmadan önce herhangi bir taahhüt altına girmeme konusunda tolerans göstermemiştir. 6 Eylül 1951'de Pietromarchi, Fuat Köprülü ile bu konuda bir görüşme gerçekleştirmiştir. Pietromarchi, bu görüşmeyi Dışişleri Bakanı De Gasperi'ye aktarmıştır. Görüşmede Köprülü, İngiliz yetkililerin Türkiye'nin Atlantik Paktı'na giriş konusunda herhangi bir ön koşul olmayacağına dair güvence vermesine rağmen Türk kamuoyu ve basında endişeli bir halin olduğunu ifade etmiştir. Pietromarchi, İngilizler'in böyle bir tutum takınmasında Türkiye'nin Orta Doğu'da daha az aktif olacağını düşünmesinin etkili olduğunu ifade ederken Köprülü'nün kendisine olası ön koşulları kabul etmek zorunda kalsalardı Atlantik Paktı'na girmekten kaçınacaklarını söylediğini belirtmiştir. Buradan hareketle Türkiye'nin müzakereye verdiği önemi belirten Pietromarchi, müzakerelerde Türkiye'nin kendi bakış açısında ısrarla devam edeceğinden müzakerelerin de uzun süreceğini ifade etmiştir. İngiltere'nin Orta Doğu'da uyguladığı politikadan şüphe duyduğunu belirten Köprülü, Araplarla işbirliği olmadan Orta Doğu'da bir politika izlenemeyeceğini ifade etmiştir. Arapları Batı politikasına bağlayarak onları Sovyet yörüngesinden çıkarmanın şart olduğunu söyleyen Köprülü, bu noktada ortak siyasi ve dini yaşam geleneği temelinde sadece Türkiye'nin ikna edici etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır. Pietromarchi,

---

[1923] **L'Unità**, 19 Temmuz 1951, s. 5.
[1924] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. VI, No: 69, 28 Ağustos 1951, s. 114.

Köprülü'nün sözlerini Türkiye'nin bölgede kurulacak savunma hattında Amerikan, İngiltere ve Fransa ile eşit bir şekilde oturarak kendisine güç atfetme isteğinde olduğu şeklinde yorumlamıştır. Köprülü, Türkiye'nin pakta girişinin SSCB'ye bir uyarı anlamına geldiğini ifade ederken Türk ordusunun Avrupa'daki en güçlü ordu olduğunu söylemiştir. Pietromarchi ayrıca Türkiye'nin pakta girmesiyle birlikte Köprülü'nün de etkisinin artacağını belirtmiştir.[1925]

15 Eylül 1951'de toplanan Ottowa toplantısı öncesinde Yunanistan da Türkiye ile NATO'ya katılma aşamasında İtalya'dan destek talep etmiştir.[1926] 15-20 Eylül tarihleri arasında Ottowa'da toplanan NATO Konseyi'nin ardından yayımlanan 21 Eylül tarihli bildiride, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya davet edilmesine karar verilmiştir.[1927] 17 Ekim 1951'de imzalanan protokol ile Türkiye'nin NATO'ya katılmasının ardından rahatsız olan SSCB, Türkiye'ye, 3 Kasım ve 30 Kasım 1951'de bir tehdit olarak algılanabilecek notalar vererek[1928] Türk üslerinin NATO'ya teslimini kınamıştır.[1929] Türkiye ve Yunanistan'ın pakta davetine ilişkin protokol, 11 Ocak 1952'de İtalya Mebusan Meclisinde kabul edilmiştir.[1930] 15 Şubat'ta Amerikan Dışişleri Bakanlığı NATO üyesi ülkelerin, Türkiye ve Yunanistan'ın ittifaka eklenmesi meselesini resmen onayladığını duyurmuştur. İtalya da yasal sürecin tamamlanması adına kabul yazısını göndermiştir.[1931] Bunun sonucunda 18 Şubat 1952'de Türkiye, resmen NATO'ya katılmıştır.[1932]

Türkiye, "*ısrarla*"[1933] NATO'ya katılmak isterken, İtalya da Türkiye'nin üye olması teklifini ilk destekleyen ülke olma özelliğine sahip olmuştur.[1934] İtalyan

---

[1925] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. VI, No: 94, 7 Eylül 1951, s. 145-148.
[1926] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. VI, No: 106, 15 Eylül 1951, s. 161-162.
[1927] **Akşam**, 21 Eylül 1951, s. 1-2; Pietromarchi, **Turchia Vecchia e Nuova**, s. 262.
[1928] Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 15, Aralık 2004, s. 334.
[1929] **L'Unità**, 6 Kasım 1951, s. 6.
[1930] İtalya Mebusan Meclisi'nde Giaccherò, Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paktına katılmasının pakta maddi ve manevi katkılarının yanı sıra psikolojik olarak olumlu etki yapacağını ifade etmiş, paktın barışçıl ve savunmacı anlayışına vurgu yaparak protokolün kabulünü istemiştir. Komisyon üyeleri Laconi ve Basso ise iki ülkenin pakta üyeliğine karşı olduklarını, anti-demokratik olduklarını ve pakta üye olmalarının uluslararası çatışmalara neden olarak barışa zarar vereceğini ifade etmişlerdir. Milletvekilleri Perez, Treves, Bettiol, Chiostergi iki ülkenin pakta alımı için olumlu tutum takınmıştırlar. **La Stampa**, 12 Ocak 1952, s. 1; **Akşam**, 16 Ocak 1952, s. 2.
[1931] **The Wilmington Morning Star**, 16 Şubat 1952, s. 1.
[1932] **Akşam**, 19 Şubat 1952, s. 1; **L'Unità**, 19 Şubat 1952, s. 1.
[1933] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi**…, s. 265, 468.

kamuoyunda da Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmesi fikrini olumlu karşılayan haberler yer almıştır.[1935] 25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'nda Türkiye'nin aktif bir şekilde yer alması[1936] NATO'ya girmesinde etkili olmuştur.[1937]

Atlantik Paktı'na katılım sürecinde oldukça aktif ve ısrarcı bir dış politika takip eden Türkiye, bu siyasetini Akdeniz'in ve Orta Doğu'nun güvenliği ile Sovyet tehlikesine dayandırmıştır. Türkiye'nin bu dayanakları diplomatik kanallar ve basın aracılığıyla sunması, Batılı güçler tarafından zayıflık olarak algılanmanın önüne geçmiş ve Türkiye, pakta katılım sürecinde zayıf ve güvenlik arayan bir devlet olmaktan çok kendisini Avrupa'nın ihtiyacı olan bir güç olarak göstermiştir.

2.12.3. Akdeniz Paktı Meselesi

Türkiye'nin NATO'ya ikinci başvurusunun ardından ABD, Türkiye ile Yunanistan'ın bir Akdeniz Paktı içerisinde yer almasını istemiştir. Ayrıca paktın içerisinde İngiltere, İtalya, Yunanistan, Mısır ve Türkiye'nin yer almasını ve böylece NATO üyesi olan ülkelerle NATO dışında kalan ancak ittifaka yakın ülkeler arasında Akdeniz'in doğusunda güvenliğin sağlanması amaçlanmıştır.[1938] ABD'nin bu düşüncesi 1947'de Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nda da vardı. Menemencioğlu, İngiliz meslektaşına Türkiye, Yunanistan ve Mısır'ın içinde olduğu bir paktın Doğu Akdeniz'de güvenceyi sağlayacağını ifade ederken Batı Avrupa için de benzer işlev görmek üzere Fransa, İspanya ve İtalya arasında benzer bir pakt önerisinde bulunuyordu.[1939]

İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza, Ankara Büyükelçisi Prunas'a gönderdiği telgafta Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'in 13 Ağustos 1947'de kendisini ziyaret ettiğini ve bu görüşmede -Erkin'e göre- Türkiye'de büyük etki

---

[1934] Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında…", s. 119; Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 262.
[1935] **La Stampa**, 13 Kasım 1953, s. 1.
[1936] Constantine Brown, kaleme aldığı yazıda Türkiye ile Amerika'nın Kore Savaşında kan kardeşi olduğunu, eğer para alamazsa ülkede komünizmin hâkim olacağını öne sürerek davranmayan tek müttefikleri olduğunu ifade etmiştir. Constantine Brown, "Turkey Relishes the Big League", **The Evening Star**, 12 Ekim 1953, s. A-13.
[1937] Türkiye bu savaşta 4500 kişilik bir tugayla yer almış ve savaş sırasında gösterdiği üstün başarı, ABD'nin Türkiye'nin üyeliği konusunda İngiltere ve Fransa'ya teklif götürmesine neden olmuş ve Türkiye uzun uğraşlar neticesinde NATO'ya üye olmuştur. Bülent Akkaya, "Türkiye'nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı", **Akademik Bakış Dergisi**, S. 28, 2012, s. 13-14.
[1938] Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 548.
[1939] Karakaş, **Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri**, s. 323.

yapacak Akdeniz Antlaşması'na kısaca değindiğini aktarmıştır. Sforza, bu konuda mevcut dünya düzenindeki tedirginliğin içerisinde geleceğe hazırlanmak ve gerçekliğe uygun olan ekonomik ve kültürel her türlü alanda kendilerini sınırlamaları gerektiğini vurgulamış, net eylemlerin yanlış anlama ve şüphe riski taşıdığını ifade etmiştir. Sforza, Erkin'in de kendisiyle aynı düşüncede olduğunu söylediğini belirtmiştir.[1940]

Stampa Sera, Londra kaynaklı haberinde "*İtalya, Türkiye ve Yunanistan bir blok halinde mi?*" diye sorarken[1941] Prunas da Sforza'ya gönderdiği telgrafta İngiliz-Fransız-Yunan kaynaklarında bir Akdeniz Antlaşması ve bloğu yönünde girişimlerin olacağına dair söylentilere değinmiştir. Türk basının ise bunları toplayarak rehavete kapıldığını ve geniş yorumlarda bulunduğu belirten Prunas, İtalyan-Yunan-Türk antlaşmasının gerekli olduğunu yazdıklarını belirtmiştir. Prunas, bu yorumların Türklerle ciddi ve olumlu ilişki kurma yolunda İtalya'nın kat ettiği uzun mesafenin belgesi olduğunu vurgulamıştır.[1942]

Akdeniz Paktı meselesi noktasında Türk yetkililerde İtalya'nın hızlı toparlanmasından memniyet duyduğunu, Türkiye'nin özellikle İtalya ve diğer Akdeniz ülkeleri ile iyi ilişkilere değer verdiği düşüncesi hâkimdi. Türk-İtalyan ilişkilerinin karşılıklı çıkar ve barış çerçevesinde güçlendirilip pekiştirileceğine dair umutların her iki tarafta da olduğu ve Türk kamuoyunun ortak düşüncesinin de bu olduğu düşüncesi hâkim idi.[1943]

Prunas, 13 Temmuz 1948'de Sforza'ya Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak ile olan görüşmesini aktarmıştır. Prunas, Sadak'a Türkiye ile İtalya arasındaki görüşmelerin çerçevesinde iki ülke ilişkilerinin güncellenmesini, zaman ve şartların izin vermesi halinde derinleştirilip genişletilebilecek bir düzeye getirilmesini amaçlayan benzer görüşmelerin yapılmasının yararlı olacağını söylemiştir.

[1940] Görüşmede Erkin Türk hükümetinin İtalya'nın ihtiyacı dâhilinde kömür ve buğday gibi malzemeleri göndermeye hazır olduğunu söylemiş Sforza da Türk hükmetinin bu dostane hareketine teşekkür ederek ilgili yerlere bildireceğini ifade etmiştir. **DDI**, Decima Serie, Vol. VI, No: 319, 13 Ağustos 1947, s. 409.

[1941] **Stampa Sera**, 21 Ağustos 1947, s. 1.

[1942] Prunas, doğum aşamasında olarak nitelendirdiği bu antlaşmanın, Truman doktrinin de amacı olan Slav yayılmasını durdurmayı amaçlayan stratejik bir savunma mekanizması olduğuna işaret ettiğini belirtmiştir. **DDI**, Decima Serie, Vol. VI, No: 391, 28 Ağustos 1947, s. 497-498.

[1943] Bu konu Prunas'ın Sforza'ya gönderdiği telgrafta ele alınmıştır. **DDI**, Decima Serie, Vol. VI, No: 651, 25 Eylül 1947, s. 803-804.

Türkiye'nin İtalya ile mevcut ticaret ve seyrüsefer ile tarafsızlık, uzlaşma ve adli düzenleme olmak üzere iki antlaşması olduğunu belirten Prunas, Türkiye, İtalya ve Yunanistan'ın ortak barış ve normalleşme hedefi göz önüne alındığında daha yakın ve dostluğa dayalı bir temelde Akdeniz'de işbirliğinden bahsetmiştir. Prunas, Sadak'ın bu girişimi gerçekten takdir ettiğini ifade etmiştir.[1944]

Prunas, Ankara'daki Fransız Büyükelçisinin kendisine Akdeniz Antlaşması söylentilerinin somut olup olmadığını sorduğunu belirtmiştir. Prunas da zamanın ve şartların uygun olmadığını ve bu yüzden somut olarak bir uygulamanın olmadığını söylemiştir. Prunas ayrıca Sadak'ın Türk tarafının Amerika garantisine ulaşmanın bir aracı olarak gördüğü bu antlaşmanın yapılma ihtmaline, kullanışlılık ve avantajlar açısından şüpheyle yaklaştığını belirtmiştir.[1945] Prunas, Akdeniz Antlaşması meselesine ilişkin gelişmeleri Sforza'ya aktarmaya devam etmiştir. 15 Eylül 1948'de Sforza'ya gönderdiği telgrafta, Roma Büyükelçiliğine yeniden atanan Hüseyin Ragıp Baydur'un kendisini görmeye geldiğini, kariyerinin sekiz yılını Roma'da geçirdiğinde onu tanıdığı, sevdiği ülkeye dönmekten mutluluk duyduğunu ve Ekim ayında Roma'ya hareket edeceğini belirtmiştir. Baydur'un kendisine Akdeniz antlaşması konusunda gelişmelerin nerede olduğunu öğrenmek istediğini ve antlaşmanın özellikle İtalya için çok faydalı olacağını söylediğini belirten Prunas, Amerika'da kimsenin kendisiyle görüşmediğine dair güvence verdiğini söylemiştir. Prunas, Baydur'un, ABD'nin herhangi bir şeyi destekleyeceğine inanmanın saçma olduğunu ve bir süre sonra imzalanan pakt ya da antlaşmaların ABD'ye dönmelerinin gerekliliği düşüncesine sahip olduğunu yazmıştır. Prunas ayrıca Baydur'un Türkiye'nin herhangi bir sakınca görmemesi ve yalnızca olası avantajları görmesinin doğal olduğu bu tür projelerin acil nitelikte olmadığını, dikkat ve soğukkanlılıkla gelecekte nelere ihtiyaç duyacaklarını tartışabileceklerini söylediğini aktarmıştır. Prunas, Baydur'a İtalya'nın eski bir dostu ve bir sonraki Roma Büyükelçisi olarak Akdeniz Antlaşması için görüşmelerin devam ettiği Paris'te Türk hükümeti üzerinde daha büyük bir hararetle ısrar etmesini şiddetle tavsiye ettiğini vurgulamıştır.[1946]

[1944] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. I, No: 210, 13 Temmuz 1948, s. 306-307.
[1945] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. I, No: 211, 13 Temmuz 1948, s. 308.
[1946] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. I, No: 422, 15 Eylül 1948, s. 615-616.

Türkiye Akdeniz Paktı meselesi ile ilgilenmeye devam etmiştir. Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, paktın kurulmasında İtalya, Yunanistan ve Türkiye'nin katılımın gerekli ve yeterli olduğu ifade etmiştir.[1947] İtalyan basınında da benzer yorularla haberler çıkmaya başlamıştır. *Il Messaggero* gazetesinde İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Mısır ve İspanya'nın katılımıyla bir Akdeniz paktı oluşturulacağına dair bir iddia ortaya atmıştır.[1948] Yunanistan Dışişleri Bakanı Çaldaris de çıkan haberler ışığında basına bir demeç vermiştir. Çaldaris, Akdeniz Paktı'nın iki aşamada gerçekleşebileceğini belirtmiştir. ilk aşamasının Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere'yi kapsayan Kuzey Akdeniz İttifakı olduğunu ifade ederken ikinci aşamanın da İspanya'nın dâhil olmasıyla genişlemekte olduğunu vurgulamıştır. Bu aşamada öngörülen antlaşma Türkiye ve Yunanistan'dan başka İran, Irak, Suriye, Lübnan, İsrail, Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün ve Pakistan'ı kapsayacağını belirtmiştir.[1949] İngiltere'de yayımlanan bir makalede ise Türkiye'nin NATO'ya alınmaması durumunda kendisi tarafından ortaya atılacak bir Akdeniz Paktı kurulması önerisinin NATO'ya alternatif bir oluşum olacağından bahsedilmiştir.[1950]

Akdeniz Paktı konusunda Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, Avrupa'da herhangi bir kısımda BM çerçevesi içinde barış ve emniyeti takviye edecek her antlaşmaya taraftar olduğunu belirtmiştir.[1951] Akdeniz Paktı meselesi Türk yetkililer dışında Yunan diplomatlar tarafından da dillendirilmiştir. İtalya'nın Ottowa Büyükelçisi Di Stefano, Sforza'ya gönderdiği telgrafta Yunan Büyükelçisinin kendisiyle sık sık iletişimde bulunmaya çalıştığını ve sürekli olarak Akdeniz Paktı'ndan bahsederek Yunanistan ve Türkiye'nin, İtalya'yı yanlarında görmek istediğini belirtmiştir. Di Stefano, bu durumu Türk Büyükelçisini de örnek göstererek Atlantik Paktı'na katılım konusunda destek almak şeklinde yorumlamış ve Yunan

---

[1947] Kaynakta Feridun Cemal yerine Feridun Kemal ismi yazılmıştır. Undicesima Serie, Vol. I, No: 447, 21 Eylül 1948, s. 653.
[1948] **Akşam**, 8 Şubat 1949, s. 1.
[1949] **Ulus**, 23 Şubat 1949, s. 3; Çaldaris, bu planı açıkladığı İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin'in sempatiyle yaklaştığını ifade etmiş ancak bakanın tutumunun ne olduğuna dair bir açıklama yapmayacağını belirtmiştir. **Calgary Herald**, 22 Şubat 1949, s. 1.
[1950] Bağcı, **Türk Dış Politikasında**…, s. 11.
[1951] **Ulus**, 17 Şubat 1949, s. 3.

Büyükelçisine İtalya'nın pakta girdiği dâhilde, Türkiye ve Yunanistan lehine dostane bir şekilde çalışma olanağına sahip olabileceğini belirtmiştir.[1952]

Necmeddin Sadak, pakt ile ilgili demeçlerine devam etmiştir. 14 Nisan 1949'da Avrupa'da barışın sağlanmasının Atlantik Paktı ile yeterli olmayacağını ifade ederek dünyada güvenlik duygusunu artıracak bir Akdeniz İttifakı kurulması yönünde çağrı yapmıştır. Sadak, ABD'de Başkan Truman dâhil ABD'li politikacılarla bu konuyu konuşmadığını ancak Atlantik Paktı'nın onaylanmasının ardından Akdeniz Paktı meselesini gündeme getireceğini ima etmiş, Türkiye'nin, ABD ve İngiltere'nin Akdeniz Paktı'na katılması ve garantörlüğünden memnuniyet duyacağını ifade etmiştir. Sadak, konuşmasında pakta dâhil olması gerektiğini düşündüğü ülkelerin ismini vermek istemediğini ancak antlaşma ilkelerini ortaya konduktan sonra bunun ele alınabileceğini vurgulamıştır.[1953]

Amerika'nın Akdeniz Paktını lüzumsuz gördüğü haberleri de basında yer almıştır.[1954] İtalyan kamuoyunda da Türkiye'nin Akdeniz Paktı oluşturma konusundaki çabalarının olumsuz sonuçlar vermesi kötümser bir hava yaratılmasına sebep olmuştur. Bunun nedeni olarak da İtalya ve Fransa'nın Atlantik Paktı'na girme süreci ile Türkiye ve Yunanistan'ın alınma ihtimali, Arap devletleri ile İsrail ilişkileri, BM'nin İspanya anlaşmazlığı ve Yugoslavya'nın durumu etkili olmuştur. Bu şartlar altında İtalya, Akdeniz Paktı'nın gerekliğine ve oluşumuna inanmamıştır.[1955]

Türkiye'nin NATO'ya ikinci başvurusu sonrasında ABD, Türkiye ile Yunanistan'ın bir Akdeniz Paktı içerisinde yer alması taraftarı olmuştur. Bu çabalar NATO dışında kalan fakat NATO'ya yakın ülkeler arasında Doğu Akdeniz'de güvenliği sağlayacak bir paktın oluşturuması içindi. Türk hükümeti de Akdeniz Paktı önerisini, NATO'ya üye olmak adına atılması gereken bir adım olarak görmüştür.[1956] Türkiye, Akdeniz Paktı'nın gerçekleşme ihtimalini zayıf görse de NATO için bir adım olarak kabul ettiğinden Akdeniz paktı'na tamamen sırt çevirmemiştir.[1957] Zira

---

[1952] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. II, No: 413, 26 Şubat 1949, s. 466.
[1953] **La Nuova Stampa**, 15 Nisan 1949, s. 4.
[1954] **Son Posta**, 13 Mayıs 1950, s. 3.
[1955] **Yeni Sabah**, 17 Ağustos 1950, s. 3.
[1956] Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası**, s. 39.
[1957] Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 548.

Ankara'nın amacı etkinliği olmayan Akdeniz Paktı üzerinden Türkiye'yi resmi bir şekilde ABD güvenliği altına sokmaktı.[1958]

Akdeniz Paktı meselesi Amerikan basınında da yer almıştır. İngiliz basınına dayalı olarak verilen bir haberde batılı güçlerin Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve İtalya'ya savunmalarını güçlendirmek ve tehlikeyi azaltmak amacıyla Rus komünistlere karşı bir pakt oluşturmalarını tavsiye ettiği belirtilmiştir. Ancak buna karşın bu dört ülkenin temsilcilerinin tam kapsamlı bir savunma paktına girmeleri yönünde henüz bir öneri gelmediğini ifade etmeleri bu iddiayı boşa çıkarmıştır. Haberde bu dört ülkenin mevcut durumu anlatılırken böyle bir pakt oluşturmanın bu ülkelere iyi geleceği ve ihtiyaçları olduğu vurgusu yapılmıştır.[1959]

Akdeniz Paktı konusunda, 17 Ekim 1950'de Türkiye'ye atanan İtalyan elçisi Luca Pietromarechi, İtalya'nın böyle bir paktı memnuniyetle karşılayacağını, İtalya'nın Akdeniz devletlerinin iyilikleri için çalışmayı borç bildiklerini, komşuları ve tüm ülkelerle dost geçinmek istediklerini belirtmiştir.[1960] Necmeddin Sadak ise *Akşam*'da Türkiye'nin Atlantik Paktı ve Akdeniz Paktı konusundaki durumuna ilişkin genel bir değerlendirme yazısı kaleme almıştır. Türkiye'nin Atlantik Paktı'na katılımı konusunda çabalarının yetersiz kaldığını belirten Sadak, Türkiye'nin tek çare olarak Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'dan oluşan, Atlantik Paktı'nı tamamlayan bir Akdeniz ortak savunma sistemini gördüğünü ifade etmiştir. Buna iyi niyetli hiçbir devletin engel çıkaramayacağını belirtmiştir. Sadak, Amerika, İtalya, Fransa ve İngiltere'nin Atlantik Paktı'ndan dolayı müttefik olduğunu, İtalya ve Türkiye'nin yeniden dostluk antlaşması imzaladığını belirtmiş ve kurulacak olan böyle bir ittifaka başka devletlerin de katılabileceğini ifade etmiştir.[1961]

Türk hükümeti her ne kadar ABD'nin Akdeniz Paktı önerisini desteklemiş olsa da ABD Genelkurmay Başkanı Orgeneral Omar Brandley'in kaleme aldığı bir makalede Türkiye'nin ABD çıkarları açısından hiçbir önem taşımadığını belirtmesi

---

[1958] Karakaş, **Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri**, s. 338.
[1959] Bu noktada Türkiye'yi Rusya ile sınırı komşusu olmakla ve uzun zamandır ABD'nin yatırımları ile beslendiğini belirtilirken İtalya'nın ise sınırları içerisinde çok fazla kızıla sahip olduğu ifade edilmiş ve Rusya dışındaki en büyük Komünist Parti'nin İtalya'da olduğunu iddia etmiştir. **The Evening Star**, 28 Eylül 1950, s. 14.
[1960] **Son Posta**, 18 Ekim 1950, s. 3.
[1961] Necmeddin Sadık Sadak, "Atlantik Paktı dolayısıyla İtalya'nın durumu", **Akşam**, 24 Mayıs 1951, s. 1-2.

üzerine Türk yetkililer, NATO üyeliğinden başka hiçbir seçeneğin kalmadığı görüşünde birleşmişlerdir.[1962]

Yüzyıllar boyunca Doğu ile Batı arasında sıcak ve savaşa tutuşmuş eski medeniyetlerin yer aldığı Akdeniz'in zirvesinde yeni bir ruhun şekillendiği, antik medeniyetlerin mirasçısı olan Yunanistan, İtalya ve Türkiye'nin çabaladığı[1963] Akdeniz paktı herhangi bir sonuca ulaşamamıştır. Türkiye'de ise NATO'ya katılmaktan başka bir seçeneğinin bulunmadığı görüşü ağırlık kazanmıştır.[1964]

2.13. Avrupa Konseyi ve Türk-İtalyan İlişkileri

Soğuk Savaşın etkisinin artması ve Çekoslovakya'daki rejim değişikliğinin ardından Batı Avrupa ülkeleri, bir araya gelmek adına hızlı bir şekilde adımlar atmaya başlamıştır. Batı Avrupa Birliği'nin 1948 Brüksel Antlaşması ile kurulmasının ardından İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İrlanda, İsveç ve Norveç'in yer aldığı toplantıda 5 Mayıs 1949 tarihli sözleşme ile Avrupa Konseyi kurulmuştur.[1965]

İtalya, -NATO'da olduğu gibi- Avrupa Konseyi'ne Yunanistan ile Türkiye'nin adaylığı konusunda destek çalışmaları yapmıştır.[1966] Ankara'da İtalyan Maslahatgüzar Corrias, Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya Fransız Büyükelçisinin, Avrupa Birliği statüsünü imzalayan devletlerin Türkiye'yi Birlik Konseyi'nde temsil edilmeye davet etme kararını Türk hükümetine ilettiğini bildirmiştir. Corrias, Bakanlar Kurulu'nun katılımı onayladığını ve Türk heyetinin başkanlığına Necmeddin Sadak'ın atandığını belirtmiştir. Corrias ayrıca Türk basınının bu gelişmeleri yansıtmakta çekingen kaldığını vurgulamıştır.[1967] Neticede Türkiye, 8 Ağustos'ta Strasburg'da yapılacak olan toplantıya davet edilmiş ve bu oturumda konseye katılmıştır. [1968]

[1962] Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası**, s. 39; Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 548.
[1963] George Garrott, "For Centuries, Bitterness - - Now, A Handclaps", **St. Petersburg Times**, 5 Temmuz 1959, s. 1.
[1964] Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 548.
[1965] **Son Posta**, 6 Mayıs 1949, s. 3; Ali Servet Öncü, Erkan Cevizliler, "Avrupa Bütünleşmesi İçin Önemli Bir Adım: "Avrupa Konseyi" ve Türkiye'nin Üyeliği Meselesi", **Gazi Akademik Bakış**, C. VII, S. 13, 15, Mayıs 2013, s. 41-42.
[1966] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. III, No: 63, 23 Temmuz 1949, s. 72-73.
[1967] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. III, No: 92, 3 Ağustos 1949, s. 110.
[1968] **Yeni Sabah**, 9 Ağustos 1949, s. 1, 5.

Pietromarchi, 22 Kasım 1950'de Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmeyi 25 Kasım 1950'de Dışişleri Bakanı Sforza'ya gönderdiği telgrafta anlatmıştır. Köprülünün bu görüşmede, Avrupa Konseyi'nin çalışmalarından memnuniyet duyduğunu belirttiği, Bulgaristan'dan gelen Türkler konusunda[1969] Avrupa Konseyi'nden büyük yardım aldıkları, Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ndeki diğer ülkelerle dayanışması açısından bunun önemli bir sonuç olduğu ancak Türkiye'nin varlığının da Avrupa Konseyi'ne fayda sağladığını ifade ettiği aktarılmıştır. Türkiye ve İtalya'nın somut düzeyde aynı barış hedeflerini takip etmesinden mutlu olduğunu belirten Köprülü, Pietromarchi'ye göre bir Avrupa ordusu kurulması konusunda da ilgiliydi. Pietromarchi, Köprülü'nün bu ilgisinin Atlantik Paktı dışında güvenliği sağlama amacına dayandığını ifade etmiş ve Türkiye'nin Avrupa ile temaslarını artırarak mümkünse tek bir birlik oluşturarak tehlikeden uzak kalmayı hedeflediğini, ayrıca bunun diplomatik çevrelerde de paylaşıldığını belirtmiştir.[1970]

2.14. İtalya'nın BM'ye Üyeliği

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından barışı korumak gayesiyle kurulan Milletler Cemiyeti, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından San Francisco Konferansı'nda alınan kararla yapısı itibariyle yeniden kurulan BM'ye dönüştürülmüştür. İngiltere, Fransa, SSCB, ABD ve Çin'den oluşan beş büyük devlet Güvenlik Konseyini kurmuş ve uluslararası güvenlik ve barışın sağlanması, bu beş devletin görüş birliğine dayandırılmıştır.[1971]

11 Temmuz 1945'te Amerika'da Mebusan Meclisi Dışişleri Bakanlığı Encümeni, Başkan Truman'a İtalya'nın BM'ye kabul edilmesi için girişimde bulunmasını isteyen bir önergeyi onaylamıştır.[1972] 15 Temmuz 1945'te İtalya'nın Washington Büyükelçisi Tarciani de Amerikan basınına verdiği demeçte İtalya'nın Japonya'ya savaş ilan ettiğini belirtmiş, bu kapsamda İtalyan filosu ve pilotlarının

---

[1969] İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Bulgaristan'da Sovyet politikalarını destekleyen yönetimlerin gelmesinin ardından Türkiye'nin ABD yanlısı politikaları karşısında Bulgaristan'da yaşayan Türklere baskı uygulamışlardır. Bu baskılar karşısında Türkler, zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Esra Sarıkoyuncu Değerli, Hasan Karakuzu, "1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü", **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 57, Kasım 2016, s. 313.
[1970] **DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 38, 25 Kasım 1950, s. 51-52.
[1971] Sander, **Siyasi Tarih 1918**..., s. 204-205.
[1972] **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1945, s. 3.

müttefiklerin emrinde olduğunu ifade ederek İtalya'nın pasifikteki hareketlere katılmak adına bir gönüllü kıtası oluşturmak üzere olduğunu açıklamıştır.[1973] Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın da, İtalya'nın BM'ye katılması konusunda aktif destek olabilmek için Türk heyetine talimatlar verdiği İtalyan diplomatlar tarafından belirtilmiştir.[1974] Sovyet Rusya ise İtalya'nın BM'ye katılmasını veto etmekteydi.[1975]

27 Kasım 1951'de BM Genel Kurulunun altmış devletten oluşan Vesayet Komitesinde İtalya'yı BM'ye üye olarak kabul ettirmek üzere, Fransa'nın sunduğu bir teklifle yeni bir girişim başlamıştır.[1976] 10 Haziran 1955'te İtalya Dışişleri Bakanı Martino, İngiltere Dışişleri Bakanı Macmillan ile görüşmüş ve İtalya'nın, BM'ye girmesi için İngiltere'nin desteğini istemiştir.[1977]

Roma Büyükelçisi Mehmet Cevat Açıkalın, Cenevre'de toplanan Dörtler Konferansı hakkında bilgileri ve İtalya'nın durumunu 6 Ağustos 1955'te Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta anlatmıştır. Açıkalın, toplantı hakkındaki bilgileri Cenevre'de bulunan İtalyan müşahidi olarak bulunan Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Genel Müdürü Büyükelçi Magistrati'den aldığını ve daha sonra Dışişleri Bakanı Martino'nun konferansın sonuçları ve İtalya'nın durumu hakkında açıklamalar yaptığını ifade etmiştir. Açıkalın, Martino'nun genel olarak iyimserlik havası paylaştığını ve ifadelerinde ihtiyatlı bir dil tercih ettiğini ifade etmiştir. Martino'nun, İtalya'nın bu denli yüksek toplantıları faydalı bulduğunu, konferansın hazırlık aşamasında çok çaba sarf ettiğini ve Atlantik Konseyi üyesi tüm devletlerin katılımı konusunda teklif yaptığını ancak bunun kabul edilmeyerek üç batılı müttefikin NATO'yu temsil etmesine karar verildiğini aktarılmıştır. Martino bu üç müttefikin sadece kendi adına değil tüm Atlantik camiası adına konuştuğunu, alınan kararların bir başlangıç olduğunu, bundan sonraki uluslararası toplantılara İtalya'nın da katılması adına elinden geleni yapacağını, İtalya'nın BM üyesi olmadığı halde teşkilatın silahsızlanma komisyonu çalışmalarına katılacağını belirtmiştir. Martino

---

[1973] **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1945, s. 1.
[1974] Ankara Büyükelçisi Prunas'ın Sforza'ya gönderdiği telgrafta bu bilgi yer almıştır. **DDI**, Decima Serie, Vol. VI, No: 523, 25 Eylül 1947, s. 674.
[1975] **Yeni Sabah**, 11 Nisan 1948, s. 1, 5.
[1976] **Milliyet**, 28 Kasım 1951, s. 1.
[1977] **Akşam**, 10 Eylül 1955, s. 1.

ayrıca Molotov'un İtalya'nın BM'ye üye olma talebine itiraz etmeyeceğine dair intibalar edindiğine de değinmiştir.[1978] Neticede İtalya, 14 Aralık 1955'te BM'ye üye olarak kabul edilmiştir.[1979]

2.15. Balkan Paktı ve İttifakı Çerçevesinde Türk-İtalyan İlişkileri

NATO'ya üyeliğinin ardından dış politikada faaliyetlerini artıran Türkiye, yönünü Balkanlara çevirmiştir. 1952, yaşanan gelişmeler açısından göze çarpan bir yıl olmuştur. 30 Ocak 1952'de Yunanistan Başbakan Yardımcısı Venizelos'un Türkiye'yi,[1980] Adnan Menderes'in iadei ziyaret kapsamında 27 Nisan'da Yunanistan'ı,[1981] Yunan Kral Pavlos'un eşi ile 8 Haziran'da Türkiye'yi[1982] ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 27 Kasım'da Yunanistan'ı ziyareti,[1983] Balkanlarda aktif barış siyaseti izleyen iki ülkeyi Balkan Paktı'na götüren süreçte etkili olmuştur.

Yunan basında Türkiye, İtalya, Yugoslavya, Yunanistan arasında NATO çerçevesinde bir savunma paktı kurulacağına dair basında haberler ortaya çıkmıştır. Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanlarının temaslarıyla İtalya ve Yugoslavya arasındaki meselelerin çözülmesiyle paktın oluşmasının önünde hiçbir engel kalmadığı, Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün 1952'de İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile görüşmesinin önemli olduğu belirtilmiştir. İtalyan kamuoyunda da İtalya ile Yugoslavya arasındaki Trieste meselesinin halledilmeden böyle bir ortaklık meydana gelmeyeceği düşüncesi hâkim olmuştur. İtalyan *Il Tempo*, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasındaki antlaşmaların İtalya'yı saf dışı bıraktığı ve Akdeniz'in savunmasının daha fazla İtalya'yı unutamayacağını ifade etmiştir.[1984]

8 Ocak 1953'te İtalya Başbakanı Gasperi de Yunanistan'a bir ziyaret düzenlemiştir.[1985] Yunan basında İtalya'nın, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında kurulacak olan bir pakta gireceğine dair haberler çıkmıştır.[1986] Belgrad, bu

---

[1978] **DBTDA**, Fon Kodu: 571, Yer Bilgisi: 35897-141711-38, Belge Tarihi: 06.08.1955.
[1979] **La Stampa**, 15 Aralık 1955, s. 1.
[1980] **Akşam**, 30 Ocak 1952, s. 1-2.
[1981] **Akşam**, 27 Nisan 1952, s. 1-2.
[1982] **Akşam**, 8 Haziran 1952, s. 1.
[1983] **Akşam**, 27 Kasım 1952, s. 1-2.
[1984] **Milliyet**, 3 Ocak 1953, 1, 7.
[1985] **Zafer**, 9 Ocak 1953, s. 1; **Stampa Sera**, 9 Ocak 1953, s. 1.
[1986] **Milliyet**, 11 Ocak 1953, s. 1, 7.

ziyareti İtalya'nın müdahalesine yol açabileceği endişesiyle karşılamıştır.[1987] Gasperi, ziyaret sonrasında bir basın toplantısı yapmıştır. Yunan milletinin özgür dünyayı koruma sahasında büyük bir azim gösterdiğini belirtmiş ve Yunan Mareşal Papagos ile yaptığı görüşmelere değinmiştir. Gasperi, Yunanistan ile İtalya'nın NATO çerçevesinde barış ve uluslararası bir işbirliği amacı güttüklerini ifade etmiş ve İtalya'nın Yugoslavya'ya her zaman elini uzattığı, iki ülke arasındaki meselelerin halledilmesi gerektiğini belirtmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün ziyaretine de vurgu yapan Gasperi, bu tarz ziyaretlerin Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya işbirliği bağlarını kuvvetlendirdiğini ve İtalya, Türkiye ve Yunanistan'ın bu sayede özgür dünyanın barış ve istikrarına katkı sağladığı belirtmiştir.[1988]

Fuat Köprülü'nün 17 Ocak 1953'te Yugoslavya ve Atina ziyaretleri de Fransız basını tarafından takip edilmiştir. Fransız *Le Mondo,* Türk Dışişleri Bakanı'nın yaptığı bu ziyaret çerçevesinde yapılacak görüşmeleri İtalya'nın büyük ilgiyle takip ettiğini, Sovyet Rusya'nın olası niyetlerine set çekecek olan bu savunma paktına memnuniyetle katılacağı ancak bunun İtalya ve Yugoslavya arasındaki Trieste meselesinin çözümüne bağlı olduğunu ifade etmiştir.[1989]

Yunanistan ve Türkiye arasındaki bu temaslara, 1953'te Yugoslavya da katılmıştır. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 20 Ocak'ta Belgrad'ı ziyaret etmiş ve Yugoslavya Dışişleri Bakanı Popoviç ile görüşmüştür. Köprülü görüşmenin ardından iki ülke arasındaki ilişkileri ve işbirliğini geliştirmenin sadece iki ülkeye değil, aynı zamanda BM'ye karşı da bir vazife olduğunu söylemiştir.[1990] Köprülü ayrıca yaptığı basın toplantısında gelen soru üzerine İtalya'nın durumuna değinmiştir. Türkiye, İtalya ve Yugoslavya arasındaki ilişkilerin tüm bölümlerine temas edildiği ve ortak tehlikeye karşı savunma konusunun en ince şekilde etraflıca ele alındığını belirten Köprülü, Türkiye'nin barışçı tüm her ülkeler arasındaki ayrılıkların ortadan kaldırılmasını arzuladığını ifade etmiştir. Köprülü, İtalya'ya karşı herhangi bir tecrit uygulanmadığını da belirtmiş, Trieste sorununun çözümü için de iyi niyetli eğilimleri

---

[1987] **La Nuova Stampa**, 9 Ocak 1953, s. 6.
[1988] **Milliyet**, 12 Ocak 1953, s. 1, 7.
[1989] **Milliyet**, 17 Ocak 1953, s. 1, 7.
[1990] **Milliyet**, 22 Ocak 1953, s. 1, 7;

olduğunu söylemiştir.[1991] Köprülü 26 Ocak'ta ise Atina'yı ziyaret etmiş ve Yunan Başbakan Papagos ve Dışişleri Bakanı Stefanopulos ile görüşmüştür. Köprülü görüşmelerin ardından Atina'dan ayrılmadan önce yaptığı açıklamada Balkan Paktı'nın NATO'dan ayrılmayacağını vurgulamıştır.[1992]

Yunan basınında, İtalyan basınının sürekli olarak Balkan Paktı'nın İtalya'sız olamayacağı, İtalya'nın askeri ortaklığı olmadan Balkanlar ve Yugoslavya'nın gerçek bir emniyet sağlayamayacağı ispatlamaya çalışmasına değinen haberler çıkmıştır. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan tarafından Yugoslavya'ya yapacakları her türlü yardımın Atlantik Paktı konseyince onaylanması gerektiği ancak kararların oy birliği ile alınmadığı için İtalya'nın veto kullanabileceği hakkındaki görüşlerin etkilerinin fiiliyatta belli olacağı ifade edilmiştir. Balkanlarda olası bir tehlike anında İtalya'nın Yugoslavya'ya karşı olan durumu dolasıyla pasif kalacağını düşünmenin zor olduğu, düşman kuvvetlerinin olası bir Yugoslavya işgali sonrasında İtalya topraklarına girmeyeceğine şüphe olmadığı vurgulanmıştır.[1993]*Milliyet*'te kaleme alınan yazıda ise İtalyan basınının bu düşüncelerine değinilmiştir. İtalyan basınının açık bir şekilde İtalya olmadan Balkan Paktı olmayacağını, gerekirse paktı bozabileceğini belirttikleri ifade edilmiştir. İtalyan gazetelerinin tüm demokrasi ülkeleri gibi üstüne üstlük Atlantik Paktı üyesi bir ülkenin bunu memnuniyetle karşılaması gerektiği ifade edilirken Mussolini'nin Mare Nostrum iddialarından kırıntılar kalmış olsa bile fikirler ortaya atmaktan vazgeçemedikleri vurgulanmıştır. İtalyan basınının cevap vermesi için şu iki soru sorulmuştur:

1-"*Pakt iyi ve yerinde bir teşekkül değilse ne diye buna iştirake kalkışıyorsunuz?*"

2-"*Bizzat kendinizi namzet gösterdiğinize göre 'konseyde veto hakkımız vardır' tehdidi ne oluyor*?"

İtalya'nın Balkan Paktı'na karşı tavır takınmasında artık Balkanlarda rol oynayamamasından ve Yugoslavya'nın pakt dolayısıyla güçlenerek Trieste meselesinde daha etkin konumuna gelmesinden çekindiği belirtilen yazıda, yeni

---

[1991] **Milliyet**, 25 Ocak 1953, s. 1, 7; **Zafer**, 25 Ocak 1953, s. 6.
[1992] **Milliyet**, 1 Şubat 1953, s. 1, 7.
[1993] **Milliyet**, 16 Şubat 1953, s. 7.

paktın amacının barış ve sükûneti sağlamaktan başka bir gayesi olmadığı ifade edilmiştir. Yazı, İtalya'nın Balkanlarda aktif siyaset izlemesini reddeder bir ifadeyle "*Balkan, Balkanlıların olmasını ve kendi âlemlerinde sulh ve sükûn içinde inkişafını istiyorlar*." cümlesiyle tamamlanmıştır.[1994]

NATO'nun güney tarafını oluşturan Türkiye, İtalya ve Yunanistan arasında kara bağlantısı açısından var olan kopukluk Balkan Paktı'na giden sürecin etkilerinden biri olmuştur. Yugoslavya'nın varlığının bu kopukluğu giderebileceği düşünülmüştür.[1995] İtalya'nın girip girmeyeceği tartışmaları gölgesinde gerçekleşen diplomatik temasların ardından 25 Şubat 1953'te Atina'da parafe edilen Balkan Paktı, 28 Şubat 1953'te Ankara'da imzalanmıştır.[1996] İtalya'da ise Balkan Paktı'nın bir ittifaka dönüşmesi endişesi hâkim idi. *La Nuova Stampa*'da bu konuda çıkan bir haberde Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopoulos'un Balkan Paktı'nın siyasi nitelikte olduğunun vurguladığı belirtilmiştir.[1997]

İtalya'nın Balkan Paktı'na katılması gündeminde Yugoslavya Meclis Başkanı Mosha Pijade, 1953 Mayıs'ında basın mensuplarının sorularına cevap vermiştir. "*İtalya'nın Balkan Paktına girmesi doğru olur mu?*" şeklindeki soruya İtalya'nın bir Balkan devleti olmadığı için pakta girmesine gerek olmadığını şeklinde cevap veren Pijade, İtalya ile yapılacak bir işbirliğinin barışa büyük faydalar sağlayabileceğini vurgulamıştır.[1998] İtalya'nın katılı meselesi gündemi meşgul ederken Pella'nın istifasının ardından göreve gelen Scelba,[1999] Yunan basınında Balkan Paktı'nın askeri bir ittifaka dönüşeceği yönünde çıkan haberlere[2000] değinmiştir. Trieste meselesinin çözülmesini noktasında bazı görüşmeler yapılmadıkça ve sorun halledilmedikçe, İtalya'nın NATO üyesi sıfatıyla Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasında askeri bir pakt imzalanmasına karşı veto hakkını kullanmakta asla tereddüt etmeyeceğini ifade etmiştir.[2001] İtalya, Balkanlarda yaklaşık yirmi yıl önceki endişelerini yeniden

---

[1994] "Balkan Paktı ve İtalya", **Milliyet**, 17 Şubat 1953, s. 3.
[1995] Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 353.
[1996] Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", s. 589; **Zafer**, 1 Mart 1953, s. 1-2.
[1997] **La Nuova Stampa**, 8 Şubat 1953, s. 7.
[1998] **Milliyet**, 22 Mayıs 1953, s. 1, 7.
[1999] **La Stampa**, 9 Şubat 1954, s. 1.
[2000] **Milliyet**, 23 Mayıs 1954, s. 3.
[2001] **Milliyet**, 24 Mayıs 1954

yaşamaya başlamış ve kendi güvenliğinin tehlikede olduğu gerekçesiyle paktın, askeri bir kimliğe bürünmemesi adına bir politika takip etmiştir.

26 Mayıs 1954'te Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanapulos, İtalya Dışişleri Bakanı Picconi'ye Balkan Paktı hakkında bir açıklama yapmıştır. Stefanapulos, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasındaki paktın tam bir askeri ittifaka dönüşmeyeceğini, paktın İtalya gibi dost bir devlete veya başka bir devlete yönelik olmadığını ısrarla vurgulamıştır.[2002] Bunun yanı sıra ABD'nin Roma Büyükelçisi Clara Booth da Picconi'yi ziyaret etmiştir. Balkan Paktı'nın askeri bir ittifak haline getirilmesi konusundaki projenin ABD tarafından dikkatle takip edildiği belirten Picconi, İtalya'nın bölgedeki her türlü hareketi yakından takip etmesinin doğal olduğunu, paktın askeri bir ittifak haline geldiği takdirde İtalyan bakış açısının alınması gerektiğine ABD görüşünü açıklamıştır. Clara Booth'un bu görüşleri İtalyan siyasi çevrelerinde derin bir memnuniyet oluşturmuştur.[2003] İtalyan Dışişleri Bakanlığına mensup bir yetkili de Trieste meselesinin çözülmesinin pakt için önemine değinmiş[2004] ve sorunun çözülmesinin ardından bir davetle İtalya'nın pakta katılmasının mümkün olacağını gayri resmi şekilde ifade etmiştir.[2005] ABD ve İngiltere, Trieste sorunundan dolayı İtalya ile Yugoslavya arasındaki anlaşmazlığın NATO dayanışması açısından olumsuz etki yapabileceğinden kaygı duymuştur.[2006]

Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito'nun 12-16 Nisan 1954'te Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaretin[2007] ardından Balkan Paktı'nın prensip olarak askeri bir ittifaka dönüştürülmesine karar verilmesinin ardından pakta ilgili olan devletler arasında bir huzursuzluk ortaya çıkmıştır. Ahmet Şükrü Esmer, ittifak kararının Türk ve Yugoslav devlet adamları arasından Yunanlılardan habersiz alındığı gibi söylentiler ve Tito'ya refakat eden Yugoslavya Dışişleri Bakanı Popoviç'in resmi tebliği beklemeden yerli ve yabancı basın mensuplarına açıklamalarda bulunması nedeniyle bu huzursuzluğun meydana geldiğini yazmıştır. Ancak Yunan Başbakan Papagos'un tarafların aldığı karara katılmak yönündeki

---

[2002] **Milliyet**, 27 Mayıs 1954, s. 3.
[2003] **Milliyet**, 30 Mayıs 1954, s. 3.
[2004] İtalya, Yugoslavya ile yaşanan Trieste meselesi çözülmeden paktın oluşturulmasına itiraz etmiştir. **The Leader-Post**, 7 Haziran 1954, s. 22.
[2005] **Milliyet**, 17 Haziran 1954, s. 3.
[2006] Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası**, s. 83.
[2007] **Vatan**, 13 Nisan 1954, s. 1.

istekli açıklaması bu olumsuzları bir nebze kaldırmıştır. Tito'nun ziyaretinde dikkat çeken bir husus ise Trieste meselesinde Yugoslavya'nın İngiltere ve Amerika arasından taksim planı için girişimlerde bulunması ve bundan İtalya'nın haberdar olmasıydı. İtalya, Balkan ittifakını onaylamak için NATO üyesi olarak Trieste meselesinin halledilmesi taraftarıydı. NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan'ın pakt harici bir devlet olan Yugoslavya ile ittifak antlaşması yapması için NATO'ya danışıp danışamayacağı meselesi tartışmaları gündemi meşgul ederken Yunan Başbakan Papagos, *New York Times*'a verdiği demeçte danışmak gibi bir yükümlülüklerinin olmadığını belirtmiştir. Esmer, Balkan İttifakı'nın Avrupa'dan Türkiye'ye kadar aralıksız bir savunma hattı oluşacağını ve bunun NATO için de yararlı olduğunu, İtalya'nın da veto meselesini Trieste meselesinin çözümü için kullandığı ifade etmiştir.[2008]

La Stampa'da kaleme alınan bir yazıda Trieste meselesi Balkan Paktı ve İtalya açısından değerlendirilmiştir. Paktın imzalanmasını geciktiren etkenin Trieste olduğu vurgulayanan yazıda, Balkan Savaşlarından dolayı Slavların Türklere düşman olduğu algısının hala silinmediği, Ankara'nın Balkanlarda bir Yugoslav hegomonyasından endişe ettiği ve bu durumun Türkiye için hiç iyi olmadığı ifade edilmiştir. Trieste meselesinin çözümünün ise pakt öncesinde mi yoksa sonrasında mı çözüleceğinin bir öneminin kalmadığı, İtalya'nın pakta Türkiye'nin istediği şekilde gireceği ve bunun da ABD'nin isteği ile örtüştüğünün açık olduğu yazılmıştır. Trieste sorunun çözümünün paktın işleyişi açısından olmazsa olmaz bir koşul olarak görüldüğü yazıda İtalya'nın katılımının pakt için siyasi başarılar sağlayacağı vurgulanmıştır.[2009]

Balkan İttifakı konusunda Adnan Menderes, İtalya'nın veto tehdidine karşı Türkiye ile Yunanistan'ın Yugoslavya ile ittifak antlaşması imzalanmasında herhangi bir engel bulunmadığını vurgulamıştır. Meseleye ilişkin Akis'te kaleme alınan bir yazıda Türkiye ve Yunanistan'ın İtalya'nın görüş ve iddiaları üzerinde dikkatle

---

[2008] Ahmet Şükrü Esmer, "Dış Siyasetimize Gelince", **Akis**, 5 Haziran 1954, s. 13-14.
[2009] Diego de Castro, "Italia, Trieste e Patto Balcanico", **La Stampa**, 30 Temmuz 1954, s. 1.

duracağı, ancak ittifak imzalanması için Trieste meselesinin çözümünün beklenmeyeceği belirtilmiştir.[2010]

9 Ağustos 1954'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya Dışişleri Bakanları arasında yaklaşık iki saat süren müzakerelerin sonucunda, Türk-İtalyan ilişkilerinde DP döneminin en önemli sorunu olan Balkan meselesine[2011] ilişkin ittifak metni Yugoslavya Bled'de onaylanmıştır.[2012] İmzacı devletlerden birine veya birkaçına gerçekleşebilecek silahlı saldırının tüm imzacı devletler için geçerli olduğu, belirtilmiştir. Bu durum gerçek manada bir savunma sistemini ortaya çıkarmıştır.[2013] Böylece Balkan Paktı, Balkan ittifakına dönüşmüştür.[2014]

Balkan İttifakının imzalanması *La Stampa*'da ilk sayfada kaleme alınan bir yazıyla eleştirilmiştir. Daha önce siyasi mahiyette olan paktın savunma amaçlı askeri bir ittifaka dönüştüğü belirtilirken İtalya'nın ittifaka katılımı meselesine değinilmiştir. Ayrıca Stefanapulos'un İtalya'yı ittifaka davet eden sözlerine yer verilmiştir.[2015] Balkan İttifakı, İngiliz *Daily Telegraph* gazetesinde ele alınmıştır. İttifakın özgür dünyanın savunmasına yeni bir halka eklediği, Balkan sınırlarını korumaktan daha öte olduğu, Türkiye'nin Orta Doğu ve Asya savunmasında oynadığı rol bakımından kuvvetlendiği belirtilmiştir. Üç dışişleri bakanının İtalya'ya temasla yakın komşularla olan ilişkileri normalleştirmeyi teşvik ettiklerine vurgu yapılmış ve zamanı gelince İtalya'nın NATO'daki ortakları Yunanistan ve Türkiye'nin Yugoslavya ile yaptığı bölge ittifakına girmesinin doğal bir hareket olacağı ifade edilmiştir. Müttefikleri gibi İtalya'nın da ittifakın maddelerini onaylamış olmasını da olumlu bir iş olarak görmüştür.[2016] Benzer eleştiriler

---

[2010] Mücahit Topalak, "Entegrasyon", **Akis**, 12 Haziran 1954, s. 11.
[2011] Ali Servet Öncü, "Demokrat Parti Dönemi Türk-italyan İlişkileri", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C. CVIII, S. 213, Kasım-Aralık 2014, s. 139.
[2012]Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 353; İtalya'nın da ilerleyen günlerde pakta katılacağına dair haberler de çıkmıştır. **Milliyet**, 8 Ağustos 1954, s. 1; **La Stampa**, 10 Ağustos 1954, s. 1.
[2013] Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 353.
[2014] 28 Şubat 1953'te imzalanan Balkan Paktı'nın resmi adı, *Türkiye Cumhuriyeti Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması* idi. 9 Ağustos 1954'te imzalanan Balkan İttifakının resmi adı ise Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında İttifak, Siyasal İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması idi. Sosyal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I, s. 478-481; Fırat, "Yunanistanla İlişkiler", s. 589.
[2015] Diego de Castro, "İl Patto e l'italia", **La Stampa**, 10 Ağustos 1954, s. 1.
[2016] **Milliyet**, 13 Ağustos 1954, s. 1, 3.

L'Unità'da da yapılmış, artık Balkanlarda dengenin barış ve İtalya lehine değiştiği vurgulanmıştır.[2017]

Akis, ittifakın imzalanmasını "*NATO'dan sonra Güney Doğu Avrupa'da, daha küçük çapta olmak üzere yeni bir savunma sistemi kuruluyor*" diyerek tarihi bir gün olarak nitelendirmiştir. İttifak uyarınca imzacı üç devletten biri saldırıya uğrarsa diğerleri savaşa girecekti. Türkiye ve Yunanistan NATO üyesi olduğunundan Yugoslavya'da prensip olarak NATO'ya bağlanmıştı. Yugoslavya'nın resmi olarak NATO üyesi olmasındaki engel ise Trieste nedeniyle çekişmede bulunduğu İtalya idi. Ayrıca dergi, ittifakı en büyük tehdit eden unsur olarak Kıbrıs meselesini gösterirken Yunanistan'ın Türkiye kadar dikkatli ve basiretli olmak zorunda olduğunu vurgulamıştır.[2018]

İtalyan basını ise özellikle Türkiye'nin ittifakı imzalama işini geciktirdiğini, bununla da sırf İtalya ile Yugoslavya arasındaki anlaşmazlıkları gidermelerini hedef gösterdiğini belirterek Türkiye'den övgüyle bahsetmiştir.[2019] Ayrıca Türkiye'nin İtalya'yı da Balkan müttefikleri arasına almak için samimi bir çaba gösterdiği ve Başbakan Adnan Menderes'in de bu konudaki arzusunu açıkça dile getirdiği belirtilmiştir. İtalya'nın da ittifaka katılabilmesi için Türkiye'nin görüşmeler sırasında bazı pürüzler çıkardığı belirtilse de -özellikle Trieste meselesinin çözümündeki ısrarcı tutumu- bu hareketin İtalyan kamuoyunda büyük sempati ile karşılandığı ifade edilmiştir. Ayrıca Yugoslavya'nın Trieste meselesi halledilse dahi Balkan ittifakına İtalya'nın girmesini istemediği, bunda paktın NATO'ya daha çok yanaşacağını düşünmesinin etkili olduğunu belirtirken Türkiye'nin de ittifak ile NATO arasında sıkı bir işbirliği arzuladığını vurgulamıştır.[2020] İtalya'nın Balkan ittifakına gireceğine dair haberler gündemi meşgul etmeye devam etmiştir.[2021] 5 Ekim 1954'te Trieste meselesinin çözülmesi[2022] de İtalya'nın Balkan ittifakına

---

[2017] **L'Unità**, 10 Ağustos 1954, s. 1.
[2018] "Balkanlar", **Akis**, 14 Ağustos 1954, s. 1-2.
[2019] **Milliyet**, 14 Ağustos 1954, s. 1, 3.
[2020] **Milliyet**, 21 Ağustos 1954, s. 1, 3.
[2021] **Milliyet**, 5 Ekim 1954, s. 1.
[2022] 1946'da kurulan Özgür Trieste bölgesindeki askeri yönetim, 5 Ekim 1954'te Londra'da imzalanan bir antlaşmayla lağvedilmiş ve bölge İtalya ile Yugoslavya arasında paylaştırılmıştır. Hakan Demir, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği ya da Tito-Stalin Çatışması", **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. VIII, S. 2, Eylül 2023, s. 1376-1377.

gireceğine dair olan düşünceleri artırmıştır.[2023] 4 Kasım 1954'te Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile bir görüşme gerçekleştiren Ankara Büyükelçisi Pietromarchi, bu meseleyi Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir. Görüşmenin temasını İtalya ve Balkan ittifakı oluşturmuştur. Pietromarchi, Köprülünün kendisine İtalya'nın Balkan ittifakına katılmasının iyi olacağını, her zaman aynı düşüncede olduğunu ve İtalya'nın üyeliğine her zaman açık kapı bıraktıklarını söylediğini ifade etmiştir. Pietromarchi, Köprülü'nün Türk siyasetinin temel hedefi olarak İtalya'nın ittifaka katılmasına yönelik ilgiyi yeniden teyit ettiğini belirtmiştir.[2024] İtalyan çekincesi nedeniyle uzayan sürecin sonunda Yugoslavya, 25 Ekim 1954'te Balkan ittifakını tasdik etmiştir.[2025]

Balkan ittifakının imzalanmasına giden süreçte yaşanan gerginliklerin temel sebebini oluşturan Yugoslavya ve İtalya arasındaki Trieste meselesinin çözüme kavuşmasının ardından Yugoslavya'nın Balkan ittifakına olan ilgisinin azalması, Kıbrıs nedeniyle Türk-Yunan ilişkilerinin bozulması[2026] Balkan ittifakına zarar vermiştir. Türk-Yunan dostluğu sonucu ortaya çıkan Balkan Paktı ve İttifakı yine Türk-Yunan anlaşmazlığı sonucunda sona ermiştir.[2027]

2.16. Diplomatik Ziyaretler Işığında Türk-İtalyan İlişkileri

2.16.1. Fuat Köprülü'nün İtalya Ziyaretleri (1950/1952)

Türk basınında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün 29 Ekim 1950'de Cumhuriyet bayramı törenine katıldıktan sonra İstanbul'a oradan da Roma'ya hareket edeceğine dair haberler yer almıştır.[2028] 30 Ekim 1950'de Avrupa Dışişleri Bakanları toplantısına katılmak üzere Roma'ya hareket edecek olan Köprülü İstanbul'a gelmiştir. Hareket etmeden önce basına bir demeç veren Köprülü, toplantının İtalya Başbakanı riyasetinde toplanacağını ifade ederek bu nedenle Roma'ya gittiğini, toplantının Akdeniz ve Atlantik Paktı ile ilgili olmadığını

[2023] **Milliyet**, 6 Ekim 1954, s. 1.
[2024] **Documenti Sulla Politica Internazionale dell'İtalia**, Serie: A, La Conferenza di Londra e E'lueo (1 Eylül 1954-1 Nisan 1955), No: 187, 8 Kasım 1954, s. 321-322.
[2025] **Milliyet**, 26 Ekim 1954, s. 1, 7.
[2026] *La Nuova Stampa*, İtalyanlar için Trieste ne ise Yunanlılar için de Kıbrıs'ın o olduğunu ifade ederek Kıbrıs konusunda Yunan yanlısı bir tutum takınmıştır. **La Nuova Stampa**, 12 Haziran 1954, s. 5.
[2027] Fırat, "Yunanistanla İlişkiler", s. 591-592.
[2028] **Son Posta**, 29 Ekim 1950, s. 3.

söylemiştir.[2029] Köprülü, İstanbul'dan Vali, Belediye Başkanı, İstanbul Üniversitesi Rektörü ve DP üyeleri tarafından uğurlanmıştır.[2030] Roma çevrelerinden elde edilen haberlere göre Köprülü'nün Türk vatandaşlarının Bulgaristan'dan çıkarılması meselesi ile alakalı komite ile görüşeceği bildirilmiştir.[2031]

Ankara Büyükelçisi Pietromarchi, Köprülü'nün seyahatinin gerekli olduğunu, dünya barışının sağlanması için tüm ülkelerin çıkarlarını ilgilendiren birinci derecede önemli konuların görüşülmesinde etkili olacağını belirtmiştir. Köprülü'yü "*Büyük bir İtalyan dostu*" olarak tanımlayan Pietromarchi, Köprülü'nün ziyaretinin özgürlüğe susamış tüm milletlerin amaçlarına varacak yolun, tüm iyi niyetli milletler arasında çizilmesine yarayan bir hava yaratacağını ifade etmiştir.[2032]

Roma'da Türkiye açısından iki önemli mesele yaşanmıştır. Bunlardan ilki İnsan Hakları ve Temel Hürriyetler Antlaşması'nın imzalanması, diğeri ise Türk muhacirler konusunda Avrupa Konseyi'nin Türkiye'yi desteklemesi olmuştur.[2033] 7 Kasım'da Köprülü, *France Presse* muhabirine verdiği demeçte Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin çalışmalarından iyimserlik duyduğunu, Avrupa'nın iyi bir yol takip ettiğini, Avrupa Birliğine ilerleyen yolda sabırlı olmak gerektiğini ve bu birliğin bir hakikat olduğunu ifade etmiştir. İnsan hakları ve temel hürriyetler konusuna da değinen Köprülü, antlaşmanın arzu ettikleri kadar olmasa da tamamlanabileceğini umduklarını ifade etmiştir. Köprülü ayrıca, Bulgaristan'daki Türk göçüne de değinmiştir. Avrupa Konseyi'nin aldığı kararla ahlaklı bir davranış sergilediğini, Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklerin davasının artık Avrupa'nın davası olduğunu vurgulamıştır. Köprülü, muhabir tarafından gelen Türk-Fransız-İtalyan ittifakının Akdeniz'e genişleyip genişlemeyeceği sorusu üzerine üç devletin samimi dostlukla birbirine bağlı olduğunu ve bunun ortak menfaatlerin gelecekte korunmasına teminat olduğunu ifade ederek şunları söylemiştir: "*Akdeniz bölünmez*

[2029] **Son Posta**, 31 Ekim 1950, s. 1, 7.
[2030] **Son Posta**, 1 Kasım 1950, s. 1, 7.
[2031] **Son Posta**, 3 Kasım 1950, s. 7.
[2032] Toplantıya Türkiye adına Fuat Köprülü, İngiltere adına Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'e vekâleten Müsteşar Ernest Davies, Belçika adına Bakanı Van Zeelend, Danimarka adına C. Mohr, Fransa adına Robert Schuman, adına Evangelos Averoff, İzlanda adına Pietre Bediktsson, İrlanda adına Mac Bride, Lüksemburg adına Joseph Bech, Hollanda adına Dirk Stikker, Norveç adına Halvard Lange, İsveç adına Weatman katılım sağlarken komiteye İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza başkanlık etmiştir. **Yeni İstanbul**, 4 Kasım 1950, s. 3.
[2033] **Yeni Sabah**, 5 Kasım 1950, s. 1.

coğrafi bir bütündür. Binaenaleyh müdafaası da bölünmez bir meseledir ve vaziyeti dünyanın bu bölgesinde de müstakar hale getirmek elzemdir. Halen bu prensibin bilfiil tatbiki tetkik edilmektedir."[2034] Köprülü, 14 Kasım 1950'de Roma'dan dönmüştür.[2035]

Fuat Köprülü, 8 Ocak 1951'de Ankara Radyosunun on iki dilde yaptığı yayınlara İtalyancayı da eklemesi dolayısıyla Türk-İtalyan dostluğuna vurgu yapan bir konuşma gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin sesini İtalyan milletine ulaştıracak radyo servisinin açılış merasimi dolayısıyla hazır bulunduklarını ve bu servisin iki ülke arasında dostluk bağlarını kuvvetlendirmesini ümit ettiğini belirten Köprülü, Türk halkının İtalya'nın gösterdiği gelişmeyi sonsuz bir memnuniyetle takip ettiğini ifade etmiştir. Fuat Köprülü'den sonra sözü alan Pietromarchi, kurulan radyonun dört saatlik bir uçuş kadar uzaklıkta bulunan iki ülkenin birbirine yakınlaşmasına katkı sağlayacağını ifade ederken şunları söylemiştir:

"*Bugünden itibaren, Türkiye'nin sesi evlerimize ulaşmak için gökleri aşacaktır. İhtişam günden güne artan kuvvetli ve çalışkan Türk milletinin yaşadığı günlük olaylardan başka Türkiye'nin bizimkinden farksız olan ümit ve endişelerini ve hepimizin bütün gücümüzle ulaşmak istediğimiz ideal hedefleri bildirecek olan bu ses, dost bir sestir. Avrupa âleminin en uzak kısmında, demokratik hürriyetten dolayı gurur duyan, çalışmayı seven daima tetikte duran henüz dünkü hadiselerden doğmuş olduğu halde, efsanevi bir ışık altında görünen yeni bir Türkiye ayakta dimdik durmaktadır. Bu, "hürriyetini müdafaa etmek için savaşa hazır bir millet asla ölmez." diyen kurucusunun sözüne sadık Atatürk'ün Türkiye'sidir. Türkiye ile İtalya arasındaki bu hava köprüsü, Akdeniz memleketi olan her iki milleti birbirine daha ziyade bağlayacaktır. Bu bağ günden güne sıklaşacaktır. Çünkü dost bir ses her gün gökleri aşacaktır.*"[2036]

Fuat Köprülü'nün ziyaretinin ardından 9 Aralık 1952'de İtalya Dışişleri Bakanlığı, Köprülü'nün 22 Aralık 1952'de tekrar Roma'da bulunacağını duyurmuştur.[2037] Belirtildiği gibi 22 Aralık'ta Roma'ya giden Köprülü,[2038] yaklaşık

---

[2034] **Son Posta**, 8 Kasım 1950, s. 1, 8.
[2035] **Yeni İstanbul**, 15 Kasım 1950, s. 1.
[2036] **Milliyet**, 9 Ocak 1951, s. 1, 5.
[2037] **Akşam**, 9 Aralık 1952, s. 1.

elli kadar İtalyan devlet adamı ve Türk elçiliği tarafından karşılanmıştır. Karşılama esnasında Fransızca bir konuşma yapan Köprülü, dost ve müttefik olarak gördükleri İtalya'ya Türkiye'den selam getirmekle bahtiyar olduğunu ifade etmiştir. *Il Gıornale d'italia*'nın Köprülü'nün ziyaretine büyük önem atfettiğine vurgu yapan *Vatan,* Köprülü'nün ayrıca Napoli'de bulunan NATO Güney Avrupa Bölgesi Komutanı Amiral Carney ile görüşeceğini belirtmiştir.[2039] İki ülke arasındaki ilişkiler bu ziyaret ile daha da güçlenmiştir. Köprülü, 22-23 Aralık 1952'de İtalya'da bazı devlet adamlarıyla temaslarda bulunmuştur. *La Stampa,* Köprülü'nün resmi ziyaretinin iki gün süreceği ve İtalya'nın NATO çerçevesinde Akdeniz ülkeleriyle yakın dostluklar kurma ve uluslararası dayanışmanın bir parçası olduğu belirtmiştir.[2040] 'Meçhul Asker' anıtına bir ziyaret gerçekleştiren Köprülü buradan askeri ve sivil makamlar tarafından karşılanmıştır. Oradan Chigi Sarayı'na giden Köprülü, İtalya Başbakanı De Gasperi ile görüşmüş ardından da Quirinal Sarayı'nda Cumhurbaşkanı Luigi Einaudi tarafından kabul edilmiştir. Köprülü şerefine akşam De Gasperi tarafından bir akşam yemeği organize edilmiştir. Yemekte İtalya Milli Savunma Bakanı, Maliye Bakanı, Köprülü'nün ziyaret heyeti, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Faik Zihni Akdur, elçilik erkânı ve İtalya Dışişleri Bakanlığı erkânı hazır bulunmuştur. Samimi bir havada geçen ziyafetin ardından Köprülü ve Gasperi birer konuşma yapmıştır. Konuşmasında Türkiye'nin bir istikrarlı bir ülke olduğunu ve barış yanlısı bir tutum sergilediğini ifade eden De Gasperi, NATO'ya üyelik konusunda Türkiye'nin Doğu ve Batı arasındaki tarihi rolünü kavrayan İtalya'nın desteğine vurgu yapmıştır. De Gasperi, Türkiye ve İtalya'nın sarsılmaz bir azimle barış ve medeniyet yolunda çalışmaya devam edeceklerini ifade etmiştir. Köprülü ise kaderin Türkiye ve İtalya'yı NATO'da birleştirdiğini, üyelik sürecinde İtalya'nın desteğini Türkiye'nin unutmayacağını ve bu uğurda önemli gayretler veren Kont Sforza'yı anmıştır. Türk-İtalyan ilişkilerinin önemli evrelerinden bulunan Kont Sforza, görüşmeden yaklaşık dört ay önce hayatını kaybetmişti.[2041] Köprülü konuşmasının sonunda Türk-İtalyan

---

[2038] **Ulus**, 22 Aralık 1952, s. 1; **Vakit**, 22 Aralık 1952, s. 1.
[2039] **Vatan**, 23 Aralık 1952, s. 1, 7; **Vakit**, 23 Aralık 1952, s. 1, 3.
[2040] **La Stampa**, 21 Aralık 1952, s. 1.
[2041] **La Stampa**, 5 Eylül 1952, s. 1; **Vatan**, 5 Eylül 1952, s. 1, 5.

ilişkilerinin kapsamı ve dayanıklılığına sadece görüşme noktasında değil, ülkelerce samimiyetle inandıklarını vurgulamıştır.[2042]

Vatan'da kaleme alınan bir yazıda İtalyanların ve Türklerin Birinci Dünya Savaşı'nda ayrı cephelerde olmalarına değinilmiş savaşın ardından başlayan Milli Mücadele'de Türklere karşı anlayışla hareket eden tek devletin İtalya olduğu vurgulanmıştır. Mussolini'nin İkinci Dünya Savaşı'nda iki ülke arasındaki ilişkilere zarar verecek söylemlerde bulunduğuna ancak ölümüyle de samimiyetin yeniden doğduğuna değinilmiştir. İtalya'nın maceracı siyaseti bıraktığı ve Türkiye gibi barış içinde gelişimi takip ettiği vurgulanan yazıda Köprülü ve Gasperi görüşmesinin bu düşünceler altında siyasi durumu inceleyecekleri belirtilmiştir. Yazının sonunda bir Akdeniz ve Balkan devleti olan İtalya'nın Balkan Paktı'na katılmasının barışa yapacağı katkıya yer verilmiştir.[2043] Yazı, geniş bir perspektifte Türk-İtalyan ilişkilerinin tüm olumsuzlar karşısında barışa ve samimiyete doğru evrildiğini ön plana çıkarmayı amaçlamıştır.

Ziyaretin ardından yayımlanan resmi tebliğde ziyarette Köprülü'nün yanı sıra Büyükelçi Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanlığı Umum Kâtip Yardımcısı Elçi Nuri Birgi ile Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Faik Zihni Akdur ve İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Pietromarchi'nin de yer aldığı ifade edilmiştir. Köprülü'nün Roma'da İtalya Cumhurbaşkanı tarafından kabul edildiği ve Başbakan De Gasperi'nin yanı sıra Savunma Bakanı R. Pacciardi ile görüştüğü belirtilmiştir. Tebliğde, De Gasperi ve Köprülü'nün NATO ve uluslararası gelişmeleri gözden geçirdikleri Güney Avrupa ve Orta Doğu konularına özellikle ele aldıkları ve Türkiye ile İtalya arasındaki ticari antlaşmaları geliştirmek amacıyla iktisadi konuları özellike inceledikleri ifade edilmiştir. Ayrıca, ziyaretin iki dost ve müttefik ülke arasındaki sıkı ilişkileri bir kere daha teyit ettiği ve iki ülke arasındaki ilişkilerin dayandığı fikir ve çıkar ilişkisini gözden geçirme fırsatı verdiği vurgulanmıştır.[2044]

[2042] **Vatan**, 24 Aralık 1952, s. 1, 5.
[2043] E.T., "Türkiye-İtalya", **Vatan**, 24 Aralık 1952, s. 3.
[2044] **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44300-210800-14, Belge Tarihi: 27.05.1957; **Vatan**, 25 Aralık 1952, s. 1.

2.16.2. Giuseppe Pella'nın Türkiye Ziyareti (1953)

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Roma'yı ziyaretiyle başlayan diplomatik ziyaretler serisi, İtalya Başbakanı Giuseppe Pella'nın Türkiye'yi ziyaretiyle devam etmiştir. Ziyaretin özelliği ise Pella'nın Türkiye'yi ziyaret eden ilk İtalya Başbakanı olmasıdır. Basında Pella'nın Türkiye'ye geleceğine dair haberler yer almış ve ziyaretin yerli ve yabancı çevrelerde büyük önem arz ettiği belirtilmiştir.[2045] Cumhurbaşkanı Celal Bayar da basın haberini doğrularcasına TBMM'de 1 Kasım 1953'te yaptığı dokuzuncu dönem beşinci yasama yılı açılış konuşmasında, yabancı devlet adamlarının Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretlerden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş[2046] ve Pella'nın Türkiye'ye geleceğini şu sözlerle duyurmuştur: "*Yakında da dostumuz İtalya'ın Başvekil ve Hariciye Nazırı Mösyö Pella'yı aramızda görmek bahtiyarlığına nail olacağız.*"[2047] Ziyaretin 12 Kasım'da gerçekleşeceği belirtilmiştir.[2048]

Fuat Köprülü'nün yaptığı ziyaretin karşılığı olarak İtalyan Başbakanı Giuseppe Pella, özel uçağıyla 11 Kasım 1953'te Ankara'ya gelmiştir.[2049] "*Dost memleketin değerli devlet adamı*" Pella, Ankara Etimesgut Havaalanı'nda Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Cevat Açıkalın, Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Faik Zihni Akdur, Ankara Valisi Kemal Aygün, İtalya'nın Ankara büyükelçisi ile elçilik erkânı, diğer mülki ve askeri erkân tarafından karşılanmıştır. Samimi el sıkışmalarının ardından Pella, saygı kıtasını selamladıktan sonra basına bir demeç vermiştir. Atatürk'ün şan ve şerefini temsil eden Ankara'ya inerken asil Türk milletine İtalyan milletinin en samimi hislerini getirdiği belirten Pella, kendisini karşılayan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'ye iade-i ziyaretle memnuniyet ve şeref duyduğunu ifade etmiştir. Gerçekleştirecekleri görüşmelerin siyasi, iktisadi ve kültürel alanda ortak bir ittifakın çerçevesi dâhilinde dostluk bağlarını güçlendireceği belirtilen Pella, daha sonra beraberinde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ile Ankara

---

[2045] **Milliyet**, 12 Ekim 1953, s. 1, 7.
[2046] **Akşam**, 2 Kasım 1953, s. 2.
[2047] **Tarihe Düşülen Notlar-1**, s. 217.
[2048] **Milliyet**, 22 Ekim 1953, s. 1, 7.
[2049] **La Stampa**, 13 Kasım 1953, s. 1; **Milliyet**, 13 Kasım 1953, s. 1. (**EK-10**)

Palas'a gitmek üzere havaalanından ayrılmıştır.[2050] Pella, daha sonra saat 17.00'da Adnan Menderes'i ziyaret etmiş, ziyarette Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nuri Birgi ve İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Pietromarchi de hazır bulunmuştur. 17.30'da Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'yü ziyaret eden Pella, 18.00'da da TBMM Başkanı Refik Koraltan'ı makamında ziyaret etmiştir. Yine bu iki ziyarette Pietromarchi hazır bulunmuştur. Başbakan Adnan Menderes, Pella şerefine Ankara Palas'ta bir ziyafet vermiştir. Ziyafette Adnan Menderes, bir konuşma yapmış ve şunları söylemiştir:

"*Muhterem Başvekil. Bugün zatı devletlerinizi aramızda selamlamaktan duyduğumuz hakiki sevinci her şeyden evvel ifade etmeme müsaade buyurunuz. Çünkü bu hadise, esasen büyük Atlantik Paktı ailesi içinde ittifak bağlarıyla birbirine bağlı memleketiniz için açılmış bulunan mes'ud ve vaidlerle dolu bir devrin parlak ifadesini teşkil etmektedir.*

Memleketlerimiz hadiselerin gidişinden milletlerin saadeti için memleketlerin birbirlerine yaklaşıp gayretlerini insanları saadet ve refaha götüren dava uğruna sarf etmelerini emreden basiret dersini almayı bilmişlerdir.

Âlemşümul ve bölünmez olan ve uğrunda hiçbir fedakârlığın esirgenmemesi icap eden bu yegâne davayı memleketlerimiz hararetle benimsemiş ve gayretlerini buna hasretmiş bulunmaktadır. Asırlar boyunca kıyılarında tabiri caizse, müşterek mirasçıları oldukları sayısız medeniyetlerin nebean ettiği aynı denizde sahildar bulunan Türkiye ve İtalya realitelerin mutlak neticesi olarak yalnız muslihane bir şekilde beraberce yaşamaya değil aynı zamanda faali bir şekilde işbirliği yapmaya namzed bulunmuşlardır.

Dost devletler arasında bizlere şeref bahşeden ziyaretiniz nevinden şahsi temaslara fırsat veren ziyaretler bu devletleri birbirine bağlayan dostluğa icabet eden ileri hamleyi temin etmek bakımından yerini başka hiçbir şeyin tutmayacağı bir vasıta teşkil eder.

Sizinle ve mümtaz arkadaşlarınızla yapmak fırsatını elde edeceğimiz fikir müdavelelerinin, şimdiye kadar münasebetlerimizin inkişafı yolunda yapmış olduklarımızın ışığı altında bizlere istikbal için kıymetli ufuklar açmak imkânını

[2050] **Zafer**, 13 Kasım 1953, s. 1, 5.

vereceği hususundaki kanaatim daha sizinle vaki olan ilk temaslar neticesinde bence teeyyüd etmiştir."

Leonardo Da Vinci, Michelangelo ve Bellin'den bu yana iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin köklülüğüne vurgu yapan Menderes, iktisadi ve ticari sahada da genişleyen bir hacme erişme ve faaliyetlere istikrarlı bir mahiyet verme imkânı sağlamasının büyük olduğunu belirtmiştir. Coğrafi durumun iki ülke arasında doğrudan kader birliği yapma vazifesini meydana getirdiği ifade eden Menderes, bu işbirliğinin barışa ayrıldığını söylemiştir. Menderes, Türk-İtalyan dostluğunun sağlamlığını ve daima derinleşmekte olduğunu ifade etmiş, özgür devletler için barışçı söylemlerin son derece sevindirici olduğunu vurgulamış ve Pella'ya şunları söylemiştir:

"*Muhterem Başvekil, İşte bu dostluğun dost ve müttefik İtalyan milletinin İtalya ve Reisicumhur hazretlerinin şerefine bardağımı kaldırıyorum ve zatı devletleri şerefine içiyorum.*"

Pella da nazik davetleri ve karşılama sırasındaki hoş sözlerinden dolayı teşekkür etmiş, samimi kabulde Türkiye ile İtalya arasındaki dostluğu hissetmeye nail olmasından duyduğu mutluluğu dile getirmiş ve şunları söylemiştir:

"*Ziyaretimin, Cumhuriyetin 30 uncu yılının, milletinizce çok yerinde olarak şerefli Atatürk ismini kendisine verdiği bu cumhuriyetin kurucusunu ilan eden bir şekilde törenler yapmakta olduğu bir sırada vuku bulmuş olmasını hayırlı bir hadise telakki ediyorum. Otuz senede ne muazzam yol kat ettiniz.*

Bu kadar kısa bir zamanda başarılan terakkilerden dolayı Türk milleti ne kadar iftihar etse yeridir. Bu sabah tayyare ile memleketinizin üzerinden geçerken tarihin kanatlarını gerdiği Anadolu yaylarının haşmet ve azametini hayranlıkla seyrettim. Her tarafta yenilenmenin ve sarf edilen gayretlerin kuvvetinin eserleri göze çarpıyordu. Yorulmak bilmeyen bir işçi milleti olan milletimiz çalışmak gayretiyle yenilenen her millete kendisi için bir ideal refik, işbirliği yapacak bir arkadaş, bir dost görür ve bütün sempatisi ve müessir alakası ona teveccüh eder. Bu itibarla İtalya'nın, Türkiye'nin garp işbirliğinde onmaya namzet bulunduğu paha biçilemez rolün kıymetini herkesten evvel takdir etmiş olması kolaylıkla anlaşılır. Bu

suretle, menfaatlerin müşterekliği ve hayati meselelerin yekdiğeriyle murtebit bulunması esasları üzerine kurulmuş olan bir dostluk, İttifak bağlarının da tesisi suretiyle ifade ve kuvvetini bulmuştur. Siyasetimizde günden güne artan ve her vasıta ile kuvvetlendirmek niyetinde bulunduğumuz bu tenasüdü her zamankinden ziyade müdrikiz. Filhakika, dostluğu manevi kıymetlerin zenginlikleriyle ilan eden yüksek kültür de dâhil olmak üzere, her sahada milletlerimiz arasında işbirliği hususunda büyük imkânlar açılmaktadır;

Dünyanın hazineleriyle, layemut akli selim akidelerinin yayılmak için takip ettiği Akdeniz yolları boyunca ticari mübadelelerini inkişaf ettirmek hususuna gevşemez bir alaka göstermek arzusundayız.

Büyük bir iman bize mesned teşkil etmektedir. Bu iman, bir memleketin terakkisini, refahını ve emniyetini artıran her şeyin herkes için bir terakki, refah ve emniyet unsuru teşkil ettiğine olan imandır.

Bu kanaatle ve bu ümitledir ki dost ve müttefik Türk milletinin refahı, Reisicumhur ekselans Celal Bayar ile refikalarının saadeti, zatı devletlerinin ve Bayan Menderes'in ve ekselans Dışişleri Vekili ile başlayan Köprülü'nün sıhhatleri şerefine bardağımı kaldırıyorum."[2051]

Pella, 13 Kasım'da Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerin ardından Anıtkabir'e giderek Atatürk'e saygı duruşunda bulunmuş ve bir buket bırakmıştır. Böylece Pella, Anıtkabir'i ziyaret eden ilk yabancı devlet adamı olma özelliğini de kazanmıştır. Aynı gün içerisinde gündüz Cumhurbaşkanı Celal Bayar Pella şerefine bir ziyafet vermiş,[2052] akşam da İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Pietromarchi İtalyan elçiliğinde bir yemek organize etmiştir.[2053]

[2051] **Milliyet**, 13Kasım 1953, s. 1, 7.

[2052] **Stampa Sera**, 13-14 Kasım 1953, s. 1; Ziyafette Refik Koraltan, Adnan Menderes, İsmet İnönü, Fuat Köprülü, Ali Fuat Cebesoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy, Pietromarchi, Cevat Açıkalın, Faik Zihni Akdur, Cumhurbaşkanı Umumi Kâtibi Nurullah Tolon, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nuri Birgi, Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Ortaelçi Ekselans Giulio Del Balzo, Ekselans Bartelotta, Ekselans Scola Camerini, Vincenzo Cechini, Protokol Umum Müdürü Kazım Kemahlı, Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Nurettin Alpkartal, Cumhurbaşkanı Özel Kalem Müdürü Fikret Belbez hazır bulunmuşlardır. **Milliyet**, 14 Kasım 1953, s. 1, 7;

[2053] Yemekte Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtibi, erkânı harbiye umumiye reisi, Dışişleri Bakanlığı müsteşarı ve erkânı, Başbakanlık hususi kalem müdürü eşleriyle hazır bulunmuşlardır. **Milliyet**, 14 Kasım 1953, s. 1, 7; **Zafer**, 14 Kasım 1953, s. 1, 11.

Pella'nın ziyareti İtalyan basınında da takip edilmiştir. *Il Popolo*, ziyareti, şüphesiz Türk-İtalyan ilişkilerinin sadece siyasi sahaya değil, iktisadi sahayı da destekleyeceğini şeklinde yorumlamıştır.[2054] *La Stampa* da ziyareti olumlu karşılanmış ve "*Dost bir ülkenin misafiri*" başlığını atmıştır. Haberde Pella'nın karşılanmasında Etimesgut Havalimanında onar tane İtalyan ve Türk bayraklarının sallandığı, Köprülü'nün de ziyarette hazır bulunduğu ifade edilmiş ve Menderes'in mevkidaşının ziyaretinden duyduğu mutluluğu dile getirerek sevinçle karşıladığını ifade etmiştir. Pella da buna karşılık Fransızca olarak Türk hükümetine İtalya'dan selam getirdiğini, samimi bir dostlukla karşılandığını ifade etmiştir.[2055] Yine *La Stampa*'da kaleme alınan yazıda Pella'nın Ankara ziyareti ile İtalyan, Yunan ve Türk devlet adamları arasındaki karşılıklı ziyaret döngüsünün tamamlandığı, bu ziyaretlerin Atlantik Paktı'na üyelik meseleleri ile başladığı ve ortak coğrafi özelliklerin Türk-Yunan-İtalyan ilişkilerini samimi kıldığı ifade edilmiştir. Orta Doğu ve Akdeniz bir satranç tahtasına benzetilerek bu üç ülkenin güvene dayalı ilişkilerinin ayrılmaz bir bütün oluşturduğu vurgulanmıştır. İtalya'nın bu sebeple Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılımını desteklediği ve bunun Balkan sahnesine yeniden çıkmanın en uygun yolu olduğu ifade edilirken bazı gelişmelerin faşist politikalarından ötürü huzursuzluk yaratmış olabileceğine değinilmiştir. Ancak huzursuzluklar, İtalya'nın savunma amaçlı bir pakta üye olması ve demokrasiyle faşizmi reddetmesini temelinde yersiz olarak görülmüştür. Bu çerçevede Türkiye ve Yunanistan'ın İtalya'nın Balkan politikasını bildiği ancak ilişkilerin daha açık ve samimi olması açısından Pella'nın ziyaretinin bu durumu teyit etmesi açısından önem taşıdığı belirtilmiştir. Buna ilaveten Trieste sorununun müttefiklerin örgütlenmesindeki etkisini göstermek için ziyaretin önemli olduğu, Pella'nın İtalya-Yugoslavya ilişkilerinin düzenlenmesi için işbirliği yapılması konusunda Ankara'yı ikna etmeyi amaçladığı ifade edilmiştir.[2056] Ahmet Şükrü Esmer, ziyarete ilişkin kaleme aldığı yazısında Türk-İtalyan ilişkilerinin tarihsel açıdan bir analizini yaptıktan sonra İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İtalya'nın kalkınma mücadelesine değinmiş ve "*Yeni İtalya*"nın NATO'nun ve Akdeniz'deki barışın önemli

---

[2054] **Milliyet**, 14 Kasım 1953, s. 1, 7.
[2055] **La Stampa**, 13 Kasım 1953, s. 1.
[2056] Ferdinando Vegas, "Italia e Balcani", **La Stampa**, 13 Kasım 1953, s. 1.

desteklerinden biri olduğunu vurgulamıştır. Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin farklı bir evreye girdiğini belirten Esmer, İtalya'nın Türkiye'nin NATO üyeliği sırasında verdiği desteğe değinmiş ve siyasi ilişkilerin yanı sıra ticari ilişkilerin de geliştiğini belirtmiştir.[2057] Türk ve İtalyan kamuyounun genelinde ziyaretin dostluk temasıyla ele alındığı görülmüştür.

L'Unità, Pella'nın ziyaretini Amerika özelinde ele almıştır. Türk ve Yunan hükümetlerini faşist olarak nitelendiren gazete, iki ülkenin NATO üyesi olmasının yanı sıra Yugoslavya ile Balkan Paktı'nı oluşturduğu ve bu nedenle Amerika'nın Balkanlardaki stratejik araçları olduklarını yazmıştır. Pella'nın Ankara ziyareti öncesinde Amerikalı Amiral Radford ile görüşmesinin tesadüf olmadığı vurgulanmıştır.[2058]

Pella'nın beraberinde getirdiği kalabalık heyette[2059] Ticaret Bakanlığı uzmanlarını da getirmesi görüşmenin geniş ölçüde yapılacağının bir işareti olmuştur. Ancak görüşmelerin ekseriyetinin Trieste anlaşmazlığından oluşmasının muhtemel olduğu basına yansımıştır.[2060] Pella, 14 Kasım'da görüşmelerini tamamlamış[2061] akşam saat 20.00'da özel uçağıyla Roma'ya gitmek üzere hareket etmiştir. Pella, havaalanında Menderes, Köprülü, Dışişleri Bakanlığı erkânı, İtalyan büyükelçiliği üyeleri, mülki amir ve askeri erkân tarafından uğurlanmıştır. Hareket etmeden önce bir basın toplantısı düzenlemiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı da görüşmeler hakkında resmi bir tebliğ yayımlamıştır.[2062] Pella, Saat 16.00'da İtalyan Büyükelçiliğinde düzenlenen toplantıda basın mensuplarının sorularını yanıtlamıştır. Görüşmelerin sempati ve dostluk içerisinde cereyan ettiğini ve bunun görüşmelerin ruhunu yansıttığını ifade eden Pella, Ankara'yı ziyaretten memnuniyet duyduğunu, mozaikler üzerinde çalışan İtalyanlara rastladığı için mutluluk duyduğu Anıtkabir'de Atatürk'ü ziyaret eden ilk yabancı devlet adamı olmakla şeref duyduğunu ve bahtiyar

---

[2057] Ahmet Şükrü Esmer, "Türkiye-İtalya", **Ulus**, 13 Kasım 1953, s. 3.
[2058] **L'Unità**, 13 Kasım 1953, s. 1.
[2059] Pella'nın heyetinde şu isimler yer almıştır: İtalya Cumhuriyeti Diplomatik Protokol Genel Müdürü Michele Scammacca, Siyasi İşler Genel Müdürü Giulio del Balzo, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Francesco Bartelotta, Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürü Giovanni Scola Camerini, Başbakanlık Basın Bürosu Müdürü Vincenzo Cechini, Ticaret Ataşesi Enzo Malger ile radyo yorumcusu, gazeteci ve film yönetmeni olmak üzere 16 kişilik bir basın heyeti. **Ulus**, 13 Kasım 1953, s. 3.
[2060] **Milliyet**, 14 Kasım 1953, s. 1, 7.
[2061] **Stampa Sera**, 14 Kasım 1953, s. 1; **Akşam**, 14 Kasım 1953, s. 1.
[2062] **Zafer**, 15 Kasım 1953, s. 1, 4.

olduğunu vurgulamıştır. Pella, Türkiye ve İtalya arasında tam bir itimat olduğunu, Atlantik Paktı'nı sadece bir askeri pakt olarak düşünmenin yanlış olduğunu, Türkler ve İtalyanlar ile müttefikler arasında iktisadi ve ticari işbirliğiyle diğer alanlardaki işbirliği üzerinde duran paktın ikinci maddesine büyük önem verdiklerini ifade etmiştir. Balkan Paktı'na da değinen Pella, İtalya'nın Balkan Paktı'nı sempatiyle karşıladığını ve politikalarında bir değişikli olmadığını ifade ederken Balkan Paktı'nın kimseyi hedef almayan barışı ve güvenliği amaçladığını vurgulamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilere iktisadi ilişkilere de vurgu yapmış ve Türk devlet adamlarının İtalya'yı ziyaret için ettiği daveti kabul ettiklerini ifade etmiş devamında şunları söylemiştir:

"*Ankara'da kendileri ile görüşme şerefine nail olduğum Türk devlet adamlarının şahsiyetleri üzerimde çok büyük tesir yapmıştır. Profesör Köprülü'yü Roma'dan ve diğer milletlerarası toplantılardan tanıyorum. Son günlerin temasları intibalarımı daha çok derinleştirmiştir.*

Ankara'da tanışmak ve kendiyle görüşmek şerefine zevkle nail olduğum Başbakan Adnan Menderes, şahsi düşüncelerimi ifade ederek diyebilirim ki, tanıdığım insanların en mümtazlarından ve en üstünlerinden bir tanesidir. Vatanına bu derece liyakatli bir şekilde hizmet etmekte olan bir hükümet reisini tebcil etmeyi herhalde dâhili işlere karışmış olarak telakki etmezsiniz. Kendisini, Dışişleri Bakanınız, Prof. Köprülü ile beraber memleketimde karşılamakla çok büyük bir memnunluk duyacağım."

Başbakan Adnan Menderes, Pella'ya refakat eden İtalyan radyoları aracılığıyla İtalyan halkına bir mesaj yollanmıştır. Doğrudan İtalyan halkına hitap etmekten mutluluk duyduğunu belirten Adnan Menderes mesajında şunları söylemiştir:

"*...Muhterem Başvekiliniz M. Pella'nın memleketimize şeref bahşeden ziyareti münasebetiyle yapmış olduğumuz müteaddit görüşmelerin memleketlerimizi birbirine bağlayan dostluk hislerinin salabet ve samimiyetini bir kere daha ispat etmiş bulunduğunu sizlere söylemek isterim. Esasen müşterek menfaatler ve müşabih hayat görüşleri üzerine dayanan münasebetlerimizin daima gittikçe kuvvetlenmesi*

mukadderdir. M. Pella'nın memleketimize yaptığı ziyaret ise bu yolda çok ehemmiyetli bir merhale teşkil edecektir. Bu birkaç cümlede, bütün Türkiye'nin dost ve müttefik, İtalya'ya karşı olan derin sempatisinin ifadesini bulmanızı sizlerden rica ederim."[2063]

Ziyarete ilişkin 15 Kasım 1953'te yayımlanan tesmi tebliğde Pella'nın, Menderes ve Köprülü ile uluslararası siyasete ilişkin görüşmelerde bulunduğu, bu görüşmelerin daha önce Köprülü'nün Roma'yı ziyaretinde yapılan fikir alışverişinin devamı niteliğinde olduğu ve daha önce incelenmiş olan konuların mevcut şartlar altında derinleştirilmesine imkân sağladığı ifade edilmiştir. Devlet adamlarının dikkatle NATO'nun çalışmaları üzerinde durdukları ve bu konuda tam bir görüş birliğine vardıklarını ifade eden tebliğde, barış ve güvenliğin korunması için NATO'nun etkinliğinin artırılması gerektiği konusunda gözlemlerde bulundukları belirtilmiştir. Ayrıca buna ilaveten NATO'nun ekonomik ve sosyal amaçlara erişilmesi için faaliyetlerinin artırılması gerektiğini vurgulanmıştır. Akdeniz meseleleri hakkında işbirliği dile getirilirken Yakın ve Orta Doğu'da da istikrar ve güvenliği sağlama adına ilgili ülkeler ile aktif işbirliğinin oluşturulması için gereken şartların uygulanması konusunda samimi istekler yer almıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesinden duyulan memnuniyete yer verilirken bunun devamı ve artması yönünde bir komisyonun kurulması konusunda mutabık kaldıklarına değinilmiştir. Pella, Menderes ve Köprülü'nün bu görüşmeden duydukları memnuniyet dile getirilirken sık sık şahsi temaslar yapılmasının faydaları konusunda mutabık kaldıkları vurgulanmıştır. Ayrıca, Pella'nın Menderes ve Köprülü'yü resmi olarak Roma'ya davet ettiği ve bu davetin memnuniyetle kabul gördüğü belirtilmiştir.[2064]

Pella'nın ziyaretinin gerçekleştiği dönemde *L'Unità*'da eleştirel bir yazı kaleme alınmıştır. Türkiye'nin Batı medeniyetinin bir kalesi olarak ifade edildiği yazıda yaşanılan coğrafyada yanlışlar yapıldığı, bir gecede yapılan evlerin yanı sıra lüks mahaleler inşa edildiği, Sovyet sınırına doğru yolların yapıldığı, Kore'de katliam yapıldığı belirtilirken bunları yapanların Pella'nın dostları olduğu

---

[2063] **Milliyet**, 15 Kasım 1953, s. 1, 7.
[2064] **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44300-210800-14, Belge Tarihi: 27.05.1957.

vurgulanmıştır. Coğrafi açıdan doğuda olan Türkiye'nin nasıl batı ülkesi olduğu sorgulanan yazıda Türkiye'nin Amerikanlaştığı, İstanbul'daki reklamların İngilizce olduğu, Türkiye'nin bir afyon ve fuhuş bölgesi haline geldiği yazılmıştır. ayrıca Türkiye'nin Kore'ye asker gönderen ilk ülke olduğu ifade edilirken buna karşı çıkanların komünizm suçlamasıyla hapse atıldığı belirtmiştir. Yazıya ilaveten bir Türkiye haritası paylaşılarak Türkiye'nin Atlantik Okyanusu'ndan 2300 km uzaklıkta bir Atlantik ülkesi olarak anılması eleştirilmiştir.[2065]

Başbakan Pella, 10 Aralık'ta İtalyan senatosunda yaptığı konuşmada Ankara'da hoş bir şekilde karşılandığından ve İtalya'yı ilgilendiren meseleler hakkında samimi bir şekilde görüştüklerini ifade etmiştir. Görüşmelerde Atlantik Paktı ile ilgili meseleler hakkında konuşulduğunu, Balkan Paktı'na karşı İtalya'nın olumlu bir tavır takındığını ve İtalya'nın Türkiye ve Yunanistan gibi iki dost ülkenin müdafaalarını takviye etme konusunda haklı bulduklarını ifade etmiştir.[2066]

2.16.3. Adnan Menderes'in İtalya Ziyareti (1955)

Giuseppe Pella'nın ziyaretinin ardından İtalya'ya davet taklifini kabul eden Başbakan Adnan Menderes'in Ocak ayının sonlarında İtalya'ya resmi bir ziyaret yapacağı basında yer almıştır.[2067] Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Cevat Açıkalın, Menderes'in ziyaretine ilişkin programın taslağını paylaşmıştır.[2068] Basında çıkan haberlerde Menderes'in bu ziyaretinde İtalya'nın Balkan ittifakına katılması meselesinin ele alınacağı yazılmıştır.[2069] Ziyaret çerçevesinde İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Pietromarchi de uçakla Roma'ya hareket etmiştir. İtalyan basını da Menderes'in ziyareti kapsamında dostluk temalı yayınlar yapmıştır. Menderes'in Türkiye'nin kalkınma hareketine verdiği destekten övgüyle bahseden İtalyan basını, Menderes'in karşılama töreni için parlak bir tören hazırlandığını ifade etmiştir. Menderes'in, ziyaret kapsamında Papa XII. Pius'u da ziyaret edeceği belirtilmiş, sağlık sorunları sebebiyle resmi ziyaret almaması konusunda doktorların görüş

[2065] Angelo Franza, "Fiorisce in Turchia l'industira dell'oppio", **L'Unità**, 14 Kasım 1953, s. 3.
[2066] **Milliyet**, 11 Aralık 1953, s. 1, 7.
[2067] **Akşam**, 12 Ocak 1955, s. .1; **La Stampa**, 15 Ocak 1955, s. 7.
[2068] **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44305-210671-14, Belge Tarihi: 14.01.1955.
[2069] **Milliyet**, 28 Ocak 1955, s, 1, 7.

belirtmesine rağmen Papa'nın Menderes ile görüşmeyi son derece arzuladığı vurgulanmıştır.[2070]

Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 30 Ocak 1955'te İtalya'ya resmi ziyareti gerçekleştirmişlerdir.[2071] Üç gün sürecek olan bu ziyarette[2072] Menderes ve Köprülü öncülüğündeki Türk heyetinin[2073] ziyaret içeriğinde Akdeniz ve çevresinde canlılığı sağlama ve ticari işbirliğini geliştirme gibi konular yer almasının muhtemel olduğu bildirilmiştir.[2074]

30 Ocak'ta İtalya'ya inen Menderes ve Köprülü, İtalya Başbakanı Scelba ve Dışişleri Bakanı Gaetano Martino ile İtalyan hükümetinin ileri gelenleri tarafından karşılanmıştır. Menderes ve Köprülü uçaktan iner inmez Türk ve İtalyan milli marşları çalmaya başlamıştır. Kırmızı halı üzerinde saygı kıtası tarafından selamlanmışlardır. Karşılama sırasında ilginç bir şekilde törene bir köpek karışmış ve köpek kovulduktan sonra samimi el sıkışma pozları verilmiş, Menderes bir konuşma yapmıştır. Dost ve müttefik olarak nitelendirdiği, Akdeniz'in en parlak ve en zengin bölgelerinden biri olarak belirttiği İtalya'da bulunmaktan memnuniyet duyduğunu ifade eden Menderes, konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

"*Yüksek insanlık idealine hizmet edebilmek için Türkiye ve İtalya hem kendi aralarında hem de tarihin kaydettiği en geniş sulh ve emniyet teşkilatı olan Atlantik Antlaşması topluluğu içinde sıkı işbirliği halindedirler. Bütün yakın dostlar arasında görüşme ve danışma daima geniştir ve bu görüşmeler elbette daima velûd olur, bu itibarla değerli İtalyan Başvekili, Hariciye Vekili ve mesai arkadaşları ile şahsen tanışmak ve görüşmek benim için zevk ve şeref kaynağı teşkil ettikten başka memleketlerimiz ve mensup olduğumuz sulhperver milletler camiası için de pek faydalı olacaktır. Pek muhterem İtalyan Reisicumhuru tarafından kabul edilmiş*

[2070] **Milliyet**, 29 Ocak 1955, s. 1, 7.
[2071] **L'Unità**, 30 Ocak 1955, s. 2.
[2072] **Akşam**, 30 Ocak 1955, s. 1-2.
[2073] Heyet içerisinde Başbakan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün yanı sıra Samsun Mebusu Tevfik İleri, Bursa Mebusu Hulusi Köymen, İzmir Mebusu Cihat Baban, Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Dışişleri Bakanlığı Genel Kâtibi Büyük Elçi Nuri Birgi, Başbakanlık Hususi Kalem Müdürü Muzaffer Ersü, Anadolu Ajansı Genel Müdürü Şerif Arzık, Başbakanlık Yaveri Hayrettin Sümer, Başbakanlık Hususi Kalem Müdürü Hamit Batu, Akbaba Gazetesi sahibi Yusuf Ziya Ortaç, Yenisabah Gazetesi sahibi Safa Kılıçoğlu ve Gazeteci Anjel Karasu yer almıştır. **BCA**, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 138-123-8, Belge Tarihi: 26.02.1955.
[2074] **Akşam**, 30 Ocak 1955, s. 1-2.

olmak dostum Prof. Köprülü ve diğer arkadaşlarımla benim için büyük bir şeref teşkil edecektir. Vatikan'a da bir ziyaret yapmak ve Papa hazretlerine bir an evvel düzelmesini temenni ettiğimiz sıhhatleri müsaade ettiği takdirde hürmetlerimizi sunmak bizi muhakkak ki çok bahtiyar edecektir."

Menderes'in bu sözlerine karşılık Scelba ise Menderes'in ziyaretinden duyduğu mutluluğu dile getirmiş ve şunları söylemiştir:

"*Türk devlet adamlarıyla yapacağımız görüşmelerin Türkiye ile İtalya'yı Atlantik Antlaşması çerçevesi gerek dâhilinde ve hürriyet ve sulhun müdafaası uğrunda birbirine bu kadar yakından bağlayan mevcut rabıtaları daha fazla .kuvvetlendireceğine eminim. Aynı zamanda misafirlerimizle mesai arkadaşlarına gerek kendi adıma gerekse İtalyan milleti namına en dostane selamlarımızı sunmak ve bu vesileyle dost Türk milletine en hararetli muhabbetlerimizi bildirmekle büyük bir zevk duymaktayım.*"

Karşılıklı söylemlerin ardından Scelba ve Menderes, üzerinde Türkiye ve İtalya bayrakları bulunan bir otomobil ile şehir merkezine doğru hareket etmişlerdir. Otomobil içerisinde ortak lisanda sıkıntı çıksa da Fransızca konuşmaya çalışmışlar ancak bunu çok da iyi becerememişlerdir. Menderes, yolculuk sırasında etrafı daha iyi görebilmek amacıyla şoförden daha yavaş gitmesini istemiştir.[2075]

Türk basınına göre İtalya'nın Balkan Paktı'na davet edileceği[2076] ziyaret çerçevesinde görüşmeler 31 Ocak 1955'te başlamıştır. İlk olarak Akdeniz'in savunma takviyesi ile ilgili meseleler ele alınmıştır. Otuz beş dakika süren ilk toplantıya Fuat Köprülü de katılmıştır. İtalyan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, Türkiye'yi Batı Avrupa Birliği'ne sokmak ve İtalya'yı Balkan Paktı'na davet etmek imkân ve ihtimallerinin, görüşülen ana konular olduğunu ifade etmiştir. Menderes ve Köprülü, Dışişleri Bakanlığının bulunduğu Chigi Sarayı'na gitmişlerdir. Buradaki toplantının ardından Dışişleri Bakanı Martino, bu ziyaretin protokole dâhil bir ziyaret olduğunu ifade etmiş, asıl siyasi meselelerin daha sonra konuşulacağını belirtmiştir. Daha sonra Menderes, Quirinale sarayında İtalya Cumhurbaşkanı Luigi tarafından kabul edilmiş ve iki saat süren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin ardından

---

[2075] **Milliyet**, 31 Ocak 1955, s. 1, 7.
[2076] **Akşam**, 31 Ocak 1955, s. 1; **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1955, s. 1.

öğle yemeğine geçilmiştir. Yemekte Scelba, Martino, Ayan Meclisi Başkanı Merzagora, Mebusan Meclisi Başkanını temsilen Pacciardi hazır bulunmuştur. Menderes ziyaretin ikinci gününde, İtalya'nın meşhur "Meçhul asker"[2077] anıtına çelenk bırakmıştır. Buradaki tören kısa sürmüş ve çelenk bırakma sırasında Türk ve İtalyan milli marşları çalınmıştır. Süreci yakından takip eden *Il Messaggiero,* İtalya ve Türkiye arasındaki ilişkileri mükemmel olarak nitelendirmiş ve Türkiye'nin Atlantik Paktı'na kabulüne ısrarla öngören devletin İtalya olduğunu, NATO çerçevesi dâhilinde işbirliğine ilaveten iki devletin Avrupa Konseyi ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı dâhilinde el ele çalıştıklarını vurgulamıştır. İlk görüşme sonrasında Menderes ve Köprülü'ye İtalya'nın en önemli nişanlarından olan Liyakat Madalyası "Büyük Salip" verilmiştir. Menderes ise bunun karşısında özür dileyerek şunları söylemiştir: "*Bu şerefi bize bahşederken gösterdiğiniz nezakete mukabele edemeyeceğim. Memleketimin tevcih edilebilecek bu gibi nişanları yoktur.*" Scelba da bu sözlere karşılık olarak bu durumda herhangi bir sakınca olmadığını ifade etmiş ve gülerek kendisinin çok fazla nişanı olduğunu, hepsini takmasının imkânsız olduğunu söylemiştir.[2078]

L'Unità, Roma'da büyük ilgi ve sevgiyle karşılanan Menderes[2079] ve Scelba görüşmesinin bazı siyasi çevrelerde şüpheyle karşılandığını ifade ederek görüşmenin hem Türkiye'nin İtalya'nın Balkan Paktı'na katılma talebi ile hem de iki ülkenin Amerikan himayesinde antlaşma imzalayacağına dair bilgiler vermiştir. İki ülke arasındaki ticari kriz olduğuna değinen gazete, görüşmenin bu amaçla yapıldığını ancak yine siyasi ve ekonomik çevrelerde bu çözümün gerçekleşmeyeceğine dair yaygın bir görüşün olduğunu belirtilmiştir.[2080] *La Stampa* Pella'nın yaptığı ziyarete atıfta bulunarak olumlu ilişkilerin daha da geliştirilmek istendiği ve ticari canlılığı artırmakla beraber bölgesel ittifakların konumu ki özellikle NATO ve geleceği üzerine konuşmalar gerçekleştiği ifade etmiştir. Menderes bu ziyareti kapsamında Papa'yı da ziyaret etmiştir.[2081] Papa XII. Pius'a yapılan bu ziyaret, Menderes'i

---

[2077] **Milliyet**, 1 Şubat 1955, s. 1, 7.
[2078] **Milliyet**, 1 Şubat 1955, s. 1, 7. (**EK-11**)
[2079] **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1955, s. 1.
[2080] **L'Unità**, 1 Şubat 1955, s. 1.
[2081] **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1955, s. 1, 7.

Papa'yı ziyaret eden ilk Türk Başbakan konumuna getirmiştir.[2082] Menderes ve Köprülü, Vatikan'a gelmiş ve muhafız birliği tarafından selamlanarak doğruca saraya alınmıştır. Papa'nın özel asansörüyle sarayın ikinci katında bulunan kabul dairesine çıkmışlar, Papa da üçüncü katta ikinci kata inmiştir. Daha sonra Menderes ve Köprülü, Papa'nın özel kütüphanesine geçerek Papa'nın huzurunda diz çökmeden başlarıyla selam vermiştir. Resmi kabul töreni ile görüşme yaklaşık kırk dakika sürmüştür. Vatikan'a mensup siyasi bir yetkili görüşmelerde Türkiye ile Vatikan arasında diplomatik ilişki kurulması imkânlarının görüşüldüğünü ifade etmiştir. Görüşmenin ardından Menderes ve Köprülü'ye altın madalyalar verilmiş ve Vatikan Kütüphanesinde bulunan ciltlerin bir listesi sunulmuştur. Saraydan çıkmadan önce Menderes ve Köprülü, Papalığın Dışişleri Bakanı Domineco Tardin'i ziyaret etmiştir. Ardından da Vatikan müzeleri ve Sn. Pierre Kilisesini gezmişlerdir.[2083] Samimi bir şekilde gerçekleşen görüşmede Papa, konuklar nezdinde Türk milletine iyi dilek ve takdirlerini sunmuştur.[2084] Menderes, ziyaretinde bir devlet adamı olarak ünü, sade tavırları, nezaketi ve gençliğiyle İtalyan halkı nezdinde sempati kazanmıştır.[2085]

İtalya Dışişleri Bakanı Martino da görüşmeler hakkında basına bir demeç vermiştir. Görüşmelerin büyük ilgiyle devam edildiğini ve büyük ihtimalle olumlu bir şekilde sonuçlanacağını belirten Martino, iki hükümetin görüşlerinde tam bir birlik olduğunu ifade etmiştir. Menderes de ziyaretin başından beri kendilerine gösterilen kabulden dolayı müteşekkir olduklarını ve samimi bir ülkede bulunduklarının delillerini gördüklerini belirtmiştir. Daha sonra Scelba tarafından bir ziyafet verilmiştir. Scelba, ziyafet sonrası bir konuşma yapmış ve şunları söylemiştir:

"*Ekselanslarınıza ve ekselans Hariciye Vekiline İtalyan hükümet ve milletinin en samimi selamlarımı iblağ ve zatı alilerini İtalyan başkentinde misafir etmekle duyduğum bahtiyarlık hislerini ifade etmek isterim. Ümit ederim ki, Roma'da geçirdiğiniz şu birkaç saat içinde dahi sizleri ihata eden sempati ve samimiyet havasını hissetmiş ve etrafınızda milletinizin ruhunun ihtisaslarını duymuşsunuzdur. Zira asil Türk milletine karşı duyduğumuz takdir hisleri derindir.*

[2082] **La Stampa**, 31 Ocak 1955, s. 7.
[2083] **Milliyet**, 2 Şubat 1955, s. 1, 7.
[2084] **La Stampa**, 2 Şubat 1955, s. 1.
[2085] Pietromarchi, **Turchia Vecchia e Nuova**, s. 188.

Asırlar boyunca kat etmiş olduğumuz çetin yolu göz önünde bulunduracaktır ki, bizler, memleketimizin Atlantik Teşkilatına kabulünü evvela içten gelen bir samimiyet ve hakiki bir memnuniyetle selamladık. Bu iştirak yalnız değerli ordunuzun batılı devletler ittifakına iştirakini ifade etmekle kalmıyor. Fakat ayni zamanda ve bilhassa Türk milleti için, medeniyetimizin hem mahsulü hem de muharriki olan müşterek ideallerimiz ve hayat tarzımız uğruna mücadele taahhüdünü de müstelzim bulunuyor.

Bu ideallerde ve bu hedeflerde birlik, büyük Akdeniz kavsinin iki ayrı ve fakat aynı ehemmiyetli noktalarında yerleşmiş bulunan ve bu itibarla Akdeniz'de müttefik müdafaa sisteminin istinat ettiği başlıca temellerden ikisini teşkil edecek derecede önemli vazifesi bulunan memleketlerimiz arasındaki dostluğa yeni bir muhteva ve daha üstün bir değer kazandırmaktır.

Ankara ve Roma arasında esasen mevcudiyeti mucibi memnuniyet olan dürüst işbirliğinin gün günden daha sıkı ve samimi bir hale gelmekte olduğunu müşahede etmekle İtalyan hükümet bahtiyardır. Esasen bugün başladığımız görüş teatisi de bunu bize kuvvetle teyit etmiş bulunuyor."

Menderes de Scelba'dan sonra söz almıştır. Scelba'yı büyük bir haz ve heyecanla dinlediğini belirterek Roma'da oldukları günden beri gördükleri samimi ilgi ve alakayı, Türkiye'nin İtalya'ya karşı duyduğu yakınlık ve sevginin paylaşılmakta olduğunu ispatladığını ifade etmiştir. İtalyanların bu duygularından zaten emin olduklarını ve bunların ileride yapılacak işler için kuvvet ve şevk vereceğini belirten Menderes, Scelba'nın ifade ettiği Türk-İtalyan dostluk ve işbirliğinin Türk milleti ve hükümetinin anlayışına uygun olduğunu vurgulamıştır. Balkan Paktı'nın İtalya için önemine de değinen Menderes, NATO'da Türkiye'nin müttefiki olan dost İtalya'nın, yine dost olarak belirttiği Yugoslavya arasındaki ilişkilerin süratle geliştiğini ve bu gelişimin devam etmesini istediğini ifade etmiştir. Menderes, Balkan Paktı'nın yanı sıra, Akdeniz'de de iki ülke arasındaki bağların emniyet sistemini mükemmelleştireceğini belirtmiştir. İtalyan basını da görüşmeler hakkında anlayış ve dostluğa vurgu yapmıştır. Görüşmelerin olumlu geçtiğinin kanıtı

ise Scelba'nın basın mensuplarına verdiği "*Tam bir görüş mutabakatını paylaştığımızı yazabilirsiniz.*" sözleri olmuştur.[2086]

Siyasi konuların yanı sıra iktisadi konuların da ele alındığı görüşmeler,[2087] Samimi ve anlayış havası içerisinde yapılan ve tam mutabakata varılan görüşmelerin sonucunda resmi bir tebliğ yayımlanmıştır.[2088] Yayımlanan resmi tebliğde görüşmenin Atlantik Paktı'nın Doğu ve Batı kanadını temsil eden iki dost ve müttefik devletin görüş birliğinin gösterilmesi açısından faydalı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca görüşmelerde Atlantik Paktı'nın önemini ön plana alınarak bu çerçevede iki devletin sosyal iktisadi ve kültürel olarak bağlarının geliştirilmesi üzerinde durulduğunu belirtilmiştir. Tebliğde "*İki dost Akdeniz memleketinin arasındaki yakınlaşmayı daha da kuvvetlendiren bu görüşmelerde*" üzerinde durulan konular şu dört maddede özetlenmiştir:

"*1-Atlantik Paktı üyesi bulunan ve biri gibi diğeri de bu çerçeve dâhilinde çalışmak hususunda kat'i azim sahibi iki hükümetin arasında bir görüşmenin bahis konusu olduğu keyfiyeti üzerinde ısrar edilmektedir.*

2-Yine bu çerçeve dâhilinde iktisadi, sosyal ve kültürel münasebetlere verilen ehemniyet üzerinde durulmaktadır.

3-Akdeniz havzasında Türkiye ve İtalya'ya düşen hususi ve müşterek mesuliyetler, bu hususta Avrupa Birliği'nin Doğu üyesi olan İtalya ve NATO'nun ileri bir kalesi olan ve kendisi de bir taraftan bir ittifak ile Yugoslavya'ya, diğer bir taraftan Arap ve Müslüman âlemine bağlı bulunan Türkiye arasında tabii bir rabıta teşkil ettiğini söylemek mübalağalı olmaz.

[2086] **Milliyet**, 2 Şubat 1955, s. 1, 7.

[2087] Görüşmelerde Türkiye ile İtalya arasındaki ödemeler dengesi ve neredeyse durma noktasına gelen ticari meselelerde ele alınmıştır. Konuyu *La Stampa* gazetesi de ele almıştır. Türkiye'nin İtalya'ya 30 milyon dolar borcu olduğu ve bu yüksek borç nedeniyle ödemelerin dondurulduğu ifade edilmiştir. Görüşmelerin sonunda İtalya'nın Haziran ayına kadar Türkiye'den 14 milyon dolarlık pamuk ve 5 milyon dolarlık tütün alacağı, bu tutarların Türkiye'ye 8 milyon dolar sağlayan pamuk şirketlerine aktarılarak alacalık olan devletlerle anlaşma sağlamada kullanılacağı belirtilmiş, kalan miktarın ise tespit edilmemiş malların temin edilmesiyle kapatılacağı yazılmıştır. **La Stampa**, 3 Şubat 1955, s. 1.

[2088] **Milliyet**, 3 Şubat 1955, s. 1, 7.

4-Her iki başkentte imzalanmış bulunan antlaşmalar henüz ilk adım teşkil ettiği cihhetle Roma ve Ankara arasında bilhassa iktisadi sahada daha sıkı bir işbirliğine gidilmesi."[2089]

Menderes'in ziyareti Amerikan basını tarafından da takip edilmiştir. Resmi tebliğe dayanılarak verilen bir haberde, İtalya ve Türkiye'nin daha sıkı bir savunma hattı oluşturulmasına söz verdikleri ifade edilmiştir.[2090] Amerikan basınında ziyaret genel hatlarıyla NATO ilişkisi üzerinden ele alınmış ve iki ülke arasındaki doğrudan ilişkilere fazla yer vermemiştir.

2 Şubat 1955'te görüşmeler sona ermiş,[2091] Menderes ve Köprülü liderliğindeki Türk heyeti, özel bir uçakla Roma'dan ayrılmıştır. Scelba, Menderes'in şerefine bir opera organize edilmesi adına bir gün daha kalmasını talep etmiş, Menderes de bu nazik teklif karşısında duygulanmış ancak Türkiye'de kendisini bekleyen işlerin olduğunu belirterek daveti kabul edemeyeceğini ifade etmiştir. Türk heyeti, havaalanında Scelba, Martino ve İtalya Dışişleri Bakanlığı erkânı tarafından uğurlanmıştır. Havaalanında basına bir demeç veren Menderes, dost olarak belirttiği İtalya temsilcileri ile yaptıkları görüşmeler sonucunda iki ülke arasında çözümü gerekli hiçbir ihtilaflı sorun kalmadığını belirtmiştir. NATO ilişkilerine de değinen Menderes, dünya meselelerini NATO üyesi olarak gözden geçirdiklerini, iki ülkenin de NATO'daki askeri ilişkilerin yanı sıra siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda da ilişkilerini yoğunlaştırmaları konusunda gayretlerini artıracakları konusunda uzlaştıklarını belirtmiştir. İtalya'nın Balkan Paktı'na katılması konusunda gelen soruya ise öncelikle İtalya'nın böyle bir arzusunu açıklaması gerektiği şeklinde açıklayan Menderes, pakttaki üyelerin böyle bir durumu açıklamaları gerektiğini belirtmiş bunların karşısında İtalya'nın pakta olan ilgisinin kesin olduğunu vurgulamıştır.[2092]

Menderes'in ziyaretine değinenlerden birisi de *Akis* olmuştur. Dergi, Anadolu Ajansı ve bazı radyoların ziyarete ilişkin kullandıkları dili eleştirmiştir. Adnan Menderes'i, Hitler, Mussolini ve Franco'ya benzettiklerini ifade eden dergi, bu

---

[2089] **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44300-210800-14, Belge Tarihi: 27.05.1957.
[2090] **Nashua Telegraph**, 2 Şubat 1955, s. 10; **St. Petersburg Time**, 3 Şubat 1955, s. 3.
[2091] **La Stampa**, 3 Şubat 1955, s. 1.
[2092] **Milliyet**, 4 Şubat 1955, s. 1, 7.

davranışı anlayamadıklarını belirtmiştir. Her uça yolcusunun sıradan yaptığı davranışları Anadolu Ajansı'nın uzun uzun anlatarak Menderes'e övgüler dizdiğini ifade ederek "*Ah yarabbi şunların faydasını bir anlayabilsek!*" sözlerini kullanmıştır.[2093] Bu eleştiriden sonra ziyaret hakkındaki görüşüne yer veren dergi, ziyaretin italya'nın Balkan İttifakına kabulü ve Türkiye'nin Batı Avrupa Birliği üyesi olması meselesi etrafında şekillendiğini belirtmiştir. Menderes'in Papa'yı ziyaretine de değinen dergi nezaket ziyareti olan bu gelişmenin Papalık ile Türkiye arasında ilişkilerin kısaca gözden geçirilmesine vesile olduğu ifade edilmiştir. *Akis*, ayrıca ziyaretin ele alındığı 5 Şubat 1955 tarihli sayısının kapağında "*Akdeniz'deki dostumuz*" cümlesiyle İtalya Başbakanı Scelba'nın bir fotoğrafına yer vermiş,[2094] dergi içerisinde de Scelba'nın siyasi hayatına ilişkin bilgiler vererek Scelba'nın izlediği dış politikanın De Gasperi'nin politikasıyla aynı olduğunu, İtalya siyasetinin istikrarında bir unsurun da Türk dostluğu olduğunu vurgulamıştır.[2095] Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise Menderes'in ziyaretini şu cümlelerle değerlendirmiştir:

"*...Başvekilimiz, Akdeniz havzasının emniyet, istikrar ve tealisi* bakımından *mühim mevkii ile mütenasip bir iş birliği zihniyeti gösteren, İtalya'yı ziyaret etmişlerdir. NATO içinde müttefikimiz olan bu devletle, karşılıklı münasebetlerimiz her gün memnuniyet verici bir şekilde artmakta ve rasanet bulmaktadır.*"[2096]

2.16.4. Giovanni Gronchi'nin Türkiye Ziyareti (1957)

Karşılıklı ziyaretler İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi'nin Türkiye'yi ziyaretiyle devam etmiştir. Basında Gronchi'nin Türkiye'ye geleceğine dair haberler çıkmıştır. TBMM heyeti, 6 Haziran 1955'te İtalya'ya yaptığı ziyarette Gronchi tarafından kabul edilmiş ve bu kabul sırasında Heyet Başkanı Agâh Erozan, Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar adına Gronchi'yi resmen Türkiye'ye davet etmiştir. Gronchi de ekim'de Türkiye'ye geleceğini ifade etmiş ve Bayar'ın davetinden

---

[2093] "Ama Hakikaten Komik Oluyor…", **Akis**, 5 Şubat 1955, s. 9.
[2094] "Mario Scelba", Akis, 5 Şubat 1955, s. 1, 3, 10. (**EK-12**)
[2095] "Yeni Bağlar", **Akis**, 5 Şubat 1955, s. 10.
[2096] **Tarihe Düşülen Notlar-**1, s. 247.

memnuniyet duyduğunu, yapacağı ziyaretle de Türkiye ve İtalya arasındaki dostluk[2097] ile ekonomik ilişkileri güçlendirmeye çalışacağını belirtmiştir.[2098]

16 Ocak 1957'de Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Cevat Açıkalın, bir yemek sırasında tesadüfen denk geldiği İtalya Dışişleri Bakanlığı Sekreteri'nin kendisine Gronchi'nin Türkiye, İran ve Lübnan'a yapacağı ziyareti Nisan ayı içerisinde yapmayı düşündüğünü ve ziyaret kapsamında herhangi bir gelişme olursa bilgilendirmede bulunacağını söylediğini aktarmıştır.[2099] 14 Şubat 1957'de İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Pietromarchi, Başbakan Adnan Menderes'e, Gronchi'nin Türkiye'ye yapacağı ziyaretin İtalyan kamuoyunda çok iyi karşılandığını ve bu ziyaretin iki ülke arasındaki samimi ilişkilerin ve dostluğun yeni bir belirtisi olacağını ifade etmiştir. Menderes de Pietromarchi'ye sözlerini takiben İtalya Radyo Televizyonu'na verdiği demeçte Gronchi'nin Türkiye'yi ziyareti münasebetiyle Türk-İtalyan münasebetleri hakkındaki sözlerinden dolayı teşekkür etmiş ve şunları söylemiştir:

"*Ben de, İtalya ile siyasi, iktisadi ve kütürel sahalarda son derece inkışaf eden münasebetlerimizin tabii bir neticesi olan bu ziyaretin tahakkuk etmek üzere bulunmasından dolayı derin bir haz duyuyorum. Bundan böyle de memleketlerimiz arasındaki münasebetlerin daha da sıkılaşacağından eminim. İtalya ve Türkiye filhakika her sahada birbirine yardımcı olan ve iktisaden birbirini tamamlayan iki memlekettir. Bu güzel fırsatta istifade ile İtalyan milletine en samimi hürmet ve muhabbet duygularımın iblağına delalet buyurmanızı rica ederim.*"[2100]

24 Mart 1957'de Dışişleri Bakanlığı Matbuat Müdürlüğünden yapılan açıklamada Gronchi'nin, eşi ve erkânı ile 27 Mart-1 Nisan 1957 tarihleri arasında Türkiye'ye yapacakları resmi ziyaretin, Gronchi'nin ani rahatsızlığı sebebiyle

---

[2097] Floransa Belediye Başkanı Giorgio Lapira, 28 Haziran 1956'da Cumhurbaşkanı Gronchi'nin Adnan Menderes'i, Türkiye'nin uluslararası alanda eşit bir barışa kavuşmak için gösterdiği çabalara teşekkür ederek "*Farklılık içinde Birlik*" temasıyla gerçekleştirilecek bir toplantıya davet ettiğini bildirmiştir. **BCA**, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer Bilgisi: 6-30-26, Belge Tarihi: 28.06. 1956.
[2098] **Milliyet**, 7 Haziran 1956, s. 1.
[2099] **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44300-210803-17, Belge Tarihi: 16.01.1957.
[2100] **BCA**, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer Bilgisi: 16-85-1, Belge Tarihi: 14.02. 1957.

ertelendiği belirtilmiştir. Ziyaretin mümkün olabilecek en yakın zamanda belirlenmesi adına iki hükümetin istişarelerde bulunduğu ifade edilmiştir.[2101]

25 Ekim 1957'de Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Kâtiplik Siyasi İşler Yardımcısı Zeki Kuneralp, Pietromarchi ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede Gronchi'nin Kasım'da Türkiye'ye yapacağı ziyaret hakkında Pietromarchi tarafından bilgilendirme yapılmıştır. Pietromarchi, Gronchi'nin yapacağı ziyarete işaret ederek beraberinde Dışişleri Bakanının da olacağını ve bu ziyaret esnasında iki hükümet arasında geniş çerçevede siyasi görüşmeler yapılacağını, görüşmede temas edilmesi mümkün görünen konuları belirtmiştir. Kuneralp, Pietromarchi'nin bu noktada, Sovyet politikaları, Orta Doğu meseleleri, Balkanlar, Avrupa özelinde Türk-İtalyan işbirliği ve Kıbrıs konularının görüşülmesini söylediği ifade etmiştir.[2102]

Gronchi'nin Türkiye ziyaretinden bir gün önce İtalyan basınında ziyaretin önemine ilişkin bir makale kaleme alınmıştır. Ziyaretin geleneksel bir dostluk çerçevesinde gerçekleşeceği, ziyaretin uzun zamandır konuşulduğu ancak gecikmenin İtalya'nın iç siyasetinden kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin Türk-Sovyet ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemde NATO'da İtalya'nın desteğiyle rahatladığı ifade edilmiştir. İtalya ve Türkiye'nin modern zamanda diğer milletlerin zararına olan yayılma siyasetiden vazgeçtiği vurgulanırken Atatürk öncülüğünde, etnik olarak karmaşık, toprak olarak genişlemiş bir imparatorluktan kendi iç kalkınmasına ve medeniyete ilerlemeyi başaran üniter bir bir yapıya dönüştüğü aktarılmıştır. İtalya'nın Orta Doğu'daki çıkarları Yakın Doğu'daki siyaseti açısından da ziyaretin önem arz ettiği vurgulanmıştır.[2103]

Akis dergisi Gronchi'nin ziyareti öncesinde bir yazı kaleme almıştır. Türkiye gibi NATO ülkesi olan İtalya'nın Cumhurbaşkanı Gronchi'nin Türklerden sürekli olarak övgü dolu sözlerle bahsettiği vurgulanmış ve Ankara'dakilerin onu "*yakın bir Türk dostu*" olarak görecekleri ifade edilmiştir. "*Gölgede kalmaya razı olmayan ve dış siyaset hakkında fikirleri olan bir devlet başkanı*" olarak nitelendirilen

---

[2101] **Milliyet**, 25 Mart 1957, s. 3.
[2102] **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44300-210801-2, Belge Tarihi: 25.10.1957.
[2103] Vittorio Gorresio, "Il Viaggo in Turchia del Presidente Gronchi", **La Stampa**, 10 Kasım 1957, s. 1.

Gronchi'nin Doğu ve Batı arasında arabuluculuk yapmak istediği, Orta Doğu ile yakından ilgilendiği ve petrol dolayısıyla Roma'nın elini Türkiye'ye uzattığı ifade edilmiştir. Gronchi'nin İran'a da ilgisi olduğunu savunan dergi, Gronchi'nin bu kadarla yetinmek yerine Türkiye ile Arap dünyasında -özellikle Suriye ile- yaşanan anlaşmazlıklarda rol düşmesi durumunda bundan oldukça memnun kalacağını belirtmiştir.[2104]

Gronchi'nin ziyareti, Ahmet Emin Yalman'ın köşesinde ele alınmıştır. İtalya'yı Akdeniz'de dost bir komşu devlet olarak gören ve iki ülke aralarında anlaşmazlığın karşısında ortak çıkar ile birlik ve beraberlik olduğunu ifade eden Yalman, ziyaretin başarılı olması adına "hoş geldiniz" ifadesini kullanmıştır. Gronchi adına organize edilen davete katılım için kendisine bir mektup gönderildiğini ifade eden Yalman, bu davete muhalif siyasi temsilci ve basının çağrılmadığını belirterek bu davete katılmayacağını yazmıştır.[2105] Yalman'ın yazısından hareketle Türkiye'de iktidar sahibi olan DP'nin iç politikadaki yaşanan gelişmeleri dış politikaya yansıttığını ve basın-iktidar arasında gerginlikten kaynaklı iletişim eksikliği olduğunu söylemek mümkündür.

"*Dost ve Müttefik İtalya Reis-i Cumhuru*"[2106] Gronchi 11 Kasım 1957'de resmi olarak "*Batı savunmasının kalesi*"[2107] Türkiye'yi ziyaret etmiştir.[2108] Saat 14.30'da Ankara Esenboğa Havaalanı'na inen Gronchi'nin ziyaret öncesinde Ankara beyaz, kırmızı ve yeşil renklerle süslenmiş, adeta bir bayram havası yaratılmıştır.[2109] Türkiye'de resmi törenle sevinçle karşılanan Gronchi,[2110] Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile yaptığı görüşmelerde Türkiye ve İtalya arasındaki ekonomik ilişkilerin daha fazla gelişebileceğini ve iki ülke ilişkilerinin Orta Doğu'dan, Akdeniz ve

---

[2104] "Yeni bir misafir", **AKİS**, 9 Kasım 1957, s. 15.
[2105] Ahmet Emin Yalman, "Öfkeli Politikacılar ve Dış Münasebetler", **Vatan**, 11 Kasım 1957, s. 1, 5.
[2106] **Vatan**, 12 Kasım 1957, s. 1; **Zafer**, 11 Kasım 1957, s. 1.
[2107] **La Stampa**, 10 Kasım 1957, s. 1.
[2108] **Milliyet**, 12 Kasım 1957, s. 1, 5; **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1957, s. 1; **The Deseret News**, 11 Kasım 1957, s. 6A; **Spokane Daily Chronicle**, 11 Kasım 1957, s. 9.
[2109] "Avrupai bir ziyaret", **Akis**, 16 Kasım 1957, s. 10.
[2110] Gronchi havaalanında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes'in ve siyasi çevrelerin olduğu kalabalık tarafından karşılanmıştır. **Milliyet**, 12 Kasım 1957, s. 1, 5. (**EK-13**)

Afrika'ya kadar olan halkların barış[2111] ve özgürlük içerisinde yaşamasına katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Bayar da bu sözlere karşılık ziyaretten duyduğu mutluluğu belirtmiş ve özgür dünyaya katkı sağlamaya gayret edeceklerini ifade etmiştir.[2112] Türkiye'nin Atlantik Paktı'ndaki rolünü gayet iyi bildiğini, İtalya ve Türkiye'nin ortak birçok meseleye malik olduğunu belirten Gronchi, iki ülkenin sosyal ve ekonomik olarak kalkınmasının kardeşçe hareket etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Teknik gelişme için iki ülkenin birbirlerine muhtaç olduğunu belirten Gronchi, "*Biz bütün Akdeniz memleketleri ile dost geçinmek istiyoruz*" diyerek Kuzey Afrika ve Akdeniz bölgesinde barışın korunması için dost olmanın elzem olduğunu ifade etmiştir.[2113] Bu ziyaret kapsamında Gronchi, Anıtkabir'i de ziyaret etmiş ve çelenk koymuştur.[2114] 13 Kasım'da Ankara'da çeşitli mekânları gezen Gronchi'ye fahri hemşerilik de verilmiştir.[2115] Ayrıca Ankara Üniversite Hukuk Fakültesinden fahri doktorluk verilen Gronchi, "*Hızla gelişen Türkiye'yi hep hatırlayacağım*"[2116] vurgusu yapmış ve Türk-İtalyan ilişkilerinin gelişmine dair bir konuşma yaparak iki ülke arasındaki işbirliğinin verimli olduğunu belirtmiştir.[2117]

Çankaya Köşkü'nde gerçekleşen iki saatlik görüşme, NATO'nun siyasi ve iktisadi yönünde gerçekleşmiştir. Basından elde edilen haberlere göre görüşmede 16 Aralık 1957'de Paris'te yapılacak NATO toplantısı için ortak bir politika tespit etmeye çalışmışladır. Ayrıca Rusya'nın Orta Doğu'ya sızması konusu da gündeme gelmiş ve Sovyet tehlikesine karşı alınacak tedbirler de gözden geçirilmiştir. Görüşmede Kıbrıs meselesi de ele alınmıştır. Bayar, İtalya Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Pella'nın da hazır bulunduğu görüşmede Gronchi'yi Ankara'da yeniden görmeyi arzu ettiklerini ifade etmiştir. Gronchi de buna karşılık Ankara'daki kalkınmayı vurgulamış ve Atatürk'ün izinden yürüyen devlet adamlarının Türk milletini medeniyetin zirvesine eriştireceklerini belirtmiştir. Tören sonrası Gronchi'ye Hacıbektaş taşından yapılmış ve üzerinde Ankara Kalesi'nin kabartma

---

[2111] Gronchi'nin bu seyahati barış amacıyla yapıldığı duyurulmasa da Orta Doğu'daki gerginliği azaltma yanlısı olduğu bilinmektedir. Ayrıca bunun yanı sıra İtalya'nın Orta Doğu'ya hem ekonomik hem de politik olarak ilgisi mevcuttur. **The Wilmington Morning Star**, 11 Kasım, s. 8.
[2112] **La Stampa**, 12 Kasım 1957, s. 1.
[2113] **Milliyet**, 12 Kasım 1957, s. 1, 5.
[2114] **Stampa Sera**, 12 Kasım 1957, s. 1; **Vatan**, 12 Kasım 1957, s. 1, 5.
[2115] **La Stampa**, 13 Kasım 1957, s. 1; **Milliyet**, 13 Kasım 1957, s. 1; **L'Unità**, 13 Kasım 1957, s. 2.
[2116] **Zafer**, 14 Kasım 1957, s. 1, 4. (**EK-14**)
[2117] **Vatan**, 14 Kasım 1957, s. 1, 5.

tasviri bulunan bir kutu hediye edilmiştir. Daha sonra Hacı Bayram Camii'ni ve August Mabedi'ni ziyaret eden Gronchi, Refik Koraltan tarafından düzenlenen çaya katılmıştır. Gronchi, daha sonra Bayar şerefine bir yemek vermiştir. Ardından da Türk-İtalyan işbirliğinin gelişmesine yardımda bulunan hükümet adamları ve bilim insanlarına nişanlar vermiştir.[2118]

Görüşme sonrası yayımlanan resmi tebliğde ziyaret sırasındaki yapılan görüşmelerin tam bir anlayış içerisinde geçtiği, iki ülkenin ilgili oldukları konularda görüş birliğine sahip olduğu belirtilmiştir. İki ülkenin dünyada ve özellikle Akdeniz'de gerginliğin azalması ve barışın teminat altına alınması için en uygun gördükleri tedbirleri açık kalplilikle ortaya koydukları, uyumlu ve verimli işbirliğinin yaratılmasını sağlayacak her türlü adımın atılacağı konusunda anlaştıkları ifade edilmiştir. İki ülkenin de BM'nin prensiplerini benimsedikleri ve bağlı olduklarının belirtildiği tebliğde, Atlantik Paktı'nın dünya barışına katkı sağladığı konusunda mutabık kaldıkları belirtilmiştir. Buna ilaveten iki ülke arasındaki ittifakın takviyesi adına iktisadi bir işbirliğinin gelişiminin sağlanması konusunda görüş birliğine vardıkları vurgulanmıştır.[2119]

Bayar, Gronchi'nin ziyaretinden duyduğu memnuniyeti TBMM'de şu cümlelerle dile getirmiştir:

"*Bu devre içinde İtalya ile olan dostluk ve ittifak yolundaki münasebetlerimiz memnuniyet verici bir şekilde devam etmiştir. Muhterem İtalya Reisicumhuru Ekselans Gronchi'nin geçen yıl memleketimizi şereflendirmiş olmaları bizim için mesut bir hadise olmuştur.*"[2120]

Gronchi, 14 Kasım'da Ankara'dan trenle İstanbul'a gelmiş[2121] ve büyük sevgiyle karşılanmıştır.[2122] Haydarpaşa Garı'nda İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Prof. Gökay, İstanbul Garnizon Kumandanı Korgeneral Ekrem Akalın tarafından karşılanmıştır.[2123] Vali, Gronchi'ye hoş geldiniz demiş, eşine de kırmızı beyaz çiçeklerden oluşan buket vermiştir. Gronchi daha sonra İstanbul'da bir gezi

---

[2118] **Milliyet**, 13 Kasım 1957, s. 1; **Vatan**, 13 Kasım 1957, s. 1, 5.
[2119] **Milliyet**, 14 Kasım 1957, s. 1, 7.
[2120] **Tarihe Düşülen Notlar-1**, s. 271.
[2121] **L'Unità**, 14 Kasım 1957, s. 1.
[2122] **Zafer**, 15 Kasım 1957, s. 1, 4.
[2123] **Vatan**, 15 Kasım 1957, s. 1.

yapmıştır.[2124] Bayar ile Cumhurbaşkalığı teknesine binip boğazı geçen Gronchi, Galata iskelesi'nden kendisine tahsis edilen Şale Köşkü'ne doğru yola çıkmıştır. Yol boyunca kalabalık içerisinde, Türk-İtalyan bayraklarıyla dolu yoldan geçmiştir. Yol boyunca siyah önlüklü öğrenciler, öğretmenlerinden öğrendikleri iki İtalyanca kelime ile "*Ciao! Ciao! Bravo! Bravo!*" diye bağırmıştır. Şale Köşkü, Sultan II. Abdülhamid'in Alman Kaiser II. Wilhelm'i ağırladığı yer olması açısından önemliydi. Zira Kaiser, buradan o kadar etkilenmişti ki İstanbul'a bir çeşme yaptırmıştı. Gronchi, Şale'de biraz dinlendikten sonra bir kahvaltı yapmış ve Ayasofya Camii (Santa Sofia), Arkeoloji müzesi, Sultan Ahmet Camii ve At Meydanı'nı gezmiştir. Daha sonra hava şartlarından ötürü gezintiyi yarıda keserek Casa degli Italiani'ye gitmiş oradan da Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen baloya katılmıştır. Ertesi gün yola çıkacağından bu balo bir veda partisi olmuştur.[2125]

Gronchi, 15 Kasım'da saat 10.10'da uçakla Roma'ya gitmek üzere Türkiye'den ayrılmıştır.[2126] Roma'ya indiğinde basın kendisini karşılayan basın mensuplarına ziyareti hakkında bir demeç vermiştir. Türkiye'de görüşmelerin sadece samimi ve nezaket içinde geçmediğini, aynı zamanda faydalı ve belirli sonuçlar verecek derecede verimli geçtiğini ifade etmiştir.[2127]

Gronchi'nin ziyaretini iç politikadaki sorunlar ele alan *Akis*, seçimlerden Ankara'da zaferle ayrılan CHP Milletvekillerinin protokole dahil olsa da karşılama töreninde kendilerine yer verilmemiştir. Dergi muhalefet ve muhalif basının temsilcilerinin bu şekilde cezalandırıldığını vurgulamıştır. 12 Kasım'da yapılan etkinliğe Gronchi tarafından muhalif temsilciler ve basının davet edildiğini ancak davete bilerek katılım sağlanmadığını yazmıştır. İktidarın, muhalifleri "*vatan haini*" olarakg gördüğünü vurgulayan dergi, DP'nin 1954 ve 1957 seçimlerinde oylarının bu yüzden azaldığını ifade ederek iktidarın bundan ders almadığını belirtmiştir.[2128] Gronchi'nin ziyareti dolayısıyla yaşanan bu gelişme, DP iktidarının iç politikadaki gelişmeleri dış politikada devam ettirdiğini ve bazı uygulamalarında partizanca bir tutum içerisine girdiğinin kanıtı olmuştur.

[2124] **Milliyet**, 15 Kasım 1957, s. 1.
[2125] **La Nuova Stampa**, 15 Kasım 1957, s. 5.
[2126] **Vatan**, 16 Kasım 1957, s. 1; **Zafer**, 16 Kasım 1957, s. 1, 4.
[2127] **Milliyet**, 16 Kasım 1957, s. 1.
[2128] "Millet", **Akis**, 16 Kasım 1957, s. 4.

Ziyaretin etkilerini takip eden Türk diplomatik kanalları da elde ettiği izlenimleri paylaşmıştır. Türkiye'nin Milano Başkonsolosluğundan Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgrafta Gronchi'nin ziyaretinin İtalya'daki yansımaları ele alınmıştır. Telgrafta, İtalya'nın tanınmış bir gazetesi olarak nitelendirilen *Corriere Della Sera* özelinde Milano basınının gelişmeleri heyecanlı bir şekilde aktardığı ifade edilmiştir. Gronchi'nin ziyaretindeki temasların detaylı olarak aktarıldığı, Türk halkı tarafından sıcak ve samimi bir şekilde karşılandığı ifade edilirken Türk-İtalyan dostluğunun önemi üzerinde özenle durulduğu belirtilmiştir. Ayrıca 12 Kasım'da İtalyan Televizyon İdaresi'nde yarım saatlik bir Türkiye programı yayımlandığı, programda Türkiye'nin tarihi ve coğrafi durumunun anlatıldığı ve Atatürk'ün hayatından sahnelerin gösterildiği, Ankara ile İstanbul'a ait fotoğrafların paylaşıldığı aktarılmıştır.[2129] Gronchi, Ankara'da kendisini tanıma şerefine nail olan herkes üzerinde ciddi ve olumlu bir etki bırakmış, İtalya'nın "*Birinci sınıf bir devlet adamı*" tarafından idare edildiği görülmüştür.[2130] Gronchi'nin ziyareti sırasında *Cienoperatore Del Telegiornale Rai TV* muhabiri Duilio Chiaradia tarafından çekilen filmlerin de banyo ettirilmesi için yurt dışına çıkış izni verilmiştir.[2131]

Gronchi'nin ziyaretindeki uygulamalar nedeniyle iktidarı eleştiren muhaliflerin sesi yine *Akis*'te yankılanmıştır. İktidar partisi DP'ye yakın *Zafer* gazetesi'nin[2132] muhaliflerin cahilce tutumlarında devam ettikleri sürece kendilerinden herhangi bir yakınlık beklemeye hakları olmadığı sözlerini eleştiren *Akis*, bunların Gronchi'nin ziyareti dolayısıyla muhaliflerin dışarıda bulunmasının neden olduğunu vurgulamıştır.[2133]

Gronchi'nin Türkiye'ye ziyareti Alman basınında da yer almıştır. Münih'te çıkan *Deutsche Woche*, bu ziyaretin daha önce yapılmasının planlandığını ancak sağlık sorunları sebebiyle ertelendiğini yazmıştır. Bir nezaket ziyareti olarak betimlenen bu ziyaret, İtalya'nın komşuları ile diplomatik ilişkilerini genişletmek, Türkiye, Yunanistan ve Arap ülkeleri ile bağlarını sıklaştırmak istediğini belirten

---

[2129] **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44300-210803-22, Belge Tarihi: 15.11.1957.
[2130] "Avrupai bir ziyaret", **Akis**, 16 Kasım 1957, s. 10.
[2131] **BCA**, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 147-58-12, Belge Tarihi: 18.11. 1957.
[2132] Zafer, DP tarafından korunan ve desteklenen bir gazete olmuştur. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/992/Zafer-Gazetesi (Erişim Tarihi: 23.10.2023)
[2133] "Ne Zihniyet", **Akis**, 23 Kasım 1957, s. 10.

gazete; işlerin kolay olmadığına da dikkat çekmiştir. Buna örnek olarak da Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs meselesi, Türkiye-Suriye gerginliğini göstermiştir. Bu gelişmelerin düşmanlık ve güvensizlik yaratsa da İtalya'nın bu ülkeleri dost ve müşteri olarak görmek istediği vurgulanmıştır. *Kieler Nachrichten* ise İtalya'nın nadir görülen bir azim ve ısrar ile Yakın Doğu'ya nüfuz etme siyasetine devam ettiğini ifade etmiş ve Gronchi'nin ziyaretinde eşi görülmemiş bir şekilde gösterilen çok samimi ve içten dostluk ile karşılandığını belirtmiştir. Ülkenin ileri gelenleri ile yapılan temasların, Trablusgarp Savaşı'na ait kötü hatıraları unutturduğunu ifade eden gazete şu cümleleri kurmuştur:

"*...Avrupa'nın ve dünyanın diğer kısımlarının şeklini değiştirmiş olan geçmişteki iki cihan harbinden sonra geriye kalan şey, bilhassa Kemal Atatürk'ün büyük reform eserinden sonra, İtalya için karşılıklı münasebetleri artırıp takviye etmektir. Bu itibarla bu seyahat her iki memleket için büyük faydalar sağlayacaktır.*"[2134]

2.16.5. Fatin Rüştü Zorlu'nun İtalya Seyahati (1959)

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, İtalyan hükümetinin davetlisi olarak 13 Nisan 1959'da Roma'ya gitmiştir. Havaalanında İtalya Dışişleri Bakanı Pella, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Cevat Açıkalın ve İtalyan hükümetinin ileri gelenleri tarafından karşılanmıştır. Zorlu yaptığı kısa açıklamada Roma'ya gelmekten memnuniyet duyduğunu belirmiş ve İtalya Dışişleri Bakanı Pella'dan bahsederek şunları söylemiştir: "*Samimi bir anlayış havası içinde yapacağımız görüşmelerden memnuniyet duymaktayım. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de Türk-italyan münasebetlerini daha gelişmiş bir şekilde görmek hepimizin arzusudur.*" Basında bu ziyaretin iki gün süreceği belirtilmiştir.[2135]

Zorlu, 14 Nisan'da öğleden sonra İtalya Dışişleri Bakanı Pella, Genel Sekreter ve Chigi Sarayı Siyasi ve Ekonomik İşler Müdürlerinin olduğu bir toplantıya katılmıştır. Zorlu ve Pella görüşmede başlıca uluslararası sorunları ve iki

---

[2134] *Kieler Nachrichten*, Gronchi'nin ziyaretini iktisadi açıdan da değerlendirmiştir. Türkiye'nin sanayileşmeye verdiği önem açısından İtalya ile iyi ilişkiler kurabileceğine değinen gazete İtalya'nın da kalifiye işçiye ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye ile İtalya arasında iktisadi ve ticari ilişkilerin artırılması ve geliştirilmesi konusunda iyi niyetlerden bahsedilmiştir. **DBTDA**, Fon Kodu: 501, Yer Bilgisi: 32026-125998-1, Belge Tarihi: 28.11.1957.

[2135] **Bozkurt**, 14 Nisan 1959, s. 1.

ülkeyi ilgilendiren ekonomik konuları ele almışlardır.[2136] *Zafer*'de yer alan haberde de İtalya'nın Türkiye'nin sermaye yatırım programına katılacağı ve bu kapsamda Türkiye'ye 50 milyon dolarlık malzeme ihraç edeceği konusunda anlaşmaya varıldığı yazılmıştır.[2137] Ayrıca yayımlanan resmi tebliğde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın iadei ziyaret kapsamında İtalya'ya gideceği ifade edilirken iki Dışişleri Bakanının NATO ülkeleri arasında daha sıkı bağlar kurulması konusunda mutabakata vardıkları bildirilmiştir.[2138]

2.16.6. Celal Bayar'ın İtalya Ziyareti (1959)

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın İtalya'ya ziyareti hakkında mayıs ayı içerisinde basında haberler çıkmıştır. Bayar'ın ziyarette Papa'yı da ziyaret edeceği, Vatikan ile diplomatik ilişkilerin kurulması için temaslarda bulunacağı belirtilmiştir. Ziyaretin dört gün süreceği belirtilirken, Türkiye-İtalya arasındaki siyasi ve iktisadi konuların da görüşüleceği ifade edilmiştir. Ayrıca Bayar'ın Papa'yı ziyareti sonrası Vatikan'a Türkiye'nin bir elçi göndereceğinin tahmin edildiği, Roma'daki Türk Büyükelçisinin Vatikan tarafından tanınmadığı belirtilmiş ve bu sayede Türkiye ile Vatikan arasında ilişkilerin geliştirilmesinin sağlanacağı ifade edilmiştir.[2139]

İki ülke arasındaki ilişkiler en üst makamdan devam etmiş ve Bayar, İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi'nin davetlisi olarak 8 Haziran 1959'da İtalya'ya resmi ziyarette bulunmuştur.[2140] Bayar, Yeşilköy Havaalanı'ndan 14 kişiden oluşan bir heyetle İtalya'ya hareket etmiştir.[2141] Hareketinden önce basına bir demeç veren Bayar, ziyaretinin iki ülke arasında dostluk bağlarını daha da güçlendirmeye, dünya barışı ve idealleri yolunda iki ülkenin harcamış olduğu ortak çabayı belirtmek adına iyi bir vesile olacağını ifade etmiştir. Basında yer alan haberlerde görüşmelerin Doğu

---

[2136] **La Stampa**, 14 Nisan 1959, s. 1.
[2137] **Zafer**, 14 Nisan 1959, s. 1, 4.
[2138] **Milliyet**, 15 Nisan 1959, s. 1; **Zafer**, 15 Nisan 1959, s. 1
[2139] **Milliyet**, 11 Mayıs 1959, s. 1.
[2140] **La Stampa**, 8 Haziran 1959, s. 1.
[2141] Celal Bayar'ın beraberindeki heyette Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Encümen Başkanı Muammer Çavuşoğlu, Türk İtalyan Dostluk Grubu Başkanı Dr. Cemil Şener, Dışişleri Umumi Kâtibi Melih Esenbel, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, Dışişleri Bakanlığından Hüveyda Mayapetek, Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Faruk Berkol, Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Albay Faruk Taluy, Dışişleri Bakanlığı Protokol Umum Müdürü Veysel Versan ve eşi, Dışişleri Bakanlığından Ziya Tepedelen, Cumhurbaşkanlığı Başkâtibi Prof. General Recai Ergüder, Anadolu Ajansı Genel Müdürü Firuzan Tekil, Cumhurbaşkanlığı yaverleri Yüzbaşı İsmet Ergene ve Yüzbaşı Nuri Gök yer almıştır. **Milliyet**, 8 Haziran 1959, s. 1.

Akdeniz, Orta Doğu ve NATO'yu ilgilendiren konular olacağı belirtilmiştir. Ayrıca iki ülke arasında bir kredi antlaşmasının da imzalanmasının beklendiği ifade edilmiştir.[2142]

Celal Bayar ve beraberindeki heyet, Türk Hava Yolları'nın SES uçağı ile[2143] 8 Haziran saat 16.00'da Roma'nın Ciampio Havaalanına inmiştir. Havaalanında İtalya Cumhurbaşkanı Gronchi ve eşi tarafından karşılanan Türk heyeti, İtalyan heyeti ile[2144] karşılama töreninin ardından otomobillerle Roma şehir merkezine doğru hareket etmiştir. Bayar, Roma Belediye Başkanı tarafından karşılanmış ve aynı gece adına bir ziyafet verilmiştir.[2145]

Celal Bayar'ın İtalya'ya yaptığı bu ziyaret, devlet başkanı düzeyinde bir ilki oluşturmuştur. İtalyan basını bu ziyareti olumlu karşılamış ve Bayar'ın siyasi hayatı hakkında bilgilere yer vermiş, iki Cumhurbaşkanının candan bir şekilde el sıkıştığını ve görüşmelerde ekonomik meselelerin oldukça yer kapladığını ifade etmiştir.[2146]

9 Haziran 1959'da Türk ve İtalyan devlet adamları Quirinale Sarayı'nda saat 11.15-13.15 arası görüşme gerçekleştirmişlerdir. Görüşmede Türk heyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Umumi Kâtip Büyükelçi Melih Esenbel, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Cevat Açıkalın, Kâtibi Umumi NATO Muavini Elçi Hüveyda Mayatepek ve Birinci Daire Umum Müdürü Vahit Halefoğlu yer almıştır. İtalya adına ise İtalya Cumhurbaşkanı Gronchi, Dışişleri Bakanı Pella, Dışişleri Bakanı Umumi Kâtibi Grazzi, İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Magistrati, Cumhurbaşkanlığı Siyasi Müşaviri Gippico yer almıştır. 10 Haziran'da yapılan ikinci toplantıda Başbakan Segni de yer almıştır. Bayar'ın İtalya'ya olan resmi ziyaretinin kıymetinin inkâr edilemeyeceğini belirten Gronchi, iki ülke arasındaki ilişkilerin samimi olduğunu ve bunun daha da gelişeceğine olan inancını vurguladıktan sonra görüşmeyi başlatmasını Pella'dan rica etmiştir. Pella, siyasi, iktisadi ve kültürel olarak birçok konu içerisinde siyasi meselelerin önde geldiğini söylese de sözü iktisadi konuya getirmiş ve bir antlaşma hazırlandığını

[2142] **Milliyet**, 9 Haziran 1959, s. 1, 5.
[2143] "Dış Politika", **Akis**, 16 Haziran 1959, s. 11.
[2144] Karşılamada İtalya Cumhurbaşkanı Gronchi, Başbakan Segni, Millet Meclisi Başkanı Azzariti hazır bulunmuşlardır. "Dış Politika", **Akis**, 16 Haziran 1959, s. 11.
[2145] **Stampa Sera**, 8 Haziran 1959, s. 8; **Milliyet**, 9 Haziran 1959, s. 1, 5.
[2146] **La Stampa**, 9 Giungo 1959, s. 5, 10.

söylemiştir.[2147] Bayar da ziyaretinde gösterilen ağırlamadan dolayı teşekkürlerini iletmiş ve antlaşmanın gelecek için büyük faydalar getireceğine inandığı ifade ederek Zorlu'ya sözü bırakmıştır. Zorlu, Türkiye'nin, İtalya'nın gösterdiği iktisadi antlaşmanın gerçekleşmesi konusunda gösterdiği büyük dostluk ve anlayıştan dolayı teşekkürlerini sunmak istediğini ve bu antlaşmanın iki ülke arasında iktisadi işbirliği ve dostluğu sağlam temellere dayandıracağından emin olduklarını belirtmiştir.[2148] Görüşmenin büyük bölümü tarafların Orta Doğu'nun bugünü ile geçmişine yönelik değerlendirmeler[2149] ve Balkanlardaki duruma ilişkin tespitler ile geçmiştir.[2150] Celal Bayar, görüşmelerini gerçekleştirirken eşi Reşide Bayar ile Fatin Rüştü Zorlu'nun eşi Emel Zorlu, Roma Büyükelçisi Cevat Açıkalın'ın kızı ile şehir turu gerçekleştirmişlerdir. Celal Bayar ise Roma Belediye Başkanı Cioccetti ile de bir görüşme gerçekleştirmiş ve kendisine hediye edilen dişi kurt heykeli ile Roma anıtlarının sanatsal yönünü gösteren kitabı teslim almıştır.[2151]

Celal Bayar'ın ziyareti hakkında *La Stampa*'da uzun bir yazı yayımlanmıştır. İki ülke arasında ekonomik uzlaşmaya varıldığı ve Akdeniz politikasında tam mutabakata varıldığı ifade edilmiş, ortak çıkarlar ile barış ve adalet ilkelerinin kabul edildiği vurgulanmıştır. Görüşmelerde İtalya ve Türkiye'nin dünya barışını, güvenliğini ve adaletini garanti altına almayı amaçlayan bir politika izlemelerinin memnuniyetle karşılandığı vurgulanırken bu amaca ulaşmanın en iyi yolunun savunma amacıyla kurulan Atlantik Paktı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Orta Doğu meselesi hakkında da değerlendirmeler yapılmıştır. Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlığı ve refahının Avrupa için de önemli olduğu ifade edilirken sorunların çözümünde her türlü çabanın gösterilmesi gerektiği inancı teyit edilmiştir. İki ülke arasındaki ekonomik meseleler konusunda İtalya'nın Türkiye'de bir kimya tesisi kurulmasında yardımcı olacağı ve söylentiler dahilinde yenilenebilir yağların işlenmesi adına makine ve ekipman sağlanacağı, enerji santrallerinde işbirliği

---

[2147] **L'Unità**, 11 Haziran 1959, s. 2; Pella, hazırlanan iktisadi antlaşma hakkında detaylar vermiş ve bunun ziyaret sırasında imzalanması için çalışılması gerektiğini söylemiştir. **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44306-210426-12, Belge Tarihi: 26.06.1959.
[2148] İktisadi antlaşma taslağının detayları için bkz. **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44306-210426-12, Belge Tarihi: 26.06.1959.
[2149] **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44306-210426-12, Belge Tarihi: 26.06.1959.
[2150] **DBTDA**, Fon Kodu: 541, Yer Bilgisi: 44306-210426-13, Belge Tarihi: 10.06.1959.
[2151] **La Stampa**, 10 Haziran 1959, s. 7.

yapılacağı ve bir tekstil fabrikası kurulacağı belirtilmiştir. Tüm bunların yapımında İtalya'dan teknik desteğin sağlanacağı ifade edilmiştir.[2152]

Celal Bayar, daha önce basında yer alan haberlerde olduğu gibi[2153] 11 Haziran'da Vatikan'da Papa XXIII. Jean ile görüşmüştür. Amerikan basınında kaleme alınan bir makalede Bayar'ın Papa'yı ziyareti, ideolojik ve manevi öneme sahip olarak değerlendirilmiştir. Makalede Papalık makamının geçmiş yüzyılda birleşik Hristiyanlığı temsil ettiği, Türk Cumhurbaşkanı'nın da bir zamanlar birleşik Müslümanlığı temsil ettiği ifade edilirken Papa Jean'ın Bayar ile Türkçe konuştuğu vurgulanarak bunun sebebinin Papa'nın 1934-1944 yılları arasında Türkiye'de Vatikan'ın temsilsici olarak görev yaptığı sırada dili ve ülkeyi tanıması olduğu ifade edilmiştir.[2154] Zaman zaman "*Türk Papa*" olarak da adlandırılan Angelo Giuseppe Roncalli yani XXIII. Jean, 1958'de Papa seçilmeden önce Türkiye ve Yunanistan'da Vatikan temsilcisi olarak görev yapmıştı.[2155] Bazı İtalyan gazeteleri de Papa'nın Türkiye'deki bulunduğu sırada Türk Katoliklerinin dualarını Türkçe etmeleri yönünde çaba gösterdiğini yazmıştır. Bayar da görüşme sırasında Türkiye'deki Katoliklerin sadık vatandaşlar olduğunu, Katolik inancının ülkenin yasal makamlarına itaati emrettiğini belirtmiştir.[2156] İtalyan kamuoyu da bu görüşmeyi Türkiye ile Vatikan arasında diplomatik ilişkilerin kurulabileceğinin işareti olarak yorumlamıştır. *La Stampa*, bu konuyu ele alırken "*I Turchi in Vaticano*"[2157] deyimini

---

[2152] **La Stampa**, 11 Haziran 1959, s. 10.

[2153] *Milliyet*, Vatikan Basın Dairesi'nden yapılan açıklamaya göre Papa'nın Celal Bayar'ı 11 Haziran'da resmen kabul edeceğini aktarmıştır. **Milliyet**, 02.06.1959, s. 5.

[2154] George Garrott, "For Centuries, Bitterness - - Now, A Handclaps", **St. Petersburg Times**, 5 Temmuz 1959, s. 1.

[2155] Bekir Zakir Çoban, "Angelo Giuseppe Roncalli'nin İstanbul Günleri", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. III, S. 3, Aralık 2017, s. 47.

[2156] "Dış Politika", **Akis**, 16 Haziran 1959, s. 13.

[2157] "*I Turchi in Vaticano*" deyimi Vatikan'daki Türkler anlamına gelmekte olup Hristiyan İmparatorluğu ve Hilal İmpartorluğundan kalan kadim bir mücadeleyi temsil eden bir mirastı. **La Stampa**, 12 Haziran 1959, s. 7; Bu ifade Osmanlı Devleti'nin XV. Yüzyıl'dan itibaren Avrupa'da hızlı bir şekilde genişlemesinin Hristiyan dünyasında yarattığı korkuya ithafen kullandıkları "*Mamma li Turchi!*" deyimi ile bağlantısını kurmak mümkündür. Hristiyan dünyasında Türk Müslüman korkusu, Avrupa medeniyeti için Türkleri ötekileştirmiştir. Mustafa Soykut, **Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti (1453-1683)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 17, 24; "*Vatikan'daki Türkler*" deyimi de kendilerinden olmayanı, zıt olanı ifade etmek için kullanılan bir deyimdir. **La Stampa**, 12 Haziran 1959, s. 7.

kullanmış ve Bayar'ın ziyaretinin iki zıt kutbun uzlaşılamaz olmasına dair düşünceleri değiştirmediğini vurgulamıştır.[2158]

Celal Bayar, TBMM'nin 1 Kasım 1959'daki on birinci dönem üçüncü yasama yılı açılış konuşmasında ziyaret hakkında şunları söylemiştir:

"*İtalyan Reisicumhuru Ekselans Gronchi'nin 1957 Kasım'ında memleketimize vâki ziyaretini iade ve nazik davetlerine icabet maksadıyla Haziran ayında dost ve müttefik İtalya'ya yaptığım ziyaret esnasında gördüğüm geniş alaka ve muhabbeti huzurunuzda ifade etmekten büyük bir zevk duymaktayım. İtalya'nın kıymetli devlet adamlarıyla temaslarımız, her iki memleketin Akdeniz ve Ortadoğu bölgesinde olduğu kadar bütün dünyada güvenlik ve adalete dayanan bir barışın teminat altına alınmasını hedef tutan müşterek siyasetlerinin bir kere daha teyidine vesile olmuştur. Türk ve İtalyan milletleri arasında mevcut ananevi dostluk ve tenasüt, memleketimiz arasında geniş ve verimli bir işbirliğinin kurulmasına yol açmaktadır. Görüşmelerimiz, Türkiye ve İtalya arasında iktisadi, teknik ve kültürel sahalarda yeni yeni gelişme imkânlarının mevcut olduğunu ortaya koymuş ve bu konularda esaslı anlaşmalara varılmıştır. İtalya ile imzalanan mali ve iktisadi antlaşmada beni bilhassa mütehassıs eden nokta, anlaşmanın karşılıklı bilateral bir münasebetin kıymetini teberrüz ettirmiş olmasıdır. Bu neticeyi, aradaki dostluğun ne derece derin ve köklü olduğunu ifade etmek itibariyle, ayrıca belirtmek isterim.*"[2159]

Celal Bayar'ın Papa'yı ziyaretinin etkisiyle 29 Şubat 1960'da Türkiye'de Vatikan Elçiliği'nin açılmasına karar verilmiş ve İstanbul'da bulunan Papalık temsilcisi Francesco Lardone Vatikan Elçisi olarak atanmıştır. Mart ayında gerçekleşen bu atamanın ardından Türkiye de Vatikan'a Nureddin Vergin'i atamıştır. Nurettin Vergin, böylece Türkiye'nin Vatikan'daki ilk Büyükelçisi olmuştur.[2160] Vatikan ve Türkiye arasında bu resmi ilişkilerin başlamasında her ne kadar Türk devlet adamlarının Papalar ile görüşmeleri etkili olsa da Batı bloğunda yer bulunan iki ülkenin komünizm mücadelesi de etkili olmuştur.[2161]

[2158] **La Stampa**, 12 Haziran 1959, s. 7.
[2159] **Tarihe Düşülen Notlar-1**, s. 286.
[2160] Çoban, "Angelo Giuseppe Roncalli'nin…", s. 57-58.
[2161] Ramazan Erhan Güllü, "Vatikan'ın Devletleşmesi ve Türk Kamuoyu", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S. 36, Aralık 2019, s. 18-19.

2.16.7. Antonio Segni ve Giueseppe Pella'nın Türkiye Ziyareti (1959)

Başbakan Adnan Menderes'in davetlisi olarak İtalya Başbakanı Segni ve Dışişleri Bakanı Pella'nın Eylül ayında Türkiye'ye geleceğine dair basında haberler çıkmıştır.[2162] Haberlerde ziyaretin 15 Eylül'de gerçekleşeceği ve devlet adamlarının karşılıklı fikir alışverişinde bulunacakları, devamlı işbirliği konuların görüşüleceği bildirilmiştir.[2163] *Zafer*'de kaleme alınan bir yazıda Türkiye'nin NATO müttefiki İtalya ile ilişkilerin iyiye gittiği, Akdeniz'in doğusunda Türkiye, batısında ise İtalya, dünya barışına hizmet eden iki kale olarak nitelendirilmiştir. İtalya'nın sanayisini geliştirmiş bir ülke olarak Türkiye'den hammadde alma imkânını yakından takip ettiği ve karşılıklı ziyaretlerin iki ülkenin yakınlaşmasına sağladığı katkıya değinilmiştir. İtalya'nın iç sorunlarına da yer verilen yazıda Türkiye ile ilişkilerin bu sorunların etrafında daha da geliştiği, ekonominin yanı sıra kültür ve turizm gibi konularda da gelişmeler olacağı belirtilmiştir.[2164]

Segni, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Mehmet Cevat Açıkalın ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve Türkiye ziyareti için 15 Eylül günü üzerinde anlaşılmıştır.[2165] İki gün sürecek olan ziyaret için Segni ve Pella, Ciampiano Havalimanı'ndan 15 Eylül saat 15.00'da hareket edeceği basında yer almıştır. İtalyan Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'ye verilecek olan 50 milyon dolarlık kredi meselesi ve kültürel ilişkiler hakkında görüşecekleri yazılmıştır. 16 Eylül sabahı Atatürk anıtına çelenk konulacağı, saat 13.00'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın İtalyan misafirlerine kahvaltı organize edeceği, daha sonra Başbakan Adnan Menderes ile yemek yenildikten sonra boğazda yapılacak turda bir resepsiyon verileceği belirtilmiştir. Segni ve Pella'nın ziyaretinin 18 Eylül sabahı sona ereceği yazılmıştır.[2166]

16 Eylül'de İstanbul'a gelen Cumhurbaşkanı Segni ve Başbakan Pella, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Ayrıca karşılama sırasında Başbakanlık Müsteşarı Ahmet

---

[2162] **Milliyet**, 30 Haziran 1959, s. 1.
[2163] **Milliyet**, 19 Temmuz 1959, s. 1.
[2164] Aslan T. Yazman, "Türkiye-İtalya Münasebetleri", **Zafer**, 15 Eylül 1959, s. 2.
[2165] **La Stampa**, 10 Eylül 1959, s. 1.
[2166] **Zafer**, 15 Eylül 1959, s. 1., **La Stampa**, 15 Eylül 1959, s. 10.

Salih Korur, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Melih Esenbel, İstanbul Vali ve Belediye Başkan Vekili Ethem Yetkiner, İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Magistrati, Türkiye'nin Roma Büyüekelçisi Cevat Açıkalın, Birinci Ordu Kumandanı Orgeneral Fahri Özdilek, Dışişleri Bakanlığı efradı, Garnizon ve Merkez Kumandanları, İtalyan Büyükelçiliği erkânı, İstanbul'da bulunan Başkonsolosluk üyeleri ile yerli ve yabancı birçok basın mensubu katılmıştır.[2167] Segni daha sonra Ayasofya ve diğer camileri ziyaret etmiş ve bu sırada mimari yenileme çalışmalarından dolayı harap olmuş sokaklarda korkutucu bir trafiğe ve kalabalığa[2168] maruz kalmıştır. Segni, Bayar tarafından şerefine verilen öğle yemeğinde ziyaretin amacının antlaşmalara ve özel istişarelere varmak değil, barış ve istikrara eşit derecede önem veren iki Akdeniz ülkesinin işbirliğini yoğunlaştırmak olduğunu hatırlatmıştır. Bu işbirliğinin temelde ekonomik olduğunu ifade eden Segni, İtalya'nın yakın zamanda imzalanan ticari antlaşmaları hızla hayata geçirmek için elinden gelen her türlü çabayı gösterdiğini ifade etmiştir. Menderes ise Türk-İtalyan işbirliğinin uluslararası işbirliğine örne teşkil edebileceğini belirtmiş ve Ankara hükümetinin mali zorlukta olduğu dönemde ödemeleri askıya alması[2169] kararı sonrası Türkiye'ye ilk kredi ve malzeme sağlayan ülkenin İtalya olduğuna atfıta bulunmuştur.[2170] Ayrıca 16 Eylül'de yapılan görüşmede gündemden düşen Akdeniz Paktı'nın oluşturulmasına dair fikir alışverişinde bulunulduğu iddia edilmiştir. *Stampa Sera*, üst düzey bir Türk yetkiliden aldığı bilgiye göre görüşmelerde Türkiye, Yunanistan, İtalya ve bölgedeki diğer ülkeleri kapsayan bir Akdeniz Paktı oluştulmasının gündemde olduğunu yazmıştır.[2171]

[2167] **Zafer**, 16 Eylül 1959, s. 1, 4.
[2168] "Protokol", **Akis**, 22 Eylül 1959, s. 13.
[2169] 1953'ten itibaren Türkiye'de kötü hava şartları nedeniyle üretim düşmüş ve ihracat daralmış bunun sonucunda da ithalat kısıtlama yoluna gidilmiştir. Bu durum fiyatların artmasına yol açmıştır. Adnan Menderes hükümeti de buna karşılık ithalat ve ihracatta kaçakçılık cezalarını artırmış ve yurt dışına döviz çıkarılmasına sınırlama getirmiştir. 1953'ten itibaren Türkiye, ödemeler dengesi krizine yaşamıştır. Türk Parasının kıymetini koruma Kanunu kapsamında döviz ithali serbest bırakılmış ancak gelen dövizlerin bankalara yatırılması zorunluluğu getirilmiştir. Bunun sonucunda sabit tutulan resmi kur ile karaborsadaki kur farkı hızla açılmıştır. Bu ortam yurt dışına döviz çıkışını artırmış, enflasyonu yükseltmiştir. Tüm baskılar ve öneriler karşısında direnemeyen hükümet, dış borçlar ödenemez hale gelince 1958'de devalüasyon yaparak durumu kontrol altına almaya çalışmıştır. Abdullah Takım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. LXVII, S. 2, Şubat 2012, s. 174-176.
[2170] **La Stampa**, 17 Eylül 1959, s. 10.
[2171] **Stampa Sera**, 16 Eylül 1959, s. 9.

16 Eylül'de yapılan toplantıda Türk ve İtalyan Başbakanları ve Dışişleri Bakanları dünyanın durumunu gözden geçirmişler, Orta Doğu ve Akdeniz'i ilgilendiren konular üzerinde durmuşlardır. Menderes, Orta Doğu ile alakalı bilgilendirmeler yapmıştır.[2172] Segni, Gronchi'nin Ankara'ya, Bayar'ın da Roma'ya yaptığı ziyaretlere atıfta bulunarak İtalya ve Türkiye'nin güvenlik, adalet ve uluslararası işbirliğine bağlılığı teyit etmiştir. Segni, ayrıca Menderes ve Zorlu'yu İtalya'ya davet etmiş ve bu davet kabul edilmiştir.[2173] İki hükümet Orta Doğu'nun geleceği ve refahının sağlanması için özgür dünyanın her çabaya sarf etmesi konusunda mutabık kalmıştır. İki ülke arasında iktisadi işbirliğini daha da ileri götürmeye karar vermişler ve bu kapsamda Konya ve Antalya ovalarının sulanması projeleri ile maden çıkarılması üzerinde durmuşlardır. Segni ve Pella, 18 Eylül'de özel bir uçakla Roma'ya dönmüştür. Menderes, uğurlama sırasında havaalanında basına bir açıklama yapmış ve bu ziyaretin gelişmekte olan Türk-İtalyan işbirliğinin daha da desteklenmesi adına verimli gerçekleştiğini ifade etmiştir. Segni de görüşmelerin iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimi ve barışın takviyesi bakımından önemli ve faydalı olduğunu söylemiştir.[2174]

Zafer, İtalyan basınından bazı örnekler vererek ziyarete geniş yer ayrıldığını, Türkiye ve İtalya'nın ortak çıkarlarına vurgu yapıldığını ve İtalyan devlet adamlarının Türkiye'de oldukça hoş karşılandığını belirten yazılara yer verdiklerini belirtmiştir. *Zafer*, ayrıca *Il Popolo*'nun ziyaretine ilişkin şu ifadelerine yer vermiştir:

"*Akdeniz'de istikrarın muhafazasında Türkiye ile İtalya'nın müşterek menfaati vardır. Görüşmeler sırasında bu mesele üzerinde durulduğu açıkça bellidir. İki memleketin gayeleri ve menfaatleri bir olduğundan menfaatleri korumak ve gayelere ulaşmak için takip edilecek siyaset de müşterektir ve aynı ideallerden ilham almaktadır.*"[2175]

[2172] **Milliyet**, 17 Eylül 1959, s. 1, 5.
[2173] **La Stampa**, 18 Eylül 1959, s. 9; **Zafer**, 19 Eylül 1959, s. 1, 4.
[2174] **Milliyet**, 19 Eylül 1959, s. 1, 5.
[2175] **Zafer**, 18 Eylül 1959, s. 1.

2.17. 1960 Darbesi ve DP'nin İktidardan Düşmesi

DP'nin 14 Mayıs 1950'de iktidarı seçimle ele geçirmesi batıda büyük bir demokrasi zaferi olarak karşılık bulmuştur.[2176] DP'nin ilk döneminde orduda yüksek mevkilerde gerçekleşen tasfiyeler, arapça ezan yasağının kaldırılması, Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun çıkarılması, 1953'te CHP'ye ait malların hazineye devredilmesi ve Halkevlerinin kapatılması önemli gelişmeler olarak ön plana çıkmıştır. DP iktidarının bu döneminde Amerika'dan yardımlarının da etkisiyle tarımda makineleşme, sosyo-ekonomik gelişmelerin yanı sıra dış politikada Kore Savaşı'na (1950-1953) asker gönderilmesi sonrası NATO'ya üye olunması yine ön plana çıkan gelişmeler olmuştur. DP'nin ikinci döneminde ise hem iç hem de dış gelişmeleri etkileyen gelişmeler görülmüştür. Ülke içerisindeki idari yapılanmada yapılan düzenlemeler, 6-7 Eylül olayları, yargıda ve memuriyette yapılan düzenlemeler ile basına yönelik tutum toplumda huzursuzların oluşmasına neden olmuştur. Bu süreçte dış politikada ise Kıbrıs meselesi önemli yer tutmuş ve DP hükümetinin yıpranmasına yol açmıştır. DP, güven tazelemek amacıyla girdiği 1957 seçimlerinden zaferle ayrılmıştır. 1 Mayıs 1959'da CHP lideri İsmet İnönü, "*Büyük Taarruz*" adını verdiği ülke gezisinde Uşak'ta bir saldırıya uğramış ve kafasından yaralanmıştır.[2177] İktidar ve muhalefeti geren bu mesele, İnönü'ye saygı duyan askerler arasında da rahatsızlığa sebep olmuştur. Bunun yanı sıra İnönü'nün Kayseri ziyareti sırasında İnönü'nün şehre alınmama emrine askerlerin riayet etmemesi yine ilişkileri germiştir. Siyasi ilişkilerin yanı sıra toplumsal olaylar da artmaya başlamıştı. Basın ve muhalefetin faaliyetlerini incelemek adına mecliste Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, öğrenci olayları sırasında ölen ve yaralananların olması DP hükümetini sıkıyönetim ilan etmeye zorlamıştır. Bunun sonucunda 28 Nisan 1960'ta sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.[2178] 5 Mayıs 1960'da Ankara Kızılay'da yaşanan 555K olayı da gerginliği artıran gelişmelerden birisi olmuştur. 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerinin gerçekleştirdikleri sessiz yürüyüş geleceğe işaret eden bir gelişme olmuştur. Tüm bu yaşananların sonucunda 27 Mayıs 1960'ta çeşitli rütbelerden 37 Subay Milli Birlik Komitesi (MBK) adını kullanarak darbeyi

---

[2176] Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, s. 409-410.
[2177] **Milliyet**, 2 Mayıs 1959, s. 1.
[2178] **Milliyet**, 29 Nisan 1960, s. 1.

gerçekleştirmiştir. Darbe ulusal ve uluslararası alanda Albay Alpaslan Türkeş'in radyoda okuduğu bildiriyle duyrulmuştur. Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar nezarete alınırken içerisinde DP'li milletvekillerinin de olduğu 74 kişi de gözaltına alınmıştır. MBK, Orgeneral Cemal Gürsel liderliğinde 28 Mayıs'ta yeni bir hükümet kurmuştur. 12 Haziran 1960'da ise geçici bir anayasa ilan edilmiş, meclisin yetkileri de MBK'ye devredilmiştir. Ekim 1961'deki seçimlere kadar bu durum devam etmiştir.[2179]

27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen Avrupa basınında olduğu gibi[2180] İtalyan basınında da yer edinmiştir. *Stampa Sera* 27 Mayıs'ı ordunun tüm gücü ele geçirdiğini ifade ederken manşette Başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile bakanların tutuklandığını yazmıştır. Haberin detayında Türkiye'de hava ve demiryolu ulaşımı kesildiği için izole bir durum yaşandığı, Avrupa basınında da tutuklamaların teyit edildiğini, Ankara ve İstanbul'daki radyodan halka sakin olunması ve evlerinden çıkmamaları yönünde telkinlerde bulunulduğu belirtilmiştir. Darbe bildirisine de değinen gazete, darbeyi gerçekleştirenlerin her ne kadar siyasi bağlantısı olmadığını belirtseler de yaşanan gelişmelerin muhalif parti CHP ve onun lideri İsmet İnönü'nün önünü açtığı vurgulanmıştır.[2181] *La Stampa* da ordunun tüm gücü ele aldığını ve Menderes dâhil tüm hükümet üyelerinin tutuklandığını manşetten verirken[2182] baş sayfada darbeye ilişkin bir makale kaleme alınmıştır. Makalede iktidar ve muhalefet arasındaki çekişmenin darbeye giden yolu açtığına yer verilmiş ve darbe öncesinde yaşanan gelişmelere değinilmiştir. Türk ordusunun siyasi hayata müdahalesinin bir gelenek olarak yorumlandığı yazıda buna kanıt olarak yeniçerilerden başkan Atatürk'ün orduyla Osmanlı Devleti'ni Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüştürdüğü gösterilmiştir. Türk ordusunun Soğuk Savaş döneminde güçlenme yaşadığı ve Kore'de kahramanca savaştığına değinilen makalede Menderes hükümetinin kötü durumunu dikkatle izlediği belirtilmiştir. Menderes'in gerici bir yaklaşımla srtını Anadolu cahillerine dayadığı ve dini

---

[2179] Enes Öz, "Batı Basındaki Manşetlerin Dilinden 27 Mayıs Darbesi'nin İlk Uluslararası Yansımaları", XIX. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, C. VII, **Türk Tarih Kurumu**, Ankara 2024, s. 1026-1030.
[2180] Öz, "Batı Basındaki Manşetlerin…", s. 1038.
[2181] **Stampa Sera**, 27 Mayıs 1960, s. 1.
[2182] **La Stampa**, 28 Mayıs 1960, s. 1.

kullanarak Atatürk'ün eserini parçaladığı ifade edilirken tam zıt tarafta da elit bir sınıfın zenginleştiği vurgulanmıştır. Neticede ise yaşanan gelişmelerin dış politikada gelişmeleri etkilemediği, NATO'ya bağlılığın vurgulandığı belirtilmiştir.[2183] Ancak Atatürk'ün Türk halkı ve ordusu ile verdiği mücadeleyi darbe ile bağdaştırmak doğru bir yorum değildir. Zira Milli Mücadele'de Türk ordusunun görevlerinden biri de içerisinde İtalya'nın da olduğu işgalci kuvvetlerden ülke topraklarını arındırmak idi.

L'Unità ise Türkiye'de rejimin çöktüğünü manşetten duyurnuş ve darbeye ilişkin bazı fotoğrafları paylaşmıştır. Ayrıca dünyadan gelen tepkilere de yer veren gazetede meseleyi NATO açısından yorumlayan bir de makale kaleme alınmıştır. Makalede Türkiye'nin NATO'nun kalesi olarak görüldüğü, SSCB'ye yönelik bir üs olan Türkiye'de demokrasinin ezildiğini ifade edilmiştir. Darbeyi yapan grup hakkında yetersiz bilgi sahibi olunduğu ve ABD'nin yaşananlarda etkisinin kolaylaştırıcı etkisinin de olduğu vurgulanmıştır. Darbeye giden sürece de değinilen makalede Menderes'in Batı yanlısı politika izlediğine ve Atatürk devrimlerine karşı olduğuna değinilmiştir.[2184] Kaleme alınan başka bir makalede ise gelişmeler Türkiye ve İtalya açısından ele alınmıştır. Türk halkının Adnan Menderes'in faşizminin çöküşünü kutladığı ifade edilen yazıda İtalyan yetkililerin yas tuttuğu vurgulanmış ve ABD etkisinden söz edilmiştir. İtalyan basınının daha önce Türk rejimi ve yönetimini övdüğüne dair örneklerin verildiği makalede Türkiye'deki gelişmelerin İtalya'da Hristiyan Demokrat Parti açısından benzerlik gösterdiği vurgulanmıştır. Benzer bir durumun İtalya'da yaşanmaması adına dersler alınması gerektiği ve İtalya'nın daha sol bir eksene gelmesini sağlayacak bir mücadele gerektiği ifade edilmiştir.[2185] *L'Unità*'nın gelişmeleri büyük oranda ABD ve NATO açısından değerlendirmesi ve yorumlaması, gazetenin Sovyet yanlısı İtalyan Komünist Partisi'nin yayın organı olmasından kaynaklanmaktadır.

[2183] Ferdinando Vegas, "Difesa della Democrazia?", **La Stampa**, 28 Mayıs 1960, s. 1.
[2184] Giuseppe Boffa, "Un Duro Colpo al Sistema Atlantico", **L'Unità**, 28 Mayıs 1960, s. 1.
[2185] Luigi Pintor, "Turchia e Italia", **L'Unità**, 29 Mayıs 1960, s. 1.

SONUÇ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda savaş dışında kalma politikası izlerken İtalya, başlangıçta tarafsız kalsa da Mihver grubunda yer alarak kaderini Almanya ile birleştirmiştir. Almanya'nın dünyayı sürüklediği savaş karşısında Türkiye, Müttefik grubu üyeleri İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmıştır. Bu ittifakın karşısında Almanya ve İtalya ile de ilişkilerini devam ettirme gayretinde olan Türkiye, savaş süresi boyunca uluslararası gelişmeler temelinde bir denge siyaseti takip etmiştir. İtalya ise Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yüklerin yanı sıra istediklerini elde edememenin verdiği hırsla ortağı Almanya'nın gerisinde kalmamak ve Avrupa siyasetinde söz sahibi olabilmek adına bu savaşa girmiştir. İtalya, Almanya'nın Akdeniz'e indiği bir basamak olurken Türkiye, Osmanlı Devleti döneminden bu yana Türklerin en büyük endişelerinden biri olan Rusya'nın faaliyetlerini de yakından takip etmiştir. Atatürk'ün yurtta ve dünyada barışı öngören siyasetini devam ettiren Türkiye, 1939'da İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması imzalarken 1941'de ise Sovyet Rusya, Almanya ve Bulgaristan ile ayrı ayrı Saldırmazlık Antlaşmasını imzalamıştır. Farklı tarafların unsurlarıyla imzalanan bu antlaşmalar, Türkiye'nin izlediği denge siyasetinin de bir göstergesi olmuştur.

Türkiye ve İtalya ilişkilerinde, İkinci Dünya Savaşı öncesinde inişli-çıkışlı bir seyir görülmüş ve iki ülke daima birbirilerini tartarak dış politikalarını şekillendirmişlerdir. Türkiye, Mussolini emperyalizminin bir sonucu olarak İtalyan tehdidini hissetmeye devam etmiş ve şüpheci tutumu artmıştır. Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü liderliğindeki Türkiye etkin bir diplomatik politika takip etmeye gayret etmiştir. İtalya'nın Oniki Ada'dan ötürü sınır komşuluğu ve adaların olası Anadolu çıkarmasında üs olarak kullanılma ihtimali, Akdeniz'deki çekişmeler ve yaşanan olaylar, İtalya'nın Arnavutluk'u işgali ve Yunanistan'ı işgal girişimi, Balkanlarda Romanya, Macaristan, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın Mihver safında yer alması Balkanlardan Türkiye'ye olası bir harekât ihtimali Türkiye'nin şüpheci tutumunda etkili olmuştur. Türkiye'nin İtalya ile olan ilişkilerinde kilit bir rol oynayan Almanya, Kafkaslar ve Orta Doğu'ya ulaşmak adına Türkiye'yi bir köprü olarak yanına almak isterken İtalya'yı da Türkiye ile ilişkilerini güvene dayalı bir temelde tutmasını istemiştir. Bu doğrultuda Oniki

Ada'dan bazılarının Türkiye'ye verilmesi konusunda dahi istişare etmişlerdir. Sovyet Rusya üzerinden Kafkasya'ya, Kuzey Afrika üzerinden de Orta Doğu'ya uzanma siyaseti takip eden Almanya, savaş süresince herhangi bir destek almamanın yanı sıra Yunanistan'ın işgali ve Kuzey Afrika'da İtalya'ya yardım telaşına düşmüştür. İtalya'nın zayıflaması ve Almanya'ya yük olması, Mihver'in gücünü kaybetmesinde etkili olmuştur. Uzak Doğu'da Japonya'nın da desteklediği Mihver'in izlediği hayat sahası politikası yolunda dengenin Müttefikler lehine değişmesi, savaşı sona erdirmek ve savaş sonrası düzenin konuşulmaya başlamasında etkili olmuştur. Mihver ve Müttefikler arasında önemli bir rol oynayan Türkiye, bu süreçte izlediği siyaseti Müttefikler lehine değiştirmeye başlamıştır. Kasablanka Konferansı'nda alınan kararlar gereği 1943'te Sicilya Müttefikler tarafından ele geçerken Türkiye'nin de siyasetini değiştirme çabaları hız kazanmıştır. Adana ve Kahire'deki görüşmelerde savaşa dâhil olması adına baskılar, hatta tehditler karşısında yumuşama olsa da Türkiye, politikasını değiştirmemekte direnmiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin diplomasisinin belirlenmesinde sürekli olarak İngiliz vurgusu yapan İtalya'dan ikinci bir devletin haberi gelmiş ve Mussolini, Almanya'nın kurduğu İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'nin başına getirilmiştir. Sicilya'nın ardından Roma'yı da ele geçirmek isteyen Müttefiklere teslim olan İtalya'da başa getirilen Badoglio, İtalya'nın kuzeyinde Almanya ile çatışmalara destek vermiştir. Almanya'nın zayıflaması karşısında Türkiye, 1944'te tüm siyasi ilişkileri kestiğini ilan edip 1945'te Almanya ile Japonya'ya savaş ilan ederken Mussolini de aynı yıl içerisinde yakalanıp idam edilmiştir. Türkiye altı yıl süren savaşta uluslararası dinamikleri yakından takip ederek taraflarla bağlarını sürdürmeye gayret etmiş ve savaşın gidişatına göre politikasını şekillendirmiştir. Avrupa'da gerek basında gerekse diplomatik yazışmalarda "*Hasta Adam*" olarak Osmanlı Devleti ile aynı kaderi paylaşması beklenen Türkiye'de, kamuoyu da bu noktada yönlendirmelere maruz kalmış ve çoğunlukla hükümetin izlediği siyaset doğrultusunda hareket etmiştir. İtalyan basınında da gözlenen bu durum, tarafların kamuoyu yoluyla hükümetlerin fikirlerinin paylaşıldığı bir zemin oluşturmasına yol açmıştır. Tüm bunların karşısında İtalya ise savaştan çekilerek -Birinci Dünya Savaşı'da olduğu gibi- taraf değiştirmiş ve kaderini bağladığı Almanya'ya savaş ilan etmiş, Müttefiklerin hakkında vereceği kararı bekleme politikası izlemiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İtalya kaybeden devlet statüsünü reddedip kazanan devletler tarafında yer aldığı iddiasıyla barış antlaşması çalışmalarına katılırken Türkiye ise SSCB'nin Boğazlar ve toprak talepleri karşısında mücadele vermiştir. Savaşın ardından ABD ve SSCB taraflı iki kutuplu düzende yer alma çabası içerisinde olan İtalya, 1948'de demokratik seçimlerini yaparken Türkiye ise 1946'da çok partili hayata geçmiş ve 1950'de yapılan seçimlerden iktidarını değiştirmiştir. İki kutuplu düzende Türkiye ve İtalya'nın, SSCB etkisine girmesini engellemek adına büyük çaba sarfeden ABD, dış yardımlar yaparak bu iki ülkenin ekonomik ve askeri kalkınmasına destek olmuştur. Komünizmin yayılmasına karşı mücadele amacıyla ABD, NATO'yu kurmuştur. Türkiye, Sovyet komünizmini, Orta Doğu ve Akdeniz'in güvenliğini dillendirmiş, Kore Savaşı'nın etkisi ve İtalya'nın büyük desteğiyle NATO'ya katılmıştır. Türkiye bu süreçte muhtaç olan bir devlet değil, ihtiyaç duyulan bir güç olduğunu göstermeye gayret etmiştir. Türkiye ve İtalya 1950'de dostluk antlaşması imzalamış ve ardından karşılıklı diplomatik ziyaretler ile iki ülke arasındaki ilişkiler sıklaştırılmış, savaşın getirdiği yıkımın etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. 1953'te Balkan Paktı ve pakta İtalya'nın alınıp alınmama meselesi, Balkanlarda -1934'te olduğu gibi- Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkileri geren unsurlardan birisi olmuştur. 1955'te İtalya'nın Avrupa'da barış çerçevesinde söz sahibi olabilmek adına BM'ye girerken Türkiye'nin açık destek vermesi ilişkileri olumlu yönde seyretmesinde etkili olmuştur. 1950'li yıllarda İtalya, Avrupa'da ekonomik ve topluluklar içerisinde yer alırken Türkiye, ABD yardımlarının etkisiyle ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmeye çalışmış, 1960 yılına gelindiğinde iktidarı elinde bulunduran DP, askeri darbe ile yönetimden uzaklaştırılmıştır.

1939-1960 yılları arasında Türkiye ve İtalya'nın ilişkileri, savaşın ilk aşamasında uluslararası gelişmelere ve doğrudan temaslara bağlı gerginliklerle hareketli bir çizgi oluşturmuş ancak savaş sonrasında belirli bir düzeyde tutulmuştur. 1950'den sonra ise Türk-İtalyan ilişkilerinin gündemi çoğunlukla NATO çerçevesinde oluşurken Sovyet Rusya'nın yayılmacı etkisi Türkiye ve İtalya'yı uluslararası oluşumlarda bir araya getirmiştir. İki ülke arasında Akdeniz, Balkanlar ve Ortadoğu ilişkilerin konumunu oluştururken Boğazlar sorunu, komünizm

tehlikesi, savaşa dâhil olup olmama meselesi, yaptırımlar, ticari antlaşmalar, kredi meseleleri, karşılıklı ziyaretler ilişkilerde temel unsurlar olarak ön plana çıkmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE) Arşivi[2186]

1.2. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)[2187]

1.3. Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA)[2188]

2. Süreli Yayınlar

2.1. Ayın Tarihi

2.2. Gazeteler

Anadolu

Berkeley Daily Gazette

Cumhuriyet

Eugene Register-Guard

Gettysburg Times

Greensburg Daily Trıbune

Hakikat

Hâkimiyet-i Milliye

Il Giornale d'italia

Il Popolo d'italia

Il Risorgimento İtaliano

Kentucky New Era

Kurun

La Sentinella

[2186] Arşivden elde edilen belgelerin detayları, Kutu Numarası (K.. N) ve Gömlek Numarası (G. N) şeklinde dipnotlarda belirtilmiştir.

[2187] Arşivden elde edilen belgelerin detayları, Fon Kodu, Yer Bilgisi ve Belge Tarihi şeklinde dipnotlarda belirtilmiştir.

[2188] Arşivden elde edilen belgelerin detayları, Fon Kodu, Yer Bilgisi ve Belge Tarihi şeklinde dipnotlarda belirtilmiştir.

La Stampa

La Verita'

La Verita'-Corriere del Connecticut

L'Unità

Milliyet

Nashua Telegraph

Presscot Evening Courier

Reading Eagle

Sarasota Herald-Trıbune

Stampa Sera

Spokane Daily Chronicle

St. Joseph News-Press

St. Petersburg Time

Tan

Tanin

Tasvir

Tasviri Efkâr

The Calgary Daily Herald

The Deseret News

The Evening Independent

The Evening Star

The Glasgow Herald

The Leader-Post

Lewinston Morning Tribune

The Meriden Daily Journal

The Montreal Gazette

The Morning Leader

The Newburgh News

The Portsmouth Times

The Pittsburgh Press

The Sdney Morning Herald

The Spokesman-Review

The Sunday Herald

The Sunday Star

The Telegraph-Herald

The Wilmington Morning Star

The Youngstown Vindicator

Ulus

Vakit

Vatan

Yeniyol

Yeni Sabah

Zafer

2.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

2.4. T.C. Resmi Gazete

3. KİTAPLAR

AHMAD, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 18. Basım, (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul 2020.

AKIN, Mehmet Çetin, **Anadolu'da İtalyan İşgal Kuvvetleri**, Kardelen Yayınları, Konya 2007.

AKŞİN, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2019.

AKER, Mehmet Şefik, **İstiklal Harbinde 57 nci Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2006.

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, 1. Baskı, C. II, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.

AKŞİN, Sina, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 8. Basım, İstanbul 2021.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, TTK Yayınları, Ankara 1975.

Anadolu'nun Taksimi Planı, Günaydın Kitaplığı Dizisi, İstanbul 1972.

ARAS, Tevfik Rüştü, **Atatürkçü Dış Politika**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010.

ARAS, Tevfik Rüştü, **Görüşlerim**, C. I, Semih Lütfi Kitabevi Tan Basımevi, İstanbul 1945.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 13. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 19. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2001.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2001.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C. III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2001.

Atatürk'ten Anekdotlar, ATASE Daire Başkanlığı Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, Y.y.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, ATAM, Ankara 2006.

ATAY, Falih Rıfkı, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul 1955.

ATAY, Falih Rıfkı, **Faşist Roma, Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makidony**a, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, İstanbul 1935.

ATSIZ, Hüseyin Nihal, **Yolların Sonu**, 37. Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul 2025.

ATUN, Ali Fikret, **İkinci Dünya Harbi'nde Kuzey Afrika Harekâtı ve Alınan Dersler**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1998.

AVANAS, Ahmet, **Milli Mücadele'de Konya**, ATAM, Ankara, 1998.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C. I, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

BADOGLIO, Pietro, **Italy in the Second World War**, (Trans. Muriel Currey), Oxford Universty Press, London 1948.

BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2. Baskı, METU Press, Ankara 2001.

BARLAS, Dilek, **GÜVENÇ**, Serhat, **Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939)**, (Çev: Barış Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım**, C. I, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, TTK Yayınları, Ankara 1989.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. I, Kısım: 1, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. II, Kısım: 1, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. III, Kısım: 2, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. III, Kısım: 4, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

HART, Basıl Liddell, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, 3. Baskı, (Çev: Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

HART, Basıl Liddell, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, 3. Baskı, (Çev: Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

BOSWOTH, R.J.B., **Mussolini's İtaly: Life Under the Fascist Dictatorship 1915-1945**, Penguin Books, USA 2007.

BİLSEL, M. Cemil, **Lozan**, C. II, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998.

Büyük Harpte İtalyan Cephelerindeki Harekât ve İzonzo Yarması, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1938.

CAROCCİ, Giampiero, **Faşizmin Tarihi**, (Çev. Muhittin Yılmaz), Remzi Kitabevi, İstanbul 1965.

CEBESOY, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, C. I, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

CEBESOY, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, C. II, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

CHİLDS, Timoty W., **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912)**, (Çev: Deniz Berktay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

CİANO, Kont Galeazzo, **Savaş Günlükleri 1939-1943**, 5. Baskı, (Çev. Selçuk Uygur), Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü (Yay. Haz. Faruk Celiloğlu), Ankara 1973.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, ATAM, Ankara 2002.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939)**, TTK, Ankara 2020.

ÇETİNKAYA, Ali, **Askerlik Hayatım 1914-1922**, (Yay. Haz. Oktay Şimşek, Zeki Dilek), Türkiye İş Bankası, İstanbul 2012.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. I (31 Ekim 1922-26 Nisan 1923), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1953.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. II (27 Nisan 1923-22 Şubat 1924), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1955.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. III (23 Şubat 1924-14 Mayıs 1925), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1959.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. IV (15 Mayıs 1925-6 Şubat 1927), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1962.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. V (7 Şubat 1927-31 Aralık 1927), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1967.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. VI (1 Ocak-23 Eylül 1928), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1967.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. VII (24 Eylül 1928-12 Eylül 1929), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1970.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. X (1 Ocak-4 Eylül 1931), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1978.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. XI (5 Eylül 1931-31 Mart 1932), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1981.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. XII, (1 Nisan 1932-31 Aralık 1932), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1987.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. XIII, (1 Ocak-15 Temmuz 1933), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1989.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. XIV (16 Temmuz 1933-17 Mart 1934), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1989.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. XV (18 Mart -27 Eylül 1934), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1990.

DDI, Settima Serie: 1922-1935, Vol. XVI (28 Eylül 1934-14 Nisan 1935), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1990.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. I (15 Nisan -31 Ağustos 1935), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1991.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. II (1 Eylül -31 Aralık 1935), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1991.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. III (1 Ocak-9 Mayıs 1936), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1992.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. IV (10 Mayıs-31 Ağustos 1936), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1993.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. V (1 Eylül -31 Aralık 1936), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1994.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. VI (1 Ocak-30 Haziran 1937), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1997.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. VII (1 Temmuz-31 Aralık 1937), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1998.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. VIII (1 Ocak-23 Nisan 1938), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1999.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. IX (24 Nisan-11 Eylül 1938), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 2001.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. X (12 Eylül -31 Aralık 1938), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 2003.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. XI (1 Ocak-22 Mayıs 1939), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 2007.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. XII (23 Mayıs-11 Ağustos 1939), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1952.

DDI, Ottova Serie: 1935-1939, Vol. XIII (12 Ağustos -3 Eylül 1939), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1953.

DDI, Nona Serie: 1939-1943, Vol. I (4 Eylül -24 Ekim 1939), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1954.

DDI, Nona Serie: 1939-1943, Vol. II (25 Ekim -31 Aralık 1939), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1957.

DDI, Nona Serie: 1939-1943, Vol. III (1 Ocak-8 Nisan 1940), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1959.

DDI, Nona Serie: 1939-1943, Vol. IV (9 Nisan -10 Haziran 1940), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1960.

DDI, Nona Serie: 1939-1943, Vol. V (11 Haziran-28 Ekim 1940), Instituto Poligrafico Dello Stato, Roma 1965.

DDI, Nona Serie: 1939-1943, Vol. VI (29 Ekim 1940-23 Nisan 1941), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1986.

DDI, Nona Serie: 1939-1943, Vol. VII (24 Nisan 1941-11 Aralık 1941), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1987.

DDI, Nona Serie: 1939-1943, Vol. VIII (12 Aralık 1941-20 Temmuz 1942), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1988.

DDI, Nona Serie: 1939-1943, Vol. IX (21 Temmuz 1942- 6 Şubat 1943), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1989.

DDI, Nona Serie: 1939-1943, Vol. X (7 Şubat-8 Eylül 1943), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1990.

DDI, Decima Serie: 1943-1948, Vol. I (9 Eylül 1943-11 Aralık 1944), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1992.

DDI, Decima Serie: 1943-1948, Vol. II (12 Aralık 1944-9 Aralık 1945), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1992.

DDI, Decima Serie: 1943-1948, Vol. IV (13 Temmuz 1946-1 Şubat 1947), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1994.

DDI, Decima Serie: 1943-1948, Vol. V (2 Şubat-30 Mayıs 1947), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1997.

DDI, Decima Serie: 1943-1948, Vol. VI (31 Mayıs-14 Aralık 1947), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 1997.

DDI, Decima Serie: 1943-1948, Vol. VII (15 Aralık 1947-7 Mayıs 1948), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 2000.

DDI, Undicesima Serie: 1948-1953, Vol. I (8 Mayıs-31 Aralık 1948), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 2005.

DDI, Undicesima Serie: 1948-1953, Vol. II (1 Ocak-30 Haziran 1949), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 2006.

DDI, Undicesima Serie: 1948-1953, Vol. III (1 Temmuz 1949-26 Ocak 1950), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 2007.

DDI, Undicesima Serie: 1948-1953, Vol. IV (27 Ocak-31 Ekim 1950), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 2010.

DDI, Undicesima Serie: 1948-1953, Vol. V (1 Kasım 1950-25 Temmuz 1951), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 2011.

DDI, Undicesima Serie: 1948-1953, Vol. VI (26 Temmuz 1951-30 Haziran 1952), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 2015.

DERİNGİL, Selim, **Denge Oyunu**, İletişim Yayınları, İstanbul 2023.

DİNÇ, İhsan, **Benito Mussolini**, Kastaş Yayınları, İstanbul 2002.

DİMITIR, Vandov, **Atatürk Döneminde Sovyet/Türk İlişkileri**, İnfograph, Federal Almanya, 1982.

Documenti Sulla Politica Internazionale dell'İtalia, Serie: A, La Conferenza di Londra e E'lueo (1 Eylül 1954-1 Nisan 1955), Instituto Poligrafico e Zecca Dello Stato, Roma 2022.

ERENDİL, Muzaffer, **İkinci Dünya Harbinden Sonra Oluşan Silah Sistemlerinin Taktik ve Stratejiye Etkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

ERKİN, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar**, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1980.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1953.

ENZO, Colletti, **Fascismo é Politica di Potenza Politica Estera 1922-1939**, La Nuova İtalia, Milano 2000.

GENTİLE, Giovanni, **Origins and Doctrine of Fascism**, (Trans. A. James Gregor), Transaction Publishers, New Brunskwick and London 2002.

GEREDE, R. Hüsrev, **Hitler Almanyası'nda Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)**, 2. Basım, (Yay. Haz. Hulûsi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

GOLDBERG, Jonah, **Liberal Faşizm**, (Çev. Enver Günsel), 1. Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul 2010.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, **Milli Mücadele Başlarken**, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **SAR**, Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, ATAM, Ankara 2013.

GRASSİ, Fabio L, **İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika**, (Çev. Nevin Özkan, Durdu Kundakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

GRASSİ, Fabio L, **Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler**, (Çev. Sadiye Güneş), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014.

GÜRÜN, Kâmuran, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997.

GÜRÜN, Kâmuran, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, C. III, Tekin Yayınevi, İstanbul 2000.

GÜRÜN, Kâmuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1983.

HALE, William, **1774'ten Günümüze Türk Dış Politikası**, 2. Baskı, (Çev: Prof. Dr. Nasuh Uslu), Serbest Akademi, Ankara, 2021.

Harp Mıntıkaları, Şehir ve Kasabaların İşgal, İstirdat ve Bombardıman Tarihleri, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 1937.

HAYTA, Necdet, **1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu**, ATAM, Ankara 2015.

HERLMERİCH, Paul C., **Sevr Entrikaları**, (Çev. Şerif Erol), Sabah Kitapları, İstanbul 1996.

HEYWOOD, Andrew, **Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş**, (Çev. Ahmet K. Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnanç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan), 5. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2013.

İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1945), Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Müdürlüğü, Ankara 1973.

İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları, Cumhuriyet, Y.y. 2000.

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, 1. Basım, Bilgi Yayınları, Ankara 2006.

İNÖNÜ, İsmet, **Defterler**, 3. Baskı, (Yay. Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, C. I, TBMM, Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 56, Ankara 1992.

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, C. II, TBMM, Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 57, Ankara 1993.

JAESCHENKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, 3. Baskı, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 2011.

JAESCHENKE, Gotthard**, Türk Kurtuluş Savaşı kronolojisi**, TTK Yayınları, Ankara 1989.

JAESCHENKE, Gotthard**, Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, (Çev. Gülayşe Koçak), TTK Basımevi, Ankara 1990.

JACOBSEN, Hans Adolf, **Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı (1939-1945)**, (Çev. İbrahim Ulus), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.

KARABEKİR, Kazım, **Günlükler (1906-1948)**, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

KARACAN, Ali Naci, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993.

KARACAN, Ali Naci, **Lozan**, 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Zoraki Diplomat**, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967.

KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi**, 8. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (Çev. Birtane Karakaçı), 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2005.

KİNROSS, Lord, **Atatürk: Bir Milletin Doğuşu**, 4. Baskı, (Çev. Ayhan Tezel), Sander Yayınları, İstanbul 1972.

KOCATÜRK, Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, ATAM Yayınları, Ankara 2015.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, 1. Baskı, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, 3. Baskı, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

K.İ., **Benito Mussolini**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1942.

MACCİOCCHİ, Maria, **Faşizmin Analizi**, (Çev. Cemal Süreya), 3. Baskı, Payel Yayınları, İstanbul 2000.

MACMİLLAN, Margaret, **Paris (1919)**, (Çev. Belkıs Dişbudak), ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004.

Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939), Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Genel Müdürlüğü, Ankara 1973.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Maliye Bakanlığı Ellinci Yıl Yayınları, Ankara, 1974.

MERAY, Seha L., **Olcay**, Osman, **Montrö Boğazlar Konferansı Tutanaklar, Belgeler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

MENGEŞ, Yeter, **Türkiye-İtalya İlişkileri (1928-1940)**, ATAM, Ankara, 2023.

MÖCKELMANN, Reiner, **Franz von Papen; Hitler'in Türkiye Büyükelçisi**, (Çev. Selma Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2019.

OLCAY, Osman, **Sevres Andlaşmasına Doğru**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.

OOBM, Vol. XII, Dagli Armistizi al Discorso di Piazza San Sepolcro (13 Kasım 1918-23 Mart 1919), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1953.

OOBM, Vol. XV, Dal Secondo Congresso dei Fasci al Trattato di Rapollo (26 Mayıs 1920-12 Kasım 1920), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1954.

OOBM, Vol. XVII, Dal Primo Discorso alla Camera alla Conferenza di Cannes (22 Haziran 1921-13 Ocak 1922), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1955.

OOBM, Vol. XIX, Dalla Marcia su Roma al Viaggio negli Abruzzi (31 Ekim 1922-22 Ağustos 1923), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1956.

OOBM, Vol. XX, Dal Viaggio negli Abruzzi al Delitto Matteotti (23 Ağustos 1923-13 Haziran 1924), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1956.

OOBM, Vol. XXII, Dall'attento Zabioni al Discorso dell'Ascenisone (5 Kasım 1925-26 Mayıs 1927), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1957.

OOBM, Vol. XXIII, Dal Discorso dell'Ascensione Agli Accordi (27 Mayıs 1927-11 Şubat 1929), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1957.

OOBM, Vol. XXIV, Dagli Accordi del Laterano al Dodicesimo Anniversario della Fondazione dei Fasci (12 Şubat 1929-23 Mart 1931), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1958.

OOBM, Vol. XXV, Dal Dodicesimo Anniversario della Fondazione dei Fasci al Patto a Quattro (24 Mart 1931-7 Giungo 1933) a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1958.

OOBM, Vol. XXX, Dall'intervento dell'italia nella Seconda Guerra Mondiale al Discorso al Direttorio Nazionale del P.N.F. del 3 Ocak 1942 (11 Haziran 1940-3 Ocak 1942), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1960.

OOBM, Vol. XXXI, Dal Discorso al Direttorio Nazionale del P.N.F. del 3 Ocak 1942 Alla Liberazione di Mussolini (4 Ocak 1942-12 Eylül 1943), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1960.

OOBM, Vol. XXXII, Dalla Liberazione di Mussolini all'epilogo La Repubblica Sociale Italiana (13 Eylül 1943-28 Nisan 1945), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1960.

OOBM, Vol. XXXIV, İl Mio Diario di Guerra (1915-1917) La Dottrinadel Fascismo (1932) Vita di Arnaldo (1932) Parlo Con Bruno (1941) Pensieri Pontini e Sardi (1943) Storia di un Anno (1944), a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1961.

OOBM, Vol. XXXV, Aggiunte Scritti e Discorsi-Lettere-Telegrammi-Messaggi Cronologia dal 13 Eylül 1943 al 28 Nisan 1945, a cura di: Edoardo e Duilio Susmeli, Firenze 1962.

Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Atatürk, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2007.

ÖNDER, Zehra, **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, (Çev. Leyla Uslu), Bilgi Yayınevi, Ankara 2010.

ÖZDEMİR, Biltekin, **Osmanlı Devleti Dış Borçları**, 2. Baskı, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara 2010.

ÖZEKEN, Ahmet Ali, **Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerine Bir Deneme**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944.

ÖZTOPRAK, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2014.

RIALL, Lucy, **The Italian Risorgimento: State, Society and National Unification**, Routledge, London 1994.

TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.

Tarihe Düşülen Notlar-1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.

TAŞKIRAN, Cemalettin, **Oniki Ada**, 4. Baskı, Babıâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2010.

TEKELİ, İlhan, **İLKİN**, Selim, **İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, 3. Baskı, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.

TEKELİ, İlhan, **İLKİN**, **İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi**, 2. Baskı, C. III, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.

TOLON, Ahmet Hurşit, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Antlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, ATAM, Ankara 2006.

TUNCER, Huner, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

TUNCER, Huner, **Menderes'in Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013.

TÜRKGELDİ, Ali, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1948.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, TTK Yayınları, Ankara 2010.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (Ed. Muhammet Erat), 2. Baskı, Kriter Yayınları, İstanbul 2014.

Türk Dış Politikası, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran), C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923), Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973.

TİH Batı Cephesi, C. II, K. 1, 2. Baskı, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1994.

TİH Batı Cephesi, C. II, Kısım: 6, Kitap: 4, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1995.

TİH Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1992.

Türk Subaylarının İkinci Dünya Savaşı Hatıraları, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

PASSMORE, Kevin, **Faşizm**, (Çev. Sinem Gül), Dost Kitabevi, Ankara 2014.

PİETROMARCHİ, Luca, **Turchia Vecchia e Nuova**, Valentino Bompiani, Milano 1965.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih-İlkçağlardan 1918'e**, 33. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2020.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 30. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2020.

SARICA, Murat, **AYBAY**, Rona, **Faşizm**, 2. Baskı, İstanbul 1965.

SABİS, Ali İhsan, **İkinci Cihan Harbi**, C. I, Tan Basımevi, İstanbul 1943.

SARIKOYUNCU, Ali, **Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1993.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. III, TTK Yayınları, Ankara 1995.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. IV, Tür Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.

SCHREIBER, Gerhard, **İkinci Dünya Savaşı**, (Çev: Erdoğan Saruhan), Runik Kitap, İstanbul 2021.

SHİRER, William L., **Nazi İmparatorluğu**, 2. Baskı, (Çev: Rasih Güran), C. I, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1970.

SHİRER, William L., **Nazi İmparatorluğu**, (Çev: Rasih Güran), C. II, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1968.

SHİRER, William L., **Nazi İmparatorluğu**, (Çev: Rasih Güran), C. III, İstanbul 1969.

SMİTH, Denis Mack, **Mussolini Mussolini's Roman Empire**, Penguin Books, New York United State of America 1977.

SMİTH, Denis Mack, **Mussolini**, Traduzione di Giovanni Ferrara degli Uberti, Biblioteca Universale Rizzoli, Milano 1983.

SMİTH, Mark, **NATO Enlargement during the Cold War: Strategy and System in the Western Alliance**, Palgrave Macmillan, London 2000.

SONYEL, Salahi R, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, TTK Yayınları, Ankara 1995.

SONYEL, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1995.

SONYEL, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. II, TTK Yayınları, Ankara 2003.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, C. II, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973.

SOYKUT, Mustafa, **Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti (1453-1683)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, 2. Baskı, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1989.

SOYSAL, İsmail, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları Eren Yayınevi, İstanbul 1993.

ŞIVGIN, Hale, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, 2. Baskı, ATAM, Ankara 2006.

ŞİMŞİR, Bilal, **Lozan Günlüğü**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012.

ŞİMŞİR, Bilal, **Lozan Telgrafları**, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1990.

ŞİMŞİR, Bilal, **Lozan Telgrafları**, C. II, TTK Basımevi, Ankara 1994.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih**, 11. Basım, C. I, Der Yayınları, İstanbul 2019.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih**, 11. Basım, C. II, Der Yayınları, İstanbul 2019.

UYGUR, Selçuk, **Operasyon: Mussolini**, Kronik Kitap, Eylül, 2020.

WEİSBAND, Edward, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, (Çev. Mehmet Ali Kayabal), C. II, Cumhuriyet, Y.y, 2020.

WİLLİAM, L. Langer, **S. EVERET**, Gleson, **The Undeclared War 1940-1941: The World Crisis and American Foreign Policy**, Harper &Brothers Publishers, New York 1953.

YAYCI, Cihat, **Mavi Vatan "Bir Harita ve Doktrin Kitabı"**, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2022.

4. MAKALELER VE KÖŞE YAZILARI

"Ama Hakikaten Komik Oluyor…", **Akis**, 5 Şubat 1955, s. 9.

"Arnavutluk ve İtalya", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1939, s. 3.

"Avrupai bir ziyaret", **Akis**, 16 Kasım 1957, s. 10.

"Balkanlar", **Akis**, 14 Ağustos 1954, s. 1-2.

"Balkan sulhu ve Türkiye", **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1940, s. 3.

"Barış ve İtalya", **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1947, s. 2.

"Beş senelik olayların resmi geçidi", **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1944, s. 2.

"Bir oyalama ve bir tezvir", **Cumhuriyet**, 6 İkincikanun 1941, s. 2.

"Çirkin Propaganda", **Cumhuriyet**, 13 İkinciteşrin 1940, s. 2.

"Dış Politika", **Akis**, 16 Haziran 1959, s. 11.

"Dişe diş, göze göz", **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1939, s. 2.

"Harb hazırlıkları", **Cumhuriyet**, 11 Mart 1939, s. 3.

"Hürriyet", **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1939, s. 3.

"İngilizlerin kabahati", **Cumhuriyet**, 17 Birincikanun 1940, s. 2.

"İtalya'nın bitaraflığı", **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1939, s. 3.

"İtalya göze girmek istiyor", **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1945, s. 2.

"İtalya harbe girer mi?", **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1940, s. 3.

"İtalya'nın istedikleri", **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1940, s. 3.

"İtalya ne yapıyor?", **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1940, s. 3.

"İtalya'nın vaziyeti", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1939, s. 3.

"İtalya ve Akdeniz Paktı", **Yeni Sabah**, 14 Mart 1949, s. 3.

"İtalya ve harp", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1939, s. 3.

"İtalya, Yunanistan ile harbe nasıl karar vermişti?", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1944, s. 2.

"Millet", **Akis**, 16 Kasım 1957, s. 4.

"Mussolini tarafından yazılan müdafaaname", **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1944, s. 2.

"Müttefik İngiltere'den istediğimiz ve beklediğimiz", **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1941, s. 2.

"Ne müthiş sukut", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1943, s. 2.

"Ne Zihniyet", **Akis**, 23 Kasım 1957, s. 10.

"Protokol", **Akis**, 22 Eylül 1959, s. 13.

"Putların Devrilişi", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1945, s. 2.

"Sacro egoismo=İhanet", **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1943, s. 2.

"Savoie Hanedanı ve İtalya", (Çev. Şinasi Nahit Berker), **Ulus**, 28 Temmuz 1943, s. 2, 4.

"Türk-İtalyan dostluk paktı…", **Son Posta**, 27 Mart 1950, s. 3.

"Yeni Bağlar", **Akis**, 5 Şubat 1955, s. 10.

"Yunan Beyaz Kitabı", **Akşam**, 30 Kânunuevvel 1940, s. 5.

"Zaten bekleniyordu", **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1940, s. 3.

"Zavallı İtalyan milleti", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1943, s. 2.

ABADAN, Yavuz, "Tarihi kararımızdan sonra", **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1944, s. 1, 3.

Abidin Daver, "Çanakkale'de Türklerle Süngü Süngüye", **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1935, s. 4.

Abidin Daver, "İtalya'nın Oniki Ada'daki Harb Hazırlıklarının Sebebi Nedir?", **Cumhuriyet**, 13 Birinciteşrin 1935, s. 8.

Abidin Daver, "1939'da harp olacak mı?", **Cumhuriyet**, 1 İkincikanun 1939, s. 3.

Abidin Daver, "Türk-İngiliz karşılıklı yardım antlaşması", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1939, s. 7.

Abidin Daver, "Harp olacak mı?", **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1939, s. 3.

Abidin Daver, "Marmaris-Çeşme Bahrî üs bu iki limandan hangisinde yapılacak?", **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1939, s. 3.

Abidin Daver, "Meis Adasının rolü", **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1941, s. 2.

Abidin Daver, "Bir senelik İtalyan harbinin bilançosu", **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1941, s. 3.

Abidin Daver, "Sovyet Rusya'nın cihangirlik emelleri", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1945, s. 2.

Abidin Daver, "Müttefik zaferinin en büyük âmili", **Cumhuriyet**, 31 Ekim 1945, s. 2.

Abidin Daver, "Mağlup devletlerin orduları nasıl tahdid ediliyor?", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1946, s. 2.

Abidin Daver, "İtalyan barışının doğurduğu büyük güçlükler", **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1946, s. 1, 3.

Abidin Daver, "İtalya'nın serencamı ve İtalyan milletinin son kararları", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1946, s. 1, 3.

Abidin Daver, "Yalnız Türkiye-Yunanistan-İtalya mı?", **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1947, s. 1, 3.

Ahmet Şükrü, "Türkiye ve İtalya", **Milliyet**, 3 Kanunevvel 1930, s. 1.

AĞAOĞLU, Ahmet, "Harpsonu cereyanları", **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1934, s. 3.

AKDEVELİOĞLU, Atay, **KÜRKÇÜOĞLU**, Ömer "Ortadoğu İle İlişkiler-Sadabad Paktı", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 357-370.

AKKAYA, Bülent, "Türkiye'nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı", **Akademik Bakış Dergisi**, S. 28, 2012, s. 1-20.

APAK, R. "Sicilya Çıkarması", **Ulus**, 17 Temmuz 1943, s. 2.

APAYDIN, Cem, "Lozan Barış Konferansı Sürecinde İtalyanların Müzakerelere Yaklaşımı", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, C. XVII, S. 33, Haziran 2018, s. 157. ss. 147-174.

ARMAOĞLU, Fahir, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920), **Belleten**, C. LXII, S. 234, 1998, ss. 467-494.

ARSLAN, Recep, "Türk Elçilik Raporlarına Göre Küçük Antant", **Belgi Dergisi**, S. 22, Temmuz 2021, ss. 255-281.

ATABAY, Mithat, "Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Breslau (Midilli) Kruvazörü", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, S:18, 2015, ss. 117-129.

ATAÖV, Türkkaya, "Soğuk Harb'in Doğuşu: San Fransisco'dan Mihver Barış Toplantılarına", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. XXIII, S. 1, Ocak 1968, ss. 309-356.

ATAY, Falih Rıfkı, İki Seyahat", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Haziran 1932, s. 1.

ATAY, Falih Rıfkı, "Muahede Hakkında Akisler", **Ulus**, 21 İlkteşrin 1939, s. 1, 3.

ATAY, Falih Rıfkı, "Harp ve diğer devletler", **Ulus**, 5 Eylül 1939, s. 1, 4.

ATAY, Falih Rıfkı, "Siyaset ve kuvvetimize itimat", **Ulus**, 11 Haziran 1940, s. 1, 3.

ATAY, Falih Rıfkı, "Sicilya'ya asker çıkarma", **Ulus**, 12 Temmuz 1943, s. 1, 3.

ATAY, Falih Rıfkı, "Mussolini'nin İstifası", **Ulus**, 27 Temmuz 1943, s. 1.

ATAY, Falih Rıfkı, "Teslim Olan İtalya", **Ulus**, 10 Eylül 1943, s. 1, 3.

AYDIN, Mustafa, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss. 399-478.

A. Fuat, "Anadolu'da Cumhuriyet", **Cumhuriyet**, 17 ağustos 1929, s. 3.

BALCIOĞLU, Mustafa, "Yirminci Yüzyıl Başlarında Dünya", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, Ankara 2014, ss. 1-68.

BARLAS, Dilek, "Friends or Foes? Diplomatic Realitions between Italy and Turkey, 1923-1936", **International Journal Middle East Studies**, C. 36, No: 2, 2004, ss. 231-252.

BARZİNİ, Luigi, "Mussol per Mosul", **La Verita'**, 24 Nisan 1926, s. 1.

BAŞARIR, Mehtap, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Gerçekleştirilen Esir Değişimlerinin Dönemin Basınında Sunumu", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. IV, S. 3, ss. 81-105.

BEDİ, Server, "Pazardan pazara-Bir izdivacın hikâyesi", **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1939, s. 5.

BEKATA, Hıfzı Oğuz, "İtalya çıkmazının ufku", **Ulus**, 15 Nisan 1948, s. 2, 4.

BELENLİ, Tuğba, "Akdeniz'de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı (1937), **Akademik Bakış**, C. XII, S. 24, Yaz 2019, s. 166. ss. 163-190.

BENHÜR, Çağatay, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 15, Aralık 2004, ss. 325-337.

BENHÜR, Çağatay, "İkinci Dünya Savaşında İran'ın işgali ve Türk Basını", **Turkish Studies**, C. X, S. 9, 2015, ss. 85-109.

BERK, Mehmet Fatih, "Küçük Asya", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, C. XII, S. 1-2, 2019, ss. 263-278.

BEYDİLLİ, Kemal, "Trablusgarp Savaşı", **DİA**, Ankara 2019, ss. 606-609.

BİRLİK, Gültekin K., "İspanya İç Savaşında (1936-1939) Türkiye'nin Dış Politikası", **CTAD**, C. XII, S. 24, Güz 2016, ss. 122-155.

BOFFA, Giuseppe, "Un Duro Colpo al Sistema Atlantico", **L'Unità**, 28 Mayıs 1960, s. 1.

BORNNER, Milton, "European bloc May Be Formed To Seek Revision of Peace Pact", **The Meriden Daily Journal**, 6 Ocak 1931, s. 10.

BROWN, Constantine, "Mediterranean Area Offers Many Defense Advantages", **The Sunday Star**, 21 Ocak 1951, s. C-5.

BROWN, Constantine, "Turkey Relishes the Big League", **The Evening Star**, 12 Ekim 1953, s. A-13.

BURÇAK, Rıfkı Salim, "Duçenin büyük hatası", **Ulus**, 20 Nisan 1940, s. 2.

C.V. Usborne, "Arnavutluk işgalinin askeri cephesi", **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1939, s. 5.

CANTEMUR, Türkan, "Türkiye-İtalya İlişkileri (1930-1950), ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildirileri, C. II, **Tarih ve Medeniyetler Tarihi**, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2012, ss. 779-813.

CASOLA, Maria Antonia di, "Italy and the Treaty of Lausanne of 1923", **The Turkish Yearbook of İnternational Relations**, S. 23, 1993, ss. 61-78.

CASTRO, Diego de, "Italia, Trieste e Patto Balcanico", **La Stampa**, 30 Temmuz 1954, s. 1.

CASTRO, Diego de, "İl Patto e l'italia", **La Stampa**, 10 Ağustos 1954, s. 1.

CAVALLİ, Luciano, "Considerations on Charisma and The Cult of Charismatic Leadership", **Modern Italy**, Vol. III, No: 2, ss.159-171.

CENDER, İlker, "İkinci Dünya Savaşındaki Mihver İlerleyişinin Türk Dış Politikasına Etkilerinin İngiliz The Times Gazetesine Yansımaları", **History Studies**, C. XII, S. 5, Kasım 2020, ss. 2771-2796.

CEMİL, Alâettin, "Roma'da Faşist Sergisi", **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1934, s. 5.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü", **Türkler Ansiklopedisi**, C. XVI, Ed. Hasan Celal Güzel, C. Cem Oğuz, Osman Karatay, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 661-671.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", **AAMD**, C. XXXI, S. 91, Mayıs 2015, ss. 93-130.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXII, S. 2, Aralık, 2007, ss. 21-52.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Hatay'ın Türkiye'ye İltihakı Sürecinde İtalya'nın Tepkisi", **AAMD**, C. XXXVI, S. 101, Mayıs 2020, ss. 139-162.

ÇİFTÇİ, Fikret, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Vichy Fransa'sı ve Hür Fransa Mücadelesi", **Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. III, S. 1, Haziran 2022, ss. 16-44.

ÇOBAN, Bekir Zakir, "Angelo Giuseppe Roncalli'nin İstanbul Günleri", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. III, S. 3, Aralık 2017, ss. 46-61.

SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Esra, **KARAKUZU**, Hasan, "1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü", **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 57, Kasım 2016, ss. 313-342.

SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Esra, **KARAKUZU**, Hasan, "İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkisi", **History Studies**, C. XIV, S. 2, Mayıs 2023, ss. 425-451.

DEMİR, Hakan, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği ya da Tito-Stalin Çatışması", V**akanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. VIII, S. 2, Eylül 2023, ss. 1365-1399.

DOĞAN, Nazire, **KAPCI**, Hikmet Zeki, "Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği Dönemi'nde Türk-İngiliz İlişkileri", **ÇTTAD**, C. XXIII, S. 47, Aralık 2023, ss. 791-819.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Arapları Aleyhimize Kışkırtmak", **Tan**, 23 Mayıs 1939, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Harp", **Tan**, 2 Eylül 1939, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Alman tayyareleri Akdeniz'de", **Cumhuriyet**, 12 İkincikanun 1941, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Yedi aylık bir muhasebe", **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1941, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalya'nın harbe girişinin yıl dönümü", **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1941, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Çöl harbine verilmesi istenen mâna", **Cumhuriyet**, 24 İkinciteşrin 1941, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Avrupa Kalesine Karşı İlk Taarruz", **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1943, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalya mukadderatında yeni safhalar", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1943, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalya'nın durumu hakkında", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1943, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalya'ya Müşterek Teklif", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1943, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalya'nın harbe devam kararı", **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1943, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalyan noktai nazarı", **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1943, s. 5.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalya'nın teslim oluşu", **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1943, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Faşistliğin kesin mahkûmiyeti", **Cumhuriyet**, 12 İkincikanun 1944, s. 5.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Roma harbi", **Cumhuriyet**, 24 İkincikanun 1944, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İki buhran", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1945, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalya'nın durumu ve İstikbali", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalya ile sulh", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1945, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Sulh konferansında Yugoslavya", **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1946, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Hallolunan meseleler", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1946, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "Dış Bakanları konferansına doğru", **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1946, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalyan Cumhuriyeti," **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1946, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalya'nın karşılaştığı tehlikeler", **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1946, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalyan Krallığının sonu", **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1946, s. 3.

DOĞRUL, Ömer Rıza, "İtalya ve yeni hükümet", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1947, s. 3.

EKİCİ, Süleyman, **BAHARÇİÇEK**, Abdülkadir, "NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri", **Birey ve Toplum**, C. VI, S. 11, Eylül 2016, s. 154-155. ss. 149-166.

EL, Banu, **PERİNÇEK**, Mehmet "Von Papen Suikastini Kim Düzenledi?", **Toplumsal Tarih**, S. 196, Nisan 2010, ss. 34-47.

ERHAN, Çağrı, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss. 522-576.

ERHAN, Çağrı, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. LI, S. 1, Ocak, 1996, ss. 275-287.

ERKİN, Feridun Cemal, "Türkiye'nin Savaşa Katılması İçin Kahire'de Yapılan Müzakereler", **Belleten**, C. XLIII, S. 170, Nisan 1979, ss. 427-456.

ERKİLET, H. Emir, "İkinci cephe açılacak mı?", **Cumhuriyet**, 8 Birinciteşrin 1943, s. 1-2.

ERKİLET, H. Emir, "İtalya'nın teslim olmasından sonra yeni vaziyet", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1943, s. 2.

EROL, Hande, "Türk Gazetelerine Göre 1946-1950 Yılları Arasında Türk-İtalyan İlişkileri", **Studies Of The Ottoman Domain (Osmanlı Hâkimiyet Sahası Araştırmaları)**, C. VIII, S. 15, 2018, ss. 159-180.

ERTAN, Temuçin Faik, **SÖNMEZ**, Merve Cemile, "İtalya Kralı III. Vittorio Emmanuele ve Ailesinin Rodos Ziyareti ve Yankıları", **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 67, Aralık, 2020, ss. 195-213.

ERTEM, Sadri, "Harp Halinde İtalya'nın Vaziyeti", **Vakit**, 2 Eylül 1939, s. 2.

ESMER, Ahmet Şükrü, "Demokrat Devletler Cephesinin Tereddütü", **Ulus**, 12 Nisan 1939, s. 3.

ESMER, Ahmet Şükrü, "Türk-İngiliz Denklerasyonu", **Ulus**, 13 Mayıs 1939, s. 3.

ESMER, Ahmet Şükrü, "İtalya'nın Tecavüzü", **Ulus**, 29 Birinciteşrin 1940, s. 1-2.

ESMER, Ahmet Şükrü, "İtalyanları Şerefli Teslime Davet", **Ulus**, 18 Temmuz 1943, s. 3.

ESMER, Ahmet Şükrü, "Sicilya Muharebesinin Sonu", **Ulus**, 20 Ağustos 1943, s. 3.

ESMER, Ahmet Şükrü, "Türkiye-İtalya", **Ulus**, 13 Kasım 1953, s. 3.

ESMER, Ahmet Şükrü, "Dış Siyasetimize Gelince", **Akis**, 5 Haziran 1954, s. 11-16.

E. Monroe, "İngiltere'nin menfaatleri ve Türk-İngiliz işbirliği", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1939, s. 5.

E. Monroe, "Bu asrın ticari ve askeri şeraiti İtalya'yı zayıf bir mevkide bırakmıştır", **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1939, s. 5.

E. Monroe, "İtalya'nın gayretleri", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1939, s. 5.

FELEK, Bürhan, "Mahalle bekçisinden", **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1941, s. 2.

FENİK, Mümtaz Faik, "Ancak Şerefli Bir Sulh!", **Ulus**, 18 Haziran 1940, s. 5.

FENİK, Mümtaz Faik, "İntikam Sulhü", **Ulus**, 22 Haziran 1940, s. 5.

FIRAT, Melek, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss. 576-614.

FRANZA, Angelo, "Fiorisce in Turchia l'industira dell'oppio", **L'Unità**, 14 Kasım 1953, s. 3.

GARROTT, George, "For Centuries, Bitterness - - Now, A Handclaps", **St. Petersburg Times**, 5 Temmuz 1959, s. 1.

GAYYUR, M., "İtalya'nın notası", **Vakit**, 16 Temmuz 1930, s. 4.

General Weygand, "İtalya'nın Akdeniz'de oynadığı mühim rol", **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1937, s. 5.

GİZ, Hasan Andan, "Tarihte İtalyan hezimetleri", **Cumhuriyet**, 22 İkinciteşrin 1940, s. 2.

GORRESİO, Vittorio, "Il Viaggo in Turchia del Presidente Gronchi", La Stampa, 10 Kasım 1957, s. 1.

GÖKPINAR, Hakan, "Panturancılar'ın Nazi Almanyası ile İttifak Çabaları ve Nazi Almanyası'nın Panturancılık Politikaları", **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VIII, S. 30, Aralık 2017, ss. 2101-2135.

GUNTER, John, "Kemal Secures Two-Edged Tool Through Feud", **The Morning Leader**, 26 Mart 1928, s. 8.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, "Benito Mussolini'nin İtalya'da İktidara Gelişinin Türk Kamuoyuna Yansıması", **CTAD**, C. 11, S. 22, Güz, 2015, ss. 305-329.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, "Vatikan'ın Devletleşmesi ve Türk Kamuoyu", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S. 36, Aralık 2019, ss. 1-28.

GÜLMEZ, Nurettin, **DEMİRCİ**, Ersin, "Von Papen'in Türkiye Elçiliği", **ÇTTAD**, C. XIII, S. 27, Aralık 2013, ss. 225-250.

GÜRSEL, Bahar, "Afrika'da Savaş: Türk Basının İtalya'nın 1940 Mısır İşgaline Bakışı", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXXIX, S. 67, Mart 2020, s. 677-695.

GÖL, Ayla, "A Short Summary of Turkish Foreign Policy: 1923-1939", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. XLVIII, S. 1, Ocak 1933, ss. 57-71.

IŞIK, R.A., "Almanya'da harp korkusu halkın asabını bozdu", **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1939, s. 5.

Halide Edip, "Türk-İtalyan Paktı", **Akşam**, 21 Mart 1950, s. 1.

HANİOĞLU, M. Şükrü,"İttihat ve Terakkî Cemiyeti", **DİA**, C. XXIII, İstanbul 2001, ss. 476-484.

Hayrettin Şükrü, "Türkiye-İtalya", **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1932, s. 1.

Hayrettin Şükrü, "Geçen altı ay içinde kimlere ne sattık?", **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1933, s. 4.

HÜLAGÜ, Orhan, "Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922), **AAMD**, C. XIII, S. 39, 1997, ss. 759-785.

KAFLI, Kadircan, "Atlantik Paktı ve Nasreddin Hoca'nın Türbesi", **Yeni Sabah**, 7 Mayıs 1949, s. 2.

KARATAŞ, Başak, "II. Dünya Savaşı Sırasında Franz Von Papen Suikastı Çerçevesinde Türkiye, Sovyetler Birliği ve Almanya İlişkileri", **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, C. IV, S. 1, 2019, ss. 127-137.

KAYA, Şükrü, "Sezarın Panejiriği", **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1943, s. 2.

KILIÇ, Ali, "Atatürk'ün Hastalığına ve ölümüne ait hatıralar", **Milliyet**, 10 Kasım 1951, s. 1, 7.

KIŞ, Salih, "Birinci Dünya Savaşı'nın Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, S. 15, 2017, ss. 63-86.

KISSENGER, Henry, **Diplomasi**, 2. Baskı, (Çev: İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

KÖRPE, Özgür, **ÇİLEK**, Bora, "D-Gününün Tahayyülü: Normandiya Çıkarmasından Alınan Dersler", Yirminci Yüzyılda Askerî Planlama ve Operatif Sanat-1 İkinci Dünya Harbinin Analizi, Ed. Özgür Körpe, **Milli Savunma Üniversitesi Merkez Basım ve Yayınevi**, İstanbul 2021, ss. 164-220.

KURTCEPHE, İsrafil, "İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazını Geçme Teşebbüsleri", **OTAM Dergisi**, C. I, S. 1, Ankara 1990, ss. 299-312.

Kont Sforza, "Hitler, Polonya'yı niçin istila etti?", **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1939, s. 3.

KÖSE, İsmail, "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Antlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığına Bırakılması (Mart-Nisan 1915)", **Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 89, 2019, ss. 1-27.

KÖSE, İsmail, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Woodrow Wilson'un Türk Algısı", **History Studies**, C. VI, S. 3, Nisan, 2014, ss. 217-238.

KÖSE, İsmail, "Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri: 1945-1946 Notaları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XLVII, S. 4, 2019, ss. 1125-1148.

KÖSEDAĞ, Mehmet Sena, "Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını", **Selçuk İletişim**, C. XII, S. 1, Ocak 2019, ss. 475-501.

KROLL, Hans, "Bir Diplomatın Türkiye Anıları (1936-1943), Çev: Pulat Tacar, Belleten, C. LXXV, S. 272, Nisan 2011, ss. 205-260.

KÜÇÜK, Cevdet, "Mehmed VI", **DİA**, C. XXVIII, Ankara 2013, s. 422-430.

LOVATO, Antonio, "Le Oscillazioni della Turchia", **La Stampa**, 4 Ağustos 1940, s. 2.

LEVY, Joseph M., "Turk Won Over By U.K., France", **The Montreal Gazette**, 29 Haziran 1938, s. 1, 11.

LUCA, Severini, **GİANPİETRO**, Sette, "La Politica Estera Turca Nell'era Repubblica (1923-2000), **La Turchia Nel Mediterraneo: Fra Storia e Attualità**, Valeria Giannotta, Donzelli Editore, Roma, 2022, ss. 5-19.

LUCİEN, Romier, "Bekleyen görür", **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1939, s. 3.

M.F.T, "Arnavutluk hadiseleri ve Balkanlar", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1939, s. 5.s. 5.

MANSİLLA, Paulino Toledo, "Trablusgarp Savaşının İdeolojisi ve Propaganda Esasları (1911): Trablusgarp ve Sireneyka'da Çökmekte Olan Osmanlı Kültürüne Karşı Bir Kurtuluş Çaresi Olarak Görülen İtalyan Medeniyetleştirme Misyonu", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları, 16-18 Mayıs 2011**, Bildiriler, (Yay. Haz. Mehmet Ersan, Nuri Karakaş), TTK Yayınları, Ankara 2013, ss. 555-564.

MASON, J.W.T, "Mussolini Not Likely To Risk Power In Turkey War", **Sarasota Herald-Tribune**, 5 Mayıs 1926, s. 5.

MENEMENCİOĞLU, Numan, "Lozan İnönü'dür", **Ulus**, 24 Temmuz 1943, s. 1, 8.

MES'UT, Zeki, "Briand'a verilen cevaplar", **Milliyet**, 18 Temmuz 1930, s. 1.

METE, Şengül, "Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri" **ÇTTAD**, C. III, S. 8, Haziran 1998, s. 261-292.

MOODY, Blair, "19 Turkish …..guard Middle East From Red Army", **The Evening Star**, 26 Ekim 1950, s. A-27.

MİLLER, Werb, "Treaty Revision Move of Mussolini Seen as Versailles Pact Threat", **Berkeley Daily Gazette**, 7 Şubat 1931, s. 2.

Muharrem Feyzi**,** "İtalya silahlanıyor!", **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1930, s. 2.

Muharrem Feyzi**,** "Fransa-İtalya gerginliği", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1930, s. 2.

Muharrem Feyzi**,** "Fransa-İtalya", **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1930, s. 2.

Muharrem Feyzi**,** "Fransa-İtalya", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1930, s. 2.

Muharrem Feyzi**,** "Arnavutluk", **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1930, s. 2.

Muharrem Feyzi, “Harp neden çıkacak?”, **Cumhuriyet**, 7 Kanunisani 1931, s. 2.

Muharrem Feyzi, “İtalyan hava donanması ve siyaseti”, **Cumhuriyet**, 12 Kanunisani 1931, s. 2.

Muharrem Feyzi, “İtalya’nın Avrupa siyaseti”, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1931, s. 2.

Muharrem Feyzi, “İtalya ve merkezi Avrupa”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1931, s. 2.

Muharrem Feyzi, “Arnavutluk ve İtalya”, Cumhuriyet, 25 Temmuz 1931, s. 2.

Muharrem Feyzi, “İtalya, Almanya’ya zahir olacak”, **Cumhuriyet**, 14 kânunusani 1932, s. 2.

Muharrem Feyzi, “İtalya ve terki teslihat”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1932, s. 2.

Muharrem Feyzi, “İtalya’nın şark siyaseti”, **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1932, s. 2.

Muharrem Feyzi, “Akdeniz Rekabeti şiddetleniyor”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1932, s. 2.

Muharrem Feyzi, “Faşizm ve Komünizm mücadelesi”, **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1933, s. 2.

Muharrem Feyzi, “Asyalı gençlerin konferansı”, **Cumhuriyet**, 26 Kânunuevvel 1933, s. 2.

Muharrem Feyzi, “Siyasi icmal”, **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1933, s. 2.

Muharrem Feyzi, “Dörtler Misakı”, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1933, s. 2.

Muharrem Feyzi, “1934”, **Cumhuriyet**, 1 Kanunisani 1934, s. 2.

Muharrem Feyzi, “İtalyan manevraları”, **Cumhuriye**t, 27 Ağustos 1934, s. 2.

MORGAN, Thomas B. , “Rome letter”, **Greensburg Daily Trıbune**, 23 Haziran 1932, s. 7.

MURNO, Nunzio, “İl Patto Mediterraneo”, **La Sentinella**, 31 Ocak 1936, s. 1.

NADİ, Nadir, “Avrupa milletlerinin âsabını bozan harp korkusu”, **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1938, s. 1, 8.

NADİ, Nadir, “Türkiye ne antikomünist ne de antifaşist değildir”, **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1938, s. 1.

NADİ, Nadir, "Avusturya ilhakı karşısında İtalya", **Cumhuriyet**, 18 Mart 1938, s. 3.

NADİ, Nadir, "Arnavutluk tarihe karışırken", **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1939, s. 1, 5.

NADİ, Nadir, "Ne lüzumu vardı", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1939, s. 1, 9.

NADİ, Nadir, "İtalyan Matbuatının Neşriyatı Karşısında", **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1939, s. 1, 7.

NADİ, Nadir, "Ankara paktı ve İtalya", **Cumhuriyet**, 22 Birinciteşrin 1939, s. 1, 3.

NADİ, Nadir, "İtalya ve Yunanistan", **Cumhuriyet**, 4 İkinciteşrin 1939, s. 1, 5.

NADİ, Nadir, "İtalya ve Milletler Cemiyeti", 8 Birincikanun 1939, **Cumhuriyet**, s. 1, 5.

NADİ, Nadir, "Ciano'nun nutku", **Cumhuriyet**, 18 Birincikanun 1939, s. 1, 5.

NADİ, Nadir, "Balkanlarda", **Cumhuriyet**, 16 İkincikanun 1940, s. 1, 3.

NADİ, Nadir, "İtalya'nın harbe girme ihtimalleri karşısında", **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1940, s. 1, 5.

NADİ, Nadir, "İtalyan müdahalesinden sonra vaziyet", **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1940, s. 1, 4.

NADİ, Nadir, "Hakikatlerin tahrife tahammülü yoktur!", **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1940, s. 1, 3.

NADİ, Nadir, "Avrupa buhranı karşısında Türkiye", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1940, s. 1, 3.

NADİ, Nadir, "Mussolini'nin nutku", **Cumhuriyet**, 20 İkinciteşrin 1940, s. 1.

NADİ, Nadir, "İtalya'nın başına gelenler", **Cumhuriyet**, 10 Temmuz1943, s. 1, 3.

NADİ, Nadir, "Ya hep ya hiç devri", **Cumhuriyet**, 12 İkincikanun 1944, s. 1.

NADİ, Nadir, "İki dava", **Cumhuriyet**, 7 Birinciteşrin 1944, s. 1.

NADİ, Nadir, "Konferanstan memnun kalmayanlar", **Cumhuriyet**, s. 1, 3.

NADİ, Nadir, "İtalya'nın dilekçesi", **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1945, s. 1, 3.

NİZAMOĞLU, Yüksel, "İtalya-Habeşistan Savaşı, Vehip Paşa ve Türkiye", **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. VI, S. 2, Haziran 2011, ss. 270-289.

OCAKOĞLU, Hakkı, "Beşeriyet- Nihayet Korkulan Felaketle Karşılaştı", **Yeni Asır**, 2 Eylül 1939, s. 1-2.

ORAN, Baskın, "Lausanne Barış Antlaşması", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss. 215-238.

ORAN, Baskın, "Dönemin Bilançosu", **Türk Dış Politikası**, Ed. Baskın Oran, 15. Baskı, C. I, İstanbul 2009, ss. 479-498.

OVALI, Şevket, "Tarihsel Bir Perspektiften Batı-Yunanistan İlişkisinin Siyasal Arka Planı (1821-1945), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. LXII, S. 1, 2007, ss. 166-195.

ÖĞRETEN, Ahmet, "İtalya'nın Trablusgarp'a Saldırısı Karşısında Osmanlı Toplumu'nun Tavrı", **Tarih ve Medeniyetler Tarihi Bildirileri**, C. V, Atatürk, Dil Tarih ve Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2012, ss. 2277-2300.

ÖNCÜ, Ali Servet, "Demokrat Parti Dönemi Türk-italyan İlişkileri", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C. CVIII, S. 213, Kasım-Aralık 2014, ss. 113-143.

ÖNCÜ, Ali Servet, **CEVİZLİLER**, Erkan, "Avrupa Bütünleşmesi İçin Önemli Bir Adım: "Avrupa Konseyi" ve Türkiye'nin Üyeliği Meselesi", **Gazi Akademik Bakış**, C. VII, S. 13, 15, Mayıs 2013, ss. 15-44.

ÖRS, H. Birsen, "Faşizm, Modernitenin Karanlık Yüzü", **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, ss. 477-509.

ÖZ, Enes, "Batı Basındaki Manşetlerin Dilinden 27 Mayıs Darbesi'nin İlk Uluslararası Yansımaları", XIX. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, C. VII, **Türk Tarih Kurumu**, Ankara, 2024, ss. 1023-1052.

ÖZCAN, Azmi, "Osmanlı Mülkünü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921), **İslami Araştırmalar Dergisi**, C. XII, S. 3-4, 1999, ss. 297-301.

ÖZGİRAY, Ahmet, "Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1921-1930), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. I, Haziran 1990, ss. 125-134.

PABUÇCULAR, Hazal, "İki Savaş Arası Dönem Türk Dış ve Güvenlik Politikasında Oniki Ada, 1923-1939", **History Studies**, C. IX, S. 5, Aralık 2017, s. 143-154.

Pertinaks, "Enternasyonel hâdiselerde elebaşılığı İtalya yapıyor", **Ulus**, 13 Sonkanun 1939, s. 5.

PINTOR, Luigi, "Turchia e Italia", **L'Unità**, 29 Mayıs 1960, s. 1.

RUSSO, Alfio, “İnterrogativi Balcanici”, **La Stampa**, 20 Ekim 1939, s. 1.

SADAK, Necmeddin, “İtalya’nın Son Teşebbüsleri”, **Akşam**, 2 Eylül 1939, s. 1.

SADAK, Necmeddin, “Balkan Birliği toplantısı münasebetiyle”, **Akşam**, 23 Kanunisani 1940, s. 1, 10.

SADAK, Necmeddin, “Cermen Sulhu ve Fransa Efkârı”, **Akşam**, 18 Mart 1940, s. 1, 10.

SADAK, Necmeddin, “İtalya’nın Harbe Girişi”, **Akşam**, 13 Haziran 1940, s. 1, 4.

SADAK, Necmeddin, “İttifak Siyasetimizde ve Harp Harici Vaziyetimizde Değişiklik Yoktur”, **Akşam**, 17 Haziran 1940, s. 1.

SADAK, Necmeddin, “İtalya ve Yunanistan arasındaki gerginliğin sebepleri”, **Akşam**, 27 Ağustos 1940, s. 1.

SADAK, Necmeddin, “İngiltere İçin En Çetin İmtihan Devri Başladı”, **Akşam**, 19 Eylül 1940, s. 1, 5.

SADAK, Necmeddin, “Bir telgraf ve iki tekzip münasebetiyle”, **Akşam**, 18 Teşrinievvel 1940, s. 1.

SADAK, Necmeddin, “Bütün bu teşebbüsler mihverin pek parlak vaziyette olmadığını gösteriyor”, **Akşam**, 27 Teşrinievvel 1940, s. 1.

SADAK, Necmeddin, “Yeni bir cinayet karşısında”, **Akşam**, 29 Teşrinievvel 1940, s. 1.

SADAK, Necmeddin, “Almanya’yı Şimdi Düşündüren Nokta İtalya’nın Tutunup Tutanamayacağıdır.”, **Akşam**, 13 Temmuz 1943, s. 1.

SADAK, Necmeddin, “Sicilya Harekâtının Sonu, Harbin Tarihinde En Ehemmiyetli Safhadır”, **Akşam**, 19 Ağustos 1943, s. 1.

SADAK, Necmeddin, “Roma’nın Alınması Manevi Değeri Büyük Bir Zafer ve Yeni Bir Safha Başlangıcıdır.”, **Akşam**, 6 Haziran 1944, s. 1.

SADAK, Necmeddin, “Atlantik Paktı dolayısıyla İtalya’nın durumu”, **Akşam**, 24 Mayıs 1951, s. 1-2.

SADRİ, Necdet, “Nyon Konferansı Sadece Teknik Bir Konferanstır”, **Akşam**, 11 Eylül 1937, s. 1, 4.

SAFA, Peyami, “Konuşmalar ve boğuşmalardan sonra”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1937, s. 3.

SAFA, Peyami, “Arnavutluk misali”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1939, s. 3.

SAFA, Peyami, "Türk vakarı", **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1939, s. 3.

SAFA, Peyami, "İtalya ne yapacak?", **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1939, s. 3.

SAFA, Peyami, "Sinyor Gayda aldanıyor", **Cumhuriyet**, 27 Birinciteşrin 1939, s. 3.

SAFA, Peyami, "Muahedenin metni üzerinde", **Cumhuriyet**, 21 Birinciteşrin 1939, s. 3.

SAFA, Peyami, "İtalya", **Cumhuriyet**, 18 Birincikanun 1939, s. 3.

SAFA, Peyami, "Balkanlar", **Cumhuriyet**, 26 İkincikanun 1940, s. 3.

SAFA, Peyami, "İtalya ve harb", **Cumhuriyet**, 31 İkincikanun 1940, s. 3.

SAFA, Peyami, "En mes'ud hadise", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1940, s. 3.

SAFA, Peyami, "Atlantik Paktı ve Biz", **Ulus**, 26 Mart 1949, s. 1.

SALUPPO, Alessandro, "Paramilitary Violence and Fascism: Imaginaries and Practices od Squadrismo, 1919-1925", **Contemporary European History**, Vol. XXIX, No. 3, Ağustos 2020, ss. 289-308.

SARINAY, Yusuf, "Atatürk'ün Hatay Politikası 1", **AAMD**, C. XII, S. 34, Mart 1996, ss. 3-65.

SAYLAN, Gürkan Fırat, "İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920), **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C. XI, S. 41, 2014, ss. 17-40.

SELÇUK, Fatih, "Türk Diplomatik Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye-Hür Fransa İlişkileri", **Journal of Anglo-Turkish Relations**, C. VI, S. 1, Ocak 2025, ss. 50-106.

SERTEL, Zekeriya, "Frankist Zaferinden Sonra Çıkan Heyulâ", **Tan**, 10 Şubat 1939, s. 1, 10.

SERTEL, Zekeriya, "Tek Başına Kalan Almanya", **Tan**, 3 Eylül 1939, s. 5.

SERTEL, M. Zekeriya, "Avrupa Kalesinin İstilasına Doğru Atılan İlk Adım", **Tan**, 11 Temmuz 1943, s. 1-2.

Siirt Mebusu Mahmut, "İtalya'ya giderken", **Milliyet**, 22 Mayıs 1932, s. 1.

ŞİMŞİR, Bilal N.,"Atatürk Dönemi Sonrasında İsmet İnönü", Ölümünün 36'ncı Yıl Dönümünde İsmet İnönü Paneli, **Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları**, Ankara 2010, ss. 25-50.

ŞİMŞİR, Bilal N.,"Cumhuriyet'in İlk Çeyrek Yüzyılında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri", **AAMD**, C. XXII, S. 64, Kasım 2006, ss. 15-90.

SOYSAL, İsmail, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", **Belleten**, C. XLVI, S. 182, Nisan 1982, ss. 367-414.

SOYSAL, İsmail, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939), **Belleten**, C. XLIX, S. 193, Nisan 1985, ss. 79-110.

T.E., "Türkiye-İtalya", **Vatan**, 24 Aralık 1952, s. 3.

TAKIM, Abdullah, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. LXVII, S. 2, Şubat 2012, ss. 157-187.

TELLAL, Eren, "SSCB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss. 499-522.

TEZEL, M., "Yüksek komisyonların doğurduğu zararlar", **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1937, s. 5.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Stresa Toplantısı", **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1935, s. 4.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Son poletika Hareketleri", **Cumhuriye**t, 5 Haziran 1935, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Komünistlik ve faşistlik mücadelesi", **Cumhuriyet**, 25 İkincikanun 1937, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Harb hazırlığı", **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1937, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "İtalya'nın politikası", **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1938, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "İtalya'nın Politikası", **Cumhuriyet**, 17 Birincikanun 1939, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Akdeniz'in kapıları", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1939, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Mussolini'nin nutku ve Türkiye", **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1939, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Alman-İtalyan ittifakı", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1939, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Balkanlarda sükûn", **Cumhuriyet**, 10 Birincikanun 1939, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Suya düşen bir teşebbüs ve bitaraflar", **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1939, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Ankara muahedesi", **Cumhuriyet**, 21 Birinciteşrin 1939, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "İtalya'nın politikası", **Cumhuriyet**, 4 İkinciteşrin 1939, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Balkanlar ve büyük devletler", **Cumhuriyet**, 19 Birincikanun 1939, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "İtalya'nın politikası", **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1940, s. 2.

TOGAY, Muharrem Feyzi, "Harb ve Fransız kabinesi", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1940, s. 2.

TOPALAK, Mücahit, "Atlantik Paktı içinde İtalya", **Zafer**, 19 Eylül 1950, s. 3.

TOPALAK, Mücahit, "Entegrasyon", **Akis**, 12 Haziran 1954, s. 11.

TORRE, Andrea, "Politica Italiana e Nuova Turchia", **La Stampa**, 6 Aralık 1928, s. 1.

TURAN, Şerafettin, "Rodos ve 12 Adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", **Belleten**, C. XXXIX, S: 139, TTK Yayınları, Ankara, 1965, ss. 77-119.

US, Asım, "Cihan Harbi Patladı", **Vakit**, 2 Eylül 1939, s. 1, 7.

US, Asım, "İtalya Hatay İşine Müdahale mi Edecekmiş", **Vakit**, 3 Temmuz 1939, s. 1, 3.

US, Asım, "İtalya imparatorluk rüyasından uyandı", **Vakit**, 22 Mayıs 1943, s. 1.

US, Asım, "İtalya'da Olan Şey Bir Hükümet Değişikliği Değil, Bir İnkılaptır", Vakit, 27 Temmuz 1943, s. 1, 4.

UZGEL, İlhan, "İtalya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, 24. Baskı, (Ed. Baskın Oran) C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss. 292-296.

VEGAS, Ferdinando, "Italia e Balcani", **La Stampa**, 13 Kasım 1953, s. 1.

VEGAS, Ferdinando, "Difesa della Democrazia?", **La Stampa**, 28 Mayıs 1960, s. 1.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, "Komünizme Karşı Mücadele", **Yeni Sabah**, 18 Kânunusani 1939, s. 1, 3.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, "İtalya'nın Tekzibi", **Yeni Sabah**, 30 Mart 1940, s. 1, 5.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, "İtalyan Komedyası", **Yeni Sabah**, 11 Haziran 1940, s. 1, 3.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, "Mütareke Şartları İlan Edildi", **Yeni Sabah**, 25 Haziran 1940, s. 1.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, "Yunanistan'a Taarruz", **Yeni Sabah**, 29 Birinciteşrin 1940, s. 1, 3.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, "Balkanlarda Harp", **Yeni Sabah**, 7 Nisan 1941, s. 1.

YALÇIN, Osman, **ŞAHİN**, Mustafa, "İkinci Dünya Savaşı'nda Refah Şilebi Hadisesi ve Sonrası Gelişmeler", **AAMD**, C. XXXIV, S. 98, Kasım 2018, ss. 181-226.

YALMAN, Ahmet Emin, "Öfkeli Politikacılar ve Dış Münasebetler", **Vatan**, 11 Kasım 1957, s. 1, 5.

YANIK, Lerna K., "Atlantik Paktı'ndan NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C. IX, S. 34, 2012, ss. 29-50.

YAVAŞ, Gökçen, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İtalya'nın Dış Politikası (1948 1992): Atlantikçilik ve Avrupalılık", **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C. VIII, S. 2, 2017, ss. 111-130.

YAZMAN, Aslan T., "Türkiye-İtalya Münasebetleri", **Zafer**, 15 Eylül 1959, s. 2.

YAZMAN, M. Şevki, "İtalyanların kayıpları", **Akşam**, 7 Teşrinisani 1940, s. 5.

Yunus Nadi, "Başlı başına bir tarih", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1932, s. 1.

Yunus Nadi, "Kristof Kolomb'un yumurtası", **Cumhuriyet**, 23 Kanunisani 1930, s. 1-2.

Yunus Nadi, "Yeni bir harp ihtimali etrafında", **Cumhuriyet**, 14 Kânunusani 1932, s. 1.

Yunus Nadi, "Avrupa İttihadı ve Türkiye", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1930, s. 1.

Yunus Nadi, "Mare Nostra", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1932, s. 1.

Yunus Nadi, "İtalya İntibaları-Mussolini'ye göre dünya ahvali", **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1932, s. 1-2.

Yunus Nadi, “Zecri Tedbirlerin Tatbikine Türkiye’nin Katılması”, **Cumhuriyet**, 14 İkinciteşrin 1935, s. 1, 3.

Yunus Nadi, “Belgrad Mülakatından Sonraki Vaziyet”, **Cumhuriyet**, 30 Mart 1937, s. 1.

Yunus Nadi, “Hayat sahası”, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1939, s. 1, 3.

Yunus Nadi, “Hayat sahası hakkında bir izah”, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1939, s. 1, 3.

Yunus Nadi, “Alman-Rus Anlaşması”, **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1939, s. 1, 5.

Yunus Nadi, “İtalya’nın harbe girmesi takdirinde”, **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1939, s. 1, 5.

Yunus Nadi, “İtalya’nın bitaraflığı”, **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1939, s. 1, 6.

Yunus Nadi, “İtalya ve Balkanlar”, **Cumhuriyet**, 6 İkinciteşrin 1939, s. 1, 5.

Yunus Nadi, “Ankara Paktının Dünyadaki Tesirleri”, **Cumhuriyet**, 23 Birinciteşrin 1939, s. 1, 3.

Yunus Nadi, “Milletlerle iktisâdi işbirliği zaruretini takdir ettik”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1941, s. 1, 5.

Yunus Nadi, “Boğazlar etrafındaki rivayetler bir efsanedir”, **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1941, s. 3.

Yunus Nadi, “Türkiye ne yapacak?”, **Cumhuriyet**, 12 İkinciteşrin 1941, s. 1, 3.

Yunus Nadi, “Dünya ölçüsünde strateji”, **Cumhuriyet**, 22 Birincikanun 1941, s. 1, 3.

YÜCEBAŞ, Ferit, “Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı Arifesi ve Savaş Esnasında Olası Saldırılara Karşı Halkı Bilgilendirme Çalışmaları”, **ANASAY**, S. 26, Kasım 2023, ss. 84-96.

Winston Churchill, “Avrupa ve Berlin Roma Mihveri”, **Cumhuriyet**, 7 Eylül
Winston Churchill, “Türkiye ve sulh bloku”, **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1939, s. 3.

ZINGARELLI, Italo, “La Turchia Potenza Europea”, **La Stampa**, 20 Eylül 1927, s. 1.

5. TEZLER

AKBAŞ, Rahmi, Osmanlı’nın Son Döneminden Cumhuriyet’e Türk Donanması ve Refah Faciası, **Yüksek Lisans Tezi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2011.

BOZKURT, Abdurrahman, İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

BULUT, Pınar, 1923-1933 Yılları Arasında Türk-İtalyan İlişkileri, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

DOĞAR, Mehmet, Turkey's Relaitons with Italy (1932-39): Realities and Perceptions, **Master's Thesis**, Middle East Tecnical University, Ankara, 2020.

ERASLAN, Metehan, Türk Basınına Göre İkinci Dünya Savaşı'nda İtalya'nın İşgali, **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2022.

GÖZTAŞ, Emine, Türk Basınında Mussolini İtalya'sı (1922-1945), **Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2024.

GÜVEN, Cemal, Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri, **Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2005.

KARAKAŞ, Nuri, Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952), **Doktora Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008.

KAŞIYUĞUN, Ali, "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin İttifak Arayışları ve I. Dünya Savaşına Girişi (1911-1914)", **Doktora Tezi**, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2014.

KILIÇ, Sezen, Türk Basını'nda Hitler Almanyası (1933-1945), **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2009.

KÖSE, Hulusi, II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye Amerika İlişkileri (1945-1950), **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2010.

MENGEŞ, Yeter, İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan ilişkileri, **Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2016.

METİN, Gökhan, Bir Cumhuriyet Diplomatı: Numan Memencioğlu, **Doktora Tezi**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2022.

OLKUN, Mithat, Diplomat ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, **Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

UYSAL, Deniz Taylan, Avrupa Bütünleşmesi Perspektifinde Orta ve Doğu Avrupa'da Diasporalar Sorunu, **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

6. ÇEVRİMİÇİ KAYNAKLAR

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/23916

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturku-ziyaret-eden-yabanci-devlet-adamlari/

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1941-turk-bulgar-saldirmazlik-ve-dostluk-deklarasyonu-17-subat-1941/?pdf=57

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/musul-meselesi/

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/heyet-i-temsiliye/#:~:text=Heyet%2Di%20Temsiliye%2C%20Erzurum%20Kongresi,damgas%C4%B1n%C4%B1%20vuran%20bir%20%C3%A7e%C5%9Fit%20h%C3%BCk%C3%BBmettir.

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturku-ziyaret-eden-yabanci-devlet-adamlari/

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-alman-saldirmazlik-pakti-18-haziran-1941/?pdf=6896

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mustafa-kemal-ataturk-doneminde-turkiye-ingiltere-iliskileri-1919-1938/

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/potsdam-konferansi/

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-ingiliz-bildirisi-12-mayis-1939/

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/secimler-1939-1950/?pdf=6818

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/992/Zafer-Gazetesi

https://en.wikipedia.org/wiki/Sword_of_Islam_(Mussolini)

https://en.wikipedia.org/wiki/House_of_Savoy

https://islamansiklopedisi.org.tr/avlonya

https://islamansiklopedisi.org.tr/heyet-i-temsiliyye

http://roma.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory

https://roma-rakamlari-cevirici.hesabet.com/

https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/ayri-yazilan-birlesik-kelimeler/

https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2024/06/186-SoyalpTamcelik.pdf

https://www.msb.gov.tr/Bakanlar

https://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-konusma-demec-makale-mesaj-ve-soylesileri-1919-1933/

EKLER

La morte di Kemal Ataturk creatore della nuova Turchia

Come riuscì dopo la sconfitta nella guerra mondiale a salvare il suo paese dal disastro e a spingerlo verso forme moderne di civiltà

Istambul, 10 novembre.

Il Ghazi Mustafà Kemal Ataturk è deceduto stamane alle 9.5'. Qualche istante prima di spirare egli ha aperto gli occhi uscendo dal letargo in cui si trovava da due giorni, ed ha fissato le persone che si trovavano attorno al suo letto. Poi le palpebre si sono chiuse, ed Ataturk è spirato senza pronunciar parola.

Già da ieri mattina la gravità del suo stato non lasciava più speranze. L'ultimo bollettino diramato alle 4 del mattino informava che le condizioni dell'infermo erano all'estremo. Cinque ore dopo avveniva la morte.

Le condoglianze delle Potenze

In tutta la Turchia l'impressione e il cordoglio pel decesso del grande capo e rinnovatore della nazione sono profondi.

Tutti i locali pubblici, cinematografi e teatri sono chiusi. Il lutto nazionale è stato proclamato ed ovunque eseguito. Dinanzi al palazzo Dolma Bagtsche, dove la salma di Ataturk si dice sarà esposta al pubblico, una folla immensa è tuttora riunita. Delegazioni di contadini sono già giunte dalla provincia dell'Anatolia per assistere ai funerali, la cui data non è però ancora fissata.

Il corpo diplomatico al completo si è presentato nel pomeriggio al Ministro degli Esteri per esprimergli le condoglianze a nome dei rispettivi Governi. Il ministro

sciad, salito al trono col nome di Maometto V.

Mustafà Kemal, tuttavia, si era trovato subito in disaccordo con gli altri Giovani turchi, e specialmente con Enver, Talaat e Gemal: la sua permanenza a Salonicco fu perciò brevissima. Salvo alcuni episodii militari di secondaria importanza, fino allo scoppio della prima guerra balcanica Mustafà Kemal visse quasi nell'ombra. Av-

Kemal Ataturk

riportava il 6 gennaio del 1921 la prima vittoria, quindi, attirando i greci, si ritirava nell'interno del paese, per iniziare il 23 di luglio la battaglia del Sakaria, terminata con la sconfitta dei greci. Fra i 30 di agosto e il 9 di settembre, l'Anatolia occidentale era già completamente liberata.

Il 20 di ottobre la Francia, convintasi dell'impossibilità di fiaccare la resistenza kemalista, si decideva a sottoscrivere ad Angora un trattato di pace. I greci, però, non si resero conto della realtà altrettanto presto e nell'agosto del 22 affrontarono a Eski Scekir il nuovo attacco turco, terminato con la loro sconfitta definitiva. Il frutto di questa vittoria fu la pace di Losanna, firmata il 24 luglio del 1923. Il 13 ottobre dello stesso anno, Angora veniva proclamata sede del Governo; il 29, adottato il regime repubblicano, Kemal Pascià era eletto all'unanimità Presidente della Repubblica. In questa carica egli è stato riconfermato il 1° novembre del 1927 ed il 4 maggio 1931. Il paese, per avere egli liberato la Turchia, gli aveva intanto conferito il titolo di Gazi, che appunto significa «vittorioso».

L'opera di riforma compiuta da Kemal in Turchia può essere riassunta solo per sommi capi. Il punto di partenza fu l'abolizione del Califfato, decisa il 3 marzo 1924, col successivo esilio dei membri della Famiglia imperiale, definiti «usurpatori della sovranità popolare». Il Gazi ha tenacemente vo-

La morte di Kemal Ataturk creatore della nuova Turchia

EK-1: Atatürk'ün Ölümünü Duyuran La Stampa ve Il Giornale d'italia Gazeteleri.

Roma Imparatorluğuna Türkiyede mi Dahildir?

ANKİST
aferinden
nra Çıkan
EYULÂ

eral Frankoyu İspan-
o muzaffer yapan İ-
anın hangi emeller
inde koştuğunu bilmek
Türkün hakkı ve vazi-
dir. Bizi müteessir e-
şey, bu açık ve acı
kat karşısında içimiz-
talyanın İspanyadaki
rini alkışlıyanlar bu-
nasıdır.

n: M. Zekeriya SERTEL

EK-2: "Roma İmparatorluğuna Türkiye de mi dâhildir?" Manşetli Haber.

(**Tan**, 10 Şubat 1939.)

M. Turhan Tan'ın
Mussolini tarafından gönderilen
en son eserleri
Hürrem Sultan 150 Kr.
Veysiz Düğün 150 »
Kadın Avcısı 100 »
Tarihi Muahedeler 75 »
Tarihte Türkler için söylenen
büyük sözler 25 »
— Cumhuriyet Mağazası —

Cumhuriyet

Onyedinci yıl sayı : 5777

İSTANBUL — CAĞALOĞLU

Salı 11 Haziran 1940

KIRK YIL
Büyük Edib Halid Ziya
Uşaklıgilin beş cildlik
nefis bir eseridir.
Her kitabcıda bulunur.

Italya Dün Harbe Girdi

Karar saat 4,5 ta Fransız ve Ingiliz sefirlerine, saat 6 da italyanlara bildirildi ve gece yarısı muhasamat başladı

Alman tazyikı dün çok arttı

400 Km. lik bir cephe üzerinde 4 milyon asker göğüs göğse çarpışıyor

"Duçe, Fransanın yaralı zamanını seçmiştir!,,
Fransız Başvekili «Akdenizde çok kuvvetlidir, Fransa ölemez!» dedi

Mussolini'nin nutku
«İtalyan milletinin mevcudiyetini tehdid eden garb demokrasilerine karşı harbe giriyoruz»

Almanyada sevinc
Kanada da İtalyaya ilânıharb etti
Ingilteredeki İtalyanların tevkifine baslandı

TORINO
Anno 74 - Num. 139

STAMPA SERA

LUNEDI' MARTEDI'
10-11 Giugno 1940
Anno XVIII

IN ITALIA E COLONIE

I DADI SONO GETTATI

IL DUCE ANNUNCIA LA DICHIARAZIONE DI GUERRA alla Gran Bretagna e alla Francia

"La parola d'ordine è una sola, categorica e impegnativa per tutti. Essa già trasvola e accende i cuori, dalle Alpi all'Oceano Indiano: VINCERE,,

E vinceremo!

EK-3: Mussolini'nin İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmesiyle İtalya'nın İkinci Dünya Savaşına Girişini Duyuran Cumhuriyet ve Stampa Sera Gazetesi.

(**Cumhuriyet**, 11 Haziran 1940; **Stampa Sera**, 10 Haziran 1940.)

EK-4: Mussolini on Horseback with the Sword of Islam.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Sword_of_Islam_(Mussolini)

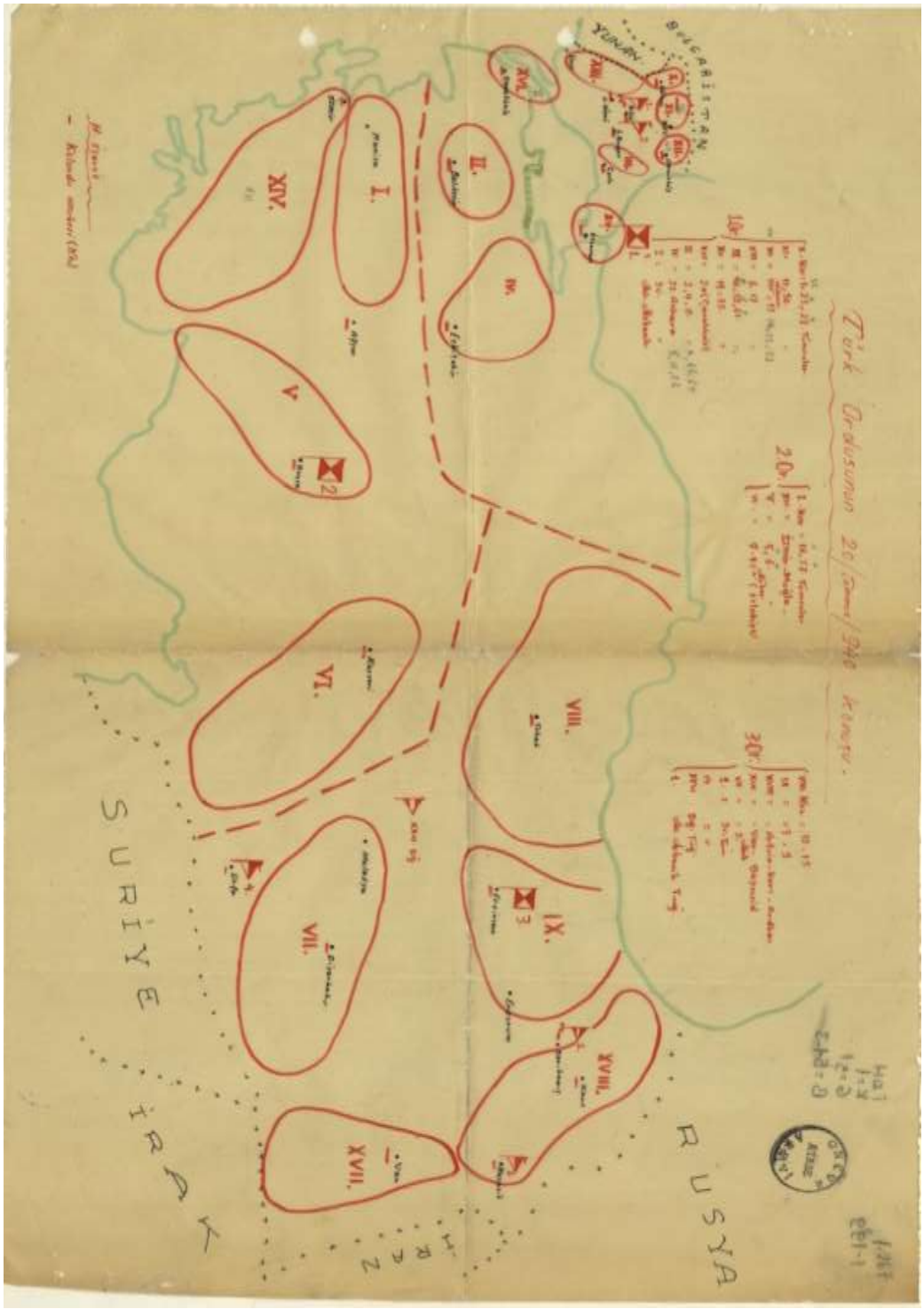

EK-5: İngilizlerin Libya'da esir ettikleri İtalyanların üzerinde buldukları Türk ordusunun konuşunu gösteren Kroki.

(**ATASE**, İDH, K.N: 1, G.N: 51.)

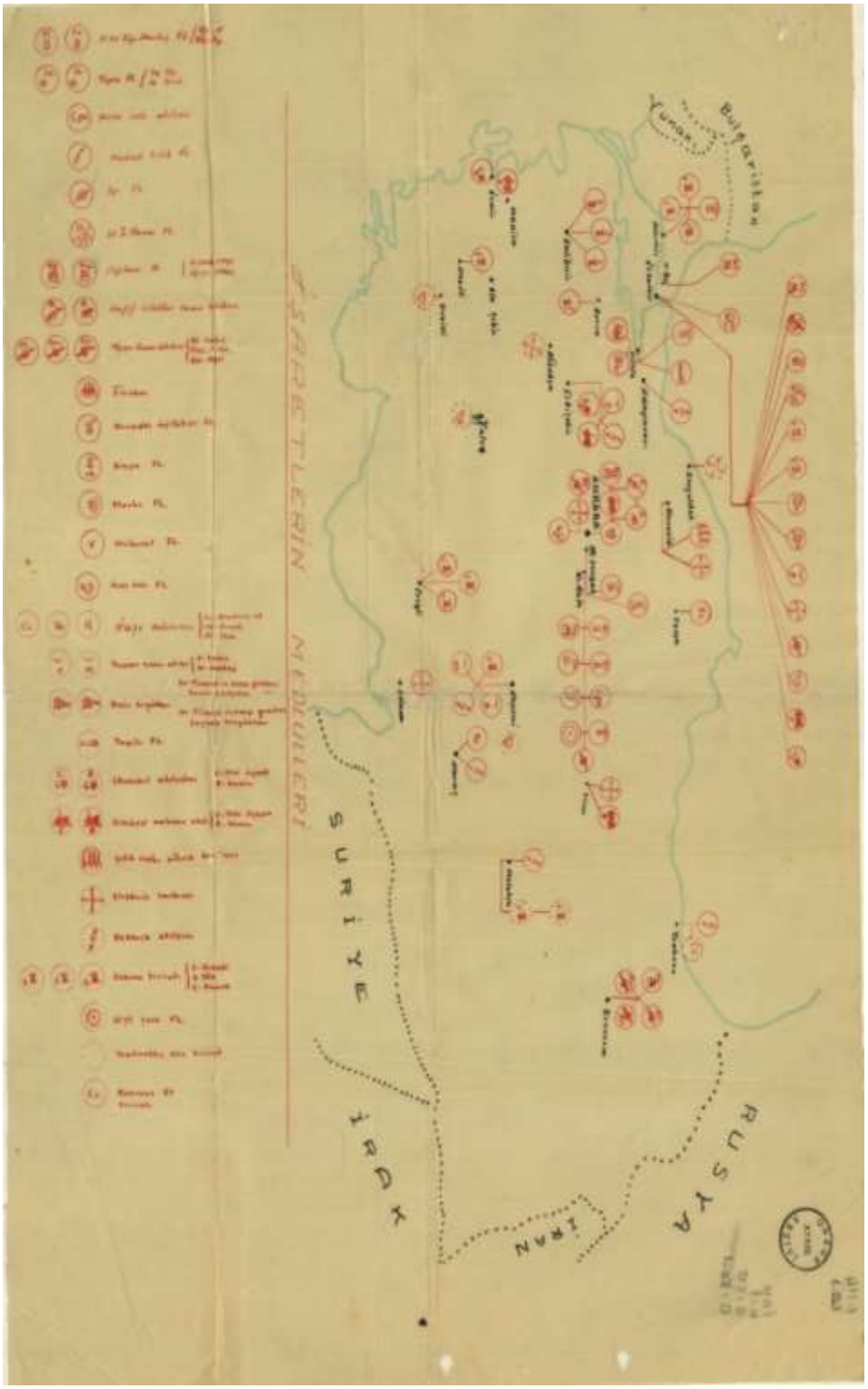

EK-6: İngilizlerin Libya'da esir ettikleri İtalyanların üzerinde buldukları Türkiye'nin endüstri tesislerini gösterir kroki.

(**ATASE**, İDH, K.N: 1, G.N: 50.)

S U R E T

Ankara : 30/II/1940

Aşağıdaki talimatın memuriyetleri çevresi içinde çıkan gündelik siyasî gazetelere ve bilhassa Akbaba, Karikatür, Şaka, Karagöz, Karoğlu, Hemşeri, Nasrettin Hoca gibi mizah ve halk gazetelerine tebliğini rica ederim:

Matbuat Umum Müdürlüğünden tebliğ olunmuştur:

1-Son zamanlarda gazetelerimizde gerek yazı, gerek karikatürlerle İtalyanın, İtalyan milletinin , ordusunun ve devlet adamlarının aleyhinde ağır ve hakareti amiz neşriyat yapıldığı görülmektedir.

Şu cihetidaima göz önünde bulundurmak lâzımdır ki, İtalya ile harp halinde bulunan biz değiliz, bu memleketle normal münasebetler idame etmek teyiz. Tab'alarımız mütekabilen iki memleket hudutları dahilinde mevcut ve mer'i ahitlere tevfikan yaşamakta ve seyahat etmektedirler. Bundan evvelki bir talimatta, Yunanlılara karşı sempati izhar etmekle beraber, İtalyanlar aleyhinde ağır ve hakareti amiz neşriyatta bulunulmaması da bildirilmişti.

Gerek yazı ve karikatür bakımından bu talimata riayet edilmesi lüzumunu bir defa daha ve ehemmiyetle tebarüz ettiriyorum.

2-İtalya hakkındaki mülâhazat, Almanya için de aynen varittir.

3-Bazı gazetelerimiz, devlet reisleri ve bilhassa Fransız devlet reisi Mareşal Peten aleyhinde şiddetli neşriyatta bulunmaktadırlar. Şikâyet vukuunda bu kabil neşriyatta bulunan gazeteler hakkında kanunî takibatta bulunulacaktır.

4-Romanyaya dair evvelki talimata, gazetelerimizin riayet etmemekte olduklarına bir kere daha nazarı dikkatı celbederim.

5-Yukarda sayılan memleketler matbuatı bizim aleyhimizde neşriyatta bulundukları takdirde ve ancak bu ahvelde aleyhimizdeki yazıyı neşreden gazetenin adını, tarihini ve numarasının, varsa muharririnin imzasını ve yazının serlavhasını zikretmek suretile mukabelede bulunulabilir.

./.

EK-7: Matbuat Umum Müdürlüğü'nün mizah ve halk gazetelerine gönderdiği 30.11.1940 tarihli suret.

(https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/23916)

Türk - İtalyan paktı dün imzalandı

Andlaşmayı, Türkiye namına Sadak, İtalya namına da Sforza imzaladı

İki memleket arasında yakında bir kültür andlaşması da imzalanacak

Dışişleri Bakanı Nemettin Sadak

İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza

EK-8: 1950 Türk-İtalyan Dostluk, Sulh ve Adli Uzlaşma Antlaşmasının haberi.

(Vatan, 25 Mart 1950.)

IL MINISTRO DEGLI ESTERI, SFORZA,
ALLE RAPPRESENTANZE NEI PAESI DELL'ALLEANZA ATLANTICA

TELESPR. 2/1046/C. SEGR. POL. *Roma, 17 giugno 1951.*

Questo Ministero è venuto nella determinazione di chiarire ai vari Governi membri del N.A.T.O. il proprio punto di vista in merito alla ammissione della Grecia e della Turchia al Patto atlantico, e di spiegare i motivi per i quali il Governo italiano è da tempo in massima favorevole a tale ammissione.

L'E.V. (S.V.) vorrà quindi consegnare l'unito memorandum, con allegata copia in lingua inglese ove ciò sia ritenuto utile e opportuno, a codesto Governo.

Il sostituto italiano nel Consiglio atlantico vorrà analogamente darne copia all'ambasciatore Spofford e ai suoi colleghi.

ALLEGATO

MEMORANDUM

Il Governo italiano ritiene necessario chiarire agli altri Governi partecipanti al Patto atlantico il proprio punto di vista in merito alla ammissione della Turchia e della Grecia al N.A.T.O. e spiegare i motivi che gli hanno fatto considerare con favore tale ammissione fin dal principio.

Gli scopi e l'organizzazione del Patto atlantico essendo esclusivamente difensivi ed il Patto proponendosi di garantire i paesi associati contro il pericolo di una aggressione esterna, è evidente che è solo per questa deprecabile eventualità che il Patto ha creato un sistema difensivo basato sul controllo di determinati punti di importanza strategica, sul potenziamento sino ad un ragionevole livello delle forze armate dei paesi associati e sullo sviluppo della produzione corrispondente a tale potenziamento. È sperabile che tali misure, quanto più andranno perfezionandosi, tanto più si riveleranno idonee non soltanto ad assicurare la difesa del mondo libero, me anche a scoraggiare qualunque velleità criminosa da parte di un qualsiasi aggressore. Per assicurare appunto tale risultato, il Governo italiano ritiene che, nell'esaminare le questioni connesse col Patto, importanza preminente deve essere riconosciuta a tutto ciò che può contribuire ad assicurare le maggiori possibilità di efficace difesa nella deprecata eventualità di una aggressione. Da questo punto di vista non vi è dubbio che il bastione rappresentato dall'Asia Minore (Turchia) ha per il settore sud-mediterraneo dell'intero complesso del N.A.T.O., lo stesso valore che il bastione scandinavo ha nel settore nord. La perdita di quel bastione arretrerebbe la difesa atlantica al Mediterraneo centrale, come la perdita del bastione scandinavo arretrerebbe la difesa atlantica alla Manica rendendo, nell'un caso come nell'altro, assai più difficile la difesa del continente europeo e indebolendo tutto il sistema per la perdita di punti di appoggio di estrema importanza strategica.

Di fronte a queste fondamentali considerazioni sembrò al Governo italiano che le questioni di sapere se la Grecia e la Turchia rientrino o meno in stretto senso geografico nell'area atlantica (che ha dato il nome al Patto), o se quei paesi possano o meno avere le caratteristiche

EK-9: İtalya'nın, Dışişleri Bakanı Sforza Aracılığıyla Türkiye ve Yunanistan'ın Kabulüne Dair NATO Üyelerine Görüşlerini Açıkladığı Muhtıra.

(**DDI**, Undicesima Serie, Vol. V, No: 477, 17 Haziran 1951, s. 643-645.)

storiche e politiche per entrare a far parte della comunità atlantica, perdano gran parte delle loro importanza. Del resto, a nostro parere, l'estensione del Patto alla Turchia ed alla Grecia è aderente al carattere regionale dell'accordo. È poi appena il caso di ricordare che la Grecia ha resistito negli scorsi anni ad una continuata pressione militare alle sue frontiere che ha tenuto per parecchio tempo in armi il mondo libero; e che la Turchia, fatta oggetto ad una ripetuta pressione diplomatica per una nuova sistemazione degli Stretti, non ha ceduto e si è vista costretta dopo di allora a notevoli sacrifici per rafforzare la sua difesa nell'interesse proprio, ma anche di tutto l'Occidente. Né sembra sia da darsi peso eccessivo all'argomentazione che l'inclusione delle Turchia nel sistema difensivo del Patto atlantico possa venire erroneamente interpretata come un atteggiamento offensivo. Noi tutti sappiamo bene che questo non è il caso, e che d'altra parte il mostrarsi timorosi può avere per effetto di incoraggiare sempre più un avversario senza scrupoli, mentre un fermo atteggiamento può avere il benefico effetto di consolidare il mantenimento della pace.

Certo il Governo italiano è per parte sua disposto ad accettare ed appoggiare altre soluzioni, se possibilmente assicurino in altro modo le partecipazione della Turchia e della Grecia alla organizzazione difensiva del mondo libero. Come è noto la possibilità che a questi paesi venga data una garanzia da parte di alcune potenze, ha incontrato serie difficoltà di ordine giuridico costituzionale presso alcuni dei principali Governi interessati: tali garanzie, in quanto già esistono, sono del resto limitate alla Turchia e non contemplano la Grecia. Una proposta che è stata avanzata è anche quella relativa alla costituzione di un Patto, aperto non soltanto alla Turchia e alla Grecia, ma anche ad altri paesi del Medio Oriente. Il Governo italiano non è contrario in massima a tale proposta. Essa avrebbe senza dubbio il vantaggio di facilitare — per lo meno in seguito — la partecipazione alla difesa del Mediterraneo orientale dei paesi arabi che occupano una importante posizione geografica e strategica in quel settore. Se è vero che tali paesi non costituiscono oggi un importante apporto dal punto di vista delle loro forze armate, è tuttavia da tener presente che nel caso deprecabile di un conflitto che partisse o si estendesse a quel settore, i loro territori diventerebbero inevitabilmente teatro di operazioni belliche. Converrebbe quindi alle potenze occidentali averli sin da ora amici ed alleati. *Sotto questo aspetto il Governo italiano riconosce che la partecipazione della Turchia e della Grecia al Patto atlantico, piuttosto che ad un patto mediterraneo, ha il difetto di rendere più difficile almeno dal punto di vista politico, la organizzazione dei paesi arabi, in quanto non è pensabile né ora né in futuro ad una loro partecipazione al N.A.T.O.*. Tuttavia bisogna anche riconoscere che è perché gli studi per la creazione di un patto mediterraneo si sono prolungati per molto tempo senza giungere a conclusioni concrete, che si è ritornati e prendere in esame l'ammissione pura e semplice della Turchia e della Grecia nel Patto atlantico.

Da qualche parte è stato chiesto se vi siano ora motivi urgenti per tale esame. Il Governo italiano ritiene che a questa domanda si possa rispondere in modo affermativo, perché nel Medio Oriente sono state prospettate in questi ultimi tempi talune tendenze neutralistiche (dette di «non identificazione», «equidistanza», ecc.) che se dovessero svilupparsi e consolidarsi sarebbero assai pericolose per l'Europa occidentale in quanto quei paesi non saranno mai in grado di difendere la loro neutralità. È cosa ormai conosciuta che allo sviluppo di tali tendenze ha contribuito anche la delusione creatasi in tali paesi verso il mondo occidentale, che dopo aver inviati molteplici commissioni di studio e formulato promesse varie di assistenza, non ha potuto sino ad ora intervenire in modo efficace per il miglioramento del tenore di vita di quelle popolazioni, né per superare la grave situazione di disagio creata dal conflitto arabo-israeliano tuttora latente.

I recenti avvenimenti in Iran sono anche una conseguenza di questa situazione. Se infatti la Persia è divenuta nuovamente un centro di sommovimento e un motivo di preoccupazione, ciò è dovuto in parte anche alle difficoltà incontrate dall'Occidente nel concretare l'aiuto promesso a quel paese, che pure era riuscito a fare retrocedere la pressione comunista che si era esercitata su alcune delle sue regioni più ricche e strategicamente importanti. Se tale pressione si rinnovasse, noi potremmo a un tratto veder l'aggressore affacciarsi al Mediterraneo attraverso una zona inquieta e mal difesa.

Non è senza profonde ragioni che il precipitare della situazione nell'Iran ha avuto gravi ripercussioni in Turchia, le quale ha visto nella Persia le conseguenze cui può condurre nel Medio Oriente il continuo procrastinarsi di «decisioni» da parte dell'Occidente.

I recenti avvenimenti persiani, oltre a scoramento, hanno introdotto — secondo riferiscono tutti i rappresentanti italiani nel Medio Oriente — elementi di dubbio e di incertezza negli ambienti responsabili di Ankara e di altre capitali, tanto da far porre in discussione se non convenga cercare rifugio nel campo della neutralità invece che continuare ad invocare garanzie che vengono sempre rinviate. Se dette tendenze neutralistiche oggi affiorano soltanto, è però difficile prevedere quale sviluppo esse potrebbero prendere qualora perdurasse l'attuale stato di incertezza e di malcontento che investe il Levante dal Canale di Suez al Golfo Persico.

Ecco perché nel pensiero del Governo italiano occorrerebbe agire per arrestare tale pericoloso stato d'animo e rafforzare le posizioni dell'Occidente e del mondo libero in tale importante settore. L'ammissione della Turchia e della Grecia al N.A.T.O., sembra il modo più efficace per completare nel Mediterraneo il sistema della difesa europea, iniziando così un processo di cristallizzazione della situazione del Levante, che mantenga il Medio Oriente nel campo occidentale. *Ma se non si prende la via dell'ammissione al N.A.T.O. occorre agire al più presto con altre soluzioni*. La vacillante incertezza attuale non presenta che pericoli per la causa della pace.

İtalya Başvekili Pella, Menderes ve Köprülüyle bir arada

İtalya Başvekili Çankaya Köşkünün balkonunda

EK-10: Giuseppe Pella'nın Ankara'yı Ziyareti

(**Milliyet**, 13-14 Kasım 1953.)

EK-11: Başbakan Adnan Menderes "Meçhul asker" anıtına bırakılan çelenk sonrası saygı duruşunda.

(**Milliyet**, 1 Şubat 1955.)

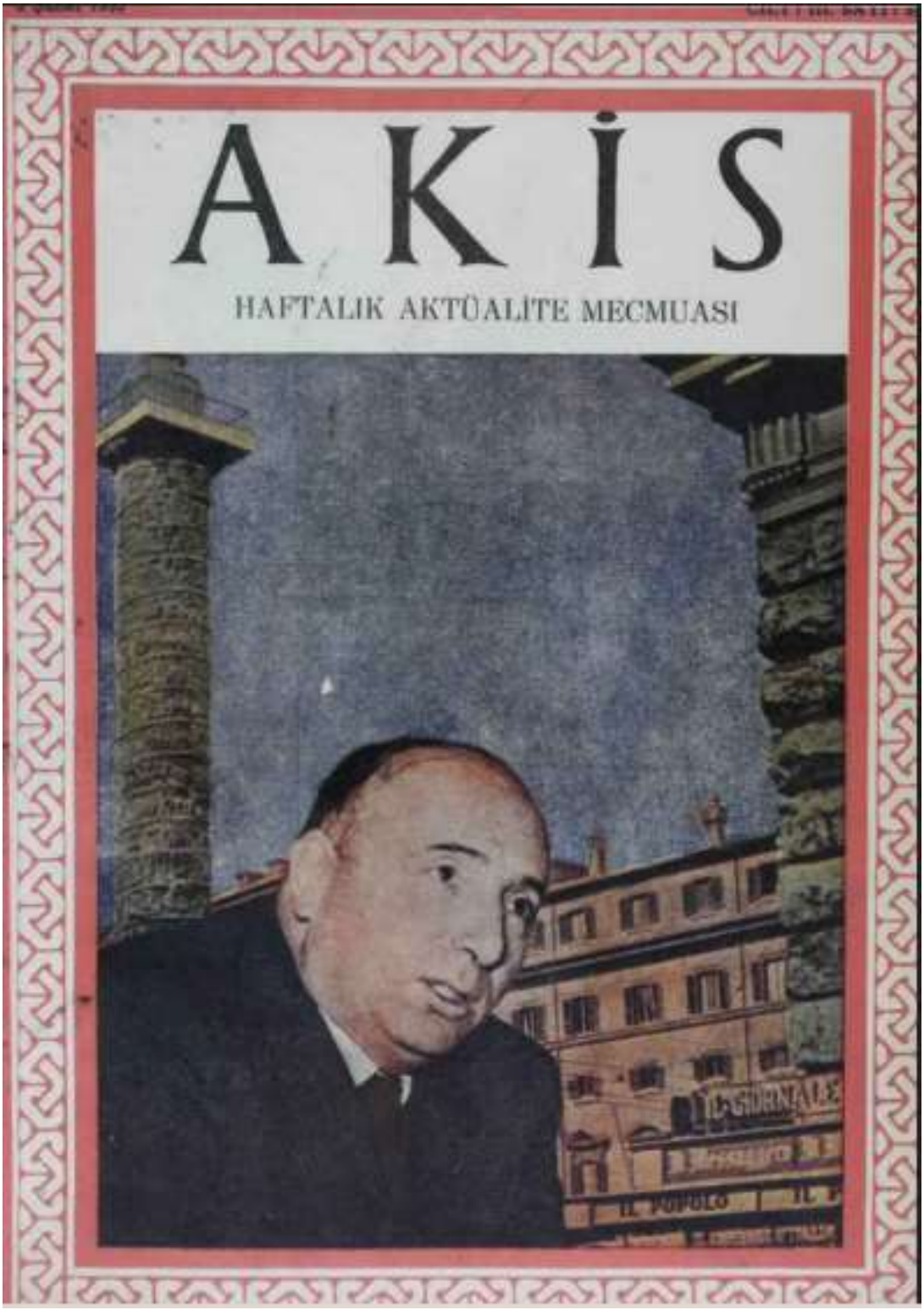

EK-12: "*Akdeniz'deki Dostumuz*" İtalya Başbakanı Mario Scelba

(**Akis**, 5 Şubat 1955, s. 1, 3.)

Bayar ve eşi, İtalya Reisicumhuru ile Bayan Gronchi'yi Esenboğa hava alanında karşılarlarken

İTALYAN REİSİCUMHURU GRONCHİ İLE REİSİCUMHUR BAYAR, DOSTLUK ŞEREFİNE KADEH KALDIRIRLARKEN

EK-13: İtalya Cumhurbaşkanı Gronchi'nin Ankara'yı Ziyareti

(**Milliyet**, 12-13 Kasım 1957.)

Türk - Italyan Görüşmeleri Tam Bir Mutabakatla Sona Erdi

MÜŞTEREK RESMİ TEBLİG

ZAFER'in KÜÇÜK İLANLARI HER GÜN

ZAFER

Demokrasinindir

Sene: 9 Perşembe 14 Kasım 1957 Sayı: 2953

Aziz misafirimiz Ekselâns Gronchi'ye Ankara Hukuk Fakültesi Doktorluk pâyesi tevcih edildi

«HIZLA GELİŞEN TÜRKİYE'Yİ HEP HATIRLIYACAGIM»

ITALYA REISICUMHURUNÜN GENÇLİGE HİTABI

«Memleketime dönünce hayalimde, memleketinizin tarlalarını, maden ocaklarını, koca dalgakıranlarla mücehhez limanlarını, dev silolarını ve tasfiyehanelerini canlandıracağım.. Türk milletinin bütün bu serveti, bugün olduğu gibi, yarın da bilgice, modern tekniğe uygun şekilde idare edilecek, aydın bir siyaset sayesinde korunacak ve geliştirilecek, dış tehlikelerden masun kılınacak ve dostunuz olan memleketlerin işbirliği ile daha da sağlamlaşmış bulunacaktır..»

Gençliğin değerli misafirimize ve Devlet Reisimize büyük sevgi tezahüratı

Dünkü Geçit Resminde

Ekselâns Gronchi ve Bayar Dün Gece İstanbul'a Gittiler

Mümtaz misafirlerimiz şereflerine dün sabah saat 10 da Hipodromda muhteşem bir geçit resmi yapıldı – Dün gece saat 21 de de Ankara Palas salonlarında Menderes, muhterem misafirlerimize bir kabul resmi verdi

Muhalefeti

EK-14: İtalya Cumhurbaşkanı Gronchi'nin Fahri Doktorluğu Sonrası Konuşmalarında Dair Haber.

(**Zafer**, 14 Kasım 1957.)